

L 90-4  
L 290

PIECES  
DIAMAS

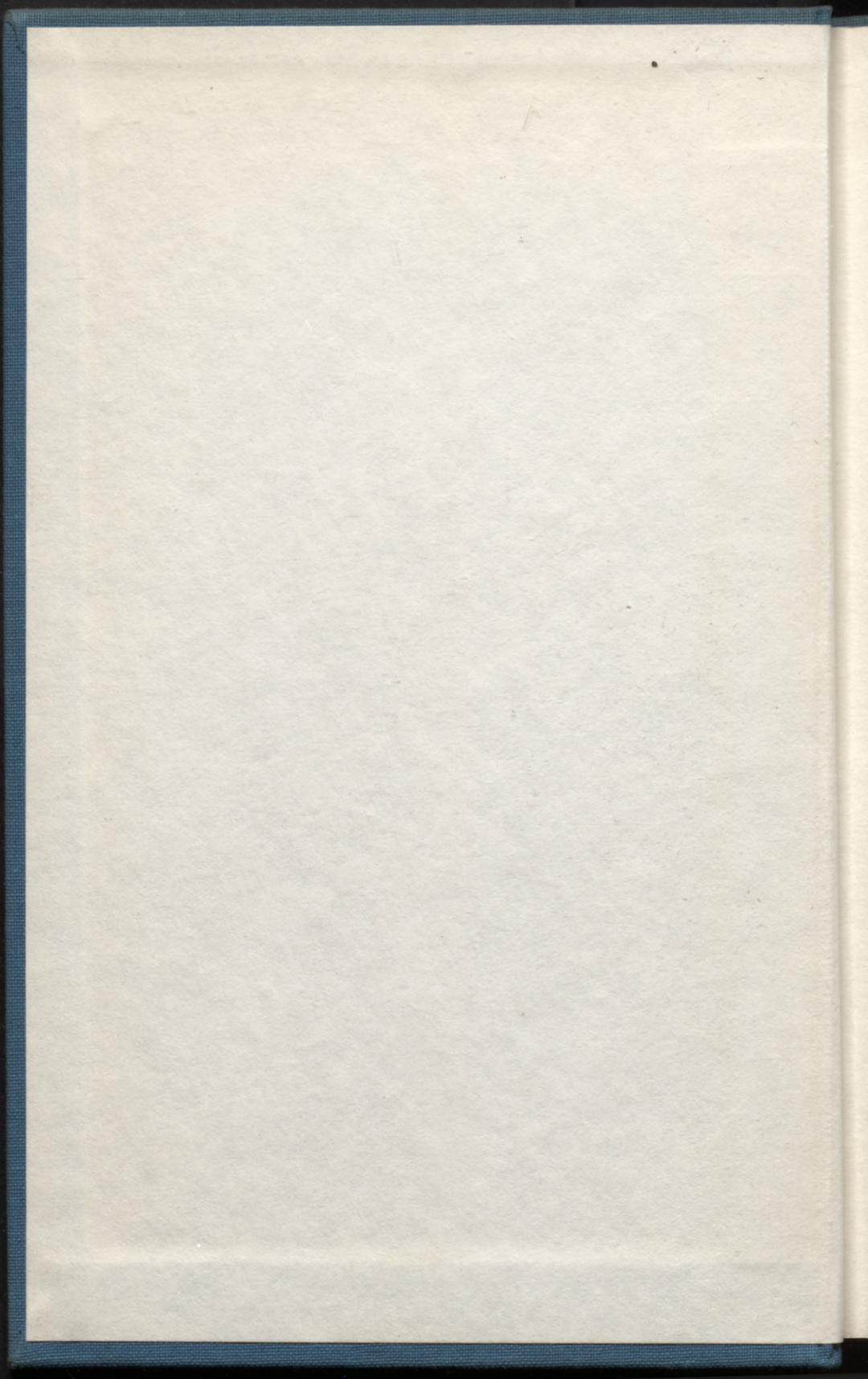
*Amilars Egilto*

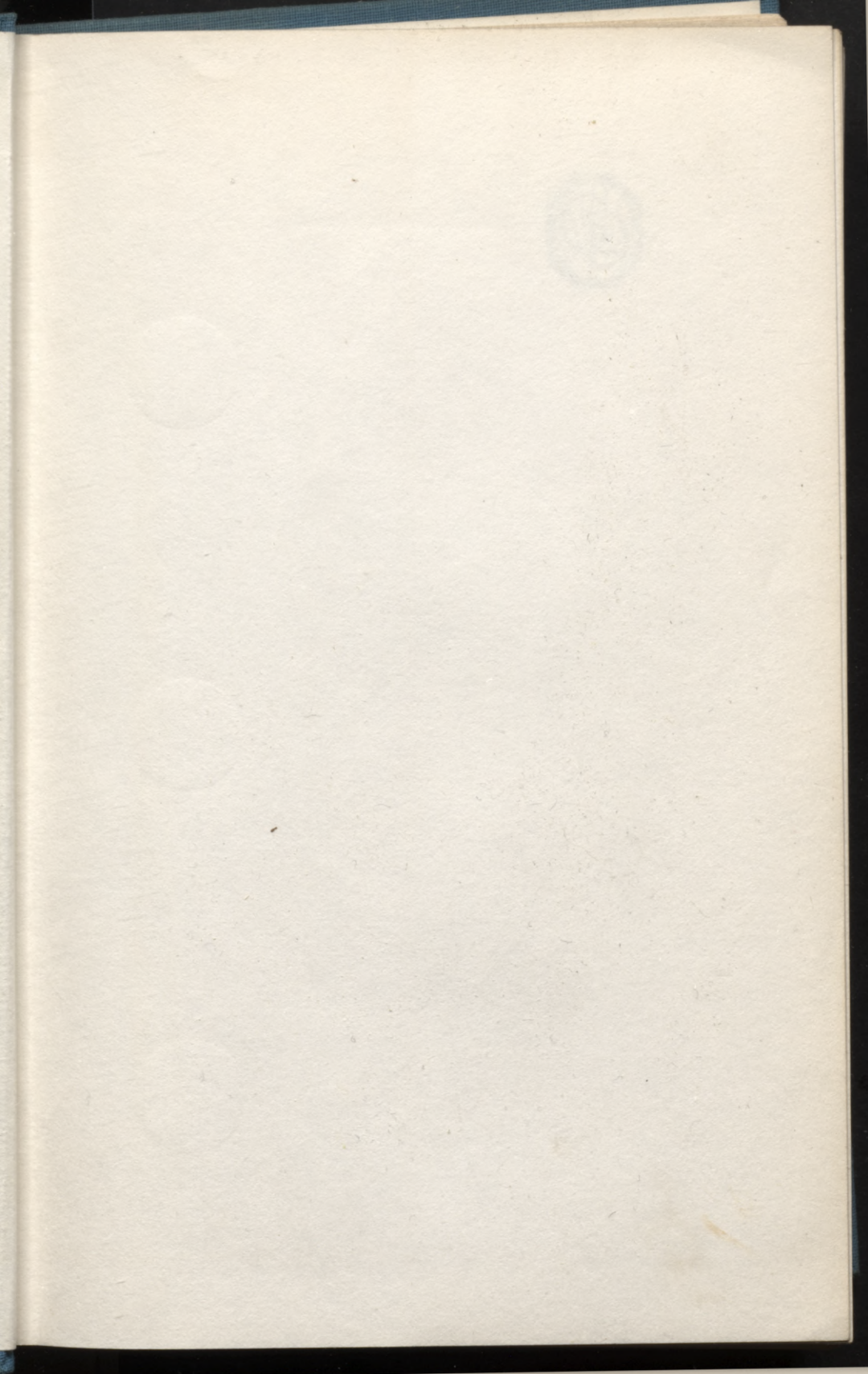
P  
I  
E  
C  
E  
S  
D  
I  
A  
M  
A  
S

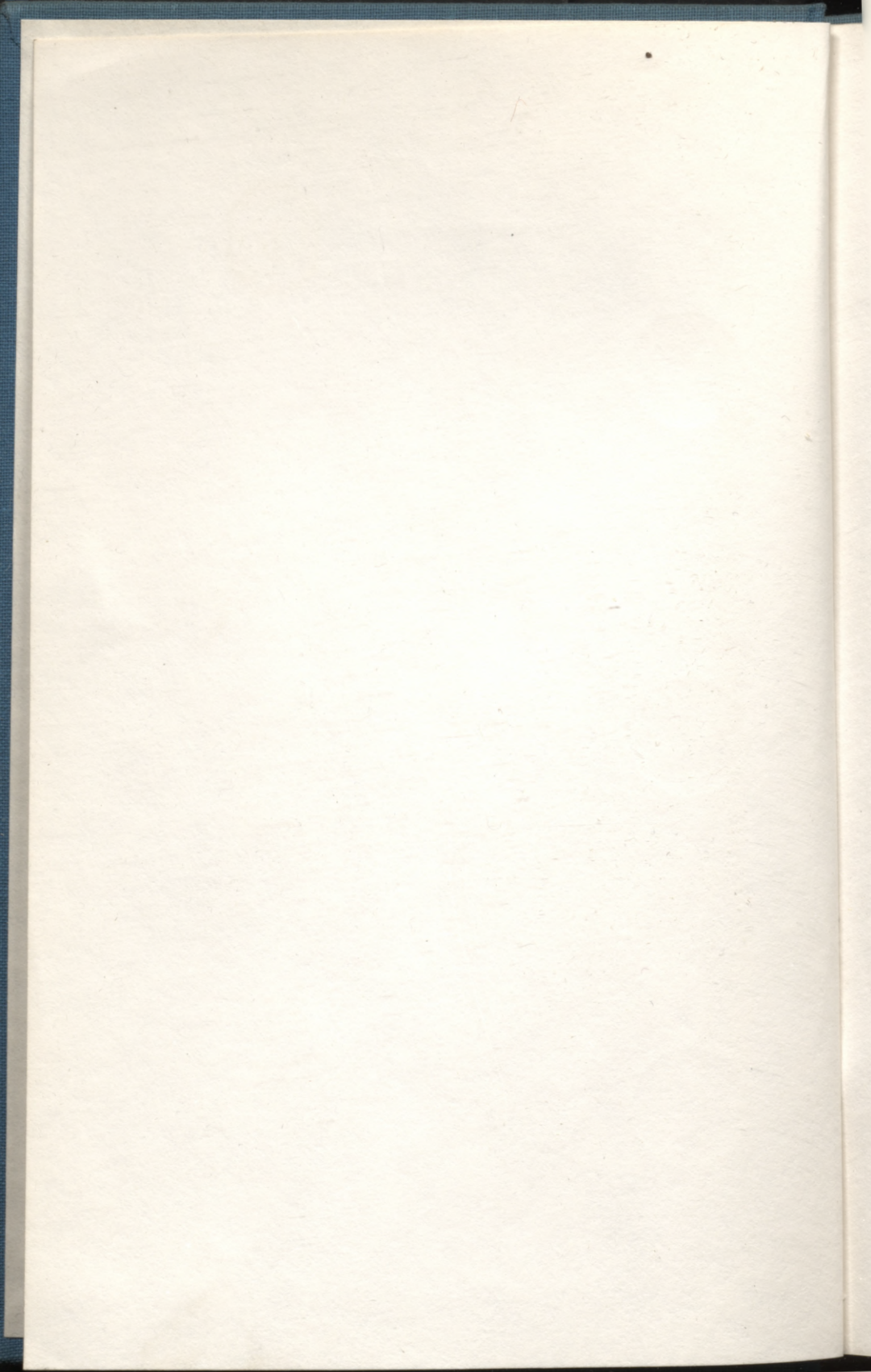
90-4  
L 290

Vāku zīmējusi  
VERONIKA JANELSĪŅA











B.L.

90-4

290

dubl - L

810 p

**ANŠLAVS EGLĪTIS**

# **PIECAS DIENAS**

ROMĀNS

**GRĀMATU DRAUGS**

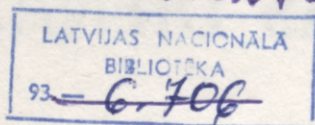
---

1976

16

Vāku zīmējusi  
VERONIKA JANELSIŅA

0309024966



© ANŠLAVS EGLĪTIS ○ 1976

B9976

Printed in the United States of America  
by Sentry Press, Inc., New York, N. Y. 10013

„Lūdzu, kungi, nekautrējieties! Prozīt, biedri Velk!”

Četri rūpniecības uzņēmumu direktori pacēla glāzes. Četri kungi un es — biedrs Klaudijs Velks, direktora Gnēzes kunga palīgs. Rūpnīcas zobgaļi mani saukāja arī par vicedirektoru, bet nekad par kungu. Patiesībā es nemaz īsti neiederējos šini kungu sabiedrībā, bet divaina apsēstība mani saistīja pie šīs vietas, pie šiem kungiem, pie šīs zemes, pie šīs pilsētas. Savā laikā es varēju netraucēti aiziet plašajā pasaulē, kopā ar citiem labiem cilvēkiem. Bet es paliku.

Ātrautām apkaklēm, sasarkušām sejām, četri direktoru kungi svinēja direktora Gnēzes dzimšanas dienu. Galds bija bagātīgi piekrauts ar pārtiku. Netrūka ne Carnikavas nēģu, ne Daugavas laša, ne kolchozā barotas cūkas recekļa. Pašā galda vidū rēgojās liela bļoda ar brūni apceptām vistas ķūlēm.

„Amerikā vistas baltais cilvēks neēd. Tā ir trūcīgo nēģeru barība!” paskaidroja jaunākais viesis, ātri aptaukojies piecdesmitgadnieks, sārtu, pietvīkušu vaigu. Viņš bija tikko pārbraucis no ārzemju komandējuma un zināja daudz ko tādu, ko parastais padomju pilsonis nedrīkstēja zināt.

„Amerikā vistas gaļa ir septiņas reizes lētāka nekā liellopu, un neviens pieklājīgs cilvēks neuzdrošināsies viesiem pasniegt ceptu vistu.”

Muskuļi direktora Gnēzes vaigos sāpīgi noraušējās. Platās, mīkstās rokas nelāgi ietricējās un viņš paslēpa tās klēpī, zem galdauta malas.

Iestājās neērts klusums.

„Lūdzu kungi, bez pārspilējumiem,” izlīdzinoši ierunājās liesākais, kaulainākais drukno direktoru pulkā. Viņš savu jaunību bija pavadījis Krievijā un runāja raustīgā, negramatiskā latviešu valodā, bez garumzīmēm, konsekventi mikstinot visas k un l skaņas. Šo ipatnējo Krievijas latviešu izlokšni viņš nebija zaudējis pat pēc vairāk nekā divdesmit dzimtenē nodzīvotajiem gadiem.

„Kapitālisti attīsta viltīgu propagandu, strādnieku cilvēks vienmēr dēvējis kapitālistus par cāļu kapsētām, bet nu piepeši kapitālistiem cāļi vairs negaršo. Kāda tur loģika?”

„Loģika tāda, ka cāļu kapsētu laiki ir pagājuši. Ne tikai pie mums, arī pie kapitālistiem iezīmējas progress.”

„Pie kapitālistiem nav un nevar būt progresā! Tikai regress, atpakalrāpulība, atkāpšanās!”

„Nu, varbūt kapitālisti iet uz priekšu atmuguriski, atkāpdamies, bet arī pie viņiem lietas kustas, attīstās, izmainās, uzlabojas, un tagad viņi ciena tikai pirmklasīgu vērša gaļu. — Drusku apmācījies strādnieks, amatnieks Āmerikā pelna desmit dolarus stundā. Laba ceļjamā vista maksā pusotra dolara. Par vienas stundas darbu var nopirkt sešas ar pus vistas Par astoņu stundu darbdienu izpeļņu — piecdesmit divas vistas. Nedēļā divsimtsešdesmit, mēnesī 1040 vistas! Pāris mēnešos strādnieks Āmerikā var nopelnīt tik daudz vistu, kā pielikt šo istabu līdz griestiem, un mēs visi šeit sēdēdami un dzirodami nosmaktu zem vistu svarā! Padomājiet tikai, godīgais padomju cilvēks nosmok zem kapitālistu vistu kaudzes!”

Mājas tēvs Gnēze neērti sagrozāja savu smago ķermeni, gribēja ko teikt, bet klusēja un, iespiedis tuklo pakakli krūtīs, drūmi noraudzījās sviestaini brūni apceptajās vistu kūlēs. Ārzemes redzējušais gudrinieks nerimās:

„Mēs šeit ēdam arī cūkas recekli, Āmerikā ciemnieki streiko un dumpojas, ja viņus ilgāku laiku baro ar treknu cūkgaļu. Āmerikāņi no taukiem baidās vairāk nekā no komunistiem!”

„Tev amerikāņi pamatīgi izmazgājuši smadzenes!” teica Krievijas latvietis.

„Nekas nav mazgāts! Es dzīvoju pie brāļa. Brālis — sirds cilvēks, apraudājās, kad es viņam aizvedu dzimtenes bērza tāsi un kušķīti viršu. Ne tāds prot melot, ne aģitēt. Es turienes apstākļus pētīju pamatīgi. Izbraukāju malu malas. Sāpumā domāju, ka mani uzmana, bet izrādījās, ka neviens neliekas ne zinis! Ne policija, ne slepenie. Neticami, bet tā tas tur ir. Ļauj katram iet, braukt un darīt ko grib. Pat jāpierakstās nav! Policijas vara izplēnējusi kā nākotnes komūnisma valsti! Dažu labu reizi es nobrīnējos, kā tāda zeme, kas nezina, ko pilsoņi dara, var vispār pastāvēt? — Šeit sapulcēs, mītiņos mums, saprotams, jāstāsta, ka amerikānis dzīvo pusbadā, ka plosas bezdarbs, ka strādniekus apspiež, izspiež un izmanto. Vai tam kāds tic vai ne, nav mūsu darišana. Mēs godīgi rīkojamies pēc priekšrakstiem. Bet pašu starpā mums nav ko izlikties. Varam runāt brīvi. — Tādu jēdzienu kā deficīta prece Āmerikā nepazīst. Ej veikalā un pērc ko vien vēlies. Un pērc ja gribi uz parāda! — Mans brālis ir slinks. Neturas nevienā darbā. Bet ar to visu viņam ir automobilis un māja. Ne nu tik lepna kā citiem latviešiem, kas strādā kārtīgi, bet plašāka nekā tev un man!”

„Pēc tava nostāsta Āmerikā strādnieks dzīvo labāk nekā padomju zemē rūpnīcas direktors. Vai tu tomēr nepārspīlē?” tiepās Krievijas latvietis.

„Redzi, draugs, direktori ir atkal lieta par sevi. Nav jau svarīgi sūkumi, ko tu ēd vai valkā, kur tu dzīvo, bet tas, par cik tu pacelies pāri savai apkārtni. Šeit, kad es ienāku rūpnīcā, visi izstiepjas kā stīgas. Tur viņi saukā direktoru priekšvārdā un apietas kā ar svojaku. Nebaidās, pagāni, nemaz. Un bieži streiko. Pelna kā velni, bet prasa pēc vairāk! Un parasti pielikumu arī izspiež. Pie mums, paldies Dievam, tādas lietas nenotiek. Partija prot iedzīt strādniekiem respektu pret priekšniecību.

Tikai pamēģini streikot — atmodīsies aiz polārā loka! — Par direktoru es esmu desmit reizes labāk šepat, mājās. Par strādnieku — tikai tur!

— Mūsu trimdinieki dzīvo kā īsti buržuji! Ticiet man! Mēs te bieži runājam par trimdinieku traģēdiju. Tādas — nav!”

„Tu esi pieņēmis viņu izteiksmi: trimdinieki! Mēs sakām: kļaida latvieši. Trimdinieki skan itkā politiski bēgļi, kā netaisni cietušie. Bet viņi visi ir nodevēji,” drūmi piezīmēja Krievijas latvietis.

„Neskaldsim matus! Es taču nerunāju mītiņā, bet draugu vidū. Katram derētu aizbraukt un paskatīties kā dzīvo nodevēji ārzemēs. — Vislabāk man patika ciemoties pie jauniešiem. Sarīkoja man kārtīgu uzņemšanu. Nosēdināja goda vietā. Paši puslokā ap mani. Dažs nometies uz grīdas, uz paklāja, man pie kājām. Visi skatās mani, gaida kā uz diezin kādu atklāsmi. Tīc itin visam, ko saku: ka te, pie mums, valda vienlīdzība, ka cilvēks vairs neekspluatē cilvēku, ka rūpnīcas pieder strādniekiem. To visu vajagot arī Amerikā ievest. Par to viņi cīnīties! Vai nav ērmi? — Gadījās arī barā pa gudrīniekam. Trimdas politiskie audzinātāji visumā ir guļavas, bet vienu otru tomēr samācījuši. Viens tāds sakūdītais vaicāja, kā tad esot ar vergu darbiem spaidu nometnēs, vai tur arī neekspluatējot cilvēkus? — Ko lai saku? Mūsu ārzemju sūtniem dots rīkojums tādus jautājumus neņemt vērā, apvainoties. Striktī apgalvot, ka tādu nometņu nav. Un tikai ja galīgi piespiež pie sienas, tad teikt, ka Staļina laikos, pie personības kulta, laikam kautkas uz to pusi tā kā taisījies, bet nu jau daudzus gadus nekas nav dzirdēts. Bet to taču nevar stāstīt latviešiem! Pat jaunatnei nevar. — Citi atkal prasīja: kā tad esot ar krieviem, ar krievu pilsētām Latvijā, piemēram, Stučku? Kāpēc latviešiem nedodot dzīvokļus jaunceltajās mājās, bet vārdzinot vecajos, saspīestajos komunālajos caurumos? Nelāgi jautājumi. Un vienreiz gadījās gudrīnieks, kas pateica tieši acīs: jūs tur, Krievijā, vienmēr kļiedziet, ka kapitālisti izsūcot strādniekus, bet paši esat daudz lielāki izmantotāji! — Kā tā? — es vaicāju? — Nu tā: proletāriata diktatūra esot blefs. Pastāvot tikai profesionālu politiķu kļiķes diktatūra un tā uz proletāriātu vispār — uzspļaujot. Proletāriatam nekad

neesot bijis un arī nekad nebūšot noteikšamas. Ko jūs, draugi, sacīsīt par tādu bezkaunību? Tur vajadzēja būt diplomātam, lai tiktu kautkā ar godu galā.

Viens balamute, piemēram, jautāja: kā ir iespējams apvienotais vispasaules komūnisms, ja krievi nav spējīgi apvienoties pat ar komūnistisko Ķīnu? Nevarēju taču viņam skaidrot, ka ķīnieši ir tiepīgi un negrib krievus sev par priekšniekiem un ka viņi paši grib pārzināt savas vergu nometnes. Teicu, ka tas ir tikai laika jautājums, ka agri vai vēlū ķīnieši atzīs savu kļūdu un, tāpat kā latvieši, lūgs lai krievi uzņemas virsvadību. — Jūs, nabagi, visi tur esat zem krieviem — bezkauna neatlaidās. —

— Nē! — es lepmi atteicu, — mēs neesam zem krieviem, mēs esam ar krieviem!" —

Tā es sekmīgi atsitu visus uzbrukumus un balamute nokaunējies tikai smaidīja. Bet tādu omulības traucētāju nebija daudz. Parasti sabiedrība rūpīgi izlasīta dzimtenes viesim par godu.

Sastapu arī šansētājus, kas taustījās pēc iespējām. Kā būtu ja viņš brauktu uz Latviju ar kādu izstādi, priekšlasījumu, vai piedāvātu dzejoļu grāmatīņu iespīesamai? Kā būtu ja viņš repatriētos pavisam? Kā viņu saņemtu? Kādas izredzes darbā, karjērā, kā speciālistam no Rietumiem? Visiem, saprotams, prātā direktoru, režisoru, redaktoru brangās vietīnas. Arī mans bračka uz kautko cerē, taustās, vai nevaru viņu kautkur šeit ietaisīt? — Nevarēju jau teikt: Mīļie draugi, mums pašiem netrūkst labo vietu kārotāju! Garas rindas stāv pie katra roba. Izlikos ieinteresēts. Teicu: atbrauciet, paskatīsimies, padomāsim. Varbūt, ka kautkas sanāk. — Lai gan skaidri zināju, ka runāju blēņas. Ja kas sanāktu, tad tikai intervija radiofonā. — Tieši tie, kam trimdā mazāk veicies, ir naskākie sakaru meklētāji. Bet ja kāds pie Amerikas iespējām un turienes ērtajos apstākļos nav pratis iekārtoties, tad tāds ir ar vainu. Varbūt neapdāvināts, varbūt slinks, Varbūt kašķīgas dabas. Tādi neder arī par sakarniekiem. Mans brālis ir plānā galdiņa urbējs. Grib dzīvot pa vieglo. Domā, atbrauks uz dzimteni

— stiept gumiju. Neveiksmnieku mums nevajaga, bet tieši tie ir lielākie dzimtenes gribētāji. — Tomēr, neviena nesabiedēju, neviena nenoraidīju. Lai tikai brauc, lai atved tūristu naudiņu. Lai brauc ar visu pekeli un izstādēm. Gan mūsu speciālisti zinās, ko ar viņiem darīt.

Pa starpu gadījās sastapt arī īsti sekmīgus un turīgus mūsu iekārtas aizstāvētājus. Vienu dakteri, rūpnieku - uzņēmēju, kādu inženieri. Bet tie bija kreisi jau pēc izcelšanās no piektgadnieku senčiem, vai arī pūlējās piemēroties saviem pusauģu bērniem. Tie arī nav nekāds politiskais materiāls.

Dažu labu no turienes nacionālistiem — bala-mutēm derētu dabūt šurpu, paskolot. Bet tie, gudrinieki, nebrauc. Ir visādi mēģināts atvilināt. Pat piesolot brīvu ceļu un brīvu dzīvi Rīgas viesnīcā. Bez sekmēm. Atbrauc tikai nederīgi pinkšķētāji. Saplūc saujiņā dzimtenes pienenes un skatās dzimtenes mākoņos. Dažs tikko noliek kāju uz dzimtenes zemes, jau kauc kā negudrs. Nostaigā kā pa miglu divas nedēļas un atpakaļ aizbraucis neprot nekā pastāstīt. Nekā nav dzirdējis, nekā nav redzējis, tikai raudājis, apķēries ap dzimtenes bērzu. Un mēs šeit pūlamies ar uzņemšanu, izvadāšanu, izrādīšanu, ar pavadoniem gluži par velti. — Ne jau nu gluži par velti: ārzemju valūta jau arī ir kautkas. — Gadās pa starpu ar dažs tāds gudrinieks, kas asaras noslaucījis aizbrauc mājās un sacer visādus mednieku stāstus, kur bijis, ko piešmaucis, kādus sakarus uzņēmis. Bet mēs jau zinām, ka tā ir tikai tukša dižošanās. Neviens te pie mums nevar nekā ne piešmaukt, ne slepeni izdarīt. Par to gādā mūsu raženais slepenais dienests. Un konspirācijai trimdinieki, tas ir, klaida latvieši, savās ērtībās iestīguši, ir vienkārši par bailīgiem un neveikliem.”

Bijušie pagrīdnieki un konspirātori gandarīti pasmējās, juzdamies neizmērojami pārāki par vieniņģajiem klaidiniekiem.

„Tāpēc jau partija tik labprāt veicina tūrismu. Lai tikai brauc, lai ved valūtu! Šinis dienās ielaista sevišķi liela grupa. Tai līdzī pat mācītājs! Un, pado-

mājiet, šis trimdas garīdznieks lūdzis atļauju sprediķot šejienes baznīcā!"

„Nu tā tikai ir nekaunība!" uztraucās Krievijas latvietis.

„CK atļāvusi! Lai runā."

„Vai tas varētu būt!?" nevilus paspruka Krievijas latvietim, bet tūdaļ viņš attapās, ka aplamā kārtā apšaubījis oficiālu instanci:

„O! Saprotams! CK zina, ko dara. Tā ir smalka taktika! Izvilināt kaitnieku uz plāna ledus. Nudien, būtu paklausījies, ko viņš sacis."

„Gan jau būs ausis, kas dzirdēs ko vajaga. Mums nu neklājas baznīcā rādīties."

Direktori smējās, purināja galvas un sadzēra uz šo joku. Ceļotājs vēl nerimās:

„Par spīti bēgļu vientiesībai, aina klaidā nav no priecīgajām. Viņu jaunieši vēl arvienu runā latviski, piedalās latviskās izdarībās, atver svētdienas skolas, rīko vasaras kursus. Kas bija tas gudrinieks, kas apgalvoja, ka pēc piecpadsmit trimdas gadiem nebūs vairs nevienas latviešu organizācijas un neviens jauniets vairs nerunās latviski? Padomju valsts ir veltī šķiedusi līdzekļus, maksādama labas algas visādiem sakarniekiem. Pēc trīsdesmit gadiem nacionālisms tur ir tikai pastiprinājies..."

Bet ievērojis dzīru biedru drāmos viepļus, direktors apķērās, ka nacionālisms nav laimīgs temats omulīgām viesībām un sāka stāstīt, kā brālis viņu vadājis pa „striptīžiem," kur dancojušas plikas meitas. Tūdaļ vecie zēni atdzīvojās: „Pavisam plikas? Nevar būt! — Kad es jums saku! Pilnīgi bez nekā! — Vot, izvirtuļi! Sapuvušie rietumil! — Aizbrauc pats, paskaties! Tev jau arī ir radi Amerikā. Nu jā, varbūt ka tevi nelaidīs. Neesi precējies. Nav piederīgo, kas paliktu mājās. Bet neskumsti! Varbūt ka tev tomēr uzticas. Stāža un nopelnu tev netrūkst. Uz to sadzeram! Liesmaini sveiciens!"

Es sēdēju pie dzīru galda netālu no mājastēva. Gluži labi redzēju, ka viņš tikai niekojas ar savu dzēriena glāzi. Tikai izlikās, ka dzer.

Direktors Žanis Gnēze prata klausīties, neviena netraucēt un ļaut, lai sarunas attīstas dabīgi. Viņš prata arvienu piepildīt glāzes un raudzīties lai tās iztukšo. Tas bija vērtīgs paradums, derīga prasme — jau no seniem laikiem. Es zināju, ko šīnī brīdī direktors Gnēze domāja. Daudzajos kopdzīves gadus biju iemācījies lasīt viņa primitīvās, viensliežu domas.

Tekstilrūpniecības tresta X rūpnīcas direktors domāja, ka izrunāšanās, ko viņš dzirdēja pie sava galda, nebija nekas cits kā valsts nodevība. Īpaši tas zīmējās uz Amerikas apceļotāju. Lai arī savējo un draugu vidū, viņš nedrīkstēja tik klaji apjūsmot kapitālistu labumus un netieši apliecināt kapitālistiskās iekārtas pārkumu par sociālistisko. Saprotais, direktors bija pamatīgi sadzēries, bet tas nebija nekāds attaisnojums. Tieši dzerot vajadzēja prast uzmanīties un neatklāties. — Trīsdesmit gadus partijā un tomēr tikai — redīss! Pietika paskrāpēt un zem plānās, sarkanās miziņas parādījās atpakaļrāpulis, privātipašnieks, pašlabuma meklētājs, revizionists, lai neteiktu, ka tieši sabotieris!

Cik valstiski un pilsoniski būtu tagad pat, tūdaļ no dzīrām aizsoļot uz stūra namu Ļeņina un Engelsa ielas krustojumā un tur aprunāties ar dažiem pazīstamiem biedriem, kā viņš jau to daudzas reizes bija darījis. Jau pēc pāris dienām dzīru biedri sāktu brīnīties: kur palicis mutīgais Amerikas braucējs? Nav vairs redzēts nevienā iedzēšanā! Varbūt saslimis? — Bet tad — ne no šā ne tā, brīnēšanās pēkšņi apklustu. Amerikas braucēja vārdu neviens vairs ne mutē neņēmtu. Senie draugi ierautos dziļāki apkaklēs un dzīve ritētu tālāk, itkā tāda direktora nekad nebūtu bijis.

Diemžēl, ne vienmēr tas tā bija iespējams. Amerikas apceļotājs bija ievērojama rūpniecības uzņēmuma vadītājs, dažādu komiteju loceklis. Arī viņam stūra nama pakalpurvis bija labi pazīstams. Nebija saprātīgi viņu aiztikt. Arī ievērojot to, ka viņš lielījās ar pazīšanos Maskavā. Un, gaļu galā, viņi taču abi skaitījās draugi un līdzcīnītāji.

jau kopš neaizmirstamā gada, ko trimdinieki nekaunīgi sauca par Baigo, kad viņi abi spēra pirmos, nedrošos soļus, svaigi iecelti augstajos amatos. Bet, no otras puses, kas gan bija draudzība, ja tai pretim nostādīja valsts un partijas intereses? —

Es zināju arī, ka vecajam ziņotājam Žanim Gnēzem visvairāk kremtās tas, ka draugs un līdzgaitnieks bija tik nesmalkjūtīgi apnicinājis ceptas vistas. Kā nekā — „kak ņikak” — ciemos atnācis, pie viņa galda sēdēdams, biedrs direktors varēja gan drusku prasīties. Savu pretvalstisko aģitāciju viņš varēja īstenot pieklājīgākā veidā, neaizkarot mājastēva svētumu — vistu. Cepta vista bija ēdiens, kas direktoram Gnēzem jau no laika gala garšoja labāk par visu. Ceptu vistu viņš varēja ēst pusdienās un vakariņās un vēl skribināt aukstu no rīta brokastīs. Šini ziņā direktors Gnēze jutās kā veco laiku cilvēks, tuvāks kapitālistu cāļu kapsētām, tālāks modernajiem amerikāņiem.

Ja ņēma lietu vēl dziļāk, no pašiem pamatiem, tad direktors Gnēze savā atbildīgajā amatā un partijas uzticības vīra godā bija iekļuvis tieši — vistu dēļ! Vistas bija ievadījušas viņa spožo politisko karjēru. — Tā nebija pirmā reize, kad putni iejaucās cilvēku likteņos. Zosis savā laikā izglāba Romu, foiniķieši zilēja likteni pēc svēto gārņu lietojuma, latvieši pēc dzeguzes kūkošanas un miera baložus politiķi joprojām plaši izmanto savām intrīgām.

Iedarbinot gudro dialektisko metodi, partija bija atjaunojusi jau daudz ko no revolūcijas sākuma gados pārsteidzīgi atmestā pagātnes mantojuma. Piemēram, lielās, zeltītās epoletes oficeriem, spožos ordeņus un lentes pirmrindniekiem. Būtu laiks partijai padomāt par jaunu izcilības zīmi ko piešķirt saviem, ilggadīgajiem kaujiniekiem, jaunās virsšķiras, jaunās aristokratijas pārstāvjiem: vecos labos ģerboņus! Tad viņa labdzimības direktora Gnēzes vairogā novietotos vista. Zelta vista sarkanā laukumā!

Es redzēju, ka direktors nolieca galvu pār savu glāzi un viņa kakls izspiedās no apkakles. Lai gan kakls bija tukls un masīvs, ar savu raupjo ādu tas atgādināja noplūktas vistas kaklu. Dažkārt biju vēlējies apgriezt šo kaklu un dažkārt man bija arī izdevība to darīt. Tas, ka līdz šim biju vilcinājies, vēl nenozīmēja, ka esmu savu nodomu atmetis. Patiesībā apgriezt šo kaklu bija mans svēts pienākums. Ļoti iespējams, ka es to izdaru vēl šo pašu nakti! —

Dažu labu reizi, kad šādas iedzeršanas iet uz rīta pusi un mani sāk pārņemt nogurums un apnikums, es sāku sevi aplūkot itkā no malas, kā svešu personu. Man arvienu jānobrašas par likteņa ērmību, kas mani iegrozījusi šajā direktoru, veco partijnieku, kādreizējo pagrīdnieku sabiedrībā. Dažus no viņiem atceros manijis jau Brīvvalsts laikā, citus ievēroju Baigajā gadā. No tiem laikiem aizgājusi jau vesela mūžība, jo šodien skaitam 1974. gadu.

Uz viņu rokām ir asinis, viņu domās nodevība. Viņi melo kā automati, šie partijas roboti. Tādas lietas kā godu vai sirdsapziņu viņi vairs neatceras. Liekulība jau sen kļuvusi viņiem par otru dabu. Tikai reti, ciešā savējo pulciņā un krietni iedzeroties, tiem pasprūk kāds vaļsirdīgāks vārds.

Šie ļaudis ir man pretīgi. Es viņus nicinu un vairos no tiem, cik vien iespējams. Un tomēr diezgan bieži man jāšēd viņu vidū, jāsadzer, jātērzē, pat jājoko, lai gan daudz ko no maniem jokiem, pašu zīmīgo kodolu, viņu sterilās smadzenes neuztver.

Tekstīlrūpniecības tresta rūpnīca X, ko vada direktors Gnēze, kādreiz saucās „Akciju sabiedrība Vidzemes manufaktūra.” To nodibināja un līdz Baigajam gadam vadīja mans tēvs, Bernards Velks. Baigajā gadā viņu deportēja. Kopā ar manas māsas ģimeni. Viņi pazuda bez vēsts. — Tagad es esmu šīs rūpnīcas direktora palīgs un vietas izpildītājs. Faktiskais vadītājs, direktora „labā roka,” jo direktors Gnēze, kā tipisks partijas parazīts, arī pēc trīsdesmit gadiem savā amatā, nav iemācījies neko vairāk kā vienīgi parakstīt savu vārdu.

Kad viesi cēlās uz iešanu, arī es posos līdzī.

„Tu neej! Tu paliec!” teica Gnēze, iestumdams mani atpakaļ istabā.

Kādreiz mēs ar Gnēzi godājām viens otru tikai par jūs. Tas bija toreiz, kad viņš „Vidzemes manufaktūrā” strādāja viszemākās kategorijas nekvalificētu darbu. — Kad Baigais gads un pasaules karš bija garām un apstākļi atkal lika mums sastapties, es pirmo reizi dzirdēju no viņa mutes šo pretīgo — tu. Labu laiku es atbildēju tikai ar oficiālo, distancēto jūs. Bet īpatnēji apstākļi, īpatnēja vajadzība piepieda mani pāriet uz tu un katru reizi, kad es dzirdu šo ienīsto familiaritāti, es izjūtu smagu nepatiku, kas reizēm kļūst tik asa, ka man uzmetas zosāda.

Arī uzruna biedrs radīja mani līdzīgu sajūtu. Pēdējos gados „biedrošanās” mūsu rūpniecā bija pavisam izgājusi no modes. Strādnieki saukāja viens otru par biedri tikai tad, kad sanaidojās. Pēc ilgiem bezcerības un vilšanās gadiem, biedru būtana skanēja kā izsmieklis. Kāda tur vairs var būt biedrošanās, kad, attīstoties komunistiskajiem tikumiem, katrs cīnījās un rāva uz savu roku? Āpmeloja, nosūdzēja, pielīda. Cilvēks neuzticējās cilvēkam pat sīkākā darījumā. Bieži vien uzticības vairs nebija pat ģimenes locekļu vidū, kur nu vēl svešu ļaužu barā, kur visi nemitīgi sacentās savā starpā pēc vieglāka darba, augstākas izpeļņas, labāka dzīvokļa.

Bet šīs lietas netika vis noteiktas darba tikuma vai ražības dēļ, bet gan kā atzinība par biedru apsūdzēšanu, uzrādīšanu un nomelnošanu. Latviešu raksturs garajos krievu gados bija pārvērties un sakropļots līdz nepazīšanai.

Izvadījis viesus, direktors Gnēze nokārtu galvu atgriezās dzīru telpā. Briedi viņš nīgrī caur pieri vēroja nekārtīgo, apjaukto ēdienu galdu, tad smagi atkrita sēdekļi un pielēja sev glāzi. Visu laiku viņš bija tikai izlicies, ka dzer. Tagad bija viņa reize.

Kad Gnēze iztukšoja savu glāzi, es teicu:

„Man nepatīk tavs izteiksmes veids. Kas tā par valodu: Tu neej. Tu paliec. — Man bija neērti tavu viesu priekšā. Tev jāsaka: Vai tu nevarētu vēl palikt. Vai tu nevarētu vēl neiet.”

Gnēze pabolijās uz manu pusi, bet neteica ne vārda. Es turpināju:

„Un tu atkal bāzi nazi mutē un runāji ēzdams ar piestūkētu muti. Tu ieņem alus malku mutē, nenorij un tad mēģini runāt. Cik reizes es tev neesmu teicis, ka tas ir nekulturāli? Tavi viesi, direktori, kas tagad braukā pa ārzemēm nav vairs gluži tādi mežoņi kā pirmajos padomju gados, kad bija tikko izliduši no pagrīdes. Kā par kaunu tieši mūsu rūpnicas direktors palicis visneaptēstākais!”

Šovakar Gnēze man likās sevišķi netīkams, es vēlējos viņu aizkart visvārīgākajā vietā. Bet manas dzēlības nekāra mērķi. Gnēze neatbildēja tikai stulbi vērās savā priekšā. Ar automata stūraino kustību viņš ik pa brīdim pielēja un izdzēra savu glāzi. Likās, viņš bija pilnīgi aizmirsis manu klātieni. Bet līdz ko es taisījos piecelties, stiklainie acu āboli tūdaļ pavēlās uz manu pusi.

Tāda sejas izteiksme bija paralizētām. Absolūti neko neizteicoša. Vienīgi acis norādīja, ka cilvēks vēl dzīvo. Nezinātōjam liktos, ka direktors izdomā dziļas domas, bet es zināju, ka viņa galvā bija pilnīgs tukšums.

Pēkšņi Gnēze pasniedzās pēc vistu bļodas, pievilka to sev priekšā, aptvēra abām rokām un galvu noliecis sirsnīgi skatījās nobrūninātajos gaļas gabalos. Paņēma pirkstos ķūlīti, aptaustīja, apostīja, nolika atpakaļ un izvēlējās citu gabalu. Viņš iztaustīja visu bļodas saturu. Āpmīloja ar acīm un pirkstiem, bet neēda. Ši bija pirmā reize direktora mūžā, kad viņš nespēja ēst ceptu vistu. Direktora seja žēli saviebās. Viņš sakņupa pār šķīvi, iesņukstējās un sāka raudāt. Sākumā klusi, tad arvien skaļāk, vaicstīdamies un šņaukādams.

Uzkrātajam rūgtumam vajadzēja izlādēties. Tas varēja notikt divejādi — trakojoj vai raudot. Direktors Gnēze piederēja pie raudātājiem. Pēc dzi-

rēm, reibumā viņam parasti apbira asaras, bet šoreiz viņš raudāja gaužāk nekā jēkad, un viņam bija iemesls to darīt. Raudošs virietis nav nekāda estētiska aina. Uz Gnēzi bija vienkārši smagi skatīties. Viņa žokļi sakodās, ģimīs samurksnijās jocīgā grimasē. Lielās dūres sažņaudzās un atlaidās, ar katru sažņaudzienu viņš nožņaudza vienu pēc otra savus ienaidniekus. Visus četrus viesus pie sava galdā, kas visi bija attapīgāki, viltīgāki, apsviedīgāki par viņu un bija tikuši pie vēl lielākām dzīves ērtībām un lielākas rociņas nekā viņš, vecpūsis, vistu Gnēze.

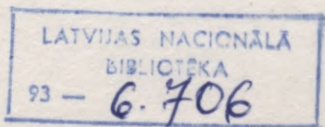
Spēcīgs žņaudziens bija domāts nekautrīgajam plāpam — ceļotājam, bet pēdējais un niknākais — to es labi zināju — man!

Gnēzem bija daudz iemeslu mani ienīst, bet nekādas iespējas iznīcināt. Es biju teicams darbinieks. Bez manis izcilā rūpnīca tūdaļ noslidētu bēdīgā vidējībā, vai pat vēl zemāk. Tas Gnēzi gan sevišķi neuztrauktu. Par ražoto brāķi sodītu meistarus, ne jau direktoru, partijas pīlāru. Gnēze labprāt pieciestu uzslavas un goda rakstus, pat ordeņus, ja vien varētu atkratīties no manis. Bet tas — īpatnēju apstākļu dēļ — nebija viņa spēkos. Viņš bija spiests, lietojot Staļina mantnieka Čruščova izteicienu — „dzīvot ar kazu.”

Izraudājies Gnēze iztukšoja vēl pāris glāzes iekrita vāļā un pēkšņi aizmiga. Tagad es varēju iet, bet es sēdēju un skatījos druknajā, tuklajā augumā, kas bija dziļi iegrimis izsēdētājā, sarkanajā vāļā. Gnēzes seja nebija redzama. Viņš gulēja uz mutes. Tas bija labi. Nebija jāvēro viņa trulie vaibsti. Varbūt ka tieši šī truluma dēļ es nebiju līdz šim viņu nogalinājis. Kā lai nogalina dzīvnieku?

Tas nu bija atkal viens no daudzajiem aizbildinājumiem, kāpēc es nenodarīju savu darbu. Es atradu vienmēr jaunus iemeslus kā atlikt šo uzdevumu uz ritu.

Nebija taču nekā vienkāršāka kā uzspiest spilvenu gulētājam uz sejas, paturēt to kādu brīdi



un izbeigt šo mulķīgo, garlaicīgo spēli. Pēc tam es varētu mierīgi aiziet, piesist durvis tā, lai aizkrīt patentatslēga un pēc dažām stundām apkopēja atrastu beigtu cilvēku. Miris no pārmērīgas alkohola lietošanas. Vai, varbūt, no pārēšanās? Es varēju iebāzt direktoram rīklē aizkustu vistas ķūli. Direktors Gnēze — aizrijies ar vistas kaulu! Un laimīgais nelaikis pat neuzzinātu, kas viņam piešķīris šo nepelnīti vieglo galu.

Varbūt šī nezināšana bija par iemeslu manai bezdarbībai? Korsikāņu atriebības likumi prasa, ka upurim ir jāzin, kas viņu nogalina un par ko. Anonīma atriebība nebija atriebība. Man direktoram Gnēzem bija jāpasaka, par ko es viņu nogalinu, jo viņš domāja, ka vēl arvienu nezīnu pašu svarīgāko. Bet ir lietas, par kurām runāt ir ārkārtīgi grūti. Sevišķi ar neliešiem.

Tūkstoši šīni pilsētā nēsājās ar tādām pašām domām kā es. Tūkstoši sēdēja ar noziedzniekiem pie viena galda un izlikās, ka neko nezina. Tā bija vienīgā iespēja daudzmaz saglabāt pašcieņu. Atklāšanās prasītu tūlītēju rīcību. Un tā cilvēki vilcinājās, aizvēra acis, aizbāza ausis un dzīvoja. Pacietās. Gaidīja. Bet nelieši domāja, ka laiks aizplivurojis, izdzēsīs, nošķīstījis viņu noziegumus, staigāja paceltām galvām, svarīgām sejām, un spriedelēja skaļās, paēdušās balsis. Tikai ļaudīm acīs viņi nekad neskatījās.

Bet nelieši veltīgi cerēja. Nekas nebija aizmirsts!

## 2.

Kad pārnācu mājās, bija vēl tumšs. Kā arvienu pēc šādām viesībām, jutos kā dūņu mārķā izmērcējies un nevarēju iemigt. Apsēdos pie loga un skatījos, kā pamazām svīda gaisma pār Rīgas jumtiem. Man arvienu bija jādomā, ka esmu viens no pa-

visam retajiem latviešiem, kam liktenis ļāvis visu mūžu nodzīvot vienā un tajā pašā mitekli, praktiski vienā un tajā pašā istabā. Cik ilgi vien atceros, mūsu ģimene dzīvoja šinī dzīvokli un šī telpa vienmēr skatījās manējā.

Mūsu ģimene ir iznikusi. Dzīvoklis pārvērsts komunālajā un man, pēdējam Velkam, palikusi tikai šī viena istaba un šis mans vecais stūra logs, pie kura tikdaudz esmu kavējies un skatījies laukā uz savu mīlo dzimto pilsētu.

No ceturtā stāva, pāri Valdemāra ielai, kur tā krusto Elizabetes ielu, varēju pārskatīt Esplanādi — Vienības laukumu un pāri liepu galotnēm un tālino namu rindām — Rīgas simbolu — Pētera baznīcas torni. Valsts svētkos, astoņpadsmitajā novembrī, jau no paša agrā rīta mūsu mājā valdīja svētku noskaņa. Es stāvēju pie loga un pāri bezlapainajām liepām skatījos, kā brīvās Latvijas karavīru rindas kārtojās parādei. Gaisā nošalca brašais sveiciens: „Esiet sveiks!” Tā karavīri sveicināja prezidentu, kas bija ieradies pieņemt parādi. Reiz viesojās garš, kalsens sirmgalvis — Zviedrijas karalis, citreiz kaimiņvalstu ministri un prezidenti. Mūs respektēja, mēs bijām ievēroti, novērtēti, atzīti paši savā zemē. Paši savi kungi. Un kā apstiprinājums tam vareni uzvilņoja Latvijas himna, Dievs, svētī Latviju. Es atrāvu logu un dziļi ieelpoju šo dzīvinošo brīvās tautas pašapļiecināšanos.

Sarkanbaltsarkanajiem karogiem plandoties, karavīru rindas stalti pārsoļoja Vienības laukumu. Pa ielām plūda svētku drānās tērpušies ļaudis un gaisā virmoja priecīga svētku kņada. Es arī jau biju uz ielas, jaucos pūli, klejoju pa pilsētu.

Vakarā gar ielas malām mirgoļoja garās virtenēs salikti gaismekļi. Logos deģa svētku sveces. Valdīja brīnumaina noskaņa: brīvās, patstāvīgās latviešu valsts kārtējā dzimšanas diena!

Tas viss pieder pagātnei, manai zēnībai un jaunībai. Tagad — Tēvu zemei grūti laiki — dēli neiet palīgā. Es skatos pāri Gorkija un Kirova ielai uz Komunāru laukumu un man atliek vienīgi cerēt,

ka šie ērmīgi skanošie, svešie vārdi atkal reiz apmainīsies, tāpat kā daudz kas un daudzas reizes jau ir apmainījies mūsu pilsētā. Komunāru laukums vairs nav nekāds laukums, bet apstādījumi. Tā arī ir labāk. Dertos skatīties, ka brīvās Latvijas parāžu laukumā plivinājas sarkanie karogi un tūlājas krievu karakalpi, neveikli sviezdami gaisā stīvās, taisnās kājas no vāciešiem noskatītajā, kokainajā, smieklīgajā alvas zaldātiņu solī.

Komunāru laukumā sastādītas sarkanas puķes. Bez sarkanās krāsas krievi nevar iztikt un uzmācās ar to, kur vien iespējams. Puķēm nav ko pārnest. Puķe nav vainīga, ja zied sarkana. Uz ziedlapām nav ne sirpja ne āmura — nāves un verdzības zīmju. Lai zied puķes, vienalga kādā krāsā.

Bet staigāt pa Komunāru laukumu man vairs nepatīk. Tas atgādina kapsētu. Sevišķi, ja ievēro šur tur krūmos sabāztos, kapakmeņiem līdzīgos pieminekļišus nabaga latviešiem, kas ērmīgā apmātibā cīnījās paši pret sevi, pret latvietību, pret latviešu valsti. No šī bēdīgā, aplami samulsināto ļaužu pulciņa septiņi paņemti paraugam:

Šilfs-Jaunzems un Arājs-Berce nožēlojamā kārtā kā teroristi nolika galvas par krievu lietu. Rūgtais Jansons-Brauns, kas gribēja turēt mākslu partijas mucā un pa spundi barot ar marksisma patakām, noslika, steigdamies palīgā boļševiku revolūcijai. Roziņš-Āzis, kura iedzimto vientiesību nespēja labot ne studijas Tērbatā, ne dzīve Anglijā un Amerikā, krita pārstrādājies savā komisāra amatā, kad krievi pirmo reizi mēģināja boļševizēt Latviju deviņpadsmitajā gadā. Šos aizmirstos dubultvārdus uzraka un sāka kustināt pēc Otrā pasaules kara, kad partija meklēja varoņus un mocekļus un daudz neskatījās, ko par tādiem paaugstina. Šim četratam piemeta klāt vēl pāris Sarkanās bultas vai kāda cita pavārda partizānus un pašu lielāko nelaimes putnu, Jāmi Rudzutaku. Tas, iejūdzies Padomju Krievijas valdības ratos, vilka tos cītīgi un ne bez izmaņas kalnup, un uzvilkās arī, pats sev par postu, līdz pat polītbirojam. Bet kad rati bija kalnā, tad par

pateicību Staļina puīši viņu nošāva. Beigtu un nekaitīgu viņu varēja atkal rehabilitēt un pat izstādīt ielas malā. Krievi mīl beigtus varoņus; no dzīviem viņi baidas.

Nu šie septiņi skatās ar savām akmens acīm Rīgas ielās un vēro — kā piepildījušies ideāli, par kuriem viņi cīnījās un krita: no katriem pieciem garāmgājējiem vismaz trīs ir krievi. Skaļi un blāuri zemes saimnieki. Tie divi vai pusotra latvieša pašaujas garām žigli un klusi, kā jau mazākuma tautībai piederīgi. Tas nu nav gluži tāds iznākums, pēc kāda tikoja septiņi akmens biedri. Sirds viņiem varbūt bija istajā vietā, kā jau Akurātera dziesmā sacīts: „Ār karstām sirdīm kritāt jūs!” Arī dūšas laikam netrūka, tikai galviņas bija par vājām, lai novērtētu blēdīgos kūdītājus un saskatītu viņu slepenos nolūkus. Skumji. — Bet, var gadīties, ka arī sirdis šiem septiņiem nemaz nebija istajā vietā, ka tiem nerūpēja ne idejas, ne sapņi, bet tikai personīgie panākumi. Un tad tas ir divkārt skumji.

Pa gabalu no viņiem kļajumā stāv Rainis. Brangi liels, kalts rūsganā granītā, nolikts ar muguru pret kādreizējo komercskolu, tagadējo mākslas akadēmiju tā, lai viņam būtu jāskatās uz Krievzemes, nevis savas otrās dzimtenes Vakareiropas pusi. Kā viņš sašustu, piedzīvojis šos laikus, oficiāli izspokots par krievmīlīgu ļeņinistu! „Tauta, tā ir valsts!” Mēs visi zinājām šos Raiņa vārdus. Tagad tie ir svītroti. Neviens neiedrošinās pieminēt krājumu „Sveika, brīvā Latvija,” vai lugu „Daugava,” kurā Rainis, ka patiess patriots karsti apsveic un apjūsma brīvo, patstāvīgo Latvijas valsti. Komunistu izdotajos Raiņa rakstu kopojumos šo darbu vairs nav. Pazuduši kā nekad nebijuši.

Nē, pa Komunāru laukumu man vairs negribas staigāt. Es ātri soļoju tam garām. Arī Kirova iela man nepatīk, jo kurp gan tā noved? Pie Ļeņina ielas un neglītā pieminekļa ar neveiklo tēlu smagā paltrakā un maisīgi platās cementa biksēs. Zīmīgi, ka tas pagriezis muguru brīvībai, Brīvības piemineklim bulvāra rietrumu galā un ar tādu kā Hitlera sveicienā paceltu roku norāda uz austrumiem,

itkā draudēdams: „Turi muti! Sapūdēšu Sibīrijā!”  
Kā jau to pantos pateicis kāds pārgalvīgs Latvijas  
dzejnieks.

Kāda kura tauta, tādi tās pravieši. Krieviem tas  
ir Leņins — apsēsts militārists, visu mūžu sludinājis  
tikai brāļu karu — šķīru ciņu. Pat runādams par  
miera laika darbiem, par zemes kopšanu, par rūp-  
nīcām, par mākslu, viņš lietoja tikai militāru va-  
lodu: mobilizācija, fronte, pozīcijas, uzbrukums, kau-  
jiniecisms. Viņš ieveda savā partijā militāri aklu  
paklausību. Viņa pirmā diktatora rūpe bija atjaunot  
cara Ochranku un simtkārtīgi to pastiprināt apmē-  
ros un bardzībā.

Viņš nosauca savu lolojumu par Ārkārtīgo ko-  
misiju — CK, ko vēlāk citi krievi dēvēja arī  
par GPU, NKVD, MVD, KGB — mīlam bērnam  
daudz vārdu! Kā mīlzu sūklis šis Leņina lolo-  
jums izvilka no Krievzemes tumšajām šķīrbām tau-  
tas padibenes: sadistus, rīkļu griezējus, purnu si-  
tējus, psihopātiskus, maniakālus ļaundarus, zag-  
ļus, meļus, divkošus un provokātorus. Šo baigo  
armiju Leņins padarīja par savas partijas sargu un  
balstu, par permanentu karatiesu, kas sodīja ļaudis  
vairumā, bez izmeklēšanas un pētīšanas — pēc pa-  
tikas, pēc acumēra. Šis iestādījums ietrieca krievu  
tautu tādā baiļu stulbumā, ka tā jau veselu pus  
gadsimteni nav vairs isti tauta, bet tikai nepārskā-  
tāms tramditu citu bars, kas visas blēj vienā balsī  
un vienā tonī nepārtrauktu gloriiju saviem vaga-  
riem. Reti, ļoti reti kāds jērs iesmilkstas savādāk.  
Tūdaļ drošības suņi tam uzklūp un apklusina.

Tur nu viņš stāv mūsu bulvārī, šis naids un no-  
devības pravietis, viltotājs, dialektiķis, brīvās do-  
mas un brīvu ļaužu nīdējs, par mīlzi uzpūstais, ma-  
zais Simbirskas ļaunacis. Āp šo senāk tik jauko  
ielu stūri tagad, ja vien iespējams, es metu lielu  
likumu.

Kādreiz jau saspridzinās arī šo pieminekli. Nav  
pirmais, kas tur stāvējis. Kādu laiku necik tālu stā-  
vēja Vidzemes slakteris cars Pēteris Pirmais Bries-

mīgais. Viņu mazākais varētu pārkausēt metallā un izlietot derīgi, no Ļeņina pārpaliks tikai aizmetamas šķembas. — Nekas prātīgs gan neiznāca arī no Pētera tēla. Tas nogrima Baltijas jūrā vedot uz Pēterpili.

### 3.

Nākošajā rītā piecēlos vēlu. Kad iegāju virtuvē sildīt ūdeni brokasta tējai, atcerējos vakardienas nostāstu par trimdas mācītāja sprediķi padomju baznīcā. Tūristi bija Rīgā redzēti diezgan, bet līdz šim nebiju par viņiem īpaši interesējies vai meklējis saskari. Tas arī nesaderētos ar manu rūpnīcas direktora vietas izpildītāja posteni. Savukārt, visi godīgie tūristi justu pret mani kā „funkcionāru” aizdomas. Bet kopš laba laika, un sevišķi pagājušā naktī, es jutu, ka man tuvojas kāda izšķiršanās. Pārāk ilgi es biju lāvies straumei, uzmanījies, vairījies, apnicis sev un citiem. Pie velna ar piesardzību! — Tiesa gan, šādas sajūtas man bija uzbrukušas nereti arī senāk, bet šoreiz asāk nekā jebkad. Bez tam mācītājs bija mani ieinteresējis: ko gan viņš, no brīvības zemes atbraucis, vēstīs mums, padomju tautu cietumā ieslēgtajiem? —

Kurā baznīcā sprediķis notika, bija viegli izzināt — komunālā dzīvokļa virtuve ir labākais ziņu birojs.



Kad iegāju stāvgrūdām pārpildītajā baznīcā, diev-vārdi jau gāja uz beigām. Ar mokām izspiedies cauri priekšnamam, paliku stāvēt netālu no durvīm un vēroju baznīcēnus.

Vienā no pēdējiem soliem sēdēja Orleāni. Mans draugs Aleksis, viņa māsa Ingrīda un vecā Orleāna

kundze, kādreiz man tuvi cilvēki. Tagad bija daudz kas mainījies. Sastapusi manu skatienu, Ingrīda tūdaļ novērsās. Aleksis sēdēja galvu nodūris, sakniebtām lūpām un nervozi plucināja dziesmu lapiņu. Ingrīda pieliecās, kautko teica brālim, un tas nodūra galvu vēl zemāk. Vecā Orleāna kundze sēdēja taisni izslējusies un skatījās uz mācītāju. Es nedzirdēju, ko viņš runāja. Biju pārāk aizņemts pats ar savām izjūtām. Vēroju iespaidu, kādu atstāj uz mani šī telpa ar smailajiem logiem un augstajām velvēm, ar nopietnām, iestingušām sejām visapkārt. Sajūta bija tik nenosakama. Vēlēšanās izjust svinīgumu jaucās ar ikdienas sīkajām domām un aizdomām. Kad pēdīgi saņēmos nopietni klausīties, skanēja jau svētīšanas vārdi. Sprediķis bija beidzies.

Es nevēlējos neviena sastapt un pēc dievkalpojuma steigšus aizrējos cauri drūzmai uz izeju. Bet tikko izkļuvi no baznīcas, kāds aizskāra manu plecu. Tā bija vecā Orleāna kundze. Viņa bija ļoti sena mūsu ģimenes, mana tēva un mātes paziņa. Viņa bija pieradusi mani uzlūkot puslīdz kā radi-nieku.

„Es tevi tomēr notvēru, Klaudij! Tev jānāk pie mums uz pusdienām. Būs arī Āmerikas ciemiņš, mācītājs Kocēns. Lūdzu, neatsakies. Šoreiz es ļoti vēlos tevi redzēt pie mums.”

„Es nezināju ko teikt. Nezinu kāpēc, tieši šoreiz man negribējās iet pie Orleāniem, lai arī bija reta izdevība palūkoties trimdas viesi tuvāki, bet vecā kundze visu laiku neatlaida manu roku un skatījās acīs tik sirsnīgi, ka bija vien jāapsolas.

„Tu mūs baznīcā redzēji, bet nepienāci apsveicināties.”

„Aleksim nepatīk, ka viņu redz atklātībā kopā ar mani. Bet par ielūgumu pateicos. Es ieradišos. Drusku vēlāk, lai nebūtu citiem pa kājām.”

„Tev nevajaga uz Aleksi turēt jaunu prātu. Viņš ir kļuvis drusku savādnieks. Viņš ir slims. Tev vajaga to saprast. Viņš ir daudz izcietis.”

Runājot par dēlu, vecajai kundzei raustījās lūpas. Es jutos vainīgs, ka esmu vesels un ka man laimējies iziet sveikā cauri visām maiņām. Savas perso-

nīgās problēmas es, saprotams, nevarēju pieminēt. Es nodūru acis un skatījos zemē.

Orleāna kundze atlaida manu roku:

„Nāc vien laikā, Klaudij, un turies iecietīgi. Ja Aleksis atļaujas kādu izlēcienu, neievēro. Neielaidies ķildā. Neņem vērā viņa divvainības.”

„Es apsolos. Es neņemšu vērā ne Alekša, ne Ingridas izturēšanos.”

„Inga nemaz citādi nevar domāt kā brālis. Viņa tik ļoti pieķērusies Aleksim. Man reizēm liekas, ka viņai šeit, Rīgā, tos piecpadsmit gadus bija grūtāk pārciest nekā Aleksim tur. Man sāp jūsu nesapraššanās, Klaudij. Senajos laikos jūs bijāt tik tuvi draugi.”

„Senajos laikos daudz kas bija citādi.”

Ielūgums bija pieņemts, bet Orleāna kundze vēl kavējās. Es zināju, ko viņa gribēja sacīt. Viegli tas viņai nenācās un es cietsirdīgi nepūlējos palīdzēt.”

„Es neticu, ka tu būtu kādam ļaunu vēlējis vai nodarījis,” viņa pēdīgi sacīja. „Ar priekšniecību jāsatiek. Ko mēs citu varam darīt? Es tev nepārmetu, ka tev jāstrādā kopā ar Gnēzi.”

„To jau man nepārmet arī Aleksis ar Ingridu. Tikai nepārprotami liek saprast, ka es esmu — ārpusnieks.”

Orleāna kundze brīdi klusēja.

„Es negribu spiesties tavās darīšanās un pētīt iemeslus, kāpēc esi darījis tā un ne citādi. Varu arī saprast, ka tev gribas strādāt tēva rūpniecā. Es ticu, ka tu neesi nevienam godīgam latvietim vēlējis vai darījis ko ļaunu. — Mēs tevi tātad gaidīsim laikā.”



Orleānu lielais mitekļis bija pārvērstis komunālā dzīvoklī. Viņiem pašiem bija atstāta viesistaba un vēl maza meitas istabiņa. No lielās istabas bija izvāktas Alekša gulta un kumode. Pusienu galdam ielikts liekais dēlis un trīs cilvēku vietā ap to sēdēja deviņi. Tikdaudz krēslu Orleāniem sen vairs nebija, un liekie bija patapināti no kaimiņiem. Kad

es ienācu, visi jau sēdēja ap galdu. No virtuves viedās spēcīga sutinātu skābu kāpostu smarža. Aleksis, man ienākot, nemaz nepalūkojas uz manu pusi, tikai nepatikā ievilka sirmo galvu plecos. Ingrīda, no virtuves iekšā ārā tekādama, uzmeta tikai īsu skatienu, apliecinādama, ka mani pamānījusi.

Apsēdies Orleāna kundzes norādītajā vietā, es pāri galdam aplūkoju viesus. Mācītājs Kocēns brīvvalsts laikā bija darbojies Rīgā, bet es viņu senāk nekad nebiju redzējis. Pie galda, starp divām ilggadīgām Orleāna kundzes ģimenes draudzenēm, sēdēja trīs sveši vīrieši — divi tālā ciemiņa radnieki, ielūgti reizē ar mācītāju. Tūdaļ jau varēja redzēt, kurš ir ārzemnieks un priesteris. Ciemiņa platajā, baltajā vaigā vīdēja raksturīgais pašapziņīgais, svaidītais vaibsts, kas mūsu, šejienes, iebiedēto mācītāju sejās jau sen bija izdzisis — staigājot uz Čeku „uz pārrunām” un taisnošanos. Sprototams, ārzemnieku varēja pazīt arī no drānām, bet tās es ievēroju tikai vēlāk. Tumšais uzvalks bija šūdināts no īpaši smalkas, vieglas drānas, kas skaisti, zidīgi spīdēja un laistījās. Mati bija iesirmi bet seja gluda gandrīz bez rievām, tā ka grūti bija noteikt mācītāja vecumu. Orleāna kundze arī tādaļ apgalvoja, ka kopš Rīgas laikiem Kocēna kungs itinnemaz neesot pārvērties. Acīmredzot, Amerika ne tuvu tā nepārvērtā ļaudis kā Sibīrija. Aleksim nodzīvojot Sibīrijā tikai piecpadsmit gadus, tikai pusi no Kocēna trimdas laika, vairs nebija ne mazākās līdzības ar seno dienu Aleksi ne miesīgi, ne garīgi.

Galdā parādījās bļodas ar cūkas cepeti, sautētiem kāpostiem un miltainiem, ar dillītēm pārkaisītiem kartupeļiem, īsta, sātīga rīdznieku maltīte. Orleāna kundze nolika uz galda arī degvīna pudeles, pa vienai katrā galda galā. Uz blakus galdīņa Ingrīda sakārtoja kafijas traukus, torti un dažādus sīkus cepumus. Es neviļus lēsu, cik Orleāniem šīs pusdienas izmaksāja, ievērojot to, ka vienīgā pelnītāja bija Ingrīda. Orleāna kundzei, kā bijušajai kapitālistei - plutokratei, tikai pašos pēdējos gados

bija piešķirta pensija — trīsdesmit rubļi mēnesī. Aleksis nesaņēma nekā un sabeigtās veselības dēļ nevarēja strādāt.

Aleksi, kas visu laiku bija sēdējis kā sastindzis, ēdiena smarža atdzīvināja un viņš gluži neviļus satvēra nazi un dakšīņu. Mācītājs Kocēns uzmeta viņam pārmetošu skatienu, salika mazās, baltās rokas un gribēja sacīt svētīšanas vārdus.

„Mācītāj,” teica Aleksis savā piesmakušajā balsī, „iztiksim šoreiz bez formalitātēm. Svētīt ēdienu pie-deras pārtikušiem ļaudīm bagātās zemēs. Mums, kam dažreiz bijis jācieš bads, tas liekas kā izsmiekls. Ja es Nariškā sāktu svētīt ēdienu, tad citi jau to sen būtu aprijuši.”

Mācītājs Kocēns mazliet pietvika, bet tūdaļ sa- valdījās. Pie galda iestājās neveikls klusums. Va- rēja dzirdēt, ka vecā Orleāna kundze ievilka dziļu un sāpīgu elpu, uzlikdama dēlam roku uz elkoņa.

„Mācītāja kungs, neņemiet vērā itin visu, ko mēs šeit sakam. Te jau ir citādi apstākļi. Dariet vien kas jādara.”

Mācītājs saņēma rokas un ātri nomurmināja „Dievs, svētī maltīti,” ar lūgšanas isumu un ne- patikā savilkto pieri likdams saprast, ka negaidī- tais izlēciens viņu sāpīgi pārsteidzis. Pēc nelāgā starpgadījuma sarunas pie galda turpinājās gluži omulīgi. Tika ieliets arī pa glāzītei.

„Tik brīnišķīgu sprediķi mēs ilgi nebijām dzirdē- juši,” teica viena no viesņām.

„Pateicos,” smaidīja mācītājs, amerikāniski pa- teikdamies par komplimentu un piebilda: „Maz cil- vēku ievēro, cik grūti ir pasacīt ko spilgtāku, laikam un apstākļiem piemērotu.”

„Parasti mācītāji apmierinas ar visparastākajiem un nolietotākajiem teikumiem,” pievienojās laipnā viesņa.

„Tieši šis apstākļis pamudināja mani izvēlēties mācītāja amatu,” paskaidroja Kocēns atsaucīgi. „Taisīdamies iestāties Latvijas Universitātes ties- lietu fakultātē, biju iegriezies sava pagasta baznīcā

noklausīties dievkalpojumu. Vecais, nogurušais mācītājs runāja tik slikti, tik pelēki un parasti, ka man sanāca dusmas. Tā tā lieta nevarēja iet! Tur bija kas jādara! Un — es nolēmu, ka studēšu nevis tieslietas, bet — teoloģiju!”

„Cik nozīmīgs un svētīgs lēmums!” jūsmoja viesņās.

Aleksis nervozi sagrozījās savā sēdekli un skaļi piegrūda glāzi šķīvim. Orleāna kundze bažīgi pacēla galvu, bet mācītājs veltīja viņam ilgu, vēriņu un iecietīgu skatienu.

„Mīļais Orleāna kungs,” sacīja mācītājs savā labākajā balsī, „mēs visi zinām par jūsu garajiem ciešanu gadiem, bet vai nav tā, ka tieši pārbaudījumi mūs noved tuvāk Dievam?”

„Ja pārbaudījumi ir netaisni un nelabojami, tad ticība Dievam un Dieva žēlastībai ātri vien zūd, mācītāj. Pārāk grūti pārbaudītiem cilvēkiem vairs nevar iestāstīt, ka pasauli pārvalda kāda, ne jau taisnīga, bet kautcik saprātīga vara.”

Kocēns lēnām atslīga sēdekli.

„Pieņemu, Orleāna kungs, ka tas ir tikai jūsu personīgs ieskaits, vai, sacisim labāk, jūsu acumirklīgais, pārejošais noskaņojums vai oma. Pārpildītajā baznīcā es guvu pavisam citādu iespaidu. Manu izjusto un labi domāto sprediķi mani daudz cietušie tautieši uztvēra ar siltāko atsaucību. Sāpīgi izjūtu, ka mūsu Dieva nami Amerikā nav tik pilni.”

„Baznīcu apmeklēšana ne katru reizi ir reliģisku jūtu izpaudums. Tam var būt arī citi iemesli, kas jums, kā trimdas mācītājam, nav tik viegli izprotami. Pulcēties baznīcā ir viens no nedaudzajiem mums atlikušajiem protesta veidiem, par ko nedraud tūlītējs sods, tikai netieši spaidi.”

„Arī Krievijā. Maskavā mēs redzējām pārpildītas baznīcas.”

„Arī Krievijā netrūkst ļaužu, kam nepatīk komunisti. Neattīstītām tautām arvienu bijis viegli iedzīt mistiskas bailes no soda. Padomju valstī cilvēks ir kļuvis melīgs, zaglīgs, nodevīgs un drošības pēc iet arī baznīcā, sevišķi ja tā sola piedot viņa grēkus.

— Mēs šeit dedzinām svētku egļi, drošākie Ziemsvētkos, bailīgākie valsts noteiktajā Jaungadā, mēs dziedam Klusa nakts, svēta nakts. Reliģiju kā tradīciju es nenoraidu. Ja tā, piemēram, pie jums, trimdā, palīdz saturēt latviešus kopā, es to tieši apsveicu! Bet personīgi es vairs nevaru ticēt Dievam kā soģim un glābējam. Redzēdams kā tiek sodīti taisnie un glābti nelieši!”

„Un tomēr šī mazā kripata iecienības un ticības reliģijai deva jums spēku izturēt tos piecpadsmiit gadus!” neatlaidās mācītājs.

„Tieši neticība man deva spēku izturēt! Es apziņojos, ka šī dzīve man ir vienīgā un tā jāizstāv visiem spēkiem. Kamēr es dzīvoju, es varu cerēt reiz atriebties saviem mocītājiem! Naids, dusmas mani uzturēja!”

„Tas ir ļoti tuvredzīgs un bīstams ieskats. Zemes dzīve ir tikai īslaicīga pāreja, sagatavošanās labākajai dzīvei mūžībā, debesu svētlaimē.”

„Kā tas nākas, ka tieši ticīgie, kam priekšā tik lieliskas izredzes, tik ļoti pieķeras šīs pasaules labumiem? Katram īsti ticīgam cilvēkam vajadzētu lūgt Dievu, lai viņu ātrāk pārceļ no zemes nebūšanām pie debesu priekiem. Aizmirsīsim komunistu cietumus, par kuriem jums nav nekādas jausmas, aplūkosim pavisam parastu gadījumu, kā saslimšanu. No tādas nelaimes cilvēks nav pasargāts ne šeit, ne jūsu brīvajā pasaulē. Kāpēc dziļi ticīgais slimnieks daudz izmisīgāki vēlas dzīvot nekā neticīgais? Viņam nepietiek ar ārstiem, viņš skrej arī pie brīnumdariem! Mani vajā doma, ka ticīgs cilvēks ir bailīgs egoists. Viņš lūdz Dievu un bailojas sava personīgā labuma dēļ. Viņš negrib palaist garām nevienu izdevību ne šini, ne viņā pasaulē. Visu to labāko šeit un visu to labāko tur! Un ja ticīgais dara labu arī citiem, tad tikai apziņā, ka Dievs to redz un ieskaita viņam par labu. Cik daudz lielāks nopelns ir ja neticīgs cilvēks dara ko labu, necerēdams uz atmaksu! Ticīga cilvēka pamatsauklis: „Mili savu tuvāko kā sevi pašu,” nepāliecina nekādu lielo tikumu. To vajadzētu pār-

labot uz: „Mīli savu tuvāko vairāk nekā sevi pašu!” Bet vai tādai reliģijai būtu panākumi, kas ticīgā paša labumu noliktu otrā vietā? Cerība uz pašlabumiem pulcē cilvēkus dievnamos! Esmu redzējis mācītāju, kas baznīcā, altāra priekšā ceļos sabrucis, vispirms gari aizlūdz par sevi un savu ģimeni un tad tikai ietver savās aizlūgšanās arī pārējo draudzi! Un sauklis: „Mīliet savus ienaidniekus” ir liekulīgs un necilvēcis!

Aleksis nebija patikams diskutants. Viņa domas lēkāja no idejas uz ideju, nereti bez loģiskas secības un ar katru jaunu lēcieni, sevišķi ja viņš bija drusku iereibis, izteicieni kļuva dzēlīgāki. Viņa seju aprasināja sviedri un balss pavisam piesmaka, kad viņš nobeidza:

„Ja šodien es te sēdu, kaut arī kā invalīds, tad tikai pateicoties naidam, ko jutu pret saviem mocītājiem. Naidis piešķir spēku un izturību! Un es jums saku, ka latviešu tauta pastāvēs tikai tik ilgi, cik ilgs būs tās naidis pret saviem apspiedējiem!”

Mācītājs, kas jau visu laiku bija šūpojis galvu, pacēla abas rokas un teica paceltā, deklamētāja balsī:

„Dievs nav naidis! Dievs ir mīlestība!”

„Mācītāj, nerunāsim klišejās! Stāsta, ka jums Amerikā esot rokas grāmatas kā atspēkot jebkuru neticīgo ļaunū iebildumu vai jautājumu, un šis jūsu teiciens, droši vien, atrodams pašā pirmajā lapaspusē. Ja šaubīgais tomēr sūdzēsies par neveikmēm, tad jūs aizrādīsiet: Bez Dieva ziņas ne mats no galvas nenokrīt. — Ja kādu piemeklē nopietna nelaime, tad piemērots izteiciens ir: Ko Dievs mīl, to viņš pārmāca. — Bet ja posts izrādas pavisam smags un nelabojams, tad arvienu vēl atliek dziļdomīgā nopūta: Neizdibināmi ir Tā Kunga ceļi! — Kāpēc jūs godīgi nesakāt to jau pašā sākumā? Ka šinī pasaulē neviens nav gudrs, ne iesvētītais, ne ordinētais, ne kanonizētais, neviens patiesībā nezina itinnekā un nekā arī nevar mācīt!”

Alekša acis piemiedzās, liesajos vaigos pietūka muskuļu kukuliši. Ingrīda bažīgi vēroja brāli.

„Kāds nolūks bija jūsu sprediķim dzimtenes baznīcā?” vaicāja Aleksis. „To, ko jūs norunājāt, varēja pateikt jebkurš šejienes mācītājs. Jūs apmierinājāt savu godkārību, pierādīdams, ka, lūk, jūs, trimdas mācītājs, dabūjāt gatavu tādu joku kā nosprediķot okupētās Latvijas baznīcā! — Bet valdīšana jums to atļāva, jo zināja, ka jūs nekā aplama neteiksit! Ja jums tieši pieprasītu, jūs aizlūgtu arī par okupantiem un svētītu apspiedēju ieročus, jo — dod cezaram, kas cezaram pienākas! Bet kur paliek taisnība? Cezariem, varmākām pienākas tikai ar sūdainu koku pa kamiešiem, atvainojiet par izteicienu!”

„Es neesmu musinātājs, bet mācītājs. Es nesu jums Dieva vārdu, nevis kūdu uz dumpi,” teica Kocēns, pasvitroti mierīgi.

„Dieva vārda mums šeit netrūkst pašiem. Ticības apliecību un tēvareizi prot noskaitīt katrs. Bet mums trūkst daudz kā cita. Mēs esam izslāpuši redzēt cilvēcīgu lepnumu, īgnumu par nelieību. Mēs ilgojamies redzēt sasliekšanos pret meliem! Ja bijāt mērojis tālo ceļu šurpu, tad jums vajadzēja gan pavēstīt kaut mazu nieku no tā, ko šejenieši nevar, nedrīkst sacīt. Jums vajadzēja vismaz pieminēt taisnību, nosodīt varmācību un aizlūgt par brīvību!”

„Esiet taču prātīgs! Kas ar to būtu panākts? Mani novāktu no kanceles, ieliktu cietumā!”

„Tur jau ir tas joks, jūs ieliktu cietumā! Jūs grībat pagozēties savā labestībā un saņemt nabaģa apspiesto ļautiņu atzinību bez mazākā riska! Pašausmināties par mūsu nelaimēm un tad atgriezties savā brīvības zemē, kuras labā dzīve jums tad liksies divkārt salda. Kocēna kungs, moceklibu no jums neviens neprasa. Ja jūs iespraustu kādu teikumu par taisnību un brīvību, jums nekā nenošķirtu. Lauvu bedrē kā Dānieli jūs neviens nemestu. Varbūt ieliktu uz pāris dienām čokā, drusku patīcinātu un — izraidītu no Padomijas. Saprotams, jūs dabūtu krietni nobīties, bet totiesu jūs šeit at-

cerētos kā drosmīgu mācītāju, kas nebaidījās ap-  
liecināt taisnību rupjas varas priekšā. Jūs kļūtu  
par leģendu un tad gan patiesi būtu pakalpojīs  
savai baznīcai. Bet tagad jūs devāt okupantiem tikai  
izdevību reklamēties, cik viņi iecietīgi ticības lietās,  
ja ļauj sprediķot kapitālistu priesterim un tautas  
nodevējam."

"Pietiek, Aleksī!" teica Orleāna kundze, uzlikusi  
abās rokas uz dēla pleciem. „Tu pateici savu sa-  
kāmo. Pastāvi nu tagad kādu britiņu klusu. Ne-  
ņemiet ļaunā, mācītāja kungs, mēs jau šeit esam  
tādi jocīgi kļuvuši. Bet tas, ko Aleksis izcietis, arī  
nav nekāds joks."

"Un tomēr, tikai ar Dieva ziņu Orleāna kungs ir  
atkal šeit, mūsu vidū!" mācītājs centās paturēt bei-  
dzamo vārdu.

Es redzēju, ka Aleksim nācās ļoti grūti savaldi-  
ties, bet viņš tomēr piespieda sevi klusēt.

Kādu brīdi pie galda skanēja tikai galdarīku  
šķindēšana. Nopaukšķēja pudeles, nosmaržoja deg-  
vīns. Neviens neatteicās no glāzītes. Vienīgi Ingrīda  
nedzēra. Nekad, arī senajos laikos ne.

Es nojautu, ka Aleksī nebija tik daudz kaitinājīs  
mācītāja remdenais sprediķis kā mana klātiene.  
Ja es nebūtu atnācis, nekāds strīdus nesāktos. So-  
dījos sevi, ka biju pieņēmis šo ielūgumu. Aleksis  
mani nicināja. To taču es zināju jau sen. Ko es šeit  
meklēju? Ko cerēju sastapt? —

Aleksis vēl paslaistīja galvu, gribēja ko teikt, bet,  
paklausīdams Ingrīdas mājienam, saguma sēdekli  
un koncentrējās uz savu šķīvi.

Pusdienu turpinājās mierīgā garā. Sēdētāji no-  
krimšķinājās, uzsāka valodas par miermīlīgākām  
lietām — ēdienu, laiku un to, ko mācītājs nodomā-  
jis darīt un apskatīt rītdien.

Pēc cūkas cepeša sekoja salda ēdiens, garšīgs  
buberts ar tieši pareiza skābuma dzērveņu mērci,  
un tad istabu piesmaržoja kafija.

Kamēr Ingrīda dalīja cepumus, ievēroju, ka mā-  
cītājs nedzird vienu otru jautājumu un domās no-  
grimis ilgi apmaisa savu kafijas tasi, laikam no-

nācis pie slēdziena, ka viņam kā dvēseļu ganam tomēr ir pienākums darīt kautko apjukušā, daudz cietušā tautieša labā. Vismaz vēlreiz jāpamēģina viņu vest pie zināmas gara gaismas. Viņš uzrunāja Aleksi izmeklēti laipni:

„Mīļais Orleāna kungs, aizmirsīsim mūsu domstarpības un parunāsimies mierīgi un draudzīgi. Kautkārn taču jūs tomēr ticat un kautkur smeļaties morālos spēkus?”

„Vispilnīgāko morāli esmu atradis mūsu pašu dainās,” teica Alekss atsrucīgi. Dainas bija viņa iemīļots temats jau no seniem laikiem. „Pie tam, dainu morāle ir gluži brīva no pavēles vai baušļa draudīgās uzbāzības, tā plūst laipni un labvēlīgi, ka sarunājoties gaišiem, dzīves gudriem cilvēkiem.”

Mācītājs veltīja viņam garu, pārmetošu skatienu.

„Jūs rodat spēcīgumu dainās nevis evaņģelijā?”

„Pret evaņģeliju man ir iebildumi.”

Mācītājs nemierīgi sagrozījās un vaicāja jau diezgan paasi:

„Tā? Piemēram?”

„Piemēram, cūku jautājumā.”

„Es nemēdzu par šādām lietām mulķīgi jokot,” teica mācītājs mierīgi, bet cieti.

„Es arī ne! Bet — Kristus sadzen velnus cūkās un tad liek tām noģāzties no klints jūrā.”

„Kas tad tur jums ko iebilst?”

„Velni droši vien bija bargo sodu pelnījuši, bet kāpēc līdz ar tiem jāpazudina arī nevainīgas cūkas? Dainās, turpretim, var atrast daudz labu vārdu, kas veltīti dzīvniekiem. Latviešu gara mantas stāsta par saimniekiem, kas dod vecuma maizi nederīgam zirgam vai vecam sunim. Varbūt vēl vienīgi indiešiem ir tik humānas attiecības pret dzīvniekiem. Kristīgā baznīca, turpretim, māca, ka dzīvniekiem nav dvēseles un tāpat ar tiem var apieties nevēriģi.”

„Vai jūsu ieskatā neslēpjas zināma daļa liekulības?” — smaidīja mācītājs. „Jūs apgalvojat, ka žēlojat cūkas, bet nebūt neatsacījāties no cūkas cepeša.”

„Tieši nelaimīgais iekārtojums, ka dzīvot iespē-

jams tikai uz citu nāves un ciešanu rēķina, liek man šaubīties par Dieva klātieni mūsu bēdu pasaulē.”

Ar skumju vaibstu mācītājs laiciņu klusēja.

„Vai cūkas ir jūsu vienīgais iebildums pret evaņģēliju?”

„Ir vēl arī citi. Reiz Kristus apstājies pie viģes koka noplūkt augli, atspirdzināties, bet ievērojis, ka koks ir neauglīgs un — licis tam nokalst. Kāpēc?! Vai nabaga kociņš vainīgs, ja tam nebija augļu? Un kāpēc tik praktiska pieeja? Kociņš tomēr deva ēnu, iepriecināja aci ar savu zaļumu. Nepieminišim nemaz dainas, arī Asīzes Francis būtu iecietīgāks un nemaitātu neauglīgo kociņu.”

Mācītājs neatbildēja, tikai skumīgi šūpoja galvu. Aleksis turpināja:

„Es nevaru arī pieņemt izteiku: Lai miroņi aprok savus miroņus.”

„Apustuli aicināja svarīgāks uzdevums: sludināšana, dvēseļu glābšana!”

„Nevēriba pret cilvēciņu pienākumu samaitā visu sludināšanu. Vismaz manās acīs. Manu dvēseli tik bezjūtīgs cilvēks nenozvejotu. — Citur Kristus saka savai mātei: Kas man ar tevi, sieva? — Ar kādu maigumu, turpretim, dainas piemin māmuliņu! — Man netik arī teiciens: Svētīgi tie garā nabagie, jo tiem pieder debesu valstība. — Gara nabadzība ir tikai nožēlojama. Kas tajā svētīgs? Un tā vēl daudz kas. Man liekas ļoti aplami, ka par ticības simbolu izraudzīts krusts, moku rīks! Pasaule jau tā ir pilna mokām! Kāpēc to vēl lieki uz katra soļa atgādināt? Izvēlieties sauli, izvēlieties mēnesi, izvēlieties kaut vai zaļu zariņu, bet nedraudiet man ar krucifiksu, ar zvēriski nomocīta cilvēka liķi! Diezgan tos esmu skatījis krievu nometnēs!”

Es redzēju, ka Aleksis iekaisa arvien vairāk un nespēja vairs apstāties:

„Šī pasaule taču ir galīgs brāķis!” viņš iekliedzās uztraucies. „Dievs radījis plēsīgu radību un neapzinīgu cilvēku, kam jādzīvo no kaušanas un slaktēšanas. Vai no tā var sagaidīt ko labu? Un lai šo brāķi labotu, Dievs šausmiņā cietsirdībā atsūta

mums savu dēlu nomērdēšanai! Un tas ir atkal miseklis, jo pasaule nepavisam nav labojusies un tagad, pēc diviem tūkstošiem ticību gadu, ir ļaunāka nekā jebkad! — Mami šausmina šī brutālā un cietsirdīgā teika, ka mani kāds cits ar savām ciešanām un nāvi var atpestīt! Es nevēlos pieņemt tādu upuri! Es nevēlos, ka manus grēkus izpērk kāds cits! Tie ir mani grēki un man pašam jātiek ar tiem galā. Senajos laikos ļaudis bija vaļsirdīgāki un godīgāki. Baznīcas tēvs Kvintus Tertuliāns par visu šo kristīgo lietu teicis: Tai ir jātic, jo tā ir — absurds! — Bet es nespēju un arī negribu ticēt absurdam!”

Alekša seja piesarka, balss sažņaudzās un kļuva spiedzīga. Kautkas bija jādara, lai izbeigtu šo nelāgo sarunu.

Es ievēroju, cik mierīgi mācītājs atļaidās savā sēdekli, cik gaiši uzlūkoja Aleksi. Šaubos, vai viņš jebkad bija nonācis tik neērtā stāvoklī kā patlaban, bet turējās teicami. Man likās, ka viņam ienācis prātā kāds īpaši labs padoms.

Viņš cienīgi sazvārojās un rāmā, laipnā balsī izlūdās no Orleāna kundzes sālnicu. Dziļdomīgi to izgrozījis pirkstos, viņš pacēla sirsnīgu, apgaismotu skatienu pret Aleksi:

„Es jūs saprotu, mīlais draugs. Pasaules ļaunums ir tas, kas jums sāp, vai pareizāki — ļaunums pasaulē. Bet redzat, ar labo un ļauno nav gluži tik vienkārši. Par piemēru, šī pati sāls. Sāls ir inde. Bet bez sāls mēs nevaram iztikt. Vai tas nav Dieva brīnums, ka tieši caur indi dzīve top krāšņāka, tīkamāka?”

Bet šoreiz mācītājs pārrēķinājās, Alekssis salēcās kā galvanizēts:

„Jūs sakāt, ļaunums ir labdabīgs kā sāls?! Ar citiem vārdiem, Čeka ar savām nometnēm un mocītavām piešķir mūsu dzīvei krāšņumu?!”

Mācītājs pacēla rokas:

„Bet, mīlais draugs, es runāju līdzībā...”

„Vai esat redzējis Dievu lūdzošu čekistu, mācītāj? Šodien viens tāds bija baznīcā!”

Tas zīmējās uz mani. Aleksis reiz dusmās mani tā nosauca. Mācītājs pasteidzās atbildēt:

„Čekists arī ir cilvēks!”

Tas nu bija pavisam aplami. Alekša piesarkusi seja pārklājās ar baltiem plankumiem un sāka raustīties. Viņš pietrūkās kājās un iekliedzās:

„Ievērojiet, mācītāj! Čekists nav cilvēks, jo kalpo necilvēcībai!”

Atkritis krēslā, Aleksis atmeta galvu, reizē ieraudams to plecos un rīstījās pēc elpas. Ingrīda pieliecās brālim un kautko teica, bet viņš atgaiņājās ar iereibuša cilvēka kustību:

„Man vienalga, kas ar mani notiek! Ko viņš te meklē?! Ko viņš...”

Ingrīda aizspieda brālim muti ar plaukstu, apķēra viņu ar otru roku, gandrīz celšus izcēla no sēdekļa un izvadīja no istabas. Viņš gāja šļūcošiem soļiem. Labais plecs bija ļengani nokāries, augums sakņupis uz priekšu. Aleksis atgādināja ļoti vecu cilvēku, bet viņš taču bija gadu jaunāks par mani! Mans jaunības dienu draugs un līdzgaitnieks! —

„Orleāna kungs tiešām ir daudz cietis,” sacīja mācītājs Kocēns, dziļdomīgi piebērdams kafijai cukuru.

Mani pārņēma skumjas. Kāpēc Aleksis mani nicināja? Kāpēc mēs nevarējām būt draugi tāpat kā senāk? Mums bija tik daudz kopēja. Bet pēdējos desmit gados mēs nebijām cilvēciņi pat aprunājušies. Tikai vienu vienīgu pēcpusdienu, tūdaļ pēc viņa atgriešanās no soda nometnes, mēs parunājāmies sirsnīgi kā veciem draugiem klājas. Tikai vienu īsu pēcpusdienu.

Es nekad neaizmirsīšu mūsu pirmo satikšanos pēc piecpadsmi gadiem. Tā ir neizdzēšami iekodināta manā atmiņā.

Es soļoju pa ēnaino ielu starp abiem Vērmānes dārziem, lielo un mazo, un piepeši dzirdēju aiz muguras nosaucam savu vārdu. Es atskatījos un ieraudzīju svešu veci, ģērbusos glītā, labas veclaiku drānās svitrainā uzvalkā, kas plandījās ap viņa lieso augumu kā maiss. Garo, tievo kaklu aptvēra

pārāk plata, bet gluži svaiga un spodra balta ap-  
kakle. Kas par savādu ērmu! — es nodomāju un  
gribēju iet tālāk, bet mirkli aizkavējos: divainā  
kārtā nevis nedemokratiski uzpostais vecais vīrs,  
bet viņa svitrainais uzvalks man likās itkā redzēts!  
Svešais pavēra bezzobaino muti ērmīgā, šķībā  
smaidā. Viņš likās gaužām izvājējis. Sejas kauli  
ģindenīgi iezīmējās zem uzstīvētās ādas, kas bija  
raupja, sarkana un krevelaina. Uzacis tikko sama-  
nāmas. Es redzēju, ka vecā vīra acis kļūst valgas.  
Asara gan nenoritēja, bet palika aiz pietūkušajiem  
plakstiem. Es zināju, ka šo cilvēku pazīstu. Tikai  
nevarēju ātrumā iedomāties, kas viņš tāds ir?

Svešais nocēla platmali, atklādams īsi apgrieztus,  
pelēksirmus matus, kuros vietvietām ielocījās itkā  
kožu izēsti kaili plankumi. Skatījos, ka viņa abām  
ausīm apmalas tumšas un sačervelējušas, laikam  
apsaldētas, bet tad muskatiera vēziens, ar kādu  
viņš pielika cepuri pie krūtīm un raksturīgi pie-  
šķieba galvu, lika man spēji satrūkties: Aleksis! —  
Tā cepures vēzēdami mēs mēdzām sveicināties  
ģimnazijas gados.

„Pazini gan!” — viņš atsaucās jocīgā, šļupstošā  
veca cilvēka čukstā.

Aleksis, staltais, brašais puisis, kas bija ar mani  
vienā augumā, tagad skatījās mani no apakšas uz  
augšu! Kā bija iespējama tāda pārvērtība? Es jutos  
tik satriekts, ka nezināju, vai priecāties par drauga  
atgriešanos, brīnēties, ka viņš tomēr izcietis vislau-  
nākos un briesmīgākos piecpadsmīt Sibīrijas gadus,  
vai izsamist par viņa bēdīgo sabrukumu? Mēs ap-  
kampāmies un es ar iztrūkušanos sajutu, cik niecīgs  
un traušls bija kļuvis viņa citkārt spēcīgais, trenē-  
tais basketbolista un futbolista ķermenis.

„Cik ilgi tu jau esi mājās?” es vaicāju, nezinā-  
dams ko sacīt.

„Būs drīzi nedēļa. Drēbes kļuvušas par lielām,”  
viņš pasmaidīja un paplātīja rokas. „Patīkami ap-  
ģērbties kā cilvēkam! Labā Ingrīda saglabājusi  
visas manas mantas. Pārdevusi tikai savējās. Tev  
vajadzēja redzēt, kādās pamckās es atbraucu! —  
Modes kurpes un tīras zeķes!” viņš izspēra spoži

nospodrinātu, pavisam mazlietotu kurpi. „Kur tie gadi, kad par godīgiem apaviem varēja tikai sapņot! Un tu nekad nespēsi iedomāties, kas par baudu ir gulēt — gultā un tiros palagos!”

Savādi bija klausīties viņa šļupstošo, šņācošo, bezzobaino balsi.

Aleksis bija mētāts pa daudzām darba nometnēm, Kotlasu, Vorkutu, tad pārcelts pāri Urāliem uz Igarku un baismīgo nāves nometni Nariļsku. Viņš domāja ka šāda mētāšana viņu savā ziņā glābusi. Pārmaiņas devušas zināmu cerības ilūziju uz kaut drusku labākiem apstākļiem. Patiesībā gan katra maiņa bijusi tikai uz ļauno pusi. Pie lielākā posta arvienu vēl pienākusi klāt kāda lieka, mocoša nelaieme, brutālāki sargi, negantāki blatniji, augstākas darba normas, riebīgāka pārtika, lielāka netirība.

Es nekad nespēšu aizmirst rūgtumu, ar kādu viņš stāstīja par galējo necerību, kas viņu pārņēmusi aptverot visuresošo nometņu tikla milzīgumu, un atskārstot, ka tās nav domātas tikdaudz darbam, kā valstij nepatīkamu vai neērtu pilsoņu iznīcināšanai.

Bet — Nariļskā, visļaunākajā nāves nometnē noticis brīnums. Ārste armēniete, arī izsūtītā, iekārtojusi viņu par aptūrītāju un apkopēju nometnes nožēlojamā slimnīcas karikatūrā un tā paglābusi viņu no visļaunākā.

„Toreiz man vēl bija mazliet saglabājies izskats,” Aleksis piezīmēja ar bezzobainu smīnu. — Bet tad sekojusi cinga, dizenterija, mugurkaula tuberkuloze, akūts reimatisms labajā plecā un elkonī un visu laiku nepārtraukts, smags darbs lai noturētos aptūrītāja amatā.

Desmit gadus viņš pats sev par brīnumu izcietis un atbrīvots. Bet, tikko aizslojās piecdesmit verstis uz tuvāko tvaikoņu piestātni Jeņisejas krastā, lai uzsāktu ceļojumu mājup, apcietināts un pagrīezts maršēt atpakaļ uz nometni „otram riņķim,” nākošajiem desmit gadiem.

Otram desmitam viņš gala, saprotams vairs nesagaidītu, bet tieši pēdējā brīdī pienākusi amnestija.

To pirmo dienu mēs sarunājāmies ilgi un pilnīgā sirsnībā. Es nopratu, ka Ingrīda viņam vēl nebija nekā par mani stāstījusi, lai viņu tūdaļ jau pirmajās dienās nesatrauktu. Mami viņš neizjautāja, pārāk aizņemts ar lielo pārmaiņu savā dzīvē. Bet kad es otrā dienā aizgāju pie Orleāniem, viņš jau bija pārvērties, kļuvis dzēlīgs, ironisks, sevi ierāvis. Tādi viņi bija brālis un māsa, Ingrīda un Aleksis, sirsnīgākie, jaukākie cilvēki, kam draudzības vārdā nekā nelikās par grūtu, bet ja viņi jutās pievilti vai atklāja vecajā draugā kādu nevēlamu īpašību, tad novērsās uz visiem laikiem. Un nebija nozīmes ne taisnoties, ne skaidroties.

Ar laiku Aleksis atkopās. Viņa seja vairs neatgādināja galvas kausu. Ādas kreveles bija noārstētas. Kailos plankumus matos sedza pārsukātas pelēkas šķipsnas. Zobi ar lieliem pūļiem un upuriem bija salikti jauni, gan tikai nerūsējošā tērauda, jo citādušajos laikos nevarēja dabūt. Tāpēc viņš runāja ar mazliet piešķiebtām lūpām un sargājās smaidīt.

Mūsu attiecības, turpretim, nebija ne mazākās iespējas uzlabot. Es nevarēju viņam atklāties, kāpēc visus šos gadus turos pie Gnēzes. Neviens to neticētu. Un ja ticētu, tad nicinātu mani par neizšķirību.

Mama klātiene Aleksi tracināja. Es pacietīgi to pieņēmu kā faktu, jo zināju, ka citas izejas nav. Ingrīda turējās bez naida, bet ledaini vienaldzīga. Orleāna kundze, lāga dvēsele, joprojām vēl meklēja kādu izlīdzinājumu. Viņa aicināja mani savās mājās, kad vien tikai radās izdevība. Orleāna kundzes dzimšanas dienā, Ingrīdas dzimšanas dienā, tikai Aleksis savā dzimšanas dienā nevēlējās mani redzēt.



Izvadījusi brāli, Ingrīda atgriezās pie galda. Viņa centās uz mani nepaskatīties. Es paslepus viņu vēroju. Matī bija jau krietni iesirmi, ap muti asas iekavas. Pelēkās acis bija dziļāki iegrimušas

dobumos. Bet citādi viņa vēl arvienu bija glīta, pievilcīga sieviete. Viņa sēdēja taisni, mazliet galvu pastiepusi uz priekšu, rokas nolikusi abpus šķīvim. Tumšais tērps bija ļoti vienkāršs, bet gaumīgs. — Vai viņa vispār vēl kādreiz atcerējās, ka savā laikā mūsu attiecības bija tuvas, ļoti tuvas? — Senāk, pirmajos gados, mēs vēl šad tad apmeklējām operu vai teātra izrādes — es, Ingrīda, Orleāna kundze, bet līdz ar Alekša atgriešanos Ingrīda vairs nevēlējās manas sabiedrības. Varbūt Aleksis aizliedza. Varbūt viņa pati izdomāja, ka ir pieklājīgāki ar mani atklātībā nerādīties. Vienīgi Orleāna kundze nevēlējās pārtraukt ar mani senās, draudzīgās attiecības.

Kopš Alekša atgriešanās Ingrīdas sejā bija ieviesies kaitinošs pārākuma vaibsts. Grūti bija precīzi raksturot šo sejas izteiksmi. Tā nepiemita vienīgi Ingrīdai. Tā šodien Rīgā smaidīja dažs labs. Nevarēja taču aizliegt smaidīt. Dažam varbūt šāda ironiska sejas izteiksme piemita no dzimšanas. Varbūt tas bija sejas defekts? Smajds itkā teica: „Par spīti visam, mēs dzīvojam. Mēs dzīvojam savā, labākā pasaulē, kurā nevēlamiem cilvēkiem ieeja aizliegta.” — Gluži tik traki vairs nebija kā Staļina laikos, kad dažu labu apturēja uz ielas un teica: Jūs esat apcietināti! Jums pienākas desmit gadi par kļušu ironizēšanu! Tagad tā būtu atzīšanās, ka šī valsts iekārta patiešām ir apsmejama. Prātīgāki bija smīnus neievērot.

Izčalojies, izjokojies ar vecajām kundzēm, trimdas mācītājs pēkšņi pievērsās man. Pārdomās iegrimis, es gluži satrūkos. Viņš pieliecās uz manu pusi, aizsegdams ar elkoņiem manu galda kaimiņieni.

„Piedodiet, kāds bija jūsu godavārds?”

Es negribīgi nosaucu savu vārdu: Klaudījs Velks.

„Jūsu nodarbošanās, ja drīkstu zināt?”

Mirkli es vilcinājos, teikt vai neteikt? Bet kautkas mani iekšīgi didīja un es teicu:

„Tekstīlrūpnicas direktors.”

Orleāna kundze steidzās paskaidrot, ka es vadu tēvam atsavināto tekstīlrūpnicu, ka mans tēvs miris

izsūtījumā un ka es esmu grūti atvietojams speciālists. Trimdas mācītājs viņas paskaidrojumos daudz neklausījās, bet apzīmējums „direktors” viņu ietekmēja.

„Patikami sastapt dzimtajā zemē sekmīgu tautieti. — Es jums kautko vaicātu, ja jūs neuzlūkotu to par uzbāzību.”

„Jautāji vien,” es teicu, „labprāt atbildēšu, ja tas būs manos spēkos.”

„Vai jūs sastāvat arī kompartijā? To es nebūt nedomāju kā kautko negatīvu. Nemaz! Latviešiem vajadzētu pēc iespējas izmantot šādas iespējas. Lietuvieši šini ziņā esot sevišķi liberāli un — aktīvi.”

Brīdi šaubījos vai melot, ka esmu, vai teikt taisnību, ka neesmu. Beidzot tomēr pateicu — nē.

„Bet jums taču ir labi sakari vadošajās ap-  
rindās?” neatlaidās Kocēns.

„Saprotams! Kā gan citādi?”

„Tādā gadījumā man ir pie jums mazs lūgums. Mūsu grupā ir kāda tautiete, kas ļoti vēlētos apmeklēt savu dzimto pusi, netālu no Jelgavas. Tur viņai strādā māsa, ievērojama putnkopības speciāliste. Skaudīgi tuvu pie Rīgas un tomēr turpu braukt esot aizliegts. Vai jums būtu iespējams izgādāt viņai atļauju? Es būtu jums ļoti pateicīgs. No sirds vēlētos viņai izpalīdzēt. Viņa ir krietna latviete. Izcili sabiedriska ļoti liberāla dāma. Savā laikā aktīvi nosodīja amerikāņu iejaukšanos Vietnams karā un arvienu iestājusies par nēģeru tiesībām. Viņa karsti vēlējās šeit satīties ar nopelniem bagāto tautas dzejnieci Ceciliju Krampi. Tas ir, ja cienījamā dzejniece atradīs par iespējamu viņu pieņemt. — Tā nav, kā Orleāna kungs nupat uzsvēra, ka kristieši rūpējas tikai par sevi. Man rūp ne tikai katra māmas draudzes locekļa bet arī katra mūsu tūristu grupas locekļa intereses un labklājība. Šodien baznīca brīvajā pasaulē, es atvainojos, ka lietoju šo pie jums nepopulāro apzīmējumu, var pastāvēt vienīgi uz liberāliem principiem. Kā jūs domājat ar veco, konservatīvo izpratni piesaistīt jaunatni? Mēs, tālredzīgākie garīdznieki, lai-



runāties līdz tādām nejēdzīgām galējībām?! Viņš ir pilns nesaprotama niknuma uz visiem: uz šeit pastāvošo iekārtu uz baznīcu, pat uz šīs pasaules dievišķīgo veidojumu!”

Es nezināju ko atbildēt. Pēdīgi teicu:

„Viņš ir domājošs cilvēks, Kocēna kungs. Domāt ir grūti, pat mocoši. Domāšana ir viena no visgrūtākajām lietām pasaulē. Ļaudis pa laikam vairās no domāšanas un ar prieku pieņem jau gatavus ieskatus. It īpaši, ja tos no oficiāla katedra pavēsti svarīga, titulēta amatpersona, ģērbusies neparastā, spožā formas tērpā, izgreznotā ar dažādām goda un atšķirības zīmēm. Bet gara kūtībā, negribā domāt slēpjas visas pasaules nelaimes. Ja ļaudis tikai mazdruscīn domātu patstāvīgi, sabruktu visas despotijas, kā fiziskās, tā garīgās. Un tāpēc visām priekšā teiktās domāšanas sistēmām nav lielāku ienaidnieku kā revizionisti.”

„Bet tā jau var aizdomāties līdz galiņām nejēdzībām,” teica mācītājs.

„Katra patstāvīga darbība saistās ar risku. Bet ja nu reiz cilvēkam ir piešķirtas zināmas spējas pētīt, vērtēt un spriest, tad taču būtu grēks tās neizmantot.”

Es nezinu, vai Kocēns īsti saprata, ko es viņam gribēju teikt, bet tālākās diskusijās viņš vairs nevēlējās ielaisties un pievērsās citiem viesiem. Kādu laiciņu es sēdēju vientuļš.

Kad taisijos projām, mācītājs vēlreiz man pienāca. Viņš vaicāja, vai man ir tālrunis. Es gribēju teikt, ka nav, bet pateicu, ka ir un beidzot, nezinu kāpēc, iedevu viņam pat numuru.



Mājās ejot pārdomāju šīsdienas notikumu. Es jutos vilies tūristos. Nevarēju gan skaidri iedomāties kādus es viņus īsteni vēlētos redzēt, tomēr ne tādus kā mācītājs Kocēns.

Pavēlu vakarā mani iztraucēja tālruņa zvans.

Jautra, mazliet aušīga sievietes balss raiti skaidroja, kā tikusi pie mana tālruņa numura. Nosauca

savu un mācītāja Kocēna vārdu un taisijās gari un plaši izklāstīt savu vajadzību. No klikšķiem aparātā zināju, ka mūsu sarunu noklausās. Pateicu ātri, ka raudzišu viņas vajadzību nokārtot un — ka piebraukšu rīt no rīta pie viņas apmešanās vietas. Uz labu laimi nosaucu stundu un noliku klausuli.

Mans solījums vēl neko nenozīmēja. Kas viss netika sasolīts šeit, padomju valstībā, kur nemitīgo solījumu džingstināšanu neviens vairs neņēma par pilnu. Tikai muļķa amerikāņi pacēla gaisā divus pirkstus un zvērēja, kā teikts: Truth, nothing but truth, un sev un pasaulei par postu — savus solījumus arī turēja. It īpaši, ja bija krieviem apsolijuši atdot zemes un cilvēkus.

Mama oma neuzlabojās. Vai tiešām apciemot dzimteni brauca tikai šāda ārišķīgi aktīva trimdnieku izlase? Vajadzēja taču atbraukt arī tādiem, kas nerepresentējās, nemeklēja oficiālus sakarus un iespējas, ko uz dzimteni bija atveduši nopietni iemesli, nevis tikai ziņkārība un vēlēšanās vēlāk palepoties draugu priekšā ar savu uzņēmību? Cik liels trimdnieku procents bija vēl palikuši īsteni latvieši? Arī direktors — Amerikas apceļotājs stāstīja, ka sastapis tur dažu labu mūsu iekārtas cildinātāju un pat tīkotāju pēc šejienes amatiem. Ļaudis ātri aizmirs visbaigākās lietas.

Es nebiju aizmirsis neko. Es nespēju aizmirst. Tas būtu iespējams tikai tad, ja no manām smadzenēm izskalpētu Baigo gadu un tos trīsdesmit, kas sekoja.

#### 4.

Biju nolēmis nelikties par savu solījumu ne zinis, bet sāku pārdomāt. Galu galā kāpēc neiepazīties ar aizjūras latviešiem pamatīgāki? Kāpēc neielūkoties tuvāki viņu pasaulē, viņu domās? Biju tik ilgi dzīvojis izolētībā. Pēdējos gados zināju ceļu

tikai līdz rūpnīcai un atpakaļ. Tā es varēju patiesi kļūt par savādnieku. Nojukt prātā. Man bija nepieciešama izklaidēšanās, svaigi iespaidi, un to es vislabāk varēju iegūt satiekoties ar tūristiem. Tieši noziedzīgi būtu palaist garām šādu izdevību. Un tas bija tik ērti. Ne jau es viņus meklēju, viņi pieteicās paši. Vajadzēja tikai mazliet paieties pretim.

Ierados rūpnīcā jau labi agri. Izkārtoju visu, kas bija nepieciešams dienas darbam. Kā par nelaimi, tieši šoreiz direktors Gnēze bija aizgulējies un atbrauca tikai pēc desmitiem. Tikko viņš svarīgi iečāpoja savā kabinetā, es nogāju pagalmā un teicu šoferim, ka man vajadzīga mašīna garākam braucienam. Viņš jau taisījās sēsties pie stūres, bet es aizrādiju, ka šoreiz braukšu pats. Šoferis drusku pabrīnējās. Tas notika ļoti reti, kad es lietoju rūpnīcas vai, pareizāki sakot, direktora mašīnu, bet tiesības man uz to bija.

Motors strādāja labi, arī benzīna tankā bija pietiekami. Braucu uz viesnīcu. Pusvienpadsmit! Biju nokavējis gandrīz stundu. Bet tur jau viņa pastāīgājās viesnīcas priekšā. Nebija ne mazāko grūtību no krāsainā, raibā tērpa un plecu somas pazīt ārzemnieci. Pieturēju, atvēru durvis un pateicu savu vārdu. Bez liekas kavēšanās šifoniem noplandot, vizuļiem un rokas sprādzēm nožvadzot, kundze ielocījās ratos, piesardzīgi saudzējama krūtīm piespraustu sarkanu rozi. Atlaidusies sēdekli, viņa šķelmīgi pagrezoja man ar pirkstu un teica:

„Pārāk precīzs jūs vis neesat, jaunais cilvēk! Bet tas nekas, es jums piedodu. Mans vārds ir Herta Velmane. Savu jau jūs pateicāt. Nu skaisti! Mums priekšā brīnišķīgs izbrauciens! Burvīga diena! Patīkams ceļabiedrs. Ko vēl vairāk vientuļa sievietē var vēlēties.”

Kundze jautri un omulīgi čivināja un beigās pārāk tieši noprasīja:

„Esat vēl puīša cilvēks?”

Es pamāju.

„Kā tad jums tā izdevies? Brašs dēlietis, kā ozols. Nevarējāt diezgan labu liepu meitu izvēlēties?”

Kāpēc neatbraucāt uz Ameriku? Man pašai trīs skaistas meitas. Nu jau izprecētas. Žēl! Par vēlū, par vēlū."

Kundze draiski iesmējās, žvadzēdama sapurinājās un izslējās staltāka, nepārprotami norādīdama, ka arī pati vēl nebūt nav zemē metama. Viņa piegrūda man ar elkoni un sacīja valšķīgi:

„Stāv rakstīts: nav labi, ja cilvēks ir viens!"

Kundzes joviālais brašums man nepatika. Šis bija tieši tas sarunu tonis, ko es visvairāk necietu. Vulgāra omulība. Varbūt viņa domāja, ka mēs, šeit Latvijā, tālu no visiem pasaules centriem, esam galīgi provinciālizējušies un ar mums jārūnā šādā „tautiskā” valodā. Novēroju viņu paslepus. Ar kruzuļaino tērpu un daudzajām rotaslietām viņa nemaz neatgādināja latviešu sievieti. Varbūt tā ģērbās amerikāņi? Kas to lai zina.

„Jūs nokavējāt veselu stundu," kundze čivināja. „Tur slēpjas jūsu neveiksme ar zeltenēm. Viņas nemil gaidīt. Sievietēm patīk, ka gaida uz viņām."

„Piedodiet, kundze, bet mēs esam — austrumnieki, un austrumos ar doto vārdu turēšanu ir kā kuro reizi. To mēs šeit zinām un viens otram neņemam ļaunā."

„Es jau arī neņemu ļaunā. Tas bija tikai joks. Jokus taču saprot arī austrumos? Vai ne? Tas ir ļoti laipni ka jūs tā, ne no šā, ne tā, apņēmties vest tik tālu gabalu mani gluži svešu cilvēku. Uzkrāvāt sev apgrūtinājumu."

„Tas nav apgrūtinājums. Man tieši pa ceļam. Jāiegriežas kādā vietā. Dienesta darīšanās."

Meloju, jo man nepatika atzīties, ka izdaru pakalpojumu nevisai simpātiskai personai.

„Ir patīkami iepazīties ar trimdas latviešiem," beigās piebildu, jo man likās, ka kundze lasa manas patiesās domas.

Kundze vīzīgi iedūra man ar pirkstu krūtīs:

„Patiesībā es tāda trimdiniece nemaz nejūtos. Trimdinieks ir naidīgs padzītenis, ko atpakaļ mājās vairs nelaiž. Bet es taču varu ciemoties dzimtenē

bez mazākā kavēkļa. Es esmu emigrante vai, kā jūs šeit oficiāli dēvējat, klaida latviete."

Izlaidu likumu gar augstskolu, gribēdams kundzei vēlīgi izrādīt Rīgu.

"Vai mēs nebraucam aplamā virzienā?" kundze bažīgi iejautājās. „Ahā, jūs jaucat pēdas! Baidaties no sekotājiem? Vai nav mazlietiņ tā, ka jūs, šeit dzīvodami, esat iedzinuši sevi pārspīlētā baiļu psihozē? Tā ir pārpalika no grūtajiem juku un pirmajiem pēckara gadiem. Jūs varbūt nemaz neizjūtat, ka no tiem laikiem pagājis vairāk nekā gadsimta ceturksnis. Mēs, tūristi, no maļas ar svaigu aci skatīdamies, gūstam citu iespaidu. Mūs neviens netur aizdomās, mūs visur uzņem ar lielāko pretimnākšanu. Visi pavadoņi ir izmeklēti laipni. Un ja vien gadās mazākā vajadzība vai aizķeršanās, arvienu pie rokas ir kāds gādīgs pārstāvis no Kultūras sakaru komitejas. Neviens no mums nav sūdzējies par sekotājiem. Arī es esmu jau vairākkārt izstāģējies pa Rīgu uz savu roku. Nekādas uzraudzības vai sekošanas! Laiki mainās, Velka kungs!"

Kundze jūsmoja par apstādījumiem un izbūvēto Daugavmalu, par jaunajiem tiltiem, par plašo ainu uz Pārdaugavu un otrā krastā, atskatījusies, iesaucās:

„Un jums ir atkal Pētera tornis! Jūs nevarat teikt, ka valdība negādā par jūsu republiku!"

„Jā, pēc gadsimta cetukšņa esam tikuši pie Pētera torņa."

Pārdaugavā kundze lūdza pamest likumu gar Arkādijas dārzu, par kuru viņai esot labas atmiņas no jaunības laikiem. Dārza malā sēdēja grupa jauniešu un kļaiģāja. Kundze teica:

„Vai jūs nevarētu mazliet pieturēt? Paklausīsimies kā viņi dzied."

„Tie ir krievi." Es teicu.

„Tas nekas!" kundze satvēra manu elkonī. „Paklausīsimies! Nekad neesmu dzirdējusi, kā krievu

dziesmas dzied pati tauta. Krievu valoda ir ļoti melodiska, dziedāšanai piemērota."

„Par to var šaubīties. Piemēram: Šči da kša, pišča nāša, manām ausīm neskan sevišķi melodiski.

„Tādus teikumus var sastādīt katrā valodā. Arī dzejot krieviski ir daudz vieglāk nekā latviski. Krieviem ir mainīgs akcents un daudz vairāk atskaņu. Es savā laikā esmu drusku mācījusies krievu valodu un tāpēc zinu."

Kundze brīdi apklusā, vērodama kādu iespaidu atstāj uz mani viņas zināšanas, bet kad es klusēju, braši turpināja:

„Jūs esat šovinists, jūs neieredzat krievus. Un tas ir aplami.

Es esmu jau dzirdējusi, par ko jūs te sūdzaties: krievu par daudz, krievu valodu vien dzird, krievi apriekušies! Krievu valoda ir valsts valoda un tam tā ir jābūt. Jūs taču nevarat prasīt lai liela kultūras tauta mācās latviski. Vienīgais normālais atrisinājums ir latviešiem mācīties krieviski. Un katram saprātīgam individam vajadzētu to iegaumēt."

Es strauji nobraucu ielas malā un apturēju mašīnu. Tālāk šo personu vizināt man derdzās. No kādas elles šķirbas šī nekaunīgā sieviete bija izlidusi? Uz ko viņa mani provocēja? — Kundze izbrīnējusies skatījās manī.

„Kas noticis? Vai ratiem kāda nelaime?"

Bija liels kārdinājums uzaicināt viņu izkāpt. Garāka pastaiga atpakaļ uz viesnīcu liktu viņai drusku pārdomāt. Vismaz atvēsinātu viņas sasodīto omulību. Arī tad, ja viņas nodoms bija lišķīga pielāgošanās vai izpatikšana, sodu viņa bija pelnījusi. Pieņemsim, es biju rūpnīcas direktors — sarkanās buržuazijas pārstāvis, bet es biju arī latvietis un ar mani viņa nedrīkstēja tik bezkaunīgi runāt! Es smagi nožēloju, ka biju ielaidies šinī braucienā. Kāda velna dēļ tas bija man vajadzīgs? Iepazīt šo personu biju paguvis jau isā brīdī. Kļuvu gluži gurdens, iedomājoties, ka vajadzēs ar viņu kopā pavadīt vēl vairākas stundas.

Kundze neļāva man ilgi gremdēties pārdomās, viņa piederēja pie čivinātājām. Viņa uzlika man roku uz pleca, ieskatījās man sejā un iedziedājās: „Domāju es domas dziļas, kādēļ laime mani vij!” un kad es vēl vienmēr klusēju, arī viņa uz brīdi domīgi aplkusa.

Galū galā, cik ilgi mēs šeit, ceļa malā, varējam sēdēt? Un es uzminu atkal uz gāzes pedāļa.

Kādu laiku ratos valdīja klusums. Man bija dusmas par savu nenoteiktību, neizšķirība bija kļuvusi jau mana otra daba. Vai tikai es pats sev veltīgi neuzvēlu šādas pašmocības? Nebija nekā vieglāka kā atbrīvoties no kundzes sabiedrības, bet es kā masochists vēroju pats sevi, cik daudz es spēju izturēt?

Kundze jūsmoja par garāmslidošo ainavu, stāstīja visādus niekus, bet es klausījos tikai pavirši.

„Arī pie mums, Amerikā, ir ļaudis, kas domā vai vismaz runā par dzimteni tikai sliktāko, kas negrib atzīt lielo atjaunošanas darbu un citus spožos sasniegumus, kas veikti kopš... kopš — kara beigām. Viens tāds pesimists iebrauca reizē ar mums, pie tam vēl no manas pilsētas! Tas ir, viņš nebrauca kopā ar mūsu grupu, bet atsevišķi. Jādzīvo viņam, saprotams, turpat Rīgas viesnīcā, un viņu aicina uz ekskursijām tāpat kā mūs visus citus. Manuprāt, tas nav pareizi. Tādiem savrup ceļotājiem nekādu īpašu pretimnācību nevajadzētu izrādīt. Pie tam viņš ekskursijās demonstratīvi nepiedalās! Atsakās! Nebēdādams par to, ka tā draud samaitāt pārējo tūristu labās attiecības ar pavadoņiem. Viņš, lūk, skatīšot Rīgu pats uz savu roku. Esot taču dzimis rīdzinieks. Mums, pārējiem, ļoti neērti. Mums šeit izrāda izcilu laipnību, piedāvā brīvas ērtības, transportu, pavadoņus, bet viņš — tieši ar uzsvaru noraida: Paldies! Nevajaga! — Arī mūsu pilsētā viņš nav iecienīts. Arvienu turas savrup, itkā būtu gudrāks par citiem. Šausmīgi necieš nosaukumu Padomju Latvija. Vienmēr īpaši uzsver: okupētā Latvija un visiem uzbāžas un tiepjas, ka tas esot vienīgais pareizais, tiesiskais apzīmējums. — Pret krieviem viņam ir tieši dzīvnie-

cisks naidis. Krievu kultūru viņš vispār neatzīst! Pilnīgi noliedz, ka no lielās Krievijas mazā Latvija būtu mantojusi kaut nieciņāko kriptatu kautkā derīga vai laba. Galējs šovinists. Jau no paša sākuma tieši ļaunprātīgi uzstājās pret trimdiniekiem, kas brauca apmeklēt dzimteni. Un tagad — brīnums, es sastopu viņu Rīgā! Tomēr atbraucis. Paklusam. Kā zaglis naktī! Kad saskrējāmie viesnīcas gaitenī, viņš nelabi satrūkās un kaunīgi nolaida acis. — Pola kungs, — es teicu, — kur nu paliek jūsu lepnā stāja un augstprātīgā nicināšana?! Atbraucāt tāpat kā mēs visi.”

„Pols, jūs teicāt?” es ievaicājos.

„Armands Pols. Varbūt pazīstat?”

„Es nezinu,” es nomurmināju apjucis. „Vārds liekas dzirdēts.”

„Esot rīdzinieks. Teicās, ka beidzis augstskolu, bet es tam neticu. Viņš daudzus gadus strādāja pavisam vienkāršu darbu rūpnīcā.”

Saprotams, pazinu Armandu Polu. Jau no ģimnazijas laika un vēlāk četriem draudzības gadiem augstskolā. Ziņa, ka viņš ir Rīgā mani gluži satrauca. Pēkšņi man uznāca neatvairama vēlēšanās satikt trimdinieku Armandu Polu.

Kāds viņš izskatīsies pēc daudzajiem gadiem? Vai vēl atcerēsies mani? — Cik labi, ka pirmīt neizsēdināju Velmaņa kundzi! Reizēm cēlās labums arī no neizšķirības! —

„Ja jūs domājat, vai esmu ar šo Pola kungu draugs, tad man jāsaka — nē,” čivināja kundze tālāk. „Mēs esam gluži vēsās attiecībās. Ne tikai dzimtenes jautājuma dēļ vien. Viss viņa dzīves veids ir nepieņemams. Man nepatīk neskaidri cilvēki, kas vienmēr kautko pako uz savu roku, slēpjas un klusē. Viņam tēva vai mātes brālis dzīvojošs kautkur Pārdaugavā, viņš esot atbraucis to apmeklēt. Tā pastāstīja mūsu ģids. Mājās, Amerikā, visus šos gadus mēs neviens nezinājām, ka viņam ir dzimtenē radi! Mēs dabūjām to zināt tikai tagad, no svešiem cilvēkiem! Kāpēc tāda slepenība? Man patīk skaidrība un atklātība!”

Jutos jau krietni noguris no kundzes atklātības. Ievērojis ceļmalā stāvam vairākas mašīnas, es pelēnināju gaitu.

„Kontroles punkts?! Viesnicā runāja, ka reizēm uz Jelgavas šosejas braucējus kontrolē. Miera laikā! Liekas neticami! Kas tagad notiks?”

„Redzēsim,” atteicu vienaldzīgi.

Kundze bija sarāvusies gluži maza un iegrimumi sēdekli:

„Man ir fotoaparāts līdzi,” kundze ātri izņēma aparātu no savas somas un ielika mašīnas cimdu plauktiņā. „Lūdzu, uzdodiet to par savu.”

Nekādas kontroles nebija. Kāds Zaporožecs mainīja riepu. Divas citas mašīnas bija pietājušās blakām. Kundze tūlīt atplauka, atkal izslējās stalta un pārvietoja aparātu atpakaļ somā.

„Kas notiktu, ja kontrole mūs apturētu?”

„Jums pieprasītu dokumentus, būtu nepatīkšanas. Jūsu Latvijas brīvdienu izbeigtos.”

„Ko jūs ar to domājat? Mani taču neapcietinātu. Viešņū, tūristi!”

„Jūs noteikti apcietinātu. Paturētu pāris nedēļas cietumā un tad izraidītu.”

„Jūs taču par mani galvot.”

„Kā es varētu galvot par pilnīgi svešu cilvēku? Ar gluži svešu, šejienes latviešiem nepierastu domāšanas veidu. Es teiktu, ka esmu jūs pacēlis ceļmalā un nekā par jums nezīnu.”

Kundze smējās: „Jūs jokojat! Jūs mani tikai baidat.”

Aiz Olaines nogriezāties pāri Misai uz Pēterniekiem un tālāk uz Garozu.

„Uz šī šaurā ceļa taču kontroles vairs nav paredzētas,” viņa bažīgi vaicāja.

„Kāpēc ne? Milicija ir modra. Kontrole var būt jebkurā vietā.”

Kundze neapmierināta atzvēlās sēdekli, bet klušēja tikai īsu brīdi. Atvērās Zemgales plašumi un gluži satrūkos, kad viņa iegavilējās:

Varen plaša mana zeme dzimtā!

„Kad es Amerikā šķērsāju Nevadas tuksnešus, arvienu dziedu šo dziesmu. — Jums nepatīk? Labi. Varu dziedāt jums par prieku ko citu.” Un kundze trallināja:

Es meitiņa kā rozīte,  
Kā puķīte dārziņā!

Gribējās uzsaukt: Taču apklustiet kādu brīdī! Atpūtīniet muti! — Bet kundze tikai vāvuļoja tālāk un stāstīja, cik daudz ceļojusi. Uz Havaju salām, Japānu, Hongkongu, Singapūru. Uz Austrāliju pie radiem un Jaunzēlandi. Un, saprotams, pa Eiropu no Norvēģijas līdz Grieķijai, un arī pa Izraēlu, Svēto zemi, Jeruzālemi. Visur viņa bija pirkusi piemiņai rotas lietas. Krelles no Taizemes zilonkaula karuļiem, no Ķīnas melnā džeda, no Okeanijas korāļiem, no ziliem indiāņu tirkīziem.

„Šo rokas sprādzi es pirku Jeruzālemē. 24 karātu zelts!”

— Bija jau drusku skaudība uz klaida vai svešatnes latviešiem. Tas tomēr kautko nozīmēja, apceļot pasauli, kas tagadējā lidmašīnu laikmetā bija kļuvusi ērti aptverama. Kāpēc citu valstu valdības uzticējās saviem pilsoņiem, bet mūsējā ne? Tikai pavisam retu uzticības vīru palaida uz ārzemēm un arī tikai tad, ja viņam mājās palika kļīnieki, tuvinieki. Metās sevis gandrīz žēl.

Es biju visus šos gadus, kopš krievu otrreizējā iebrukuma, nosēdējis burtiski uz vietas. Ik vakaru neiztrūkstoši atgriezies vienā un tajā pašā komunālā dzīvokļa istabē ar stūra logu uz Ēsplanādi-Vienības-Komunāru laukumu. Nosirmojis, salicis, novecojis tupēdams uz vietas! Pat pa savu mazo dzimteni es nevarēju kustēties brīvi. Daudzām vietām, plašiem rajoniem bija aizliegts pat tuvoties. Citās zemēs ļaudis braukāja pēc patikas, priecājās, dzīvoja cilvēcīgu dzīvi. —

Izrādījusi savas rotas, kundze parakņājās rokas somā un izcēla zīd papīrā ietītu vistokli. Veikii to atritināja un pazibināja manu acu priekšā zeltā kaitu saktu.

„Ši ir dāvana jūsu nopelniem bagātai tautas dzejniecei Cecīlijai Krampes kundzei. Esmu pilnvarota to viņai personīgi pasniegt, kopā ar adresi, dažu mūsu trimdas liberālo sieviešu vārdā. Tā sakot, jūsu lielajai sievai no mūsu lielajām sievietēm! Ar to mēs pārmetisim draudzības tiltu starp trimdas un dzimtenes sievieti. Rīt man būs gods satikt jūsu cienījamo dzejnieci,” kundze aizgūtnēm čivināja par godu, par draudzību, par prieku, bet es centos vairs viņā neklausīties. Neiedomājama akliba un trimdas latviešu isā atmiņa smagi nospieda. Kāds nelabais didija šos pašapmierinātos, labi paēdušos cilvēkus? Gribēju jautāt kundzei, kamdēļ viņa atstājusi šo zemi, kur viņai būtu tik labas izredzes uzstrādāties, arvansēt, kļūt par iekārtas lielo sievu, bet derdzās ar šo personu ielaisties dziļākās sarunās. Bija pretīgi pat pajautāt, kur viņa bijusi Baigajā gadā? Vai nekā nav redzējusi, nekā nav izjutusi uz savas ādas? Bet Baigā gada mocekļu pieminēšana šādas personas kārtienē likās kā zaimošana. Nelāgi iesmējos, iedomājoties, ka vienu dienu mūsu rūpniecā ierastos trimdinieku delegācija un pasniegtu adresi arī vistu Gnēzem kā sava pagasta nopelniem bagātajam, dižajam dēlam!

Kā būtu, ja šo kundzi salāistu kopā ar Aleksi? Aleksis izpurinātu viņu ka spalvas vien nojuktū gaisā! Kundzes vientiesības sakaitināts, viņš tieši trakotu, varbūt pat sistu, piekautu viņu. Dzīvi iedomājos Aleksi atvēzējušos, šķībo piecu parautu uz augšu, garo, dzīslaino kaklu izstieptu uz priekšu. Labo, sakropļoto roku viņš iecirstu kundzes sasti-  
vinātājā matu cekulā un ar kreiso zvetētu pa viņas izskaistināto seju. Kundze ķērktu kā aizkauta. Vecā Orleānu māte steigtos palīgā, bet Ingrīda noskatītos pa gabalu ar savu parasto, kluso nicināšanu. Saprotams, civilizētā pasaule liekulīgi teiktu: Barbariski, rupji sist sievieti! Bet mēs taču šeit nedzīvojam civilizētā pasaules daļā. Esam nonākuši barbaru verdzībā un paši arī ar laiku piesavinā-  
mies barbaru tikumus. Absurdi ir prasīt no mums kādu sevišķu džentlemeniskumu. — Un man atkal

gribējās apturēt ratus, atvērt durvis un pateikt pavisam nedzentlemeniski: Kundze, vācieties pie velna! Jūs esat stulbākā, aprobežotākā persona, kādu man jebkad gadījies sastapt, un es nevēlos būt ar jums nekādās pakalpojumu attiecībās, jo man derdzas pat jūsu fiziskā klātiešana šeit, šini šaurajā spēkratu telpā! — Bet es apvaldīju savu ignumu jau kuro reizi.

Staļģene, Salgale, Emburga. Ceļa zīmes rādīja uz kolchoziem „Druva,” „Rīts,” „Brīvais vilnis,” „Iecava,” „Kaļiņina kolchozs.” Kas par nejēdzīgu nosaukumu latviešu muižai! Kāds ciema līdējs to ieteica, sapulcētie, iebiedētie ļautiņi baidījās iebilst un „vienbalsīgi” pieņēma dumjo nosaukumu, ko tagad valkāja gadiem ilgi kā kauna zīmi.

Kundze bija izņēmusi no somas piezīmju grāmatiņu un šo to atzīmēja ar tievu zelta zīmuli. Pa starpu viņa jūsvoja:

„Cik viss šeit brīnišķīgi zaļš! Kviešu lauki! Kā tie vilņo! Un smaržo! Burvīgi! Cik skaista ir dzimtene! — Trīs un četrstāvu nami šeit, uz laukiem! Fantastiski! Jūs taču neteiksit, ka dzīve neiet uz augšu?! Lūdzu, pieturiet! Es vēlos to visu nofotografēt. Tīši pēc divām nedēļām mūsu draudzes pēcpusdienā man ir paredzēta lekcija: Latvijas ceļojuma iespaidi, ar krāsainiem diapozitīviem. Šādi priekšlasījumi pie mums ir parasta lieta. Katrs grib kautko stāstīt. Izcelties, paust savu šauro viedokli. Padīzoties, kur bijis, ko redzējis. Es savus priekšlasījumus gatavoju ļoti rūpīgi un mērķtiecīgi. Es sniegšu pilnīgi objektīvu ieskatu pašreizējā Padomju Latvijā. Izgaismošu arī pozitīvo pusi bez nacionāliem aizspriedumiem.”

„Lai aina būtu pilnīgāka, vai nepalūkosimies arī kādā vecsaimniecībā? Tās tagad izskatās sevišķi pievilcīgas. Ar senajiem laikiem nemaz nevar salīdzināt,” es runāju ironiski, bet kundze to nesaprata.

„Kāpēc ne? Varam palūkoties arī vecsaimniecībās.”

„Ne pārāk tālu, dažus kilometrus pa kreisi, ir Billītes, kas savā laikā piederēja dzejniekam Edvartam Virzam.”

„Un tur tagad iekārtots mūzejs? Aizbrauksim!”  
jūsmīgi iesaucās kundze, bet tūdaļ atpazās: „Virza  
jau bija diktatūras piekritējs un fašists.”

Man bija neviļus jāiesmejas. Es saslējos pro-  
testēt, es gribēju sacīt, ka Virza bija gan latviešu  
mērenās nacionālās diktatūras aizstāvis, bet ne-  
pavisam ne fašists. Par fašistu krievi sauc katru,  
kas nav viņiem pa prātam. Es gribēju viņai paskai-  
drot, ka liels dzejnieks var iztikt arī bez mūzeja.  
Pietiek paškirstīt padomju dzejnieku darbus, lai  
atrastu tur neizdzēšamas Virzas pēdas. Tā dēvētā  
„tautas dzejniece,” kurai šī aklā trimdas kundze  
rīt pasniegs saktu, bez Virzas nemaz neeksistētu.  
Visu savu dzejnieces mūžu viņa pārtiek no pamā-  
cībām, ko saņēmusi no Virzas un klabina Virzas  
atskaņas — slava - nava, un lieto Virzas paņēmie-  
nus. Bet mūsu sarkanie profesori un literātūrzināt-  
niskie kritiķi vairas Virzas vārdu ņemt mutē, itkā  
tas būtu inde. Itkā tāda Virzas nekad nebūtu bijis.  
Viņa vārdu nevar atrast nevienā padomju literā-  
tūras vēsturē, nevienā vārdnicā. Tur atradīsim gan  
šķirkļus: Virzas — neļķu dzimuma viengadīgi vai  
daudzgadīgi lakstaugi; Virziens — puspagrīdes žur-  
nāls, kam paguva iznākt tikai divi numuri ar slik-  
tiem tulkojumiem no krievu valodas; Virzieni  
mākslā, kur noliegti visi virzieni, izņemot „sociāli-  
stiskos.” Bet vienu no latviešu lielākajiem un po-  
pulārākajiem dzejniekiem tur neatradīsim. Tas būtu  
īstais temats šīs kundzes referātam draudzes pēc-  
pusdienā. Bet nebija jau vērts ar viņu par tādām  
lietām runāt.

Kad es labu brīdi klusēju, kundze novēroja mani  
aizdomīgi un kautko piezīmēja savā grāmatīnā.

Mūsu ceļamērķis bija vistu lielfarma, kuru va-  
dīja kundzes māsa, putnkopības speciāliste. Kundze  
pastāstīja, ka tuvumā dzīvojot arī viņas mātesmāsa,  
vecenīte, kurai labvēlīgā padomju valdība atļaujot  
joprojām apdzīvot savas vecās, skaistās lauku mā-  
jas, paraugsaimniecību, kurā brīvvalsts laikos Vel-  
maņa kundze aizvadījusi vairākas brīnumjaukas  
vasaras.

„Kā jūs savādi runājat — farma,” es teicu, lai nebūtu pārāk nepieklājīgi ilgi jāklusē. Mēs sakām: ferma, fermers. Angļi taču burtu a izrunā kā ē.”

„Tikai ne pirms burta r!” uzsvēra kundze skolo-tājas tonī. „Bez tam amerikāņi vēl norij burtu r un saka fām, fāme.”

Iegāju kolchoza kantorī apvaicāties kā farmu sasniegt. Kamēr runājos ar biroja darbinieci, iz-nāca kolchoza priekšnieks, saburzījies, sadrūmis, sarkanām, aiztūkušām acīm no vakarnakts dzer-šanas.

„Kā jums ar maisiem?” es vaicāju, nevarēdams nekā cita izgudrot ko sacīt.

„Ar maisiem? Ar maisiem varētu iztikt, būtu tikai ko iekšā bērt.”

„Esmu no tekstilrūpniecības tresta. Ja maisu trūkst, tad tie jāauž priekšrocības kārtībā. Nekas nav svarīgāks par ražas novākšanu, saglabāšanu un nodošanu lielajai dzimtenei. Visa plašā padomju zeme skatās uz jums, darba un ražas varoņiem. Tas mazākais, ko varam palīdzēt, ir sagādāt jums maisus!”

Kolchoza vadītājs uzlūkoja mani pavisam aizdo-mīgi, saknosījās savā biežajā vadmalas uzvalkā, paņēma mani pie elkoņa un paklusu, gandrīz čuk-stoši vaicāja:

„Kas tad nu atkal? Vai augšā gatavojas kāds spiedienu?”

„Darba pienākumu spiediens, biedri priekšniek, kā jau jūs pats to zināt, ir permaments!” es runāju skaļi, lai arī darbinieces un pāris nule ienākuši apmeklētāji to labi dzirdētu. „Mūsu sociālistiskā sa-biedrība sasniegusi tādu attīstības stadiju, kad cil-vēka apzinīguma līmenis, kas izpaužas viņa rīcībā un uzvedībā, jūtami ietekmē ražošanas spēku at-tīstību. Dižo darbu — komūnisma celtniecību — nav iespējams virzīt uz priekšu bez paša cilvēka vis-pusīgas attīstības,” teikts partijas XXIV kongresa dokumentos.

Tāpēc mūsu partija, tās ļeņiniskā Centrālā komi-teja pastāvīgi pievērš modru uzmanību idejiski teo-retiskai darbībai un padomju cilvēku komūnistis-

kai audzināšanai. Mēs vēl pietiekami dziļi neanalizējam pašreizējo ražošanas procesu tendences. Neaplūkojam tās no leņiniska partejiskuma pozīcijām. Mēs nepietiekami enerģiski atbalstām tās darba funkcijas, kas veicina padomju tautas idejisko, morāli estētisko vajadzību. Mūsu kolchozu sistēma vēl ir tikai minimāli adekvāta darba lauzu leņiniskās partijas revolucionārām darba cīņas tradīcijām. Kā mēs, šādā subsidā pozīcijā, varam realizēt devītās piecgades plāna izpildi? Mums jāinspirē padomju darba cilvēks jaunām darba uzvarām, padomju patriotisma proletāriskā internacionālisma vārdā. Sociālo indeferentumu būtībā raksturo tikai šķietama, nevis patiesa ražošanas pieeja, jo neatbildīgi, reakcionāri elementi nereti slēpj sevī amorfu darba uzveri. Kaujinieciskā modrība nedrīkst ne mirkli iesnauksties! Maisu netrūks! To es jums apsolu visa proletāriata vārdā! Raža nesapūs ne uz lauka, ne apcirkņos! Mēs dosim jums iespēju to nogādāt nodošanas punktos. Lielajai tēvijai! Tikai uz priekšu! Visā frontē! Tad sekmes neizpaliks!”

Telpas bijīgajā klusumā mana runa izskanēja itin iespaidīgi. Darbiniecēm plaukstiņas gluži automatiski salikās uz aplaudēšanu. Kolchoza priekšnieks tomēr saklausīja manos vārdos ironiju un tikai gurdeni atmeta ar roku.

Cilvēks, liekas, nebija gluži stulbenis, prata atšķirt jokus no nopietnības. Citādi tas bija ar Gnēzi. Ar šādiem tukšvārdu plūdiem dažu labu reizi es viņu krietni samulsināju. Man bija laba atmiņa. Izlasījis laikrasti kādu ūdens gabalu, varēju nocītēt tekoši rindu pa rindai garu penterī. Gnēze, muti ieplētis, klausījās absurdajā vārdu murdoņā. Pats viņš no galvas nevarēja atcerēties nevienu rindiņu. Pat tos pāra teikumus, ko es liku viņam norunāt sevišķos svētku gadījumos, Gnēze parasti nolasīja no lapiņas. —

Izbraucām no ēku pudura pa bedrainu zemesceļu. „Jaunceltās mājas man atgādina Ameriku,” teica kundze. „Arī amerikāņi nedēsta ap mājām augļu

kokus un dārzus. Daudz, ja košuma krūmus. Dārzi, plantācijas ir par sevi, dzīvojamie rajoni par sevi. Farmers labāk nopērk augļus superveikalā nekā ķēpājas un kavē laiku ar dārzu. Pie tam augļi pašam nekad neizaug tik labi kā profesionāļiem dārzniekiem."

„Piemāju zemītes ne katru reizi ir pie mājām," es piezīmēju, bet šaubos, vai kundze saprata, ko griebeju teikt.

Drīzi putnu lielfarma bija klāt — garš, zems šķūnis ar stieplāstu iežogotu nojumi saules pusē. Nojume murkulojās pilna ar baltām leghomas vistām. Redzēja tikai baltu spalvu klātiņu, ko raibināja sarkanās sekstes. Troksnis, tāpat kā putekļu mākonis, ko vistas cēla kašņādamās pa smiltīm, bija milzīgs. Mēs izkāpām no ratiem. Kundze izņēma fotoaparātu. Ap šķūni plētās izdedzis, visādām grabžām piemētāts zālājs, noputējuši ceriņkrūmi, noputējuši kļava. Aka ar sūkni. Nekur neviena cilvēka.

„Vistu viņiem šeit, Latvijā, netrūkst. Tas nu ir skaidri redzams," sprieda kundze.

Pēdīgi ievērojām, ka nojumē kāds stumdās ar ķerru pa vistu biezokni un uzgrābj ar liekšķeri vistu mēslus.

Piepūtu vairākkārt automobiļa tauri. Pēc laiciņa liekšķerētāja mūs pamanija, izstūma mēslu riču no nojumes un rokas priekšautā slaucīdama, nāca uz mūsu pusi.

Nu redzēju, ka tā ir plata, veca sieva. Viņa nopurināja priekšautu, sasīta rokas ap pleciem, uzjundīdama krietnu putekļu mākonī, norāva skustiņu no galvas un slaucīja sviedraino seju, kas bija noķepusi ar baltiem putekliem kā klauna maska. Šķidrās, pelēku matu lēkšķes lipa viņai pie deniņiem. Piepeši nācējas soļi kļuva gausāki. Jociģi kaklu pastiepusi un galvu greizi piešķiebusi, viņa aplūkoja mūs ar pētīgu, aizdomīgu, gandrīz naidīgu skatienu.

Kundze vingri pagājās viņai pretim un vaicāja savā jautrajā, vīterojošajā tonī:

„Labdien! Dievs palīdz! Vai jūs man nepateiktu, lūdzama, kur varu sastapt Olgu... biedreni Olgu, putnkopības speciālisti...”

Nu viņas abas stāvēja viena pret otru, māsa — amerikāņu tūriste un padomju speciāliste. Vistkopes seja saviebās ērmīgā grimasē, ne īsti smaidā, ne raudās. Nu vajadzētu apkampties, bet kā lai apķeras ar netīrajām rokām, kā lai pieskaras ar sviedru un putekļu piesūcinātajām lupatīnātajām drānām, kuru kādreizējo krāsu varētu nosacīt varbūt vienīgi ķīmiska ekspertīze — zīdāini čaukstošī iesmaržotai, safrizētai Amerikas viešņai? Rokas itkā pašniedzās pretim, bet atkal nokrita gar sāniem. Vistkope berzēja plaukstu gar gurniem un slaucīja maīsa drānas priekšautā. Klusuma brīdī varēja dzirdēt, ka vējš planda plānos šifonus ap Velmaņa kundzes stilbiem un augumu. Vistkopes piesviedrētās, piesekšķējušās lupatas vēsma nespēja pacīlāt.

Jaunākā māsa izskatījās kā Velmaņa kundzes māte. Gan jau arī amerikāniete bija diezgan strādājusi. Ne jau bez pūlēm varēja sakrāt naudu pasaules ceļojumiem. No dzimtenes taču viņa aizbrauca kā pilnīga tukšīniece. Bet — plēsīgā kapitālisma žņauģos, izsūcēju verdzībā pietika ar pusi cilvēka mūža, lai ikviens pats varētu kļūt par „kapitālistu!” Un darbs pie tam nebūt nebija viņu saīauzis. Varbūt, ka tur palīdzēja drānas, bet kundzes augums izskatījās vēl pavisam šmaugs. No muguras viņu varētu noturēt gandrīz vai par meiteni! Arī roze, gluži svaīga un neapvītusi, ziedēja pie viņas krūtīm. Tikai tagad ievēroju, ka puķes kātiņš iebōzts drānu kruzūlos paslēptā plastikas stobriņā ar ūdeni. Praktiskie amerikāņi!

Cik nožēlojama kukaža, salīdzinot, izskatījās sociālistiskās taisnības zemes teicamīniece! Nu, saprotams, drusku jau arī viņa varētu uzposties.

Bija redzams, ka viņai ļoti nepatika, ka māsa sastapusi viņu tieši vissliktākajā paskatā.

„Tomēr tu atbrauci,” teica vistkope. „Nu, redzi pate, negaidīju.”

„Tas nekas, māsiņa, par to neraizējies!” mierināja kundze. „Kad tu rakstīji, ka karstajā darba laikā nespēsi izrauties atbraukt to mazo gabaliņu uz Rīgu, bija vien man pašai jāmēģina tevi sameklēt.”

Māsa bija kaut cik noberzusies un noslaucījusies. Viņas sadevās rokas un pat uzmanīgi saskūpstījās. „Brauksim tagad pie tantes,” teica kundze.

Māsa nopūtās:

„Redzi, man vēl krietni jāsarauj. Kustoņi negaida un es te esmu viena pati. Bijām jau divas, bet palidzi aizcēla citos darbos. Ja tu varētu pagaidīt līdz vakaram?”

Velmaņa kundze atskatījās uz mani. Es skumīgi purināju galvu.

„Tad tev būs jāciemojas vienai pašai. Nav tālu un pa ceļam atpakaļ uz Rīgu. Es parādišu kā izbraukt,” runāja māsa.

Viņas apsēdās zem kļavas uz soliņa. Vistukūts bija pa gabalu, bet vējš vilka no tās puses šķebīgu smirdoņu. Savā ziņā biju ziņkārīgs, cik ilgi Velmaņa kundze to izturēs? Es aizgāju pie automobiļa, lai netraucētu māsu pārrunas. — Lai nu kādu darbu, par padomju vistkopi es gan nevēlētos būt!

Pēc britiņa kundze atnāca pie ratiem paņemt dāvanu saini.

„Liekas, ka nebūšu izvēlējusies istās mantiņas. Nāciet man drusku palīgā.”

Kundze pasniedza mācai spoža satina kurpes uz rugstiem, smailiem papēžiem. „Pie mums šī papēžu mode ir jau puslidz cauri, bet jums būs vēl pašā laikā,” teica kundze nevisai smalkjūtīgi.

Māsa pacilāja kurpes un savādi iesmējās, pavērdama bojātus zobus:

„Tie spicumi gan dursies sūdiem cauri, ja gribēs ar tādiem te staigāt.”

Viņa noliecās un palika kurpi blakām savam izļepušajam, daudzlāpītājam, vistu mēsliem apķepušajam darba zābakam. Kā smailite blakus liellaivai. „Es jau nu ballēs vairs neko nedamcoju.”

„Kurpes var pārdot,” es teicu. „Gribētāju netrūkst.”

Kundze iztina no saiņa sārta nailona naktskreklu un sniedza māsai. Kad raupjā roka gribēja noglaudīt smalko audumu tas iekērās asajās tulznās. Vēl kundze pasniedza māsai kosmetikas komplektu, dažādas lūpu krāsas, acu ēnotājus un vaigu sārtnātājus spožās kōrbiņās, nagu laku un mākslīgas skropstas. Asā plauksta bija plata, to visu varēja tajā salikt.

Kundze izņēma rūpīgi plastikā iesaiņotas fotografijas. Es jau zināju, kas tur redzams: viņas skaidrā Amerikas māja ar peldu baseinu un automobiļiem — katram vai gandrīz katram ģimenes loceklim. Skati no ceļojuma: kundze pie japāņu tempļa Kioto pilsētā, pie Svētā Pētera Romā, pie Raudu mūra Jeruzālemē. — Vistu kopēja piecēlās. Šīs ainavas viņai nebija svešas. Šo to viņa noteikti bija jau saņēmusi vēstulēs. To visu vēlreiz sīkāk pārskatīt viņai netikās:

„Neņemiet, ciemiņi, par ļaunu, man jāiet atpakaļ pie putniem. Ir ko rauties. Ūdens arī jāpiegādā. To nekādi nedrīkst nokavēt. Īpaši karstā laikā. Priekšnieks blāuj ka nobirums jau tagad par lielu. Piedēvēs vēl sabotāžu.“

„Tagadējos laikos sabotāžu?“ iesaucās kundze. „Par to nu gan vairs nevar būt ne runas!“

„Runas jau arī nav,“ teica putnukope. „Ir tikai darīšana.“

„Vai tu mums savu darbu tuvāk nemaz nepārādīsi?“ teica kundze, izņemdamā fotoaparātu. „Es gribētu iztaisīt kādu uzņēmumu. Piemiņai.“

Vistkope airējās abām rokām pa gaisu:

„Bildes gan netaisi! Es šitādā izskatā! Kā putnu biedeklis!“

„Uzņemsim vistas! Es gribu tur, Amerikā, parādīt, ka jums šeit netrūkst ne vistu, ne olu. Iznes kādu olu grozu! Noliksim to šeit, te priekšā!“

„Olas visas kolchozā aiz atslēgas. Priekšnieka palīgs katru pusdienu brauc pievākt. Ja gribēji olas redzēt, tad tev vajadzēja agrāk no rīta iekārtoties.“

„Ieiesim pie vistām! Tur, saules pusē. Uzņemsim kārtīgu vistkopības ainu!”

„Iekšā vis labāk neej! Nobridisies,” brīdināja māsa, un piegājusi tuvāk, arī kundze pati redzēja, ka labāk neiet iežogojumā iekšā.

„Pie mums, Amerikā, vistas tur uz stieplu sietiem, būros pa trīs, pa četrām. Mēsli izkrit sietiem cauri, bet olas aizķeras un noripo īpašā siltē. Vistu māja stāv tīra. Strādniekiem viegli savākt kā mēslus, tā olas.”

Māsa sīki pasmējās:

„Stieplu būri? Ik trim vistām? Kas tev tos dos? Labi ja dabū tiklu, ko aizdrātēt nojumi. Un priekšnieks domā, ka vistām vajaga kašāties smiltis, tad labāk dējot.”

„Kas par niekiem! Amerikāņiem viss ir zinātniski izpētīts! Viņu metodes ir pareizās!”

„Bet mēs, redzi, tām kapitālistu metodēm tik lēti neuzticamies!” teica māsa. „Mums ir pašiem savas padomju metodes!”

Viņas balsi ieskanējās izaicinājums un kundze tūdaļ atļaidās:

„Nāc, nostāsimies te, tā lai lielais bars aiz muguras. Vai, cik skaistas vistas! Kā baltais mākonis! Velka kungs, lūdzami, uzņemiet mūs abas! Vai zināt, kā tas jādara? Es iestādīšu asumu. Jums tikai jānospiež šī podziņa.”

Es paņēmu aparātu, bet māsa neparko nevēlējās fotografēties. Es uzņēmu kundzi vienu pašu. Divās, trijās pozēs.

„Vēl vienu šeit!” viņa sauca, nostādamās pie kupla, zaļa cera, bet tūdaļ atleca atpakaļ: „Nātres! Biju pavisam aizmirsusi šo negantō augu!”

Viņa noliecās un berzēja sadzeltos stilbus.

„Tev tie brunciši tādi paknapi, nesiedz ne celīšus,” teica māsa. „Zekītes vien nepasargā. — Vai jums Amerikā nātru nav?”

„Mums ir indīgās efejas un indīgie ozoli, bet tie aug tikai mežos. Pie mājām, dārzos, tādu briesmoņu nav.”

Smirdoņa nebija lēti paciešama, gājām atpakaļ pie kļavas. Tur, paēnā, arī māsa beidzot ļāvās no-fotografēties. Varbūt tā bija kompensācija par kundzes kļūmi ar nātrām.

„Paņem nu tās mantiņas rokā, lai man būtu ko atcerēties. Nu redzi, tā! Nu pacel drusku galvu. Augstāk, uz kreiso pusi! Pretim saulei!”

Kniks, kniks sprakšķēja slēdzis.

„Un tagad, māsiņa, uzņem mūs abus ar Velka kungu!” — Kundze ātri iestādīja asumu, pieskrēja, ieķērās man elkoni un atnirdzās smaidā.

Aparāts zveņģelējās augšup, lejup, bet mirkli, kad māsa nospieda slēdzi, man izdevās pašaut sejai priekšā roku. Man netikās, ka mani kāds pazītu stāvam kopā ar šo emigranti.

„Ka tikai neiznāk nepatikšanas,” raizējās māsa. „Kāds noskatīsies ka es te fotografējos pa farmu. Bez priekšnieka atvēles nedrīkst! Nu gan, miļie, man vairs nav laika. Nemaz nezinu, kā tikšu ar visu līdz tumsai galā.”

Māsas atkal saķērās rokās un vēlreiz saskūpstījās, piesardzīgi, ar pašiem lūpu galiņiem, kā taustīdamas ko karstu.

Putnkope izstāstīja man ceļu un varējām sēsties ratos.

„Tas bija šausmīgi,” kundze teica, kad izkratījāmies no bedrainā pagalma. „Briesmīga sastapšanās! Labāk nebūtu braukusi. Kā cilvēks var tā pārvērsties? Jums vajadzēja redzēt manu māšeli augstskolā! Lielākā izdejoātāja. Lielākā piekrišana! Un viņa prata ģērbties! Sakiet, kā tas var viss tik briesmīgi pārgrozīties?” Viņa uzmanīgi ar mutauta stūri nosusināja asaru, ar otru roku berzēdama sadzeltos lielus.

Es jau varēju pastāstīt, ka kundzes māsa nebija nekāds retums vai izņēmums. Daudzi latviešu cilvēki bija pārvērtušies vēl ļaunāk. Droši vien, viņa bija savā laikā Rīgas teātros un sarīkojumos redzējusi aristokrātiskā izskata dzejnieku Antonu Bārdi. Vienmēr elegantu, pēc labākās konservatīvās gaumes. Viņš bija augsti mācīts un studējis

vīrs, ģimnazijas direktors, laipns, sabiedrīks, atjautīgs — smalkāku izjūtu dzejnieks. Bet pēc 45. gada dzirdējām, ka viņš strādā kolchozā par gamu. Daudzi vēl brīnējās, kā viņam tā laimējies! Viņš mierīgi ganīja lopus dzimtenes ārēs, tepat pie Limbažiem, nevis cirta kokus vai raka kūdru kautkur Ureņģā, Išimā vai Jalotorovskā. —

Bārda bija cilvēks bez personīgiem ienaidniekiem. Dažs tā prot, vai arī tam vienkārši gadās iziet caur dzīvi, neviena īpaši nesakaitinot. Saprātams, šķiru ciņas princips viņu skāra pilnā mērā, bet principi nav tik nāvējoši, ja aiz tiem neslēpjas kāds zināms ļaunacis ar savu dzīvo skaudību un naidu. Tā Bārdam bija iespējams klusitiņām izvilkties.

Reiz es viņu redzēju iebraukušu Rīgā. Es viņu nepazītu, ja man kāds zinātājs neparādītu. Lauku vecuks, salicis, saņurcīts, aplāpīts. Un tomēr pa druscīņai viņš bija rakstijis. Beidzot Rīgas kungi bija nolēmuši, ka dzejnieks būs pāraudzināts un sāka viņu — ar gariem zobiem — mazliet rehabilitēt, iespiest vienu, otru dzejolīti. Varēju iedomāties lielo redaktoru svarīgās sejas, kad, sazinājušies ar pašu CK, viņi ielaidās uz šo cilvēcības un žēlastības darbu. Bārda rakstīja ļoti piesardzīgi. Ne jau to, ko tiešām vēlējās vai ko būtu bijis vērts teikt. Tomēr viņa sīkajās, klusajās dabas izjūtās bija nesalīdzināmi vairāk dzejas nekā blauro partijas bazūnētāju dižgrāmatās. — Bet arī šoreiz es izšķīros klusēt.

Mēs bijām piebraukuši pie kādas vecsaimniecības drupām. Koku puduris, krūmu biezoknis, kam pāri rēgojās ielūzis, iegāzies jumts. Šaura taka bija iestaigāta caur dadžu un suņuburkšķu ceriem uz drupām.

„Pagaidiet!” teica kundze. „Kautkas man te liekas pazīstams! — Tās taču ir tantes mājas!”

Šoreiz kundze vairāk neko neteica, tikai raudzījās iztrūcināta apkārt. Drupu namam viens stūris rādījās veselāks. Arī jumts vienā galā bija sastutēts un salāpīts ar skārda un linoleja gabaliem. Durvju

priekšā bija lievenis. Margas, mākslīgi izzāgētie dēlīši gan bija saglabājušies tikai vienā pusē. Visām koka daļām, arī logu rāmjiem, jau sen kamēr bija nogājusi krāsa. Lietus un sniegs bija notrinis stabus un stenderes gaiši pelēkas, izceldams zaru vietas un rievojumus kā ilgi vilņos mētatam kokam. Zem sola pie durvīm bija sakrauta žaģarmalka. Uz sola stāvēja apgāzti spaiņi. Stūrī ieslieta bērza slota. Aiz krūmiem varēja redzēt kūti. Arī tai viens gals bija paglābts no sabrukuma un cauri zirga skābenēm un smilgām turpu aizlocījās taciņa. Šī bija apdzīvota vieta!

Velmaņa kundze piesardzīgi kāpa lieveni.

Es negāju līdz! Esmu diezgan redzējis šādas vecas mōmiņas, bijušās saimnieces, velkam dzīvību vecsaimniecību drupās. Ne vienmēr tās ir viņu pašu agrākās mājas. Nereti apstākļi iespēlē viņas svešos kaktos. Šīs mātes liktenis nebūt nebija ļaunākais. Viņa dzīvoja kopā ar dūšīgu radniecī, vistkopības speciālisti.

Vasarā šinī aizmirstajā stūrī nemaz nebija tik slikti. Arī es daudz labāk dzīvotu šeit, veco māju drupās, nekā ciema jaunceltnē, kas bija pilna trokšņainiem krieviem, pilna sīvas, neatlaidīgas sīpolu un kāpostu smakas, kur pat pagalmos nevarēja glābties no krieviskās kņadas.

Es vēroju jasmīna krūmu, kas bija sacerojis milzīgi liels. Varēja iedomāties, kā tas smaržoja ziedu laikā! Ceriņkrūmi gan bija sastakļojušies pārāk lieli, kā koki. Tālāk bija redzamas dažas vecas ābeles un varena bumbiere, kā ozols, jau dabas retumu kategorijā. Tak jau arī šajā dārzā aizmetās kāds auglis. Lupstāji gar mājas sienām slējās pāri galvai. Raibs kaķis iznāca uz celiņa, pastāvēja, mani lūkodamies, ieņaudējās un atkal aizgāja.

Man patika šis stūris. Jautājums tikai, cik ilgi šīs drupas tā stāvēs? Kad nāks rīkojums tās nolīdzināt? Varbūt nekad! Kolchozu vadītājiem bija citas raizes. Cietie pagalmi un pamatu krāšmatas tā kā tā bija neizmantojama zeme. Tur vajadzēja nākt c. tiem laikiem lai vecās mājvietas atdzīvotos.

Vēl bija kāda īpaša problēma: hulīgāni. Tie varēja vienu dienu ierasties un nostrādāt visu, kas te bija palicis. Iecava ar daudzstāvu jaunceltnēm un krievu „koloniju” atradās nepatīkami tuvu. Ja cietašās sūdzētos milicijā un lieta nonāktu līdz tiesai, rājienu droši vien saņemtu abas sievietes par to, ka tik sīksti turas pie savas agrākās, budziskās dzīves vietas un kontrevolucionārām atmiņām.

Noniku pie ratiem labu stundu, kamēr kundze iznāca gluži nomocījusies.

„Brauksim ātrāk projām! Es vairs nevaru izturēt!”

„Vai nenofotografēsim kopskatu? Tas teicami raksturo lielās pārvērtības, kas notikušas Latvijā. Jūs varētu šo ainu demonstrēt savā lekcijā. Nostājieties pie jasmīnu cera!”

Bet kundze tikai purināja galvu:

„Es negribu atcerēties šo postazī!”

Mēs braucām.

„Nevajadzēja, nevajadzēja rādīties šurpu! Es nekad neaizmirsīšu šo sastapšanos, šo pārdzīvojumu! Man liekas, ka krievu iestādes liedz apkārtbraukāšanu uz savu roku tūristu pašu labā. Lai pasargātu viņus no šādām nepatīkšanām.”

Kundze bija patiešām satraukusies. Arī kājas viņai joprojām sūrstēja.

„Viņām taču nav iespējams palīdzēt! Kad savā laikā piesolīju sainīšus, māsa atbildēja: Nesūti nekā! Mums visa kā diezgam. — Un to viņa atkārtoja vai katrā vēstulē. Kā lai to izskaidro? Aplams lepnums?”

„Varbūt. Pa daļai. Bet kolchozā daudz neērtāk saņemt sainīšus nekā pilsētā dzīvojot. Uz laukiem katrs sīkums tiek plaši iztirzāts un apsvērts. Neaizmirstiet, ka jūsu māsa pieder budžu un tautas ienaidnieku šķīrai. No otras puses, ko viņas iesāktu ar atsūtītajām mantām? Pašas nevalkātu. Lai tirgotos, vajaga uzņēmības, un var arī iekrist par spekulāciju. It īpaši lauku apstākļos.”

Pēc garāka ceļa gabala kundze atkal ierunājās:

„Putnkopības speciālistel! To arī viņa uzsvēra katrā vēstulē. Vai tas nav šausmīgi?”

„Kā gadījās, ka jūsu māsa neaizbrauca jums līdz?”

„Muļķības dēļ! Viņas vīru aizveda Baigajā gadā un viņa cerēja to sagaidīt mājās. — Viņa arī studēja agronomiju un, Ulmaņa laiku iespaidā, jūsmoja par lauku dzīvi. To nu viņa var tagad baudīt!”

Tikai kad izbraucām uz šosejas un varējām uzņemt kārtīgu ātrumu, Veļmaņa kundze sāka pamazām apmierināties.

„Vai jūs domājat, ka manai mācai katrā ziņā jādzīvo tajā briesmīgajā vietā, drupās?”

„Domāju, ka ne. Bet ja tās ir jūsu tantes pašas mājas, tad viņa tur droši vien jūtas laimīgāka. Vasarā tur nav slikti. Varbūt ka ziemā viņas apmetas kur citur. To jūs varējāt noskaidrot.”

Kundze izņēma piezīmju grāmatiņu un irbuļzīmuli un šo to atzīmēja. „Laika līdz manai lekcijai vairs nav daudz. Derīgi jau pašā sākumā kārtot iespaidus plānveidīgi. Jūs sacītu — pēc grafika! — Esmu dziļi ieskatījusies vietējās dzīves plūdumā, apguvusi lielās pārgrozības. Ko jūs teiktu, ja es iesāktu priekšlasījumu ar šiem populārajiem vārdiem:

Kā savu dzimteni lai tēloju?

Tai augstu kalnu nav, nedz upju platu,

Kas citas zemes sidrabjostām jož,

Nedz lielisku un krāšņu dabas skatu,

Tai rožu maz, tik nātres asi kož.

Pēc tam varētu pāriet uz detaļām. Uz dzīves standarta paaugstināšanu, uz ledusskapjiem un automobiļiem. Uz pilsētu izbūvi, uz jaunajiem dzīvokļu kvartāliem, uz rūpniecības uzplaukumu un — kultūras veikumiem. Ja pavērsies kādas neskaidribas, tad ceru, ka Kultūras sakaru komiteja man neliegs materiālus un informāciju...”

Es vairs nepūlējos ko iebilst. Šīs sievietes domāšanu nekas nespēja grozīt. Viņa redzēja tikai to, ko bija nolēmusi redzēt.

Kundze runāja visu ceļu. Es daudz ko nedzirdēju. Es domāju par Ārmandu Polu. Kundze bija viņu no-

raksturojusi diezgan cerīgi. Laikam jau bija dažādi tūristi, dažādi skatījumi un mūsu dzīves vērtējumi. Saprotams, savā ziņā dzīve Latvijā gāja uz augšu — krieviem! Un zināmai veiklai, manīgo tautiešu šķīrai, kam latviešu tautas liktenis bija vienaldzīgs, kas rūpējās tikai par savu labklājību. Tiem, kurus apkāra ar ordeņiem un cēla titulētajos amatos, klājās tieši lieliski!

Kad piebraucām pie viesnīcas, kundze bija pilnā mērā atguvusi savu labo omu:

„Nolaisties ir nepiedodami! Cilvēkam ir jāsaņemams un droši jāieslēdzas dzīves augšupejošajā straumē. Ar savu izglītību un senāko enerģiju māsa varētu ieņemt pavisam citu stāvokli padomju saimniecībā. Jācer, ka viņa to pēdīgi atskārtīs.”

Kundze atsperīgi izlēca no ratiem:

„Sirsnīgi pateicos par vedumu, Velka kungs! Bija brīnišķīgs brauciens!”

Beidzot es varēju atbrīvoti uzelpot.

Kad Velmaņa kundze jau gāja projām, es izliecos pa logu un saucu:

„Kad jūsu grupa dodas tālāk?”

Kundze atskatījās, šķelmīgi padraudēja man ar pirkstu un teica:

„Pēc piecām dienām. Ja vēlaties mani vēl satikt, piezvaniet!”

— Tātad Armands Pols būs Rīgā vēl piecas dienas. —

## 5.

Kad iebraucu rūpnīcas pagalmā un novietoju automobili, sargs pateica, ka direktors Gnēze grib mani tūdaļ redzēt.

— Tik vēlā stundā aizkavējies rūpnīcā?! — es nobīnējos un devos uz viņa kabinetu.

Direktors Gnēze sēdēja mana tēva grozāmajā zvilni drūms un saīdzis.

„Kāpēc tu paņēmi automobili tieši tad, kad man jābrauc uz Beļinska ielas klīniku?”

Meža parka sirds un asinsvadu klīnikā Gnēze ārstējās ar skābekļa vannām un elektroterapiju divas reizes nedēļā. To es biju aizmirsis.

„Vai tā kāda nelaime? Varēji aizbraukt ar tramvaju vai aiziet kājām. Laika taču tev diezgan. Kāda tam nozīme vai tu šeit sēdi vai nesēdi?”

„Man ir sirdskaite!”

„Sirds nosmok sociālistiskos taukos. Tā jums, direktoriem, kopīga slimība. Paskaties uz saviem draugiem! Visi triekas tipi.”

Gnēze pameta acis, vai durvis aizvērtas. Tās bija polsterētas, lai izolētu skaņu un ārpusē nevarētu noklausīties, kas kabinetā notiek. Viņš sacīja igni:

„Es paņēmu taksi, bet iznāca kavēšanās un nepatikšanas. Viņiem tur viss iet pēc grafika. Plānoti. Pirms un pēc manis pierakstīti ievērojami biedri no Maskavas. Viens pat ģenerāļa pakāpē! Iznāk, ka es rindu izjaucu. Un galu galā arī lieki izdevumi! Priekš kam rūpnīcai ir automobīlis, ja tas nav pie rokas tieši tad, kad vajaga?!”

„Automobīlis paredzēts arī manai lietošanai.”

„Bet kārtības labā uz to jāpiesakās!”

„Blēņas!” es teicu un piecēlos iet. Bet Gnēze mani aizturēja:

„Neskrej! Man vēl jārunā. Vai tu nezini, ka svešiniekiem aizliegts ceļot Jelgavas virzienā? Kā lai es tagad tevi attaisnoju?”

Tātad tomēr tūristus uzraudzīja ciešāk nekā domāja Velmaņa kundze. Arī es biju cerējis, ka mana tiešā, neslēptā izricība paslidēs glūņiņiem garām. Gnēzem bija sakari. Viņš saņēma izziņu iespaidīgi ātri. Par aizbildināšanos es nemaz nebiju padomājis.

Jā, patiesi, ko gan es biju meklējis Kurzemē?

„Pasaki okšķeriem, ka es braucu uz Emburgas Staļģenes rajonu sociālistiskās modribas mudināts. Informēties par maisiem.”

„Par kādiem maisiem?”

„Par maisiem ražas uztveršanai.”

„Kur tie laiki, kad mēs vairs neaužam maisu drānu!”

„Ja vajadzība radīsies — pārkārtosimies. Ar mums tas ir — ar man parasto ātrumu. Ražas uztveršana ir svarīgākā lieta. Kāda nozīme visai agro-technikai, ja maisu trūkuma dēļ raža aiziet bojā? Mēs, tekstilnieki, turam valsts labkiājību savās rokās! Nebūs maisu, nebūs ko grauzt. Bads klāt! Bet ja mēs maisus kaujinieciskā tempā saražosim pirmie, tu atkal dabūsi kādu ordeni. Pie savas brangās kolekcijas.”

„Es zinu, tev kremšas mani ordeņi,” nošņācās Gnēze.

Man bija sirsnīgi jāsmejas:

„Lai nu uz ko, bet uz taviem ordeņiem es uzspļauju! Latviešu cilvēkam tie ir kauna zīme. Tos valkā tikai tādi Žaņi Arvīdoviči kā tu!”

Brīdi valdīja nepatīkams klusums. Es zināju, ka Gnēze bija sašutis un apvainots, bet maisu lieta un iespējamā izvēršanās viņu karināja.”

„Kas tev tā uz reizes lika domāt, ka viņiem trūkst maisu?”

„Tādas lietas arvienu der laikus pārbaudīt.”

„Un viņiem tiešām maisu trūkst?”

„Netrūkst. Maisu izrādās viņiem ir par daudz. Nav tikai ko iekšā bērt.”

„Es nesaprotu, kāpēc tad tu gribi dot viņiem maisus vēl klāt?”

„Bet kas notiktu, ja viņiem maisu tiešām trūktu? Kā tu vari būt pirmais saražotājs, ja ar sociālistisku modrību pastāvīgi neinformējies par progresīvās sabiedrības tekošajām vajadzībām? Trešo dekādi sēdi direktora krēslā, bet vēl neesi apguvis tik vienkāršu lietu?!”

Gnēze samulsis braucēja pakausi.

„Un ja viņi netic un saka, ka tu melo?”

„Lai piezvana kolchoza priekšniekam. Man ar viņu bija garāka saruna.”

„Bet sievietē! Tu vedi tūristi uz neatļautu vietu!”

„Uz pieres nebija rakstīts, ka viņa tūriste.”

„To taču var redzēt tāpat!”

„Ne velna! Tagad, kad Rīga piesūtīta pilna ar visādām ārzemju paņķām, katrs var apgērbties kā tūrists. — Glīta sieviete laipni lūdz mani, vai nevaru viņu paņemt mašīnā. Kāpēc neizpalīdzēt pilsonei? Ietaupot viņai laiku un enerģiju, ko viņa savā nākošajā darbadienā var ieguldīt valsts celšanas darbā un tā veicināt drīzāku vispasaules komūnisma sasniegšanu. Un vai man, daudzgodalgotas tekstilrūpniecības priekšzīmīgākam darbiniekam nebūtu atļauts izvizināt dāmu? Darbam taču seko peļņa atpūta. Vai ne? Tas paredzēts pat konstitūcijā.”

Gnēze rauca pieri kā izdomādams grūtas domas, tad svarīgi teica:

„Tu vedi ārzemnieci uz neatļautu rajonu satikties ar vietējiem iedzīvotājiem, tūristu apskatei nesaģatavotā vietā! Un tūriste pat fotografējus! Tu tīri labi zini, kādas tam var būt sekas. Kā lai es aizbildinu tavu rīcību?!”

„Tāpat kā citas reizes. Es tev pateikšu, kas un kam jāsaka.”

„Šoreiz nav kā citās reizēs. Šoreiz iejauktas ārzemes, svešinieki. Varbūt spiegi! — Gadiem ilgi esmu tevi glābis no nelaimēm laukā. Cik ilgi es spēšu tevi tā pestīt?”

„Tik ilgi, kamēr klausīsi maniem padomiem.”

„Reiz vadzīs lūzis. Tā diena nav tālu. Un kas notiks tad?”

„Tad būsīm dimbā. Abi divi,” es atteicu smiedamies. „Vispirms tu, tad, varbūt, arī es.”

Gnēze saņēma seju plaukstās un iestēnējās:

„Ka man reiz uzmauks kaklā tādu dzirnavu akmeni, to gan es nemūžam nebūtu iedomājies! Ar ko esmu tādu sodību nopelnījis?”

„Tu gluži labi zini, ar ko.”

Gnēze bija noskaities un brīdi tikai šņāca un pūta. Tad saslējās:

„Vai tev nekad neienāk prātā, ka es varu reiz tā no uztraukumiem dabūt trieku? Sirdskaite man

jau ir! Ārsti ieteic prasities pensijā. Braukt uz Krimu ārstēties."

"Tas atkarājas no dažādiem apstākļiem, kurp tu brauksi ārstēties, uz dienvidiem vai ziemeļiem."

"Un tu pats? Kurp tu brauksi? Vienīgi uz manis tu turies! Vienīgi uz maniem nerviem dzīvo! Uz maniem nopelniem, uz mana izcilā stāvokļa partijā! Ja tev manis pietrūks, tu esi beigts! Taisnā ceļā uz Sibīriju!"

"Uz turieni brauksim abi reizē. Un ļoti iespējams, ka aizbrauksi tikai tu viens pats, es palikšu šepat," es teicu jautri, jo Gnēzes dusmu lēkmes mani arvienu iepriecināja. „Es esmu vērtīgs darbinieks. Es nemaldīšos teikdams, ka — vērtīgākais rūpnīcā. Bez manis visi darbi un plāni tūdaļ saies čupā. To šinī iestādē zin visi. Varbūt, ka man vienam pašam nemaz neklāsies tik slikti. Varbūt, ka mani pat paaugstinās. Nekādu likumīgu iemeslu mani aiztikt nevienam nav. Ir tikai siki personīgi aizspriedumi."

Gnēze nelabi atpīrdzās:

"Kādi iemesli var būt vēl ļaunāki par personiskajiem?! Valsts var daudz ko cilvēkam piedot. Pat buržujisku izcelšanos. Bet personiski iemesli ir pavisam kas cits! Es tev pateikšu, ka trīs ceturtdaļas no Sibīrijas nometnēs sēdcšajiem tur nonākuši — personisku iemeslu dēļ! Varbūt pat četras piektdaļas!"

Piepeši man jokot vairs nemaz negribējās. Spējas dusmas un naidis sagrāba mani kā spilēs.

Gnēze pavērsa uz mani aizdomīgas, ļaunas acis un apklusā. Šis bija iautājums, kam mēs savos strīdos vēl nekad nebijām pieskārušies, bet kas man vienmēr neatlaidīgi stāvēja prātā. Un reiz taču lieta bija jānoskaidro! Citādi nebija nozīmes strādāt šajā rūpnīcā. Visus šos bezgala garos gadus. Varbūt patiesi šī bija istā reize izbeigt spēli? Bet nē. Tam vajadzēja notikt drīzi, bet ne tieši šodien. Bez tam, man likās, ka Gnēze jau sen nojauca, kas par lietu. Viņš zināja un es zināju, tikai mēs abi izlikāmies. — Es iedomājos ar kādu baudu Gnēze kā šakalis mestos man pie rīkles, ja vien

tas būtu iespējams. Nevienu cilvēku visā pasaulē viņš neienīda tā kā mani.

Savaldijies Gnēze atsviedās krēslā un teica:

„Ja tu mazākais nebūtu viņu uzņēmis ratos pie viesnīcas!”

Arī es nolēmu šoreiz vēl turēties mierīgi:

„Kas tur sevišķs? Rīgas viesnīcā jau neapmetas tikai rietumu tūristi vien. Arī iebraucēji no brālīgajām republikām. Reizēm pat mūsu pašu teicamiņi. Viņa varēja iegriezties viesnīcā apmeklēt kādu paziņu vai radnieku, kaut vai iebrukušu klaida latviešu tūristu. Ar viņiem nav aizliegts satikties. Skaidrs? Tu pasaki viņiem, lai neskalda matus.”

„Un fotografēšana?!”

„Muitā, pie izceļošanas, lai kundzi izkrata un filmiņas atņem vai apgcismo. Kā parasti šaubīgās reizēs.”

Es jau piecēlos iet, bet apstājos. — Patiesi, šoreiz lieta varēja izrādīties sarežģītāka un bīstamāka. Es sacīju strupi un asi:

„Pagaidām nedari nekā! Tu tikai saputrosi. Nepieņem arī telefona sarunas. Es padomāšu un uzrakstīšu uz zīmītes visu pēc kārtas, kas un kam tev jāsaka.”

Gnēze zināja, ka viņam neatliek nekas cits kā paklausīt. Jau daudzas reizes man bija veicies saglābt neērtus stāvokļus. Ar partijas stāžu un iespaidīgiem draugiem vien nepietika lai Gnēze noturētos amatā, soļojot pa Ļeņina gaišo ceļu. Direktora vietas tikotāju netrūka. Tikko apstākļi sarežģījās, Gnēze bez maniem padomiem nevarēja iztikt un tas kaitināja viņu par visu vairāk. Viņš pietvīka un teica ar patiesu rūgtumu:

„Vai tev nekad neienāk prātā, ka viss šītais var man pēdīgi apriesties tā, ka es laižu visu pār kārti, lai notiek kas notikdams!?”

„Nē. Tas man nekad nav ienācis prātā.”

Un es izgāju no kabineta neatskatīdamies.

## 6.

Nakti nevarēju aizmigt. Domāju par Armandu. Velmaņa kundzes noraksturotā persona nekādi ne-saskanēja ar Armandu Polu, ko pazinu jaunībā. Negribējās ticēt, ka cilvēks gadu gaitā tik ļoti iz-mainās. Armands ar mūžīgi smaidošajām, piemiegtajām acīm pēkšņi kļuvis sevī noslēdzies sa-vādnieks! Neieredzēts trimdas latviešu sabiedrībā.

Varbūt mutīgā kundze pati bija neieredzēta sa-vādniece? Ar viņu kopā pavadītās stundas bija mocoši nogurdinošas.

Vācu gadu pēdējā rudenī satiku Armandu Polu uz ielas. Gājām kopā pa Valdemāra ielu līdz Na-cionālajam teātrim. Armands bija uniformā. Pra-tināja mani, ko es domāju iesākt? Nolēmām, ka jātaisās projām par katru cenu, vienalga uz ku-rieni. Teicu, ka atstāšu Rīgu kā pēdējais, jo man ir kas svarīgs nokārtojams. Raizējos par saviem aizvestajiem tuviniekiem. Biju arī Ingridas iespaidā. Ingrīda gribēja sagaidīt mājās brāli un par prom-braukšanu nemaz nevēlējās runāt. Mēģināju viņu ietekmēt, bet vienmēr sastapu naidīgu pretošanos. Apskaudu Armandu, kam pašam nestāvēja priekšā nekāda izšķiršanās, jo bija jāpakļaujas pavēlēm.

Domāju visu nakti, kā mana dzīve būtu iegrozī-jusies, ja, atmetis savus nodomus ar Gnēzi, būtu devies trimdā? Varbūt šodien es atbrauktu apcie-mot dzimteni tāpat kā Velmaņa kundze un māci-tājs Kocēns. Par cik es būtu pārvērties savā do-māšanā? Nelāgas tīrpas pārgāja ķermenim, iedo-mājoties sevi par trimdinieku, muldam absurdus, tukšus niekus, valkājām zīdāinus uzvalciņus, cil-dinām visas šīs zemes nebūšanas. Jūsmojam bez jēgas un bez gala, meklējot visnecilākos sakarus. —

Rītā agri piezvanīju uz Intūrista biroju. Tiešām, tāds Armands Pols bija ieradies ar pēdējo ekskursantu grupu. Arī vecums sakrita. Tātad Velmaņa kundze bija runājusi taisnību. Pārdomāju, kā rīkoties? Ko es iegūšu satikdamies ar trīsdesmit gados atsvešinājušos draugu? Katrā ziņā nebija ko steigties. Ekskursanti devās tālāk tikai pēc piecām dienām. Dažādi izdomāju šo satikšanos. Vispirms, saprotams, Armands bija jādabū pie tālruņa. Teikt tūlīt savu vārdu vai neteikt? Varbūt pietiktu ja teiktu — vecs paziņa grib jūs satikt. Kad tiksims, redzēsit. Tāda minstināšanās tomēr nebija manā gaumē. Skanēja mulķīgi, kā ķircinoties. Nolēmu pateikt skaidri savu vārdu, stundu un vietu. Par vietu gan nevarēju izšķirties. Ja es ierastos viesnīcā, varēja gadīties, ka uzgrūžos Velmaņa kundzei vai mācītājam Kocēnam. Negribējās vairs šos abus cilvēkus satikt. Pietika no tās pašas vienas reizes. Šoreiz es koncentrēšos uz Armandu. Lai arī kāds viņš izrādītos. Es gribēju viņu redzēt, ar viņu runāt.

Iedomājos, ka stāvu viesnīcas priekšā uz trotuāra. Iznāk slaidis, sirms kungs, skaistā uzvalkā, snaiksta kaklu, skatās apkārt. Es eju pretim, rokas izplētis: Armand, tu! Mans vecais draugs! — Nē, tādu skatu es nevēlējos. Mēs tuvosims viens otram stīvi, kā jau pēc trīsdesmit gadiem. Nosauksim katrs savu vārdu. Kulturāli, vēsi. Uzsāksim nesaistošu sarunu. Tikai slepus viens otram uzmetīsim aizdomīgu skatu. Tāda varētu būt mūsu pirmā tikšanās, bez sentimenta, bez sajūsmas. Mēs taču bijām sveši cilvēki no divām dažādām pasaulēm.

Iedoma satikt Armandu Polu varbūt bija mulķīga. Viņš mani varēja turēt aizdomās, ka gribu viņu šeit, dzimtenē, izspiegot. Dažu labu tā novēroja. Un tūristi to zināja. Cita lieta, ja iebraucēji paši meklēja sakarus. Varbūt, ka Armands Pols patiesi bija kļuvis savādnieks, kā to Velmaņa kundze apgalvoja? Cilvēku raksturs pa gariem gadiem varēja mainīties līdz nepazīšanai. Varbūt es satikšu pilnīgi svešu cilvēku.

Saubas un prātošana sāka mani nogurdināt. Es strauji nocēlu klausuli un uzgriezu viesnīcas numuru. Pagāja labs brīdis, kamēr dabūju savienojumu. Gaidot es gluži nosvīdu. Nervozēju. Taisijos jau iekārt klausuli, kad izdzirdēju klusu, drusku piesmakušu balsi:

„Armands Pols runā.”

„Es esmu Klaudijs Velks,” es teicu. Iestājās klusums. Tad mierīga balss pārjautāja:

„Kāds bija, lūdzu, jūsu vārds?”

„Velks. Klaudijs Velks, no Otrās ģimnazijas. Vai jūs mani neatceraties?”

Atkal klusuma brīdis.

Pēkšņi balss tālrunī it kā atdzīvojās:

„Klaudijs! Kā ne! Atceros! No kurienes tu runā?”

„Šeit pat, no Rīgas. Nejauši uzzināju, ka esi iebraucis. Vai nevarētu satikties?” es steidzīgi runāju, priecīgs, ka Armands Pols nebija mani aizmīrsis.

„Kāpēc ne? Atnāc uz viesnīcu.”

„Cikos?”

„Man vienalga. Vari nākt tūlīt.”

„Būšu pēc stundas. Uz redzēšanos.”

Es nokāru klausuli, tas bija padarīts.

Nebija vairs laika svārstīties un pārdomāt. Ātri noskuvos, uzvilku savu svētdienas uzvalku, uzsēju labāko kaklasaiti un devos ceļā.

Bija jauks saulains rīts. Soļoju cauri Vērmānes parkam. Gribējās aizmirst, izsvītrot no dzīves trīsdesmit neiedzīgos, mocošos gadus. Cik strauji atstijās mana pēkšņā saskaršanās ar brīvo pasauli! Nekad visos šajos gados nebiju mēģinājis uzņemt sakarus ar tūristiem. Zināju, ka tādi braukā, bet tie likās tāli un nevajadzīgi. Un pēkšņi divās dienās satikšu trīs cilvēkus! Mācītājs Kocēns un Velmaņa kundze man bija sveši un nesaprotami savā domāšanā un izdarībās. Nekādu tuvību, nekādas simpatijas viņi manī neierosināja. Vienīgi īgnumu, ka pasaulē ir arī tādi latvieši, akli un nejutīgi, un kas zīmējās uz mutīgo kundzi, arī ākstīgi. Kaut kāda nojauta man teica, ka Armands Pols būs

citāds. Varbūt es pievilšos, bet šini saulainajā rītā es nespēju citādi domāt.

Pamatīgi mani nopētījusi, viesnīcas gaitēņa uzraudze pateica istabas numuru. Biju gluži uztraucies, kad viegli pieklauvēju pie norādītajām durvīm. Durvis momentā atvērās. Tātad biju gaidīts. Brīdī stāvējām katrs sava sliekšņa pusē. Sastinguši vērojām viens otru. Tad maz'iet aptūkušās acis sašaurinājās siltā smaidā, un tas bija tik pazīstams kā vakardiena. Armands satvēra manu roku abās savējās un sirsnīgi kratīja. Nomurmināju kautko par trīsdesmit gadiem un ļāvu sevi ievadīt istabā.

„Klaudijs Velks! Un patiesi, tas esi tu! Kas to būtu domājis, ka tevi satikšu. Nepazītu, nudien, burzmā nepazītu.”

„Totiesu es pazītu tevi. Pēc smaida. Pēc tavām mūžīgi piemiegtajām, smaidošajām acīm.”

Armands apsēdināja mani krēslā. Siltais smaidis vairs nenozuda no viņa sejas. Es domāju, cik labi, ka viņš smaida un neurbjas mani nesmalkjūtīgā ziņkārē, kā to pa laikam dara ilgi nesatikušies cilvēki. Noplātīju savas tukšās rokas. Biju atnācis bez ciema kukuļa. Varēju taču attapties paņemt kādu ziedu vai pudeli vīna.

„Nekas, ieiesim restorānā,” teica Armands. „Tu taču tūlīt projām neskriesi. Izciemosisimies kārtīgi. Nu, stāsti, kā tev ir gājies pa visiem šiem gadiem? Nemaz nezināju, ka esi palicis Latvijā!”

Es saslējos, gribēju ko teikt, bet Armands uzlika sev pirkstu uz mutes:

„Ne šeit. Vēlāk.”

Es sapratu, piecēlos, apgāju apkārt telpai, aplūkoju sienas, griestus un klusu teicu:

„Tā tas ir pie mums. Ko lai dara.”

Čukstot norunājām, ka iesim laukā pasēdēt apstādījumos, svaigā gaisā. Armands ieminējās par jūrmaļu. Biju priecīgs, ka nav acumirkli jārūnā un novēroju Armandu Polu, savu jaunības dienu draugu. Viņš atvēra kādu somu, parakņājās un atkal aizvēra. Kustības bija mierīgas, mērķtiecīgas. Salīdzināju viņu ar sevi. Matī mums abiem bija

sirmi. Āp acīm un muti rievās. Armandam bija iesēdusies dziļa, vertikāla rievā starp uzacīm, kas smaidot drusku izlīdzinājās. Augums krietni uzkuca. Kreisā lāpstīņa drusku izspiedusies uz āru. Kāds izskatījos es pats? Nebija iespējas šai brīdī palūkoties spogulī. Vecs. Droši vecāks par Armandu. Neskatoties uz gadiem, Armanda sejā bija saglabājies jauneklīgums.

„Varam iet,” Armands vedināja mani uz durvīm. Cerēju, ka viņš saposīsies, uzvilks vismaz žaketi, bet viņš paturēja mugurā to pašu gaišpelēko vēja jaku, kādā mani sagaidīja. Jutos drusku jocīgi viņam blakus savā svētdienas uzvalkā. Kā uz zaļumballi saposies lauku puisis.

Uz ielas izejot, teicu, ka ir nežēlīgi karsts, noraisīju kaklasaiti un iebāzu svārku kabatā. Vēlāk novilku arī žaketi un nesu uz rokas. Ienāca prātā atkal paņemt Gnēzes mašīnu, aizvizināt draugu uz iūrmaļu ar ērtībām, bet drīz no šīs iedomas atteicos. Ejot uz staciju runājām pavisam nenozīmīgas lietas. Draugs, nebrīnījās, nešausminājās par krievu pilnajām ielām, par svešādajiem uzrakstiem. Laikam baidīdamies mani aizkart, aizvainot, jo es taču šeit dzīvoju, kamēr viņš — paskatīsies, paraustīs plecus un aizbrauks.

Pārpildītajā Jūrmaļas vilcienā palikām stāvēt priekštelpā. Kupejās bija karsti un smacīgi. Tikai tagad mūsu sarunas drusku ieraišījās. Tautājām viens otram, ko esam pa šiem gadiem darījuši. Es izvairosies sīkāk aprakstīt savu darbu, teicu, ka strādāju tēva kādreizējā rūpnīcā.

„Es arī daudzus gadus nostrādāju rūpnīcā,” stāstīja Armands. „Ābi ar sievu vienā vietā. Es par vienkāršu strādnieku, sieva kancleris darbā. Tas bija praktiski. Varējām reizē braukt uz darbu. Iztikām ar vienu mašīnu. Sākumā gudroju iestāties augstskolā, dabūt gradu. Tiktu pie vieglāka darba. Tā daudzi darīja. Bet kautkā pietrūka enerģijas. Desmit gadus nostrādāju vienkārša noliktavas strādnieka darbu. Tagad strādāju tajā pašā rūpnīcā par zīmētāju. Bija jāpārskolojas bērnu dēļ. Zēns

sāka iet koledžā un kautrējās, ka tēvs ir tikai vienkāršs strādnieks, bet citi latvieši sekmīgāki. Izmācījos vakaraursos par tehnisko zīmētāju lai bērniem nav jākaunas. Kā tev ar ģimeni?"

„Nav.”

„Tas labi. Esi neatkarīgs. Neviens tev nevar pār-mest, ka esi tikai strādnieks, nevis direktors.”

Es sarāvos. Pametu pētīgu skatu uz Armandu. Vai tikai viņš nebija ko par mani jau izzinājis? Velmaņa kundze taču mitinājās tajā pašā namā! — Bet likās, ka pazīdams manu izcelšanos un pa-gātni, viņš droši pieņēma, ka tagad sava tēva bi-jušajā rūpnīcā nevaru būt nekas vairāk kā vien-kāršs strādnieks.

„Pie mums viss otrādi nekā brīvajās zemēs,” es teicu. „Šeit katrs grib būt cēlies no strādniekiem, vai arī no galīgiem nabaģiem, it kā tas garantētu kvalitāti.”

Armands bažīgi vērās apkārt, vai kāds mūs ne-dzird. Atmetu ar roku, lai klausās! Nekādus ne-dzirdētus brīnumus mēs šeit viens otram neatklā-jām. Un galu galā, kas Armandam varēja notikt, ja mūs kāds izspiegoja? —

„Vai cilvēkiem neapnīk dzīvot mūžīgā sprie-gumā un aizdomās?” viņš čukstēja.

„Nemaz! Visa šī valsts iekārta turas uz sprie-guma, spiegošanas un nodevības. Tā kļūst par cilvēku dienišķo izpriecu.”

„Tu teici, ka strādā tēva rūpnīcā. Kā tas ga-dījās, ka tu tur paliki? Tu taču kādreiz strādāji re-dakcijā, publicējies periodikā, kā tu varēji pievēr-sties tik šaurai lietai kā rūpnīcas darbam?”

„Bojā aizgājis ģenijs, tu gribēji teikt? Lai dar-botos literātūrā, vajaga cita rakstura. Es daudzkārt labprātīgāki uz pavēli izslauku rūpnīcas telpas, nekā uz pavēli kautko rakstu. Bez tam, ņemot vērā manu izcelsmi, pavēles stingrums manā gadījumā būtu daudz nežēlīgāks.”

„Ar laiku, ar gadiem tu uzstrādātos kā daudzi citi. Tevi sāktu novērtēt. Tavu pagātni aizmirstu.”

„Šinī iekārtā neko neaizmirst. Un vismazāk tavu izcelšanos.”

„Un tu tiešām domā, ka godīga ceļa kā māksliniekam izpausties šeit nav?”

„Nav. Vismaz mūsu paaudzei nav. Jaunie var dažreiz paspēlēties, padziļoties, bet arī tikai līdz zināmai robežai. Vecie visi stingri un burtiski ievēro priekšrakstus. Neviens šeit neiedrošinātos ap rakstīt, piemēram, kaut vai šādu mūsu abu satikšanos. Kā jūtas, ko domā divi cilvēki puslīdz vienādas izcelsmes, kas trīsdesmit gadus nodzīvojuši katrs savā krasi atšķirīgā pasaulē. Tas ir bagātīgs psiholoģisks temats, ko varētu apstrādāt no daudziem, dažādiem viedokļiem. Arī pavisam apolītiski. Bet mūsu iekārta visnabadzīgākā veidā atzīst tikai vienu, šauru pašreklāmas viedokli, kas visiem sen apriebis līdz vēmienam. Nē, ar rakstniecību mūsu apstākļos es nevēlos nodarboties.”

„Tā nav, ka trimdinieki nemaz netiktu parādīti šejienes literātūrā. Nesen lasīju kādas jūsu rakstnieces stāstiņu. Austrālijā dzīvojošs trimdinieks bija attēlots kā ķēdes suns, kas ilgu pilnām acīm veras austrumu virzienā. Nodomāju, kamdēļ dzimtenes rakstniece savu trimdas brāli iedomājas tieši kā izkōmējušu suni? Varēja ņemt kādu citu, piemēlīgāku dzīvnieku, Austrālijas kola lācīti, ķengurīti vai čaklo trimdas vāverīti.”

„O, nē, mūsu iekārtā politisko oponentu vienmēr dēvē tikai par suni.

Un kad pār asinssuņņu bariem  
Līs nikni dusmu pērkoni...

Atceros, ka Baigajā gadā manas māsas četrgadīgā meitiņa, pārvesta no bērnodārza, priecīga stāstīja: Mēs mācījāmies dziesmiņu par asinssunīšiem. — Toreiz visi uzjautrināāmies par bērna valodu, bet nabaģa bērns nemaz nenojāuda, ka viņš pats ir šis asinssuns. un jau pēc dažiem mēnešiem viņu aizrestotā vagonā un bruņotā apsardzībā vedīs uz soda vietu. Visa pasaule taču zina par šiem mežonīgajiem darbiem un metodēm. Būtu laiks arī pašiem ko sacīt, ļaut rakstniekiem izteikties, partijai uzticīgie varētu mēģināt kautkā taisnoties, bet mūsu vadoņi kā strausi tur savas galvas

iebāzta smiltis un cerē, ka viņu negantības vēl nav pamānītas. Cik ilgi?"

„Ja tu paredzētu, kā tas viss šeit attīstīsies, tu taču šeit nepaliktu?"

„Paliktu. Man bija kas kārtojams. Sākumā domāju, ka tikšu ātri galā un atradīšu iespēju izkļūt no šejienes laikā, bet apstākļi sarežģījās un lieta ieilga. Un tagad, kā redzi pats, dzīve iet uz otru pusi."

Armands jūta, ka negribu stāstīt sīkumus un smalkjūtiģi atturējās no tālākās izprašāšanas. Patēicu isumā, ka tēvs miris izsūtījumā, māsa ar ģimeni arī. Armands skatījās ārā pa logu un klušēja. Lai atvairītu drūmās domas, apcerējām garāmslidošo ainavu. Jautāju Armandam, vai viņam nebūtu patika pamest acis Latvijas laukos. Teicu, ka varu aizņemties automobili, pavēdāt viņu rīt vai parīt. Armands pārdomāja.

„Rīt es nevaru," viņš teica. „Rītam esmu paredzējis citu plānu."

Miņēju tūristu izbraucienu, Armands kratīja galvu.

„Nē, kopējos braucienos es nepiedalos. Es aplūkoju dzimto zemi individuāli. Es neesmu bara cilvēks. Es nevēlos lai citi man ko rāda. Es skatos pats. Esmu pavisam nejauši iegādājies kopā ar šo ekskursiju. Patiesībā es nebraucu šurp sentimenta vadīts, skatīt vecās takas. Kas bijis izbijis. Es atbraucu apciemot kādu vecu, siimu cilvēku, savu radnieku. Man izdevās ievest drusku medikamentus."

Armands pastāstīja par savu radnieku. Vecitīm 84 gadi. Dzīvo Pārdaugavā, mazā istabiņā, saņem nelielu pensiju.

„Mēs regulāri aizsūtām pa saņītim. Saņemtās mantas neprot, cilvēciņš, izlietot. Nekā nav pārdevis. Visu tikai sakrauj skapī un glabā. Šad tad pašķirstot un papriecājoties. Neesot arī neviena isti uzticama cilvēka, kam izrādīt, piedāvāt, piesolīt pārdot. Baidoties, ka kaimiņi neapzog. Patiesībā esam vecajam vīram sagādājuši tikai galvas sāpes. Nekāda labuma. Grūti ir cilvēka dvēselē

iedzīvoties pa gabalu. Cilvēku daba ir tik dažāda. Dažs prot tirgoties izmantot katru apstākli, cits ir nevarīgs kā bērns. Vecītis atzinās, ka viņam kauns „andelēties.” Uzdāvināt, tā esot cita lieta. Bet viņš taču nevarot atdāvināt svešiem mīlu cilvēku sūtītas mantas. Sarāju viņu. Vecais vīrs kļuva ļoti bēdīgs. Rīt es viņu vedīšu uz operu. Man jau biļetes kabatā.”

Armands brīdi klusēja smaidot, kautko atceroties:

„Ja tev nebūtu par apgrūtinājumu, es tevi labprāt ar viņu iepazīstinātu. Varbūt rīt pat, pirms iešanas uz operu. Viņš ir ļoti aizdomīgs, bet tavs izskats viņu pārliecinās, ka ir vēl godīgi cilvēki Rīgā. Tu arī jaunībā izskatījies apskaužami krietns un godīgs. Man ir citāda seja. Cilvēki dažreiz man neuzticas. Domā, ka es smīnu par viņiem. Izsmēju. Darbā man šad tad gadās pārpratumi. Sevišķi ar nēģeriem. Melnais cilvēks ir neiedomājami jūtīgs un aizdomīgs pret citu smīniem.”

„Tā ir mūsu visu problēma kā te, tā tur. Jo kāds neatīstītāks, jo aizdomīgāks.”

„Nu, pie jums ir drusku savādāk. Nēģeris mēģinātu man atriekties tikai pašrocīgi un tas var arī neizdoties. Pie jums atriebībā iesaistīta visa iekārtas mašīnērija un sekmes nodrošinātas.”

„Ja jūs, rietumnieki, to visu tik labi zināt, kamdēļ jūs nekā nedarat mūsu labā?” teicu pavisam naīvi un neloģiski.

Armands bažīgi palūkojās apkārt un es pārtraucu teikumu pusvārdā.

Atkal brīdi klusējām. Vilciens apstājās Priedainē.

Mēs patiesībā varējām izkāpt kurā katrā vietā, bet es gribēju Armandam parādīt drūzmaināko Rīgas Jūrmalu.

Pēc Priedaines kupejas mazliet patukšojās. Varējām iet apsēsties, bet kautkā derdzās tikko atbrīvotie, ķermeņu sakarsētie sēdekļi. Šeit priekštelpā pie atvērta loga jutāmies gluži ciešami. Armands jautāja par mūsu kopējiem paziņām, skolas biedriem, kur kurais palicis. Mazliet satrūkos, kad

viņš minēja Aleksi. Tā, ka Aleksis aizvests, viņš zināja. Jautāja vai pārnācis? Kad? Nosaucu gadu. Pastāstīju, ka Aleksis pārradās slims un sabeidzies. Armands vaicāja pēc adreses. Atrunājos, ka isti nezinu, kur viņš patlaban mitinās:

„Pēdējās ziņas bija no laukiem. Tur Orleāniem radi.”

Meloju, jo nevēlējos, ka Armands Aleksi satiek. Vismaz šīs nedaudzās dienas gribēju justies kā cilvēks, nevis kā noziedznieks, nodevējs, melis, pašlabuma meklētājs, kas taisījis karjēru uz savu tuvinieku likumiem.

Izkāpām Dzintaros un tūdaļ devāmies uz plūdmali.

Mēs uzbrīdām kāpā un piepeši no priēžu pavēņa iznācām spožā pusdienas saulē. Daudzus kilometrus uz dienvidiem un ziemeļiem mūsu priekšā atklājās lēzenu vilnišu apskalots Rīgas Jūrmalas liedaga platais sirpis, pēc daudzu ceļotāju un trimdinieku vienprātīgas liecības — smalkāko, baltāko, piemīlīgāko jūrmalas smilšu klājiens visā pasaulē.

Armands, galvu atmetis, vēroja priēžu galotnes un nemaz neapjūsvoja mūsu brīnišķīgo liedagu.

Daudz gan no smilšu jaukuma nebija redzams, tās apsedza varens kailu un puskaulu ķermeņu blīvums. Ne tā kā vecajos laikos šur tur pa saulotājam, pa pārtim vai grupiņai, bet sāns pie sāna nepārtraukts sakarsušu, sasarkušu, sasvīdušu miesu lēvenis. Un kādu miesu! Ne jau kalseno, stiegraino latviešu, bet trekno, ļumīgo, vēderaino krievu be-kons. Varēja nodomāt, ka viss Krievijas tauku fonds noslidējis un sakopojies mūsu jūrmalā: direktori, inspektori, redaktori, korektori, režisori, proporgi un aģitpropi, literāti — dvēseļu inženieri, grāmatveži, rēķinveži, veikalveži, plānotāji, grafētāji, pārbaudītāji, formētāji, tolkači, pichaķeļi, stukači, aparatčiki, stūmēji, grūdēji, modinātāji, mudinātāji, ziņotāji, uzraugi, pārraugi, paēdūšie, uzbrīdušie padomju aparatūras mašīnisti ar savām nobarotajām kundzēm, brangajām meitām un druknajiem mazbērniem — jaunā, sarkanā birokratiskā buržuazija

devīgi piešķirtajā vasaras atpūtā. Vismaz septiņdesmit, bet droši vairāk procentes no viņiem bija skaidri, nevajadzīgi liekēži - paraziti, jo nekur, nevienā sistēmā nav iespējams ietilpināt tik daudz kroņa sliņķu un liekēžu kā socialistiski - komūnistiskajā!

Šur tur pa vidu, sevišķi pašā ūdens malā, redzēja arī dažu vingru, atlētisku stāvu. Tie bija valsts lutinātie profesionālie sportisti un izlases strādnieki - pirmrindnieki, kas trieciena veida „uzbrukumos” prata tālu pārsniegt izstrādes normas, dodot priekšniecībai iemeslu piemērot augstākas prasības arī parastajiem ierindas strādniekiem.

Krievi no laika gala mīlējuši ne tikai labi paēst, bet kārtīgi pierīties un šī virsšķīra to varēja atļauties. Visos laikos, arī tad, kad prastajai rindās stāvētāju tautai klājās isti plāni. Kungiem un kundzēm, biedriem un biedrenēm pāri peldu biksišu un bikini jozmeņiem svērās smagi tauku velteņi, krūšturū saites dziļi iegrima biezos tauku slāņos, tuklie ģimji balstījās uz daudzām pakaklēm, uz resniem, gaļīgiem kauliem. Aplūkojot šo nobaroto ķermeņu klātiņu, ieskats ka Krievija cieš no pārtikas deficita, iepērkas kviešus Amerikā un taukvielas Eiropā, likās ļaunprātīgs kontrevolucionāru un revizionistu izdomājums. Šie vasarnieki trūkuma nepazīna! Lielākajai daļai saulotājos ērti pakērienam bija noliktas turzas un tarbas, no kurām apaļās rokas reizi pa reizei izcēla pa desas luņķim, pa barankai, bumbierim vai krējumsukrenei un ar baudu iestūķēja ēdelīgojās mutēs.

Krievu kņada un murdoņa skanēja gluži savādāk nekā latviešu — skaļāka, bravurīgāka, dunošāka. Šeit taču iekarotā, anektētā zemē pulcējās un atpūtās izredzētās tautas krējums, darba varoņi, ordeņu nesēji, visādu veidu teicamnieki, lai pavāļotos, atpūstos, uzkrātu spēkus un stātos atkal vāgaru - mudinātāju ierindā uzraudzīt, izspiegot, apmelot viens otru un vienoti soļot pretim komūnistmam un pasaules revolūcijai.

Šis nospiedošās, atbaidīgās ainas dēļ es jau ilgu gadu nebiju apmeklējis Jūrmalu vasarā un patiesībā nožēloju, ka esmu atbraucis arī šoreiz. Skatījos uz Armandu. Viņš vēl vienmēr vērās priežu galotnēs un selgas tālumā. Zilā debess un baltie mākoņi bija vēl arvienu tādi paši kā pirms trīsdesmit gadiem.

Vērojot lūmīgo, saulē sakarsušo miesu masu, mani pārņēma vainas apziņa. Es zināju apstākļus un tomēr biju atvedis Armandu šurp. It kā visā jūras krastā nebūtu klusākas, tīrākas vietas, kur pasēdēt un parunāties ar trīsdesmit gadus atšķirtu draugu. Un pēkšņi, apzinoties savu priekšnieka stāvokli, man gribējās uzkleigt: Vācieties pie velna, jūs treknās, smirdīgās krievu miesas! Es un mans draugs, mēs gribam ieelpot savas dzimtās dzintarjūras tiro gaisu! — Es nicināju savu stāvokli rūpnīcā, bet zināms priekšnieka gars bija mani ar gadiem attīstījis. Es jau arī pats piederēju pie šīs sarkanās buržuazijas! Es jutos gandarīts, ka varēju vismaz reizi pa reizei dažam piedzērušam balamutem likt novākties pie malas, kad rūpnīcā nāca inspekcija, vai sakliegt ļaunacim, kas bija mēģinājis mani nosūdzēt, nezinādams, ka — īpatnēju apstākļu dēļ es esmu tikpat kā neievainojams. Bet šeit, sēdot jūrmalas smiltīs, es jutos nevarīgs un sakaitināts. Es uzbruku Armandam:

„Un tev nav nekā ko teikt par šo pretīgo ainu? Tu skaties priežu galotnēs un sapņo. Saprotams, tas viss uz tevi neattiecas. Tu pasēdēsi šeit un aizbrauksi.”

Armands noplātīja rokas:

„Ko lai es saku? Slikti ir, bet tev taču šeit ir jādzīvo. Kāda nozīme šousmināties? Es esmu pieradis neskatīties uz lietām, kas man nepatīk. Tamdēļ es visus šos gadus izvairījos no dzimtenes apciemojuma. Un ja nebūtu vecā, vientuļā, slimā onkuliša Pārdaugavā, es šurp neatbrauktu. Es jau zināju iepriekš, kā šeit izskatīsies. Man ir dzīva iztēle. Nekādu sevišķu pārsteigumu šis brauciens man neatklāja.”

„Iesim!” es teicu ātri, gribēdams pārtraukt šo sarunu. Armanda bezprotesta stāja mani kaitināja. Es ilgojos pēc atklātības, draudzības, nevis pēc smalkjūtīgas, saudzīgas pažēlošanas. Bija kārdinājums izkliegt savu rūgtumu, pateikt taisnību, bet šai brīdī es tik ļoti nevēlējos ķildoties. Ko gan es būtu panācis ar ķildu? —

Klusēdami bridām pa smiltīm. Armands pa priekšu, es aiz muguras. Vēroju, ka draugs steig dzina soļus, gribēdams ātrāk tikt no šejienes projām. Viņam bija lieliskas iespējas aizsteigties, atstāt visu aiz muguras. Aizmirst. Šo pārpildīto liedagu, šo melīgo, neisto zemi.

Kad izbridām uz cietākas takas, Armands pieliecās izkratīt smiltis no kurpēm un piepeši skaļi iesmējās. Es paskatījos viņā brīnīdamies, Armands turēja rokā kurpi un turpināja smieties.

„Labs veids kā pārvadāt dzimtenes smiltis! Nesen mūsu trimdas laikrakstā bija drāmatiski aprakstīts, kā vienai kundzei tūristei Rīgas muitā atņemtas dzimtenes smiltis. Izvest zemi no Krievijas esot — aizliegts. Jāieteic importēt smiltis — kurpēs!”

Armands rūpīgi izkratīja kurpi, noāva pat zeķi un to pamatīgi izpurināja. Es domīgi noskatījos, kā viņš tūrijās. Trimdiniekam Armandam derdzās šīs krievu piecūkotās, piesviedrētās, pieurinētās dzimtenes smiltis. Spēcīgiem negaisiem, vētrām un krusai vajadzēs šķīstīt šo zemi, lai mūsu Dzintarjūras smiltis atkal kļūtu baltas! —

## 7.

Nākošās dienas pievakarē braucu Armandam līdzī uz Pārdaugavu apciemot viņa veco radnieku. Klusā ielā, aiz ļoti sen nekrāsotas divstāvu mājeles, slēpās vienstāvu namiņš, cik varēja spriest — pārbūvēts malkas šķūnītis. Pieklaudzīnājām. Neviens neatsaucās. Stāvējām durvju priekšā un gud-

rojām: varbūt vecītis aizgājis pastaigāties vai uz veikalu iepirkties un stāv rindā. Armands brīnējās par vecā vīra aizmāršību, bija taču skaidri norunāta apciemojuma stunda. Armands izvilka piezīmju bloku, uzrakstīja dažas rindas, ka bijis, bet nesaticis mājās un ka pienāks šinī pašā stundā rītdien. Salocījis zīmīti, viņš gribēja pabāzt to zem durvīm, kad es ievēroju logā sakustamies nodzeltējušos aizkarus. Pavērās šaura šķirbiņa. Kāds mūs piesardzīgi pētīja.

„Tēvocī, tas esmu es, Armands! Taisi durvis droši vaļā!” sauca Armands un grabinājās pie rūts.

Šķirba aizkaros aizvērās, iekšpusē kautkas bīdījās, ribēja, itkā tiktu pārvietotas mēbeles, bet durvis neatdarījās. Atkal pavērās aizkari, tikai šoreiz jau drusku platāk. Vecā vīra seja piebāzās pie iesprāgušās loga rūts. Gaišas, drusku apsarkušas acis neuzticīgi urbās mani.

Armands rādījās vairstēm, ka viss labākā kārtībā.

„Tas ir mans draugs. Labs cilvēks,” teica Armands.

Aizkars aizkrita. Pēc brīža aiz durvīm kautkas noklaudzēja. Laikam aizbīdīti. Noskrapstēja slēdzenes un durvis pavērās šķirba, kurai priekšā vizuļoja resna ķēde. Vecais māja man atkāpties. Viņš vēlējās runāties ar Armandu divatā.

Es pagāju sāpus un gaidīju. Brīdi sačukstējies ar savu tuvinieku, Armands sauca mani atpakaļ. Ķēde nolaidās un durvis atvērās drusku platāki.

„Nu sveiki, sveiki, nāciet tikai iekšā! Armands par jums galvo,” vecais uzrunāja mani gluži vēlīgi. „Tādi laiki. Pilsēta pilna ar svešiniekiem. Rauj acis viens otram no pieres laukā. Ielaidīsi tādu iekšā — neies vairs projām! Ievelk vēl sievu ar bērniem un īsti ieperinājas. Un tad — ej meklē taisnību! Komitejā pateiks: kas tur liels? Saspedieties! Pagaidām. Dzīvokļu drīzi vien būs cik tik vajaga. Padomju valsts gādā par saviem pilsoņiem. Pret krievu nekad taisnību nedabūsi. Un tad, necik ilgi, tevi pašu izspiež laukā. Viņam, redzi, ir ģimene, telpas nepieciešamas, bet tu esi vieninieks, un

tas var kautkā. Vai nav diezgan dzirdēts? Un ielaidisi paciemoties kaimiņu, kas no tā par labumu. To vien skatās, kā ko uzrādīt vai nosūdzēt. Es jau zinu, ko kaimiņi domā: vecais aizņem milzu platību! Viens pats atsevišķu istabu! Patiesībā — atsevišķu māju! Kā man tāda noderētu! Un ja ne man pašam, tad kādam rada gabalam. Tagad jādzīvo tā, ka tevi ne redz, ne dzird, ne saož. It kā tevis nemaz nebūtu. To jūs, laimīgie ārzemnieki, nemaz nezināt, kā pie mums pasaule pārvērtusies!”

Varēja tomēr redzēt, ka vecajam ciemiņu gribējās. Gribējās parunāties. Diezgan viņš bija aizcieties, dzīvodams tā, ka viņu ne redz, ne dzird.

Runādams viņš veda mūs dziļāk. Istaba bija pārsteidzoši mājīga, tīra un glīta. Nekad to nebūtu iedomājies, aplūkodams būdu no ārpusēs. Vienīgi mēbeļu bija par daudz tik mazai telpai. Trīs skapji, kumode, zem grāmatu kaina pazudis sencīgs rakstāmgalds uz resnām, virpotām kājām. Vēl tikko pietika vietas gultai un diviem krēsliem. Mēbeles bija pamatīgi būvētas, kā no pārtikušu veco laiku pilsoņu mājas. Stūrī pie durvīm bija iemūrēta krāsns ar „ierīti” un uzstādīta gāzes plīts ar diviem riņķiem. Turpat bija arī izlietnis un ūdens krāns. Nelielais dubultlodziņš bija vēl kā no ziemas aizlimēts ar nodzeltējuša papīra loksnēm. Vēdināt varēja tikai caur kaplogu. Logu sedza gari, no griestiem līdz zemei, mežģiņoti aizkari, tagad krietni cietuši, bet labas kvalitātes. Vienīgi pret pašu logu bija piekārts ieplēsts gabals kā dekorācija ārpusaulei. Vēl bija otrs aizkars no biezas, smagas samta drānas, ko aizraut logam priekšā tā ka ne mazākais gaismas stariņš neizspiestos uz pagalmu.

„Piesēdīet piesēdīet, ciemiņi,” mudināja vecais, norādīdams uz krēsliem. Pats apmetās gultā un smaidīja. Viņa laipnība pieauga acīmredzot. Es tajā sajutu kautko no neatdarināmā siltuma un labestības kāda reizēm piemīt, vai piemita, latviešu zemnieku vectēviem un vecmāmiņām. Jauno laiku ļaudīm šī laipnības māksla vairs nav pazīstama un ja kāds senu rakstu cienītājs par to izlasa Po-

ruka vai Apsīšu Jēkaba rakstos, tad bez piemēra dzīvē tikpat nevar ne saprast, ne iedomāties.

„Apskatieties, apskatieties, kā mēs, latvieši, tagad dzīvojam,” vecais runāja ar tādu kā viltnieka smīnu. „Ne jau visi tik lepni iekārtojušies kā es. Ne tikai savā istabā, bet pat savā mājā! Viss ērti pie rokas. Putru varu uzvārīt, pentokus izcept gandrīz vai gultā gulēdams. Vienīgi labierīcība ielas mājā. Vasarā jau nekas, bet ziemā negribas skriet no siltuma laukā sniegā un vējā. Bailes, ka nedabū kādu mugurkaiti. Un tad — desmitos visas durvis noslēdz un man atslēgu negrib uzticēt. Vecs cilvēks esot aizmāršīgs, atstāšot kādreiz durvis vaļā, ielaidīšot zagļus. Ej nu ar viņiem izstrīdies un pierādi savu taisnību! Bet — visus labumus jau nevar vēlēties. Gan jau arī jums, laimīgajiem ārzemniekiem, ir savas nepatīkšanas. — Vai būsīt no vienas pilsētas, ja esat tādi draugi?”

„Mēs abi esam rīdzinieki. Satīkamies jau ģimnazijā,” es teicu.

„Nu, saprotams, mēs visi esam vairāk vai mazāk rīdzinieki,” smējās vecais. „Es domāju par svešatni, par Ameriku. Vai tur arī dzīvojat vienā pilsētiņā?”

Es uzmetu bažīgu skatienu Armandam, viņš nevarīgi paplātīja rokas. Varēja jau mānīties, pateikt, ka esmu ārzemnieks, bet tas likās negodīgi, un man vecais vīrs patika:

„Es, Drēviņa kungs, neesmu iebraucējs, esmu vietējais.”

„Jūs neesat no Amerikas?”

„Tepat no Rīgas.”

Vecais vīrs sarāvās gultā pavisam mazs un izmisis lūkojās uz mums, diviem dūšīgiem vīriem, kas bijām ar viltu ielauzušies viņa nocietinātajā mitekļī. Viņš bija izdarījis liktenīgu kļūdu, ielaizdams nepārbaudītu vietējo.

„Armand! Un tu mani šitā iegāzi! Tu par viņu galvoji!”

„Onkulīt, neraizējies! Klaudijs ir labs cilvēks, mans vecs draugs.”

„Kas tas vairs par draugu, ko tu neesi trīsdes-

mit gadus redzējis? Vienā gadā, vienā dienā cilvēks pārveršas līdz nepazīšanai!"

„Dažs pārvēršas, onkulīt, dažs nepārvēršas. Nebaidies! Klaudijam pat prātā nevar ienākt nodarīt tev ko ļaunu. Viņš tev var gan pie gadījuma izpalīdzēt. Tu pats saki, ka jūties vientuļš.”

„Man nevajaga nekādu draugu, un es nemaz nejutos vientuļš! Es tev skaidri izstāstīju, kā tas ir ar svešiem cilvēkiem. Ja viņš atnāk un atkal aizbrauc mājās uz Ameriku, tad tas ir citādi.” — Salicis, sadudzis vecais vīrs sēdēja gultā un žņaudzīja klēpī saliktās rokas. „Kas viņš ir — tas ciemiņš? Ko viņš dara?”

„Klaudija tēvs vecajos laikos bija direktors Rīgas austuvē „Vidzemes manufaktūra.” Bernards Velks. Varbūt atceries?”

„Kas viņas visas manufaktūras un direktorus var atcerēties? Varbūt ka bija tāds, varbūt arī nebija.”

„Viņu aizveda Baigajā gadā.”

„Klaudiju?” vaicāja vecais, pavērsdams šķību skatienu uz mani.

„Nē, viņa tēvu, Bernardu Velku. Direktoru.”

Tagad vecā skatiens kļuva tieši naidīgs. Es nožēloju, ka biju atnācis Armandam līdzi. Tā bija aplama doma traucēt veco vīru. Arī es biju dzīvojis klusu dzīvi tieši kā Drēviņš ieteica — tā, ka tevi ne redz, ne dzird, bet baumas par mani steigāja pa pilsētu un varēja sasniegt arī Drēviņu. Vecas rūpnieku dzimtas atvase noturējies vadītājā amatā. Tas bija retums, ko vērts pieminēt. —

„Vai jūsu tēvu aizveda vienu vai ar ģimeni?” ievaicājās vecais.

„Ar piederīgajiem.”

„Kā tad jūs palikāt Rīgā?”

„Es tajā naktī negadījos mājās. Biju izbraucis uz Jūrmalu.”

„Un vēlāk jūs arī neaiztika?”

„Nē.”

„Tūlīt pēc kara, kad visus vīriešus sijāja?”

„Man laikam laimējās.”

„Kur jūs dzīvojat?”

„Valdemāra, Gorkija ielā, komunālajā dzīvoklī.”

„Laba vieta.”

„Tas ir mūsu vecais dzīvoklis. Tūdaļ ielika vairākas ģimenes. Man palika viena istaba.”

„Precējies?”

„Vecpūsis.”

„Ko darāt? Kur strādājat?”

„Turpat rūpnīcā.”

„Par direktoru?”

Es sarāvos, bet Armands skaļi iesmējās:

„Kur nu par direktoru tagadējos laikos!”

„Par melno? Par audēju?” pratināja vecais.

„Es daru — ko kuro reizi iznāk darīt.”

Tieši šī, nenoteiktā atbilde mazliet apmierināja veco. Skanēja tā kā pēc sētnieka, bet tas nebija amats, ar ko patiktu lielities.

„Jūs jau pratināt mani kā čekā,” es piebildu.

Vecais tikai atmeta ar roku:

„Nav jau jēgas! Kas garantē, ka jūs sakat taisnību?”

„Vai, onkulīt tu gan esi aizdomīgs!” teica Armands.

Tādi laiki. Nedrīkst jau gan tā sacīt. Var piesiet musināšanu pret padomju iekārtu. Piecdesmit astoto punktu.”

„Liekas, ka mēs visi esam vienis prātis, ka šie ir draņķīgākie laiki, kādus Latvija pieredzējusi,” es sacīju.

„Varbūt, ka mēra laikā bija vēl sliktāk,” teica vecais.

„Mēris paretināja cilvēkus, bet zeme palika mūsu un neviens mums īpaši neuzbāzās. Tad visas neļaimes varēja ar laiku izlabot. Bet tagad...”

Vecais vīrs mani uzlūkoja saltām acīm:

„Varbūt, ka jūs mani provocējat?”

„Bet tagad,” es nobeidzu savu teikumu, „bez visa cita valda vēl garīgs mēris. Gara nebrīvība. Neuzticība un aizdomas tautiešu starpā. To nu krievi ir panākuši un kas var būt vēl ļaunāks?”

Drēviņš nodūra sirmo galvu.

„Nujā, kas man, vecam vīram, daudz vairs var notikt? Ko man var padarīt? — Var jau nu gan. Var parādīt kāda izskatās Sibīrija. Var — vismaz izolēt, tāpat kā veco Menderi. Bija gan atraduši razbainieku meņševiku, kas vēl astoņdesmit piecu gadu vecumā apdraudēja padomju iekārtu! Un brīvības laikos nabaga vīrs tik aplam nopūlējās izpatikt maskaviešiem, par to vien tikai raizējās, kā varētu ātrāk ievest marksismu Latvijā. Nez', ko viņš par šiem saviem centieniem vēlāk pārdomāja? Laikam tak nopriecājās: labi gan, ka toreiz man nepaveicās! Tā dabūju dažu lieku gadiņu laimīgi un cilvēcīgi padzīvoties, kaut vai latviešu diktatūras šausmīgajos žņaugos.

Atceros gluži labi tos laikus. Arī skolā sajūtām maiņas. Dažs labs spēcīgi uztraucas: varmācība! Brīvība tiek apskādēta! Slēdza dažu avīzi, likvidēja dažu biedrību, citas „apvienoja.” Vairs neļāva staigāt ar sarkaniem karogiem un rādīt dūres. Strādnieku Sportam un Sargam atņēma ieročus. Dažu apcietināja. Noturēja cietumā mēnesi, divus, pat vēl ilgāk. Arī dažu ministri saņēma cieti, vārdzināja kādu laiku pa nometni un tad atlaida — pensijā. Arī es, to visu redzēdams, smagi kreņķējos. — Bet tagad, atskatoties, tie bija labi laiki! Nevienu nenošāva, neviens necieta badu, nestaiģāja skrandās, „vienkāršajai tautai” klājās labāki nekā jebkad un latvietību cildināja un kopa — kā vēl nekad! Mēs visi būtu metuši cepures gaisā un klieguši „Lai dzīvo!” — būtu priecājušies par katru mīļu britiņu dzīvot tādā režīmā, ja vien spētu paredzēt to, kas sekoja jau pēc dažiem gadiem. —

Jā, ko nu par tagadni. Tagad valsts drošības sargi ir stingri. Ja iekulsies nometnē, tad turpat arī paliksi. Bet nav jau vērts par to raizēties. Cik ilgi es arī šeit, pa savu labo māju un silto istabu, vairs vilkšos? Vēl gadu? Divus? Kāda tam nozīme? — Sēdiet vien, Klaudij, sēdiet mierīgi. Būsim labi paziņas, manis pēc, kaut vai draugi. Nedusmojiet, ja

es jūs saucu kristītā vārdā. Tam Velkam tūdaļ prasās klāt — direktors. Direktors Velks! — Es jau arī reiz biju direktors. Pamatskolas pārzinis. Izkorķēja mani laukā kā pīmberi, kā jau veco laiku pabiru, izmetamu vēstures mēslainē, kā viņi mēdz izteikties, nemaz neapķerdami, ka paši šādu izmešanu daudz vairāk pelnījuši. Un paldies Dievam, ka mani atlaida. Pa viņu modei bērnus mācīt un pastāvīgi patiesību otrādi griezt man nebūtu pa spēkam. Es iekristu šā vai tā.

Man arī turpmāk laimējās. Tāpat kā jums, Klaudij. Visādi draudi un briesmas karājās pār manu galvu, bet kā par brīnumu nekur mani neaizgrūda. Jādomā, ka vienkārši — piemirsa. Ar visu lielo izsūtāmo lērumu! Daudzi mani kolēģas, daudzi mīļi draugi nolikuši galvas Sibīrijā, bet es — sēdu šepat vecajā Rīgā un pat pieņemu viesus! Dažu labu reizi ļaudis nobrīnās un vaicā: Kā tad tā?! Kāpēc jūs neaizsūtīja? Man kļūst neērti. Jūtos tā kā vainīgs. Ko lai atbildu? Es jau zinu, ko viņi domā: gan jau tev, vecais pārzini, bija kādi „nopelni,” kuru dēļ tevi netraucē. Bet nav man tādu nopelnu! Dievs sodi, Dieva vārds nav. Tāpat kā, es ticu, nav arī jums, Klaudij. Un tāpēc lai rauj viņus piķis šos domātājus! Pricāsīsimies ka mums laimējies izšmaukties, ka neesam tagad numuri kautkur tundrā pie kūdras rakšanas vai jauno zemju slavenās apgūšanas. Uz to sadzersim! Tā gluži nav, ka pie stingrā padomju režīma mēs būtu bez lāsītes palikuši. Ir ar ko apsildīties pie kurināmā deficīta, ir ar ko aizbaidīt morālo deficītu — melno, lai arī valdības monopols plēš zvēriņu, desmitkārtīgu cenu par savu brūvējumu. Nekas jau strādnieku un mazo cilvēku tā nedirā kā valsts sociālisms. Izkalkulējuši, velni, ka nabaģa pilsonīši, lai gan ar lielām grūtībām un dažkārt sev par postu pārstiepdamies, tomēr vēl līdz ar naģiem spēj viņiem par šņabi samaksāt bezdievīgi augsto cenu. Lai nu par ko, bet virsvērtību, virspeļņu, to marksistiskā valsts prot sev gādāt!”

Tā runādams un acīm redzami ar katru vārdu vairāk iesīdams, vecais Drēviņš izņēma pudeli ar

sārtu pilādžu degvīnu, sameklēja uzkodai maizi, sieru, sviestu un salika to visu uz rakstāmgalda stūra. Varēja jau skaidri redzēt, ka vecajam gribējās uzticēties, ka viņš bija izslāpis pēc omulīga britiņa labu draugu vidū. Skumīgākais bija tas, ka viņš drikstēja uzticēties vienīgi svešiniekiem. Armands bija pavisam drošs cilvēks — atbraucis no tālienes un drīzi atkal aizbrauks. Par mani viņš vēl šaubījās, bet es jau redzēju, ka viņam pārlietu gribējās noticēt Armanda gaivojumam. — Es biju paņēmis līdzī pudeli armēņu konjaka un slepus noliku to stūrī aiz plīts, jo negribējās maitāt Drēviņa prieku mūs pacienāt.

Pilādžu degvīnam nebija nekādas vainas un rupjajai maizei ar sviestu arī ne. Sevišķi maizi Armands lielīja, teikdams, ka trimdā, par spīti visiem pūliņiem, kārtīgu rupjo maizi nevedoties izcept. Tā vienmēr iznākot pārāk salda un tikai pelēka, nevis īsti melna. Tas tāpēc, ka Amerikā pareizo rudzu miltu nemaz neesot.

„Ja jums, Drēviņa kungs, būtu pārdodamas kādas mantas,” es teicu, „es varētu jums pagādāt dažu pircēju.”

Drēviņš tramīgi sarāvās:

„Es netirgojos! Man nekā nav. Ar spekulāciju man nav nekāda sakara. Kur gan man varētu rasties pārdodamas mantas?”

Armands drusku sagrozījās savā sēdekli un Drēviņš nopūtās:

„Nu, jā, tu jau laikam esi Klaudijam visu izstāstījis.” Viņš piegāja pie skapja un, mazliet pavēris durvis, izcēla mēteli un aiz pleciem saņēmis izplēta sev pret krūtīm: „Skaists rudens mētelis, ko man Armands uz svētkiem atsūtīja. Pārlietu skaists. Kā tu vilksi tādu mugurā? Visi kaimiņi tūlīt bļaus: Re kur Drēviņš uzpucējies! Kur viņš tik glaunu mēteli izrāvis? Tam vecim ir nauda! Un krievi, kas dzīvo tepat pāri pretim ielai un vienmēr noskata mani ar ļaunu aci, tie neteiks nekā, bet aizliks aiz auss, ka vecis reiz kārtīgi jāizpurina. Paši viņi to nedarīs, jo dzīvo kaimiņos, bet dabūs zeļļus no

citurienes un tad saņems komisiju par uzrādīšanu. Ir diezgan dzirdēts par tādiem paņēmieniem. — Kamēr es te dzīvoju, neviens svešinieks nav pie manis ienācis, neviens kaimiņš nezina, kā es dzīvoju. Esmu cītīgi pūlējies lai viss izskatītos tā, ka pie manis nav nekā, ko būtu vērts iekārot. Visi mani labie radiņi, kas mani senāk apmeklēja, nu jau ir Dieva mierā. Tā jau tas pa laikam ir, ja cilvēks dzīvo ilgu mūžu. Jauni draugi vecumā vairs nerodas. — Bet kas man nekait šepat mājās apvilkt jauno mēteli un pagrozīties pa istabu?"

Ar zināmām grūtībām, telpas šaurības dēļ, viņš iemaucās mētelī, aizpogājās un tad lepnī izrieza krūtis: „Kungs kas kungs! Glaunāks nekā pārziņa laikos, kad par drēbēm nemaz nebija vajās domāt.”

Izgrozījies, izrādījies vecais vīrs izbīdīja kumodes atvilkni, izņēma skaistu, raibu vilnas šalli un apmeta vīzīgi ap kaklu tā lai bārkstainais gals karātos uz muguras. Viņš izņēma un apvilka skaistus, gluži jaunus gaišdzeltenus cūkādas cimodus ar kažoka oderi, bet no apakšējās atvilknes izcēla silti oderētus zābakus ar biežām jēlgumijas zoiēm, arī nevalkātos. Zābakus viņš kājā nemauca, tikai nolika tāpat apskatīšanai.

„Ja mēteli rādītos vēl par plānu,” viņš runāja, tiši plātidamies ar cimdotajām rokām, „es varu pavilkt siltus svīterus.” Viņš izņēma vienu biezu un pūkainu ar adījumu kā krustotām virvēm, otru no gluži smalka kašmīra un pēdīgi adītu vesti bez piedurknēm. Tad parādījās vairāki smalka, zīdīga auduma kreklī, kakla saites, siltas veļas gabali. Visi glīti salocīti un, acīm redzami, nevalkāti.

„Tu jau esi saglabājis itin visu, kas tev atsūtīts pa visiem šiem garajiem gadiem!” teica Armands bēdīgi. „Un es tev vienmēr piekodināju: pārdod, izmācīni, kā tev pašam nevajaga vai kas nepatik, pret pārtiku, malku, vienalga pret ko nepieciešamu.”

„Vienkārta, man visas mantiņas pašam labi patika un otrkārt — arvienu varēja kautkā izvilkties. Kas tur liels pasēdēt kādu vakaru bez vakariņām, vai, ja pietrūkst kurināmā, savilkties labi silti un

jau laikus palīst zem segām? Žēl tik glītas mantas izniekāt, un ko tad kaimiņi nodomātu, uzzinājuši, ka es apgrozu tik vērtīgus gabalus?"

„Vai tu tiešām tici, ka tev izdevies pilnīgi noslēpt no kaimiņiem sainīšu saņemšanu?"

„Es domāju gan. Es tos vienmēr pārnesu mājās vecā ogļu maisā. Ja kaimiņi nekad neredzēja man nekā jauna mugurā, kāpēc lai viņiem rastos aizdomas?"

„Un tu patiesi itnekā no atsūtītā neesi valkājis?"

„Kā nu ne! Šeit, pa istabu, esmu izvalkājis visu ko. Arī laukā esmu valkājis. Zeķes par piemēru. Ar tām vienu laiku bija pavisam bēdīgi. Arī dzijas nebija, ko lāpīt. Silto veļu esmu valkājis. Dikti laba ziemas laikā. Tā nav, ka gluži nekas nav lietā likts. Pārtiku esmu noēdis visu. Vai tikpat kā visu. Kāds nieks ilgi taupot tomēr samaitājās. Ar kafiju bija negals: aplam smaržo! To drikstēju vārit tikai naktī, kad visi gulēja un arī tikai vējainā laikā. Laba jau gan bija. Pēc pāris tasītēm par aizmigšanu nebija ko domāt."

„Tik labas mantas pārdot nav ne mazāko grūtību," es piezīmēju. „Var pat nodot komisijas veikalā. Pavisam legāli. Tikai tad ienākums nebūs tik liels. Komisijas veikals pārdod mantas par cenām, kādas viņi nosaka."

„Ko, piemēram, būtu tik viegli pārdot?" vaicāja Drēviņš.

„Piemēram, šo skaisto adīto kamzoli."

„Šito?" vaicāja vecais. „Nemiet! Es jums to dāvinu. Kāda nozīme, ja tas glabājas šeit atvilknē? Pietiks klāt kodes un saēdis! Man kamzoļu ir cik vajaga. Nav jau tikai šie trīs vien!"

Divains izskatījās sirmā skolotājs, saģērbies gluži jaunā zilā mētelī. Ar smalkajiem cūkādas cimdiem rokā viņš sniedza man skaisto kamzoli.

„Drēviņu tēv," es teicu apjucis, „nevaru pieņemt vērtīgas dāvanas, gluži svešs cilvēks!"

„Man neviens latvietis nav svešs. Tas ir — kārtīgs latvietis, es gribēju teikt. Tāds, par ko Armands galvo."

„Vai jūs nezinat neviena cita, kam tādas lietas vairāk vajadzīgas? Es kā vecs un neizsūtīts rīdzinieks esmu apgādāts pietiekami.”

„Bet tā ir ārzemju manta! Es nedodu vajadzības, vai vērtības dēļ, bet tāpat — par draudzības zīmi. — Vai jūs arī nedrīkstēsīt valkāt?” viņš bažīgi vaicāja.

Man bija jāsmejas. Es paņēmu kamzoli:

„Es jums samaksāšu. Par velti es neņemšu!”

„Netirgosimies šovakar. Papriecāsimies kā labi draugi. Šī ir laba reize. Armands te būs tikai pāris dienas un vairāk es viņu savā mūžā nesatīkšu.”

„Klaudijs atnāks pie tevis paciemoties.”

„Labprāt! Katrā ziņā,” es priecīgs atsaucos.

Vecais vīrs novilka mēteļi un noglabāja skapī. Tad izcēla un noplandīja mūsu priekšā gluži jaunu tumši zilu uzvalku:

„Skaists uzvalciņš! Smalka angļu drāma. Saprotais, arī Armanda atsūtīts. Zils, piepasīgs mēteļim. Man tieši pēc mēra. Vienīgi bikses mazliet par dziļām. Bet tas nekas. Veciem ļaudīm bikses vienmēr par dziļām. Šo nu es šovakar ģērbu mugurā, Armandam par godu. Tas ir izlemts jau sen. Vakarā iesim uz operu. Mūsu ielas ložņas tur neapgrozās. Esmu izgudrojis, kā tikt neuzkrītoši ārā no mājas. — Tagad jūs mani atvainosit. Es iešu pārģērbties.” — Vecais vīrs pazuda aiz skapja šaurā spraugā, kas bija norobežota ar puķainu, salokāmu „širmīti.”

Mēs palikām ar Armandu divatā.

Kamēr Armands kravājās gar grāmatu plauktu, ieliku godīgu samaksu par kamzoli kalendārā, kas stāvēja uz galda.

Armands izcēla no plaukta fotogrāfiju albumu smagos, sarkana samta vākos un atkabināja spožos misiņa slēdžus. Pašā pirmajā, pavisam izbālējušā dagerotipijā stīvās pozās sēdēja pleciņš bārdainis un kalsena sieviete, augsti sasukātiem matiem, augstu apkakli un krustiņu uz krūtīm. Sekoja raksturīgs lauku māju attēls, kuras Drēviņa tēvs bija rentējis. Tālāk bija redzams pats Drēviņš pusaudža gados ar cara laika skolēnu formas cepuri galvā, Drēviņš kā jauneklis ar kuplu kaklasaiti un spieķi

rokā, Drēviņš cara armijas garajā šinelī un brīvvalsts kareivja pieticīgajā uniformā ar raksturīgo franču „kepka” līdzīgo cepuri un saulītes zīmotni pierē. Tālāk atšķirām ļoti nopietna un apņēmīga paskata brūtes pāri un dažus Drēviņa attēlus jau pusmūžā, kopā ar Drēviņa kundzi. Netrūka arī radu attēlu: Armands kā mazs zēns. Armanda tēvs un māte un daudzi jo daudzi grupu uzņēmumi, gan skolēni, gan skolotāji. Šādu albumu skatīšana man arvienu uzdveš sēriņu noskaņu.

Kur tagad bija šie jaukie latviešu zēni un meitenes? Lielākā daļa nogalināti, izklidināti, pazuduši bez vēsts, padzīti — klaidā. —

Nobrikšķēja „širmis” un Drēviņš iznāca plānvidū, apvilcis jaunās bikses un apmetis pleciem divieli. Viņš bažīgi glaudīja ieziestos matus:

„Briesmīgi smārdē šie amerikāņu matu smērī! Tos saodīs jau pa lielu gabalu. Tas nu vēl nekas, bet, redzi, Armand, kas par lietu: mati saauguši par gariem, noķēpās jaunajam uzvalkam apkakli. Paņem nu šķēres un apgriez tā, ka nekaras apkaklei virsū.”

Viņš apsēdās krēslā un Armands ķērās pie friziera darba.

„Redzu, ka jūs cilājat manu albumu. Vecie labie laiki, vecā skola! Un jo senāki laiki, jo ciešāk turas atmiņā. Visspilgtāk atceros pašus pirmos brīvvalsts gadus, tūlīt pēc Bermonta sakaušanas un krievu iztīrīšanas no Latvales. Kas toreiz bija par varenu prieku strādāt! Es jau iesāku kā skolotājs Rīgas pilsētas otrajā vidusskolā. Skaistā vietā, kanāla malā, pār pretim Nacionālajam teātrim. Klasēs sēdēja laba daļa pavisam pieaugušu puīšu, nūle demobilizēto karavīru. Ar disciplīnu bija kā nu kuro reizi. Neviens tomēr nesūdzējās. Kautkā iztikām. Huļīgānisms toreiz vēl nebija modē. Ar rezgaļiem varēja parunāties pie reizes pavisam saprātīgi. Direktors bija varen slaidis, cienīgs virs, Zālītis. Ef Er Zālītis, tā mēs viņu allaž godājām. Skolēni, laikam garā piebaldzēna auguma dēļ, bija viņu iedēvējuši par Andžu un šī

iesauca viņam pielīpa uz visiem laikiem. Labs direktors! Isti direktorijs direktors. Pastingsrs, bet taisnīgs. Autoritāte. Viņa palīdzē. Pilsētnieka kundze — sabiedrības dāma no galvas līdz kājām. Vienmēr laipna, vienmēr noturīga. Korrekta līdz pēdējam. Nekad neatceros viņu redzējis sadusmotu, apjukušu vai citādu jūtu ietekmētu. Paraugš kā jāizturas skolotājam. Dzejnieks Kārlis Krūza bija pavisam citas sugas cilvēks. Plandijās apkārt plātos, garos, vecmodīgos vizītsvārkos, kam elkoņi jau brangi spīdēja. Vienmēr smaidīgs, purinādams drusku jocīgo kazas bārdiņu. Kreisās rokas mazajam pirkstam viņš bija sataupījis milzīgi garu nagu, vai visa pirksta garumā. Tas nags, jāteic, ne tikai man vien, krita uz nerviem. Bet ko tu padarīsi: dzejnieks! Un dzejniekam pēc nerakstītiem likumiem ir tiesības uz zināmām ērmībām. Smaidīgs un labsirdīgs, viņš noskuma, ja viņu kāds nosauca par Krūzes kungu. To vārdu viņš necieta. Arvienu pasvītroja, ka viņa uzvārds atvasināts no krūza, krūzots. Arī savu senāko dzejnieka pseidonimu, Vēsmiņu Kārlis, viņš nekad nepieminēja. Nodzīvoja ilgāk par dažu labu savu kollēgu, cauri brīvības un nebrīvības laikiem. Arī pie krieviem viņš mierīgi tulkoja iemīļoto Puškinu un šo to citu. Krūza gan bija tik nekaitīgs un nevainīgs cilvēks, ka vienkārši nebija iespējams vēlēt viņam ļaunu. Savus dzejoļus viņš izdeva par savu naudu un viņa dzejnieka slava nebija tik spoža, lai modinātu nopietnu skaudību. Arī skolēni, pat lielākie rezgaļi viņa klasē, kautkā rāvās un valdījās un paši ieturēja ciešamu kārtību, lai gan Krūza nekā viņiem neliedza un nekad nebārās. Un galu galā pie Krūzas dažs iemācījās vairāk no latviešu valodas un literatūras nekā pie stingrākiem skolotājiem.

Tomēr arī stingrība ir derīga. Matematiku mācīja Brandera jaunkundze. Plecīga dāma, jau diezgan gados, paplatu seju, kas allaž izskatījās bargā. Viņa mācēja iedzīt skolēnus tieši pānikā, tā ka tie tīrpa un bālēja, izaicināti pie tāfeles. Lielākie sliņķi sāka mācīties. Ja kāds spēja neapdāvinātam iedzīt galvā algebru un trigonometriju, tad tā bija Brandera

jaunkundze. Patiesbā viņa bija tīri labsirdīgs cilvēks, tikai klasē nobruņojās cieta kā krams.

Latīņu valodas skolotājam, rakstniekam Edgaram Gulbim Ardensam atkal bija savs bardzības paņēmieni. Viņš sēdēja katedrī neizkustināms un mazvārdīgs kā Buda. Viņš savaldīja trokšņaināko klasi tikai ar savu aceņu draudīgu noblīsināšanu. Nu vadot laimīgas vecumdienas Amerikā.

Mūzikas, dziedāšanas skolotājs Bobkovics bija pamaza auguma, tāpat kā Krūza, bet visādi citādi tiešs viņa pretstats. Agresīvs, ērcīgs, apaļīgs un atsperīgs kā kaučuka bumba. Pat skolotājiem nebija ar viņu viegli. Neviens īsti nezinājām, uz kura o vārdā Bobkovics jāliek uzsvars. Viens veids bija pareizais, kurš, to vairs neatceros. Ja kādam izteicās aplami, viņš domāja, ka tiek āzēts un ņēma smagi ļaunā. Viņš bija augsti mācīts, studējis mūziku Leipcīgā, beidzis vācu konservatoriju un turējās kā autoritāte. Negals viņam bija ar lielajiem, demobilizētajiem puisiem. Lai paceltu savu prestižu, viņš šad tad atgādināja, ka kara laikā krievu armijā vadījis lielu orķestri, iecelts kapteiņa pakāpē. — „Kapteinis jau ir tikai uz kuģa!” — smējās puīši. Sarkans pietvicis, Bobkovics kļiedza:

— Kapitāns, jūs neprašas, kapitāns! —

Padarīt dziedāšanu un nošu lasīšanu par tikpat svarīgu priekšmetu kā matematika vai latīņu valoda, viņam neveicās, bet ar saviem korjiem viņš tika labi galā. Tie dziedāja gluži skaisti. Toreiz skolā gāja arī vēlākie slavenie komponisti Jānis-Janka Kalniņš, lielākais palaidnis un jokdaris, un Volfgangs-Volis Dārziņš. Volis savu enerģiju izlietoja sportā un klasē turējās rāmāki. Bobkovicam ar viņiem abiem tomēr nekādas tuvākas attiecības vai sirsnība neizveidojās. Abi drīzi vien arī aizgāja no skolas uz Konservatoriju. Es jau arī aizgāju par pamatskolas pārzini. Vidusskolas skolotājiem sāka prasīt pamatīgāku izglītību un man tādas nebija. Biju gan bēgļu laikos krievos drusku studējis, bet to neieskaitīja.”

Mati sen bija glīti apcirpti, bet vecais vīrs ne-  
spēja norīties savās atmiņās:

„Nekas jau nekaitēja arī pamatskolā. Daudz labu  
gadiņu aizvadīju, daudzus jaukus zēnus sagatavoju  
ģimnazijai, bet nekas nav atmiņā iesēdies tik dziļi  
un dzīvi kā paši pirmie gadi brīvās Latvijas skolā.  
— Jūs ar Armandu esat jaunāka gada gājuma, no  
tiem laikiem, kad vidusskolas pārdēvēja par ģim-  
nazijām. Gluži lieki, man tā likās. Kas kaitēja la-  
bajam latviešu vārdam — vidusskola, ko lietojām  
pirmajos gados? Bet dažām amatu personām ie-  
kārojās lepnāka, svešādāki skanoša apzīmējuma —  
ģimnazijas! Vidusskolnieks, beidzis vidusskolu, tas  
skan itkā nekas sevišķs nebūtu noticis. Bet — ģim-  
nazists, absolvējis ģimnaziju! Jā, tas ir pavisam kas  
cits! Cilvēks jau ir kā žagata, kārs uz visādiem  
spīduļiem. Paskatieties uz krieviem! Neviens nav  
trakāks uz māksliņiem svešvārdiem kā krievi. Jo  
kāds pēc dabas dumjāks, jo smalkāki tiko izteikties!  
Un mūsējie tagad ākstās līdzī, pieķēza valodu ar  
visādiem dizainiem, konteineriem, servisiem un li-  
mitiem, itkā nemācētu vairs pateikt: zīmējums,  
tvertne, pakalpojums un robeža! Būtu es vēl sko-  
lotājs, es viņiem parādītu, šiem ērmiem!

„Latvijas skola! Brīvās Latvijas skola! Tā bija  
pavisam kas cits nekā tagadējās padmācības ie-  
stādes! Toreiz mums, skolotājiem, nevajadzēja me-  
lot ne viena vienīga vārda. Viss sakāmais un mā-  
cāmais bija skaidrs un dzidrs kā kristalls. Tagad  
skolotājs runā un kaunas kā žuļķis skolēniem ska-  
tīties acīs. Jāmelš skaidras, apkaunojošas aplamī-  
bas. Jāvilto vēsture, jānoklusē vai jānozaimo la-  
bākie ļaudis, krietnākie latvieši, jācildina nelieši  
un varmākas. Jāaizmirst mūsu tautas kalnagals,  
brīvā, patstāvīgā valsts! Tā bija laimīga diena,  
kad mani atlaida no padomju skolas.”

Ērnoti bija dzirdēt tā runājam vecu vīru, kas  
visu savu mūžu bija ziedojis skolai un skolēniem.  
Bet tiktālu mēs bijām nonākuši trenkti un dzīti pa  
„Leņina saulaino ceļu.”

Onkulītis pazuda vēl brīdi aiz „širmja” un iznāca apvilcis jaunus svārkus un apsējis kaklasaiti.

„Nu, kā es izskatos?”

„Neteiksim, ka slikti,” sacīja Armands. „Tu izskaties pēc atvaļināta ģenerāļa.”

„Tur jau ir tā nelaieme, ja vecs cilvēks uzpošas, visi domā, ka tas ir krievs ar ģenerāļa vai pulkveža milzu personālo pensiju.”

Bet līdzība ar ģenerāli nemaitāja vecā vīra labo omu.

„Ši ir jauka pēcpusdiena. Žēl, ka tādu nav daudz un ka tās tik ātri beidzas,” viņš sacīja. „Armand, ko lai es tev iedodu piemiņai? Jāpiedāvā gandrīz vai paša sūtītas mantas! Āi, labi, ka neaizmirsul!”

Ar krietnu piepūli Drēviņš izvilkā no pagultes šauru koka kastī. Tā bija spodri pulēta, dzintara krāsā, ar mākslīgu perlamutra inkrustāciju gar malām un no skaistiem māzeriem saliktām šacha rūtīm vidū. Kaste pāršķēlās, atliecās kājas, izveidojās saliekams kārsu galdiņš.

„Smalks puliera darbs!” teica Drēviņš. „Ērti salokāms, pasītamš padusē. Kārtis jau tu droši vien nespēlē, bet tas nekas. Paņem līdzī uz Ameriku piemiņai.”

„Tas ir priekšmets ar mūzeja vērtību,” es teicu. „Iestādes nedos atļauju to izvest.”

„Tas ir Armānda galdiņš! Pareizāki — viņa tēva. Kad Polu ģimene aizbrauca, Armānda tēvs man atstāja atslēgu un lūdza viņa dzīvokli pieskatīt. Viņš jau cerēja, ka drīzi varēs atkal atgriezties. Skatīju un uzraudzīju dzīvokli, cik ilgi vien tas bija iespējams, bet ātri vien saradās pārņēmēji, aizzieģelētāji, pamestās bēgļu mantas pievācēji. Es domāju, ko varētu paņemt piemiņai. Kādu sudrablietu? Kādu gleznu? Laikam jau vajadzēja ņemt gleznu. To vērtīgo Rozentālu, kas karājās viesistabā. Bet kautkā likās par lielu, rāmis par smagu. Ka gleznu var no rāmja izņemt, tas kautkā neienāca prātā un tā, aiz neattapības, paņēmu tikai šo galdiņu. Glīts Rīgas meistaru darbs. Nav par kaunu labākajam dzīvoklim.”

„Es atceros šo galdiņu,” teica Armands. Apcilāja galdu, pabraucēja spodro pulējumu, aptaustīja inkrustācijas dažas perlamutra plāksnītes bija atlupinājušās. Pielocīja kājas un atkal tās izplēta. „Tēvs interesējās par labām, vecām mēbelēm. Viņam bija arī sevišķi skaists inkrustēts sekretārs, droši vien senāk piederēja kādam bagātam muižniekam.”

„Zinu, zinu,” teica Drēviņš, bet sekretārs bija par smagu lai kustinātu. Un tajā laikā vedējus un nesējus nebija ko domāt dabūt. Un vispār kustēties pa pilsētu ar mantām bija bīstami. Droši piesietos milicija. Siklietu, kā galdiņu, varēja aiznest pa-dusē.”

Posāmies uz iešanu. Drēviņa tēvs rūpīgi pārbau-dīja logu bultas un ilgi grabinājās gar durvju smago atslēgu. Tad viņš lika mums iet pirmiem, jo aiziešana reizē liktos kaimiņiem aizdomīga. No-runājām satikties pie tramvaja pietātnes un gājām.

„Vai tu domā, ka onkulītim patiesi tik briesmīgi jāuzmanās? Vai viņš nav jau drusku bērna prātā?” bažījās Armands.

Es paraustīju plecus:

„Var jau būt, ka viņš drusku pārspilē. Bet — piesardzība mūsu zemē nekad nenāk par ļaunu. Es nezinu, kas ir viņa kaimiņi. Krievu aktīvistu acīs, viņš, saprotams, nav nekas cits kā „liekais cil-vēks,” nevajadzīga nasta sabiedrībai, kas tikai kavē komūnisma augšupgaitu.”

Pēc brīža Drēviņa tēvs parādījās pie stūra. No atvaļinātā ģenerāļa vairs nebija ne vēsts. Jauna-jam uzvalkam viņš bija pārvilcis pāri vecu lietus mēteli. Bikšu gali bija augstu uzlocīti, pie rokas viņš nesa saspaidītu alumīnija piena kanniņu. Pie-nācis mums klāt, viņš viltīgi sminēja:

„Tā viņiem neienāks ne prātā, ka es eju projām uz visu vakaru. Vecais aizgājis tepat līdz kioskam. Būs atpakaļ kuru katru brīdi.”

Kad iekāpām tramvajā, Armands teica:

„Nu, tagad, onkulīt, vari ģērbt mēteli nost.”

„Nē, vēl nē, var gadīties kāds, kas mani pazīst. Kad izkāpsim otrā galā, es novilkšu.”

Pie viesnīcas atvadījāties. Līdz izrādes sākumam vēl bija divas stundas. Armands teicās nolikt mēteli un piena kannu savā viesnīcas istabā un iet paēst kopā ar onkulīti restorānā vakariņās. Aicināja arī mani, bet es atteicos. Radiniekiem varbūt bija vēl daudz kas pārrunājams. Es tomēr biju un paliku svešinieks, lai gan Armands mani brīžam uzlūkoja tik silti, itkā nekādi 30 gadi nestāvētu starp mums.

## 8.

Uztraukts es tīrīju savu dzīvokli. Daudzus gadus neviens mani mājās nebija apmeklējis. Vienīgi Gnēze šad tad iebruka bez pieteikšanās, arvienu sakaitināts un žēlabains. Bet viņu es par ciemiņu neuzlūkoju. Līdz šim man bija vienalga, kāds ir mans mitekļis, es dzīvoju kā viesnīcā. Paģaidām.

Un pēkšņi, kad Armands vēlējās to redzēt, es slaucīju putekļus, uztraucos par izbālējušo divānu, piekūpējušajiem aizkariem un nospurušo grāmatu plauktu. Gribējās parādīties Armandam no savas labākās puses. Sāku gandrīz nožēlot, ka nebiju pieņēmis Gnēzes piesolīto dzīvokli jaunceltnē, kur ievācās arī pats Gnēze. Strādāt ar Gnēzi vienā rūpnīcā jau bija pretīgi, kur nu vēl dzīvot zem viena jumta. Zināju, ka Gnēze grib mani paturēt acu priekšā cik vien iespējams. Tā viņš jutās drošāki. Katra mana garāka prombūtne modināja viņā ļaunas aizdomas. Arī tagad, kad pateicu, ka esmu saguris un rītu darbā nebūšu, Gnēze tramīgi vaicstijās un nīgrī blenza caur pieri. Gribēju teikt atklāti, ka iebraucis draugs no Amerikas, ar ko man ir svarīgāki pabūt kopā nekā strādāt šeit, šinī sasodītajā rūpnīcā, kur mūžīgi trūka izejas materiālu, kur cilvēki bija melīgi un naidīgi un kur ik dienas man vajadzēja būt kopā ar nicināmāko cilvēku pasaulē. Bet ieraduma dēļ es meļoju. Vispār, nemelot

likās liekulīgāki nekā melot. Gnēze tik un tā neticētu, ja es teiktu patiesību. Tāda lieta kā patiesība vienkārši nebija pie mums modē. Ja vienu dienu es pateiktu Gnēzem, ka gribu būt ar viņu atklāts, viņš nobītos tik ļoti kā pasaules gala priekšā. Tagad viņš sēdēja direktora krēslā un lauzīja trulo galviņu kā mani izspiegot, izsekot manas gaitas pilsētā un šis stāvoklis viņa izpratnē bija — normāls, ikdienišķs, padomju pilsoņa cienīgs un respektējams.

Sakopis istabu, nogāju lejā uz veikalu nopirkt kādu nieku uzkodēm. Paldies Dievam, šinī rīta stundā rindu nebija, jo nebija arī nekāda speciāla pieveduma.

Aizgāju līdz stūrim, kur parasti kruknēja puķu sieviņa. Varbūt nopirkt kādu ziedu. Nevarēju izšķirties. Spainī peldēja dažas apvītušas lefkojas. Grieztas puķes man no laika gala nepatika, tās atgādināja bēres. Puķu vieta bija dārzā, dobē, brīvā dabā, pļavā. Gadiem ilgi nebiju pircis neviena zieda. Kamdēļ tieši šodien? Iedevu vecītei rubli par vilšanos un gāju atpakaļ uz dzīvokli.

Kad slēdzu durvis — skanēja tālrunis. Domāju, varbūt Armands atsauc apciemojumu. Aizelsies pieskrēju, nocēlu klausuli, neviens neatsaucās. Brīdi pavilcinājies, zvanītājs atvienojās. Tas varēja būt vienīgi Gnēze. Cits šinī stundā, darba laikā, mājās mani nemeklētu. Gnēze spiegoja. Viņš nemaz citādi nespēja rīkoties.

Sāku aptvert, cik svarīga man bija šī satikšanās ar Armandu, saskaršanās ar citu, neparastu pasauli. Es to izjutu kā svaiga gaisa vilni nospundētā telpā. Lidz viņa aizbraukšanai bija palikušas vēl dažas dienas. Gudroju kā tās varētu labāk izmantot? Mums bija tik daudz ko runāt. Pēc visiem šiem vientulības gadiem pāris dienas, kurās varēju teikt visu, ko domāju, likās kā sapnis. Varbūt šodien pat es Armandam atklāšos. Pateikšu visu par sevi, par stāvokli rūpnīcā, par savu nožēlojamo vilcināšanos apgriezt vistu Gnēzem kaklu. Kādam tas bija jāuzzina vēl pirms beigām, pirms Gnēzes un mana gala. Tas bija noteikti jāuzzina Arman-

dam, Aleksim un Ingridai. Labi būtu, ja tieši Armands viņiem to pateiktu, jo viņi bija netaisni pret mani.

Un tomēr, kad atvēru Armandam durvis — biju izšķīries šodien vēl neatklāties. Mēs taču satiksimies vēl rīt. Nevajadzīga steiga varēja daudz ko sabojāt.

Armands bija atnesis ciema kukulim skaistu smalkas drānas kreklu ar pieskaņotu kaklasaiti: „Varbūt tev tas var noderēt,” viņš teica, pavirši nomezdams dāvanu uz vāļas. „Apkakles numurs mums abiem, liekas, ir vienāds. Kapitālista un padomju pilsoņa izmēri neko neatšķiras,” smējās Armands.

Jutos neērti. Ķepurojos pretim, ka nevaru pieņemt tik vērtīgu dāvanu, bet Armands atmeta ar roku:

„Sikumi!” un grieza sarunu citā virzienā.

Uzvāriju kafiju un sameklēju glāzītes konjakam. Armands pētīja manu istabu.

„Tavas sienas laikiem ir drošas? Varam runāt.”

„Par to nu es simtprocentīgi galvot nevaru. Viss kas var gadīties.”

Armands smējās kā par joku, bet šinī brīdī iespēja par kautkur pasiēptu mikrofonu man likās reālāka nekā jebkad. Sevišķi pēc izbraukuma ar Velmaņa kundzi. Galvot vairs ne par ko nevarēju. Uzkopjot dzīvokli, pārbaudīju sienas un mēbeles, bet mūsu speciālisti importēja arvienu smalkākas ierīces, izgudroja arvienu viltīgākus paņēmienus, kurus atklāt bija gandrīz neiespējami. Armands stāstīja par „bugošanu” VATERGĒTĒ, bet tā mūsu profesionāļu uztverē liktos tikai bērnu spēlīte. Niekošanās.

„Salīdzinot ar mūsu gangsteriem, jūsu vadoņi ir bērnodārznieki,” es teicu. Armands strīdējās pretim, aizstāvēdams savas patvēruma zemes godu:

„Nesaki vis. Arī mums netrūkst veiklu blēžu. Mūsu vēlēšanu kandidāti prot sasolīt gatavo debesu vaistību. Bet tikai līdz vēlēšanu dienai, kamēr iekārdinātie, cerīgie nelgas viņus ievēlē. — Gal-

venais demokratiskās iekārtas trūkums ir tas, ka ciema idiota balss skaitās tikpat svarīga kā gudrākā lietpratēja.”

„Šāds īpatnējs stāvoklis var būt tikai pie jums. Mūs tas vairs neskar. Pie mums nav nozīmes ne idiota, ne lietpratēja balsij. Mēs esam iedresēti pateikt tikai — jā!”

Man acis skraidīja apkārt pa istabu — vai tomēr, visu pārmeklēdams, es nebiju palaidis garām kādu vienkāršu triku? Aiz sienas atradās kaimiņu dzīvokļa daļa. No tās puses manai istabai varēja visvieglāk piekļūt. Likās, viņu nebija mājās, bet tas neko nenozīmēja. — Man bija apnicis mūžīgi uzmanīties. Vai patiesi, pat savā privātajā istabā ieslēgušies, cilvēki nedrīkstēja atklāti patērzēt?! Nekādu apvērsumu mēs taču negatavojām! — Es atlaidos vāļā un klausījos, ko Armands runā. Interesanti, ka, dzīvodams kapitālisma zemē, viņš bija nonācis puslīdz pie tiem pašiem slēdzieniem kā es.

Armands klāstīja savus ieskatus — par proletariātu. Un viņš bija pilnīgi tiesīgs to darīt, jo daudzus gadus bija strādājis rūpnīcā par vienkāršu strādnieku.

„Visabsurdāki manām ausīm arvien skanējis populārais sauklis: „Visu zemju proletārieši, apvienojieties!” — Cik ģeķīgs aicinājums! Visas pasaules neveiksmīgajiem, neapdāvinātajiem, aprobežotajiem apvienoties vienā lielā, bezcerīgā masā, lai godkārīgajiem vadoņiem būtu ko komandēt. Pareizāki būtu uzsaukt: „Visu zemju proletārieši, izklidīnieties, mēģiniet izrauties no bezcerīgā stāvokļa!” Kāpēc nivelēties tikai uz leju? Pastāv taču iespēja nonivelēties arī uz augšu! Saņemties, strādāt centīgāki, mācīties, iekrāt, sūtīt bērnus skolā, rauties nost no bezcerīgā proletariāta, pāriet cerīgākā vidusšķirā. Viendienas muša, proletārietis, nedomā par rītdienu. Godkārīgu vadoņu sakūdīts, streikodams un ļaustīdamies viņš nodara lielu ļaunumu saviem centīgākiem brāļiem. Streiki izraisa inflāciju, inflācija izdeldē mazā cilvēka ie-

krājumus. Lielie kapitālisti vienmēr izkulsies sveikā cauri grūtībām, arī proletārietim vienlīdz: viņam nav ko zaudēt. Tikai centīgais brālis tiek atkal atsviests atpakaļ bezcerībā, jo daudzo gadu pūliņi ir vējā. Bet vadoņiem to tikai vajaga. Tie par katru cenu gādā, lai strādnieki netiktu laukā no sava nolādētā proletārā stāvokļa. Ar labdara vēlīgo smaidu vadonis nelaiž no rokām savu draudzi, savu balsu vairumu. Jo lielāks aprobežoto, noplicināto ļautiņu bars, jo vadonim drošāka sajūta.

Strādādams gandrīz divdesmit gadus vienā un tajā pašā rūpnīcā, es izvairījos no iestāšanās arod biedrībā. Viegli tas nebija, bet es iespītējos. Man nepatīk iekļauties pūlī. Sākumā darba biedri mani nerroja, bet beigās lika mieru. Es izgudroju dažādus stāstus, ka sakarā ar savu ticību nevaru iestāties nekādās biedrībās, nekādās organizācijās. Ticības lietas Amerikā respektē.

Esmu novērojis pa šiem gadiem dažu savu darba biedru. Viens, ar ko strādāju blakām, man atklājās visos savas dzīves sīkumos. Viņa ģimenes stāvoklis bija giuži tāds pats kā manējais. Sieva strādāja. Alga puslīdz vienāda kā man, tā viņam. Reiz, sākumā, viņš man jautāja, kā es varot tik labi iekārtoties? Vai tikai es savā brīvajā laikā neaplaupt bankas? Teicu, ka esmu latvietis un latvieši ir taupīgi. Pa visiem šiem gadiem viņš nekā nav iekrājis, nav pat ticis pie savas mājas. Bērni pameta skolas, nepabeiguši vidējo izglītību. Par koledžu vai universitāti nemaz nav ko runāt. Īsts, nekonstruktīvs proletāriešu tips. — Bet ko tur tik daudz.

Stāsti labāk par sevi "Armands kautrīgi apklusā. Laikam domādams, ka noturēšu viņu par lielībnieku un plātiķi.

„Tu esi liels kapitālisma aizstāvis,” es piebildu.

„Nepavisam! Es domāju, ka kapitālismā daudz visādu nepilnību un netaisnību. Es tikai esmu praktisks. Ja man jāizvēlas starp diviem ļaunumiem - kapitālismu un komūnismu, tad es izvēlos mazāko — liberālo kapitālismu, jo tas sniedz augstāku vispārējo dzīves standartu un lielāku personīgo brī-

vibu! — Zīmīgi, ka man to nekādi neveicās iestā-  
stīt manam darba biedrim, socialistam. Pēdējos ga-  
dos mēs vairs nesarunājamies. Viņš sabozies griež  
man ceļu.”

„Šķiru ciņa!” es iesmējos. „Pie mums tādos ga-  
dījumos rīkojas vienkāršāki. Centīgie mūsu iekārtā  
nav paredzēti. Viņu sakrātā manta ir visu slinķu,  
tas ir — tautas īpašums. Ja kāds domā citādi, tad  
desmit gadi spaidu darbos to atradinās no pār-  
mērīgas čaklības. Mēs savus konstruktīvos cilvēkus  
iznīcinām. Saliekam nometnēs, trako mājās, izsū-  
tam. Un kad nekonstruktīvie vairs nevar paši sevi  
pabarot, iepērkam maizi no kapitālistiem.”

„Un kad kapitālisti būs iznīcināti, ko tad?”

„Tad loks būs noslēdzies. Bet par to kārtīgam  
padomju cilvēkam ir aizliegts spriedelēt.”

„Otra tikpat aplama marksistu doma,” teica Ar-  
mands, „ir — nepakalpinātības ideja. Ja visu zemi  
uzartu un katram iedzīvotājam iedotu vienlīdzīgu  
lauciņu un vienu kazu, jau pēc īsa laika rastos  
jauna pakalpināto un pakalpinātāju šķira. Ne-  
konstruktīvais nēģeris nokautu savu kazu un apēstu,  
lauciņu neapstrādātu un nonāktu postā un badā.  
Konstruktīvais cilvēks iestādītu kartupeļus, iesētu  
rutkus, barotu un slauktu savu kazu un iztiktu  
gluži labi. Viņš iedotu krūzīti piena arī badīgajam  
slinķim aiz žoga. Bet cik ilgi? Dabīgi, ka konstruk-  
tīvais vēlētos pretpakalpojumu un salīgtu nēģeri  
aptīrīt kazas kūti. Bet ja nu konstruktīvais būtu sa-  
lasijies marksistu literātūru un nevēlētos pakalpi-  
nāt savu tuvāko, viņš pats nonāktu pakalpinātā  
stāvoklī, jo ar savu darbu uzturētu slinko nēģeri.”

„Nēģeri ir jūsu problēma. Mūsu problēma ir  
utainais, lupataināis krievis, kas mums tiek uzspiests  
par brāli. Jūsu problēma ir katram savs lauciņš,  
mūsu problēma kopēji salaistais, nolaistais lauks,  
ar kura palīdzību marksisma ideologi ir naīvi ce-  
rējuši izskaust pakalpinātību. Pie mums slaisti  
slinko tāpat kā pie jums, bet arī čaklie necenšas.  
Trūcīgo ražu sāber kopējā apcirknī, ko pārzina  
priekšnieki un priekšnieku priekšnieki. Tie ņem  
sev, cik uziet, dod saviem miesas sargiem, kalpiem,

atalgo savus piekritējus uz visas zemes lodes un tikai pabiras izdala tautai, ražotājiem. Pie mums pakalpinātība sit augstāko vilni, jo veseli tautas slāņi tiek pakalpināti valdošajai priekšnieku šķīrai. Tā tas ir pieņemts un tam tā jābūt. Brīnos, ka tu par tādām lietām vēl lauži galvu. Komunistiskās zemēs par pakalpinātības vai nepakalpinātības idejām neviens vairs nedod ne plika graša. Tie ir tukši saukļi. Eksporta prece uz ārzemēm. Varētu teikt, mūsu galvenais, vienīgais eksports. Un mēs labi samaksājam izplatītājiem. Kastro vien saņem pusotra miljona dienā. Dienvidamerikas zemēm jau sen vajadzēja kļūt par krievu kolonijām, bet — nekas nenotiek! Sikāki izplatītāji ir visās pasaulēs malās un visiem kautkas jādod. Pat cēlajā trimdinieku sabiedrībā darbojas šie samaksātie izplatītāji, un mēs te strādājam un plēšamies un netiekam uz zaļa zara. Šeit godīgais cilvēks brīnās, ka acimredzamai aplamībai pasaulē joprojām ir atbalstītāji. Ir un būs, jo slinķiem tiek solīts, ka viņi reiz varēs dzīvot uz čaklo cilvēku rēķina. Un dažs kapitālistisko zemju vientiesīgs naudinieks ir bērniski pārliecināts — ja vien atbalstīs marksistu uzvaru, varēs paturēt savus kapitālus un izcilo stāvokli. Tā, liekas, domāja arī mūsu bagātniece Emīlija Benjamiņa Baigajā gadā, jo nemēģināja glābties, palika uz vietas un — rūgti pievilās."

"Par spīti visām nebūšanām, jūsu zeme var lepoties ar lieliskiem panākumiem teknikā un zinātnē," teica Armands, gribēdams būt pieklājīgs.

"Ojā! Bet kas nekait padomju zinātniekiem, ja svarīgāko izziņu viņiem piegādā rietumnieki? Visu, sākot no atombumbas noslēpumiem līdz elektriskajiem skaitļotājiem. Vācieši uzceļ mums ķīmiskās rūpnīcas, itaļi iekārto automobiļu rūpnīcas. Un tomēr uz mēnesi mēs netiekam un neprotam pat ražot nailonu!"

"Tas nav arī vajadzīgs. To visu piegādās kapitālisti. Un gan jau mēs jūs aizvilksim arī uz mēnesi. Runā taču par krievu un amerikāņu satelītu sajūgšanu. Uz to iedzersim!"

Es pielēju glāzes. Mēs jokojāties un smējāties. Bija izveidojusies ipatnēja karātavu humora sajūta kā toreiz, Baigajā gadā, kad mēs pirmo reizi sastapāmies ar krievu atpalcību, ģeķībām, bet vēl neapzinājāmies postu un nelaimi, ko viņi nesa sev līdzi. Sen, sen es nebiju juties tik labi. Pat iespēja, ka kautkur klusi sīkdams griezās ieskaņotājs, reģistrēdams katru mūsu vārdu, nespēja aptumšot manu omulību. Sevišķa jautrība mani pārņēma iedomājoties, ka varbūt ar šo pretvalstisko izrunāšanos es satricinu veselu spiegošanas mašīnēriju un daudzi lietpratēji tagad sašutumā un naidā pētīs, iegaumēs un analizēs katru manu teikumu, manas patiesās, godīgās domas par šo ērmīgo valsti ar absurdo iekārtu. Šinī brīdī es iedomājos par vistu Gnēzi un man pārlietu iegribējās atklāties un izstāstīt visu, ko es par viņu zināju. Būtu labi, ja viss tas ieskaņotos vienā lentē, nopalojot manu padomju dzīves posmu. Klaudija Velka trīsdesmit gadu padomju iekārtā! Tikai ar mokām spēju novadīt savas domas citā virzienā: es taču nevarēju runāt par Gnēzi Armanda klātienē!

„Bet jums ir teicami mākslinieki un lieliski sportisti!” sacīja Armands, par katru cenu vēlēdamies būt rietumnieciski objektīvs.

„Mūsu dzejnieki un rakstnieki! Man ir šis tas savākts, viens otrs padomju mākslas zieds.” — Es atšķīru savu piezīmju kladi. „Tagad vairs nav gluži tik traki, bet pirmajos otrās okupācijas gados — atplēt avīzi, atšķir jebkuru jaunizdotu grāmatu un tūdaļ biezs lišķības tvans smagi „dvakoja” pretim. Piemēram, Valža Luksa iedvesmotās rindas:

Staļins mūsu gods un slava,  
Staļins mūsu dzīves rīts! —

un tālāk:

Daino Latgales ezeri zili,  
Dziesmās Vidzemes kalnāji zied:  
— Staļinam slava!  
Ligo Kurzemes klajumos druvas,  
Vēji šalkdami Staļinu teic —  
Slava!

— Zūd posta laiks, to neatgriez! —  
— Nāk brālis kungam tiesu spriest,  
— Simts tautu brālis Staļins.  
— Es tāpēc varu runāties  
Ar Staļinu kā brāli...  
Ar viņu kopā ceļš man ies,  
Cik skats vien saredz tāli.

Un Fricis Rokpelnis piēbalsc:  
Staļina laikmetam Rīga lai zeļ!...  
Un seno dainu valodā  
Par Staļinu vij dziesmas tā.  
Tas vienmēr jaunā spēkā augs...  
Kam Staļins aizstāvis un draugs.

Rokpelnis jūtas  
Kā brīvas tautas gars,  
Kam Staļins domū devis.

Drusku smagnējāk, bet kaislīgā kalpotkārē koklē  
Arvids Grigulis:

— Kā vīri esat? — Tiem reiz uzprasīja.  
Mēs Staļina! Tā braši atteica ikviens.

Un ja vēl rastos kādas bažas vai šaubas, Gri-  
gulis tās izkaisina:

Tā Staļins grib — mēs pratām atsacīt.

Arī Sudrabkalns jūsmo, jau ietiekdamies mitolo-  
ģijā un senvēsturē:

Kad Staļins savij tautu takas,  
Ar Imantu mēs kopā rodam.

Mirdza Ķempe rakstīja jūsmīgu „Kantāti Staļina  
laikmetam”:

Ceļu uz nākotni ver  
Varenais Staļina laiks...  
Staļina draudzīgā balss  
Atskan mums gudra un kvēla.

Kad visi meldiņi likās nospēlēti, Mirdza Ķempe  
atcerējās Dedu Džugašvili, Staļina māti, kas taču  
bija piedzemdējusi un uzaudzinājusi šo monstru!

Dzejniece izjusti skandēja:  
Esi sveicināta, Deda —  
Dzīvību tu devi tam,  
Kas mūs jaunā dzīvē veda:  
Tautu gaismai, Staļinam!

Armands brīdi klusēja. Tad noteica drūmi:

„Varbūt, ka viņi citādi nevarēja.”

Būtu jāsmejas, bet smieklī nenāca.

„Viņi varēja gan! Viņi varēja klusēt. Nevajadzēja tik izmisīgi lauzties pēc privilīģētā dzejnieka stāvokļa. Bet viņiem daudz labāk šo patika koklēt, nekā darīt kādu vienkāršāku, proletāriskāku darbu.

Staļinu nokronēja, dzeju destalinizēja. Nu karstie slavinātāji rūgti zūdījās par „personības kultu” un slēpa un bēdzināja savas odas vadonim kā vien prazdami. Antoloģijās un kopotos rakstos šis dzejas nekad vairs nepārspiež. Tagad šo manu izlasi nenāktos nemaz tik viegli sameklēt. Bez elka partija tomēr nevarēja iztikt. Ātcerējās ka vēl taču paliek Ļeņins! Tas bija beigts un nevienam vairs nebija tieši bīstams.

Dzejas meistari naski uzgrieza leijerkastes par godu tikai viņam. Šoreiz tas nemaz nebija tik nepieciešami, bet muižas ļaužu, muižas sulaiņu garīgie pēcteči patiešām „citādi nevarēja.” Izkalpība bija viņiem asinis. Rokpelnis dziedāja ar kvēlu iejūtu:

Vārdu vispirmo bērns runāt gan māc:

„Ļeņins,” viņš saka. Šo vārdu viņš prot! ”

„Tur dzejniekam ir sava taisnība,” pasminēja Armands. „Pirmie balsieni, ko izrunā mazbērns, skan apmēram — le-le, vai ņi-ņi. Lai izteiktu Staļins vai Markss, nepieciešama jau lielāka runātprasme.”

„Tas man nemaz nebija ienācis prātā!” es teicu. „Arī Valdis Lukss, saprotams, bija tūdaļ uz strīpas.

Un Ļeņins māca mūs:

Ja esi komunārs, tad sirds lai strauji sit!

Kā jau pie Staļina iepraktizējies, dažs uzņēma it augstu toni. Piemēram, Andrejs Balodis:

Ļeņina vārdu mākoņos raksta.

Ļeņina vārdu kosmosā ceļ.

Rekords tomēr pieder Grigulim:

Ļeņina vārdam lai slava mūžīgi mūžos un tālāk!

Kosmoss par mazu un mūžība par īsu devīgi kalpotkārajai dvēselei! Zīmīgi, ka tie, kurus Staļina-Ļeņina slavīnātāji dēvē par fašistu rokas pušiem un ķēdes suņiem, nav uzrakstījuši nevienas viēnīgas slavas dziesmas Hitleram! Taču, liekas, morāli augstvērtīgāks cilvēku materiāls. Reizēm tieši jābrīnas par paddzejnieku lielo vaļsirdību vai — vientiesību. Jānis Plotnieks dragā pilnīgi kā apdullis:

Kur jūs esat Dzeržinski, Bērziņi, Peteri?  
Tādus redzam — Ļeņina ideju sargus,  
Ļeņina domu sargus.

Katrs zīna, ka šie trīs sargi ir baigi čekas psihopati, masu slepkavas! Pēdējos divus pie tam Staļins lika nošaut. Kas gan tās par idejām, kam tādi sargi!? Bet iespējams, ka Plotnieks nemaz nezīna, kas ir šie sargi! Viņš pieder jaunajai paaudzei. Baigajā gadā viņš bija tikai astoņus gadus vecs. Kad krievi atgriezās — vienpadsmit. Viņš gājis tikai padomju skolās, lasījis tikai padomju vēstures grāmatas, tikai padomju vārdnīcas un tur šie sarkandari atzīmēti par nopelniem bagātiem ordeņu nesējiem. Kas uzņemsies risku jaunekli īpaši apgaismot? Taču ne skolotāji vai kollēgas — bailēs sadurties ar padlikumu 58. pantu un pārcelties uz Sibīriju. — Jaunās paaudzes nezināšama brīžiem ir tiešām fantastiska."

„Gluži tāpat kā pie mums, trimdā," teica Armands.

„Un tomēr šī jaunā paaudze sagādāja mums brīnumu," es turpināju. „Brīdi, kad sarkanās reakcijas vilnis, noslicinājis Ungārijas revolūciju, bija atkal uzsities augsti, jaunā paaudze atdzemdināja mūsu dzeju! Jaunie dzejnieki daudz ko nezināja. Skolā viņiem bija iepaukotas visādas aplamības, bet viņi bija latvieši. Viņu gars bija spīrgts un cērigs. Es nemaz nezīnu, kas ar mums visiem notīktu, ja nebūtu radušies šie dzejnieki un šī dzeja. Gluži veltīgi vecie, sarepējušie, izrāmītie staļīnieši pūlējās viņus bremzēt un kavēt. Piepeši parādījās dzeju grāmatas, kurās kanonizētā despota Ļeņina vārds nebija pieminēts nevienā lapas pusē! Ne

pirmajā, ne pēdējā! Parādijās krājumi pavisam bez nolādētajiem, līdz atraugām pārgremotajiem kroņa tematiem. Tikai vārsmas par dabu, par milestību, par dzeju! Kas par brīnišķīgu atelpu! Mēs pārsteigtīgi uzšķirām pavisam vaļsirdīgas rindas.

Kad esmu tukšs, kad esmu māns,

Es kāpju augstos torņos zvanīt.

Brīnēdamies un neticīgi lasījām izteicienu:

Muti neplēt,

Re kur pletnel!

Vai — pavisam nekolchoziski tautisku brīdinājumu:

Jel neticiet, ka stipri bērni augs

Tai sētā, kurā ozols netiks stādīts.

Tie izaugs tādi — skries, kur viņus sauks,

Strēbs to, ko dod. Un čāpos tik, kur rādīts.

Es nepieminu autoru vārdus. Ja manas piezīmes nonāks uzraugu rokās, negribu tiem atvieglot meklēšanu. Lai šķirsta vien dzeju grāmatas paši.

Varenā cieņā nāca vēsture. No Indriķa kronikas līdz Piektā gada revolūcijai. It sevišķi Piektā gada revolūcija. Spožas dzejas dragāja cara krievus tik nikni, ka nevienam nebija ne mazāko šaubu, ka domāti padomju varmākas, padomju rusifikatori, padomju provokatori, spiegi un apmetotāji, padomju cietumi, padomju katorgas, padomju spīdzināšanas un, saprotams, Padomju Krievijas sarkanie patvaldnieki un viņu ielikteņi Latvijā.

Kā lasītāji tvēra pēc šīm grāmatām, to jūs rietumos labi zināt. 30.000 metiens izkusa nevis vienā dienā, bet gandrīz vienā stundā! Nekad nekas tamlīdzīgs nebija pieredzēts. Slāpstošā tauta elpoja, dzīvoja ar šo dzeju. Greizsirdīgais Glavļits un centrālkomitejas nekad neatļāva iespiest otru izdevumu, lai grāmata tiktu arī tiem, kam tās vēl nebija. Partija turas pie dzelzs principa nekad nedot tautai, cildinātajam proletāriātam to, pēc kā tas ilgojas, bet tikai to, ko partija atrod par labu un sev izdevīgu. Patiesībā bija liels brīnums, ka cenzūras laida cauri tos pašus pirmos izdevumus. Bet tas bija tāds laiks. Tas pats notika Lietuvā un

Igaunijā. Arī Dubčeka Čehoslovākija piedzīvoja īslaicīgu atdzimšanu un uzplaukumu. Un vēl šur tur citur.

Tie bija brīnišķīgi daži gadi, kad latviešu dzeja uzziedēja gandrīz vai brīvvalsts krāšņumā un daudzveidībā. Brīnišķīgs bija atklājums latviešiem, ka tie vēl nav nomirdināti, bet joprojām dzīvo! Driest runāt arī par citām lietām, ne tikai atkārtot partijas pātarus. Pat daži no veiciem aizrāvās līdzī. Rūdīts poļitruks sāka jūsmot par issvārciņiem un mīlestību! Saprotams, jau nākošā lappusē viņš, grēku deldēdams, ievietoja zvērestu Ļeņinam. Bet vēl kādā citā vietā, bīstamas vaļsirdības mirklī, viņam uzrakstījās, ka Maskavā esot smirdīgs gaiss, smacenis! Nedzirdēta, neiedomājama pārdošība!

Bet — drīz vien jaunie dzejnieki aiztaustījās līdz viņiem atvēlētajiem griestiem. Par vāku tomēr bija gādāts un kas pret to atsitās ar stiprāku klauzdienu — sastapās ar partijas bardzību. Praktizējusi despotiju četrdesmit, piecdesmit gadus, partija bija šo to mācījusies, ieguvusi pieredzi. Tā nobremzēja, noslāpēja latviešu dzejas uzplaukumu visai lietpratīgi, bez lieka trokšņa. Skrūves piegriezta lēnām, bet noteikti. Dažu pārsteidzīgo apcietināja un pārvietoja uz Sibīriju vai nervu kliniku. Tas atvēsināja daudzās karstas galvas. — Kritiķi, krauliņi un prauliņi, uz pavēli metās kā šakaļi riet jaunos, kaulināt, skaidrot un atgādināt aizmirsto patiesību, ka augstākā brīvība, kāda sasniedzama padzīvēmam ir — paklausība partijai! Apdāvinātākos, redzīgākos atlaida no ērtajiem redakciju darbiņiem, nogriezta ienākumus, samazināja aldzīņas. Visiedarbīgākais sods bija vilcināties, kavēties, visādi aizbildināties un neiespiest nākošo dzejoļkrājumu.

Un — jaunie dzejnieki pamazām kļuva arī vecāki. Apsievojās, aptaukojās, kļuva gausāki, sāka audzināt bērņus. Vajadzēja naudas, bet pie tās padomju zemēs var tikt vienīgi ar paklausību. Tā apdomīgā karstās sirdis, apsika protesti. Pirmītējie dumpīgie vanāgi un albatrosi arvienu biežāk sakļuva spārnus un nolaidās no mākoņu augstumiem paknābāties partijas kūtspakalās pakaisītos grau-

dus. Dzeja iegrozījās tādās kā omulīgās, humorīgās paģeļošanaš slīdēs.

Saprotams, ģeļošanaš ir zelts pret sociālistisko reālistu! Arī savaldītā jaunā dzejnieku paudze ir nesalīdzīnāmi cerīgāka, brīvāka, mākslinieciskāka par pārkalļotajiem vecajiem stāļinistiem, bet tomēr šodien mēs atkal atrodamies dzejas iegrīmē. Vai vēlreiz sitīsies augšup jauns vilnis, vai mūsu dzejnieki atkal atdzīvosies un saņemsies, vai arī — „Strēbs to, ko dod. Un čāpos tik, kur rādīts,” to rādīs nākotne.

Stāstnieki un romānu rakstītāji klunkuro pa to pašu taku, tikai krietnu gabalu aiz dzejniekiem. Kamēr dzejnieks pie reizes var aizsimboloties jau itin tuvu brīvībai, prozas rakstītājs ir iesprostots savu ģaro rīndu un loģisko spriedumu būrī (brīžam kā istens papagālis!) Cenzoriem daudz vieglāk pārskatīt viņa darbu, pieprasīt paskaidrojumuš, pieprasīt labojumuš, pieprasīt pat mazākajā stāstiņā iekombinēt „virsvērtības” meslus partijai. Ja ne vairāk, tad nonīecinot brīvvalsti, tās ļaudis un simbolus. Kaut vai pāris teikumos, bet vienmēr, visur, neatlaidīgi, uzmācīgi. Kaut vai pieminot, ka sadegdams brīvvalsts karogs izplata nelāgu „dvaku.”

Vai arī, sagriežot brīvvalsts karogu, varonis rūpīgi noglabā sarkanās strēmeles, bet balto pārplēš pušu un nosaka: „Būs kājautiem.” — Visapdāvinātākais no jaunajiem tā zemojas. Nesaukšu arī šoreiz vārdā. Laikam viņš — citādi nevarēja...

Un tomēr, pāri veco skribentu sarāžotajiem brāķa prozas kalniem pacēlās un sakuploja daudzmaš mākslinieciska proza. Dažādojās temati, veidojās ģodīga amata prasme parādījās personīga stila īezīmes. Un, par spīti visiem kavēkļiem, dažam atjautīgākam rakstniekam izdevās izbāzt ģalvu cauri būra sprāišļiem un iedziedāties pavīsam ģailiski modīnoši. Kaut vai pāris reizes. Kaut reizi. Arī tas bija sasnieģums! Padomju naktī.

Visbēdīgākais liktenis ir kritiķiem. Cik bezģala daudz to saradies! Kas mudīna ļaudis nirt un peldēties šajā padomju tukšvārdībā, sarkanajā scho- lastikā, dziedāt ar aizbāztu muti, vingrot ar sapītām

kājām, liet no tukša caurā? Un tomēr, arī no bezgalīgajām brāķa „kritikas” loksņēm, no kurām tūkst mūsu žurnāli un avīzes, atlec savs labums: ļaudis vingrinājas latviešu mēlē! Un kamēr vēl latviešu vārds parādās iespiests — vēl gluži viss nav pagalam!

Armands nopūtās:

„Apbrīnojama ir samocītās, iebiedētās padomju tautas pacietība un vēl apbrīnojamāka varas viru aklā bezkaunība. Nesen lasīju kādā jūsu avīzē lāstu izvirdumu, veltītu Nobeļa prēmijas laureātam Solženicinam. Kāds jūsu zinātņu doktors, neatceros vairs viņa krievisko vārdu, Jakovs vai Jakovļevs, pinās kā gailis pa pakulām un beigās tomēr nespēja noliegt, ka komunistiskā vara bez iemesla apcietinājusi un nomocījusi savus pilsoņus. — Tā ir mūsu pašu lieta, mūsu pašu nelaime — naīvi taisnojās vēstures doktors. Viņš aizmirsis, ka pēc Otrā pasaules kara līdzīgus vācu noziegumus sakrēja tiesāt tiesneši no visas pasaules, un krievi bija tie nadzīgākie. Bet nu pēkšņi krievu noziegums ir — krievu pašu lieta! Tad jau arī Eichmans, lielais grēka āzis, savā stikla būrī sēdēdams, varēja sarāt tiesu un teikt: Kungi, tā neiet! Laidiet mani vaļā! Mans noziegums ir mana paša lieta! Kāpēc cilāt šo nepatīkamo starpgadījumu? Tas pieder pagātnei. —

Bet vientiesīgais zinātņu doktors aizmirsis, ka Solženicins taču ir pašu cilvēks, pašu krievu sirdsapziņa. Un ja nevainīgi ļaudis ir ļaunprātīgi nobendēti, tad taču tautas pienākums ir prasīt bendēm sodu. Nekāds noilgums, nedz aizmirstība nespēj mazināt nozieguma svaru. Nevarēdams atspēkot Solženicina liecības, zinātņu doktors kļūst histerisks un ierastā padomju veidā nolamā rakstnieku par draņķi un kapitālistu ķēdes suni. Tā ir izmisīga ķepurošanās un bezseguma taisnošanās, ko neviens taču neņem par pilnu ne šeit, pie jums, nedz tur, pie mums.”

Armands pēkšņi aprāvās savā stāstījumā. Varbūt arī viņam likās, ka kritizēt mūsu nebūšanas ir mūsu pašu lieta? Mani kaitināja šāda piesardzība.

Katram bija tiesības izteikt savus vērojumus. Mēs taču nebijām šeit saudzējama, iznikstošu dzīvnieku suga!

„Runā vien,” es mudināju draugu. Armands paklūkojās manī pētīgi un turpināja:

„Es netieku vaļā no domas, ka šeit, dzimtenē, gandrīz katrs vecākās paaudzes sekminieks ir izdarījis kādu noziegumu. Pastaigājoties pa Rīgas ielām, es minēju, kurš pretimnācējs ir godīgs, kurš nelietis? Un es nebūšu kļūdījies apgalvojot, ka dažu labu arī uzminēju. Šorīt es stāvēju pie VAPPA grāmatnīcas loga un aplūkoju jūsu „izcilo” grāmatu klāstu. Loga atspīdumā ievēroju, ka šofera vadīts automobilis piestāja man tieši aiz muguras. No pakalējā sēdekļa izkūņojās tukls, aceņots vīrs, pienāca pie loga, nostājās man blakus un kautko pētīja. Pavilcinājies brīdi, viņš ieskatījās man zaglīgi sejā un devās uz grāmatnīcas ieeju. Man liekas, ka es šo cilvēku pazīnu. Biju to redzējis vēl nesen kādā onkuliša atsūtītajā Literātūras un mākslas numurā. Jā, tas noteikti bija tas pats! Un pēkšņi man tik ļoti sagribējās uzsist resnītim uz pleca un teikt: Paklausieties, kungs, jūs manās trimdinieka acīs neizskatāties īsti godīgs! Cik krietnu latviešu ir uz jūsu sirdsapziņas? Cik dvēseļu jums vajadzēja aizraidīt uz viņpasauli, lai iegūtu šo izcilo stāvokli, šo šoferi un šo automobili?”

Es gluži nosvīdu, iedomājies, ka arī es kādreiz braukāju pa pilsētu rūpnīcas mašīnā ar šoferi. Ja tas būtu es, kas apstātos Armandam aiz muguras, izkāptu no automobiļa un mēs zaglīgi saskatītos pie grāmatnīcas loga? Tas ir, es zaglīgi. Armands katrā ziņā paskatītos manī atklātu, godīgu trimdinieka skatu. Alekša un Ingrīdas aizdomu samocīts, es biju kļuvis nervozs un tramīgs.

Atkal man ar joni uzmācās vēlēšanās atklāties, pateikt Alekša adresi un visu pārējo. Bet pieradis vilcināties, es nespēju vairs izšķirties pat niecīgākā darījumā un, būdams pats uz sevi īgns, nevarēju apvaldīt īgnumu arī uz draugu Armandu. Es gandrīz satrūkos no savas neiecietīgās pieskaņas balsi kad teicu:

„Un tu tiešām esi pārliecināts, ka jums visiem līdzī trimdā neaizskrēja neviens latviešu lietas no-devējs?”

„Kā ne! Ir zināmi daži. Bet tiešu pierādījumu laikam nav. Ir kāds aktīvs vīrs, kas Baigajā gadā bija pie krieviem atbildīgā amatā. Uz viņa lēses trimdinieki rēķina dažāda laba virsnieka un aizsarga drūmo likteni. Šis vīrs gan apgalvo tieši pretējo, ka daudzus paglābis no droša gala. Bet taisnību zin tikai viņš pats. Vienu, otru viņš ir pārliecinājis par savu godīgumu, bet vairums tomēr netic. Savu Baigā gada darbību šis kungs pats kādā intervijā nodēvēja par kļūdu. Ja jau cilvēks ir darījis citiem tikai labu, tad taču tā nevarēja būt kļūda!”

„Vai es pazīstu šo jūsu kļūdaino vīru?”

„Droši! Katrs ielas puika brīvvalsts laikā zināja viņa vārdu.”

Armands nosauca pazīstamo palamu. To es zināju. Tikai brīvvalsts laikā es tik maz par šādiem cilvēkiem interesējos, itkā viņu ņemaz nebūtu. Es nepieņēmu vērību tiem, kas man nepatika. Bija taču tik daudz svarīgāku lietu, par ko domāt. Un sarkano karogu vicinātāji un dūru cēlāji nekādi nespēja saistīt manu uzmanību. Ne toreiz, ne tagad. Bet pieņemot iespēju, ka patlaban kautkur griezās ieskaņotājs, reģistrēdams mūsu sarunu, es sajutu nepieciešamību deklarēties skaidri un nepārprotami, un es teicu, uzsvērti atdalīdams katru vārdu:

„Esmu vienmēr nožēlojis cilvēkus, kas pulcējas zem svešas krāsas karogiem. Tie, kas to darīja sava personīga profita dēļ, brīvā dzimtenē dzīvojot, ir dziļi nicināmi.”

Es mazliet paklusēju un turpināju:

„Vai nav rēģaini — sīkzaģlis, kriminālists, gandrīz analfabets, kas nejausības dēļ, sapinies ar pagrīdi un Baigajā gadā darbojies par izsūtāmo uzrādītāju, mūsu iekārtā ieņēma vadītāju posteni.”

„Kamdēļ ne? Ja kāds sīks cilvēks ar attiecīgām zināšanām padara viņa darbu?”

Es saspringu. Tagad man vajadzēja tikai pateikt — es esmu šis sīkais cilvēks, un pārējais nāktu

pats no sevis, bet es biju kā pārakmeņojies. Armands padomāja un piemetināja:

„Galu galā, kamdēļ siks? Katrs ir tik svarīgs, cik svarīgs ir viņa darbs. Arī resnītis, ko satiku pie grāmatveikala loģa, cik man zināms, ir tikai varas ielikts nemākulis, apbalvots par nopelniem savas tautas nodevībā. Un kāds cits padara viņa darbu. Tāda jau ir jūsu iekārta. Brīnos ka trīsdesmit gadus neesi vēl pie tā pieradis. Tev taču diendienā jāsatiekas ar šādiem vīriem. Pierast var pie visa.”

Armands apklusā un vērīgi ielūkojās man sejā. Es kļuva pavisam ērcīgs. Kautkas mani didija pateikt kādu asumu, aizstāvēties bez īstas vajadzības. Sadot kādam, nezinot īsti par ko.

„Nekas, turpini vien, turpini, saki visu, ko zini. Mēs taču esam draugi, varam runāt atklāti. Kāpēc tāda nevajadzīga aizplīvurošanās?”

Manas rokas manāmi trīcēja, kad uzpildīju glāzītes. Tūlīt Armands pateiks pašu galveno un mēs varēsim izbeigt slēpšanās spēlīti. Uztraukumā nevarēju sacerēt nevienas piemērotas atbildes. Liegties? Atzīties? Liegties? Kamdēļ liegties, ja visu laiku kāroju atzīties? Varbūt ieskaņotājs griezās tukšā jau veselu minūti. Divas. Trīs. Armands noklepojās. Ko es vēl gaidīju? Es taču pats gribēju runāt un šī ir mana izdevība! Pēc pāris dienām Armands aizbrauks un es atkal palikšu viens ar savu smagumu. Ar savu pelēko, smacējošo bezcerību. Un ja kautkur patiesi griezās ieskaņotājs, es nebiju vēl ierunājis pašu galveno. Ja nelaimēsies, mani saņems tik vai tā. Gnēze paliks dzīvs.

Es būšu beigts un nelietis Gnēze dzīvos! No šīs atziņas man noreiba galva. Es saberzēju pieri. Armands mani uzmanīgi novēroja. Manu pēdējo teikumu viņš nebija sapratis. Varbūt viņš domāja, ka esmu piedzēris? Mēs šeit, pusbadā dzīvodami, ātri fereibstam. Tā taču viņi tur, brīvajā pasaulē, domāja. Lai domā! Un es tiši izlikos iereibis, uzgrūdos galdiņam un izšļakstīju dzērienu.

Pēkšņi Armands iesmējās un pārsviedās uz citu tematu:

„Cik tev ir patlabam gadu? Tu taču esi jaunāks par mani. Kā būtu, ja tu mēģinātu tikt laukā no šejienes? Pieteicies kādā ekskursijā, atdalies no grupas un pieprasi patvērumu. Tā tagad cilvēki dara. Ja tu nokļūtu Amerikā, es tev varētu daudzējādā ziņā palīdzēt. Par apmešanos tev nevajadzētu raizēties, par uzturu arī ne. Man ir pietiekami plaša māja. Dēls jau ir saņēmis atsevišķu dzīvokli. Arī meitene taisās projām, šovasar dzersim kāzas. Mums diviem vien ar sievu būs garlaicīgi lielā, tukšā mājā.”

Es pacēlu rokas kā atgaiņādamies, bet Armands nelaida mani pie vārda:

„Nesaki neko. Tā ir pavisam reāla iespēja. Ja tikai tu tiec laukā. Es tevi ievingrinātu tehniskajā zīmēšanā. Viegls darbs. Un tur nevajaga nekādu sevišķu dāvanu. Bet tu varētu dzīvot pie mums arī tāpat, bez darba. Atpūsties. Telpu mums netrūkst un viens lieks cilvēks pie galda mūsu apstākļos arī neko nenozīmē. Nedēļu nogalēs dosimies izbraukumos. Apceļosim Ameriku. Tā nav, ka pie mums nekā nav ko redzēt. Ir dažā tīri glīta vieta. Labas zvejošanas un slēpošanas iespējas. Mums ir motorlaiva ar burām. Varēsim izbraukt jūrā. Tu taču pames ligošanos uz vilņiem. Mana sieva vienmēr kļūst slima. Bet mēs, vīrieši, esam pieraduši pie tādās pašūpošanās. Man tieši patīk. Mēs nopirkām labu lietotu laivu. Paši izremontējām. Ir glīta kabīnīte ar visām ērtībām. Zēns koledžas gados aizrāvās ar burāšanu. Tagad meties uz naudas pelnīšanu. Sportam vairs neatliek laika. Laiva stāv dikā pie stēkiem ostā. Tu tur labi varētu pamitināties. Pārdomāt uz ūdens savu dzīvi. Bet arī scusumā ir dažādas izklaidēšanās iespējas. Labi koncerti, teātri, bibliotēkas. Ir arī vietas, kur pasēdēt, omulīgi pavadīt vakarus. Nerausti neko pieri. Tas ir pārdomājams priekšlikums. Es katrā ziņā ļoti priecātos. Arī sievai nekas nevarētu būt pretim. Viņai patīk cilvēki. Un, galvenais, viņa nav sikumaina. Sevišķi tagad, kad esam materiāli nostabilizējušies, centus vairs neskaitām. Kas ir centi pret laba drauga sabiedrību? Mums ir plašs dārzs ap māju.

Daži augļu koki. Ir arī suns, ja tu mīli dzīvniekus. Viena mašīna būtu tavā rīcībā. Kamēr mēs darbā, varēsi pabraukāt pats uz savu roku. Gūt savus personīgos iespaidus. Tāda uzbāzīga apkārtvadāšana un vietu rādīšana var nogurdināt un pat kaitināt. Es vislabāk dotu tev pilnīgu brīvību. Ja gribi, skaties kautko, ja ne, sēdi uz vietas un pārdomā dzīvi. Tev ir tik plaša pieredze. Varēsi rakstīt atmiņas. Trīsdesmit gadi krievu okupācijā. Tas ir tik aptverošs temats, ka prasās pēc vairākiem sējumiem. Un tu to uzrakstītu bez fantazēšanas, bez mistificēšanas un parakstītu ar savu isto vārdu — Klaudijs Velks, jo pats būtu pieredzējis, visu piedzīvojis uz savas ādas. Atradies notikumu vidū. Padomā labi, vai tamdēļ vien nav vērts uzņemties risku atstāt dzimteni, kurā vairs nekā nav sava?"

Armands skatījās manī tik silti un draudzīgi, ka man kļuva kauns par mūžīgajām aizdomām. Es gandrīz jau gribēju atzīties, ka man ir šis tas uzrakstīts par Baigo gadu, par dzīvi okupācijā, bet tas viss vēl bija pārāk nenozīmīgi, pārāk pavirši skicēts, lai to uzlūkotu par paliekamu, gatavu darbu. Bet es labāk par šo lietu klusēju. Kādi divainuļi mēs šeit bijām kļuvuši garajos spaidu gados, kamēr pasaulē bija cilvēki, kas drikstēja izteikt visu, ko domāja, izrādīt, izkratīt visu savu dvēseles saturu, bet mēs baiļojamies, ka vien kas nenotiek vai kāds mūs nepārprot, neizspiego, un stāvējām klusu. Savādi, ka visās mūsu tikšanās reizēs biju domājis tikai par sevi, savām problēmām. Un pēkšņi attaļos, ka mana rīcība varētu kaitēt arī Armandam. Ja kautkur patiesi bija izlikti slazdi, tad šāda manis vilināšana brīvībā varēja tūristam sagādāt lielas nepatīkšanas, noildzināt izbraukšanu. Viņu varēja pat apcietināt! Bet to nu es krietnajam Armandam nenovēlēju. Un mana balss nodevīgi ietricējās, kad es teicu nevilto tā sirsniņā:

„Paldies, draugs! Sen, sen neviens nav ar mani tā runājis. Kad tu aizbrauksi, man būs laba, silta sajūta, ka esmu kautkur gaidīts. Ka ir vēl pasaulē

cilvēki, kas gatavi otram kautko dot, neko nerēķinādami, neko neprasīdami pretim.”

„Tā gluži nav. Es esmu aprēķinātājs. Man būtu sabiedrība. Es savā laikā izmēģinājos arī onkulīti ietekmēt, bet viņš ir ciets kā krams. Viņš varētu viegli dabūt izbraukšanas atļauju, bet cilvēciņam nav kam atstāt būdiņu, sakrātās mantiņas. Galvenais, grāmatu esot žēl. Ja viņu ar visu iedzīvīti, ar visu būdiņu varētu pārcelt uz mūsu mājas pagalmu, tad gan viņš būtu ar mieru braukt. Bet tā, par pasaules apskatīšanu vien, neesot vērts izputināt iedzīvi. Tāda ir vecu ļaužu filozofija. Ja es būtu viņa vietā, es noteikti riskētu. Šeit taču arī viņš jūtas svešs.”

Apcerēdams onkulīša izceļošanas iespējas, Armands sadrūma. Viņš bija nesekmīgi nopūlējies ap veco vīru, gribēdams tam sagādāt laimīgāku mūža galu un nu no šī labā nodoma bija jāatsakās. Iespējams, ka Armands bija uzņēmies šo ceļojumu, cerēdams personīgi veco vīru pārliecināt, bet krietnais cilvēks aizmirsa, ka trīsdesmit gadi cilvēkus bija pārveidojuši līdz nepazīšanai.

Izsūrojies par onkulīti, Armands sarosījās uz iešanu.

„Ir jau vēls. Rīt priekšpusdienā eju atkal apciemot veco vīru. Bet pēcpusdienā būšu brīvs! Ja tev ir laiks, varam sarunāt satikšanos. Sazvanīsimies vēl.”

Es gāju Armandu pavadīt. Kāpnēs teicu, ka aizmirsu ārdurvju atslēgu un iesteidzos atpakaļ dzīvoklī. Palūkojies, ka priekšnamā mani neviens nenoklausās, es skaļi norunāju:

„Komunistiskajā iekārtā nelieši bieži vien iznīcina arī savējos. Es pazīstu kādu pavisam slepkavīgu tipu. Viņš savā laikā atriebībā par kādu sīku, nenozīmīgu lietu, nolikvidēja ievērojama partijas biedra māti. Šo notikumu 45. gadā plaši iztīrāja laikrakstos, apsūdzot fašistu suņus par vainīgajiem. Bet tikai caur nejaušu gadījumu es uzzināju, kas ir īstais vaininieks. Un viņš joprojām vēl visus šos gadus ieņem augstu amatu.”

Taču galveno es tomēr nespēju pateikt. Es varēju šos pāris teikumus norunāt arī Armanda klātienē, bet slēpšanās un piesardzība bija padomju cilvēka otrā daba. Es aizsītu durvis un izsteidzos kāpnēs. Ārmands gaidīja lejā pie durvīm.

Siltā, zvaigžņotā naktī soļojām pa Elizabetes ielu Brīvības bulvāra virzienā. Sarunas vairs lāgā neraisījās, Armands skatījās pretimnācējiem pāri galvām, kautkur izplatījumā, vai arī cieši vēroja ietni. Itkā kautko meklētu. Mēģinātu saskatīt uz Rīgas trotuāra kādu vērtīgu, pazaudētu lietu.

Un pēkšņi es satrūkos. Raitā soli, mēteļa apkakli uzslējusi, mums pretīm nāca Ingrīda. Ieraudzījusi mani viņa sadurstījās. Gribēja pāriet ielas otrā pusē, bet pārdomāja un dūšīgi nāca mums pretīm. Es sveicināju. Ingrīda aši atņēma sveicienu un viņas skats pielīpa Armandam. Garām ejot, viņas acis jautājoši ieplētās un mirkli likās pat, ka viņa apstāsies. Es gluži nosvidu. Vai pēc tik daudziem gadiem viņa vēl sazimēja veco paziņu Armandu? Pētīju sērīsi draugu. Likās, viņš neko nebija ievērojis. Acis piemiedzis, kā parasti, izklaidīgi skatījās izplatījumā un sminēja savu ipatnējo smaidu. Es neviļus atskatījos. Ingrīda stāvēja pie tramvaja piestātnes un noskatījās mums pakal. — Sasodīta lieta! Vai mēs nevarējām apstāties un parunāties kā normāliem cilvēkiem pieklājas? Armandam un Ingrīdai tas būtu patīkams atkalredzēšanās mirklis. Kāda nevajadzīga, muļķīga slēpšanās! Vai mēs neuzvedāmies kā bērni? — Es palēnināju gaitu, gribēju griezties atpakaļ, bet tad atcerējos, ka biju jau sapīnies melos līdz kaklam un likos mierā.

Iespējams, ka Ingrīda jau rītu pat sazvama mācītāju Kocēnu un uzzina, ka patiesi tas bijis Armands, ko viņa šovakar redzējusi uz ielas. Un ja nu Ingrīda mēģina Armandu satikt? Tas gan nebija Ingrīdas garā. Bet ja nu tomēr? Ko es teikšu? Kā es izmelošos? Bet varbūt visa taisnošanās atkritis, Ingrīda pateiks Armandam, kas es esmu par putnu, un Armands nemaz vairs nevēlēsies ar mani satīkties. Domājot par šādu iespēju, mani sagrāba pēkšņas dusmas. — Pie velna visas

šīs sarežģītās kombinācijas Un es jau pavēru muti, lai teiktu: Nupat pagāja garām Orleānu Ingrida.

Viņa nedzīvo nekādos laukos, bet šeit pat Rīgā, savā senākajā dzīvoklī. Es negribēju, ka tu viņu satiec, jo viņa mani neieredz. — Un tādā garā tikai uz priekšu, visu taisnību par sevi, par Ingridu, par Aleksi.

Bet pēkšņi Armands ierunājās:

„Ātceries kā toreiz cēlām Brīvības pieminekli? Es arī, puika būdams, izkratīju savu cūkas banku. Vecāki ziedoja. Es negribēju palikt aizmugurē. Mūsu mājā tika daudz spriedelēts par šo pieminekļa lietu. Apcerēti tēlnieki, projektu darinātāji. Vecākiem toreiz Zāle likās par daudz kokains. Labāk patika Zaļkalns. Bet pieņēma Zāles metu. Un tas bija pareizi. Zaļkalns ar savu baltā tēva šķīsto izskatu vēlāk izrādījās krievu cilvēks. Par cik nacionāls bija Zāle, kas to lai zin, bet viņš vismaz laikā nomira.

Atceros, kāda toreiz bija sajūsma. Pat lauku onkuliši, Rīgā iebraukuši, steidzās aplūkot, kā paceļas brīvības piemineklis. Arī viņi bija ziedojuši un gribēja redzēt ar savām acīm, kā tas viss notiek. Un pēc tam varēja lepnī teikt: Arī es tur esmu piedalījies! Tas ir arī mans piemineklis.”

Armands apklusā un steidzīgi paātrināja gaitu, ejot garām Brīvības piemineklim, pie kura celšanas arī viņš, jūsmīgs puika, bija tik daudz piedomājis. Tās bija jūtas, kādas mūs, šeit ikdienā dzīvojot, vairs neapgrūtināja. Bijām apdauzīti un garajos nebrīvības gados pie daudz kā pieraduši, pat pie tā, ka mūsu labākie rakstnieki savu latvieša apziņu par sīkiem labumiem saplēsa kāju autos un pēc tam, nodurtām acīm, ar vainas apziņu dvēselē, gāja garām tādiem Aleksiem Orleāniem, kas viņus dziļi nicināja. Es nevarēju atkratīties no kaitinošas sajūtas, ka trimdinieks, kas pēc tik daudziem gadiem atbrauc apciemot dzimteni, savā pārlicīgajā jūtīgumā ir dziļi nožēlojams. Es labi saprotu, ka Armands daudz ko šeit negribēja redzēt, un tomēr

viņa jūtīgums mani aizkāra. Bet visi jau nevarēja tā kā Velmana kundze, kas staigāja pāri latviešu nelaimei trallinādama un valšķīgi piemiedza aci, ejot garām kanālmalos solam., kur kādreiz ievu ziedu laikā bija sēdējusi ar savu puisi. Tādi mes bijām kļuvuši. Mūs kaitināja ja kāds mūsu ciešanas ievēroja, bet vēl vairāk kaitināja, ja tās negribēja saskatīt.

Bija vēla stunda, kad devos mājās. Dienas iespaidu nogurdināts, jutos kā noreibis. Šķērsojot ielu, man paslidēja kāja. Tieši līdz zemei nenolaidos, bet neveikli uzklunkuroju uz ietnes. Kad atskatījos, nirdzīgs vieplis turējās man aiz muguras. Drusku atstātāk gar mājas sienu snāja vēl otrs stāvs. Mani sagrāba nelāga sajūta. Biju noturēts par iereibušu un nebija šaubu, ka šie ļaunprātīgie mošķi taisījās man uzbrukt, mani aplaupīt. Es palūkojos apkārt. Atskaitot šos divus, tuvumā neredzēju neviena cita gājēja. Priekšā pletās garš neapgaismots ielas posms. Līdz mājām vēl bija vairāki bloki. Es strauji apgriezios un devos atpakaļ gaismas lokā. Sekotāji, izgrūzdami krievisku lāstu, negribīgi atkāpās katrs savā ietnes pusē. Izgājis ielas vidū, es iebāzu divus pirkstus mutē un skaļi nosvilpos. Nelieši pazuda šķērsielā. Tā es jau dažkārt biju manevrējis laukā no brālīgās republikas draudzīgo pilsoņu apkampieniem un, pateicoties savai piesardzībai, vēl nevienu reizi nebiju uz ielas aplaupīts, lai gan rūpnīcas strādnieki nereti sūdzējās par norautu mēteļi vai pulksteni. Reiz vienam tumšā šķērsielā novilkta pat bikses. — Nogaidījis brīdi un pārliecinājies, ka nelieši aizgājuši, steidzīgi soļoju mājās. — Ne jau pie mums vien notika šādas lietas. Armands sūdzējās par nēģeru uzbrukumiem uz ielas arī brīvajā Amerikā. Kautkāds trakums bija sagrābis visu pasauli. Un man gribējās apgalvot, ka visa tā sākums meklējams Maskavā.



Grozījos no vieniem sāniem uz otriem, nevarēju iemigt. Pārdomāju Armanda priekšlikumu. Tas bija

tik nereāls kā fantastiska pasaka. Gribēju no tās atkraitīties, bet atkal un atkal atgriezos pasakā.

Ir kluss, silts Kalifornijas vakars. Sēdu Armanda motorlaivā. Tuvumā klaigā ūdens putni. Siki vilnīši sitas gar laivas malu. Nekādas baigas domas vairs neapgrūtina apziņu. Jūtos atbrīvojies no visa nelāgā. No baismīgās, murgainās pagātnes. Varu darīt, ko vēlos, varu sēdēt malā, varu braukt jūrā. Tālumā, pāri moliem plešas Klusais okeans, gluds mierīgs ūdens klājiens, ko vietumis svērtēniski savītroja grafiski buru masti. Arī es jaunībā burāju. Tikai tas bija tur tālu projām, Ķīšezerā. Varētu vēl pamēģināt arī tagad. Es pacilāju elkoņus. Plecus lauzīja reimatisms.

Nebija nekādas vainas tāpat pasēdēt laivā, pakratīties ūdenī. Cik labi, ka pasaulē bija tāda vieta, kur neviens neviena netraucēja. Neviens nestāvēja man aiz muguras. Es varēju katrā laikā iedarbināt motoru, iebraukt jūrā, cik dziļi vien vēlējos, atstāt aiz sevis Rīgas ugunis, pārbraukt pāri uz Zviedrijas krastu. Nekādas patruļas nedzītos man pakāļ. Nekādi brīdinājuma signāli. Garām pabrauktu laiva ar priecīgiem zvejniekiem. Mēs samātos, draudzīgi sveicinātu viens otru. Pārmītu dažus teikumus par laiku, par kluso jūru, par labo lomu. Bet ko es tur darītu, svešajā Zviedrijā? Es tur neviena nepazītu. Tur man nebūtu neviena drauga. Pēc nostāstiem zviedri bija vēsa, nemīlīga tauta. Es tomēr labāk paliktu tepat vecajā, ierastajā Rīgā.

Un, izmetis likumu klusajos ūdeņos, es grieztu laivu atpakaļ un stūrētu uz dzimtenes krastu. Tur malā mani sagaidītu laipni smaidoši cilvēki. Neviens nelūrētu mani neuzticīgi caur pieri, neviens neprasītu, kur esmu bijis, kur braucis bez atļaujas, ko meklējis, ko spiegojis, ko aizliegta domājis, ko darījis, ko gribējis darīt? Ko varbūt būtu iegribējis darīt. Neviens mani neapgrūtinātu, nekliegtu, nedraudētu. Neviens nevicinātu man šautenes stobru zem smakra, jo visi pratinātāji, tincinātāji, visu ļaunu aizdomu apsēstie tumsas cilvēki, tautu mocītāji būtu pazuduši kā uz burvja mājienu, atkāpušies pazemē, atpakaļ tur, no kurienes tie kādreiz izcēlās.

Krastmalā stāvētu bars smaidošu cilvēku, kas runātu latviešu valodu. Es brīnītos, pa kuru laiku visas šīs pārvērtības notikušas? Kā tas iespējams? Kas tas bija, kas pareģoja, ka paies desmitiem gadu, kamēr latviešu tauta atkal atžirgs, atmetīs bailes, neuzticību, aizdomas. Nieki vien bija tādu gudrinieku prātojumi. Cilvēki pie labestības pierada daudz ātrāk nekā pie ļaunuma un posta.

Un turpat pie laipām stāvētu un vicinātos Aleksis un Ingrīda. Aleksa labā roka tāpat ļengani karātos plecā, bet acīs vairs nebūtu nomocīta dzīvnieka izteiksmes. — Un kas tas? Pāri Rigai paceltos augsts smails obelisks. Vēl augstāks par Pēterā baznīcas torni. Es brīnētos, kas to uzcēlis tik īsā laikā. Vakar tā vēi nebija! Kā tas te gadījās?

Aleksis pasmietos: Vai tu laikrakstus nemaz neesi lasījis tur, Kalifornijā, dzīvodams? Tas ir piemineklis NEZINĀMAJAM NOMOCĪTAJAM CILVĒKAM. Visās bijušajās komunistu zemēs tādi ir uzcelti, un cilvēki iet tur garām un noliek ziedus. Tu esi dzīvojis kā maisā, nekā neesi ievērojis. Āri Vašingtonā uzcelts tāds piemineklis kā brīdinājums brīvajām tautām. Un tu tiešām neesi neko par to dzirdējis? Neticami! — Aleksis rātos, pārmetu man nevērību, bet viņa balsij vairs nebūtu senākās, neiecietīgās, nicinošās pieskaņas. Viņš pienāktu man klāt, uzsistu ar savu veselo roku uz pleca un teiktu: Labi, ka tu neesi tas, par ko es tevi turēju! Citādi tu šeit nestāvētu, bet būtu pazudis kopā ar tiem citiem. Paslēpies pazemē.

No laivas kabīnes izkāptu Armands, izstaiptos, izsnaicītos, papētītu mierīgo jūru, ieskatītos manās neaprakstītajās papīra lapās un piebilstu: Es redzu, tev šodien neveicas. Tas nekas. Uzvilksim buras, paslidināsimies pa gludo ūdens virsu. Var paburāt arī bez vēja. Nekādus trakumus tu te nesagaidīsi. Šis taču ir Klusais okeans. Saprotams, varējām burāt arī bez vēja. Tikai man krentās Armanda piezīme par manu darbu. Es spītīgi iecirtos. Varbūt patiesi man šodien neveicās. Bet rīt es atkal, visiem par spīti, rakstīšu.

Es uzdedzu gaismu un pasniedzos pēc savām piezīmēm. Šonakt tik vai tā es nespēju iemigt.

9.

Kādreiz es daudz gudroju, kā savas piezīmes glabāt, lai tās tik viegli neatrastu okšķerētāji, kas slepeni iezogas mitekļos, īpašniekam promesot, vai arī oficiālie, nekautrīgie kratītāji, kas rikojas svešajās mājās ar pilnu varas autoritāti. — Taisījos iesiet piezīmes „Īsā kursā,” vai kāda Ļeņina rakstu sējumā. Papīru varēja piešķērēt tieši pēc mēra. No ārpuses nebūtu nekas pamanāms. Bet — okšķeriem bija milzīga pieredze.

Viņi zināja, ka šādos partijas svētajos rakstos „tautas ienaidnieki” nereti glabāja savus noziedzīgos papīrus, vēstules, piezīmes. Nebija nekāda lielā māksla izcilāt sējumus un izlaist lapaspuses pāri ikšķim. Ja kratītāji bija vairāki, grāmatas šķirstīja īsti pamatīgi, meklējot izsaucējus un jautājuma zīmes uz lappušu malām vai aizdomīgu pasvītrojumu. Daudzi literāti šādu atzīmju dēļ bija nolikuši savas galvas Sibīrijā. Un atrast piepeši veselu biezu rok rakstu! Tas jau bija panākums, kas prasītos pēc paaugstinājuma.

Arī dubultdibeni atvilknēs un skapjos bija lietas, pēc kurām Čekas meistari meklējās vispirms. Paslēpt kautko matracī vai mēbeļu popējumā varētu tikai lielākais vientiesis. Tikpat ģeķīgi būtu izkalt sienā ierobu un aizklāt to ar tapētēm. Normālas istabas četrās sienās padomju pilsonim nebija nekādas iespējas paslēpties no vaists drošības iestāžu kaujinieciskās modrības. Tāpēc es glabāju savas piezīmes pavisam atklāti uz rakstāmgalda, blakus tintnīcai, allaž ērti pa rokai.

Tur parastā, apdriskātā klade, kādas lieto skolās, patiesi nedūrās acīs un jo slīpētāks un izgudrāks meklētājs, jo mazāk izredžu viņam to pa-

manīt. Dumjākiem, mazāk piedzīvojušajiem meklētājiem, kas iedomātos atšķirt arī tik uzbāzīgi atklāti pamestu burtnīcu, esmu uzrakstījis uz vāka: „PIEZĪMES PAR AUDUMU KRĀSOŠANU AR SARKANO ANILĪNU” un aizpildījis pirmās lapaspuses ar tehnisko procesu aprakstiem.

Šis paņēmiens izrādījās noderīgs. Manos pirmajos Tekstilrūpniecības tresta darbinieka gados manu mitekli vairākkārt slepeni pārmeklēja, bet nekādā nekā neatrada. Okšķeru rokas bija kladei pieskārušās. To varēja viegli pārbaudīt. Es noliku kladi, itkā pavirši nomestu vienmēr noteiktā vietā uz rakstāmgalda, iezīmētā ar tikko saskatāmām skrambiņām galda pulētajā virsmā. Man bija daudz niknu skauģu un rūgtu nelabvēļu. Tādu netrūkst arī tagad, tikai — īpatnēju apstākļu dēļ viņi vairs nevar man nekā padarīt. Ācumirkli mans stāvoklis rūpnīcā un vispār padomju sadzīvē ir tik drošs, cik vien tas vispār šīnī partijas un policijas diktatūras zemē iespējams.

Nereti domāju par to, kāpēc rakstiju šīs piezīmes, kas varēja mani pazudināt, par spīti visiem nodrošinājumiem? — Man vajadzēja kāda ventiļa, iespējas kaut uz brīdi atbrīvoties no padomju ikdienas. Pēc nogurdinošajām mocībām ar darba normām, izstrādes kāpināšanu, ar nederīgiem plāniem un grafikiem, ar partorgu, kultorgu un citādu uzraugu un pārraugu darba dabīgā ritma traucētāju ļaunprātīgo stulbumu. Normālam cilvēkam draudēja nosmakšana padomju režīma nāvējošajā, ģeķīgajā ideoloģiskajā papagaīlībā.

Es cilāju savas piezīmes bieži. Pārlasu, laboju, papildīnu. Atmiņa neplūst kā upe, bet šaudās kā malduguns naktī un gluži negaidot izgaismo sen aizmirstus kaktus un notikumus. Par daudz ko, kas ar mani noticis, es neesmu nevienam nekā stāstījis. Man nav neviena, kam stāstīt.

Var, saprotams, vaicāt, kāda nozīme aprakstīt tik necilu dzīvi kā manējā, ko tik smagi sakropļojusi austrumu varmācība. Bet tā ir mana dzīve, un man allaž nāk prātā Tilla Pūcesspieģeļa atbilde, kad ķēniņš viņam vaicājis: „Kur atrodas pasaules centrs?” — Tills piespēris kāju pie zemes un teicis:

„Pasaules centrs ir tieši šeit, kur es patlabam stāvu! Lūdzu, pārmeriet, un ja esmu kļūdiņies tikai par collu, varat mani pakārt!”

Par spīti visai spriedelēšanai par kolektīvu un masām, ikviens un katrs mēs stāvam savas pasaules centrā, katrs pats esam vissvarīgākā persona pasaulē, jo viss pārējais jau galu galā var būt arī tikai šķitums, sapnis, kā to atzinis spāniešu dramatiķis Kalderons de la Barka savā skaistajā lugā „Dzīve ir sapnis.” Tikai — ja spāniešiem dzīve bija sapnis, tad latviešiem kopš 1940. gada tā ir nepārtraukts murgs.

Bieži domāju, ko darīt ar šīm piezīmēm? Kur tās paliks, ja man gadās šo pasauli atstāt pēkšņi un uz vietas. Vai novēlēt tās Ingridai un Aleksim? Vai vispār pagūšu tās kādam novēlēt? Saprotams, viss pasaulē bija iznīcīgs, bet tomēr būtu žēl, ja mani pūliņi netiktu tālāk par Čekas krāsni.

Pēdējās dienās biju izšķīries nodot piezīmes Armandam lai viņš tās izved brīvajā pasaulē. Par spīti stingrajai uzraudzībai, vienam otram tādas lietas bija izdevušās.

Ko Armands ar manām piezīmēm iesāks, lai paliek viņa ziņā. Šinīs pāris naktīs un dienās nu vajadzēja visu pārskatīt lapaspusi pa lapaspusei. Varbūt derēja ko svītrot, saīsināt? Biju sācis savu dzīves stāstu no pārāk dziļas pagātnes. Kas vairs atceras manu tēvu rūpnieku Bernardu Velku? Direktoru Velku? — Bet viņa dzīve ir daļa no manas dzīves un es netieku tai garām.

Es atvēru kladi un lasīju:



Nelāgs liktenis jau trijās pacudzēs mums, Velkiem, nav ļāvis piepildīt savas ieceres. Mans vec-tēvs, Kristaps Velks, mīlēja mūziku, vēlējās kļūt par kapelmeistaru, bet apstākļu spiests palika par lauku bodnieku. Tēvs, Bernards Velks, studēja likumus Tērbatā un valodas Karalaučos, gatavojās politiķa, diplomāta karjērai, bet dažādu iemeslu dēļ, kurus izraisīja Pirmais pasaules karš, kļuva par rūpnieku. Es, pēdējais Velks, svārstījos starp

literātūru un skatuves mākslu, bet, savukārt, Otrā pasaules kara sarežģījumu dēļ, jau trīsdesmit gadus strādāju netikamu darbu, kas ir gluži svešs manām tieksmēm un interesēm. Tomēr par spīti neveiksmēm un sarūgtinājumiem, mēs Velki, arvienu esam bijuši pienākuma cilvēki. Arī iespiesti nepatīkamos, nepiemērotos darbos, mēs darījām tos, cik labi vien spēdami un, jāteic, ar diezgan atzīstāmām sekmēm.

Pirmais pasaules karš bija pusē, kad nomira manas mātes tēvs. Mātes brālis bija iesaukts karā un manam tēvam, kas veselības dēļ bija atzīts par karadienestam nederīgu, vajadzēja uzņemties mātes ģimenei piederošās rūpnīcas pārzināšanu. Saprotams, tikai pagaidām. Tēvs bija pārliecināts, ka karš drīzi beigsies, istais mantinieks pārņāks mājās un pagaidu pārvaldnieks varēs atkal atgriezties pie savām studijām. Karš beidzās, bet mātes brālis nepārnāca un mans tēvs palika viņa vietā. Kopš vien savu tēvu atceros, redzu viņu nopietnu, koncentrējušos sēžam pie platā rakstāmgalda un šķirstam papirus, vai arī — pašapziņīgā, ērtā gaitā soļojam cauri rūpnīcas ailēm. Tas bija tēva raksturā — nekad un nekur nesteigties un tomēr arī nekā nenokavēt. Savus rīkojumus viņš izteica laipni, bez īpaša uzsvara, bet skaidri un nepārprotami un arvienu pilnā pārliecībā, ka tas, ko viņš dara, ir pareizi. Un tā tas pa laikam arī bija. Par organizētāja svarīgāko īpašību viņš uzlūkoja spēju ātri un neatsaucami izšķirties. Un tiešām, es neatceros, kad viņš būtu kādu savu rīkojumu atcēlis. Daudzreiz esmu vēlējis kaut arī mani būtu iedzimis kautkas no šīm vērtīgajām īpašībām.

Tēvs pierada pie nevēlamā, netikamā darba, pa daļai uztverdams to kā izaicinājumu. Izvadīt un saglabāt rūpnīcu cauri visiem kara un sekojošo juku gadiem nebija nieka lieta, sevišķi, ja ievēro, ka viņam nebija ne tehniskas izglītības, nedz arī praktiskās pieredzes, tikai — inteliģenta cilvēka loģiskais saprāts. Kamēr citas rūpnīcas izputēja vai tika pārceltas uz Krieviju, kur revolūcijas maņās iznīka, tēva vadītā „Vidzemes manufaktūra” tieši

plauka un paplašinājās. Tēvam netrūka izdomas, un viņš nebaidījās riskēt.

Jau pašā darbības sākumā viņš paglāba rūpnicu no tūlītējas slēgšanas, atrazdamš īpatnēju „karam nepieciešamu” darba nozari: viņš sāka darināt ordeņu un goda zīmju krāsainās lentes. Izrādījās, ka šīs lentes cara Krievija bija allaž ievedusi no ārzemēm, bet kara apstākļos ievedumi apsika. Vēlāk tēvs omulīgos brīžos ironizēja, ka savā laikā esot apmetis cilpu ap daudzu augstmaņu un ģenerāļu kakliem, jo augstāko pakāpju ordeņus nesprauda pie apbalvojamā krūtīm, bet kāra lentēs iesietus ap kaklu.

Arī lielajā tautas posta — „bēgļu laikā,” kad sakautās armijas vēlās atpakaļ uz iekšzemi, kad Kurzeme nonāca vācu rokās, bet fronte pie Daugavas noturējās tikai pateicoties latviešu strēlnieku pulkiem, tēvs nedevās līdzī bēgļu straumei uz Krieviju, bet prata par spīti visiem valdības mudinājumiem un evakuācijas pavēlēm palikt uz vietas.

Kā pa miglu atceros pirmo Baigo 19. gadu, kad ļaunā brīdī krievu komunistiem izdevās ielauzties Latvijā. Tēvs slēpās pie radiem Vidzemē un vēlāk bija pārgājis pāri fronteī uz Liepāju.

Atceros uniformētus, bruņotus vīrus, kas šād tad ieradās pie mums un prasņāja, kur palicis tēvs.

Māti neapcietināja tikai tāpēc, ka meklētāji cerēja ka tēvs agri vai vēlu mēģinās uzņemt ar ģimeni sakarus un iekritīs viņu lamatās. Nekādu īpašu „grēku” tēvam nebija. Ar politiku viņš nenodarbojās, bet viņš bija rūpnieks, kaut arī pret savu gribu, un kā tāds — „tautas ienaidnieks.”

Nelūgtie viesi pastāvīgi atkārtoja, ka nu esot pienācis viņu laiks un ka beigas esot buržujiem un arī buržujēniem, ar to domādami mani un mazo māšeli, kas tikko mācījās staigāt. Es nepratu vēl pareizi izrunāt vārdu buržujs, bet zināju, ko tas nozīmē: pārēdušos resnvēderi un brīnējos, kāpēc ciemiņi mūs tā saukā? Toreiz mūsu mantība bija konfiscēta, mēs gulējām uz grīdas pamestiem salmu maišeļiem un dažu labu dienu iztikām bez

pusdienām vai vakariņām. Mūsu pratinātāji, turpretim, bija drukni sārtvaidži, kam dvaša smirdēja pēc ķiplokdesām un degvīna. Bērna vientiesībā es teicu, ka buržuji taču ir viņi paši! Tas katru reizi lika viņiem tieši rēkt no smiekliem un jaučības.

Jau šīs bērnības pieredzes dēļ priekšstats komunistis, boļševiks, kreisais man allaž saistās ar varmācīgu, bļauru sadīstu, kam nepavisam nav prātā īstenot ļaužu starpā taisnību, vienlīdzību, brālību un citas skaļi pieteiktas skaistas lietas, bet gan apmierināt savu vandāļa dabu, parādīt, izbaudīt varu, mocīt, atriebties — par ko un kam — vienalga. Pat vārdam revolūcija ir manā apziņā slihta skaņa. Es apziņos, ka var būt taisnīgas revolūcijas, īpaši sacelšanās pret svešas tautas vai valsts uzkundzēšanas, piemēram, ungāriem, mēģinot nokrātīt krievu komunistu jūgu, bet šīs vārds tik daudz skandināts sakorā ar krievu varmācībām, ka ieguvis nelāgu, atbaidīgu nokrāsu.

Pirmajā Baigajā gadā latvieši iepazinās ar komunistu šķiru cīņu, ar paņēmienu sasiet apcietinātiem rokas ar dzeloņstieplēm un nogalināt tos ar šāvīnu pakausī, iepazinās ar nāves nometnēm, „zvēru dārziem“ Gulbenē, Pļaviņās un citur. Toreiz uz Sibīriju neveda. Sagūstītos mocīja un nobeidza tepat Latvijā. Šim posta vietām pienāktos uzcelt dižus „memoriālus,” bet latviešu dabā nav ilga atmiņa. Ne toreiz, ne tagad.

Sikbūtnei, kā man, murgu pusgads, saprotams paskrēja nemanot. Rīgu atbrīvoja. Tēvs pārradās mājās. Atceros izdemolēto rūpnīcu. Logi bija izgāzti, mašīnas pēc iespējas salauztas, viss paņemamais pievākts. Tur bija pūlējušies dažādu šķirņu „aktivisti.” Visas raizes tomēr aizēnoja prieks par krievu padzišanu. Tas bija milzīgs un vispārējs. Tautas gaviles! Izklidūšie vecie darbinieki atkal saradās kopā. Mašīnas salaboja, logos stiklu vietā ielika saplākšņus un apbrīnojami isā laikā rūpnīca sāka atkal darboties.

Pa tam arī Bermonts bija sakauts, Latgale iztīrīta no krievu paliekām un latviešu tautai iesākās skaistākais un cerīgākais — neatkarīgās valsts laikmets.

Esmu arvienu juties pateicīgs liktenim, ka tas ļāvis man piedzīvot manas tautas spožākos divdesmit gadus, kad katrai lietai, katram pasākumam piemita dziļa jēga un lietderība: mēs visi kopā cēlām kautko savu un latvisku! Katrs darbs bija ķieģelis Mūžīgās Latvijas celtnē. Nekas, ja dažs ķieģelis ielikās šķībi vai sabirza. To varēju atvietot ar labāku. Mēs maldījāmies un kļūdījāmies, mēs kļidojāmies un tiepāmies viens pret otru, bet tās bija mūsu kļūdas, kuras varējām atzīt un labot tā, kā mēs to paši atradām par labu. Tās bija mūsu diskusijas un mūsu pašu atrisinājumi. Tas viss darija mūs tikai stiprākus, mūsu zemi krāšņāku un mūsu kopības apziņu ciešāku. Un ja arī dažus gadus mūsu zemē valdīja „diktatūra,” tad tā bija latviešu diktatūra, mikstākā un lēnīgākā diktatūra, kāda vien jebkur pasaulē pieredzēta. Tā iesākās ap apvērsumu, kurā netika izliets neviens piliens asiņu! Salīdzinot ar krievu vai vācu negantajām despotijām, latviešu „diktatūra” bija košākā brīvība! Tas nu reizi par visām reizēm jāiegaumē katram latviešu vēsturniekam. Nekādas krievu nievas un meli, nekādas varmācības un sadrukāto papīru lavīnas nespēs paslēpt un aptraipīt lieliskās Brīvvalsts laikmeta spožumu! Kamēr vien vēl kautkur dvašo kāds latvietis, tas allaž varēs atcerēties — vismaz divdesmit gadus mana tauta piederēja pati sev un nekalpoja nevienam!



Kad beidzu ģimnaziju, vajadzēja izšķirties, ko studēt. Tēvs bija pa pusei izlēmis, ka man ar laiku būs jāstājas viņa vietā un jāvada uzņēmums. Rūpniecība bija krietni augusi un izbūves gaitā tēvs bija to pārvērtis par akciju sabiedrību. Akciju vairums viņam nepiederēja. Viņš bija tikai algots direktorīkotājs, bet īpašs statūtu punkts nodrošināja viņam šo amatu uz nenoteiktu laiku līdz ar tiesībām izraudzīt sev vietnieku vai pēcnācēju. Man turpretim prāts nesās uz gluži citām lietām, uz rakstniecību un teātri. Tēvs vēlējās, lai es studēju inženieru zinātnes, man patika valodas. Beidzot mēs atradām

kompromisu: es iestājos tautsaimniecības fakultātē.

Tā gluži nebija, ka man nemaz nebūtu intereses par rūpnīcu, mašīnu mehaniku un arī tirdzniecību, sevišķi starptautisko. Es ilgus lomus nostrādāju dažādos rūpnīcas darbos kā algots darbinieks, pelnīdams sev kabatas naudu, un labi iepazīnos ar dažādajiem darba procesiem. Ātcerēdamies savu paša nepatiku pret rūpnīcas darbu, tēvs necentās mani pārāk ietekmēt, atstādams galīgo izšķiršanos man pašam.

Sasniedzis zināmu materiālu labklājību, tēvs par tālāku mantas vairošanu neraizējās, it īpaši pēc mātes nāves. Krievijas revolūcijas jukas un pirmais padomju Latvijas posta gads bija viņam mācījis cik viegli iznīka un izputēja lielle kapitāli un īpašumi. Daudzas reizes viņš atkārtoja, ka nepavisam nedomā atstāt man kādu mantojumu: katram esot jāprot stāvēt pašam uz savām kājām.

Studijas nobeidzis un ieguvis derīgas zināšanas grāmat- un veikalvedībā, kā arī starptautiskās tirdzniecības likumos, pagaidām paliku strādāt rūpnīcā, nedomādams gan tur palikt uz visiem laikiem. Vairākas reizes, ar dažādiem uzdevumiem, tēvs mani sūtīja uz ārzemēm, Vāciju, Beļģiju, Angliju. No izdevības ceļot es nespēju atteikties, un tā pēdīgi iznāca, ka rūpnīca paņēma tikpat kā visu manu laiku un manas īstenās, literārās intereses kļuva tikai par vaļasprieka izpriecu. Es rakstīju gan šo to vienai, otrai avīzei un žurnālam bet ar nepatiku ievēroju, ka mana tematika sāk sarukt tikai uz ceļojumu aprakstiem.



Gadījās ka rūpnīca pazaudēja savu ilggadīgo sētnieku, kas reizē bija arī naktssargs, t. i. cilvēks, kas dzīvoja un pārgulēja rūpnīcā. Vecais sētnieks bija iekrājis mazliet naudas, iepircis Jūrmalā vasarnīcu ar pūrvieta zemes un taisījās nodoties zemeņu dārzniecībai.

Izrādījās, ka sameklēt viņam vietnieku nemaz nav tik viegli. Uz sludinājumiem „Jaunākās Ziņās” pieteicās daži vecūki, bet tēvs vēlējās jaunāku,

spēcīgāku cilvēku. Tikai pēc otrā vai trešā sludinājuma atnāca drukns, platkaulains puisis, apmēram vienā vecumā ar mani. Viņa salkancais, iztapīgais smaidis man nepatika jau no pirmā acu uzmetiena. Sētnieka amata kandidāts skatījās greizi caur pieri, ne sarunu biedram sejā, bet iesāņus, lejup. Platajā, porcinajā, manāmi asimetriskajā sejā izcēlās piešķiebta mute ar lielām lūpām. Nevis nēģeriski biezām un stingrām, bet lēveraini papiānām, kurās ar varu ieviebtais, iztapīgais smaidis ilgi neturējās, allaž pārvērdamies trulā, piepūstā, itin kā apvainotā vaiBSTā. Viņš runāja maz, atbildēdams tikai uz jautājumiem:

— Žanis, Arvīda dēls Gnēze. Rīdzinieks. Neprecējies. Tēvs izkrāvējs ostā. Gājis pamatskolā. Pēc tam apmeklējis amatniecības kursus, bet pametis.

— Kāpēc pametis? — Sācis strādāt ostā. Tad karadienests Daugavpils. Pēc tam galdnieka māceklis. Uz būvēm. Būvmateriālu noliktavas sargs.

— Ko darījis beidzamajā laikā? — Bezdarbnieks.

— Cik ilgi? — Tur viņš sastomījās, atbildēja izvairīgi, bet tēvs viņam neuzplijās.

— Dikojis? Paslinkojis? Tā nelikās sevišķa nelaime.

— Vai viņam ir apliecības no iepriekšējām darba vietām? — Tādu nebija.

Es redzēju, ka arī tēvam kandidāts neko nepatik, bet sētnieka mums vajadzēja, un šis likās diezgan piemērots.

Pastāstījis kādi ir darba pienākumi, tēvs ievaicājās, cik lielu algu Gnēze cer saņemt? Gnēze pastomījās un nosauca ļoti mērenu summu, krietni mazāku, nekā mēs maksājām vecajam sētniekam.

Tēvs pasmējās un nogrozīja galvu. Tāda pieticība bija neparasta lieta. Brīdī domājis, viņš teica:

„Es jums maksāšu vecā sētnieka algu. Es jūs pieņemšu uz divām nedēļām izmēģināšanai. Ar mieru?”

Mazs sārtums iekāpa Gnēzes platajos vaigos, un viņš pievienodamies pamāja.

„Kad varēsīt stāties darbā?”

„Tūlit.”

Tēvs bija veco laiku cilvēks un augsti vērtēja centību. Es manīju, ka Gnēze sāk iekarot viņa simpatijas.

„Šis ir mans dēls un palīgs, Klaudijs,” teica tēvs. „Iepazīstieties! Viņš ierādis jums darbu. Varēsit sākt rit no rīta.”

Es sniedzu Gnēzem roku un saņēmu pretim saltu, pabiezu pentoku, kas nemaz neatbildēja uz manu spiedienu. Man šis cilvēks pagalam nepatika un ja tēvs būtu iepriekš ar mani apspriedies, ko bija pavisam viegli izdarīt, palūdzot Gnēzi pagaidīt priekšnamā, tad es viņu noteikti atrunātu no šāda darbinieka, kas man likās neskaidrs, glūnīgs un ļaunvēlīgs. Tagad atlikās tikai cerēt, ka divās izmēģinājuma nedēļās viņam atradīsies trūkumi.

Es Gnēzem izrādīju un izstāstīju visu, kas apkopējam darāms un aizvedu aplūkot sētnieka dzīvokli. Tas neatradās patrepē vai pagrabā, kā nereti citos namos, bet noliktavas pusstāvā. Prāva, gaiša istaba ar logu uz pagalmu, maza virtuve un atsevišķas ērtības, kas toreiz šādos sargu mitekļos bija diezgan reta lieta. Gnēze nekā neteica, bet varēja skaidri nomanīt, ka uz tik labu mitekli viņš nebija cerējis.

Vecais sētnieks bija aizvācies ar visām mantām, atstādams istabu gluži tukšu. Es vaicāju, vai Gnēzem ir kādas mēbeles, viņš atteica, ka nav, bet tā neesot nekāda lielā bēda, un tūdaļ ķērās pie slotām un liešķeres un izgāja slaucīt pagalmu. Man tāda pārlicīga centība likās jocīga. Tā kā nebija šaubu, ka Gnēze gribēs jau pirmajā naktī apmesties jaunajā mitnē, devos sarūpēt viņam gultu un pāris krēslu. Galdu sameklēju austuves noliktavā. Mitekļa dēļ Gnēzi apskaustu jebkurš students.

Iemesls atlaist jauno darbinieku drīzi vien radās, tikai ne tāds, kādu cerēju. Viens no mūsu strādniekiem bija uzzinājis, ka Gnēze tikai nesen iznācis no cietuma, kur nosēdējis astoņus mēnešus par pretvalstisku darbību, par komunistu proklamāciju izkaisīšanu.

Tēvs lika ieaicināt Gnēzi kabinetā un es biju gluži pārliecināts, ka viņu atlaidīs. Gnēze ienāca sadrūmis, balti valbīdams tuvu kopā sabīditās un

dziļi zem pieres kaula iespiestās acis. Viņš jau bija sagatavojies vislaunākajam.

„Kāpēc jūs man tūdaļ neteicāt, ka esat sēdējis cietumā?” vaicāja tēvs.

Uz atbildi bija jāgaida labu brīdi:

„Citur es to stāstīju. Tad ar mani tālāk vairs nerunāja. Vēlāk neteicu. Bet arvienu ļaudis uzziņāja.”

„Cik vietas jūs paguvāt izmainīt?”

„Katru nedēļu savu.”

„Kas jūs pamudināja pieslieties pagrīdniekiem?”

Gnēze tikai noplātīja rokas.

„Un tagad? Vai arī tagad jūsu nodoms ir turpināt atbalstīt pagrīdi?”

Tas, saprotams, bija vientiesīgs jautājums. Pat Gnēze sašķieba muti tādā kā rūgtā smīnā:

„Kur nu! Tagad mani ieliks uz gadiem.”

Tēvs atspieda galvu delnā un klusēja. — Kas tur ko gudrot? — es domāju, katru brīdi sagaidīdams atraidīšanas formulul! Ļoti žēl, Gnēzes kungs, tēvs neskopojās ar kungošānu un vārdā sauca tikai savus vecākos un uzticamākos darbiniekus. Bet šīs formulas vietā tēvs pagriezās pret mani un nopūtās:

„Kautkur taču cilvēkam jāpaliek, kautkas jānopelna! — Jūs esat vēl jauns cilvēks,” tēvs pievērsās Gnēzem. „Kļūdas jaunībā nav nekas sevišķs. Par savu pārkāpumu esat saņēmis sodu. Būtu netaisni jūs vajāt par izpirktu nodarījumu. Es pieņemu, ka esat savus ieskatus mainījis un turpmāk uzvedīsities kā mūsu valsts apzinīgs pilsonis. Ar jūsu darbu esmu apmierināts un neredzu iemesla, kāpēc jūs to nevarētu turpināt.”

Gnēze brīdi sēdēja nodurtu galvu, gausi valbidams lielās lūpas. Likās, ka pēdējais tēva teikums bija viņam par sarežģītu.

„Ko tad man darīt?” viņš pēdīgi vaicāja.

„Varat palikt darbā,” teica tēvs.

„Paldies!” noņurdēja Gnēze, piecēlās un gāja.

„Tu gribi pieturēt komunistu?” es vaicāju tēvam, kad Gnēze bija projām.

„Kas to zina, par cik viņš ir komūnists? Varbūt tikai iekūlies sliktā sabiedrībā. Esmu apvaicājies

vienam otram no mūsējiem. — Kluss cilvēks, viņi saka.”

„Astoņus mēnešus nepiespiež tikai par sliktu sabiedrību.”

„Varbūt, ka viņš grib laboties? Bet kā lai labojas, ja visur jāsaņem noraidījumi? Viņam atliek tikai pavisam nekvalificēti darbi laukā no pilsētas, pie grāvjiem vai kūdras purvos. Vai arī noziedzības, par kurām viņu ietupinās uz gadiem.”

„Viņš dabūs darbu tepat pilsētā. Ostā.”

„Pie izkraušanas,” noteica tēvs domīgi. Tā nav vieta jaunam cilvēkam. Viņš tomēr ir latvietis un kā tāds taču cenšas uz augšu. Bet kādosursos mēģinājies. Lai strādā vien tepat pie mums. Gan ar laiku ieskatīs, ka pašu valstij kalpot ir prātīgāk un arī izdevīgāk.”

„Varu derēt, ka viņš savu pagrīdi neaizmirsīs.”

Tēvs igni atmeta ar roku:

„Blēņas! Kāda vispār nozīme tādai pagrīdei?”

„Vai tu nekad nerēķinies ar intūciju? Mana nojauta saka, ka šis cilvēks mums nevēl un nekad nevēlēs labu.”

Tēvs labsirdīgi iesmējās:

„Nojautas ir visnedrošākais mērs. Nojautas nosaka garastāvoklis, bet garastāvokli tas, ko tu esi vakar vakariņās vai šorīt brokastīs aplami iēdis. Nojautas rada dikas atmiņas, līdzības, kas nejauši uzpeld apziņā. Un arī tad, ja gadītos, ka tava nojauta acumirkli ir pareiza — cilvēki mainās! Nonācis citā vidē, normālā darbā, cilvēks pats kļūst citāds.” Pret tēva optimismu bija vēltīgi cinīties.

„Daries, kā vēlies! Ja esi nolēmis spēlēt pasaules lāpītāju un labdari, tad tev to neviens no galvas neizrunās.”

„Pēc kā gan pasaule izskatītos, ja mēs katrs nemēģinātu to drusku pielabot?”

Tā Žanis Gnēze kļuva par „Vidzemes manufaktūras” inventāru. —

„Citos apstākļos un normālā darbā” viņš tomēr nebūt nepārvērtās. Ja viņu uzliūkoja tieši, viņš uzmeta kūkumu un iemiedza vaigos iztapīgo smaidu, kas tūdaļ pārvērtās skābā, apvainotā vaibstā, tikko

Gnēzem likās, ka viņu neviens nenovēro. Pie tāda sētnieka nu bija jāpierod.

Savus pienākumus viņš paveica pietiekami labi, bet tie arī nebija nekādi grūtie, jo rūpnīcas darba telpas tūrēja cits cilvēks. Gnēze gan pieņēma klāt — uz paša vēlēšanos, kanclejas un kabineta izslaucīšanu. Viņam kautkā patika šinīs istabās grozīties. Viņš strādāja lēni, „apdomīgi” un, kā man likās, tiši kļuva gausāks, ja pie reizes derēja pastiegties. Viņš joprojām bija nerunīgs un ja atbildēja, tad tikai vilcinādamies, negribīgi un vislabāk tikai ar jā vai nē. Tēvs ar viņu apgājās uzsvērti laipni, bet jo ilgāki Gnēze pie mums strādāja, jo drošāks jutās par savu vietu un stāvokli, jo viņa apvainotais, itkā cietēja vaibsts parādījās arvienu biežāk. Kad mēs ar tēvu bijām nogrimuši darbā, šis apvainotais cietējs nereti parādījās kanclejas durvīs ar savām slotām un lupatām un stāvēja tur kā mēms pārmetums — kam, to es nezinu līdz šai dienai.

Dažu labu reizi es ieminējos tēvam, vai tomēr nederētu no Gnēzes atkratīties, bet viņa atbilde allaž bija viena un tā pati:

„Kā var cilvēku atlaist bez vainas tikai tāpēc, ka tev nepatīk viņa izskats? Vai arī tāpēc, ka viņš ir nesabiedrīks un mazrunīgs?”

Tēvs piedāvāja Gnēzem algotu mācekļa vietu. Apkalpot mašīnas. Izskoloties par kārtīgu audēju un pelnīt daudz labāku algu. Būdam jauns gados, Gnēze varētu avansēt par meistarū un galu galā — arī tas bija iespējams — atvērt pats savu austru!

Bet Gnēze, šķībi smīnēdam, tikai purināja galvu. Saprotams, sakarus ar pagrīdi Gnēze nepārtrauca. Viņš tikai kļuva ārkārtīgi piesardzīgs. Cietumā pasēdējis, viņš bija ieguvis pagrīdes bruņinieka piešus un partijas pilnvarnieku uzticību. Ar to pagaidām pietika. Viņam bija laimējies dabūt proletārietim piemērotu un tomēr vieglu darbu un ērtu mitekli. Viņam nepavisam negribējās piedalīties tālākajās pagrīdes dēkās un riskēt pazaudēt savas ērtības. Daudz saprātīgāki bija mierīgi nogaidīt, lai par

solītajiem labumiem cīnās citi. Īpaši tie, kam vēl nebija cietuma cenza. Gnēze sāka tēlot vārguli, kam tik tikko pietika spēka veikt savu darbu. Robustās ķermeņa būves dēļ tas nemaz nebija viegli, bet viņš ievingrinājās. Toreiz man šķita, ka viņš izliekas gaudens, lai ietekmētu manu tēvu un citus mūsu darbiniekus.

Nekas taču nebija uzslavas cienīgāks par pavārgu, bet tomēr pašreizējīgu strādnieku kas pie tam nekad nesūdzas! Tēvs dažu labu reizi arvaicājās par viņa labklāšanos un veselību, arvienu saņemdams nopūtu: „Nekas. Gan jau. Kaut kā. Ko tur nu. Ir jau labi.” — Īstenībā Gnēzes vārgums bija domāts citiem, daudz stingrākiem vērtētājiem — pagrīdes kollēgām, lai tie protas un neapkrauj ar jauniem uzdevumiem nabaga biedri ar cietumā iedragātu veselību. Vārguļa tēlošana viņam kļuva par iesakņotu paradumu: nekad jau nevarēja zināt, vai partijas draugi neatsūta okšķeri noskatīties, kā viņš uzvedas darba vietā. Šād tad pie viņa vakaros ieradās pa ciemiņam, pa tādām pašām bezsmaidu cilvēkam ar glūnošu skatienu. Viņi klusu vadīja Gnēzes istabā garas stundas.

Brīvajās dienās viņš allaž steidzīgi kautkur gāja un palika visu nakti. Ja kāds vaicāja, kur viņš bijis, ko darījis, saņēma atbildi:

„Tāpat. Pastaigājos.”

Reiz ieminējos par Gnēzes gaitām tēvam. Viņš gandrīz vai saskaitās:

„Nevar taču cilvēku galīgi ierobežot! Katram nāk savi ciemiņi, katram ir savas gaitas. Kur viņš pa vakariem staigā, nepavisam nav mūsu darīšana. Kurš jauns cilvēks tikai mājās vien notup?”

Un tas ir daudz patīkamāki, nekā redzēt viņu vedam visādus sieviešus pie sevis rūpnīcas mitekli. Lai gan arī pret to mēs nevarētu nekā iebilst. Tas ir viņa dzīvoklis un viņa ciemiņi.”

Savu naktssarga stundu viņš tomēr nekad nenokavēja.

Kādā namā blakām mūsu rūpnīcai iekārtojās liela mēbeļgaldniecība. Tēvs cilāja domu, vai abi

uzņēmumi nevarētu nodarbināt kopīgu istu nakts-sargu, kas visu nakti paliktu nomodā, apstaigādams uzņēmumus. Tad Gnēze varētu palikt tikai pie saviem sētnieka pienākumiem un viņam nevar jadzētu katru nakti tik kārtīgi pavadīt mājās, rūpnīcā. Izdienas kārtībā viņš bija pelnījis zināmu darba atvieglinājumu. Bet mums par izbrīnu, Gnēze neparko nevēlējās atkāpties no sarga pienākuma. Viņš esot pie tā pieradis un jūtīšoties kā no laivas izsviests. Tēvam atlikās vienīgi pielikt viņam pie algas.

Tikai daudz vēlāk es atskārtu, ka naktsarga amats bija Gnēzem labākais aizbildinājums kā izvairīties no pagrīdes vadības uzliktajiem nakts darbiem. Citiem, kas strādāja dienās, taču bija daudz ērtāk paskraidīties naktī, pakaisīt lapiņas vai uzvilkt kādā priedē sarkanās drānas lanckari.



Kādu dienu, kad Gnēze bija pie mums nostrādājis jau gandrīz divus gadus, mēs ar tēvu sēdējām kabinetā kautko pārrunādami. Sekretāre pie-teica apmeklētāju. Ienāca vidēja auguma apaļš, glīti ģērbies piecdesmitgadnieks un uzrādīja Politiskās pārvaldes ierēdņa apliecību. Ar interesi aplūkoju viesi. Terroristu un konspirātoru tvarstītājus arvienu iedomājos kā fiziski varenus spēkavīrus, bet ierēdnis Edgars Ezersloka izskatījās pēc mīksta, palutināta bankas vai ministrijas ierēdņa. Tēvs viņu mazliet pazina no seniem kara laikiem, kad viņš strādājis kādā akcīzes darbā.

„Vai vēlaties runāt ar mani vienatnē?” vaicāja tēvs.

Ierēdnis smaidīja:

„O, nē! Drīzāk otrādi. Man nav nekas pretim, ja mūsu sarunu dzird arī jūsu tuvākie darbinieki. — Jūsu uzņēmumā strādā Žanis Gnēze?”

„Tā sauc mūsu sētnieku,” teica tēvs.

„Vai jūs zināt, ka viņam ir sakari ar tā dēvēto kreiso pagrīdi?” vaicāja Ezersloka bez aplinkiem.

„Vai jūs vēlaties, lai es viņu atlaižu?” iesaucās tēvs nepacietīgi.

„Man nav itin nekādu prasību,” runāja ierēdnis, uzsvērti rāmi. „Mans nolūks ir tikai — informēties un informēt. Katram gadījumam. Vai jums viņa kreisā nostāja bija zināma?”

„Tas atklājās drīzi vien pēc tam, kad mēs viņu pieņēmām darbā. Bet — šādu vai citādu personīgu ieskatu dēļ nevar darbinieku padzīt!”

„Vai jums bija zināms, ka viņš savā laikā sodīts ar astoņiem mēnešiem cietumā par pretvalstisku darbību?”

„Ārī to es zināju. Šādā sakarībā viņš atlaists no citām darbavietām. Es viņu tomēr pieņemu. Kaut kur taču cilvēkam jāpaliek! Savu darbu viņš padara. Šinī ziņā esmu apmierināts. Vai jums zināms par viņu kas slikts?”

„Diezgan, lai viņu atkal iebāztu cietumā.”

Tēvs atviegloti nopūtās:

„Tātad sevišķi lieli viņa greķi nav, ja viņu var likt un var nelikt cietumā.”

„Ko nu kuro reizi sauc par grēkiem. Ja mēs viņu apcietinām, viņš nonāk valsts uzturā un sagādā valstij tikai zaudējumus. Pie jums kā sētnieks viņš mazākais nopelna savu iztiku pats. — Vai zinājāt arī to, ka viņš pirms tam sodīts ar diviem mēnešiem cietumā par zādzību?”

„Nē! To es nezināju,” atteica tēvs, nepatīkami pārsteigts. Zaģli viņš nekad nebūtu pieņēmis savā rūpniecā.

„Nav jau nekas liels,” turpināja Ezersloka. „Zadzis vistas. Ne ekspropriācijai, bet paša patēriņam. Kaimiņi sākuši manīt, ka šad tad pazūd pa cālim. Sākuši novērot un pieķēruši — Gnēzi. Pietiktu jau ar iebiedēšanu vai drusku iekaušanu, bet sievas noskaitušās, pasaukušās policiju. Dabūjis divus mēnešus. Par nelaimi, gadījies kopā ar politiskajiem, un tur viņa kreisums iesācies. Mūsu politiskajiem ieslodzītajiem klājas pārāk labi. Humānie cietuma noteikumi atļauj viņiem itin brīvi biedroties. Viņiem pieejamas grāmatas. Atļauts sarakstīties pat ar ārzemēm. Ne visai sen bija ieslodzīts tāds

pagrīdes literāts, Jānis Niedre. Viņš cietumā sarakstījās ar latviešu komunistiem Laicēnu un Eiduku Krievijā un saņēma turienes latviešu apgāda „Prometejs” grāmatas.

„Vai tas varētu būt?” vaicāja tēvs, patiesi iezīnkārots.

„Jā, tā tas ir,” apliecināja ierēdnis.

„Un šīs vestules un grāmatas neviens nekontrolē?”

„Cietuma administrācija, saprotams, pastu caurskata — lai nesāktu veidoties kāda nopietna konspirācija. Bet ja vēstuļu un grāmatu saturs ir tikai teoretisks vai personīgs, tad tās neaiztur. Latvijas likumi nevēršas pret savu pilsoņu personīgajiem ieskatiem arī tad, ja tie ir pretvalstiski. Likumi vēršas vienīgi pret pretvalstisku darbību. — Mūsu politiskie ieslodzītie notur pat kārtīgus politiskus seminārus! Kāda nozīme sūtīt Gnēzi marksisma skolā uz valsts rēķina? Un kas tie mums par sodiem? Ietupina uz pusgadu, gadu. Tieši tik, cik vajaga primitīvā, vulgārā marksisma kursam.

Latvijas cietumi ir sanatorijas, salīdzinot ar komunistu iestādēm!

Cara laikos arī Krievijas cietumi bija samērā humāni. Terroristus, bumbotājus saņēma drusku stingrāk un pie reizes arī iekāva, bet tā dēvētie inteliģenti un teorētiķi dzīvoja ieslodzījumos kā kungi. Cara cietumos sarakstīta vesela kaudze revolucionāru grāmatu! Un tad — smieklīgās cara laika trimdas! Izsūtīšana uz Vjatku vai kādu Sušenkas vai tamlīdzīgu ciemu, kur novietotos neviens kārtīgi neuzraudzīja un no kurienes varēja katrā laikā aizbēgt, kad bija apnicis skribelēt.”

„Vai jūs nevērtējat cara palīcību drusku par zemu?” ievaicājās tēvs. „Ātcerieties Piekto gadu un Melno sotņu!”

Ezersloka drusku sadurstījās savā šmaugajā runāšanā.

„Tur nu jums ir sava taisnība. Bet sotņas bardzība vērsās pret nekrieviem, īpaši pret latviešiem. Tā ir savādāka lieta. Krievs vienmēr ir bijis un būs šovīnists, ksenofobs. Bez tam, toreiz krievus atbalstīja šejienes vācieši, kas savukārt vērsās pret ne-

vāciem. Tas bija nelāgs brīdis nokļūt starp diviem vēsturiskiem mūsu tautas ienaidniekiem, kā graudiem dzirnavās. Labi vēl, ka tīrīšanas tehnika toreiz bija samērā primitīva. — Pret savējiem krievi izturējās daudz iecietīgāki. Piektajā gadā Krievijā nenodedzināja nevienu krievu sādžu! —

Šā vai tā, iepazīnušies ar cara cietumiem, krievu revolucionāri vienprātīgi nosprieda, ka tie ne velnam neder un kad paši kļuva par cietumu turētājiem, tad prata iekārtot pavisam citādas iestādes. Devīnpadsmitā un divdesmitajā gadā es dabūju pasēdēt Maskavas cietumos. Arī slavenajos Butirkos. Tas tikai bija cietumiņš! Par grāmatām vai rakstāmlietām tur neviens pat nesapņoja. Vai par sarakstīšanos ar ārzemēm!”

Ezersloka iesmējās un nogrozīja galvu.

„Bads, bailes, neziņa, pratināšanas caurām naktīm sabeidza cilvēku tā, ka reizēm brīnējos, ka vēl stāvu dzīvs!

Ļaunākais bija apziņa, ka cerību izklūt no padomju cietuma nav nekādu. Kas apcietināts — skaitās vainīgs. Jāizspiež tikai atzišanās. Nekad neesmu isti sapratis, kāpēc krieviem šāda atzišanās vajadzīga? Aizmuguriskā „tiesa” sodu piešķir tik vai tā. Kāpēc viņi pūlas, spīdzina ļaudis dažkārt mēnešiem ilgi? Kamēr vēl runa ir par „līdzinātājiem,” pratināšanu var saprast, bet viņi tīncina cietumniekus garas naktis bez mazākā sapratīga iemesla, tīra varmācības prieka dēļ, itkā pildot sadistisku varas īstenošanas rituālu, lai mocēklis atsauc savus ieskatus un apliecina, ka komunistiem taisnība. Kad Svētās inkvizīcijas priesteri līdzīgā veidā noņēma ap ķeceriem, tie mazākais apgalvoja, ka pūlas glābt apsūdzētā dvēseli. Krievi, komunisti, šķiet, šādā veidā remdina savu mazvērtības kompleksu.

Nav joks novērot, kā viens pēc otra kameras biedri atgriežas no pratināšanas, splaudami asinis, izsistiem zobiem, sašķaidītām lūpām, nomauktiem nagiem. Stāstīja, ka otrā slavenā cietumā, Lubjankā, kur atradās arī Čekas galvenais mitekļis, nesitot, bet spīdzinot ar aukstumu, badu, tumsu, bezmiegu, neciešami spilgtu gaismu un šauriem

krātiņiem, kuros var tikai tupēt. Tas varbūt ir vēl nejaukāki. Ja tevi piekauj, tad vismaz uz kādu laiku liek mierā, bet krātiņā ielocīts vai aukstā karcerī drebināts, cilvēks mocās visu laiku. Lubjanka no ārpuses nemaz neatgādināja cietumu, jo bija iekārtota pilsoniska paskata dižnamā kādas lielas cara laiku apdrošināšanas sabiedrības mitnē pilsētas centrā, blakus labākajiem veikaliem.

Kopējās kamerās pastāvīgi apsprieda daudzus cietumus, ar kuriem revolūcija bija piepildījusi Maskavu. Visvairāk ļaudis tomēr baidījās no Suchanovkas, iekārtotas vecā klosterī. Ja kāds no turienes izkļuva, tad tikai galīgi sakropļots vai sajucis. Vēl nāk prātā Krasnaja presņa — caurlaides cietums — šķīrotava, Šablovkas „izolators,” Ļfortovo, Belije stolbi, Matroskaja tišinā, Pokropovskoje staševs, Serbskoje, Taganskaja, Košenko, Kazanskaja ķurmā. —

Butirki bija lielākā iestāde desmit tūkstošiem un vairāk cietumnieku. Vajadzības gadījumā krievi prata iespiest neiedomājamu pūli pavisam mazā kambarīti. Katrā cietumā metodes bija savādākas, cik nu kuram priekšniekam izdomas. Ieslodzītie — lielum lielais vairums politiskie. Ar kriminālistiem valdībai nebija laika blēņoties un lielākā daļa to jau bija avansējuši par cietumsargiem un pratnātājiem.

Visi ieslodzītie baidījāmies no divām pavēlēm. „Bez mantām pa pilsētu” un „Ar mantām pa pilsētu.” Pirmā nozīmēja, ka piespriests nāves sods un jādodas pēdējā gaitā. Otrs rikojums bija tikai drusku cerīgāks, tas nozīmēja pārceļšanu uz citu cietumu vai ceļojumu uz spaidu darbu nometni. Toreiz — vai nu pie Ziemeļjūras vai Maskavas-Volgas kanāla rakšanas. Gals bija vienādi vai otrādi. Parastais soda mērs — desmit gadu. Tikai retais izspruka ar astoņiem vai ar — parasto sodu pusaudžiem — pieciem gadiem. Bet soda termiņam bija tikai „akadēmiska” nozīme. Pie kanāliem stiprs, veselīgs cilvēks varēja cerēt izvilkties gadu vai, ja sevišķi laimējās, divus. — Es būtu sajucis prātā, ja mani Latvijas valdība drīzi neiemainītu pret Rīgā notvertajiem, iesūtītajiem teroristiem,

mūsu pagrīdes komandētājiem. Tā man kā vienam no ļoti, ļoti retajiem pavēle „Ar mantām pa pilsētu” nozīmēja — atsvabināšanu.

„Kāpēc jūs mums visu to stāstat?” vaicāja tēvs.

„Tāpat. Lai atgādinātu jums, kādai varai kalpo šie — pagrīdnieki.

Kādu likteni viņi novēl savai dzimtenei un saviem līdzcilvēkiem. Pagrīdnieks ir pavisam neaizplīvurots tautas nodevējs, kura dzīves uzdevums ir veicināt krievu ienākšanu Latvijā, cerībā, ka par to viņu atalgo ar kādu pārrauga, ziņotāja, tiesātāja posteni. To mēs aizmirstam, kad redzam viņus grozāmieš mūsu vidū, miermīlīgi slaukam pagalmu, kā jūsu sētnieks to patlabam dara.”

Brīdi mēs klusējām. Caur logu varēja redzēt kā Gnēze darbojās pagalmā.

„Gnēze ir pārāk neinteligents, lai kļūtu valstij bīstams,” teica tēvs. „Nav dzirdēts, ka būtu notikuši kādi nopietni sabotāžas akti. Vientuļā priedē uzvelk sarkanu lupatu, izkaisa vientiesīgas lapiņas. Kas tur liels?”

„Ir jau taisnība,” pievienojās Ezersloka. „Nekas sevišķs nenotiek. Īpaši pēdējos gados. Savas lapiņas viņi var mierīgi driķēt. Mēs jau zinām viņu spiestuvītes, kuras viņi tik briesmīgi slēpj. Varētu saņemt kaut vai šovakar. Bet — maskaviešiem tā būtu svētdiena: atkal jauni mocēkļi, apspiestie, vajātie! Varētu atkal celt brēku avizēs un radio: lūk, Latvija žņaudz un bendē strādniekus! — Kāda nozīme pakalpot krieviem?”

Pagrīde jau sen būtu iznikusi pati no sevis, ja lielā kaimiņvalsts to neatbalstītu ar naudu un speciālistiem. Iesūtītajiem aģentiem patiesībā viegls darbs: ja iekrīt, Maskavā steidzīgi apcietina kādu mūsu tirdzniecības pārstāvi vai atašeju un iemaina savu meistarū atpakaļ. Labi apmācīts lietpratējs ir tādas piepūles vērts. Šejienu vientiešiem, turpretim, jātup cietumā un jātēlo mocēkļi. Tāpēc tiem nav nekāda lielā patika uz aktivitāti. Lai jau strādā iebraucējs un rāda dūšu! — Patlaban ienākušās ziņas, ka atkal ieradies jauns mudinātājs. Mēs sagaidām jaunus pasākumus. Mana apciemojuma nolūks ir jūs brīdināt. Pieskatiet savu

sētnieku un, ja novērojat ko aizdomīgu, nekavējieties man paziņot."

Ezersloka uzrakstīja uz piezīmju bloka lapiņas savu tālruna numuru un nolika to galda vidū.

Tēvs drūmi nodūra galvu un klusēja. Es zināju, kas viņam prātā. Lai nu ko, bet par ziņotāju viņš nevēlējās kļūt. Un vismazāk ziņot par savu darbinieku. Tā taču bija policijas darīšana! Lai pārtrauktu nelāgo klusumu, es ievaicājos:

"Cik lielu jūs rēķināt šo slaveno pagrīdi?"

"Pēc mūsu izziņas šejienes kompartijā nav pilni pusotra simta aktīvu biedru. Ieskaitot tos, kas cietumā. Bez tam dažs no šiem pašiem skaitās tikai kandidāts."

"Tas taču ir šausmiņi maz!" brīnījās tēvs.

"Ir un nav. Ja visi būtu aktīvi, tad mums darba pietiktu. Bet gudrākie paslēpušies pilsoņos un turas pavisam rāmi. Daudz ja notur slepenas sapulcītes, lai uzkurinātu viens otram dūšu. Tas viss. Kamēr viņi nenodarbojas ar neko citu kā vien privātu aģitāciju draugu vidū, mēs viņus neaiztiekam. Patī par sevi pagrīde ir absolūta nulle. Nozīme tai būtu tikai tad, ja notiktu smagas politiskas pārmaiņas. Piemēram, ja Krievija ar bruņotu spēku okupētu Baltijas valstis. Par to viņi sapņo visus šos gadus."

"Angļi un franči to nekad nepieļaus!" teica tēvs dziļā pārlicībā.

"Nu, saprotams," pievienojās ierēdnis. "Es runāju tikai par hipotētisku gadījumu."

Tēvs nopūtās:

"Šādā hipotētiskā okupācijas gadījumā nebūs nozīmes tam, kas nāks amatos. Tad būs slikti tik un tā."

"Arī sliktumā ir pakāpes," teica ierēdnis Ezersloka. "Ko gan daudz par mums zinātu kāds muļķa krievu komisārs? Iespējams, ka ar pilnīgu svešinieku varētu kautkā sadzīvot. Jau sliktāks būs amatā ielikts Krievijā dzimis un audzis latvietis. Tiem būs greizsirdība uz „buržujiskajiem” tautiešiem, sevišķi, kad viņi salīdzinās apstākļus, kādos viņi nikuši Krievzemē un kādos mēs dzīvojam

šeit. Bet lielākās briesmas draud no mūsu pašu šejienes pagrādniekiem, kas visu laiku pārtikuši no cerībām, vākuši izziņu un krājuši dusmas. Viņi uzmanīs un uzrādīs arī viens otru — par nepietiekamu centību! Tieši šis vietējais simts padarīs dzīvi Latvijā par elli.”

Tēvs bēdīgi noplātīja rokas:

„Baidos, ka jums ir zināma taisnība. Bet ko lai mēs ar šo simtu daram? Nevar taču pievākt cilvēkus tikai par to, ka mums liekas — viņi gatavo kautko ļaunu!”

„Leņins un Staļins tā rīkojas. Viņi likvidē katru aizdomīgo un piedevām vēl dažu labu, kas aizdomīgajiem stāvējis kautcik tuvu.”

„Mēs neesam nekādi staļini!”

„Glūži pareizi, mēs neesam staļini un tāpēc šo simtu tikai mīksti pačamdām. Tikai neceriet, ka Gnēze jums sacīs paldies par to, ka jūs viņu taupāt un pieturat. Es pazīstu šo slaku.”

„Es pateicību negaidu un nevēlos,” teica tēvs, kam šī saruna jau sen vairs nepatika.

„Labi, ka tā, Velka kungs, labi, ka tā.”

„Es rīkojos tikai tā, kā to diktē normāla vai pat tikai minimāla cilvēcība,” vēl piebilda tēvs.

„Visu to labāko, Velka kungs!” tieca ierēdnis un atvadījās.

„Nu, ko tu saki? Zaglis arī viņš ir, mūsu Gnēze,” es teicu, kad bijām palikuši divatā.

„Ja es to būtu zinājis pašā sākumā, tad zagli par sētnieku neņemtu,” sacīja tēvs gurdeni. „Bet tagad, pēc vairākiem gadiem... Paša patēriņam, teica ierēdnis. Varbūt, ka Gnēzem iekārojās gardāka kumosa?”

„Vai tu to uzlūko par vainu mīkstinātāju apstākli? Mums visiem pie reizes uznāk tādas kāriņas.”

„Austuvē viņš nav nekā zadzis. Varbūt kādus metrus sarkanās drānas. Bet tas jau nu ir sākums. — Ej, pasauc Gnēzi,” viņš pēdīgi teica.

Beidzot mēs tiksīm no šī ērma vaļā — es priecīgs nodomāju. Bet tikko piecēlos iet, tēvs piebilda:

„Lai paliek! Es nevēlos to cilvēku redzēt. Pa-

runājies ar viņu pats. Jūs abi esat vienas paaudzes. Jums vieglāk saprasties. Pasaki, ka bija atnācis ierēdnis, bet es par savu darbinieku galvoju. Lai viņš tagad protas un netaisa blēņas. Vistas nepiemini. Pārāk sena lieta."

Es jutos vilies. Šis Gnēze bija rūpnīcai kā pielaulāts! Es gribēju strīdēties pretim, bet ievēroju tēva sejā dziļas, sāpīgas nepatikas vaibstu, nopratu, cik ļoti viņu piepūlējusi saruna ar Ezersloku, un — neteicu ne vārda.

Gnēze sēdēja gaitēņa galā uz drazas kastes pie savām slotām salicis, nevarīgi greizs. Mani pamānījis, viņš savieba pavisam idzīgu, nelaimīgu seju. Pārvarēdams lielu pretīgumu, es atspiedos pret stenderi un meklēju vārdus, kā iesākt sarunu. Šoreiz Gnēze tos atrada pirmais:

"Es jau zinu, ko jūs man teiksīt. Es redzēju jūsu ciemiņu. Viņš ir no pārvaldes. Jūs gribat teikt, ka man jāiet." — Gnēzes apakšlūpa atkāpās naidīgā grimasē, pavērdama sīkus, kniedīgus, padzeltenus zobus. Tādu es Gnēzi vēl nekad nebiju redzējis, atņirgušos kā sprostā iedzītu zebieksti. Likās, ka viņš tūdaļ izgrūdis smagu lāstu vai lamas vārdu — nolēmis, ka vairs nav ko zaudēt. Es steidzīgi teicu:

"Tieši otrādi! Direktors par jums galvoja kā par savu darbinieku."

Gnēzes sašķiebtais augums salīgojās un sāka lēnām atlikties taisns. Pārsteigts un apjucis viņš skatījās manī un neticīgi grozīja galvu. Viņš izplētās un izrieza krūtis tik braši, kā es vēl nekad nebiju redzējis. Man likās, viņš nodomāja: Lūk, buržuji! Viņiem nav dūšas mani padzīt! — Vismaz man tas tagad tā liekas. Toreiz es nedomāju nekā, tikai turpināju ar uzvaru:

"Direktors lika teikt," runājot ar darbiniekiem es tēvu allaž dēvēju par direktoru, „direktors lika pateikt, ka viņa pēc jūs varat palikt pie savām domām un cerībām, tikai — kamēr strādājat mūsu uzņēmumā, neķerieties pie „darbiem” — ārpus rūpnīcas. Vai sapratat ko es ar to gribu sacīt?”

„Es nekā nedomāju un nekā neceru,” teica Gnēze

atkal sabļūgdams greizs. Tikai tagad viņa ģimī atkal ieviebās parastais iztapīgais smaids.

„Goda vārds?”

„Jā.”

Es paraustīju plecus un gāju. Šī cilvēka klātie mani nospieda.



Man bieži jāatceras šī saruna ar ierēdni Ezer-sloku par pagrīdniekuniecīgo skaitu. Komunistu vēsturnieki, saprotams, min kuplākus skaitļus, sešus, astoņus simtus un pēdējā laikā vienojušies sacīt „ap tūkstoti.” Žonglēt ar skaitļiem komunisti ir lieli meistari. Var pieskaitīt „līdzskrējējus” un visādus „aspirantus.” Var pieskaitīt „rezervi,” kas tika pulcināta un gatavota Krievijā, un, vispār, var skaitļus uzdot „dialektiski” — vienkārši pēc vajadzības. Precīzus datus nav iespējams uzzināt, jo pagrīdniekiem nekādas kārtīgas grāmatvedības nebija. Skaitļi — nepilnu pusotru simtu man minēja nopietns latviešu lietpratējs, un viņam es ticu vairāk nekā visiem padomju vēsturniekiem kopā. Latvijas pagrīdi diriģēja Krievijas „Latsekcija” un „Ārzemju birojs” Maskavā, kuros bija brangi vairāk visādu amatpersonu, vadītāju un padomnieku nekā aktīvo pagrīdnieku Latvijā. Samērā ar izšķiestajiem milzu līdzekļiem un vareno organizatorisko piepūli, pagrīdes „sasniegumi” bija tieši nožēlojami.



Tēlot vārguli un vairīties no aktivista pienākumiem Gnēze varēja tikai līdz reizei. Viņa stunda pienāca, kad no Maskavas ieradās kārtējais uz-mudinātājs ar jaunākajām Ārzemju biroja instrukcijām, ar naudu un ieročiem. Atbraucējs, saprotams, bija daudz skarbāks un prasīgāks nekā šejienes vadītāji un neskatījās, kurš padotais vārgāks, kurš spēcīgāks. Upurēties lietas labā bija katra biedra gods un pienākums! Sūtņiem no Krievijas nebija nekādas istas nojēgas par apstākļiem Latvijā. Krievijas vaists propaganda nemitīgi kala briesmu stāstus par postu, žņaugiem un spaidiem

kapitālistiskajās zemēs. Spiegu skolās aģentus vēl īpaši tracināja tā, ka, nonākuši ļauno buržuju valstīs, viņi bieži vien rīkojās kā drudzi, bezjēdzīgi aktīvi. Viņu ierašanās nevienu neiepriecināja.

Stingrais aizrobežas biedris bija šejieniešus krietni vien sapurinājis, jo Gnēze sāka izskatīties pavisam liks un gaudens. Pat līdīgais smaidiņš viņam nodzisa, palika tikai sāpju vaibsts un skaatiens nemaz vairs necēlās augšup.

Pa starpu lasījām avīzēs, ka šur tur atkal pakaisītas proklamācijas, ka sakarā ar Oktobra revolūcijas vai kādu citu krievu piemiņas dienu piedēs savilkta sarkanā lupatas. Notika arī kāds uzbrukums policistam, gan neveiksmīgs. Nošaut policistu bija iespaidīgākais līdzeklis sacelt sabiedrībā satraukumu. Taču šejieniešiem tādas lietas nepavisam nepatika. Kretuļa un Gricmaņa laiki bija pagājuši, ļaudis kļuvuši gudrāki un piesardzīgāki.

Tā kā Gnēze jau ilgāku laiku bija pavadījis mierā un bezdarbībā, tad, liekas, viņš bija norīkots kādā īpaši nepatīkamā uzdevumā. Vai viņš bija to paveicis vai tikai grasījies, to nezinu, bet vienā jaukā dienā mūsu uzņēmumā ieradās Politiskās pārvaldes ierēdņi, šoreiz izdarīgāki ļaudis nekā plāpīgais Ezersloka, izkratīja Gnēzes mitekli un aizveda viņu pašu sev līdzī.

Es jutos patīkami atvieglots un teicu tēvam:

„Nu, redzi, pēdīgi mēs tomēr tikām no viņa vajā!”

Tēvs bija sarūgtināts. Viņš bija ticējis Gnēzes godavārdam ar pagrīdi vairs nepīties. Viņš bija cerējis ar savu labvēlīgo un atzinīgo izturēšanos pārāudzināt Gnēzi un uzvirzīt uz normāla pilsoņa ceļa.

Jau tajā pašā pēcpusdienā lasījām „Jaunākās Ziņas,” ka atklāta un apķīlāta nelegāla spiestuve. Koniscēta pretvaistiska literatūra, viltoti dokumenti, prāvi naudas līdzekļi un arī ieroči. Spiestuvnieki bija pretojušies apcietināšanai, izcēlušies apšaudīšanās ar ievainotajiem abās pusēs — tā tad viena no lielākajām sadursmēm ar pagrīdi vispār. Konspiratoru vadonim bija laimējies aizbēgt. Kas viņš tāds, to avīze sīkāki nestāstīja. Tā bija pie-

ņemts darīt bez kādas cenzēšanas — lai nekaitinātu „draudzīgo kaimiņvalsti” un — lai nemodinātu ļaudis neomulīgo sajūtu par šīs kaimiņvalsts neatlaidīgo, draudīgo ļaunvēlību. Bet nebija jau grūti noprast, ka aizbēgušais nav neviens cits kā svaigi iesūtītais pilnvarnieks.

Pēc divām dienām lasījām atkal, ka bēglim tomēr sadzītas pēdas. Viņš ielenkts, neldzības dēļ nepadevies, apšaudoties ievainots un slimnīcā miris. Vārds — Kirils Miziņš, Krievijas latvietis. Nekāda mainīšana šoreiz neiznāca. Krieviem neatlikās nekas cits kā ieskaitīt viņu mocekļos.

Nebija šaubu, ka arī mūsu sētnieks bija apcietināts sakarā ar šiem notikumiem. Ieminējos, ka derētu pameklēt Gnēzem vietnieku. Tēvs jutās tik sarūgtināts, ka nevēlējās par to nemaz runāt.

Bet vietnieka nevajadzēja. Pēc dažām dienām, man par lielu nepatīkšanu, Gnēze pārradās mājās un pilnā mierā uzņēmās savus pienākumus, itkā būtu izgājis no austuves tikai uz īsu brīdi. Uz visiem jautājumiem viņš atbildēja lakoniski:

„Pārpratoms. Gadās. Viss noskaidrots.”

Tā bija mana tēva priecīgākā stunda.

„Nu, redzi,” viņš nebeidza atkārtot, „cilvēkam ir jātic! Jātic labākajam cilvēkā.” Un viņš sirsniīgi spieda Gnēzes roku, ko tas, varguli tēlodams, turēja pavisam ļenganu un mīkstu.

Drošības dēļ piezvanīju uz Politisko pārvaldi ap-runāties ar Ezersloku. Plāpīgais ierēdnis šoreiz izrādījās ļoti nevaljīgs un tikai strupī apliecināja Gnēzes vārdus, ka noticis pārpratoms. Pret Gnēzi nebija celtas itinnekādas apsūdzības.

Mūsu uzņēmumā Gnēze nebija ieguvis neviena drauga, lai gan tēvs tieši cerēja, ka iedraudzēsšanās ar darba biedriem palīdzēs Gnēzem „atgriezties sabiedrībā.” Viņš bija un palika svešinieks mūsu uzņēmumā. Tāpēc es neko nebrīnējos, ka nedēļu pēc Gnēzes atgriešanās, kad es kravājos noliktavā, man piestājās viens no mūsu jaunākajiem meistariem, Valdis Lencinieks, un paklusu izmeta:

„Vai tikai mūsu Gnēze nebūs uzrādījis to atbraucēju, ja tik viegli tika vaļā.”

„Kas jums liek tā domāt?”

Lencinieks paraustīja plecus:

„Nekas.”

„Tā ir spēcīga apsūdzība.”

„Varbūt.”

„Kas jums to teica? Kur jūs to dzirdējāt?”

Kad audējs klusēja, es vēl pārprasīju:

„Baumas? Vai ir tādas baumas, vai arī tās ir tikai jūsu personīgās domas?”

Man likās, ka Lencinieks gribēja ko sacīt, bet nevarēja izšķirties. Es gaidīju, bet viņš tikai noteica:

„Tās ir manas personīgās domas.” Un izgāja no noliktavas.

Ilgu brīdi šaubījos, vai atstāt šo sarunu tēvam. Ja Gnēze tiešām izrādītos divkosis nodevējs, tēvs viņu noteikti atlaistu. Viņam bija savi īpaši goda kodi. Nodevēju, vienalga kādu, viņš savā tuvumā neciestu. Bet — kāpēc uzvelt viņam liekas problēmas? Kāpēc maitāt viņa labo omu? Nodevējs vai ne, tagad Gnēze turēsies rāms. Vismaz labu laiku. Un pagrīde arī — saņēmusi belzienu. Es neteicu tēvam nekā un vispār šo sarunu aizmirsu.



Es pārtraucu lasīšanu un aizvēru acis. Plaksti grauzā un sūrstēja. Kā arvienu, ja es naktī vēl rakstīju vai lasīju. Likās, ka zem plakstiem sabirušas smiltis.

Sen jau vajadzēja iegādāties acenes, bet negribējās meklēt, piepūlēties. Patiesībā nemaz īsti nezināju, kur lai griežas acēnu lietā. Varēju pajautāt Gnēzem. Tas labi pārzināja visas ārstēšanās iespējas. Rūpes par veselību bija kļuvušas par viņa dzīves galveno uzdevumu un viņš nopūlējās ap sevi ar aizrautīgu pamatību. Augām dienām viņš pētīja un prašņāja, kur un kādas speciālas klinikas atvērušās vai taisās atvērties. Daudzas no tām bija pieejamas vienīgi partijas biedriem vai īpaši izredzētiem teicamniekiem, bet arī es tajās iekļūtu, ja vien vēlētos.

Visu šo laiku biju izticis bez polikliniku durvju virināšanas. Iztikšu arī uz priekšu. Kāda nozīme, ja dažus dienu jutos sliktāk, dažus labāk? Kāda nozīme par sevi tik ļoti raizēties? Pūlēties saglabāt

sevi netīkamam darbam, ienīstas iekārtas vajadzībām, ienīstu cilvēku atbalstam. Gnēze bez manis neiztiktu nevienu dienu. Ja es kristu, kristu arī Gnēze. Par to es biju parūpējies, nodrošinājies, un to viņš labi zināja. Un — ja Gnēze kritis, tad ar kaunu un negodu. Neviens vairs nepieminēs viņa vārda, neuzdrošināsies to pat atcerēties. Viņu ielaidīs bedrē klusu un slepeni, aizmirsīs viņa „nopelnus” un ordeņus aizslaucīs mēslainē.

Savādi ka visus pēdējos trīsdesmit gadus neesmu varējis iedomāties savu galu neatkarīgi no Gnēzes gala. Mūsu likteņi bija tik ērnoti savijušies, ka pat mūsu iznīkšana bija paredzama tikai reizē. Pretīgi bija par to domāt, bet tā es pats biju šīs lietas izkārtojis.

Citādi mans gals man likās ļoti vienaldzīgs. Es nejutu pret sevi nekāda žēluma. Tieši otrādi, nenoiektā rakstura dēļ es sevi nicināju. Un tomēr man gribējās pēc sevis atstāt kādu pierādījumu, apliecinājumu, ka esmu bijis godīgs latvietis, domājis latviski, nicinājis nodevīgos lidējus un pašlabuma meklētājus. To es biju parādā saviem nomicītajiem tuviniekiem un tai savas tautas daļai, kas vēl cerēja, domāja un juta latviski.

Es gulēju aizvērtām acīm ar piezīmju kladi uz krūtīm, kas likās smaga kā svina ķieģelis. Mēģināju domās pārskatīt, ko visu esmu tur sarakstījis bez kārtīga, pārdomāta plāna. Daudz ko es biju skicējis tikai pavirši, konspektīvi, paša atmiņai un vajadzībai. Plaši aprakstīju dažu nenozīmīgu epizodu, ātri pārskrēju svarīgiem notikumiem. To visu vajadzētu sakārtot noapaļotā, ritošā, samērīgā secībā. Daudzās vietās derētu sīkāki paskaidrojumi. Bet tam visam vairs nebija laika.

Uzmācās arī šaubas, vai patiesi bija vērts apgrūtināt Armandu ar šīm piezīmēm? Varbūt, ka garās stundas, kas man tagad būs jāpavada pārlasot, labojot, svitrojot, bija prātīgāk pakavēties Armanda sabiedrībā? Vai dzīva saskare ar brīvo pasauli nebija vērtīgāka par šo piezīmju likteni? —

Kāds slēza dzīvokļa durvis. Es satrūkos, izdzēsu gaismu un sasprindzis klausijos.

Brīdi valdīja klusums. Tad priekšnamā kautkas metāliski nodžingstēja. Laikam apgāzās lietus-sargu stekītis. Pēc brīža kāds, klusu lādoties, taustījās gar manām durvīm. Es steidzīgi pagrūdu kladi zem spilvena un uzrāvos no gultas. Noklikšķēja manu durvju rokturis. Es nepacietīgi iekliedzos: „Kas tur ir, velns parāvis! Es saukšu miliciju!” Neviens neatsaucās.

Es sataustīju tumsā tabureti, nostājos pie durvīm un atvēzējos sitenam. Sekoja garāks klusuma brīdis, tad priekšnamā uzdegās gaismā. Es nolaidu pacelto ķebli.

— Kas ar mani notika? Es vairs nedomāju loģiski! Nebija taču pirmā reize, kad kaimiņš, nākdams mājās no vēlinām nakts dzirēm, nevarēja atrast savas istabas durvis. Oficiālie nakts apciemotāji taču ieradās skaļi, blaurīgi. Sita pa durvīm, sacēla kājās visu māju. Visās durvīs pabāzās izbiedētas sejas un aši atrāvās atpakaļ. Katrs bija priecīgs, ka šoreiz vēl nav viņa reize.

Brīnējos par savu ģeķīgo rīcību. Kādu smalku nakts viesi es pēkšņi biju gaidījis, kas klusu mēģinātu iekļūt manā istabā? —

Uzgriezu gaismu, apsēdos gultā un sāku profesionāli apsvērt stāvokli. Nebija taču paredzams, ka pirms Armanda aizbraukšanas kāds mani tramdītu. Tas piederēja pie tālredzīgās okšķeru taktikas. Pacietīgāki gaidot un ilgāki uzglūnot upurim, pavērās spožākas izredzes. Bieži vien viena cilvēka vietā gadījās saņemt cieti veselu grupu — radus, draugus, kaimiņus. Kā es, rūdīts iekārtas cilvēks, varēju padoties acumirkļa nervu sasprindzinājumam, aizmirst mūsu zemes iezīmīgākās īpatnības? Lūk, ko nozīmēja pabūt kopā tikai dažas stundas ar cilvēku no brīvās pasaules, un jau apmiglojās tramdītā padomju pilsoņa kalkulācijas spējas, asā domāšana. Kas tā par smieklīgu iedomu, ar paceltu tabureti aiztāvēties pret bruņotiem oficiālajiem ierēdņiem? Tāda iespēja ienāktu prātā tikai naivajam brīvās pasaules cilvēkam. Varbūt draugam Armandam, kad viņam tumsā uzbruktu kāds skaudiņš nēģeris.

Rītu pat pārbaudīšu visas sienas. Pakāpšos augšā pie ķekarainās griestu spuldzes, izčamdišu matračus. Ja bija kautkur veikli izliktas lamatas, man, veiklajam padomju zemes pilsonim, vajadzēja tās atklāt. Izvilku savu kladi no spilvena apakšas un kritiski purināju galvu. — Aušīgā iedoma bēdzināt nelegālus rakstus zem spilvena? Tā taču rīkotos tikai piecus gadus vecs bērns! Katrs oksķeris vispirms parakātos gultā. Kur palika mana vēsā taktika turēt piezīmes uz galda?

Un tomēr vairāk nekā jebkad man gribējās saglabāt savu dzīves stāstu līdz Ārmanda aizbraukšanai. Gudroju, varbūt rītu paņemt piezīmes līdzī uz darbu. Pārlasīt visu, sēdot savā darba istabā. Tas katrā ziņā mazāk durtos acīs nekā palikšana mājās. Arī sasprindzinājums pie katras durvju slēgšanas traucēja mani koncentrēties. Bija taču vēl jālabo, jāsvītro nevajadzīgās plāpīgās vietas. Darbā es varēju mierīgi lasīt pat Gnēzes klātienē. Līdz viņa smadzenēm nekad neaizietu doma, ka es varu būt tik pārdrošs. Arī tad, ja es tieši pateiktu: šeit šinī klādē es esmu aprakstījis sevi un tevi, tavu ļauno, noziedzīgo zemcilvēka rīcību, tavu neiedomājamo stulbumu. — Gnēze izbrīnējies skatītos manī mulķīgi pavērtu muti un neticētu.

Es saberzēju sūrstošos plakstus un mēģināju vēl kādu stundu lasīt.

## 10.

Pašaudišanās sakarā ar Gnēzes apcietināšanu un atkal atbrīvošanu bija pēdējais vēra liekamais pagrides darbības uzliesmojums. Drīzi tās aktivitāte apsika gandrīz pilnīgi. Krievijā nevienam vairs neatlika laika niekoties ar aģentu un pōrraugu iesūtīšanu mazajās kaimiņvalstīs. Čeka bija aizņemta ar svarīgākām darīšanām, bija iesākusies Staļina slavenā partijas un tautas tīrīšana.

Kildas kompartijā, biedru savstarpējā nodevība nemitīgajā cīņā pēc varas un posteņiem nebija nekas jauns. Tas viss sākās jau ar revolūcijas pirmo dienu. Divdesmitajos gados par nodevēju pasludināja un no partijas izslēdza Ļeņina līdzgaitnieku, „labo roku” un Sarkanarmijas dibinātāju Leo Leib Trocki. Drīzi pēc tam no partijas izmeta Staļina palīgus cīņā pret Trocki, nopelniem bagātos vecbiedrus Zinovjevu un Kameņevu, kuru vārdos bija nodēvētas pilsētas un apvidi. Āp trīsdesmito gadu vidū sāka spaidīt Staļina sabiedrotos cīņā pret Zinovjevu: Buchārinu, Rikovu ar kompāniju. Tos gan izslēdza no partijas, gan uzņēma atkal atpakaļ tā, ka pagrīdnieki dažu labu reizi nezināja, kam īsteni kalpo un kam paklausa. Pamazām lieta tomēr skaidrojās: jāklausa bija Staļinam, jo viņam arvienu palika virsroka.

Bet tad, trīsdesmito gadu beigās, Krievijā ievārijās kautkas gluži ārkārtīgs. Ar briesmīgi retiem izņēmumiem, visi vecie, daudzīnātie revolūcijas pilāri, Ļeņina draugi un līdzstrādnieki izrādījās nodevēji un kapitālistu spiegi! Pilnīgi bez izņēmuma kā spieģus un diversantus novāca visus latviešu tautības dižbiedrus, augsto amatu pildītājus, kuru vārdus šaipus robežai pagrīdnieki vienmēr bija minējuši tikai ar lepnumu un bijāšanu.

Pa lielākai daļai novāktie bija senākie strēlnieki, kas bija pievienojušies bolševikiem tāpēc, ka ienāda varmācīgo cara Krieviju. Dažkārt tiek jautāts, kāpēc strēlnieki neatbalstīja Kerenska pagaidvaldību, kas pēc cara gāšanas pārņēma varu likumīgā un demokrātiskā veidā? Bet Kerenska demokratija bija domāta tikai krieviem. Kad valsts domē pacēlās jautājums par autonomijas piešķiršanu Baltijas valstīm, Kerenskijs atbildēja ar vēsturisko teicienu, ka tad jau autonomija jāpiešķir arī samojediem! — Ļeņins turpretim svinīgi un gudri solīja Krievijas mazākumtautībām pilnīgu pašnoteikšanos. Tā viņš ieguva latviešu izlases karapulkus, kas vairākkārt izglāba bolševikus no katastrofas.

Savu vārdu Ļeņins, saprotams, neturēja. Patstāvīgo Gruziju un Ārmēniju viņš anektēja jau revo-

lūcijas pirmajos gados. Bet ziemeļos viņam neveicās: baltieši iztrieca okupantu pulkus no savas zemes un arī Polijā krievi piedzīvoja smagu sakāvi. Kad nodibinājās Neatkarīgā Latvijas valsts, istie latviešu patrioti atgriezās mājās. Strēlnieku ešelonu braucienus pāri robežai, kaitinot čekistu sardzes ar nacionālajiem karojiem un dziesmām, Aleksandrs Čaks apraksta poēmā „Mūžības skar tie.” Viņš pats bija kalpojis strēlnieku vienībās par sanitāru. Šo poēmu komunisti viņam nekad nepiedeva. Tā karājās pār viņa galvu kā pastāvīgs drauds un nemitīgie spaidi un pārmetumi pēckara gados dzejnieku sagrauza un ātri vien iedzina kapā.

Krievijā palika karjēristi un avantūristi, kam dzimtenes ūdeņi likās par sekliem, bet krievu revolūcijas maiņās un uzdūņojumos māja gandrīz neierobežotas iespējas. Latviešu tauta attīrījās un pameta savus dēkaiņus un nelgas Padomju Krievijai.

Tā bija raiba sabiedrība, izgudri, varaskāri veikloņi, karjēras ģenerāļi un pulkveži, saimnieciski darbinieki, propagandisti-publicisti, visādas markas teorētiķi un „profesori,” čekisti, partorģi, poļitruki. Pa starpām dažs dzejnieks vai, mazākais, dzejot gribētājs. Arī neglābjami vientieši, „ideālisti,” kas no visas tiesas ticēja fantastiskajām partijas dogmām un drīzai pasaules revolūcijai. Bez tiem vēl krietns birums beziniciatīvas ļautiņu, strādnieku un zemnieku, kolonistu, kas cerēja noturēties pie savas sūri, grūti iestrādātās un iekrātās iedzīves.

Gandrīz divdesmit gadus viņiem atļāva strādāt pie komūnisma celšanas, un veikloņi manīgi kāpa augšup pa karjēras un amatu kāpnēm. Bet taqad viņus savāca. Pēkšņi, bez mazākā brīdinājuma, gan darba vietās komisariātu un tribunālu kabinetos un kancelejās, redakcijās, kara akadēmijās, universitātēs, sarkanās profesūrasursos, spiegu skolās. Viņus sameklēja gan lepnajās savrupmājās, dācās, gan pieticīgajos partijas asketu dzīvoklišos. Rudzutaku aizveda no krāšņām dzīrām kopā ar veselu baru vakartērpos ģērbtu sieviešu. Tālumniekus sibiriešus atsauca ar pavēstēm, solot ap

balvot un paaugstināt, un apcietināja, tikko tie izkāpa no saviem salona vagoniem.

Garš ir šo dižvīru saraksts, sarežģīti viņu daudzie tituli un amatu apzīmējumi, vēl garāki lepno ordeņu saraksti — gan Ļeņina, gan Sarkanā karoga, Sarkanās zvaigznes un vēl visādu citu.

To visu pārskatot, negribot nāk prātā pirmo revolūcijas gadu populārā paruna, ka padomju Krievija turas uz latviešu durkļiem, žīdu smadzenēm un krievu ēzeļiem (na latiškich štikach, židovskich mozgach i russkich oslach). Diemžēl, arī laba daļa latviešu smadzeņu tika izšķiesta apļamajos pasākumos. — Pieminēsim tikai dažus no nelaimīgajiem, piekrāptajiem varenajiem.

Jānis Rudzutaks, politbroja loceklis, Satiksmes tautas komisārs, Vidusāzijas biroja priekšnieks, partijas kontrolkomisijas priekšsēdētāja vietnieks, kas pie tam kā Ļeņina tuvs līdzstrādnieks bija palīdzējis atmaskot ļaundabīgo kontrrevolucionāru — Trockli! Rudzutaku kā vienu no pavisam nedaudzajiem Čekas mocītāji neesot spējuši piespiest parakstīt savu „atzišanos.”

Jēkabs Alksnis, sarkano gaisa spēku komandieris, Revolucionārās kara padomes loceklis, Frunzes kara akadēmijas priekšnieks. Organizēja slavenu lidojumu pāri ziemeļpolam, uc. Nojauzdams briesmas, Alksnis ieradies Brīvās Latvijas sūtniecībā Maskavā un lūdzis patvērumu. Pēc tālsarunas ar Rīgu, patvērums tomēr liegts. Tad, pēc dažām dienām, Alksnis nošāvies.

Roberts Eiche, Rietumsibīrijas apgabala komitejas pirmais sekretārs, Sibīrijas kolektīvizētājs un industrializētājs, Politbiroja kandidāts.

Roberts Eidemanis, neskaitāmu pilsoņu kara kauju veterāns, Sibīrijas kara apgabala priekšnieks, Frunzes kara akadēmijas priekšsēdētājs, Revolucionārās kara padomes loceklis, Vorošilova un Mikoļāna personīgs draugs, rakstnieks.

Arvīds Drīzulis, partijas statūtu nodaļas vadītājs un partijas kontrolkomisijas atbildīgais sekretārs. Atbildība viņu pazudināja. Bet tēva liktenis neka-

vēja dēlu Aleksandru kļūt par karstu padomju sistēmas aizstāvi, „vēsturnieku”, un rāpties arvienu augstāk pa birokrātijas kāpnēm.

Ivans Smilga, pēc svarīguma astotais loceklis Viskrievijas kompartijas centrālkomitejā, neziņā svārstījās, kam pieslieties, Trockim vai Staļinam, un nosliecās uz aplamo pusi. Pirmo reizi vēl izglābās: viņu tikai pazemināja amatā un pārcēla uz Sibīriju. Nākošais vilnis viņu tomēr aizskaloja.

Jukums Vācietis, strēlnieku komandieris, Sarkanarmijas pirmais virspavēlnieks, „eseru” dumpja apspiedējs, Deņikina sagrāves plāna veidotājs, kara vēstures katedras vadītājs Maskavas kara akadēmijā.

Jūlijs Kārlis Daniševskis, Revolucionārā kara tri-bunāla priekšsēdētājs, Mežu eksporta pārvaldes priekšnieks, Mežrūpniecības tautas komisāra vietnieks. Jau reizi, 1921. gadā, viņu izslēdza no partijas, bet ar Ļeņina protekciju uzņēma atkal atpakaļ. 1938. gadā viņam protekcijas vairs nebija un viņu nošāva.

Šie astoņi dūži nāk prātā paši pirmie, bet ar viņiem nogalināto saraksts nebeidzas. To var turpināt gandrīz bezgalīgi:

Juris Aploks, Maskavas kara apgabala štāba priekšnieka vietnieks.

Ernests Apogs, Maskavas kara apgabala pārvaldes priekšnieks un komisārs, Sarkanarmijas sa-karu priekšnieks, Tautas aizsardzības komisariāta kara padomes loceklis.

Ādolfs Anskins-Skujietis, Viskrievijas kara pado-mes priekšnieka palīgs flotes jautājumos, prorektors Sverdlova komunistiskajā universitātē Mas-kavā, Viskrievijas kompartijas centrālās kontroles komisijas izmeklētājs.

Roberts Apinis, strēlnieks, pilsoņu kara varonis, Kazaņas aizstāvētājs, Austrumu frontes komisārs, žurnālists-drāmatiķis.

Baumanis Kārlis, astoņu partijas kongresu dele-gāts, Politbiroja kandidāts, apcietināšanas brīdī bija Viskrievijas kompartijas Centrālkomitejas Zi-nātnes un tehnisko izgudrojumu nodaļas vadītājs.

Gustavs Bokis, pilsoņu kara varonis, septiņus gadus (līdz 1936.) bija Sarkanās armijas bruņoto autotanku karaspēka komandieris, pēc tam līdz apcietināšanai — korpusa komandieris.

Alberts Briņķis, saukts arī Serjoža, beidza Rietumu valstu komunistisko universitāti Maskavā, iesūtīts Latvijā, ilgāku laiku darbojās pagrīdē, atgriezies Krievijā kļuva LKP Centrālkomitejas un Ārzemju biroja loceklis.

Feldmanis Ansis, saukts arī Lauķis, žurnālists-propagandists. Stāvēja Smoļnija sardzē, rediģēja žurnālus „Strēlnieks,” „Cīņas balss,” „Sarkanā zvaigzne,” darbojās apgādā „Prometejs” un Latsekcijā. Vēl neilgi pirms apcietināšanas strādāja pie „Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmatas” 3. sējuma, nezinādams ka arī pats drīzi ievietosies šinī statistikā.

Alfreds Gruzdups, Ļeņingradas kara transporta akadēmijas štāba priekšnieks.

Kārlis Krūmiņš-Krūms, strēlnieks, aktieris un režisors, Maskavas latviešu teātra un studijas „Skatuve” dibinātājs un vadītājs.

Kārlis Landers, „Latvijas marksistiskās vēstures zinātnes pamatlicējs,” Čekas speciāls pilnvarotais Ziemeļkaukāza un Donas apgabalā, Maskavas guberņas ārkārtējās komisijas priekšsēdētājs, vēl īsi pirms nošaušanas KPFSR kontroles tautas komisārs.

Jānis Luters — Bobis, profesionāls revolucionārs, no 1902. g. — 1905. g. organizēja pazīstamo „kaujiņieku” uzbrukumu Rīgas Centrālcietumam. Gadu vēlāk vadīja ne mazāk pazīstamo Helsinku banku aplaupīšanu, ekspropriāciju, kurā piedalījās arī vairāki Latvijas sociāldemokrātu pārstāvji. Pēc Oktobra revolūcijas izpildīja dažādus amatus Ļeņingradā, publicēja rakstus par LKP vēsturi.

Jānis Mīrams, viens no centīgākajiem pagrīdniekiem. Pēc pārceļšanās uz Krieviju pagrīdes lietu vadītājs Ārzemju birojā, sarkanarmietis, deputāts un delegāts neskaitāmās partijas sanāksmēs un kongresos.

Kārlis Ozoliņš, žurnālists, profesors Rietumtautu komunistiskajā universitātē, Gaisa spēku akadēmijā un Ļeņina starptautiskajā skolā Maskavā.

Jānis Straujānis, piektgadnieks, Padomju Krievijas sūtniecības pirmais sekretārs Itālijā, padomju telegrafa aģentūras TASS pārstāvis Ķīnā un Rīgā, rakstīja stāstus un lugas krievu un latviešu valodā, visvairāk par 1905. gada revolūcijas tematiem.

Kirils Stucka, Kachovkas varonis, Tanku kara spēka inspektors.

Jānis Aleksandrs Šmits, darbojās asiņainajā Čekas tribunālā Jelgavā 1919. gadā, pēc tam kļuva Krievijas Tālo Austrumu tautas armijas politiskās inspekcijas priekšnieka vietnieks un apcietināšanas brīdī ieņēma augstu amatu Viskrievijas saimniecības tautas komisariāta politnodaļā.

Divi Jāņi Bērziņi: viens, saukts arī Ziemeļis, tuvs Ļeņina līdzstrādnieks, Ārlietu tautas komisariāta pilnvarnieks, Centrālās archīvu pārvaldes priekšnieks, otrs Bērziņš, saukts Vecais, Tālo austrumu armijas komandiera palīgs, nodibināja un vadīja sevišķo militārās izlūkošanas nodaļu GRU, bija veiksmīgs spiegu skolotājs, tika nošauts tikko atgriezās no komandējuma uz Spānijas pilsoņu kara lauku.

Divi Eiduki: Aleksandrs — čekists, 8. armijas politruks, Balhaša un Lejasamūras celtniecības organizētājs, vadīja Maskavas-Volgas kanāla svarīgākā „A” sektora rakšanu ar politisko cietumnieku darbaspēku, un Kārlis — Latsekcijas priekšnieks, literāts.

Divi Kalniņi — Fridrihs, triecienu grupas komandieris Perekopus sturmējot, divīzijas komandieris un priekšnieka palīgs Ļeņina politiskajā kara akadēmijā Maskavā un Kara saimniecības akadēmijā Charkovā, apcietināšanas brīdī darbojās par mācības spēku Frunzes kara akadēmijā Maskavā, un — Kārlis, partijas pilnvarnieks Kubanā, Ziemeļkaukazā, svarīgu amatu pildītājs Iekšlietu ministrijā.

Divi Mežlauki: Jānis — Revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs Charkovā, Revolucionārās kara padomes loceklis, Vidusāzijas ekonomiskās padomes

priekšsēdētājs, Valsts darba un aizsardzības padomes sekretārs, un Valērijs-Ukrainas kara komi-sārs, Valsts plāna komitejas loceklis, isi pirms ap-cietināšanas iecelts par PSRS smagās rūpniecības tautas komisāru.

Četri Lāči: Alfreds, saukts arī Dīglis — Malienas slepkavīgā tribunāla priekšsēdis 1919. gadā, vēlāk Krievijas augstākās tiesas loceklis; Jānis — Kremļa apsardzes priekšnieks, 4. strēlnieku divīzijas ko-mandieris, Kameņeva apvienotās kara skolas priekšnieks Ķijevā, kara komisārs Tāļajos austru-mos; Kārlis — pilsoņu kara varonis cīņās pret Kol-čaku, un negantais Mārtiņš, saukts arī Sudrabs un Ģāģa — 5. armijas kara tribunāla priekšsēdis, Ukrainas ārkārtējās komisijas (Čekas) priekšnieks, Kalnrūpniecības pārvaldes priekšnieka vietnieks, pa starpu rakstījis vairākas lugas un rokas grā-matu čekistiem, kurā jūsmīgi cildina terroru par vērtīgāko līdzekli ceļā uz bezšķiru un bezspaidu ko-mūnismu. Apcerot pratināšanas metodes, viņš ie-teic nepētīt tik daudz apcietinātā tiešos pārkāpu-mus kā viņa cilmi, radurakstus un izglītību, kas sniedz derīgākos materiālus notiesāšanai. Mārtiņa terora metodes tagad samala viņu pašu.

Un kur tad vēl Vilis Knoriņš, partijas Centrāl-komitejas propagandas un aģitācijas daļas vadi-tāja vietnieks, Sarkanās profesūras institūta direk-tors, kas sarakstīja Staļina slavenu VK(b)P — Vis-krievijas komunistu (boļševiku) partijas „Īso kursu” — partijas un revolūcijas vēstures viltojumu no Sta-ļina viedokļa!

Visi šie titulētie cilvēki bija apkārti ar ordeņiem kā Ziemeļvētku eglītes. — Centīgie latvieši! Cara Krievijā viņi pārvaldīja muižas, iekārtoja rūpnīcas, padomju Krievijā vadīja armijas, komisariātus, in-stitūtus, komitejas un komisijas un ātri uzkalpojās par ģenerāļiem un ģenerāļsekretāriem. Bieži vien viņi tiek minēti pie vareņajiem amatiem kā „viet-nieki.” Tas nozīmē, ka latvieši padarīja darbu, par ko resnie, trulie krievu priekšnieki saņēma atzinību, bet vietnieki — lodi.

Dažs labs latvietis smagi pārcentās, īpaši tie, kas sapinās ar Čeku. Trešais Bērziņš — Edvards,

savā laikā mācījās glezniecību Berlīnes mākslas akadēmijā, bet beidza savu karjēru kā lielčekists, Tālo austrumu milzu tresta „Daļstroj” vadītājs un iekārtoja nebeidzamas spaīdu darbu nometnes, zelta un molibdena raktuves gar Klusā okeana krastu, ar centru daudznozādētājā Maġadanā. — Negantākais no visiem, kura vārdu netikas ne pie-minēt, bija Jēkabs Peters, baismīgā poļu sadista, Čekas pirmā priekšnieka Feliksa Dzeržinska vietnieks un slepkavīgā Revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs. Ironiskā veidā, Peters joprojām skaitījās partijas Kontroles komisijas loceklis, kad pats saņēma no nesenajiem krievu kollēģām loči pakausī.

Līdzlielajiem čekistiem krita arī mazie, kā Kārlis Kretulis un Gricmanis, kas vēl divdesmitajā gadā šaudījās un laupīja pa Talsu mežiem, lai neļautu ļaudīm tik drīzi aizmirst pirmo baigo — 1919. komunistu valdīšanas gadu, vai pareizāki — pusgadu. Arī pie šiem līdznāvei uzticīgajiem pilnvarniekiem īstenojās partijas sauklis: no katra ņemt pēc spējām, bet dot — pēc vajadzības. Nelaieme tikai, ka nelgas, kas šo saukli aizstāv, nekad neatopas pavaicāt, kas būs tas, kas viņu vajadzības noteiks. —

Jāpiemin arī īpatnēju, pret savu gribu pašnāvnieku rinda, kas sirsnīgi ticēdami sarkanajai propagandai, pārcēlās no Latvijas uz Krieviju. Jau Roterdamas Erasms zināja, ka cilvēku muļķībai nav robežu. No vientiesības cilvēku nepasargā ne augsti amati, ne skolas, nedz uzkrātās zināšanas. Kas ir dzimis vientiesis, to nevar glābt itinnekas. Šo pārbēdzēju „idealismam” gan bija arī diezgan praktiska odere: viņi visi cerēja Krievijā iegūt krietnu komunistu stāžu un nopelnus, lai tad, kad Latviju boļševizētu, viņi varētu ar triumfu atgriezties un ieņemt svarīgus pārvaldes un rīkotāju posteņus.

1922./23. gadā, apcietināto apmaiņas kārtībā, uz Krieviju aizprasījās žurnālists Vilis Dambītis un Rīgas pilsētas domnieks, „kreisā spārma” sociāldemokrāts Vilis Dērmānis. Dambītis uzstrādājās par profesoru kādā Maskavas institūtā, bet Dēr-

manis strādāja Krievijā par padomju enciklopēdijas jauno laiku vēstures kontrolredaktoru un cītīgi veica kārtējos melu propagandas darbus daudzos periodiskajos izdevumos. Viņi abi krita par saviem pūliņiem.

Gadu vēlāk krievi iemainīja vienu no visaktīvākajiem Latvijas pagrīdniekiem — Jāni Larozi. Viņš uzcentās līdz pat delegāta godam 7. Viskrievijas kompartijas kongresā, bet alga bija tā pati — lode.

1928. gadā ar kompartijas īpašu atvēli uz Krieviju pārcēlās varbūt pats spējīgākais no „kreisajiem” dzejniekiem, Vilis Āboliņš. Padomju propagandas ietekmē, jūsmodams par visu krievisko, viņš bija sacerējis pagrīdē populāras dzejas: „Rudzi no Krievijas” un „Dziesma par Volgu.” Nekādi rudzi viņam Krievijā neziedēja. Viņu gan nenosāva, viņš mira ieslodzījumā.

1930. gadā uz Krieviju pārbēga sevišķi nopelniem bagāts biedris, Edvarts Zandreiters. Viņš bija pūlējies pa pagrīdi Maskavā jau cara laikos, oktobrī piedalījies Maskavas Kremļa ieņemšanā, pirmā Baigajā 1919. gadā bijis būvju komisārs Latvijā, pēc krievu padzišanas desmit gadus mocījies pa nelegālajām pagrīdes spiestuvēm Rīgā. Krievijā viņš tūdaļ iekļuva Latviešu kompartijas centrālkomitejā. Nedziedināmi sirga ar ļaundabīgo mazasinību, bet arī tas nepasargāja viņu no lodes.

1932. g. no brīvās patstāvīgās Latvijas uz savu ideālu zemi Krieviju aizbēga vēl divi jūsmīgi dzejnieki sapņotāji: Linards Laicēns un Pēteris Ķikuts, palīdzēt celt komūnismu. Laicēnu nosāva, Ķikuts pēc dažiem gadiem mira spaidu darbos.

Latvijas cietumā sēdēdams, Laicēns sarakstīja niknu protesta un apsūdzības grāmatu: „Kliedzošie korpusi.” Man vienmēr jādama, ka krievu cietumā, uz nosaušanu gaidīdams, viņš ar ilgām atcerējās dzimtenes korpusus. Kādu virsrakstu viņš izraudzītu grāmatai par krievu korpusiem, ja viņam būtu izdevība tādu sarakstīt? Tur ar kliegšanu viens vairs nepietikt! Un ko viņš, ticīgs komūnists būdams, domāja par ērmīgajiem apsūdzības punktiem, par kuriem viņam bija jāatbild? Par node-

vibu, kontrevolūciju, spiegošanu buržuju iabā? Cik viegli bija skaidroties Latvijas tiesā, izvēlēties aizstāvi, aicināt lieciniekus? Krievi ar tādiem sikumiem nekēpājās.

Tādu pašu galu ņēma atbraucējs no Latgales, Albīns Mežulis, kas dzejoja latgaliski un Maskavā vadīja avizīti „Ceīņas Karūgs.”

Vienā gadā ar Laicēnu, bet ar ievērojamu pompu — ar LKP īpašu atļauju, uz Krieviju pārcēlās otrs Mežulis — Konstantīns, Latvijas Saeimas komūnistiskais deputāts. Viņš Krievijā cītīgi strādāja „Komunāru Cīņas” un „Prometeja” redakcijās un arī krita — vienā gadā ar Laicēnu.

Īsi pirms pašām tīrīšanām uz Krieviju devās arī Romāna Sutas skolnieks, grafiķis Ernests Kālis kas bija ilustrējis Laicēna „Kliedzošos korpusus.” Viņš nedabūja pat apsildīties savā cerību zemē, kad viņu jau „pielika pie sienas.”

„Buržuaziskās Latvijas” šausmīgajos spaidos visi šie biedri būtu palikuši sveiki un veseli.

Šos sarakstus un titulu uzskaiti var turpināt vēl ilgi.

Pietiek pašķirstīt komūnistu rakstus, palasīties latviešu politisko darbinieku biografiju — uz katra soļa jāuzduras nāves datumiem — 1937., 1938. un 1939. gadā. Vecākie lasītāji zin, kas par lietu, bet dažs komjaunietis vai pionieris nobrīnās: latviešu komūnistu lielā miršana! Kas par traku epidēmiju plosījusies Krievzemē šajos baigajos gados?! Tifs, cholera vai asinssērga? Neviena padomju vēstures grāmata neaizārdina faktu, ka 1937. gada sākumā partijas centrālkomiteja piešķīra Staļinam ārkārtīgas pilnvaras cīņai pret kaitniekiem, par spīti Rudzutaka, Eiduka un daudzu citu protestiem. Ar šo lēmumu ikviena Krievijas iedzīvotāja dzīvība bija nodota ārprātīgā ūsainā gūzina rokās.

Tikai ļoti retam likvidētajam, laikam jau kādas īpašas vajadzības vai žēlastības dēļ, vārdnīcās vel-tīta kautrīga piezīmīte: „Nepelnīti represēts personības kulta laikā.” Bet kas gan ievēros tādu sīkumu? Un ko vispār nozīmē „represēts”? Paspaidīts? Pabiedēts? Vārbūt pazemināts darbā. Vārdnīcas viltīgi raksta, ka arī Latvijas valdība „re-

presējusi" pagrīdniekus. Starpība tikai tā, ka Latvijā represētos pēc gada vai pat pusgada atkal izlaida no cietuma, kamēr Krievijā represētie visi ir nogalināti. Bet tādus smalkumus uztvers tikai ļoti uzmanīgs lasītājs. Un zīmīgi: nekad Krievijā nav pacēlusies oficiāla balss, kas ieteiktu painteresēties, kas ir šie netaisnie represētāji un vai paši nav pelnījuši sodu? Diemžēl, visi represētāji joprojām atrodas amatos, vai arī saņem milzīgās „personālās” pensijas! Staļina „nokronētājs” Čruščovs pats bija Staļina palīgs un pilnvarnieks, saukts „Ukrainas miesnieks.” Tādi paši centīgi Staļina darbinieki bija arī Čruščova nomainītāji un to palīgi. Kā sodīsi pats sevi?

Krita jau arī krievi, sevišķi auçstajos „ešelonos.” No 1966 delegātiem, kas piedalījās partijas 1934. gada kongresā, līdz 1939. gadam 1108 bija arestēti un sodīti. Bet tikai 59 vecie delegāti parādījās 1939. gada kongresā, kas noticis ar pārējiem 799, nav zināms. Vēl pamatīgāki tika iztīrīta armijas virspavēlniecība un „oficiēru kadri.” Solženicins raksta, ka šajos gados Ļeņingradā apcietināta apmēram ceturtā daļa no visiem iedzīvotājiem, un neviens nav attaisnots vai atlaists. Vairums saņēmis parasto „ģesjatku” t. i. desmit gadus spaidu darbos. — Un tomēr, tie bija nekrievi, pirmajā kārtā latvieši un baltieši, kurus krievi tīkoja izdeldēt pilnīgi. Latviešu strēlnieku pārmērīgā slava un izaicinošā stāja jau sen kaitināja greisirdīgos krievus. Spaidu darbu nometnēs nekrievi, ja tiem pieskaita arī ukraiņus, kaukāziešus, ķirģizus, bašķirus uc., gandrīz vienmēr bijuši vairākumā. Nereti līdz pat 80 procentēm.

Rīgas pagrīdē pirmajām baumām neviens negribēja ticēt. Tik rēgaini pārspilētas un neiespējamas tās likās. Piemēram: atklājās, ka daudz zinātie latviešu grāmatu apgādi, „Prometejs,” „Spartaks,” „Strēlnieks,” kuru izdevumus pagrīdnieki naski meklēja, ievada gan pa ceļiem, gan neceļiem un kāri lasīja kā saldāko priecās vēsti, bija tikai blēžu un nodevēju perekļi! Apgādus slēdza, lik vidēja „Prometeja” 55 izplatīšanas punktus dažādās Krievijas malās. Archīvu un grāmatu krā-

jumus iznīcināja tik pamatīgi, ka pēc divdesmit gadiem, kad apgādus drīkstēja atkal pieminēt, biedri pētnieki meklēja „Prometeja” izdevumus — Bostonā! Pie Amerikas vientiesīgajiem latviešu komunistiem piektgadniekiem, kas šad tad izrakstīja Krievijas latviešu apgādu grāmatas.

Slēdza Latsekcijas lepmumu, literatūras žurnālu „Celtne” un nošāva redaktoru Paulu Viksnu. Slēdza visus latviešu laikrakstus. Nepaglabās pat „Sibīrijas Čiņa,” kas iznāca Novosibirskā, tālu aiz Urāliem. Redakcijas, spiestuves, ekspedīcijas likvidēja, arhīvus iznīcināja, līdzstrādniekus apcietināja un uz ātru roku, bez izmeklēšanas notiesāja. Kā vienu no pirmajiem nošāva Alvili Cepli, nabaga „Naīvo ar rokas granātu,” romānu rakstnieku un strēlnieku, kas Oktobra revolūcijas laikā kopā ar savu pulku bija sargājis Maskavas Kremli. To pašu likteni piedzīvoja arī „sarkanais pastnieks,” Karēlijas kara izlūku gaitu aprakstītājs Oskars Richters. Rakstnieks, kritiķis, redaktors Konrāds Jokums, kas kā dūšīgs strēlnieks bija pārdzīvojis sava pulka tišu iznīcināšanu pie Perekopiem, pēc pāris gadiem nomira komunistu katorgā. Literāts R. Bidemanis vēl 1937. gada janvārī rakstīja: „Padomju rakstniekam ir tādas augšanas iespējas, kādu nav nevienā citā zemē,” bet jau jūnijā viņa augšanu apturēja — lode.

Nošāva arī Aleksandru Drēviņu, vienu no cerīgākajiem modernajiem gleznotājiem visā Krievzemē, kādreizējo Tones un Ūbāna līdzgaitnieku.

Tobrīd Krievijas sekmīgākais plakātists bija daudz cildinātais Gustavs Klucis. Viņa plakāti bija redzami malu malās, viņu pazina arī ārzemēs, Berlīnē, Parīzē, kur viņš iekārtoja izstādes un Krievijas paviljonus. Piepeši viņa plakātus novāca, viņa vārdu vairs nepieminēja, viņš pazuda kā nekad nebijis — līdz savai nāves stundai dažus gadus vēlāk, nezināmā vietā.

Pa starpu nošāva arī Rīgas profesora Kirchenšteina brāļus. Jaunākais, Rūdolf, bija partijas biedrs, Sarkanā karoga ordeņa „nesējs,” baudījis augstāko militāro izqlitību, kāda vien Krievijā ie-

spējama: Frunzes kara akadēmijas augstākā komandējošā sastāva atsevišķās grupas kursus. Bet šis starpgadījums ar brāļiem nebūt nekavēja profesoru vēlāk pieņemt krievu piedāvāto „Tautas valdības” priekšsēža amatu un vadīt steigā savervēto „Tautas saeimas” lidēju delegāciju uz Maskavu, lūgt Latviju pievienot Krievijai. Varbūt, ka viņš uzlūkoja savus amatus par sava veida kompensāciju par brāļu asinīm? —

Saprotams, netaupīja arī sievietes. Nošāva fanatisko baļševisti, ķildīgo redaktisi un pamācītāju Jūliju Jameli-Vienu un daudzas citas „Prometeja,” „Spartaka” un „Celtnes” darbinieces. Bijuši Latvijas pagrīdniecei Annai Zaprovskai, kas bija kļuvusi par docenti Maskavas paidagoģiskajā institūtā, liktenīga izrādījās profesionālā interese par ārzemju, īpaši vācu literātūru.

No visa kuplā Krievijas latviešu literātu pulka tikai Sudrabu Edžum, Mārtiņam Zaķim-Krieviņam, Robertam Pelšem, Eduardam Sileniekam un pāris pavisam sīkmaņām laimējās izsprukt dzīviem.

Baigajā gadā no padomju cietuma kā salauztu invalidu izlaida kādreiz populāro marksisma propagandistu, Ļeņina tuvu līdzstrādnieku Paulu Daugi ar uzdevumu sarakstīt padomju Latvijas vēsturi. Bet tas novārdzinātajam vecajam boļševikam vairs nebija pa spēkam un viņš pēc dažiem slimošanas gadiem nomira.

Slēdza visas senāk cildinātās latviešu mācības iestādes daudzās Krievijas pilsētās. Arī slaveno Latviešu paidagoģisko tehnikumu Ļeņingradā. Apvietināja kā skolotājus, tā daudzus skolēnus un, saprotams, direktoru, literātu Ernestu Eizenšmitu-Mākoni, kas bija arī Ļeņingradas Revolūcijas mūzeja direktors. Slēdza visas latviešu biedrības, klubus, arteļus, kooperātīvus, likvidēja teātra grupas un „litpulciņus,” bibliotēkas un visas citas organizācijas, bet dalībniekus pēc iespējas pievāca.

Saprotams, netaupīja arī latviešu zemkopju „kolonijas” un kolchozus, kādu plašajā Krievijā bija saradies krietni daudz. Jeņisejas, Ačinskas, Barabinskas apgabalos zēla vairāk nekā simts latviešu

„puduri” vai kolonijas ar kādām 4200 saimniecībām un 31 latviešu skolu. Eiropas Krievijā saskaitītas 270 kolonijas ar 7450 saimniecībām un 75 latviešu skolām. Šīs saimniecības bija apvienotas latviešu kolchozos. Kolonistu „sociālistisko degsmi” un sirsniņos pūliņus iekļauties jaunajā kārtībā jūsmīgi apdziedāja nogalinātie dzejnieki Ceplis, Kārlis Pelēkais, Priednieks u.d.c. Jokums īpaši pētīja un aprakstīja ziedošās latviešu „salas” Baškīrijā, Krieviņš-Zaķis vēlākos gados tēloja latviešu ciemtumus Krasnodaras rajonā.

Kāds ducis no šiem kolchoziem bija nosaukti lielā biedra Rudzutaka vārdā un jau tāpēc vien tie bija uzlūkojami par noziedznieku perekļiem. Šos un arī visus citus latviešu kolchozus izārdīja un sadalīja, un iztrenkātie ļaudis pa lielākai daļai pazuda bez vēsts. Kā visur, kā vienmēr, čaklie latvieši bija situšies augšup ar teicamām sekmēm, viegli pārspēdami krievu kaimiņus, allaž kļūdami savai apkārtnei par paraugu. Tagad krievi viņiem par to atriebās.

Glūži tas pats notika ar igauņu un lietuviešu „kolonijām,” biedrībām un kooperatīviem. Baltkrievijā atradās jo plašas lietuviešu salas. Oršas apvidū vien zēla divdesmit četri lietuviešu ciemi, daudzi citi bija Borisovas, Krasnas, Malkovas apkaimē ar savām divpadsmit lietuviešu skolām, bibliotēkām un skolas grāmatu apgādiem. Viss tas tika sistemātiski un rūpīgi izdeldēts.

Kopš tā laika līdz pat šai dienai Krievijā vairs nav nevienas baltiešu biedrības, pulciņa vai kādas citas organizācijas, kādas pastāv citās valstīs visā pasaulē, kur vien apmetās bariņš baltiešu. Vienīgi Krievijā tas ir aizliegts, un katru mēģinājumu organizēties soda kā valsts nodevību. Par spīti tam, ka padomju Krievijas konstitūcija īpašā paragrātā uzsvērti dāvina saviem pilsoņiem pulcēšanās un vārda brīvību. —

Kad Baigajā gadā amatos saceltie pagrīdnieki svētceļoja uz Maskavu un starp citu apciemoja arī sirmo rakstnieku Sudrabu Edžu, tie savā nelabojamā ticīgo biedru vientiesībā vaicāja sirmajam

rakstniekam, kādas latviešu organizācijas viņš ie-  
teiktu apciemot? Nabaga vecais vīrs apraudājies  
un izplētis rokas:

„Nav jau vairs tādu organizāciju, mīļie. Bet cik  
daudz to mums kādreiz bija!”

Viņš pastāstījis arī, kā tam laimējies palikt dzi-  
vam: kad ieradušies apcietinātāji, viņš gulējis  
slims, karsonī, gandrīz bez samaņas. Čekistiem ne-  
paticis ķēpāties ar cilājamo gaudeni un viņi paņē-  
muši Alvilu Cepli, kas tobrīd atnācis apciemot slim-  
nieku. Tā to, neparastā vaļsirdībā savās atmiņās  
pastāsta Jānis Niedre.

Šodien, pēc četrdesmit pieciem vai sešiem ga-  
diem, Novosibirskas pilsētā no veco kolonistu un  
Pirmā pasaules kara bēgļu pēcnācējiem, no visā-  
diem deportētajiem un izraidītajiem, no darba die-  
nestniekiem, „brīvprātīgiem” aizbraucējiem, no ļau-  
dīm, kas bēga no vajāšanām dzimtenē, salasījusies  
lielākā latviešu kopība ārpus Latvijas. Mēdz sacīt,  
ka Novosibirskā ir tikpat daudz latviešu kā Rīgā,  
tas ir — gandrīz viena trešā daļa no visiem pilsētas  
iedzīvotājiem. Bet par kādu latviešu skoliņu, teātra  
pulciņu, koriņu vainiecīgāko latviešu avizes lapiņu  
tur neviens pat nesapņo. Tur pastāv tikai īpaša  
Čekas, KGB nodaļa, ar sevišķu apakšnodaļu uz-  
manīt latviešus, vai viņos nesāk mosties kāda  
„bīstama” tautiska pašapziņa — pilsoniski bur-  
žvaziskā nacionālisma tieksmes.

Man daudzkārt šāvien prātā, kāda izskatītos  
okupētā, amektētā Latvija, ja visi pieminētie, lik-  
vidētie lielbiedri būtu palikuši savos amatos un  
daļa no viņiem atgrieztos dzimtenē? Arī amatos,  
saprotais. Vai viņiem tomēr nebūtu par kapeiku  
vairāk saprāta, goda sajūtas un pašlepnuma, nekā  
paaugstinātajiem pagrīdniekiem un šur tur aizmir-  
stos Krievijas stūros sagrabinātajiem, līdz nāvei  
lebidētājiem pārpalikušajiem latviešiem, kuriem  
pielipusi nicīgā palama — senči? Šaubos gan, vai  
būtu kāda starpība. Lielie biedri būtu pārkauloju-  
šies, pārkaļķojušies, pārkomūniskojušies un tāpat  
kā tagadējie ielikteni pārvalžu amatos raizētos  
tikai par to, lai, izdabādami maskaviešiem, uz-

kultos vēl augstākās „činās.” Ir jau dažādi karjēristi pasaulē, bet vistrakākie ir — karjēras komunisti. — Nabaga Latvija izskatītos tieši tāda pati kā tagad. Latviešu valodu Rīgas ielās dzirdētu tikpat reti, varbūt vēl retāk nekā šodien.

Baltā rase nepazīst neviena masu eksterminētāja, ko varētu kaut aptuveni salīdzināt ar Krievijas vadoni, Ļeņina spējīgāko mācekli Josifu Staļinu. Ne Jānis Bargaiss, bajāru kāvējs, ne Pēteris Pirmais, Vidzemes dedzinātājs un Pēterburgas cēlējs uz spaidu strādnieku kauliem, pat ne Ādolfs Hitlers ar židu iznīcināšanu, netiek viņam ne tuvumā. Vieniģi dzeltenajā rasē, otrs Ļeņina māceklis, ķīniešu galvu ripinātājs Mao Tse Tungš, ir Staļina līdzinieks. Leģendārais Čingischans atgādina šos abus tikai ar savu sadista ļaunumu, ne ar upuru miljoniem, jo senajos laikos pasaule bija retāki apdzīvota. —

Staļina rēģinos pasākumus vainagoja slavenās parādes prāvas, kurās vecie boļševiki, Staļina kādreizējie ciņu biedri, pārsteidza pasauli, pazemīgi atzīdamies visos viņiem piedēvētajos, fantastiskajos noziegumos. Visus šos Bucharinus, Rikovus, Kameņevus, Radekus un četrpadsmit citu, to starpā arī neseno Čekas priekšnieku Jagodu, nošāva jau otrā dienā pēc sprieduma pasludināšanas. Un tas viss notika komunistu boļševiku partijā, kas — ar tiešām monumentālu nekautrību mēdz sevi cildināt par „pasaules sirdsapziņu!”

Pagrīdnieku apjukums bija pilnīgs. Neviens nezinaja, ko domāt. Pagrīdi visu laiku bija no Maskavas diriģējis un algojis Latviešu kompartijas Ārzemju birojs, bet tas bija pēkšņi slēgts un locekļi apšauti: karstais propagandists Alberts Strautiņš, saukts arī Citrons, Sarkanarmijas poļitruks Mārtiņš Ozols, pazīstams arī kā Cinis, sarkanais profesors Jānis Krūmiņš-Pilāts. Kritis bija „Prometeja” dibinātājs Kārlis Pečaks. Neveicās paglābties pat Jānim Lencmanim, 1919. gada asiņainajam, „nopelniem bagātajam” iekšlietu ministram, vēlāk krievu Tirdzniecības flotes priekšniekam un Kuzņecas celtniecības direktoram! No Ārzemju biroja un lepnās Latsekcijas nebija palicis — ne smakas!

Lai nu vēl pasvešie Krievijas biedri, sprieda Latvijas pagrīdnieki, varbūt, ka tie nebija gluži bez vainas, bet ko lai saka par visiem rīdziniekiem labi pazīstamo, pārlietu centīgo Emiliju Apīni, sauktu Soņu, no Krievijas iesūtīto pilnvarnieci? Viņa divus gadus novadīja Rīgas pagrīdes pulciņu „Sarkanā palīdzība” un prata visus padotos norāt un pamācīt kā neapstrīdama autoritāte. Viņa nemītīgi mudināja savus padotos bez vaicāšanas un šaubīšanās ticēt partijai un bez atlikuma ziedoties Krievijai. Kad Rīgā kļuva pārāk karsti, viņa atgriezās Maskavā, lai strādātu Ārzemju birojā un vadītu pagrīdi no aizrobežas. Bet te piepeši — pienāk ziņa, ka Emilija likvidēta! Nošauta kā kontrrevolucionāre un nodevēja! — Ticēt? Neticēt? Iegūt paskaidrojumu — neiespējami. Atlikušie Krievzemes biedri bija iedzīti tādās bailēs un pānikā, ka nedrīkstēja vairs ne dziļāku elpu ievilkt, kur nu vēl baumot vai rakstīt vēstules, labi zinot, cik rūpīgi tās caurskata. — Vēl līdz šai dienai lielā tīrīšana ir pilna noslēpumiem, un neskaitāmu pazudušo likteņi nav noskaidroti.

Dažs labs pagrīdnieks, kas bija sapņojis līdzīgi Laicēnam un citiem censoņiem pārcelties uz paradizisko taisnības un vienlīdzības zemi, Padomju Krieviju, sirsnīgi nopriecājās, ka palicis uz vietas un var laimīgi smakt tālāk buržuazijas šausmīgajos žņaugos un brēcošajā sociālajā netaisnībā. Vēlākais ilggadīgais Latvijas kompartijas pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, saukts arī Zaķis, var pateikties Brīvās Latvijas cietumam par savu dzīvību. Tīrīšanas priekšvakarā viņu no Krievijas iesūtīja Latvijā mudināt pagrīdi. Viņu apcietināja un noturēja drošībā līdz pat Baigajam gadam, kad krieviem atkal vajadzēja darbinieku un viņu iecēla amatā. Tādā pašā veidā izglābās arī Žanis Spure, kas Baigajā gadā figurēja kā loceklis neskaitāmos „prezidijos,” un Fricis Deglavs, vēlākais Valsts plāna, Zinātņu akadēmijas, Budžeta komisijas, kongresu, biroju, komiteju priekšnieks, viceprezidents, sekretārs, direktors, inspektors, delegāts un kamārdāts.

Ja arī līdz tam pagrīdei nebija nekādas jēdzīgas nozīmes, tad Staļina tīršana pagrīdes darbību praktiski izbeidza. Pašu komunistu vēstnieki atzīstas, ka „Sarkanās palīdzības” pulciņš, ko Emilija ar centību, naudu un solījumiem bija pratusi sakuplēt līdz vairākiem simtiem, pēkšņi sarucis par gluži niecīgu sauju. Totiesu palicējiem bija iedzītas pamatīgas bailes un bijāšana pret Staļina vispēcīgo bardzību, ar kādu viņš sodīja katru, par ko bija mazākās šaubas, ka tas nepakļaujas viņa rīkojumiem akli un pilnīgi.

Bieži vien rīkojumi bija neskaidri, nereti tādu nebija nemaz; tautu tēvam un skolotājam patīkās, ka viņa vēlēšanās padotie uzmin paši. Un tāpēc modrība, nemitīga komunistiskā modrība, noskaņu pētišana, gaisa ostīšana kļuva par krievu komunāra galveno, svarīgāko tūkumu. No tā atkarājās viņa dzīvība.

Kad krievu draudzības līgums ar Hitleru panāca to, ka Latvijā novietojās krievu garnizoni, varēja sagaidīt, ka pagrīdnieki kļūs sevišķi rosiģi. Tas nenotika. „Kaujinieki” vēl nebija atguvušies no tīršanas morālās paralīzes. Par spīti tam, ka krievu sūtniecībā Rīgā bija savairojusi savu personālu vairākos simtos un aģentiem un provokātoriem robeža bija tikpat kā atvērta, pagrīdē valdīja letarģija. Arī kreisās intelliģences pulciņš, daži „Jaunāko Ziņu” žurnālisti, vēlākie Baigā gada ministri un komisāri, daži augstskolas mācības spēki, sastājušies krievu-latviešu tuvināšanās biedrībā, gan naski apmeklēja iedzeršanas krievu sūtniecībā, bet citādi turējās rātņi kā peles, nogaidīdami notikumus. Tā bija sūtniecība un iesūtītie aģenti, kas neveiksmīgi nopūlējās sarīkot ģenerālstreiku, kaisīja krievu garnizonu bazēs iespiestās proklamācijas, organizēja salašņu barus apsveikt okupantu tankus 17. jūnijā Rīgas stacijas laukumā un rīkoja tračus un uzbrukumus policistiem. Kādus 70 apmācītus greizačus nedēļu pirms okupācijas Rīgā ievēda krievu kreiseris „Marat.” Ir saglabāģies grupas uzņēmums ostmalā. Labi saskatāmas atbraucēģu plātās, rupģās, tipiski krieviskās seģas. — Jāsmeģas

šķirstot vēlāk sarakstītos romānus un „vēsturiskos” apskatus par pagrīdnieku varonību un nopelniem brīvvalsts graušanas darbā. Veltīgi pūliņi izpušķot, izpūst savu nodevību par svarīgu pakalpojumu okupantiem. Pie brīvvalsts bojā ejas pagrīdei nebija ne vismazākās nozīmes. Vienīgi krievu tankiem.

Arī tad, kad pagrīdnieku sapņi piepildījās pilnā mērā un Rīgu un Latviju okupēja krievu karaspēks, pagrīdnieki rosījās visai gausi un bailīgi. Dažu labu no viņiem Čekai vajadzēja gandrīz vai ar varu, aiz apkakles izvilkāt no pasekšņiem un iesēdināt amatā. Par uzraugu, ziņotāju, uzrādītāju. Atklāta atbildība biedēja. Visiem vēl prātā bija Krievijā likvidētie lielbiedri. Drošāki likās darboties paēnā un tikai paklusām norādīt: lūk, tas ir vainīgs, to derētu pievākt. —

Ērmati ir lasīt komunistu autoru lāstus un sašutumu, ar kādu tie apveltī „buržuaziskās” Latvijas Politpārvaldi, kas tik briesmīgi vajājusi komunistus, šāvusi tos un smacējusi cietumos. Ir jau taisnība, pāris teroristu nošāva arī — pēc rūpīgos izmeklēšanas un garas, atklātas tiesu prāvas ar aizstāvjiem un lieciniekiem, lai tikai neciestu kāds nevainīgs vai mazāk vainīgs. Daudzas reizes labi zināmus pagrīdniekus, ja viņu nodarījumus nevarēja pavisam droši pierādīt, attaisnoja. Un tiem, kurus notiesāja — piešķīra iespēju cietuma „seminārā” mācīties marksismu, valodas, vai nu ko kurais labāk vēlējās un pat sarakstīties ar „ārzemēm!” Politpārvaldes „upuri” ir gluži niecīgs puteklis pret Staļina vareno klātiņu.

Un — nav nekādas garantijas, ka vienā jaukā dienā šāda „kadru tīrīšana” sākas Krievijas impērijā atkal no jauna — ja kompartijā pie varas pieklūst atkal kāds sevišķi „ģeniāls” vadonis un korifejs.

Vai kādreiz Latvijā radīsies drosulis, kas, ja ne skaidri pateiks, tad vismaz liks noprast, ka lielākā latviešu komunistu iznīcinātāja, veselas „ideālistu” paaudzes likvidētāja nebija vis fantastiskā buržuazijas, kapitālistu vai fašistu „kliķe,” bet gan „brā-

līgās" krievu tautas komunistu bolševiku partija, VK(b)P, tautu tēva un skolotāja, zinātnes korifeja vadībā? Bet kas par liesmainiem sveicieniem sūti un kādas padevības jūsmas un dievināšanas odas skandētas šim miesniekam un viņa draudzei!

Patiesi, nekāda izdoma nespēj sacensties ar īstenību!

## 11.

Par Krievijas latviešu traģēdiju un arī par mūsu pagrīdes darbību es sāku plašāki interesēties tikai vēlāk. Brīvās Latvijas gados šīs lietas mani skāra tikai garāmejojot. Arī par Gnēzi es neinteresējos kautkā īpaši. Viņš manās acīs nebija nekas vairāk kā mūsu rūpnīcas nenozīmīgākais darbinieks, kas man pie tam personīgi nepatika. Mēģināju ar viņu saskarties tik maz, cik vien iespējams. Toreiz man nenāca ne prātā, ka šim cilvēkam mūsu ģimenē būs tik liela un neganta loma. Man bija diezgan citu lietu ko darīt un par ko raizēties.

Pamazām grozījās mūsu dzīves apstākļi. Pēc ļaunas slimības nomira māte un pagāja gadi iekams atgūvamies no šī trieciena. Māsa pieauga par košu jaunavu, apprecējās ar vienu no „Vidzemes manufaktūras” grāmatvežiem un apmetās ar vīru dzīvot mūsu lielajā Valdemāra ielas dzīvoklī. Māsasvīrs bija patīkams cilvēks, rāms un ērts, lai gan interešu kopības mums nebija tikpat kā nekādas. Viņš interesējās tikai par savu speciālitāti, kamēr mani fascinēja mākslas. Mani draugi bija literāti, aktieri, gleznotāji.

Jau no skolas gadiem es cieši draudzējos ar Aleksi Orleānu. Viņam bija māsa Ingrīda. Mēs bieži satikāmies. Nereti trijatā ar Aleksi, vai četratā, ja viņam bija līdzī kāda draudzene.

Ingrīda bija visai pievilcīga meitene. Skaista, slaida, atjautīga. Prata ģērbties ar gaumi. Varbūt, vienīgi viņa bija pārāk liela perfekcioniste, pārāk nopietna savos pasākumos. Un strīdēties ar viņu bija veltīgi. Ja viņa bija ko izlēmusi, tad nekas nespēja grozīt viņas ieskatu. Zināms vēsums un atturība bija viņai raksturīgs jau toreiz, bet draudzībai viņa tomēr prata piešķirt neparastu jaukumu.

Aleksim draudzenes mainījās bieži. Ingrīda necienīja vieglprātību. Vienīgi Aleksim viņa to piedeva un viņš vienmēr varēja paļauties uz māsas atbalstu. Aleksis bija viens no izskatīgākajiem jaunekļiem visā Rīgā un pie tam tik ērta un omulīga rakstura, ka nabaga meitenēm nekas cits neatlika kā viņu lutināt.

Viņš bija vispusīgs sportists. Veikli spēlēja tenisu, futbolu un īpaši basketbolu, kurā toreiz Baltijas valstis bija labākās Eiropā. Mēs visi jūsmojām par augumā pamazo Vanagu, kas ar savu zibenīgo „dribli” prata drāzties pāri laukumam, cauri spēlētāju biezoknim līdz pat pretinieka grozam, apbrīnojām neatlaidīgo cīnītāju, atletisko Melderi vai stratēģi Kraukli, kas nesatricināmā mierā darbojās spēles vidū, dalīdams bumbu itin kā nesteidzīgi, pat gausi, un tomēr vienmēr un visur pagūdam laika. Likās, ja Aleksis būtu tikai mazliet godkāriģāks un tikai drusku piespiestos, arī viņš sasniegtu šo meistarību klasi. Bet Aleksim bija pārāk daudz un dažādu nodomu.

Arī mūsu vecāki bija sen un labi pazīstami, un gluži nemanot mūsu ģimenēs nodibinājās ieskaits, ka mēs ar Ingridu apprecēsimies. Droši vien tā tas arī notiktu, ja vien dzīve ritētu normāli.

Bet dzīve vairs neritēja normāli. Eiropā bija kautkas smagi samežģījies. Bija atgriezušies viduslaiki! Ātrā secībā Vācija bez cīņas anektēja iebiedēto Austriju, Sudētiju, Čehoslovākiju un iebruka Polijā. Poļi pretojās, bet tika pārsteidzoši ātri un galīgi sakauti. Tikko kļuva redzams, ka poļu armija vairs nav spējīga pretoties, arī krievi maršēja pāri robežai un pievāca Austrumpoliju, atspēlēdamies par smago sakāvi pirmajā, Ļeņina sarīkotajā okupācijas mēģinājumā 1920. gadā.

Latvijā saplūda liels vairums Polijas bēgļu, galvenā kārtā židu, kurus valdība pūlējās apgādāt un izvietot. Jau ar šo laiku Rīga zaudēja savu īpatnējo rīdzinieckisko seju, ielas pieplūda ar svešiem ļaudīm, svešu valodu skaņām.

Hitlera Vācija un Staļina Krievija bija noslēgušas draudzības līgumu, lai nospraustu turpmākās iespaida jomas Austrumeiropā. Baltijas valstis bija iztirgotas krieviem. Kad pēc uzspiestā „palīdzības” līguma Latvijā, Lietuvā un Igaunijā novietojās lieli krievu garnizoni, katrs saprata, ka tuvojas šo cerīgo, skaisto un ziedošo valstu patstāvības gals. Vienīgi Somijas pretošanās aizkavēja Baltijas valstu tūlītēju okupēšanu. Vācu parauga iejūsmināti, krievi cerēja sakaut Somiju dažās dienās, bet smagi pievilās, iekēpādamies uz vairākiem mēnešiem asiņainajā Ziemas karā.

Mēdz apgalvot, ka ārējam postam uzbrūkot, ļaudis meklē glābiņu intīmajā dzīvē draudzībā, mīlestībā, ģimenē. Par sevi to nevaru sacīt. Ārējie saspilējumi mani tieši atvairīja no intimitātes. Es jutos savādi neērti ar vecajiem draugiem, itkā es būtu apkaunots, itkā arī man būtu sava vaina pie mūsu valsts nedienām. Un par ko mēs lai runātu? Nekur nepavidēja cerība. No visām iespējamībām, neklūdīgi piepildījās tikai visļaunākā.

Man liekas, ka tēvu šis pārmaiņas skāra vismagāki, lai gan viņš to nekādi neizrādīja. Viņa stāja un ērtais sarunu tonis nebūt nepārmainījās. Un tomēr — viss, kam tēvs bija ticējis, bija viņu pievilis. Viņa skaidrā, tiesiskā pasaule bija pārvērtusies un viņš nesaprata, kā tas bija varējis notikt?

Par krieviem viņš nebrīnījās, lai gan viņa personīgās atmiņas par cara Krieviju nebija pārāk sliktas. Viņš bija tur sastapis dažu labu godīgu un atsaucīgu cilvēku. Tomēr Krievzemē viņš arvienu bija jutis zem plānās civilizācijas čaulas tumšas, draudīgas zemstrāvas, nedrošību, nepastāvību. Viņam bija piemērots izskaidrojums: kopš tatāru jūga Krievijā bija valdījusi patvaļa. Jānis Bargaiss, Pēteris Pirmais, Katrīna Lielā. Par Krieviju un krie-

viem arvienu gūlās Sibīrijas drauds un tautā populārākās dziesmas bija katorznieku gaudas. Varmācības un padošanās varmācībai bija tumsās, neattīstītās Krievijas tradīcija. Tikai tāpēc tur spēja nostiprināties tik varmācīga un netaisna mācība kā komūnisms. Oktobra revolūcijas un pilsoņu kara mežonības, pēc tēva ieskata, bija tikai krievu dzīves ziņas dabīgs turpinājums. Melnā sotņa un sarkanā Čeka. Starpība tikai krāsas ziņā! Abi iestādījumi vienādi nicināja likumību un cilvēcību. Tikai cara ochranka komūnistu rokās bija pārvērtusies par milzīgu organizāciju, ar varenu dzelonstieplu tiklu pāri visai plašajai Krievijai. Un tagad šis tikls dzīrās izplesties arī pār kaimiņu zemēm. Mums bija jāsaģatavojas uz vislaunāko. Bet toreiz par „vislaunāko” mēs uzlūkojām lietas, kuras vēlāk pieņemtu ar prieku.

Daudz vairāk tēvu nomāca Vācijas pārvērtība, demagoģa Hitlera uzkundzēšanās. Vāciju tēvs arvienu bija uzlūkojis par kārtības un likumības zemi. Ar sajūsmu viņš atcerējās savus senākos ceļojumus uz Vakareiropu. Tikko Krievijas-Vācijas robežu šķērsojot, viņu pārsteigusi un fascinējusi Vācijas izkoptība un spodrība. — Kā nakts dienai — viņš mēdza teikt. — Caurmēra vācietis bija izglītots, vismaz paglītots. Prata citēt Šilleri un Gēti, jūsmot par Mocartu un Bethovenu. Kā gan šī inteliģentā, darbīgā, likumapzinīgā tauta varēja pieņemt Hitlera murgainās mācības?! No kādiem slāņiem rekrūtējās apsēstā Hitlera jaunatne un Gestapo neliešu bari? Kā varēja likumu cienītāji vācieši pasludināt ārpus likuma lielu vairumu savas valsts pilsoņu, sadzīt tos kā lopus noietnēs un tad — sistemātiski iznīcināt?

Un kā lepnā, bagātā Lielvācija varēja apieties ar saviem draudzīgajiem kaimiņiem tikpat nodevīgi kā Krievija? Uzbrukt tiem, okupēt un tad rīkoties svešā daļā kā pa savām mājām? —

Vissmagāk tomēr tēvu bija pieviluši „sabiedrotie” — daudz idealizētie taisnības un cilvēcības aizstāvji franči, angļi un amerikāņi. Viņi bija tikai glēvi noskatījušies uz postu un nelikumībām, kas notika Vidus un Austrumeiropā un necēla ne pirk-

sta, lai ko labotu. Un tas, ka Francija sabruka tik apkaunojoši ātri no pirmā vācu trieciena, uzpūta mums visiem nāvējošu drūmi.

Vienīgais gaišais punkts Eiropas tumsā bija varonīgie somi. Tie nepadevās krievu varmācībai un nikni cīnījās ar milzīgo pārspēku. Bet šis mazais gaišums tikai pasvītroja vispārējo nakti. Eiropa mierīgi noskatījās kā kolosālā Krievija izdarās ar mazo Somiju. Kā saistošā spektakli. Somus apbrīnoja, smējās par krievu nevarību, tikai palīdzēt neviens netaisījās. Citkārtējie draugi un radi skandinavi, zviedri un norvēģi, ieturēja liekulīgu neitralitāti. Angļi nejutās ieinteresēti, bet Savienotās Valstis ar tādiem sīkumiem nenodarbojās. Pie tam pat mērena palīdzība izšķirtu cīņu somu labā, jo kolosālā Padomju Savienība tikai teju teju un ar briesmīgiem asinsupuriem salauza mazo Somiju.

Piepeši mēs atskārtām, ka dzīvojam pavisam citādā Eiropā nekā senāk, mežoņu kontinentā, kur valdīja tikai džungļu likums. Katrs rāva, kāva, plēsa un blēdījās uz savu roku, un stiprākajam vienmēr piederēja taisnība. Kur bija palikusi apgaismība, likumu un solījumu chartas, kas apliecināja tautu un cilvēku tiesības? Visu to bija nojaukuši trīs bjauri psihopāti un maniaki — Ļeņins, Staļins un Hitlers. Neticamā kārtā tieši mūsu izglītotajos, izgudrinātajos laikos šie trīs ērmi bija tikuši tikpat kā pie absolūtas varas. Eiropas traģēdija bija tā, ka kritiskajos gados, kad vēl bija iespējas nelaimi novērst, „sabiedroto” valstīs par prezidentiem un vadītājiem bija gadījušies tikai drebelīgi ļaudis bez vērīga, drosmes un bez mazākās laikmela izpratnes: dažādi Čemberlēni, Īdeni, Leoni Blūmi un Daldadjē, vai arī miesīgi un garīgi paralizētais Franklins Rusvelts ar savu supervientiesīgo Eleonoru.

Šinī pārejas laikā es nevarēju rīties uz vietas. Es triecos apkārt pa Igauniju un Lietuvu, itkā paredzēdams, ka drīzi vien mēs būsīm ieslēgti savās robežās kā sprostā.

Tallinā sagaidīju somu ziemas kara beigas. Tur pienāca arī ziņa par krievu izrīcību, kam sākumā neviens negribēja ticēt. — Kad pamiers jau bija noslēgts, parakstīts un izsludināts un somu kara-

vīri izkāpa no grāvjiem un bunkuriem, vāca ieročus transportos un rindojās kolonnās lai dotos mājās, krievi visā frontē atklāja viesuļuguni no visiem saviem stobriem un nodarīja pārsteigtajiem somiem vairāk zaudējumu nekā visās simtpiecās Ziemas-kara dienās! Tā jau bija Ļeņina skola, lietot viszemiskākos līdzekļus, ja vien komunistu „lietai” no tā cēlās kāds labums vai gandarījums. Cara krievi, lai kādi, nekad tā nerikotos, ja būtu slēguši mieru un devuši savu vārdu.



Krievu ienākšanu Baltijā man gadījās pieredzēt divas reizes—Kauņā, kurp biju aizkūlies līdz Dailes teātra viesizrādēm, un otru reizi Rīgā, kad mūsu vilciens no Lietuvas pienāca Rīgas stacijā tieši tajā pašā laikā, kad stacijas laukumā iebrauca krievu tanki.

Dailes teātra viesošanās Viļņā un Kauņā ar Mārtiņa Ziverta „Trako Juri” bija pēdējā abu brīvo brāļu tautu kultūrēlā biedrošanās. Izrādes režisors bija Kārlis Veics, Trako Juri tēloja Edgars Zile, Senrīgas birģermeistaru Ārtūrs Filipsons, oldermani Vilberts Štāls. Vēl izrādē piedalījās Emīls Mačs, Jānis Mārsietis, Herberts Zommers, Rūdolfs Kreicums, Irma Laiva, Lilita Bērziņa, Lilija Žvīgule un vesels bars jauno aktieru.

Kopējā posta un nelaiemes gaidās, latviešu un lietuviešu teātrinieki sastapās ar īpašu sirsnību. Kā viesi noskatījāmies Kauņas valsts operā „Āidas” izrādi, un Dailes teātris pasniedza Radamesa tēlotājam Kīpram Petrauskam ziedus. Tas izvērtās par īpaša aizkustinājuma brīdi.

Lai gan okupācija bija paredzama, tā mūs visus pārsteidza tāpat, kā pārsteidz nedziedināmi slima tuvinieka paredzamā un tomēr arvienu satriecoši pēkšņā nāve. Žurnālists Justs Paļeckis, nākošais Lietuvas „tautas valdības” priekšsēdētājs, liks saliecies, pelēkā, apnēsētā mētelī savilciet, vēl rīta cēlienā grozījās mūsu vidū. Kā Rīgas „Jaunāko Ziņu” korespondentam un pārstāvim viņam bija uzdots aktierus saņemt. Jaunību pavadījis Rīgā,

viņš labi runāja latviski. Liekas, ka Paļeckim jau bija kāda paredzēšana par savu nākotni, bet ne jau nu par tik garu un varenu ielikteņa karjēru ar nebeidzamajiem tituliem un ordeņiem.

To, ka krievu tanki iebruc Kauņā, uzzinājām vakarā Nacionālajā teātrī, izrādes laikā. Šķiet, ka ziņa līdztekus uzliesmoja kā skatītāju telpā, tā aiz kulisēm. Zālē tā dažos mirkļos izplatījās no rindas uz rindu un no partera uz balkoniem. Sēdekļi mazliet patukšojās, bet vairums skatītāju palika uz vietas. Ziņa kautkā bija nokļuvusi arī līdz aktieriem, kas patlaban atradās uz skatuves un izrāde sāka ritēt savādi automatiski skaļi un tukši. Vārdiem un kustībām piepeši pazuda jēga. Brašais rīdzinieks, Trakais Juris, kas tik dūšīgi cinījās ar vāciešiem, melngalvjiem, pārvērtās par ērmīgu, skaļu marioneti, un viņa brašošanās un mētāšanās pa skatuvi likās tieši spokaina. Zālē šalkoja čuksti, skatītāju rindās arvienu kāds kustējās, cilājās, gāja, tomēr izrādi nomocīja līdz beigām un to noslēdza nervozi, paklusi, apjukusi aplausi.

Kad braucām ar autobusu uz viesnīcu — cauri Kauņas centram, ne visai spoži apgaismotajā galvenajā ielā, Laisves — Brīvības alejā, pašķidros bariņos pulcējās pelēki cilvēki, kas nemaz neatgādināja parasto, spirtoto Kauņas pūli. Pat ielas kņada likās savādi klusināta. Gājēji bailīgi meta likumu ap tankiem un bruņu automobiļiem, kas stāvēja piebraukti ielas malā zem kokiem. Viens otrs sarkanarmietis paslaistījās kājās, bet no mašīnām ārā nekāpa. Neveiklas, iskājainas figūras, lempīgās uniformās, zemu sajoztiem jocīgi gariem krekliem, šļauganiem pleciem, lielām naga cepurēm galvās. Vaņkas!

„Nožēlojamas skārda kārbas!” iesaucās kāds no aktieriem. „Kas tad tādas ko nesašaut!” — Toreiz krievu tanki patiešām izskatījās bēdīgi. Krievi vēl nebija redzējuši angļu un vācu paraugus. Arī es nespēju atvairīt pārlicību — ja vien mēs būtu kautcik saprātīgi bruņojušies, nevis ieturējuši vienkāršīgo neitralitāti — lai nekaitinātu „miermīlīgo kaimiņu,” mēs dragātu krievus tāpat kā somi un katrā ziņā nezaudētu no tautas dzīvā spēka tikdaudz

kā vēlākajos nebeidzamajos arestos un deportācijās. Latvieši tik bieži pierādījuši, ka pieder pie labākajiem karotājiem pasaulē, bet pa laikam — tikai zem svešiem karogiem. Ja trīs Baltijas valstis būtu sabiedrojušās un tām būtu tikai maza daļa no tā sabiedroto atbalsta, kādu tagad bauda Izraēla cīņā pret arābiem, neviens krievs nebūtu ticis pāri mūsu robežām.

Diemžēl, tā nu bija tikai dīka prātošana. Mūsu valdības vīriem prāts uz kaušanos nenesās. Dažs labs no viņiem cerēja, ka „nebūs tik traki,” ka ar paviršajiem, neinteliģentajiem krieviem būs vieglāk sadzīvot nekā ar sistematiskajiem pedantiem vāciešiem, kas mūs apdraudēja no rietumiem. Daudzi pieķērās domai, ka komunisti pa šiem gadiem kopš oktobra revolūcijas, būs kautcik civilizējušies. Brīnumaini gan, kur varēja rasties šādas cerības pēc Staļina tīrīšanām, kas nepārprotami norādīja, ka komunistu režīma izrupjināšanās tieši patlaban bija sasniegusi augstāko pakāpi. Tas tikai norāda, cik ļoti cilvēka domāšana un ieskatī atkarīgi no viņa cerībām un vēlmēm.

Tad cieši gar autobusu nojāja kavalērijas vienība. Pulks, ja ne vairāk. Tā bija aina, kas nokāva katru cerību. Blāvās ielas spuldzes apspīdēja savādi vienādās bezizteiksmes sejas. Nekur nebiju nekā tamlīdzīga redzējis. Tie likās mongoloīdu tautu pārstāvji, kautkur no Aizurālu dzīlēm un stepēm. Es negribu sacīt nekā ļauna par šiem apspīstajiem ļaudīm. Viņi nāca šurpu tikai ar varu iemaukti sarkanarmiešu mundieros, bet šajā nāšanas brīdī šķībacainie, primitīvie, pa lielākai daļai bakurētainie ģimji ar neizveidotajiem, itkā tikai rupji iezīmētajiem vaibstiem atstāja satriecošu iespaidu. Tās bija tatāru ordas, tumšā, naidīgā Āzija, nolādētā, nodevīgā nemāte Krievija, kas tagad pēc sviēdriem un utainām lupatām smirdēdama gāzās pār mums, koptajiem, civilizētiem, eiropiskiem baltiešiem.

Jājuši acīmredzot garu gabalu, jātnieki gurdi kuļājās sedlos kā lelles, apklāti ar biezu baltu putekļu kārtu. Arī zirgu muguras un krēpes sirmoja

kā apsnigušas. Autobuss apstājās. Ļaužu čalas ielā apklusā.

Klabēja tikai pakavi un gurkstēja sedlu siksnas. — Jātnieki kratījās garām nebeidzamā virknē, pa trīs blakām. Baismu stingums, likās, bija pārņēmis visu garo Laisves aleju. Ļaužu čala norima. Neviens vairs nesacīja ne vārda. Jo nebija jau ko teikt.

Agri rītā braucām ar vilcienu mājās. Daudzās vietās gan Lietuvā, gan Zemgales klajumos virs lielceļiem pacēlās garas, baltas putekļu grīstes. Tur brauca krievu spēkratu kolonnas okupēt mūsu zemi.

Kad Rīgā izkāpām no vilciena un gājām pāri stacijas laukumam, tas bija pilns ar krievu tankiem. Bija gaiša diena, redzēju skaidri un skatijos ļoti vēriņi. Es apspiedu rūgtumu un sašutumu un spriedu un vēroju vēsi un objektīvi. Tāpēc es varu godīgi liecināt, ka visi padomju rakstnieki, dzejnieki un vēsturnieki, arī labākie, jaunākie un cerīgākie, visi, kas vien apraksta šo norisi, neatlaidīgi un izmisīgi melo. Varbūt viņi melo tāpēc, ka „citādi nevar” vai nedrīkst, tas ir cits jautājums, bet viņi melo dzejās, melo stāstos un romānos, melo lugās un melo savās vēstures grāmatās, vārdnicās un enciklopēdijās. Nekāda „tauta” krievus neapsveica, tikai organizēti statisti, saģērbti lupatainās pankās, kādas Rīgā neviens nevalkāja. Policisti nepavisam nemēģināja „izrēķināties” ar „demonstrantiem,” kā to arvienu uzsver komunistu autori, bet ar izmisīgu iecietību pūlējās izvairīties no lupataino uzbrucēju nekaunības, kas tanku aizsegā jutās varen droši. Vienīgie šāvieni atskanēja pie tankiem: kad kāds krievu virsnieks sašāva „apsveicēju,” kas ar novītušu puķu pušķi sauja savā pārcentībā grasījās uzlēkt uz tanka. Sarkanarmietis nezina, ka „apsveicēji” ir droši savi cilvēki un baidījās, ka puķēs var būt paslēpta granāta.

Nejausie garāmģājēji, īstie rīdzinieki, brīdi skatījušies, stingām sejām un drūmi klusēdami drīzi atkal steidzās projām. Nevienam jau netikās kavēties krievu tuvumā. Tāda bija patiesā aina stacijas laukumā.

Ja tu nevari runāt brīvi,  
Tad ir nerunāt tomēr — gods!

ieteic padomju dzejnieks Māris Čaklais saviem  
kollēgām, gan citā sakarībā. Bet, diemžēl, gods  
padomju zemēs ir lielākā deficīta prece.

○

Zvaniņa tālrunis. Es uztrūkos no miega un pa-  
skatījos pulkstenī. Biju krietni aizgulējies. Kad no-  
cēlu klausuli, Armands priecīgi stāstīja:

„Nupat piezvanīja Orleānu Ingrīda. Redzējusi  
mūs vakar vakarā uz ielas. Neticējusi savām acīm  
un gribējusi pārliecināties.”

Es saspringu. Tātad tomēr! Ingrīda izrādījās ziņ-  
kāriņāka nekā cerēju. Cēlā Ingrīda! — Gaidīju, ka  
Armands pārmetīs, ka esmu melojis par Orleānu  
uzturēšanos laukos. Ātrumā nevarēju izlemt, kā  
taisnoties. Dažādi asumi šāvās prātā. Gribēju tūlīt  
atzīties, varbūt pat izlamāties, bet gaidīju, lai Ar-  
mands uzbrūk man pirmais.

„Kad viņi atgriezušies?” es minstinājos pavisam  
vientiesīgi un mulķīgi. Tagad bija Armanda reize  
ironiski jautāt: Kā viņi varēja atgriezties, ja nekur  
nebija izbraukuši? Bet es nesaklausīju Armanda  
balsi ne mazāko ironiju, kad viņš pastāstīja, ka  
Aleksim laukos nepaticis un Ingrīdai beigusās brīv-  
dienas.

„Esmu sarunājis ar viņiem tikšanos. Ingrīda ir  
brīva tikai priekšpusdienā. Viņa vēl man zvanīs.  
Tu taču arī gribēsi viņu satikt. Norunāsim kopēju  
pasēdēšanu, varbūt pie Orleāniem, varbūt pie  
tevis. Ingrīda atļāva man izvēlēties.”

Es gluži saguru, un kad pārāk ilgi pauzēju, nezi-  
nādams ko teikt, Armands pasteidzās man palīdzēt:

„Pārdomā un piezvani pēc brīža. Es būšu vēl  
kādu laiku viesnīcā.”

„Jā, es piezvanišu. Noteikti. Pēc brīža.” Es gri-  
bēju vēl ko teikt, bet Armands jau bija iekāris  
klausuli.

Sviedrus slaucīdams atkritu dīvānā. Galvā bija  
pilnīgs tukšums. Tikai pēc laba brīža atjēdzos un

jutu, ka tuvojas nikna dusmu lēkme. — Soģi! Sa-  
soditie soģi! Ar kādām tiesībām viņi uzdrošinājās  
mani nosodīt? — Jutos kā slazdā notverts dzīv-  
nieks. Iedzīts stūrī. Piespiests pie sienas, spilgtu  
prožektoru izgaismots. Un krēslā paslēpušies uz  
mani glūnēja trīs tiesneši — Aleksis, Ingrīda un  
Armands. Arī Armands, mans tikko atrastais  
draugs, uz kuru visas šīs dienas biju raidījis savas  
labākās domas. Kurš tas bija, kas turpināja pīt uz  
priekšu manus melus — Ingrīda vai Armands? Ja  
tā bija Ingrīda, tad kas viņu pēkšņi pamudināja uz  
šādu augsstirdību? Nē, uz tiesas sola savu draugu  
priekšā es nesēdēšu! Es strauji piecēlos un uz-  
griezu viesnīcas numuru. Mana balss skanēja  
sveša un skarba, kad es teicu:

„Nevaru tik agrā stundā izbrīvoties. Pasēdēt vien  
trijātā. Būs omulīgāki pēc tik daudzu gadu nere-  
dzēšanās. Es būšu tikai par traucējumu. Satiksi-  
mies pēcpusdienā divi vien,” un neļaudams Ar-  
mandam ko iebilst, steidzīgi izbeidzu sarunu.

Likās, ka Armands, vilies, smagi nopūtās, bet  
varbūt tas man tikai tā likās.

Līdz pēcpusdienai bija diezgan laika ko pār-  
domāt. Apsvēru stāvokli. Var būt tomēr man va-  
jadzēja riskēt un satīkties ar Aleksi un Ingrīdu  
Armanda klātienē. Būtu vismaz izdevība sevi aiz-  
stāvēt. Tagad paliks tikai viņu vienpusīgais sprie-  
dums. Netaisnais viedoklis, nepareizais apstākļu  
izgaismojums. Varēju vēl atsaukt savu lēmumu,  
varēju piezvanīt Armandam, teikt, ka esmu tomēr  
atbrīvojies no darba. Varbūt sarunāt satikšanos pie  
manis? Bet tūlīt no šīs iedomas atteicos. Mana  
istaba nebija piemērota Alekša histeriskajiem iziē-  
cieniem. Par sevi es neraizējos, bet Ingrīdai un  
Aleksim nedrīkstēja notikt manis dēļ nekas ļauns.  
To es sev nekad nepiedotu. Un kamēr es nezināju,  
vai tieku izspiegots satiksmē ar Armandu, es  
Aleksi un Ingrīdu savā dzīvoklī nedrīkstēju ai-  
cināt.

Domājot par blakus apstākļiem, sāku nomie-  
rināties. Ja nu Ingrīda patiesi pīna manus neveik-  
los melus uz priekšu, negribēdama mani pazemot  
Armanda acīs, tad taču tā bija draudzības zīme.

Un domājot par to, es kļuvi gandrīz liksms. Vērtēju, kas man ir svarīgāk — atgūt Ingridas un Alekša draudzību vai saglabāt Armanda uzticību?

Pēc visiem šīs drūmās vientulības gadiem zināt, ka šeit pat tuvumā, Rīgā, ir kāds cilvēks, ar ko varu dalīties domās, likās kā brīnišķīgs sapnis. Armands paciemosies un aizbrauks. Lai arī labs draugs, taču cilvēks no citas pasaules. Un šīnī mirkli man likās, ka es atdotu piecas Armanda draudzības pret vienu Ingridas un Alekša saprotošu vārdu, uz ko es vēlīgi gaidīju jau daudzus gadus. Naīvi bija cerēt, ka šīs brīdis nu ir pienācis. Alekss patlabam bija naidīgāks nekā jebkad, un cietā kā akmens Ingrīda ar savu augstsirdīgo stāju vēlējās mani tikai pazemot. Bet arī es netiku pāri savam lepnumam.

Esmu daudzkārt sev jautājis, kamdēļ es nemēģināju jau sen izskaidroties ar saviem vecajiem draugiem. Vajadzēja tikai mazliet aizmirst nepelnītos apvainojumus, atsvabināties no iecirtīgā lepnuma, izlīst no savas vientuļnieka nošķirtības un paieties pretim kādreiz tik tuviem cilvēkiem ar kuriem taču bija tik daudz kopēja. Gandrīz visa mana dzīve.

Armands nekad netika minējis, ka arī viņam būtu aizvests, apcietināts vai nonāvēts kāds tuvinieks ne Baigajā gadā, ne kādā no vēlākiem gadiem. Runājot par nežēlīgajām cilvēku mocībām, Armands tās iejūtīgi apcerēja kā visas latviešu tautas nelaimi, bet tas nebija gluži tas pats kā izjust necilvēcības un mocības uz savas vai savu tuvinieku ādas. Tādu naidu pret mocītājiem kā to jūta Alekss, Ingrīda un es, Armands nepazīna. To dažs labs nepazīna un bija ar mieru aizmirst un nedomāt par slepkavīgajiem notikumiem, kas nebija viņu tieši skāruši. Pat padot roku droši zināmam bendem nelikās tik neiespējami.

Un tomēr es biju pieķēries Armandam un taisijos uzticēties viņam vairāk nekā saviem tuvākajiem bēdu brāļiem. Bet tagad pēc tikšanās ar Orleāniem Armands droši vien atsals. Ingrīda varbūt augstsirdīgi nosegs manus melus, bet Alekss savu sabiegtu nervu dēļ nekad nespēs apvaldīt naidu un rūgtumu, kas šajos pēdējos gados bija sakrājis pret mani — iedomāto iekārtas piekritēju.

Iespējams, ka pēcpusdienā Armands nemaz negribēs ar mani satikties. Ko darīt tādā gadījumā? Vai bija jēga dot savas piezīmes, uzticēt savas dzīves stāstu cilvēkam, kas turēs mani aizdomās? Sākumā biju domājis ka rakstu niknam čekistam. Šinīs pēdējās dienās sāku cerēt, ka manu stāstu lasīs draugs Armands un pēkšņi likās, ka taisos atklāties Armandam soļim! Iedomājies šādu iespēju, atšķiru uz labu laimi savu kladi un izlasīju dažas lapaspuses. Šur tur, likās, ka varētu vairāk taisnoties, sirdīgāki aizstāvēt savu viedokli, asākl uzbrukt.

Pierakstīju uz malas dažus bargus teikumus, bet tie divainā kārtā tik ļoti atgādināja mūsu varasvīru prasto izteiksmes veidu laikrakstos un žurnālos, ka dusmīgs tos atkal izsvītroju.

Ēdot brokastis vēlreiz visu pārdomāju. Varbūt, ka es piešķiru pārāk lielu nozīmi nesvarīgām lietām? Nesaprašanās cilvēku starpā taču bija pārāk parasta parādība, par ko kuro reizi cilvēki nesaķildojās? Gan jau arī cēlajā trimdas sabiedrībā gadījās tādas lietas. Vai tas bija kas ārkārtīgs, ja kādam nepatika, ka viņa draugs satiekas ar nedraugu? Tas taču bija tik cilvēcīgi! Un ne jau tikai mūsu samocītajos apstākļos, bet arī tur — brīvajā pasaulē! Varbūt šāda aizmuguriska kombinēšana nebija sevišķi cēla, bet cilvēcīga gan.

Es grasījos jau nocelt klausulī un uzgriezt viesnīcas numuru. Īss paskaidrojums atbrīvos mani no riebīgās saspīlējuma sajūtas, un draugs Armands sapratīs. Priekš tam taču bija draugi. — Bet tā vietā es piezvanīju Gnēzem, pateicu, ka šodien jūtos labāk un būšu darbā.



Iegājis rūpnīcā, es izvairījos no Gnēzes netikamās sabiedrības un paslēpos savā istabā. Tā bija neliela telpa blakus kancelejai. Tur vēl stāvēja mana tēva dienu kartotēkas, tagad ieskaitītas rūpnīcas „archivā.” Savā laikā nebija viegli izkārtot sev šo nošķirto stūri. Gnēze par varēm gribēja novietot palīga un vietas izpildītāja rakstāmgaldū savu acu priekšā kancelejā, bet es pastāvēju uz savām tiesībām. Man bija gluži nepieciešama atsevišķa telpa, kurā es laiku pa laiku varēju ieslēgties viens un mazliet atelpot, atpūsties no uzraugu, ziņotāju skatieniem un no ķildām ar Gnēzi.

Tā kā šī telpa nebija publiska, es varēju sienas neapgrūtināt ar varasviru attēliem un Ļeņina svētbildi. Vecie, pazīstamie kartotēkas skapji mani arvienu nomierināja un es justos gluži ciešami, ja vien durvis šad tad neparādītos Gnēzes vieplis. Garlaikodamies savā kabinetā, viņš pastāvīgi atrada iemeslus mani traucēt. — Tikko biju atvēris piezīmju kladi, Gnēze bija klāt. Jau no gausajām kustībām nopratu, ka viņam kas svarīgs runājams.

Nesteidzīgi izlasīju lapaspusi līdz beigām. Pievilku atzīmi uz malas, lēni un vilcinādamies ieliku starp lapām papīra strēmeli, atzīmēdams aizlasīto vietu, un pabīdīju kladi pie malas.

Gnēze, nervozi plaukostas berzēdams, stāvēja man aiz muguras un skatījās pār plecu, kā es darbojos.

Ar pasūtītajumu un ziņojumu papīriem ienāca ilggadīgā kancelejas darbiniece, vecā, labā Anšberga jaunkundze. Ātri izšķīrstīju lapas, uzliku savas rezolūcijas. Dažas loksnes piebīdīju parakstīšanai Gnēzem. Viņš saviebās, gribēja ko iebilst, bet parakstījās.

„Ausma Mintautovna!” viņš uzsauca, kad Anšberga jaunkundze jau devās laukā, „nolieciet dup-

likātus uz mana rakstāmgalda! Gribo tos salidzināt ar pagājušās nedēļas papīriem.”

Gnēze zināja, ka Ansberga jaunkundzei pārlietu nepatika latviešu vārdu krieviskā kropļošana un tāpēc viņš arvienu uzsvēra — Mintautovna! Viņš jau sen būtu atlaidis veco darbinieci, ja vien arī man nebūtu šādās lietās sava teikšana.

Gnēzem patika svinīgas izdarības. Parasti viņš rūpnīcas papirus parakstīja savā kabinetā, sēdēdams mana tēva krēslā, un tikai pēc tam, kad kancelejas darbinieks bija krietnu brīdi stāvējis galda otrā pusē un gaidījis, kamēr direktors izčamdās pa aktīm un vāku grāmatām, Gnēze mīlēja apkraut gaidu ar visādiem nevajadzīgiem papīriem. Bieži vien tie bija pavisam novecojuši, prommetami saraksti vai aprēķini, bet Gnēze tos, rūpīgās kaudzītēs saraustus, turēja uz galda un darbinieku klātienē allaž domīgi šķirstīja. Tā izskatījās, ka direktors svarīgi strādā. Gnēze bija darbiniekiem arī iedabājis, ka dod savu svaidīto signatūru uz rūpnīcas papīriem tikai savā kabinetā, un šāda steidzīga parakstīšana, pie tam vēl stāvot kājās pie mana galda, viņam likās skaidra direktora prestiža graušana. Kad Ansberga jaunkundze aizgāja, viņš sasarcis un sakaitināts atkrita krēslā un nikni knaibīja lūpas, neziņā, vai rāties un aizrādīt man pielaisto nebūšanu. Bet kāda cita lieta likās viņam steidzamāka:

„Tu vēl neesi nokārtojis Emburgas brauciena lietu!”

„Es domāju, ka tu jau sen esi šo sīkumu noformējis! Visas arbitrāžas taču atrodas tavā pārziņā.”

„Tas nav sīkums! Pārkāpts nopietns noteikums. Es tiešām nezinu, kā lai rikojas.”

„Pasaki lai viņi neblēņojas. Mēs šeit ar Sarkanā karoga ordeni divreiz apbalvotajā rūpnīcā nopietni strādājam ražīgu, valstij svarīgu darbu! Es ceļoju, par spīti nevaļai, uz Kurzemi informēties par eventuēlajām ražošanas detaļām, par produkcijas prognozi, bet viņi kavē mums laiku ar dumjībām! Pasaki, ka tas ir — pretvalstiski!”

„Tik vienkārši tā lieta neiet. Tevi daudzi neieredz. Pat mūsu kancelejā sēd cilvēks, kas to tikai gaida, lai tevi nozāģētu.”

„Ja tu neproti tikt galā ar tādiem niekiem kā padotajiem, tad — atsakies no direktora amata!”

„Pats velns sazinā, kam viņš ir padots,” teica Gnēze drūmi. „Komiteja viņu atsūtīja un tā viņš te sēd un nekā nedara. Kancelejā viņš nav vajadzīgs.”

Es brīdi klusēju.

„Doma par tavu atteikšanos nav zemē metama. Taisnoties par katru nieku un sīkumu neder. Tad viņiem patiesi vēl radīsies aizdomas. Tu sadabū rokā Aptroku. Tas taču nu reiz ir no jūsējiem un tev kārtīgs draugs, vai ne? Lai viņš aiziet, kur vajaga un lai pastāsta, ka tu esi pagalam sarūgtināts un apvainots pie sava komūnista goda par tādu neuzticības izrādīšamu! Ja viņi piekasās par tik smieklīgu sīkumu tavam labākajam darbiniekam, tad tas nozīmē, ka viņi piekasās arī tev, nopelniem bagātam sociālistiskā darba varonim un ordeņu nesējam! Un tādā gadījumā — lai Aptroks pasaka, ka tu nopietni pārdomā, vai neatteikties no direktora posteņa!”

„Un ja nu viņi pieņem manu atteikšanos?”

„Šoreiz vēl nepieņems. Un tu jau arī nebūsi nekā piedāvājis. Par to būs stāstījis vienīgi Aptroks. Tu pats nerunā nekā. Vienīgi, ja kāds tieši vaicā, tad nozūdies, ka tas viss ir tev līdz kaklam. Saki — ko tas līdz ziedot visu mūžu un labākos spēkus kopīgajai lietai no pašas agras jaunības, cauri drausmīgajiem pagrīdes laikiem, kad cilvēks nevienu mirkli nevarēja būt drošs par savu dzīvību, kad aiz katra stūra glūnēja provokatori! Saki, ko gan līdz visi upuri un ciešanas, šausmīgajos buržuazijas cietumu kazematos iedragātā veselība, ja paši labākie draugi un ciņu biedri sāk uzvesties kā baltās politpārvaldes špiki? — Tad redzēsim, ko viņi teiks. Es domāju, ka viņi neteiks nekā!”

Man runājot, Gnēze sāka pamazām nomierināties. Krunkas pierē izlīdzinājās, cietēja sāpju vaibsts ap muti izslāba. Nebija jau pirmā reize, kad mēs bijām tikuši galā ar līdzīgām nepatīkšanām. —

Kad es beidzu, viņš jau izklaidīgi raudzījās apkārt un bez īpašas ziņkāres pievērsās manai kladei, pakacēja ar liku pirkstu uz savu pusi un atvēra. Izlasījis pirmās lapaspuses virsrakstu, viņš aizsita vāku cieti un vienaldzīgi pastūma kladi atkal uz manu pusi.

„Es savam pētījumam par krāsošanu ar sarkano anilīnu esmu piesaistījis arī tavu, nevisai cienijamo vārdu,” es teicu zobgalīgi. Gnēzes šaurās, aiztūkušās acis ziņkārīgi iezibējās. Viņš tvēra vēlreiz pēc klades, bet es pasteidzos tai uzsist plaukstu:

„Stop, stop! Tu nospersi vēl mammas idejas!”

Gnēze vainīgi nosēcās, un viņa platajā vaigā iezīmējās pat kautkas līdzīgs smaidam.

„Tas ir pamatīgs un vērtīgs pētījums,” es teicu. „Āatrod tikai izdevējs.” Un atšķīris kādu no pirmajām lapaspusēm, kur bija sarakstījis dažādas ķīmijas formulas, parādīju to Gnēzem: „Nu, redzi, tu tur nekā nesaproti. Tur vajuļa labākas galvas.”

To Gnēze pieņēma par joku. Neviens viņam neiestāstītu, ka viņa galvai ir kāda vaina. Pateicoties labai galvai, viņš bija pratis nostāties pareizajā pusē un tagad bija direktors, kamēr es — tikai padotais! Bez tam viņš jau bija pieķēries iespējai izcelties: viņa rūpnīcas darbinieks bija sarakstījis vērtīgu tehnisku pētījumu. Viņa vadībā! Jo sociālistikā rūpnīcā bez direktora ziņas, padoma un atbalsta nekas nevarēja notikt! —

„Un tu tiešām domā, ka to derētu izdot?” viņš vaicāja.

„Kamdēļ ne? Tas celtu mūsu rūpnīcas prestižu. Par tevi varbūt sāktu interesēties Maskavā, un tu dabūtu pat komandējumu uz neapgūtajiem Lielkrievijas rajoniem — pastādāt pie tehnikas pārcelšanas un industriālīzācijas veicināšanas. Godam nopelnīts uzdevums.”

Gnēze aizdomīgi palūkojās manī, bet laikam jau nolēma, ka es runāju nopietni. To, ka es, sēdeklī atgāzies, iztēlē skatīju viņu aiz spaidu nometnes dzeloņzoga, lupatās ieģērbtu, lielās tauku rezerves zaudējušu, utainu, bezzobainu, apkrēvējušu — to viņš, saprotams, nespēja iedomāties. Bet — ja pa-

saulē būtu tikai mazliet taisnības, tā bija Gnēzem istā vieta. —

„Izdot tavu pētījumu nemaz nav tik neiespējama lieta,” teica direktors, atmodinādams mani no pārdomām. „Man valsts apgādā ir vairāki labi paziņas. Vēl no pagrīdes laikiem. Mēs dabūtu tavu grāmatu cauri ārpus kārtas. Bez parastās, garās gaidīšanas. Temats — krāsošana ar sarkano anilīnu ir vērtīgs un valstij svarīgs.”

„Nu, lūk! Ko tad bēdāt?” es teicu. „To arī tu vari pieminēt, aizstāvēdams savu darbinieku.”

„Vai tev tā grāmata jau nobeigta?”

„Ne gluži. Vēl šur tur jāpiestrādā. Un man patlaban ir vajadzīgs miers. Koncentrēšanās. Saproti?”

Gnēze pamāja, svarīgi piecēlās un gāja. Pie durvīm vēl atgriezās un teica:

„Kad esi gatavs, pasaki. Tad es nospiedišu vajadzīgās pogas.”

Es gurdens atslīgu sēdekli.

Šāda, gandrīz vai draudzīga tērzēšana ar Gnēzi man prasīja smagu nervu piepūli. Ķildas, sarāšanās bija daudz patīkamākas. — Labu laiku es sēdēju nekustīgs, bez domām, tikai pretīgas sajūtas pārņemts. Tad sapurinājos un atvēru kladi.



Tas bija briesmīgs jūnijs. Mēs visi izskatījāmies kā nelaikā no slimības gultas piecēlušies. Žņaudzoša sajūta mūs slāpēja. Es satikos ar saviem draugiem, ar aktieriem, dzejniekiem, gleznotājiem, bet mums nebija ko runāt. Iutāmies tikai neērti. Kā apkaunoti. Mēs nebijām cīnījušies, nebijām pat mēģinājuši aizstāvēt savu valsti, savu brīvību un patstāvību.

Varēja jau pieņemt, ka stratēģiski mūsu atklātās robežas nebija noturamas un ka cilvēku rezerves krieviem neaprobežotas. Varēja sacīt, ka aizstāvēšanās karš var sekmēties vienīgi tad, ja milzīgais pretinieks nokausēts iepriekšējās cīņās, kā tas no-

tika 1919. un 1920. gadā. Tagad krievi bija atpūtušies. Somijas ziemas karā daudz ko mācījušies. Tie bez šaubām mēģinātu sakaut Baltijas valstis pa vienai un pirmais trieciens vērstos pret Latviju — centrā! Pretuzbrukumiem nebūtu nozīmes, tie Krievijā neskartu nekādus vitālus mērķus, jo plašumos līdz pat Maskavai nebija nevienas kautiķa nozīmīgas pilsētas. Un tomēr, krieviem būtu jāpierāda, vai viņi ir ko vērts! Latvieši nekad vēl nebija īsti sakauti! Latvieši savas cīņas arvienu zaudējuši — tikai svešo karabiedru glēvuma dēļ. Strēlniekus nesakāva vācu ķeizara armija, tie bija krievi, kas pameta savus sektorus. — Arī leģionāri noturējās Kurzemes cietoksnī, tā bija Lielvācija, kas kapitulēja.



Melu belziens, kas jau pirmajās okupācijas dienās ietriecās baltiešiem sejā, bija apstulbinošs. Arī senāk dažu labu reizi bijām nodusmojušies, vērojot, kā dažādas partijas, gan šeit, Latvijā, gan Vakareiropā, stāpīja un iztulkoja faktus, piemērojot tos savām „platformām,” bet ka varēja gluži mehāniski apsviest otrādi acīm redzamas un rokām tveramas patiesības, tas bija kas jauns. Liekas, ka tieši krievu melu bezdibenīgā nekaunība pasargāja mūs no garīga sabrukuma. Divi tūkstoši voltu stipra strāva nogalina, bet divi miljoni voltu pārskrej cilvēka ķermenim kā nekaitīgas zilās ugunis. Avīžu un radiofona melu virpulis likās vienkārši kolosāls ļaundabīgs joks! — Mēs nebijām vis varmācīgi okupēti, bet — ar sajūsmu sacēlušies, gāzuši savu valdību un atbrīvojušies paši no sevis! Mēs savā pašu brīvajā valstī bijām smakuši verdzībā un apspiestībā, bet tagad, okupēti un sagūstīti, bijām kļuvuši brīvi!

Melu trieciens pārsteidza arī pagrādniekus, kuru starpā bija viens otrs, kaut aprobežots, tomēr daudzmaz domātspējīgs „ideālists.” Tie staigāja apkārt apmulsušām sejām un ja viņiem ko vaicāja, viņi vienkārši neatbildēja. Bet netrūka arī tādu, kas nespēja novaldīties. Palūkojiet, ko nozīmē prole-

tariata apvienošanās! Melns top balts un zils sarkans! Mēs, latvieši, izrādās, esam nekulturāli tumsoņi, badmiras un tukšinieki! Tagad bagātā, varēnā Krievija mūs aprūpēs ne tikai kultūras vērtībām, bet arī ar maizi un taukiem — iesūtīdama nebeidzamās virknēs tukšus vagonus, kas ripoja atpakaļ uz Matušku smagi piekrauti!

Mazliet attapušies, mēs nesapratnē brīnījāties, kam tas viss bija vajadzīgs, šī nejēdzīgā muldēšana? Vai krievi nevarēja godīgi pateikt: jūs esat vājāki un tāpēc iekaroti. Stāviet klusu un dariet ko liek! — Bet tas nebija krievu dabā. Tikai ar laiku mēs atskārtām, ka viņu sistēmas pamatā bija — sadisms, krievu mantojums no tatāru jūga laikiem. Mēs zinājām no vēstures, ka Čingishans un citi chani postīja pilsētas, izlaupīja zemes, aizveda ļaudis verdzībā, bet allaž lika sevi apsveikt un ciudināt, lika sev pateikties kā glābējiem, labdariem un atbrīvotājiem. Mongoļu teikas ir pilnas ar nostāstiem par šādas rīcības saldumu un cildina šo varmāku izsmieklu par augstāko baudu, kādu cilvēks varot sev saģādāt.

Latviešu valsts un pilsoņu īpašumus pasludināja par „nacionalizētiem.” Vienkāršā valodā pārtulkot, tas nozīmēja, ka viss, kas bija mūsu, tagad piederēja krievu komunistu partijai. Tā ņēma, dalīja un izveda gan valsts, gan privāto mantu pēc patikas un ieskatiem. Saprotams, arī Vidzemes manufaktūru piesavinājās kompartija.

Nacionalizācijas brīdī es atrados rūpnīcā.

Lielaajā mašīntelpā iesoļoja mūsu sētnieks Gnēze kopā ar iesūtītu Krievijas latvieti, oficiālo nacionalizētāju, un dažiem bruņotiem miličiem. Gnēze bija pie parastās žaketes pievilcis militāra paskata galifē bikses un stulma zābakus. Stulmeņus viņš nekad agrāk nebija valkājis un tie atklāja, ka viņam ir īsas, palikas kājas. Viss viņa augums izskatījās jocīgi nesamērīgs, bet varēja noprast, ka krievu „gaļifeikās” viņš jutās kareivīgāks, kaut cik līdzīgāks okupantiem un drošāki maršēja pa rūpnīcas gaitenīem.

Krievijas latviešus varēja viegli pazīt no pelēkajām, kaulainajām sejām, tramīgi šaudīgajiem

skatieniem un kāda īpaša skopuma kustībās, itkā baidoties ar mazāko lieko kustību sevi nodot vai pievērst sev uzmanību. Tas bija mantojums no nemitīgajās nāves bailēs pavadītajiem Staļina strostes gadiem. Bet šiem krievzemniekiem piemita arī īpatnējs, kluss lepnums: lūk, mēs piederam pie retās izlases, kas pārdzīvoja šos Bērtuļa gadus! — Ar kādiem līdzekļiem un par kādu cenu, tā bija atkal cita lieta.

Uz šiem ļaudīm krievi varēja paļauties. Pārciestās briesmas bija viņus iedzinušas pilnīgā pakļāvībā viņi trīcēja un drebēja tikai par to, lai kautkas nesamisētos ka tikai viss būtu kungiem pa prātam. Un šī gaudenā slaka bija kādreizējo neuzvaramo, izaicinošo, pārgalvīgo strēlnieku laikabiedri vai pat viņi paši!

Krievzemnieks, pretēji Gnēzem, bija apmainījis savas Krievijas panckas pret kautkur „nacionalizētu” Rīgas uzvalku. Tas nepavisam nebija pēc mēra un kuļājās pārāk garš un plats uz viņa ielikā, izkāmējušā auguma un nošļaubanajiem pleciem. Bet par tādiem sīkumiem kā mēru noplicinātajā Krievijā jau sen neviens vairs neraižējās. Uzvalks bija jauns un labas drāmas. Iemaukties tajā varēja, un ar to pietika. Jaunus apavus krievzemnieks vēl nebija paguvis „nacionalizēt,” bet uz apdriskātiem rupjas juchtādas zābakiem uzvilcis gluži jaunas, spīdīgas, nacionalizētas gumijas dubļenes, „kalasas,” lai gan ārā bija sauss un saulains laiks. Tā uzposies, nacionalizētājs turējās it palepni, apzinādamies, ka nestājas buržuju priekšā kā plukata, bet, zagtajās mantās izpušķojies, kā līdzīgs līdzīgiem, vismaz apgērba ziņā.

Ši bija pirmā reize, kad es redzēju krievzemnieku Aptroku, vēlāko Gnēzes sirdsdraugu un pastāvīgo viesi viņa iedzeršanās.

Abi nacionalizētāji iznāca plānvidū, miliči palika stāvam pie durvīm. Neviens no rūpnīcas darbiniekiem neizkustējās no vietas, tikai pārtrauca darbu un nodurtām galvām, sāniski lūkodamies, vēroja notiekošo.

Pamanijis atnācējus, es iegāju pie tēva kabinetā.

Viņš sēdēja pie galda kārtodams papirus.

„Nacionalizētāji ir kiāt,” es teicu.

Tēvs pacēla galvu un uzlūkoja mani mazliet piemiegtām acīm:

„Kas tie tādi ir?”

„Sētnieks Gnēze, viens svešs un trīs miliči.”

Tēvs pasminēja savādi, kā es nekad nebiju redzējis viņu smīnam, mazliet pašūpoja galvu, kā sacīdams: Dieva darbi! — Tad salocīja dažas loksnes, noglabāja krūšu kabatā, paņēma no galda šaurā rāmiņi ielogotu sievas ģimelni, kas bija vienmēr tur stāvējusi, kopš vien es šo telpu atcerējos, un piecēlās, lēni iztaisnodams itin kā ilgī sēdot nogurdināto ķermeni.

„Tu iztīri atvilknes un pievāc uzņēmumus no sienām,” viņš sacīja un, pat skatiena apkārt nepametis, izgāja no kabineta savā parastajā, nesteidzīgajā, nomēritajā gaitā.

Tēvs likās pēdējā laikā manāmi novecojis, tomēr turējās tikpat pašapzinīgi un stalti kā vienmēr. Viņš jau labu laiku kamēr bija atvadījies no sava mūža darba. Uzticēdamies savai loģikai, viņš mēdza izšķirties ātri un noteikti, nenodevās dikām cerībām un nekad neskatījās atpakaļ.

Kad viņš gāja cauri mašintelpai, iestājās pilnīgs klusums. Bija dzirdama tikai pazoļu asā pieskaršanās cementa klonam. Tēvs pamāja strādniekiem un tie klusēdami noraudzījās viņam pakal.

Krievijas latvietis sakustējās, saraustījās, bet laikam jau nespēja tūdaļ atrast istos, latviskos vārdus. Gnēze sazvērojās un izklupa uz priekšu:

„Pilsoni direktora kungs... es... mēs... tauta... tautas vārdā... jānacionalizē fabrika... Tas ir biedris Pjotrs Adolfovičs Aprozs, speciālais pilnvarnieks no Ļeņingradas...”

Tēva uzacis mazliet pacēlās, pierē ievilkās ironiska kroka kā senajos laikos, kad viņš pazobdamies norāja mani par zēna palaidnībām. Viņš neapstājās un arī nepaskatījās ne pa labi, ne kreisi. Es zināju, ka tēvs neuzlūko nacionalizētājus kā personas, kā cilvēkus, bet kā laikmeta atkritumus, marionetes, ko viņa priekšā bija izskalojis uzduļķotais Krievijas paisums.

Gnēze paskrējās līdzī. Viņam rokā bija sarullēta lapa. Viņš atrullēja, pacēla tēvam pretim un teica:

„Šeit jāparakstas, biedri direktora kungs, par rūpnīcas nodošanu tautai... šeit, uz šīs lapas, šinī vietā...”

Bet tēvs jau bija pie durvīm. Ar gurdeni, apnikušu vaicāsti viņš pabīdīja Gnēzi pie malas, kā pašķir krūmu vai aizkaru, kas aizšķērso ceļu, un izgāja. Tā arī bija pēdējā reize, kad tēvs spēra kāju savā rūpnīcā.

Biju priecīgs, ka tēvs aizgāja šādā vienaldzīgā un arī cienīgā veidā, atstādams mani savā vietā. Tik daudz jau es varēju viņam pakalpot! Arī es nespēju ņemt abus nacionalizētājus — mūsu sētnieku un Krievijas ērmu — nopietni, bet man bija vieglāk darīties ar viņiem šajā groteskajā spēlē, jo ne rūpnīca, ne rūpnīcas darbs man nepavisam nebija kļuvuši tuvi. Man pat likās, ka nav nemaz slikti, ka mēs reiz atkratāmies no šī uzņēmuma. Pasaulē taču bija arī citas patīkamākas lietas! Tēvs bija pārsniedzis pensijas vecumu, laiks arī viņam atpūsties un pavāloties. —

Gnēze bija palicis stāvam pie durvīm, turēdams izstieptajā rokā savu lapu. Nu viņš to atkal satina un, rullīti nervozi pie zābaku stulma sizdams, nāca atpakaļ meklēt palīdzību pie Ļeņingradas pilnvarnieka. Tas saknosījās, novaiļstījās, nokāsējās, pagriezās pret strādniekiem un ātri nobēra jocīgā kapājošā valodā, bez garumzīmēm un uzsvāriem, ērmīgi mikstinādams līdzskaņus. Toreiz viņa krievu akcents bija pavisam briesmīgs:

„Ā vot, biedris Gnēze jums visiem labi pazīstamais strādnieku iģealiem uzķīcīgais proļetariata cīņitajs, ķiek no komūnistu parķijas iecelts par šīs ķeksķīlfabrikas atbīldīgu komisaru!”

To pateicis, viņš svarīgi lūkojās apkārt, sagaidādam skaļas gaviles par lielo laimi, ka rūpnīca tagad piederēs atbrīvotajiem strādniekiem un ka jaunais vadītājs būs viens no viņu vidus. Bet aplaimotā darba tauta klusēja. Jau kroplajā valodā teiktais paziņojums nevēstīja nekā laba, bet sētnieks Gnēze kā rūpnīcas pārvaldnieks likās vienkārši muļķīgs joks.

Pārsteigts par buržuazijas žņaugos nesaudzīgi izsūkto strādnieku neizprotamo atturību, biedris Aptroks labu brīdi klusēja. Viss tas nepavisam nesaskanēja ar to, ko jau divdesmit gadus sludināja krievu aģitropi un politruki. Bez tam, Leningradā tāda — kontrrevolucionāra — atturība bija absolūti neiespējama lieta! Pēc oficiālas personas ziņojuma bija obligāti jāatskan skaļām prieka gavilēm un pārkonīgiem aplausiem. Sviedru lāses izspiedās uz pilnvarnieka pieres: ka tikai viņu pašu vēl neapsūdz nesekmībā, un tad — ej pierādi, ka tā nav kaitniecība vai sabotāža! Desmit gadiņi kā no zara! —

Bet tad viņš saņēmās norausa ar delnu sviedrus un nobeidza piesmacis un sparīgi pieķērkdam:

„Tagad darbu kārtību noteiks komisārs Gnēze. Ar visām prasībām jāgriežas pie viņa!”

„Es sev neko negribu! Man tāpat bija labi,” pavēstīja Gnēze. „Bet — tādi ir priekšraksti!” Ārī viņa balss izskanēja tukšā klusumā.

Tad viņš pievērsās man:

„Parakstieties tēva vietā! Lūk, šeit, rakstiet — savu vārdu.”

Es paņēmu papīri, grozīju pirkstos un vaicāju uzsvērti vienaldzīgi:

„Kas jūs ieceļ par komisāru?”

„Kā, kas ieceļ?” iesaucās Gnēze izbrīnējies un sašutis, bet arī iztrūcies.

„Tauta ieceļ! Vai ne, Pjotr Adolfovič?”

Pjotrs Adolfovičs svarīgi nokreķškinājās un teica:

„Centrālkomiteja ieceļ. Biedra, mūsu vadoņa Josifa Staļina vadītā partija tautas vārdā ieceļ Gnēzi par fabrikas komisāru!”

„Kādas tautas vārdā?” es atkal ievaicājos, rūpīgas objektīvas izziņas meklētāja balsi.

Ābi nacionalizētāji brīdi stāvēja pavērtām mutēm.

„Tauta ir tauta,” teica Gnēze apjucis. „Vai jūs esat pret tautu?”

„Nepavisam! Bet ja nīkojas tautas vārdā, tad taču derīgi zināt, kādas tautas?”

„Pjotr Adolfovič?” vaicāja Gnēze paklusām, „vai man jāsaka — uzvarošās krievu tautas vārdā?”

Pjotrs Adolfovičs mirkli stāvēja sastindzis, bet

tad atziņas dzirkstele noplaiksniņās viņa ieplestajās acīs un viņš ātri nobēra:

„Darba tautas, atbrīvotā proletariata vārdā! Tas viss, kas šeit ir,“ viņš asā kustībā vēzēja visapkārt garu roku un kaulainu plaukstu, „tas viss tagad pieder tautai. Darba tautai. Strādās tautai, proletariātam un nevis izsūcējiem kapitalistiem!”

„Bet rūpnīca jau pieder — tautai,“ es atkal ierunājos vientiesīgā balsī, „akcionāriem!”

„Akcionēri ir buržuji!” sauca Āptroks.

„Daudzas akcijas pieder mūsu strādniekiem. Lai paceļ rokas tie, kam ir akcijas!”

Puse strādnieku pacēla rokas.

„Atcerieties, arī jums piedāvāja akcijas kā daļu no algas,“ es teicu Gnēzem.

„Tā bija provokācija! Kapitālistu triks!”

„Kāpēc triks? Akcijas nesa dividendes, pamatvērtība cēlās. Tas bija pavisam izdevīgs darījums. Vai jūs tagad atsavināsiet arī rūpnīcas strādnieku daļu? Tautas daļu?”

„Savu ieguldījumu es gribu atpakaļ!” iesaucās kāds akcionārs, pamācies uz priekšu. „Kas man to izmaksās?”

„Visi vienādi, tagad visi vienādi!” sauca kāds cits no aizmugures. „Es gribu uz rokas arī savu daļu!”

Audējs, kas skaidroja nacionalizētājiem akcionāru stāvokli, uzsauca trokšņotājam:

„Savu daļu tu ieguldīji pie krodzinieka un nodzīvoji ar meitām. Ej, prasi tur atpakaļ!”

„Kur paliek vienlīdzība, par ko mēs cīnāmies?” neatlaidās trokšņotājs. Izcēlās vispārēja kņada. Neviens vairs nepiegrīza vērību nacionalizētājiem, bet sablaustījās savā starpā. Brīvās pasaules cilvēks tobrīd vēl drīkstēja bļautīties un balamutēties, jo nespēja ne sapnī iedomāties, ka pienāks laiks, kad vaģaris ar pistoli pie jozmeņa tam uzsauks: Tu turi muti! Sapūdēšu Sibīrijā! —

Nepiedzīvojušie nacionalizētāji samulsuši skatījās viens otrā. To, ka laba daļa Vidzemes manu-faktūras akciju piederēja strādniekiem, Gnēze savā

uzvaras reiboni bija aizmirsis. Arī Ļeņingradas pilnvarnieks neziņā miņājās uz vietas, spidīnādams, gurkstinādams glumās kalašas.

„A, velns sažina, kas jums te par kārtību! Komiteja noskaidros!”

Es atkal ievaicājos:

„Kāpēc jūs sakat — nacionalizācija? Komūnisms taču neatzīst nekā racionāla. Vai nav pareizāki teikt — internacionalizācija!”

„Nu kad tevi māte, ja nepatik nacionalizācija, tad — mēs — rekvizējam!” sauca Pjotrs Adolfovīčs.

„Par rekvizīciju šeit papīrā nekā nav teikts. Uz labu laimi jau nevar parakstīties. Bez tam, es neesmu nekāds pilnvarotais.”

„Jūs esat — Velks! Ar to pietiek. Rakstiet! Kārtībai jābūt!” teica Gnēze sasarcis, seju raustīdams. „Sociālistiskai kārtībai, ka fabrika likumīgi nodota darba tautai.”

„Tekstilrūpniecības iestāde, jūs gribējāt teikt.”

„Tekstilrūpniecības iestāde!” atkātoja Gnēze.

„Nav tāda likuma, kas spiestu parakstīties, ja pilsonis nevēlas,” es sacīju, kā atgādinādams pavisam pašsaprotamu lietu.

Gnēze saviebās, nošņācās, bet savaldījās:

„Pjotr Adolfovīč, ko šitādās reizēs pie jums dara?”

Pilnvarnieks pakasīja papliko pakausi:

„Pie mums visi īpašumi sen paņemti, īpašnieki likvidēti. Ja buržuijs pielikts pie sienas vai aizbēdzis kādu tur vairs vajaga parakstu? Izliek tāpat. Ech, iesim pārņemt kabinetu!”

„Es tūdaļ pievākšu fotografijas un atbrīvošu atvilknes,” es teicu.

„Nekas nav jāvāc! Viss, kas atrodas заводā, pieder tautai!” aizrādīja Pjotrs Adolfovīčs.

„Es pievākšu tikaiūsu privātās lietas.”

„Privātu lietu vairs nav,” teica Gnēze. „Privātīpašums atcelts!” Arī Krievijas biedris mani bargi uzlūkoja:

„Vai jums kas slēpjams? Privāti papīri? Privāta grāmatvedība?”

Pa tam es jau biju iegājis kabinetā, ātri aplasiju no sienām dažus grupu attēlus, pievācu tēva pil-damspalvu un izcēlu no atvilknēm žūksni privātu vēstuļu un šādus tādus citus papīrus.

„Kas tie par sarakstiem!?” sauca Pjotrs Adol-fovičs Aptroks. „Tie pieder tautai! To visu tagad revidēs tauta!”

„Pēc noteikumiem priekšmeti, kam nav sakara ar ražošanu, nacionalizācijā neietilpst!” es sacīju ar uzsvaru, cieši skatīdamies krievzemniekam sejā.

Man nebija ne jausmas par nacionalizācijas no-teikumiem, un tādi arī nemaz neeksistēja. Kāpēc lai krievi sevi ierobežotu ar noteikumiem? Es runāju uz labu laimi. Bet tā kā Aptroks un Gnēze bija savā amatā tikai iesācēji, tad viņi atļaidās un ļāva man iztukšot tēva atvilknes. Īpaši Aptroks, kas Staļina tīrīšanās bija smagi drebināts, likās viegli satramdāms. Viņš gan mirkliem saslējās kā gailis un spārīgi noklīdzā samācītos teikumus, bet ja viņu uzrunāja mierīgā, pārliecinātā balsī, tūdaļ saplaka. Viņš bija „mobilizēts” Ļeņingradā, kādā metallrūpniecā un atsūtīts uz Latviju tikai tāpēc, ka prata latviski. Krievi meklēja uzticamus ļaudis jau-najiem pārvaldes amatiem. Aptrokam bija lieliski laimējies! Ļeņingradas rūpniecā viņš noniktu savu mūžu par dzelzsgriezēju, melnstrādnieku, iekarotajā zemē viņam pavērās pavisam fantastiskas iespējas, un savu laimi viņš tikai pamazām sāka apjēgt. Jaunceptā vietējā Centrālkomiteja sūtīja šādus at-braucējus nacionalizēt uzņēmumus, bet kā tas īstēni bija darāms, to neviens nezināja. Kārtīgam kauji-niekam tādi sīkumi bija jāatrisina pašam. Gnēze bija Aptroku nogrābis un steidzīgi atvilcis uz rūp-nīcu, lai viņam kāds cits neaizsteigtos priekšā. Par visu vairāk viņš tikoja „pārņemt” un pārvaldīt darbavietu, kurā bija strādājis par vizzemāko un nekvalificētāko darbinieku — aptūrītāju, sētnieku.

Redzēdams pilnvarnieku Aptroku nedroši sadur-stāmies, apīmās arī Gnēze.

Ātri sasaņņojis savas mantas, izņēmu no drānu skapja lietusmēteli, uzmetu to uz elkoņa un taisijos

iet. Nu Gnēze itkā atmodās, aizstājās man ceļā un dūra ar resnu, ne visai tīru pirkstu man krūtīs — vienu reizi, otru, kā nespēdams sakopot savu sakāmo. Pēdīgi doma bija kautcik sakārtojies:

„Tēvs! Jūsu tēvs! Bijušais direktors! Lai nedomā, ka varēs gulēt mājās. Jāstrādā! Zem komisāra! Zem manis! Es viens nevaru visu pagūt. Man ir tikai divas rokas. Cietumā bojāta veselība. Man ir vēl citi uzdevumi. Svarīgi partijas pienākumi. Es viņu atzīmēšu par meistaru. Katra darba roka svarīga. Te ir steidzams pasūtīnājums,” Gnēze paplīvināja gaisā lapiņu. „Mums tiek pasūtīnāts izpletņu zīds. Desmit tūkstoši metru.”

Šis „pasūtīnājums” negaidot mani skāra vārigā vietā. Es zinu, tas pats notiktu arī ar tēvu. Manas smadzenes automatiski zibens ātrumā izmala dažādas iespējas kā rūpnicā pārkārtot darbu, kā atbrīvojot mašīnas jaunajam uzdevumam. Vienā mirklī es aplēsu jēlvielu krājumus un iespējas iegūt papildinājumus. Tieši šinī aiziešanas brīdī es pabrinēdamies nojautu, ka esmu daudz lielākā mērā kļuvis rūpnicas cilvēks, nekā līdz šim domāju. Bet šis uzliesmojums tūdaļ apdzisa, un es teicu:

„Tas tēvu vairs neskar. Viņš jau sen ir pensijas gados. Laiks doties atpūtā un atbrīvojot vietu jaunajai maīnai.”

Pienāca Aptroks un uzsita Gnēzem uz pleca:

„Biedri, runāsi vēlāk. Tagad jāiet pie tautas!”

Viņi izgāja mašīntelpā un es dzirdēju, kā Gnēze kļiedza:

„Sasaukt mītiņu!”

Tas bija gluži lieks rīkojums, jo viss rūpnicas personāls jau turpat stāvēja. Es pakavējos pie durvīm gaitenī paklausīties.

„Es atklāju sapulci!” atkal sauca Gnēze. „Runās biedris Aptroks no Ļeņingradas!”

„Biedri strādnieki! Darba tauta! Proletārieši!” iesāka Aptroks kā aizsies, ar iekļiedzieniem. „Izsūcēju vara salauzta! Verdzības nakts beigsies! Rokrokā ar varonīgo Sarkano armiju kaujinieciskā darba tauta saraustījusi verdzības važas, nokratījusi simtgadīgo jūgu un brīvi soļo pretim

sculainai nākotnei. Komūnismam! Apsveicu jūs komunistu partijas vārdā ar spožo uzvaru! Šī tekstilrūpniecības iestāde, šī fabrika tagad pieder jums pašiem! Nosūtīsim kvēlas pateicības telegrammu, liesmainus sveicienus mūsu atbrīvotājam, ģeniālajam vadonim, tautu tēvam un skolotājam, Josifam Visarionovičam Staļinam! Lai dzīvo! Urrā!”

Sāda runa un „rezolūcija,” kas tagad katram padomju pilsonim liekas pati par sevi saprotama lieta un procedūra, toreiz man šķita pilnīgi ārpārīga muldēšana. Laikam jau gluži tāpat domāja arī rūpnīcas darbinieki, jo telpā valdīja dziļš, samulsis klusums. To pārtrauca Gnēzes histeriskais iekliedziens:

„Un dosim solījumu, zvērastu kāpināt izstrādi, padarīt šito tekstilrūpniecības fabriku par labāko atbrīvotajā dzimtenē! Jau tagad mēs izstrādājam gandrīz trešo daļu no visas mākslīgās šķiedras. Solisimies izstrādāt ceturto daļu! Un ja kārtīgi saņemsimies, mēs paveiksim arī piekto, vai pat sesto daļu!”

Kāds barā skaļi iesmējās:

„Ar daļu skaitļiem komisāram vēl neveicas!”

Gnēze nobolīja acis, laikam jau tomēr apķerdams savu kļūdu, bet braši nokliedza:

„Sociālistiskais darbs lai dzīvo! Lai dzīvo!”

Jocīgi skanēja Gnēzes pieķerkstošais kliedziens mašīntelpas klusumā. Jūsmīgo lai dzīvo atbalstīja vienīgi Pjotra Adolfoviča piesmakusi balss. Strādnieki sabukstījās un sāka smieties. Abi nacionalizētāji izskatījās gluži apjukusi. Aīļu dziļumā pacēlās kāda roka jautājumam. Tas bija Valdis Lencinieks.

„Kāpēc mums jākāpina izstrāde? Tagad, kad rūpnīca pieder strādniekiem un visa peļņa paliek mums pašiem, strādāsim mazāk un saņemsim lielākas algas! Kā jau komisārs Gnēze sacīja, trešdaļas vietā pietiks ar sesto daļu.”

„Pareizi! Tagad strādāsim tā, ka tikai pašiem pietiek!” noskanēja vēl kāda balss un strādnieku drūzma pievienodamās priecīgi nošalcās.

Gnēze un Aptroks saskatījās. Gnēze piesarka, Aptroks nobālēja. Katrs gribēja, lai runā otrs. Taču

Pjotrs Adolfovičs bija galvenais atbildīgais, viņa asie vaibsti noraustījās, sašķiebās, garais, dzīslainais kakls pastiepās par pussprīdi laukā no vaļīgās, pārāk lielo svārku apkakles, viņš nokrimšķinājās, aplaizījās un izkiedza:

„Izstrāde jākāpina, lai stiprinātu sociālismu!”

„Bet kas tur strādniekiem par labumu?” kāds atkal sauca.

„Strādāt kapitālistiem bija verdzība un negods. Strādāt tautai, partijai un vadonim ir lielākā laime! To jūs vēl šeit neesat sapratuši. Bet drīzi sapratīsiet!”

„Lai dzīvo partija un tās vadonis!” sauca Gnēze, atbalstīdams Aptroku. „Parakstīsim tagad telegrammu!”

Telegrammas teksts bija Aptrokam kabatā un abi nacionalizētāji to svinīgi parakstīja visa tekstilrūpniecības iestādes darba kolektīva vārdā. Kolektīvs smējās un uzjautrinājās.

Pie viena bija kārojama vēl kāda lieta. Darba kolektīviem rūpniecās bija pavēlēts pieprasīt nāves sodu policistiem un politiskās pārvaldes darbiniekiem, kas noziedzīgi pretojušies tautas spontānās sajūsmas demonstrācijām, krievu tankiem iebraucot Rīgā. Nolasīto vārdu vidū saklausīju arī Ezerstoku un plaši pazīstamo vieqlatlētu Jāni Dimzu.

Šis derdzīgais aicinājums atskurbināja strādniekus. Smieklī apsika. Iestājās nelāgs klusums. Ļaudis sāka atskārst, ka Latvijai patiesi pienācis murgu un ķēmu laiks. Brīvajā valstī policists bija darbinieks, ierēdnis, kas tāpat kā visi citi darīja derīgu un vajadzīgu darbu. Komunisti viņus piepeši ieskaitīja noziedzniekos! Katrs arī zināja, cik korrekti policisti izturējās kritiskajās dienās, un katram bija arī skaidrs, ka neviens saprātīgs cilvēks neuzstāsies ar „varmācībām” veselas tanku armijas klātienē.

Bet toreiz ļaudis vēl nebija aptvēruši, ka tieši absurds un neļēdzības bija komunistiskās, „revolucionārās” varas īstenais piepildījums.

Atkal pacēlās kāda roka. Atkal Lencinieks! — Ko viņš trako? — es nodomāju. — Kas viņu apsēdis? —

„Runājiet!” priedīgi iesaucās komisārs Gnēze, domādams, ka pēdīgi atradis atbalstītāju. Ja nu kāds bija strādnieks un no strādniecības cēlies, tad Lencinieks, viens no gados jaunākajiem mūsu darbiniekiem. Tikai viņš nepiederēja pie tiem, kas taisījās strādniecībā palikt. Viņam bija laba galva un liela apņemšanās — lauzties augšup.

„Vai Dimza nav iekļuvis šinī sarakstā pārpratuma dēļ?” viņš vaicāja. „Dimza ir slavens sportists, viens no mūsu vislabākajiem. Policista amats viņam bija tikai maizes darbs.”

Gnēzes sasarkusi seja jocīgi noraustījās:

„Vai tu domā, ka Centrālkomitejā strādā muļķi? Tie vīri zin, ko dara! Tie kļūdas netaisa! Dimza ir tautas ienaidnieks! Un tādu sportistu mums tagad būs dučiem. Daudz labāku, socialistisku sportistu no brālīgajām republikām!”

„Šī lieta jāatstāj tiesai,” tiepās Lencinieks. „Lai tiesa izmeklē un spriež. Kā es varu prasīt nāves sodu cilvēkam, par kura policista darbību nekā nezinu un ko vispār pazīstu tikai vārda pēc?”

„Vai tu neuzticies partijai?” bargi vaicāja Gnēze. „Komisārs Āptroks pats teica, ka mēs šeit vēl daudz ko nesaprotam.”

„Lai spriež tiesa!” atsaucās arī citi strādnieki.

Gnēze saslējās bargai atbildei, bet atskatījās uz biedri Āptroku. Tas saviebās un raustīja slīpos plecus, ar vaikstēm rādīdams, lai Gnēze labāk cieš klusu. Bet Gnēze nespēja rīties.

„Jūs visi ieradīsities tekstilrūpniecības darbinieku pilnsapulcē Rīgas audumā! Visi, bez izņēmuma!” viņa balss aizsmaka un dūsmās rīstījās. „Lai neviens nedomā izvairīties! Nepaklausīgie tiks stingri sodīti!” Bet strādnieki, sastājušies pulciņos, apsprieda stāvokli uz savu roku un Gnēzē vairs neklausījās.

Tā bijusi Vidzemes manufaktūra, tagadējā tekstilrūpniecības iestāde, izrādījās par vienu no retajiem nacionalizētajiem uzņēmumiem, kas nepieņēma „aktīvistu” rezolūciju pieprasīt nāves sodu tautas ienaidniekiem - policistiem.

Vēl Gnēze sauca, lai visi tie, kam ir prasības vai sūdzības pret veco direktoru Velku, nekautrējas un piesakas pie komisāra un vainīgais tiks sodīts. Bet strādnieki jau bija pagriezuši sētniekam - komisāram muguru un sāka atstāt telpas. Apjukušie nacionalizētāji palika vieni paši bez tautas.

Aiziedams es dzirdēju, ka Pjotrs Adolfovičs draudzīgi uzsauca Gnēzem:

„Zani Arvidovič, paskatīsimies, vai buržuiem nav kabinetā šņabs!“

Tur nu nacionalizētājiem bija atkal jāpievīlas: mans tēvs kabinetā dzērienus neturēja.



Biju cieši nolēmis nekādā ziņā nestrādāt nacionalizētajā rūpniecībā un ar skubu vien sāku meklēt nodarbošanos. Manas domas grozījās ap teātri un teātra cilvēkiem. Kauņas braucienā biju sadraudzējies ar vairākiem aktieriem, un teātra gaisotne man likās visai pievilcīga.

Mani skati vērsās arī uz avižniecību. Man bija paziņas Jaunāko Ziņu plašajā uzņēmumā. Sevišķi pēdējā pusgadā es bieži vien mēdzu iegriezties redakcijā patērzēt ar vienu otru paziņu, ievākt jaunāko izziņu. Šo lielisko laikrakstu, kas varēja sacensties ar vislabākajām Vakareiropas avīzēm, nacionalizētāji un nemākuļi komisāri ātri vien pārvērtā par nožēlojamu, gaudenu, provinciālu partijas lapu, kurā, izņemot valdības rīkojumus un dumjās propagandas blēņas ar parastajiem cildinājumiem Staļinam, nebija itinnekā ko lasīt. Bet tā kā laikrakstam, kas bija pārdēvēts par Padomju Latviju, vajadzēja kārtīgi iznākt, tad lielākā daļa veco darbinieku, vismaz pagaidām, bija paturēti darbā. Īsu brīdi par redaktoru darbojās ārsts homeopāts, Haralds Lukins, ko partija bija iecēlusi šini amatā, ērmīgi pārskatoties. Viņš tika steidzīgi atlaists, bet redakcijā joprojām strādāja kādreiz izcilais vieglatlētis, Mūzis, kas darbojās par sporta notikumu ziņotāju, un humorists — feļetonists Štrauchs-Kokains.

Viņi bija ļoti omulīgi ļaudis, kas tāpat kā es un daudzi citi, turējās jaunajos apstākļos ar karātavu humoru. Viņi tūdaļ saprata manu vajadzību un piedāvājās iepazīstināt mani ar jauno redaktisi, kas esot daudz maz sapratīga sieviete un joprojām vērtējot ļaudis pēc spējām un labas gribas, nevis pēc kārtas, šķiras, izcelšanās un citiem komunistu kritērijiem.

Mūzis apgalvoja, ka visdrošākā vieta, kur pārtverties tādai izbijušo buržuju atvasei kā man, ir tieši pašā biezākajā komunistu midzenī, redakcijā, no kuras bija nākuši tik daudzi jaunie dižvīri. Tas man šķita sapratīgs ieskaits un es tūdaļ gāju Mūzim līdzī pie jaunieceltās redaktrises.

Nesenajai pagrīdniecei, ko neviens citādi nesauca kā tikpat par Ernestīni, bija pamatīgs cietuma stāžs un tātad arī prestižs. Mazliet pastudējusi Latvijas Universitātē, viņa bija daudz inteligentāka par parastajiem pagrīdniekiem. Darbojusies pa nelegālajām spiestuvītēm gar „aģitpresi” — proklamācijām un pagrīdes „laikrakstu” lapiņām, viņa skatījās ievērojamākā pagrīdes literāte un kā tāda ar steigu vien tika iecelta jaunceptajā Valsts apgādā VAPP par vadītāju un Padomju Latvijā par redaktisi. Jādomā, ka Maskavas lielajos laikrakstos, „oficiozos” Pravda vai Izvestija, apstākļi ir savādāki, bet provincē padomju redaktora pagalam novienkāršoto darbu spēj paveikt jebkurš stulbenis. Provincas laikrakstam tikpat kā visu iespējamo izziņu, saprotams, vecu un nokavētu, piegādā no Maskavas centra. Tomēr, tīri tehniski, liela metiena avīze nebija vairs pagrīdes sīklapiņa, un, lai kaut cik tiktu ar savu uzdevumu galā, Ernestīnei bija jāpalaižas uz vecajiem „buržuju” laika darbiniekiem.

Ernestīne vēlējās sadzīvot. Viņa likās jūsmīgas, pat sentimentālas dabas cilvēks un peldēja lab-sajūtā. Šis tas tomēr bojāja Ernestīnes lielo prieku par „atbrīvošanu.” Okupācijas sākumā krievi rīkoja gaviļu gājienus, vadādami pa Rīgas ielām atbrīvotos politiskos cietumniekus. Čekistiem par

lielāko izbrīnu un vilšanos, cietumos nebija vis sa-  
slodzīti tūkstošiem politisko mocekļu, kā to Mas-  
kavas laikraksti bija visu laiku kladzinājuši, bet  
tikai pavisam niecīga saujiņa. Lai pulciņš iznāktu  
kuplāks, tam pievienoja atbrīvotos kriminālistus.  
Ernestīnei cietumnieku parādīšana un izstādīšana  
ļoti nepatika. Sevišķi viņa sūdzējās par kriminā-  
listu „piemalumu” un to, ka atbrīvotie īpaši iegērbti  
baltmelni svītrotajos cietumnieku ģērbos. Tas esot  
pazemojuši, sevišķi ja politiskie cietumā lielākoties  
valkājuši savas privātās drānas. Un arī krievu tan-  
kiem varbūt nevajadzējis tik uzkrītoši braukt gā-  
jienam pa priekšu. —

Totiesu Ernestīne varen jūsmoja par sarkankaro-  
gotajām ielām. Viņa jūsmoja, ka visas tās sarkanās  
drānas, ko viņa ar biedriem savā garajā konspirā-  
tores karjērā savilkusi gan vientuļās priedēs, gan  
šādos tādos stabos, tagad sanestas vienkopus Ri-  
gas ielās.

Vismaz okupācijas pirmajos mēnešos Ernestīne  
sirsniģi ticēja, ka līdz ar krievu ienākšanu Latvijā  
tiešām iestāsies taisnības un vienlīdzības laiki un —  
„visiem būs labi.” Viņa netaisījās atriebties vai  
sodīt senos pretiniekus, bet domāja, ka arī bijuša-  
jiem jāļauj dzīvot, jo kas tad tā būtu par taisnību  
vai vienlīdzību, ja to nevarēja piemērot visiem?  
Tagad, kad vara piederēja Sarkanarmijai un krievu  
ieceltajām „padomēm,” šķiru cīņa taču bija lieka  
un jāaizmirst! Bez lielas domāšanas viņa sāka pie-  
ņemt savas avīzes darbā ļaudis ar „bīstamu” pa-  
gātni. Viņa neatraidīja pat kādu man ļoti pazi-  
stamu Latvijas armijas leitnantu, kas vaļsirdīgi iz-  
stāstīja, ka ir demobilizēts un palicis bez darba.  
Ernestīne vēlējās būt cilvēciģa un pieņēma bijušo  
virsnieku savā laikrakstā par reportieri. Tobrīd  
viņa vēl nezināja, ka visi kapitālistu armijas ļaudis,  
it sevišķi jau virsnieki, jāuzlūko par smagiem no-  
ziedzniekiem un tautas ienaidniekiem.

Krievu komunistu nelaime un lāsts ir pārliecība,  
ka pie varas iespējams noturēties vienīgi ar terroru  
un asins izliešanu. Varbūt ka Krievijā, īpaši pirma-

jos revolūcijas gados, pilsoņu kara mainīgajos apstākļos terroru varēja ja ne attaisnot, tad kaut cik saprast, bet ne jau okupētajās Baltijas valstīs, kur smagi bruņoto krievu varu neviens nespēja apdraudēt. Okupētie baltieši ierobežotos, sarautos, noplicinātos, piemērotos un kautkā iztiktu. Bet padomju sistēmu bija veidojuši varmācības un asinskāres apsēsti psihopāti, un acumirkli valdības un partijas galva bija ārprātīgs maniaks.

Drīzi vien iecietīgā komuniste nonāca strupceļā. Centrālkomitejai pieņēma ziņojumus par Ernestīnes antisociālo rīcību. Viņu smagi sarāja un lika daudzus pieņemtos darbiniekus atlaist. Daļu „bīstamo” bijušo cilvēku tomēr vajadzēja, rūpīgi uzraugot, pagaidām izmantot — kamēr būs apmācīti jaunie „kadri.” Ticīgajai ideāļkomunistei nebija viegls aptvert, ka ar ilgošanos sagaidītie tautas „atbrīvotāji” un „mīļotā partija” runāja un rakstīja vienu, bet praktizēja pavisam pretējo. Pamazām viņa tomēr mācījās šo dubulto grāmatvedību apgūt.

Krievu brutalitāte neizpaudās tūlīt ar pilnu sparū. Viņiem jau bija prakse, okupējot Gruziju un Ārmēniju. Ideāļkomunistu vientiesība nesaņēma pēkšņu belzienu. Viņus ieskrūvēja partijas spīlēs pamazām un pakāpeniski. Arī „darba zemniekus” nedzina tūdaļ kolchozos, bet sākumā iedeva drusku zemes, ko parotaļāties un papriecāties.

Bet arī ideāļisti ir tikai cilvēki. Daudzie un dažādie piešķirtie labumi, godinājumi un izlases cilvēka — partijnieka varas apziņa ātri vien apklusināja sirdsapziņas protestus un palīdzēja pieņemt krievu metodes visā to brutālajā pilnībā. Un tomēr klīda baumas, ka Ernestīne Baigā gada beigās liegusies doties bēgošajiem komunistiem līdz uz Krieviju un grasījusies pat izdarīt pašnāvību. Bet iespējams, ka tās bija tikai baumas. Uz Krieviju viņa tomēr aizbrauca un, kad pēc trim gadiem atgriezās, bija jau gluži cits cilvēks. Kārtīga jaunās virsšķiras, sarkano kunģu kārtas pārstāve. Propagandas sudmalas tomēr Ernestīne īpaši nemala, vai arī mala ar nepatiku, jo drīzi atkāpās tulkotājos.

Bet tas viss toreiz vēl slēpās nākotnē. Pagaidām es biju kļuvis par Ernestīnes vadītā poliģrafiskā

uzņēmuma darbinieku — jaunāko korrektoru. Tā nebija slikta kompānija. Tie visi bija studējuši, izglītoti ļaudis. Atceros ļoti slaidu lunkanu jaunekli starp viņiem, Teodoru Zeltiņu, kas tagad esot kļuvis par vienu no iecienītākajiem rakstniekiem — klaidā, Amerikā.

13.

Pie manas istabas durvīm kāds viegli piegrabināja. Tās pavērās un šķirbā iestājās Ānsberga jaunkundzes pelēkā parādība: pelēkas drānas, pelēki mati, papelēka seja.

„Velka kungs,” viņa sacīja savā īpatnējā itkā bezskaņas balsī, ko arī varētu apzīmēt par — pelēku. Divatā ar mani viņa vienmēr lietoja tikai šo veco, pilsonisko uzrunu. „Visi jau sen aizgājuši. Vai jūs, aizrāvušies darbā, neesat aizmirsuši paskatīties stundenī? Varbūt es varu ko palīdzēt, ja kārtojams kas steidzams?”

Es uzmetu acis rokas pulkstenim:

„Jūs esat kavējusies kancelejā lieku stundu, vai pat pusotras. Jūs taču negaidījat uz mani! Es jums tūdaļ pateiktu, ja man vajadzētu sekretāres. Kūpēc nolaupījāt sev vērtīgus atpūtas brīžus? Tieši šo pēcpusdienu nav paredzētas ne sapulces, ne mītiņi, ne politiski semināri. Ar brīvajām stundām nevajaga apieties tik nevērīgi.”

Ānsberga jaunkundze pieknieba bezkrāscainās lūpas raksturīgā, kautrīgā, itkā nobiedētā smaidā:

„Mūsu dzīvokli es esmu pati pēdējā pie plītes lietošanas. Ir gluži vienalga, kur es gaidu, šeit vai mājās. Patiesībā tukšajā kancelejā es atpūšos labāk nekā dzīvoklī. Šeit ir daudz klusāk. Jūs jau paši dzīvojat komunālajā un zināt, kā tur kuro reizi iet. Jums taču nav nekas pretim, ja es šeit šad tad pasēdu ilgāk?”

„O nē, nepavisam!”

„Ķūrmis un Albertiņš noskatās mani pavisam aizdomīgi, kad es neaizeju reizē ar pārējiem. Es baidos, ka viņi sadomās kādas aplamības.”

„Lai viņi domā, ko grib.”

Ansberga jaunkundze pienāca soli tuvāk un pielikusies uz manu pusi čukstēja: „Viņi domā, ka, uzkavēdamās šeit pēc darba, es spiegoju.”

Es iesmējos.

„Ko tad jūs te varētu izspiegot vairāk nekā darba laikā? Arī tajos papīros, ko viņi glabā seifos, nav nekādu valsts noslēpumu. Un seifus taču jūs nevarat atmūķēt!”

„Varbūt viņi domā, ka es to spēju? Varbūt viņiem liekas, ka man kāds palīdz. Es šodien tieši dzirdēju, ka viņi savā starpā sačukstējās: tā vecā spiedzel! Arī Gnēze,” — divatā ar mani viņa nekad neteica direktors, tikai — Gnēze, — „arī Gnēze noskatās mani nīgrī kā ļaundarī un šodien vairākas reizes uzsvēra: Ausma Mintautovna, lai gan zina, ka man šī uzruna tieši derdzas. Viņi jau sen domā, ka es esmu spiedze. Ja mani saņems, ja sāks spīdzināt, es atzišos, es parakstīšu itin visu, ko vien man liks. Visbriesmīgākos melus. Man ir bailes no sāpēm. Es neesmu varone. Es neprotu paciest sāpes. Lai tad vēlāk notiek kas notikdams. Tieši nomirt jau laikam nav tik grūti.” Viņa pietvērās galda malai un varonīgi valdīja asaras.

Nabaga Ansberga jaunkundze! Periodiski, vairākas reizes gadā viņai uzbruka pēkšņas bailes, ka viņa kritusi smagās aizdomās un viņu apsūdzēs valsts nodevībā. Tā bija diezgan parasta indeve, kas mocīja ļoti daudzus padomju pilsoņus, arī es pats nebiju no tās pasargāts. Bet Ansberga jaunkundzei tā uzbruka sevišķi nikni, uzveldama smagu nervu slodzi. Viņai likās, ka kancelejas kollēgas, Gnēzes uzticības vīri Ķūrmis un Albertiņš, pēti un izseko katru viņas soli, ziņo direktoram un tas kā ļauns zīrnekļis auž velnišķu tīklu kā pazudināt savu darbinieci. Saprotams, darbinieku uzraudzīšana bija abu kancelejistu un arī direktora galvenais uzdevums šinī rūpnīcā, bet ko gan varēja pārnest tik priekšzīmīgai un apzīmīgai rēķinvedei kā

Ansberga jaunkundze? Vienīgi čekisti varētu kautko sagudrot, bet šīnī gadījumā viņu izdomai nebija nozīmes. — Es teicu, cik spēdams ērtā, omulīgā tonī:

„Neraizējieties ne par miršanu, ne par pratināšanu. Kamēr es strādāju šīnī iestādē, jums nekas ļauns nenotiks. Esiet gluži mierīga.”

„Jūs jau vienmēr tā sakāt.”

„Es tā saku, un tā tas ir. Gnēze jau vairākkārt gribējis jūs atlaist, bet jūs arvienu vēl strādājat savā vietā.”

„Pateicos!” sacīja Ansberga jaunkundze pazemīgi.

„Jums nav nevienam jāpateicas. Jūs esat laba darbiniece. Bez jums ir pagrūti iztikt. Vecos darbiniekus nav nemaz tik viegli atvietot. Gluži tas pats ir ar mani. Atcerieties vien — arī man ir visādi gājis. Bet es, tāpat kā jūs, joprojām mierīgi sēdu savā vietā. Ko tad viņi bez mums iesāks?”

Ansberga jaunkundze uzlūkoja mani cieši un šūpoja galvu:

„Ar labu darbu vien viņiem nepietiek. Patiesībā, par jums es esmu vairāk baidījusies nekā par sevi. Jūs jau saprotat kāpēc.”

„Es esmu pavisam drošs savā vietā. Par mani neraizējieties. Un kamēr es šeit būšu, būsīt arī jūs.”

Ansberga jaunkundzes seja vairs nelikās gluži tik pelēka, lūpas vairs neraustījās un arī biklais smaids kļuva drusku pašapzinīgāks.

„Kad es pēc darba viena pati sēdu šeit mūsu vecajā kancelejā, man reizēm liekas, tūlīt pavērsies durvis, ienāks jūsu tēvs un laipni aizrādīs, ka laiks iet mājās. Toreiz man pašai piederēja vēl viss dzīvoklis un tad to tiešām varēja saukt par mājām.”

Es piecēlos, izraizīju stīvos plecus un elkoņus:

„Arī man brīžam tā liekas, ka atvērsies durvis...”  
Bet sadurstījies un brīdi paklusējis, es sāku runāt par tekošajiem dienas darbiem, nopriecādamies, cik viss labi veicies.

Ansberga jaunkundze kaunīgi nodūra acis. Viņa arvienu bija sargājusies pieminēt pagātņi un arī steidzīgi sāka runāt par mūsu siko praktisko rūpnīcas ikdienu, par izstrādēm, dikstāvēm, plānošanu, arbitražām. Redzēdams, ka viņa nomierinājusies, es teicu:

„Patiesi ir jau vēls! Kamēr aizstaigāsit garo ceļu līdz mājām, jūsu plīts rinda jau sen būs pienākusi. Ja nepatapsit laikā, būs atkal kāds cits jūsu vietā.”

Ansberga jaunkundze pasmaidīja, pateica man vēl lietu reizi paldies un aizgāja.

Noklausījies, kā gaitenī aizklausd viņas soļi, pievērsos atkal lasīšanai.



Biedrene Ernestīne valdīja Padomju Latvijā, bet tajā pašā namā atradās arī Atpūtas redakcija, kur man vislabāk patika kavēties. Arī tur noderēja korektors. — Atpūta bija neparasts žurnāls jau tāpēc vien, ka divainā kārtā bija palicis nepārdēvēts un redakcijā, izņemot pielikto uzraugu — gaļveno redaktoru, strādāja tikai veco laiku cilvēki.

Atpūtas īstenie vadītāji bija dzejnieki, tehniskais redaktors Jānis Plaudis ar palīgu, tagad jau sen leģendāro dzejnieku Aleksandru Čaku. Viņi sēdēja lielajā redakcijas istabā pie loga, pie kopā sabīdītiem rakstāmgaldiem, viens pretim otram. Tādas es viņus atceros: uzgulusos galdam, iegrimusus starp manuskriptu kaudzēm, šķirstam un labojam rakstus. Ik pa brīdim viņi pusbalsi apspriedās savā starpā. Reti kāds avīžnieku pāris redzēts tik labi sastrādājies. Viņi abi bija teicami darbinieki, čakli, neatlaidīgi un nekad nekā nenokavēja.

Lielajai istabai bija tāds kā atzarojums, niša ar logu. Tur strādāja Egils Hermanovskis, žurnāla mākslinieciskais apdarītājs. Es arvienu brīnējos, kā Hermanovskis spēja noturēties savā amatā visu Baigo gadu, nevienu netraucēts. Viņam komunistu acīs taču nebija ne vismazāko nopelnu! Tieši otrādi, viņš bija īsts tautas ienaidnieks — bijušā buržuju ministra dēls, pēc izcelšanās un arī paša tieksmēm un stājas tipisks iznīcināmās buržuaziskās sabie-

drības produkts, anglofils un rusofobs, kas pie tam vēl staigāja izaicinoši uzposies gaišā, uzkrītoši piegriestā „Brodveja zēnu” uzvalkā ar ugunīgi sarkanu oderi, apāvis neticami biezzoļainas „porgas.” Mati viņam bija īsti kupli, bet allaž glīti nokopti, un sejā nemanīja ne mazāko vēlēšanos uz nopietno, koncentrēto proletāriešu aktivista izteiksmi. Viņš izskatījās tikpat vieglprātīgs un drusku aušīgs kā „buržuazijas” laikos un brauca uz darbu ar savu personīgo automobili, glītu, sarkanu vācu darinājumu BMW sporta modeli!

Nu, saprotams, bija jau vēl tikai okupācijas pirmais gads, visi smalkie sieti vēl nebija iedarbināti, sūdzētāju, spiegotāju tīkls tikai organizējās, Čekas laudim pietika darba ap smagākiem mērķiem.

Savu darbu Egils veica veikli un ātri. Sazīmēja ilustrācijas un viņetes, sagrupēja fotografijas, iekārtoja krāsainos vākus. Linijas viņš šņāpa ar drošu un pašapziņīgu rietumnieciski manierīgu ķērienu, kas bija kopējs visiem četriem brāļiem Hermanovskiem, visiem veikliem zīmētājiem: Askoldam, Gunāram, Egilam un Vidvaram.

Egils bija derīgs redakcijas loceklis un Plaudis baidījās, ka tikai viņa vietā partija neieieik kādu no nevarīgajiem pagrīdes kricelētājiem, kādi uzradās Baigajā gadā, pieprasidami, lai viņus tagad atzīst par lieliem māksliniekiem. Partija, saprotams, vienmēr turējusies pie ieskata, ka prasmi un talantu var pilnā mērā atvietot politiskā pārliecība.

Viens no tādiem uzmācīgiem iesācējiem bija Augusts Pupa, slaidis trīsdesmitgadnieks, kas arī staigāja glīti uzposies. Lai gan Plaudis centās visādi no viņa atkauties, bagātīgi ievietodams žurnālā viņa gaudenos zīmējumus, kroplas strādnieku figūras ar sarkaniem karogiem rokās uz rūpnicu dūmeņu fona, Pupam nebūtu ne mazāko grūtību izspiest Egilu no amata. Par laimi, Pupu vilināja augstāki mērķi — viņu drīzi vien iecēla par Mākslas akadēmijas prorektoru. „Laiks teiksmains,” mēs toreiz mēdzām teikt, piemērodami populāro pasaku lugu remarku. Tikpat labi varēja iecelt ielas leiwerkastnieku par konservātorijas prorektoru vai aģittrupas

kliedzēju par Valsts teātra drāmaturgu. Bet visspēcīgajai, nemaldīgajai partijai nekas nebija neiespējams. Pat allaž rātņi ierēdnieciskais Čaks, uzzinot šo iecelšanu, nespēja apslēpt sašausmināta pārsteiguma grimasi.

Tieši aiz redaktora Plauža muguras atvērās durvis uz mazu istabēli, kurā, atkal pie kopā sabīdītiem galdiem, ne rakstāmgaldiem, bet vienkāršiem galdējiem, sēdēja divi tipiski Brīvās Latvijas literāti — Valdemārs Kārklis un vēl gados jauns rakstnieks, kura vārdu acumirkli nevaru atcerēties. Stūri stāvēja vēl mazs galdiņš mašīnrakstītājai, patikami latviskai meitenei. Kārklis bija pazīstams kā izveicīgs tulkotājs, kas Grāmatu Drauga apgādam bija pārcēlis no franču, angļu un krievu valodas veselu lēveni biezu romānu. Viņš strādāja apbrīnojami ātri un, ja vajadzēja, spēja savus rakstus nodiktēt. Diktāta valoda viņam ritēja gluda un nemākslota, tieši tāda, kāda vajadzīga populāram žurnālam. Plaudis prata savākt teicamus darbiniekus.

Kārklīņu istabas biedri Atpūtas redakcijā saņēma kā mantojumu no likvidētajām Jaunākām Ziņām. Pēc dabas un rakstura tas nebija nekāds redakciju cilvēks, visumā palaisks, kam noteiktas, dienišķas darba stundas nepavisam nebija pa prātam. Viņam bija veicies uzrakstīt romānu, ko Atpūtā iespiestu ļaudis bija labprāt lasījuši, un lielā laikraksta izdevēji Benjamiņi pievēca viņu kā dažu labu „cerīgu,” jaunu literātu Jaunāko Ziņu redakcijai kā locekli bez noteikta amata. Benjamiņi maksāja algas kādam ducim literātu tikai par to, lai viņi neraksta citiem izdevumiem. Šādu algu jau ilgu gadus saņēma Kārlis Skalbe, kas gada laikā ievietoja Benjamiņu avīzē tikai pāris mazus, dzējiskus gabaliņus, totiesu jaunāku laiku pievāktenis Vilis Lācis nepaguris rakstīja garum garos romānus iespiešanai Jaunākās Ziņās un Atpūtā. Algotu vidū bija arī daži zinātnieki, piemēram, vitamīnu profesors Augusts Kirchenšteins, kas arī Baigajā gadā baigi cēlās amatā. Šiem bezamata redakcijas locekļiem redaktors šad tad pasūtīnāja pa īpašam „speciālrakstam,” reizēm sūtīja ievākt izziņas uz

provinci vai pat ārzemēm. Saistīties Atpūtā, Kārklīņa istabas biedrs jutās krietni vien pazemināts stāvoklī, bet, no otras puses, arī laimīgs, ka varējais no senākā privilēģētā, bet eksponētā „rakstnieka” stāvokļa noslidēt par parastu, necilu redakcijas darbinieku.

Kamēr pastāvēja Latvijas brīvvalsts, lielākā daļa šo algoto redakcijas bezamatnieku bija sastājušies krievu-latviešu tuvināšanas biedrībā, ko bija noorganizējusi Krievijas sūtniecība. Sūtnis rikoja biedrībai biežas sanāksmes ar krietnu iedzeršanu. Kārklīņa istabas biedrs stāstīja, ka kollēgas arī viņu daudzkārt mudinājuši iestāties šinī biedrībā un, kad viņš noteikti atteicies, sācis izjust ap sevi vēsumu. Kad no šīs tuvināšanās grupas krievi izraudzīja veselu rindu jauno ministru, viņš baidījās, ka šis vēsums var izpausties kādā nepatīkamā veidā, un bija apmierināts, ka Atpūtā nedūrās nevienam acīs.

Tūdaļ pēc okupācijas Atpūtas ilggadīgais redaktors Jūlijs Lācis aizgāja no žurnāla, iecelts par Tautas labklājības un izglītības komisāru. Viņa vietā paaugstināja redakcijas locekli Jāni Plaudis. Plaudis piešķīra Kārklīņa istabas biedrim visnepamanamāko darbu — bērnu rotaļu stūrīti. Tā bija vienīgā nozare, kurā varēja iztikt bez politizēšanas, bez pastāvīgās vecās „buržuaziskās” iekārtas nonicināšanas un bez Staļina nepārtrauktās cildināšanas. Toreiz, okupācijas pirmajā gadā, politiskā audzināšana vēl netika iesākta no bērnu dārza. Jaunais līdzstrādnieks nereti teica, ka nezina, ko būtu iesācis pie citāda darba pielikts. Viss krieviskais viņam bija kļuvis neciešami pretīgs. Iespējams, ka Plaudis iekārtoja viņam šo darbu nejauši, bet man gribas to iztulkot par krietna kollēgas un drauga īpašu labvēlību.

Plaudis ievēroja, ka es bieži iegriežos Atpūtas redakcijā un labi jutos pārējo vidū. Viņam vajadzēja korektora un viņš izprasīja mani Atpūtai. Ernestīne iebildumus necēla. Mazajā istabiņā tika iebidīts vēl viens galdiņš un es jutu, ka esmu iesēdies vispatīkamākajā vietā un darbā, kāds vien nožēlojamos okupācijas apstākļos bija iespējams.

Arī es nevaru iedomāties, kā būtu pārcietis Baigo gadu bez Atpūtas mazās istabas. Mūsu triju ieskatl par jauniešiem nelaikiem saskanēja pilnīgi un tikko aizvērās durvis uz lielo istabu, mēs sākām atskaitīt okupantu ērmības un nevēdžības, kas bija novērojamas uz katra soļa. Revolūcija bija Krievijā iznīcinājusi inteliģenci un atsviedusi padomju cilvēku masu labus piecdesmit gadus atpakaļ. Tieši traģikomiskas šķita padomniešu vientiesīgās pūles izlikties gudriem, „kulturēliem,” pat rafinētēm un viņu slimīgās slāpes pēc prestiža.

Par krievu augsto ierēdņu dāmām, kas Rīgā pirka mežģiņotus nakts kreklus un valkāja tos par grezniekiem vakartērpiem, latvieši jau sen bija piekusuši uzjautrināties, bet kā gan lai nesmejas par augstāku Sarkanarmijas virsnieku, kas iegājis Benjamiņu modernajā mitekļi augstprātīgi izteicās: „Bogato, da bezkusno! (Grezni, bet negaumīgi), bet nezinādams, kā jōlieto ūdensklozets, nomazgājis podā rokas? — Varēja jau saprast, ka nācis no kādas Kožvas, Obdorskas vai Ūztij-Uchtas, viņš ar tādām ierīcēm nebija iepazinies un, turienes kazarmēs dzīvodams, droši vien lietoja tikai bedri ar pārliktām kārtīm, vienu, uz kuras notuities, un otru, pie kuras pieturēties. Totiesu viņš bija pamatīgi apmācīts nīst un nicināt „kapitālistus.”

Daudz iemeslu rūgtiem jokiem sagādāja krievu skaudīgais ļaunums, ar kādu viņi noārdīja Jaunāko Ziņu lielisko tehnisko mašīnēriju. Prātā palikusi kāda redakcijas sēde pašā okupācijas sākumā, kad avīzes aparāts vēl nebija sagrauts. No Maskavas bija atsūtīts varen resns un iedomīgs redaktors, kas nolasīja avīzes darbiniekiem bargu lekciju, visādi izsmiedams nožēlojamās kapitālistu metodes un cildinādams žilbinošos padomju sasniegumus.

„Maskavas laikraksti Pravda un Izvestija,” viņš aizgrābtī sludināja „spēj pasniegt padomju lasītājiem iespiestu ilustrāciju jau divdesmit četras stundas pēc notikuma nofotografēšanas!” Krievam plātoties, noklikšķēja mūsu fotogrāfu slēdzis. Pēc nepilnas stundas, kamēr krievu speciālists vēl joprojām zākāja kapitālistus un jūsvoja par krievu lie-

lisko tehniku, viņam priekšā noklāja svaigi iespiestu laikraksta lapu ar lielu attēlu, kurā viņš bija redzams, nolasām lekciju atpalikušajiem nemākuļiem. Maskavietis bija pārāk pārsteigts, lai apslēptu savu apstulbušo izbrīnu, kas maz mirkļos pārvērtās niknās dusmās. Sarkans pietvicis, viņš samursnīja lapu, aprāva lekciju un aizgāja, miesas sargu pavadīts, smaģiem, dimdošiem soļiem. Nākošajās dienās vairāki fotografi pazuda bez vēsts, cinkografiju „pārformēja,” daudzas modernākās ierīces nomontēja un aizveda, bet pie rotācijas spiedes samazināja apkaļpi. Maskavas speciālists cik spēdams atdarināja Čingischanu, kas arvienu līcis nogalināt iekaroto zemju meistarus, kas savu amatu prata labāk nekā mongoļu rupjie nemākuļi.

Ja mazajā istabā iegriezās kāds ciemiņš, pazīstams cilvēks, kam varēja droši uzticēties, tad nereti uzrībēja tik skaļi smieklī, ka redaktors Plaudis, no sava galda piecēlies, daudzija ar dūri pie durvīm un sauca, kas tur īsteni notiekot? —

Var vaicāt, kā vispār varēja smieties tik drūmā un traģiskā laikā? Vienkārt, mēs vēl īsti nespējam aptvērt katastrofas lielumu un bardzību. Otrkārt, kautkā tomēr cilvēkam jākompensējas par nelaiēm, kas viņam uzbrūk. Kad vairs nav nekā kam pieķerties, arvienu vēl atliek ironija un karātamu smieklī. Tie dažkārt atskan pat visbaismīgākajos brīžos. Bez tam — mēs vēl nenojaušām, cik smieklī padomju zemē ir bīstami. Mēs nezinājām, cik aplam jūtīgi pret katra veida ironiju vai zobgalību ir komunisti un vēl vairāk slepenā, smaģā mazvērtības kompleksa mocītie krievi.

Par laimi, redakcijā nebija neviena, kas mūs nodotu. Plaudis un Čaks bija godavīri. Sirds dziļumos viņi stāvēja smējēju pusē, vienīgi raizējās, ka tikai kautkas nekļūmējas. Sevišķi Čaks, kas savā agrākajā ierēdņa karjērā bija pieradis pie padotības un paklausības, tieši cieta no mūsu everģēlibām.

Prātā palikusi raksturīga saruna. Kādu rītu Kārķliņa istabas biedrs svarīgi piestājās redaktoru galdiem un piedāvājās pārtulkot kādu Majakovska dzeju. Majakovski kā Plaudis, tā Čaks augsti cie-

nija. Viņi laipni un ieinteresēti pacēla galvas no saviem papīriem.

„Kura no dzejām tev padomā?” vaicāja Plaudis.

„Pazīstamā dzeja Par draņķi! Kas iesākas šādi: Slava, slava, slava varoņiem! Bet tagad parunāsim par draņķi...”

Hermanovskis skaļi ierēcās savā loga nišā, bet redaktori klusēja. Kā šodien redzu viņu skābenās grimases. Čaks, sašutis, nodūra galvu un raksturīgā kustībā abām plaukstām apklāja kailo pakausi. Viņa acis aši apzibēja istabai, lai lieku reizi pārliecinātos, ka atbildīgais redaktors vēl nav atnācis. Čaks šūpoja galvu un atbildēja ar joku dzejas rindu no Majakovska tulkotāja romāna:

„Ko krekti plekste, man pa seksti leksi?”

Atpūtas atbildīgais redaktors vai uzraugs bija indivīds par sevi, Galvenās literatūras pārvaldes pilnvarotais, pagrīdnieks Jānis Jēkabsons-Grants. Atbildīgs, saprotams, viņš bija tikai vārda pēc. Ja žurnālā notiktu kautkas aplams, atbildētu un ciestu tikai no buržuaziskās redakcijas pārņemtie, neatbildīgie darbinieki.

Kāds īpašs neizdzēšams, necerīgs pelēkums sastijās ar Grantu un visu, ko viņš darīja. Cēlies no Bolderajas zvejniekiem un vadījis grūtu bērnību, viņš bija jau agri nonācis cietumā un tur, daudzinašajā cietumā „seminārā,” tāpat kā Gnēze, apmācīts ābecnieciski primitivizētā marksisma un leņinisma formulās un saukļos. Šī skološana bija viņa domāšanu tik ļoti ierobežojusi un reglamentējusi, ka sarunāties ar viņu vienkārši nebija iespējams. Viņš reaģēja vienīgi uz vulgārā marksisma klišejām tik truli un paredzami kā automats, kurā iemests santims. Viņš bija mēģinājis prozā, bet viņa rindām un valodai piemita tik vienmuļa, nesatricināma garlaicība, ka vienkārši kļuva šī cilvēka žēl. Vulgarizētas teorijas bija viņu samalušas bez atlikuma. Liekas, ka viņš arī pats to apzinājās, jo neatceros, ka pa visu garo Baigo gadu viņš būtu uzrakstījis savam žurnālam kaut vienu vienīgu rindu. Viņa istās prozika gaitas sākās tikai pēc kara, kad, sava partijnieka stāvokļa ie-

drošināts, viņš piepildīja ar smacējošu „kroņa” pelēcību loksnes un loksnes, bet saņēma cildinošākās kritikas un valsts atzinību. Toreiz Atpūtā viņš apmierinājās tikai ar partijas organos saņemto rīkojumu svarīgu pavēstīšanu. Par žurnāla taisīšanas lietām viņam nebija ne mazākās jēgas. Viņš bija mācījies kādā vakara vidusskolā, bet viņa prāts bija pārlietu neuzņēmīgs. Atceros, kā mēs ar Hermanovski reiz mēģinājām viņam iestāstīt kas ir asējums. Viņš bija dzirdējis, kas ir rasējums un pie tā arī turējās, nepieņemdam nekādus paskaidrojumus. Ar visu neapdāvināta cilvēka tiepību, tikdaudz saprāta viņam tomēr bija — nejaukties žurnāla darbā un uzticēties „techniskajam” redaktoram Plaudim.

Grants bija sika auguma liess trīsdesmitgadnieks, parupju, mazliet bakurētainu seju, dziļi iesēdinātām, drūmām acīm. Pirmais, kas viņa pliekanaļajā sejā dūrās acīs, bija plata sarkana mute. Viņš ieradās redakcijā tikai uz īsu brīdi un arī ne katru dienu. Kā jau pārbaudītam pagrīdniekam, viņam bija uzticēts vēl liels vairums citu amatu, bija jāpiedalās pat Rakstnieku savienības dibināšanā! Apsēdies pie sava galda, kas atradās lielās redakcijas istabas vidū, prom no logiem, jau mazliet krēslā, viņš šķirstīja priekšā noliktos papīrus, isti nezinādams, ko ar tiem iesākt. Viņš runāja tišām klusu, lai piespiestu mūs vērīgi klausīties. Tāpat kā Gnēze, viņš neskatījās ļaudim sejā, bet allaž slīpi lejup garām. Tāpat kā visi komunistu izvirzītie „funkcionāri.” Tas bija interesants kolektīvs komplekss: viņi apzinājās, ka nebija iekāpuši augstajos plauktos saviem spēkiem, bet krievu iecelti, bieži vien tieši kā izsmieklam, bez mazākās saprašanas par lietām, kas viņiem bija jākārto. Viņi apzinājās, ka savos amatos tikai ķēpājas, bet zināja arī, ka visas kļūdas tiks piedotas, ja vien viņi „turēs krievu kanti,” pildīs pavēles un cildinās okupantus. Arī no padoto smīniem nebija jābaidās, katrs zināja, ka bijušo pagrīdnieku sūdzības kāri uzklausīja krievu Čeka. Un tomēr, ja kādreiz gadījās nevilšus uztvert šo ielikteņu skatienus, tie dega kā vajātiem dzīvniekiem.

Granta lielās dienas bija, kad viņš ieradās pavēstīt politiskās nostājas maiņu. Kad sāku savu korektora darbu, padomju presei pie katras iespējas vajadzēja lamāt un nicināt Japānu, neatlaidīgi „atmaskot” japāņu militāristu un fašistu noziegumus. Bet tad ar Japānu, tāpat kā ar Vāciju, tika noslēgti līgumi un naids un nicināšana bija krasi jāmaina pret atzinību un labvēlību. Šo rīkojumu Grants pasludināja sevišķi klusā, svaidītā balsī, lai arī mēs noprastu, cik bezdibenīgi dziļa un vieda gudrība slēpjas aiz lielā Staļina un viņa politbiroja lēmuma. Partijas divkosība Grantu nepavisam neuztrauca. Cietuma seminārā viņš bija iepazinies ar Ļeņina „dialektiku”: komūnists nevien drīkstēja viltot un blēdities, bet tas bija viņa svēts pienākums — ja vien tas nāca par labu partijai.

Ar visu pelēcību un būtisko vientiesību, Grants nebija ņemams ar pliku roku. Nevaru teikt, ka viņš būtu tieši ļaunprātīgs. Ne mūsu mazās istabas ļaudīm, ne Hermanovskim viņš nemēģināja kaitēt, lai gan simpatiski mēs viņam nebijām. Partiesībā Grants bija tas jaunais padomju cilvēks, pēc kura tik ļoti ilgojās kompartija: fanātisks, apņēmīgs, čakls un akis burta kalps, ideāls ierindnieks, pavēļu pildītājs, kas savas absolūti viensliežu sektanta domāšanas dēļ nekad nevarēja kļūt „revizionists.” Šaubas vai bažas par partijas rīkojumiem viņam nemaz nevarēja ienākt prātā, jo personīgu domu vai jūtu viņam vienkārši nebija. Ja kāds redakcijas loceklis nokļūtu Čekas aizdomās, viņš nekad nemēģinātu to brīdināt vai tam palīdzēt aiz tīras cilvēcības vai kolleģialitātes. Viņš nogremdētu kollēgu, nejudams ne mazāko sirdsapziņas pārmetumu. Viņš bija kā uzvilks automats, bezjūtīgs partijas robots, un labākais bija turēties no viņa pa gabalu.

To sajuta visi redakcijas darbinieki. Kad viņš ieradās, likās, ka gaiss istabā sasmok. Plaudis un Čaks zemāk pārliecās pār manuskriptiem, mēs, mazās istabas iemītnieki, steigšus atgriezāmies pie saviem galdiem. Netikās vairs ne smieties, ne jokot.

Nekur nav lielākas slinkošanas un „gumijas stiepšanas” kā komunistu laikrakstu un žurnālu redakcijās. Visa izziņa un materiāli pienāk gatavi. Ņem, kuru jautājumu vēlies — sen zināms, kas par to jāsaka, kas jācildina un kas jānolamā. Ja lamā, tad pēc iespējas rupji, piemērojoties tik zemam lasītāju līmenim, kādu mums Latvijā nemaz nebija. Arī nolamāšanas formulas jau gatavas, Krievijā lietotas kopš Oktobra revolūcijas. Klišeijisms ir padomju žurnālistma pamats. Ar nokaujoši stulbiem trafaretiem lamā pretiniekus (fašistiem pārdevušies lakeji), cildina vadoni (tautu tēvs un skolotājs) un partiju (pasaules sirdspaziņa), piedēvē sev spožus sasniegumus (Leņina-Staļina sculainais ceļš) un noniecina visu pārējo pasauli (sapuvušās plutokratijas kara kūditāju zaņķis). Cilvēkam ar visprimitīvāko literāro gaumi vienkārši nebija iespējams ņemt šādu „stilistiku” nopietni. To varēja vienīgi uzlūkot par muļķīgu joku.

Lieli meistari ērmeties ar šīm klišējām bija Mūzis un humorists Štrauchs, kas Ernestīnei Padomju Latvijā rediģēja un rakstīja vietējos ziņojumus. Pieblīvēdami teikumus ar nevietā lietotām klišējām, viņi smidzināja lasītājus ar sociālistiskās izteiksmes parodijām. Dažkārt tās skanēja tik ķēmīgi un nejēdzīgi, ka no rīta redakcijā ieradušies mēs bažīgi apjautājāmies, vai tikai autori nav nozuduši, arestēti? Bet toreiz, savas uzvarētāju labsajūtas jūsmā, neizglītotie uzraugi vēl neprata saskatīt irciniju. Šis īpatnējais pārspilētības humors nav nomiris vēl šobaltdien! Tikai — kļuvis piesardzīgāks un slepenāks. Uzmanīgi lasot padomju laikrakstus, tas atrodams daudz biežāk, nekā varētu domāt. Tā gluži nav, ka komūnisms būtu pārvērtis par vientiešiem itin visus savus pilsoņus! —

Mazajā istabā mēs tikām ar saviem dienas darbiem galā daudz ja stundas laikā, un visa garā darbadiena palika ne šim, ne tam. Tāpēc priecājāmies par apmeklētājiem, un tādu arī netrūka. Ja atbildīgā redaktora sēdeklis bija tukšs, tad viesi labprāt kavējās redakcijā. Vienīgi Čakam apmeklētāji nepatika. Viņš milēja mieru un baidījās no

ciemiņu pārdošās izrunāšanās. Bet Plaudim un visiem pārējiem ciemiņi patika, un Čaks pacietās.

Okupācijas pirmajos mēnešos redakcijā bieži ieradās Jānis Sudrabkalns. Viņš bija īpaši labos draugos ar Čaku un Plaudi. Tramīgi apkārtlūkodamies un grūdienveidīgi runādams, Sudrabkalns stāstīja dažādus pretkrievu un pretkomunistu anekdotus, pie kam nosaukumu Padomju Latvija arvienu čukstēdams pārlaboja par Padumjā Latvija. Palicis prātā viņa deklamētās joku dzejas refrēna veidā atkārtotais pantiņš

Slavēsīm skaļi nu  
Tautu tēvu Staļinu!

Viņam bija vēl citi politiski pantiņi, kuros viņš iepina savus iecienītos jokvārdus, piemēram, „piķamice.” Citreiz viņš apjūsmoja vārdu Sergejs Šienāzis. Tas viņam likās īpaši piemērots komiskai personai, piemēram, ievērojamam komisāram politiskā satūrā: cienīgi svarīgs priekšvārds un pagalam „viegls” uzvārds. Toreiz Sudrabkalns vēl bija logofils — vārdu izgaržotājs, ar izsmalcinātu humora izjūtu. Arvienu bija interesanti ar viņu pātērzēt. Labu laiciņu ne viņš, nedz arī mēs citi vēl īsti neapjaudām, kas ap mums notiek, cik katra cilvēka stāvoklis jaunajā režīmā bija nedrošs un ka mēs didijāmies uz visplānākā ledus.

Sudrabkalns bija viens no pirmajiem, kas aptvēra stāvokļa nopietnību un apturēja jociņus. Viņš nerādījās vairs apšaubāmajā Atpūtas redakcijā, bet meklēja draugus drošākās aprindās. Kad nodibināja Rakstnieku savienību, viņu jo bieži redzēja savienības mitekļi Baznīcas ielā, kur darbojās arī laba bufete un ēdnīca.

Sudrabkalns ieņēma latviešu dzejas pasaulē īpatnēju vietu. Viņa formā izkoptajai dzejai piemita savdabīgs vēsums, viņa humoram abstrakta rotaļība. Tā neviena neaizkāra, neviena arī nesatrauca, kā piemēram, Aleksandra Čaka kaislīgais, agresīvais, romantizētais reālisms. Sudrabkalns bija labi atalgots līdzstrādnieks lielajā Rīgas krievu emigrantu avīzē Segodņa un rakstīja arī dažādos latviešu laikrakstos. Savās recenzijās par teātri, grā-

matām u. c. viņš prata laipot. Runāja gudri un intelligenti, paslavēja ko un kur vajadzēja, bet neviena neaizkāra. Tāpēc arī viņu pašu lutināja itin visu novirzienu kritiķi. Iespējams, ka šo prasmi apieties, satikt ar visdažādākiem cilvēkiem Sudrabkalns bija ieguvis jau bērnībā: viņš uzauga krodzinieka ģimenē.

Par spīti tam, ka Sudrabkalns pēc padomju poētikas standartiem bija tipisks „formālists,” viņam bija liela dzejnieka slava arī kreisajās aprindās jau tāpēc vien, ka viņš prata rakstīt krieviski un bieži apjūsmoja krievu dzejniekus, piem., Aleksandru Bloku u. c. Gluži neuzbāzīgi viņš sāka ievērt savā formālismā prokrieviskas un prokomunistiskas jausmas. No pagrīdes izkāpušie pantotāji ļoti labprāt kavējās izdaudzīnātā dzejnieka sabiedrībā. Katrs jau zināja viņa vājību — iedzeršanu un centās izmaksāt. Līdzzirotāju viņam nekad nebija trūcis. Lielāko daļu no Baigā gada viņš pavadīja degvīna mākonī.

Kad iesākās karš, krievi posās bēgt un vispār izskatījās, ka komunistiskajai Krievijai pienācis gals, Sudrabkalns nebūt nebija noskaņots bēgt saviem pagrīdes draugiem līdzī. Viņš neko sevišķu nebija nogrēkojis, laikrakstos rakstījis pavisam maz. Bet draugi negribēja viņu atlaist. Redzēdami viņu svārstāties, dzīru biedri Vanags un Rokpelnis, kam mājās palikt patiešām bija riskanti, piedabāja Sudrabkalnu uzrakstīt varen kaujiniecisku un pretvācisku dzeju, ko steigā iespieda lielākajā laikrakstā. Ka dzeja nebija rakstīta skaidrā prātā, varēja spriest no tā, ka Sudrabkalns bija atgriezies pie savām atskaņām, šoreiz sabalsodams vārdu „Staļinu” ar rindu – vācu uzbrucēji šķīdis „kā spaļi nu.” Bija vēl piedraudēts, ka krievi nemitēsies: „kamēr fašisti nebūs sasisti.”

Domāju, ka arī pēc šīs dzejas Sudrabkalnam nekas pārāk ļauns nenotiktu. Draugu viņam netrūka abās pusēs un daudzi palicēji pūlētos viņu aizbildināt. Tomēr gluži bez riska stāvoklis vairs nebija. Sudrabkalns, kā nereti mākslinieki, pēc dabas bija ļoti bailīgs un bēga krieviem līdzī. Laikam jau ar to pašu dzeršanu Vanags, Damburs

un Sudrabkalns bija nogulējuši aizbraukšanu un palikuši kājniekos. Tikai ar milzu piepūli un labu daļu aklas laimes viņiem izdevās sasniegt Pleskavu. Tur gan Sudrabkalns uzņēma ātrumu un aizdrāzās līdz pat Urāliem, līdz Halturinas miestam, vietai ar piemērotu nosaukumu, kur sākt rakstīt kroņa „haltūras.“

Krievija izlaida Sudrabkalnu kā caur gaļasmašīnu, simtsprocentīgi pārmala un pārskoloja. Senāk par maigu un jūtīgu dēvētais dzejnieks tagad braši rakstīja, ka komūnisma pretiniekiem „Algai vajag labas lodes“ un, atgriezies līdz ar Sarkanu armiju Latvijā, pantoja svētā bijībā:

Lielais Staļins sirmā kremli  
Mīlē tos, kam spīts un drosme  
Cīnīties par brīvi dārgo.

Ne aci nepamirkšķinādams, viņš grieza visus jēdzienus par labu un ļaunu, par taisnību un netaisnību — otrādi. Kā mākslinieks viņš bija kļuvis pilnīgi sterils. Un līdz pat šai dienai, kur vien tikai vajadzīgs labi līdzīgs padevības pantiņš vai Brīvvalsts nopelšanas raksts, tur buržujski apjomīgi piebriedušais Sudrabkalns arvienu ir klāt pats pirmais. Vajaga būt savādai sajūtai saņemt ordeņus un titulus tikai par iztapību...

Komūnisms paveica vēl kādu brīnumu pie „tautas dzejnieka.“ Sudrabkalns smagi stostījās un, būdams biklas dabas cilvēks, Brīvvalsts laikos nevarēja pat iedomāties uzstāties atklātībā. Pat draugu sabiedrībā katrs lieks, svešāks cilvēks viņu satrauca un piespieda klusēt. Bet atgriezies no Krievijas, ja vien partija sūtīja, viņš runāja mītiņos! Kā, tā ir cita lieta, bet — runāja! Tikai vēlāk, nopelniem pieaugot, viņu no šī mocošā pienākuma visžēlīgi atsvabināja. — Var daudz ko izskaidrot ar bailēm un spaidu bezizeju, bet latviešu tauta nekad Sudrabkalnam nepiedos to, ka viņš uzpantojis jauko putnu, latvju zīlīti — kremļa torņa galā.

Bija arī netikami ciemiņi. Atpūta iespieda romānu Tukšā pērlene ko ar pseidonimu Elga Bite rakstīja kāda sīkžurnāliste, kas Brīvvalsts laikā laikrakstā Pēdējā Brīdī rakstīja par dāmu modēm,

ko kura prominence valkājusi pirmizrādēs un oficiālajās ballēs. Viņa nu rakstīja melīgu, nejauku ķengājumu par „augstākās sabiedrības” un valdības aprindu dzīvi, lai pierādītu, ka Brīvā Latvija bijusi — tukša pērle.

Negribas pieminēt viņas īsto vārdu. Viņas vīrs bija turīgs tirgotājs, ar žurnālistiku viņa nodarbojās tikai prieka pēc. Runāja, ka viņa draudzējusies ar ģenerāļa Baloža kundzi un tādējādi savākusi šādas tādas privātas tenkas, kas viņai ļāva uzstāties kā lielai „zinātājai.” Elga Bite bija mazliet pāri pusmūžam un nāca uz redakciju arvienu uzposusies gaišās, modīgās drānās, apkārusies ar sprādzēm un gredzeniem un tik pamatīgi izkrāsojisies, ka izskatījās vairāk pēc lelles, nekā dzīva cilvēka. Kautkas neizteicami banāls un melīgi nepatīkams piemita kā viņas personai, tā romānam. Plaudis to nekad nepieņēmtu, bet rikojums iespiest Pērleņi nāca „no augšas,” liekas no Andreja Upīša. Kādā ceļā šī tipiskākā „buržuāzijas” pārstāve bija nonākusi tik labās attiecībās ar „augšu,” neviens nezināja pateikt.

Pat vienmēr laipnais un iecietīgais Plaudis neapēja ar šo sievieti tērzēt, bet apmierinājās tikai ar oficiālajiem nepieciešamības teikumiem. Tā viņa, ieradusies redakcijā, kādu laiciņu progrozījās plānvidū un, kad neviens nelikās viņu redzam, gāja. Varēja vēl saprast, ka par mūsu brīvvalsti pīrgājās krievs, kas no tās un vispār no brīvības nekā nezināja, vai cietumā izsēdējies, sarūgtināts pagrīdnieks, bet šādu pārbēdzēju dērdzās pat uzlūkot. Pēc viņas apciemojuma bija sajūta, ka jāiet nomazgāt rokas, lai gan roku viņai neviens nekad nedeva.

Arī Andrejs Upītis, kas skatījās Atpūtas virsredaktors, vēl pakāpi augstāks nekā Grants, rakstīja Atpūtai ķengu romānu par brīvības laikiem Ziņģu Ješka Rigā. Bija domāta satīra un joki, bet Upītim humora sajūtas nebija nemaz. Viņš neprata ne smaidīt, ne smieties, tikai ļauni, neglīti un netaisni pīrgāties. Liekas, ka viņam pašam iesāktais darbs bija sācis dergties, jo romāna turpinājumi

visai bieži nepienāca. Tad Plaudim ar Čaku bija lieli uztraukumi. Plaudis zvanija Upītim un nevarēja sazvanīt. Nebija jau brīnums, „tautas rakstnieks” smagi dzēra. Nekas neatlikās, kā Plaudim pašam sarakstīt trūkstošo turpinājumu izdaudzīnātā lielmeistara romānam. Reizēm Plaudis saņēma no Upīša kādu norādījumu, bet parasti ar bažām un reizēm strādāja vien uz savu roku, risinādams aizsāktos notikumus un attīstīdams Upīša iezīmētās personas. Viņš ļoti veikli imitēja Upīša smagos, sīkumainos aprakstus. Redakcijā Upītis ne reizes neparādījās, bet ar Plauža darbu, acimredzot, bija apmierināts.

Redakcijā pazibēja arī dažs viesis no „lielās dzimtenes,” kas tagad apsiroja krievu jauniegūtās kolonijas. Piemēram, mazais, šaudīgais, valodīgais rakstnieks Nikolajs Virta. Viņu rādīja kā piemēru partijas augstsirdībai. Virta tēvs, kādas Tambovas apgabala sādžas priesteris, bija nošauts kā kontr-revolucionārs, bet tas nebija kavējis dēlu taisīt glītu padomju rakstnieka karjēru un, jādomā, taču par kādiem īpašiem pakalpojumiem iekļūt arī partijā. Viņš bija Rīgā nopircis Leiku un ne mirkli no tās nešķīrās, nēsādams visur līdzī pleca siksnīņā. Zaļās karavīra platbiksēs, varenos stulmeņos, mazs, likām kājām, apaļu veca bērna ģimīti, ar pogas degunu, viņš izskatījās komisks, bet ikviens zināja, ka viņš ir bīstams okšķeris - ziņotājs, no kura visai jāuzmanās.

Interesantu pārvērtību varēja novērot arī Vili Lācī, kam, manuprāt, darbības sākumā piemita kautkas no Ernestīnes ideālkomūnisma. Es viņu pazinu jau Brīvvalsts laikā, jo mums šad tad iznāca sastapties literātu sabiedrībā. Lācis ģērbās solidi pelēki, neuzkrītoši, turējās savrupi, diezgan noslēgti, bet vienmēr pieklājīgi atsaucās uz katru jautājumu vai bildinājumu. Atklāts noslēpums bija viņa kaislība spēlēt hipodromā. Tīcis pie naudas ar Jaunākās Ziņās iespiestajiem romāniem, viņš ar lielu aizraušanos spēlēja uz zirgiem totalizātorā. Ar prāviem naudas pametumiem viņš pūlējās atklāt „pareizo,” nekļūdušo laimēšanas sistēmu. To dzirdot, man bija jābrīnās. Šo burvju metodi mek-

lēja tikai apsēsti hazardisti fantasti, bet Lācis līdz šim man bija licies vēsa, praktiska prāta cilvēks. Viņš apgalvoja, ka laimēšanas sistēma noteikti atrodama — uz sēriju likuma pamata, tikai nepieciešams lielāks kapitāls un daudz laika. Bet tieši laika viņam nebija, un, kaut ne bez pūlēm, viņš savu spēles kaislibu pārvarēja. Saprotams, nekas cits kā pagrīdes aizrobežas vadība bija izbeigusi Lāča hipodroma priekus.

Lāča romāni, sevišķi Zvejnieka dēls, bija ieguvuši krietnu popularitāti, par materiālajiem panākumiem viņš nevarēja sūdzēties, bet viņam pārlietu kārojās arī kritikas atzinības. Tobrīd iespaidīgākais vērtētājs bija žurnāla Daugava redaktors Jānis Grīns. Grīns uzlūkoja Lāča stilu par ikdienišķi pelēku, domāja, ka viņa raksturiem un fabulām trūkst oriģinālītes un pieminēja viņu tikai kā centīgu, darbīgu amatnieku. Kā mākslinieku Grīns Lāci vienkārši ignorēja. Bet tieši pēc Grīna atzinības Lācis ilgojās visvairāk. Atceros kādās brīvības laiku literātu viesībās viņi sēdēja viens otram pretim pie gāra, bagātīgi klāta galdā. Grīns sarunājās tikai ar kaimiņiem, bet vienu reizi, pārliecies galdam, kautko sacīja Lācim. Cik priecīgi iziebējās Lāča skatiens, cik laipnā iztapībā viņš paliecās Grīnam pretim — cerībā pēdīgi dzirdēt no iecienītā kritiķa kādu laipnu vārdu. Bet — Grīns bija tikai palūdzis pasniegt mērces trauku. — Šī ierindošana „otrā garnitūrā” Lācim smagi kremtās.

Nekas tomēr nenorādīja, ka pieklājīgajā, kļusajā Vili Lācī slēpjas nākošais komunistu varasvīrs. Nekad, ne ar vārdu, ne citādu zīmi viņš nenodeva savas simpatijas krieviem un komūnismam. Kādā romānā viņš iestrādāja politisku satīru par tukšgalvainiem diktatoriska režīma balstītājiem un kalpiem, ar ieprogrammētu šablonisku domāšanu. To varēja tikpat labi attiecināt uz Hitlera nacionālsociālistiem kā Staļina komunistiem. Romānā Vecā jūrnieku ligzda Lācis plaši un nesaudzīgi aprakstīja krievu komunistu mežonības pilsoņu kara laikā Sibīrijā, kur bija pavadījis savu zēnību un aprakstīto pats pieredzējis. Sevišķi spēcīga bija aina par balto zemnieku un „kulaku” sličināšanu kādas upes

āliņš. Jāpieņem, ka tas viss tika rakstīts ar pa-  
grīdes aizrobežas vadības atļauju un svētību — lai  
nodrošinātu sava aģenta segumu. Romāna vēlā-  
kajos krievu laika pārspiedumos nepatikami pa-  
tiesie epizodi, saprotams, izretušēti.

Nejauši sastapu Vili Lāci pašā pirmajā dienā,  
kad viņš bija tikko iecelts par tā dēvētās Tautas  
valdības iekšlietu komisāru vai ministri. Svešu, pa-  
jaunu, plecīgu pavadoņu pulciņā viņš gāja uz  
nelielu, pieticīgu restorānu Brīvības ielā, pus bloku  
no Stabu ielas stūra. Vēlāk šis stūra nams kā Čekas,  
NKVD un KGB mājoklis ieguva īpašu draudīgumu,  
bet toreiz tā vēl bija tikai krievu pārņemtā, kād-  
reizējā miermilīgā Latvijas Iekšlietu ministrija.

Svārki Lācim sitās plaši valā, kaklaskaite plīvoja  
vējā pāri plecam. Viņš soļoja satvīcis, priedīgi sa-  
traucies, un acis viņam spīdēja un šaudījās kā at-  
spoles. Pamanījis mani, viņš, kā daždien tautas  
demokratijas ministriem piederētos, paspēra dažus  
steidzīgus soļus man pretim un jūsmīgi uzsauc:

„Būs labi! Nupat lietas kārtojas! Būs lieliski! Mēs  
celsimies! Esi pavisam mierīgs!” Un sterbelēm plan-  
doties, viņš nozuda restorānā kopā ar savu pulciņu.

Ļoti iespējams, ka šī bija Lāča pēdējā satikšanās  
ar „tautu.” Turpmāk viņš nekad vairs nestaigāja  
kā vienkāršs mirstīgais pa ielu un arī apsargāts  
vairs nerādījās mazajā plebeju restorānā. Drīzi  
viņš pārcēlās uz Rīgas pilsētas galvas mitekli Raiņa  
bulvārī, kur pie ieejas stāvēja sarkanarmietis ar  
durklotu šauteni pie kājas un vēl citi sargi dziļāk  
priekšnamā. Nepieejams, smagi apsargāts, noslē-  
pumains tautas komisārs bija pilnīgi atšķirts no tie-  
šas satiksmes ar „vienkāršajiem” ļaudīm — kā  
visi komunistu amatu vīri. Viņa mitekļa logi bija  
naktis arvienu apgaismoti: sekodami Staļina pa-  
raugam, krievu varasvīri mēdza strādāt naktis.

Gribējās ticēt, ka Viļa Lāča jūsmīgums prauda  
ideālkomūnista labo gribu. Tomēr visiem sirds-  
apziņas un veselā prāta iebildumiem viņš tika pāri  
daudz ātrāk un vieglāk nekā, piemēram, Ernestīne,  
daudz nemaldišos teikdams, ka jau tās pašas pir-  
mās dienas vakarā, kad krievu aģentiem, kas viņu

iecēla amatā, atlikās laiks sīkākī paskaidrot padomju ministra pienākumus un ieturamo personīgo stāju, Lācis acumirkli kļuva paklausīgs krievu instruments. Un tūdaļ uz viņa rokām bija arī asinis: kā jau iekšlietu komisārs, Čekas piedeklis, viņš akceptēja steidzīgo izrēķināšanos ar robežsargiem un policistiem. Jau pašā okupācijas sākumā bez vēsts pazuda gandrīz visi latvieši, kas bija darbojušies Latvijas sūtniecībā Maskavā un dažādajās miera līguma repa:āciju un robežu nospraušanas komisijās divdesmitajos gados. To vidū bija mūsu ģimenes labs draugs, gleznotājs Ālberts Silzemiņeks. Krievu Čeka, NKVD nekad tik ātri nesadzītu rokā visus šos ļaudis bez iekšlietu komisariāta palīdzības.

Savā būtībā Lācis bija izdabātājs, kalpotājs. Man neatvairāmi jāatceras sulainiskums, ar kādu viņš tiecās pēc Jāņa Grīna labvēlības, un lunkanā pazemība, ar kādu viņš skūpstīja izdevējas Emilijas Benjamiņas roku. Trūcīgajā jaunībā pieredzējis daudz grūtumu, viņš mācēja cienīt bagātos un varenos. Un tā, kā kunga alkstošs kalpotājs, viņš jau drīzi vien tika paaugstināts par Tautas komisāru padomes priekšsēdētāju, par padomju Latvijas galvu.

Var jau prātuļot, ko gan citu viņš varēja darīt, kā vienīgi paklausīt? Dzīvība katram mīla. Preties staļīnistiem taču nebija iespējams. Bez tam ne viņš, nedz arī citi ministri no Jaunāko Ziņu darbinieku vidus, iecelšanas brīdī ne tuvu neaptvēra visas saistības, ko viņi uzņēmās ar jaunajiem amatiem. Pastāv ieskats, ka viņi savos amatos tika, vismaz daļēji — iemānīti. — Varbūt. Zināmā mērā. Bet man tomēr liekas, ka viņi šos amatus pieņemtū arī ar visām konsekvencēm. Kārdinājums kļūt par ministru ir pārāk liels, un visi viņi bija karjeristi.

Runājot par padomju amatu vīriem, nāk prātā sapulce kādā svaigi nacionalizētā Rīgas sabiedriskajā iestādē. Par jauno direktoru un politisko pārraugu bija iecelts, tāpat kā Vidzemes manufaktūrā, uzņēmuma sētnieks, kam izrādījās bijuši šādi tādi sakari ar pagrīdi. Aizgrābts līdz asarām, vecais vīrs sapulcinātajiem darbiniekiem teica uzrunu. Tā

bija nesakarīga un dumja, īsta sētnieka runa, bet pašās beigās viņam paspruka patiesi vārdi: „Es nezināju, ka valdīt ir tik viegli!”

Arī iekšlietu ministram un Tautas komisāru priekšsēdētājam valdīt bija viegli. Pat pārsteidzoši viegli. Darbu programmu, jaunos drošības noteikumus nodiktēja Maskava, par personālpārmaiņām rūpējās Čekas nodaļas, bet nacionalizācijas veica no Krievijas iesūtītie pilnvarnieki. Vilim atlikās tikai parakstīt pasniegtos papirus, norunāt priekšā teiktos vēstījumus un uzrunas, varbūt drusku tās papušķojot ar kādu literāra stila ziedu, vizīgu svešvārdu, vai ar kādu ērmīgi skanošu krievu jēdzienu tulkojumu. Un, saprotams, vajadzēja padomāt, vai starp ļaudīm, ko viņš personīgi pazina, nebija arī tādi, kas varētu izrādīties jaunajai varai bīstami vai neērti...

Normālas valsts prezidents tieši drudzainas pārorganizēšanas laikā nekad nespētu līdztekus valsts pārvaldīšanas darbam sarakstīt ikgadus pa biezam propagandas romānam, neskaitot nemaz stāstus un lugas. To iespēja vienīgi ieliktenis, ko īstie darba darītāji izlietoja tikai par izkārtņi. Tā būtu interesanta psiholoģiska studija papētīt, kā isti jūtas šie ārēji varenie, bet patiesībā pilnīgi nevarīgie un valsts lietās galīgi nebalsttiesīgie „sociālistisko republiku” prezidenti, ministri un komisāri? Tādu okupētajās zemēs salasījies krietni daudz. Īstenībā vesela padomju sabiedrības šķira. Varenie nulles.

Būtu interesanti analizēt arī padomju rakstnieka psiholoģiju. Lāča turpmākie, krievu laika romāni Vētra, Uz jauno krastu u. c. ir tik nekautrīgi vēsturisku faktu un tautas noskaņojuma viltojumi, izpušķoti ar samākslotiem, līdz nejēdzībai šablonizētiem baltmelniem raksturiem, ka tos pie labākās gribas nav iespējams izlasīt. Tik ļaunprātīgi un neatlaidīgi meli par lietām, kuras esi pats redzējis, un par ļaudīm, ko esi pazinis, ātri vien uzdzēn smagu riebjumu.

Jābrinās, kā iespējams attīstīt tik absolūtu nejutību pret patiesību, kā iespējams tik pilnīgi izslēgt rakstnieka, mākslinieka sirdsapziņu? Arī Andre-

jam Upitīm bija visai „bieza āda.” Arī viņš spēja viltot un melot „acīs skatīdamies,” bet tomēr viņš vairījās rakstīt par krievu ienākšamu un iekārtošanos mūsu zemē un pievērsās klausu laikiem vai Rīgas pagātnei ap gadsimtu maiņu. Būtu interesanti uzzināt, vai tā bija pavēle no augšas un bailes, oportunistiska izkalpības gars, vai arī dzimuša klausu cilvēka īpaša „pienākuma” sajūta, kas lika Vilim Lācim brīst visdziļākajā melu propagandas dūksnājā un uzņemties visnetirāko un derdzīgāko darbu?

Man zināms vēl tikai viens vienīgs cilvēcis pablāzmojums, kas saistās ar šo divaino, robotam līdzīgo cilvēku — pēc tam, kad viņu iecēla augstajā amatā. Kara pirmajās dienās pa Rīgu klīda baumas, ka Vilis Lācis nosodījis jūnija deportācijas kā — kļūdu.

Nav iespējams pārbaudīt, cik šajā baumā patiesības bet nav arī iemesla to noraidīt. Taču — neoficiāli izteikties un kautko darīt ir dažādas lietas. Kad Lācis pēc kara atgriezās Latvijā vēl lielākā amatu godībā un krievi atkal rīkoja vēl daudz plašākas un pamatīgākas deportācijas, no septiņiem Ļeņina ordeņiem apkarinātā Latvijas PSR ministru padomes priekšsēdētāja un PSRS Augstākās padomes Tautību padomes priekšsēdētāja pušes neatskanēja ne viskuslākais iebilduma pikstiens. Priekšsēdētājs Vilis bija apguvis partijas disciplīnu pilnībā.

Šis piemērošanās process, izrādas, norit daudz vieglāk nekā varētu domāt. Solžepicins raksta, ka savā laikā smaģi cietis kā beztiesīgs, vienkāršs Sarkanarmijas kareivis un uzlūkojis daudzās virsnieku privilēģijas par netaisnām. Bet tikko viņš pats paaugstināts par virsnieku, pats baudījis visus labumus, viņam vairs ne prātā nenācis raizēties par privilēģiju netaisnību. Viņam licies pilnīgi dabīgi, ka virsnieks saņem daudz lielāku algu, labāku pārtiku un drōnas un dzīvo nesalīdzināmi lielākās ērtībās nekā vienkāršais ierindnieks. Viņš pat piebilst — ja viņu tajā laikā ieceltu par čekistu vai par nesaudzīgās SMERS, īpašās pretizlūkošanas daļas locekli, kuri visas pieminētās ērtības baudīja vēl

daudz kuplākā veidā, viņš būtu kļavis arī centīgs, paklausīgs čekists.

Benjamiņi algoja profesoru Augustu Kirchenšteinu. Viņš bija viens no jestrākajiem krievu sūtniecības dziru apmeklētājiem par spīti tam, ka Staļina tīrīšanu gaitā bija zaudējis divus brāļus. Iespējams, ka piešķirtos amatus viņš uzlūkoja par sava veida kompensāciju.

Profesoram Kirchenšteinam bija zināšanas viņa specialitātē par tuberkulozes potēm, par piena kontroles un vitamīnu jautājumiem, bet dažādu ekstravaganču dēļ viņš bija kļuvis par komisku personu, studentu anekdošu priekšmetu. Sīka, sausa auguma vecītis, viņš ieturēja pasvītroti staltu stāju un lika visiem noprast, ka ir liels uzdzīvotājs, iemetējs un vispār „velna zellis.” Pārciestas kakla tuberkulozes dēļ viņš runāja smalkā, čieptošā balstiņā, kas uzsvērtā aplomba dēļ arvienu izskanēja neatvairāmi jocīgi. Tas bija brangs okupantu joks, iecelt viņu par tā nodēvētās Tautas valdības priekšsēdi. Derīgs mājiens pārējiem jauncēptajiem misistriem, zināt savu vietu un vērtību — uzskatāmi parādot, ka krievu varā ir paaugstināt par valsts galvu (un saprotams arī likvidēt!) jebkuru ērmu.

Ļaudis par jauno prezidentu runāja vienīgi ar izsmieklu, saukdami viņu par Ķirķi. Vissmieklīgāk Ķirķis izskatījās, kad pēc sparīgi nočiepstētas runas sveicināja Staļinu un partiju ar gaisā izsviestu siku dūrīti. Viņš vadīja krievu savervētās Tautas saeiņas delegāciju uz Maskavu lūgt, lai krievi uzņem Latviju padomju tautu cietumā. Patikami apzināties, ka šādu delegāciju vadījis klauns.

Raksturīgi, ka arī Kirchenšteina iecēlējs, Staļina pilnvarnieks Višinskis, nebija neko lielāks par profesoru. Par spīti tam, ka bieži gleznoti un tēloti kā milži, Musolini, Ļeņins, Staļins — visi bija maza auguma. Arī Tito un Mao. Čruščovs gluži pundurīgs resnītis. Slaidākais šinī diktātoru kompānijā bija Hitlers, bet arī tikai pieticīga, vidēja auguma. Maziem vīriem dažkārt piemīt liela godkāriba.

Lasot laiks pagāja nemanot. Biju piemirsis pat ēdiena reizi. Nejutos izsalcis, tikai nomocijies ar savu par jaunu uzvandīto pagātņi. Nodaļa par darbu redakcijā bija noteikti par garu! Armandam nebūs pacietības izurbties tai cauri. Āvižnieka darbs bija viņam svešs, un arī par rakstniecību viņš nekad nebija īpaši interesējies. Svārstījos, vai neizplēst šīs lapas un neaizmest?

Taču roka necēlās. Tieši redakcijas gads bija iespiedies man atmiņā sevišķi asi. Varbūt tāpēc, ka, nokļuvis neparastos apstākļos, es uztvēru visu redzēto jūtīgāk nekā citkārt. Ar gandrīz slimīgu ziņkāri es vēroju šo raibo pūli, goda un negoda spēli, laikmeta upurus un laikmeta izmantotājus. Es redzēju veselu parādi godkāribas apsēstu un visādu dziņu plosītu ērmu un varu tikai nožēlot, ka man pietrūkst izteiksmes līdzekļu, lai attēlotu viņus tik mocoši uzbāzīgi reāli, kā tie joprojām rēgojas manā iztēlē.

Bez tam, es vēl nezināju, vai Armands vēlēsies ņemt manas piezīmes līdzī. Šodien viņš būs saticies ar Ingridu un Aleksi. Lai cik iecietīgi būtu noskaņojusies Ingrīda un nobrīdinājusi brāli, garākas sarunas laikā Alekss arvienu zaudēja savaldīšanos.

Nožēlojama bija mana dzīve, pavadīta neziņā un urdošā nemierā, pastāvīgi sagaidot nelaimi un gudrojot, kā to atvairīt. Pat tagad, kad bija atbraucis sens, mīļš draugs, man vajadzēja lauzīt galvu un visādi kombinēt — kā nepazaudēt viņa labvēlību! Un, iespējams, ka par spīti visiem pūliņiem es to jau biju pazaudējis.

Nolēmu nekavējoties piezvanīt Armandam uz viesnīcu.

No savas istabas negribējās runāt. Gaitenī pie durvīm grabinājās telpu aptīrītājs. Tā bija automa-

tiska piesardzība. Liekas, ka šis, Gnēzes agrākā amata mantinieks, ziņotājs nebija. Nebiju manījis, ka Gnēze viņam vēltu kaut mazāko uzmanību. Tieši otrādi, Gnēze viņu pilnīgi ignorēja. Ko gan viņš būtu runājis ar savu isto amata brāli? Nevarēja taču teikt: Pacieties, gan jau tu arī tiks uz augšu, tāpat kā es! Nebija jau buržuju laiki, kad direktori nolaidās līdz tērzēšanai ar vienkāršiem strādniekiem! Sarkanajiem direktoriem tādas lietas nenāca ne prātā. Gnēze snāja caur gaiteniem pilnā priekšnieka godībā, degunu izslējis un likdams visiem manīt, ka atrodas augstākā, izlases klasē. Aizejot atpūtā viņam bija paredzama trekna div un trīskārša pensija, bagātīgi nodrošinātas vecumdienas, kamēr nabaga velns ar slotu un spaini sīties cauri ar dažiem desmit rubļiem mēnesī. Kungu un kalpu kārtā tagad iezīmējās izcili asi un nežēligi. — Saprotams, ja pastāvētu patiesa „proletariāta diktatūra,” tad ik pa pāris gadiem varētu pārjaunot sociālo vienlīdzību: periodiski nosūtot jauncteptos direktorus uz spaīdu darbu nometnēm un dodot ikvienam rūpnīcas strādniekam iespēju pabaudīt direktora priekus. Diemžēl, sociālistiskie direktori turējās ērcīgi ieķērušies savos posteņos un vienlīdzības valstī nabaga sētniekam nebija ne vismazākās cerības uz kulties par direktoru. Tāds palēciens bija un palika tikai vienreizējs gadījums un — vēsture neatkārtojās!

Iegāju tukšajā kancelejā, apsēdos pie Ansberga jaunkundzes galda un uzgriezu viesnīcas numuru. Varēju puslīdz droši pieņemt, ka tagad, pēc darba laika, īsu sarunu neviens nenoklausīsies.

Vēriģi pētīju Ārmanda balsi. Nekas neliecināja, ka viņa nostāja būtu mainījusies. Tas ievērojami pacilāja manu omu.

„Tu piezvanīji istajā brīdī,” Ārmands runāja. „Nupat pārnācu mājās. Biju arī vēl pie onkuliša Pārdaugavā. — Ko tu šovakar dari?”

„Es gribēju tev vaicāt to pašu, tikai baidījos, ka būsi noguris, visu dienu apkārt skriedams.

„Niekil Kā var nogurt? Tūrists nekad nenogurst. Gan atpūtišos atceļā uz mājām. Ja tev atliek kāds

brīvs mirklis, ļoti priecāšos ar tevi patērzēt. Atnāc uz viesnīcu. Paēdīsim kopā vakariņas.”

„Labāk satiksīmos ārpusē. Pusastoņos būšu pie operas. Āpstādījamos.”



Kāds gluži smieklīgs atgadījums noveda Atpūtas redakciju lielās briesmās. Daudz netrūka, lai žurnālu slēgtu un darbiniekus, izņemot, saprotams, neatbildīgo atbildīgo redaktoru, pārceļtu uz cietumu vai Sibīriju. — Redakcijas atvilknēs glabājās vēl brīvvalsts laikos iesūtīts mans stāstiņš, viens no nedaudzajiem maniem literāriem mēģinājumiem. Temats bija pavisam apolītisks, par jaunekli, kas ieskatās trako nama ārsta meitā. Žurnālā bija radies aizpildāms robs, un Plaudis lika stāstiņu tekošā numurā iespiest.

Naktī, kad žurnālu iespieda, ap divpadsmito stundu, mani uzmodināja tālrunis un Plaudis sastrauktā balsī aicināja nekavējoties ierasties redakcijā.

Lielā steigā ģērbos un soļoju pa tukšajām, naktīgajām ielām uz Iekšriģu, kur Kalēju ielā 29 atrodas bijušā Benjamiņu uzņēmuma nams. Tur jau pulcējās Plaudis, Čaks un spiestuves vadītājs ar palīgiem. Uztraukti viņi laida no rokas rokā svaigi iespiestu Atpūtas loksni, kurā dažas rindas bija treknī apvilktas ar sarkanu zīmuli. Kādā vietā, runājot par trakajiem manā stāstā, stāvēja rakstīts: „Sarkans ir vājprātīgo krāsa, un tiem nedrīkst runāt pretim.”

Izbrīnējies es uzlūkoju sapulcētos. Kas tad tur bija ko uztraukties? Pieminēts vispārpaazīstams medicīnas fakts, to uzsvērti attiecinot vienīgi uz garā vājiem! Normālos laikos un apstākļos šādu nesaiostošu piezīmi neviens nemūžam neievērotu. Bet ne laiki, ne apstākļi vairs nebija normāli. Redaktori un spiestuvnieki klusēdami skatījās viens otrā ieplestām, izmisušām acīm. Un piepeši es ievēroju, ka spiestuves namā, kas parasti šīnī stundā trīcēja un drebēja no rotācijas spiedes darbības, valdīja draudīgs klusums. Žurnāla iespiešana, salocīšana un ievākošana bija pārtraukta.

Pēc smaga sastinguma brīža sapulcētie pēkšņi atdzīvojās un cits caur citu vaimanāja, kā gan tas varējis notikt, ka neviens no daudzajiem darbiniekiem, kas bija stāstu lasījuši, salikuši, novilkuši, vēlreiz lasījuši, nebija pamanījuši briesmīgo, izaicinošo, zaimojošo, pret pastāvošo iekārtu musinošo, kontrevolucionāro, revizionistisko izteiku?! Norādījums bija saņemts no mūsu visaugstākā un goda virsredaktora, LPSR Izglītības tautas komisāra Jūlija Lāča mitekļa. Atpūtu iespīējot, Jūlijam Lācim, ka jau virsredaktoram, ar īpašu sūtni piegādāja vienu no pašiem pirmajiem eksemplāriem. Komisārs kopā ar kundzi, pirms doties pie miera, bija žurnālu šķirstījis un tieši kundzes acā acs pamanījusi zaimojošo deklarāciju. Un tagad ducis atbildīgu vīru karsēja smadzenes — ko darīt!?

Plaudis domāja, ka vislabāk — nedarīt nekā. Skaidrs, ka tikai ļoti, ļoti retais lasītājs šo sīkumu ievēros un var puslīdz droši pieņemt, ka nekāds tracis necelsies. Bet viņā neviens neklausījās.

Vadību pārņēma spiestuves priekšnieks un sāka runāt un rīkoties kā īsts stratēģis: Ja nelaime būtu pamanīta tikai mazdrusciņ ātrāk, pirms lokšņu laišanas presē, salikuma rullī attiecīgo rindiņu izvilētu un lieta būtu glābta! Bet tagad bija iespiests jau gandrīz viss metiens, papīra norma izmantota un kādi 10.000 eksemplāri jau ievākti un izsūtīti izplatītājiem, paldies Dievam, uz tālāku provinci. Sūtījumu vairs nebija iespējams atsaukt, bet kautkas bija jādara, lai glābtu pārējo metienu. Spiestuvniekam bija ideja: izlaist vainīgo loksni cauri spiedeī vēlreiz un uz bīstamās vietas uzspiest pirksta platu melnu svītru.

Tas tika steidzīgi izdarīts, bet par postu, vēriņāk ieskatoties, vecais teksts zem melnās svītras joprojām bija salasāms. Melnā „uzdruka” tikai īsti norādīja, ka zem tās kautkas slēpjas.

Es ieteicu blīvā melnā traipa vietā uzspiest nesakarīgu burtu virkni. Tad teksts tiešām kļuva nesalasāms un nelaimīgā rinda izskatītos kā iespieduma kļūme. Bet šo pavisam lietisko ieteikumu spiestuves vadītājs noraidīja.

Generāļa balsī nodevis palīgiem pēdējos rīkojumus — spiest vien virsū melno plankumu, vadītājs sapulcināja mūs visus ap sevi un uzaicināja, goda vārdu dodot, savstarpēji apsolīties paturēt lietu lielākā noslēpumā, lai tā paliktu tikai starp mums, atpūtniekiem, un neviens cits, ne kalps, ne priekšnieks par to nekā neuzzinātu. Arī viņš pats, dūri pret krūtīm sizdams, deva svinīgu klusēšanas solījumu.

Bet otrā rītā, ieradies darbā, es redzēju, ka goda vārda vērtība jaunos komūnisma laikos brangi kritusies. Spiestuves vadītājs jau no paša agra rīta bija apskrējis visus iespējamus priekšniekus un izrādījis tiem gan tīri iespīstās, gan ar melno traipu izpušķotās loksnes un jo sīki izklāstījis visus apstākļus. Netikai Atpūtas istabas, viss lielais redakciju un spiestuvju nams atradās trauksmes stāvoklī. Lieta jau bija sasniegusi valdības visaugstākos ešelonus un tika apspriesta Centrālkomitejā un dažādās padomēs. Plaudi un Čaku izsauca uz Izglītības tautas komisariātu un uz citām, vēl svarīgākām iestādēm, un visur viņi bija saņēmuši jo bargu strosti un bārienus. Viņi pārvilkās mājās gluži salauzti un nomocīti, bet — ar neprātīgas cerības dzirkstelīti acīs.

Vēlāk atklājās, ka partijas Centrālkomiteja, laimīga gadījuma dēļ, bija griezusies pēc ekspertizes nevis pie Čekas, bet pie Andreja Upiša. Upītim gan nekāda īpaša amata nebija. Viņu iecēla tikai par jaunās Tautas saeimas deputātu, bet svaigi uzņemtu partijā, viņu uzlūkoja par lielāko autoritāti literatūras lietās. Upītis, kā liekas, Jūlija Lāča ietekmēts, atteicies ņemt lietu traģiski. Varbūt, ka viņā vēl nebija izrūdzis vecais kapitālisma un lokāl-patriotisma raugs un viņš vēl pagaidām vadījās no sapelējušā, buržuaziski sīkpilsoniskā veselā saprāta. Varbūt arī viņam necēlās roka pazudināt tik uzticamu, derīgu palīgu kā Plaudi. Viņa atzinums ļāva izglītības komisāram Jūlijam Lācim, kas vispār bija saprātīgākais un labdabīgākais no jaunajiem ielikteniem, nolemt, ka lietai trūkst „nozieguma sastāva.”

Tā šoreiz lielajai brēkai smagāku seku nebija. Tomēr redakcija, izņemot saprotams, neatbildīgo atbildīgo redaktoru Jēkabsonu-Grantu, kas turēdamies tālāk no grēka, pa visu trača laiku redakcijā nemaz nerādījās, tika pilnā sastāvā „suspendēta,” tas ir, atcelta no amatiem. Bet — līdz turpmākam, kamēr būs sameklēti jauni, labāki „kadri,” vecajiem darbiniekiem bija atļauts strādāt tālāk un uz priekšu bargi uzmanīties.

Divainā kārtā mani, nelaimīgā stāsta autoru, jandālinš skāra vismazāk. Vējš sašūpoja un draudēja nolauzt augstākās priedes, es pakrūmē patvēries, paliku neievērots. Tikai pāris nedēļas pēc šī notikuma Jūlijs Lācis izsauca mani pie sevis uz pārrunām. Biju ar viņu jau dažkārt sastapies brīvvalsts laikā. Tas nebija nekāds bāriens, ko es saņēmu, mēs omulīgi patērzējām. Uz manu taisnošanos, ka esmu minējis tikai zinātnisku faktu, viņš ar vizīgu smaidu paskaidroja, ka to gan būšot izgudrojuši atpalikušie buržuazijas profesori, un ieteica man uz priekšu kapitālistisko zinātņi vairs tik vieglprātīgi nepalaisties. Es atstāju komisariātu ar patīkamu sajūtu, ka komunistiskie amatvīri nemaz nav tādi briesmoņi kā izrunāts.

Bet sapratiņiem un labdabīgiem cilvēkiem tomēr nebija vietas komunistu pārvaldēs. Drīzi vien pēc šī atgadījuma Jūlijs Lācis pēkšņi nozuda bez vēsts, tāpat kā toreiz tik daudzi. Klīda baumas, ka viņš apcietināts par to, ka pretojies dažām pārāk ne-jēdzīgām skolu reformām. Droši vien viņu nosūdzēja kāds slepens skauģis. Vēlākajos gados paklīda baumas, ka Jūlijs Lācis kritis tāpēc, ka isajā sprīdī, kamēr Benjamiņa kundze vēl nebija apcietināta un nosūtīta spaidu darbos, Lācis „spiegojis” viņas labā. Ar citiem vārdiem, Jūlijs Lācis kā vienīgais no kādreizējo Benjamiņu darbinieku pulka bija saglabājis cilvēcību un mēģinājis kautko darīt savas bijušās šefienes labā — paglābt viņu no apcietināšanas un pazudināšanas. Maskavas pilnvarnieki, redzēdami, ka Jūlijs Lācis ir savā būtībā civilizēts un godīgs cilvēks, no kura nekāds krieviem derīgs okupācijas darbinieks un komisārs ne-

iznāks, viņu — likvidēja. Neviens no pārējiem ministriem, Jaunāko Ziņu redakcijas kollegām pat nemēģināja par viņu iestāties, jo paši baidījās par savu stāvokli. Vēlāk ar krievu katorgu dabūja iepazīties vēl dažs labs no kādreizējiem varasvīriem, bet tas ir atkal cits stāsts.

Acumirkli Jūlijs Lācis skaitās rehabilitēts. 1969. gadā publicētajā LPRS mazajā enciklopēdijā viņam veltīts neliels šķirklītis, bez fotografijas, kurā uzskaitīti viņa Baigā gada amati. Biografija beidzas ar lakonisku piezīmi: „Miris 15. decembrī, 1941. gadā Astrachanas apgabalā.” Jūlijs Lācis bija visai izskatīgs, stalta auguma vīrs, pašos spēka gados, bet izturēja spaidu nometni tikai nepilnu gadu.

Šad tad man jāatceras spiestuves vadītājs. Viņš strādāja Benjamiņa uzņēmumā jau ilgu gadu un tāpat bija „vecu laiku cilvēks.” Kas viņu pamudināja tik dedzīgi dot klusēšanas godavārdu, ja bija nolēmis to lauzt? Varēja taču mierīgi atzities, ka lieta nebūs noslēpjama. Nosegdams bistamās rindas ar caurspīdīgu melnu svītru, viņš tiši vēlējās izraisīt „skandalu,” lai izpelnītos pie priekšniecības, lai saņemtu uzslavu par kaujiniecisku modrību. Viņš bija viens no diemžēl diezgan kuplās pārcentīgo, izkalpīgo latviešu draudzes, muižas sulaiņu pēctečiem un ir patīkami, ka es neatceros viņa vārda.

Pieminot Jaunāko Ziņu izdevēju Benjamiņu drūmo likteni, jāteic, ka bagātniekiem reizēm piemīt nesaprotami vientiesīga ticība savai taisnībai. Āntona Benjamiņa atraitne Emīlija un dēls Jānis vadīja vislabāk informēto laikrakstu Baltijā. Viņi zināja par krieviem un komunistiem visu, ko vien bija iespējams zināt. Viņiem bija katram gadījumam noguldīta nauda ārzemēs, un tomēr viņi neprata laikā atstāt Latviju un glābties. Ja mūsu valdības locekļus samulsināja krievu melīgo solījumu iedvesmotais mūsu pēdējā prezidenta Ulmaņa solījums palikt savā vietā, tāpat kā viņš paliek savā, ja ģenerāļus un pulkvežus kavēja bēgt savā veidā pārspīlētās pienākuma un goda jūtas, tad Benjamiņus pievīla uzticēšanās saviem darbiniekiem,

kas tik lielā skaitā bija sacelti par jaunās varas ministriem un komisāriem.

Benjamiņi izturējās pret saviem darbiniekiem izcili labi, maksāja krietni augstākas algas nekā citi laikraksti, aizstāvēja viņus pret uzbrukumiem un apvainojumiem no ārienes un nekad nemēģināja koriģēt vai iespaidot viņu privātos politiskos ieskus. Tas, ka liela daļa redaktoru un apgāda darbinieku sastājās daudzīnātajā krievu-latviešu tuvināšanas biedrībā un līgsmojās krievu sūtniecības rīkotajos banketos, Benjamiņiem šķita labākais nodrošinājums nezināmajai nākotnei. Likās saprotams pats par sevi, ka senākie, lutīnātie darbinieki gādās, lai bijušos šefus laika un varas maiņas skar tik maz, cik vien iespējams. Šādā pārliecībā Benjamiņi izšķīrās palikt dzimtenē.

Bet augstajos amatos nākušie redaktori vairs Benjamiņus nepazīna. Kamēr Rīgā vēl kārtēja vācu repatriācijas lietas, Jāni Benjamiņu redzēja šur tur staigājam vienu un drūmu, stulmu zābakos un laucinieka pusmēteli. Bet drīzi vien viņš pazuda. Pazuda arī Benjamiņa kundze un nomira skrandās un badā, strādādama Solikamskas ieslodzījuma vietas lopu kūtī.

Līdz ar okupāciju sakari ar ārpusauli tūdaļ nepārtrūka. Kioskos joprojām redzēja ārzemju žurnālus. Vēl kārtējās vāciešu izceļošanas, repatriācijas lietas. Vēl joprojām dažs latvietis varēja uzdoties par vācieti un paglābties. Bet mēs šādu bēdzējus nicinājām par nodevējiem un glēvuliem, kas pameta nestundā savu tautu. Atceros, ka dzejnieku Leonīdu Breikšu nūle apprecētā, jaunā sieva vedināja „repatriēties.” Izsludināts par pārkonkrustieti un nacionālistu, viņš jau bija atstumts no literatūras un kultūras dzīves un strādāja Tīreļpurvā, kūdras raktuvēs. Par izceļošanu, bēgšanu no dzimtenes viņš tomēr negribēja ne dzirdēt. „Kas vainas pastrādāt purvā?” viņš vaicāja, „ja vakaros, vai vismaz sestdienās varu atgriezties pats savās mājās?” Viņš bija zemnieku cilvēks, spēcīgs un izturīgs. Labajos laikos viņš smējās visskaļākos, omulīgākos un aizraujošākos smieklus, kādus vien es

jelkad esmu dzirdējis, un arī tagad viņš turējās možs un cerīgs. Grūts darbs viņu nebaidīja. Viņš nebija nevienam darījis nekā ļauna, tikai dzejojis, cildinājis latviešu zemi un valsti, tāpat kā krievu dzejnieki cildināja savu zemi un vācu dzejnieki savu. To darīja visu tautu dzejnieki! Labi, tagad viņš nedzejos, bet raks kūdru. Raks tik ilgi, kamēr jaunā vara pārliecināsies, ka viņš ir miermīlīgs pilsonis, palicis savā vietā. —

Tajā pašā dienā, kad noslēdzās darījumi ar Vāciju un pēdējais vācu kuģis atstāja Rīgas ostu, no kioskiem un grāmatveikalu loģiem pazuda katrs mazākais ārzemju rakstu gabaliņš, visi sakari ar ārpusauli tika nošņāpti kā ar nazi. Cietuma durvis bija apsargātas, bet vēl pa mazu šķirbiņu varējām skatīties laukā. Tagad durvis aizcirtās cieti. Mucai uzlika vāku. Tas šķita gandrīz kā otra okupācija. Smacējoša, nežēlīgi necerīga. Nu gan vienam otram nebēdzējam noraustījās sirds — vai tikai nav aplami izdarīts? —

Un tā tas, diemžēl, arī bija. Kad Rīgā vairs neredzēja neviena svešinieka no rietumu zemēm, cilvēki sāka pazust daudz lielākā skaitā. Pazuda Leonīds Breikšs, pazuda dievturis Ernests Brašiņš un daudzi citi krietni patrioti, kas bija vēlējušies ciest kopā ar savu tautu. Nu viņiem bija jācieš Sibīrijā bez tautas. Arī spēcīgais, dūšīgais Leonīds spēja izturēt spaidu darbus tikai nepilnu gadu.



Noskaņa mainījās arī mazajā redakcijas istabā. Karātavu humors joprojām bija vienīgā iespēja elpot biežajā apspiestības gaisā, bet mūsu joki kļuva rūgtāki, naidis pret krieviem sīvāks un nicināšana pret viņu kalpiem asāka. Un tomēr, cik neticami tas liktos, mēs vēl nebijām aptvēraši savu un dzimtenes postu visā pilnībā. Vēl mēs cerējām, ka pazudušie, netaisno sodu izcietuši, atkal atgriezīsies! Depresijas stundas arvienu vēl nomaiņīja cerību un protesta uzmutojumi, un tādos brīžos mūs glāba vienīgi jauniecelto uzraugu un uzkungu neinteliģence un neattapība.

Lasot korrektūras un šķirstot no Maskavas iesūtītos krievu zinātniskos žurnālus, mani saistīja uzpūstais kroņa optimisms, ar kādu žurnāli apjūs-moja dažādus fantastiskus krievu sasniegumus. Istabas biedru pajautrināšanai un paša priekam iesāku mazu „kampanju” kā izpestīt Krieviju no pastāvīgā un akūtā taukvielu trūkuma. — Maskavas žurnālā uzgāju īsu piezīmi par sviesta bumbieri, avokādo, ko audzējis Meksikā un Kalifornijā.

Raupjā, pabiezā mizā ietvertais auglis saturot līdz 25 procentēm vērtīgu, garšīgu, viegli sagremojamu un vitamīniem bagātu augu tauku. Pie tam, šis bumbierkoks esot ļoti ražīgs.

Ar skubu vien ķēros pie sociālistiskas plānošanas. 25 procentes tauku man likās tā kā pamaz. Ar to varēja samierināties tikai pagaidām. Nebija tomēr šaubu, ka padomju hortikultūras pirmrindnieki, sekojot Staļina un partijas gudrajām norādēm un pielietojot nopelniem bagātā zinātnes darba varoņa un ordeņu nesēja biedra Ļisenko augu selekcijas metodes, ātri vien pacels avokādo augļa tauku saturu uz 50 un varbūt pat 60 procentēm. Tad, ievērojot avokādo koka ražīgumu, viens vienīgs koks gadā dos vairāk tauku, nekā vesels govju gamāmpulks sviesta un krējuma.

Par nelāimi avokādo vajadzēja silta klimata. Tas nepanesa salnas. Bet plašajā dzimtenē taču netrūka arī siltu vietu! — Ieteicu apdēstīt ar avokādo dārziem visu Melnās jūras piekrasti no Jevpotrijas līdz pat Tuapsei un Sočiem. Varbūt varēja mēģināt dēstīt avokādo arī Kaspijas jūras dienvidu krastā un Ārmēnijā?

Atbildīgajam uzraugredaktoram acis vien iezibējās, kad klāstīju savu projektu. Par spīti okupantu lupatainībai un badīgumam, kas parādījās uz katra soļa, vecie pagrīdnieki toreiz vēl ticēja visiem marksisma-ļeņinisma-staļinisma solījumiem un partijas visspēcībai. Kāpēc lai viņš nenoticētu brīnumbumbierim, sevišķi ja pamatinformācija smelta no Maskavas žurnāla? Rakstu par jauno padomju taukkopību ar steigu vien iespieda Ātpūtas zinātnes sīkumu stūrītī.

Biju atklājis, ka vasaras ir pietiekami siltas arī Turkmēnijā, Tadžikijā, Uzbekistanā un citur. Tikai ziemas pastingras. Tur varēja līdzēt pirmrindnieciskā padomju zinātne pascules lielākā zinātnieka Josifa Staļina vadībā! Sviesta bumbieri vajadzēja tikai uzpotēt uz ziemcietīga pacelma! Vislabāk uz kāda dzelzšņauģa, lai pie viena izmantotu pacelma ērškus tauku mīlotāju dzīvnieku atbaidīšanai. Ar uzlabotā avokādo birzīm varētu apdēstīt pat Kirgizijas un Kazahijas stepes, Dienvidsibīriju līdz pat Vladivostokai... Drīzi visa Krievija peldētu taukos. Tauku nebūtu kur likt! Ar tiem varētu apgādāt visus Eiropas un Amerikas badacietējus, kapitālistu verdzināto proletariātu. Lai ļautiņi gāž nost savas nelietīgās valdības un lai lūdz atļauju iestāties Padomju Savienībā! — Tas nu Plaudim likās drusku par traku. Atbildīgais redaktors projekta papildinājumu droši vien pieņemt, bet Plaudis bija piesardzīgs.

Nokārtojīs tauku jautājumu un aprūpējis krievu impērijas dienvidu apgabalus, pievērsos sevišķi badīgajām ziemeļu provincēm. Vai arī to labā nevarēja kautko darīt? — Izrādījās, ka var! — Tajā pašā Maskavas žurnālā uzgāju atzīmīti par meža vai indiāņu rīsiem, sauktiem arī par ūdens auzām, kas augot Ziemeļamerikas un Kanadas purvos. Ar šīm rīsu auzām vai auzu rīsiem barojušies sarkanādainie iezemieši un vēlākā laikā arī baltie pionieri. Reiz iesēti, meža rīsi izplatoties tālāk paši no sevis. Savienoto Valstu valdība esot tos iesējusi savas Atlantijas okeana piekrastes purvos par barību meža putniem. Komerčiāliem nolūkiem meža rīsus ievācot tikai mazā mērā, lai gan tos cienot snobi un gardēži, īpaši kā piedevu pie medījuma.

Spriedu, ka graudi, ko cienīja buržuju gardēži, nevarēja būt slikti. Lai arī viņi bija nelieši un izsūcēji, tomēr mācēja vārit un zināja, kas ir labs. Ja buržuji indiāņu rīsu nekultivēja plašāk, tad tikai tāpēc, lai noskaustu strādnieku šķīrai gardāku kumosu. Padomju varas spēkos bija šo nebūšanu labot un gādāt, lai arī proletārietim būtu kas labāks, ko piekost pie medījuma.

Kanadas klimats bija itin pabargs, apmēram tāds pat kā Ziemeļkrievijā. Lai nu kā, bet purvu krieviem netrūka. Tātad atlikās tikai apsēt sliksņus un klāņus ar meža rīsiem, kas izplatījās tālāk paši no sevis, un pamatpārtikas — graudu trūkums Krievijā būtu novērsts! Ja ne vairāk, tad ūdenssauzu un bumbiersviesta nekad netrūktu uz strādnieka un darba zemnieka galda!

Atklājās gan priekšnoteikumi: purvi nedrīkstēja pavasaros pārklāties ar dziļāku ūdeni kā pusotra metra un vasarā tie nedrīkstēja izžūt pavisam. Bet pie lielās dumbrāju un tīreļu pārbagātības Krievijā, piemērotus apstākļus, saprotams, varēja sameklēt, cik uziet. Brangas dūkstis un mūklāji sākās jau tūlīt pie Ļeņingradas, ap Volchovas pilsētu un Volchovas upi. Arī tālāk ziemeļos no Podporožjes līdz pat Archangeļskai, Piņegas, Ziemeļu Dvinas un Pečoras upju baseinos plētās milzu purvienes, īpaši ap Kotlasu līdz pat Vorkutai. — Toreiz vēl abi šie vārdi mums neizteica nekā vairāk kā vien apgabalus ar ūdenssaurām piemērotiem dūksnājiem. Drausmo pieskaņu tie ieguva tikai vēlāk. Sibīriju nebija nemaz ko pieminēt, tur purvi stiepās bez gala un malas.

Nekas nebija vienkāršāki, kā šajos nederīgajos plašumos iekaisīt Kanadas indiāņu brīnumgraudaugu! Kaut vai no lidmašīnām. Rīsiem izplatoties pašiem no sevis, draņķīgie purvāji jau pāris gadus — ar partijas gudro gādību — būs pārvērtušies par Krievijas maizes klēti! Ja padomju pilsonim iegribēsies ēst, tam vajadzēs tikai uzmaukt kaklā tarbu, iesēsties vieglā plakandibena laiviņā un ieirties sekļajos purva ūdeņos. Ar vieglu grābeklīti rīsu tiktājs aizkacētu slaidos, skaistos, līdz astoņām pēdām garos rīsu stiebrus, pieliektu tos laivai un — izkultu garšīgos graudus. Nemūžam nevienam vairs nebūs jācieš bads un trūkums brīvajā sociālisma pasaulē! Nekad vairs padomju valstij nebūs jāpērk neviens vienīgs kilograms kviešu no sasodītajām kapitālistu zemēm! Un kad piedevām apsēs vēl arī Sibīrijas purvus, tad graudi būs jāgremdē jūrā, tāpat kā to kapitālisti darīja ar savu pārpalikuma preci! —

Arī šis gabals ieguva atbildīgā redaktora atzi-  
nību, kaut gan Čaks noraižējies viebās un Plaudis  
bažīgi šūpoja galvu un ņēmās to īsināt.

Ņemoties pa purviem, nācu uz pēdām uzlabo-  
jumiem transporta frontē, īpaši neattīstītajos apga-  
balos. Piemēram, Obas un Jeņisejas upju baseinu  
nepārskatāmajos staigņajos ieteicu aizstāt zirgus  
ar viegli pieradināmajiem aļņiem-platradžiem. Šie  
lopiņi spēja savu pēdu šķeltos nagus plati izplest  
un tādējādi viegli pārvarēja dūkstis, kurās zirgi  
neglābjami iestīga. Bez tam, aļņu mātītes varēja  
slaukt, un aļņu piens, kā zināms, ir ļoti veselīgs un  
bagāts vitamīniem. Ļoti parocīgi, ja tālajos jājie-  
nos pa neapdzīvotu taigu sociālistiskajam dispa-  
čerim arvienu pie rokas lāse spirdzinoši silta piena.  
Pietika apstāties pie stingrāka ciņa un briežu mātīti  
paslaukt. Arī kumiss un jogurts no tumīgā aļņu  
piena rūgst vēl garšīgāks un veselīgāks nekā ķēves  
produkts.

Atrisinājies pārtikas jautājumu un uzlabojis trans-  
portu, pievērsos tautas atpūtai un izpriecai, kādu  
pēc apzinīgi veiktā pienākuma pret valsti, padomju  
konstitūcija visnotaļ atvēl saviem darba pilsoņiem.  
— Kādu atpūtas veidu visvairāk cienīja atbrīvotais  
padomju cilvēks? Kas bija viņa iemīļotākā izklai-  
dēšanās, izņemot Staļina, Ļeņina un Marksa darbu  
lasīšanu? — Iedzēšana! Kulturāls, patikams, in-  
teliģents, pašcaizliedzīgajā komūnisma celšanas  
darbā godīgi nopelnīts sociālistisks reibumīnš!

Parastākais līdzeklis sociālistiskās pacilātības  
stāvokļa sasniegšanai bija vecais, labais, uztica-  
mais degvīns, brandvīns, šņabis, vodka, kam kā  
daždien mīļam bērnam bija gara virtene visādu  
milināmo vārdu. Sākot ar vēsturisko monopolu  
šausmīgajos carisma žņaugu laikos, turpinot ar  
vēlāko dekāžu pabūlajiem apzīmējumiem — bal-  
tais, dzidrais, sivais un beidzot ar metaforām polšs,  
ceļakāja, kraukšķis, viens mazais un tam līdzīgi.  
Arī bez gala drūmajos fašistiskās buržuazijas var-  
mācību gados, kad līdz pēdējai iespējai, pēdējam  
pilienam izsūkto tautu kapitālisti noziedzīgi un si-  
stematiski riebiģi apdzirdīja, asprātīgais proleta-

riāts bija atradis degvīnam rūgta naida pilnu idiomatisku nosaukumu, ko gan tagad neviens godīgs padomju pilsonis ne par kādu naudu neņems mutē — „ulmanītis”!

Radās tomēr jautājums, vai padomju darba pilsonim bija katrā ziņā jāpietiek vienīgi ar šo, no necilā, dubļos augušā stāda, kartupeļa, tecināto primitīvo, pasmirdīgo reibekli, ar diezgan draņķīgu garšu, kurai trūka jebkāda izsmalcinājuma? Buržuji un kapitālisti turpretim dzēra dārgus, vecus vīnus, darinātus no cēlajām, dienviņus saules pietveicetajām vīnogām. Šādus vīnus ar brīnumaini izsmalcinātu garšas un smaršas buķeti nemaz nedzer, bet tikai smalki degustē un bauda. Dzejinieki tos apdzied „pantos garos kā žirafes kakls” un slaveni komponisti veltī tiem liksmas viņa dziesmas un ārijas. Vai strādnieks-proletarietis, kas taču savus asins sviedrus liedams šos dzērienus audzēja, raudzēja, filtrēja, vecināja un iepudeļoja, arī nebija pelnījis patērēt to pašu, ko plītēja nolādētie kapitālisti?

Krievija nebūt nebija bez vīna. Par to gādāja Vissavienības pērles — Kaukāzs, Krima un Armēnija. Vīna ražošanu varēja katrā laikā ar valdības dekrētu plānsaimnieciski kāpināt. Pietika tikai izdot rīkojumu, un vīna dārzu platība palielinātos par simts, divi simti, ja vajadzētu, pat par pieci simti procentiem un pēc trijos gados pārbeigtās un pārsniegtās piecgades vīnogu būtu vairāk nekā vajaga. Partija pavēlētu pāris simts kokrūpniecām triecienu kārtībā ražot vīna mucas un spiedes, un vīnrūpniecības frontē iestātos jauns, kaujinieciskais laikmets.

Taisnība gan, jaunais vīns būtu nenogulējies, samērā mazvērtīgs. — Kā tikt pie veca un vērtīga vīna, ko patērēja tautas ienaidnieki?

Kapitālistu vīns bija gadu desmitiem ilgi briedināts kaļķakmens pazemes alās, rūpīgi vienādotā temperatūrā. Neapzinīgie, neapgaismotie kalpi, kas apkalpoja pagrabus, visu labāko nodeva kungiem, paši nenobaudīdami ne piliena. Laimīgajos, progresīvajos padomju bezšķīru apstākļos, kad visa

vara, ražošanas līdzekļi un pilnīga pašnoteikšanās atradās pašu darbaļaužu tūznainajās rokās, kad vairs nebija ne kungu, ne uzraugu, kas varētu strādniekiem ko pavēlēt, vai pat tikai aizrādīt, labais vīns, saprotams, pienācās proletariātam. Ja nu varbūt tikai pašas labākās pudeles pataupītu un līdz ar liesmainiem sveicieniem nosūtītu mīļotajam tēvam un skolotājam, zinātnes korifejam biedrim Visarionovičam, ko atveldzēties grūtajā tautas vadonības un kontrrevolucionāru likvidēšanas darbā.

Tomēr, uz viņa novecošanos vajadzētu gaidīt ilgus gadus un labos dzērienus dabūtu degustēt tikai padomju proletariāta nākamās paaudzes. Tas nu nepavisam nesaskanēja ar sociālistiskās dzīves praksi. Cilvēka dzīve bija īsa. Mūžīgā dzīvošana, uz ko cerēja viens otrs fašists un buržujs, ar partijas dekrētu bija Padomju Krievijā atcelta — nebūtu godīgi mānīt pirmrindniekus un teicamniekus ar paradiziskiem, bet neaizsniedzamiem nākamības dzērieniem. Darba tautai labais vīns pelnīti pienācās un bija jāpiegādā tūlīt! Ja partija tautai kautko solīja, tad tie nebija vis tukši vārdi. Partija savus solījumus pildīja uz vietas un bez kavēšanās!

Vārds padomju zinātnē! Sekodama biedra Staļina un partijas norādēm, tā bija tālu apsteigusi uz šarlatānisma un šķiru naida dibināto kapitālistiski-fašistisko viltus tehnoloģiju. Padomju zinātnieki ar precīzu, lietisku analīzi izpētījis, kādas pārgrozības notiek vecināšanai noliktajās viņa vātīs. Izpētījis, kādas vielas tur vairojušās, kādas mazinājušās, un atradis, kā daudzgadīgās briedināšanas procesu var zinātniski un sociālistiski pasteidzināt — vienkārši piešķirinošot jaunvīnam vecināšanas ķīmikālijas. Piecās minūtēs ar padomju ķīmiju apstrādātais vīns sasniegs to pašu garšas, smaržas un gatavības stāvokli kā ar atpalikušo buržuāzijas metodi piecdesmit gadus briedināti dzērieni!

Tā jau pārskatamajā nākotnē padomju darba proletariāta atpūtu jo bagātīgā vairumā un par pavisam lētu cenu veldzēs burvīgākie spirituozi, kādi līdz šim greznoja vienīgi izvīrtušo Ņujorkas, Lon-

donas un Parīzes plutokratu-karakūditāju un viņu uzticamo rokaspuišu plitēšanas galdus.

Labu mantu baudot, darba proletārietis vairs prasti nepiedzēries, neglīti nelamāsies, nesāks ar dzīru biedriem ķildas un kautiņus, bet kulturāli un inteliģenti apspriedīs jaunākos partijas kongresu lēmumus un jūsmos par padomju izcilajiem sasniegumiem mākslā, zinātnē, plānsaimniecībā un vispasaules miera apgūšanā.

Pēdīgi es vaicāju — vai patiesi kapitālistiskie ķīmiķi, neraugoties uz atpalcību un neorganizētību, nekad nebūtu nākuši uz domām viņu mākslīgi vecināt? Saprotams, ka tādi mēģinājumi bija veikti, bet — varmācīgi pārtraukti. Volstrīta nelieši un karakūditāji nopirka patentes un nogremdēja savu banku bruņu seifos, lai vecie, dabīgie vecinātie viņi nezaudētu savu nelietīgi blēdīgi saskrūvēto, spekulatīvo tirgus cenu.

Par nožēlošanu, no šī plašā, vispusīgā zinātniskā sacerējuma Atpūtā parādījās tikai maza, kaut arī principiāli svarīga daļa. Ap to laiku Padomju Latvijas spiestuvē un ekspedīcijā atklāja „konspīciju,” ar nodomu gāzt pastāvošu iekārtu un laupīt strādniecībai tās ieguvumus. Vairāki jauni strādnieki un meistari pazuda bez vēsts. Visā apgādā iestājās nervoza, tramīga gaisotne, Plaudis brīdināja mani nenodoties vairs patstāvīgiem projektiem un ievietoja žurnāla zinātnes sikumu lappusē tikai precīzi un burtiski no Maskavas avotiem pārtulkotas izziņas.

Tagad, atskatoties, jāteic, ka redaktors baiļojās veltīgi. Utopijas un fantazijas ir neatņemama sociālistiskās plānsaimniecības sastāvdaļa. Savā laikā nāca rīkojums malu malās audzēt teiksmaino gumijas augu koksagīzu. Titulētie dzejnieki tam steidzīgi veltīja jūsmīgus pantus, zinātnieki apcerējumus un analīzes, plānsaimnieki uzbūra brīnumainas nākotnes izredzes. Diemžēl gumijstāds izrādījās neizmantojams. Tagad par koksagīzu nav atrodama ne mazākā izziņa nevienā padomju rokagrāmatā vai vārdnicā. Nekļūdīgās partijas miseklis

ir izdeldēts un aizmirsts kā nebijis. To pieminot vai atgādinot var iedzīvoties smagās nepatīkšanās.

Resnītis Čruščovs, ciemodamies Savienotajās Valstīs, noskatījās, cik varenas ražas dod kukurūza un pavēlēja to audzēt visā Krievijā, no Ukrainas gandrīz līdz polārajam lokam. Vienīgi viņš bija piemirsis apvaicāties, cik gara un silta vasara kukurūzai vajadzīga. Stādi jau auga griezdamies, tikai graudi neienācās. — Nolēmis padarīt Kazahijas stepes par valsts maizes klēti, Čruščovs pavēlēja tās uzart. Tās pašas stepes, kuras es projektēju apdēstīt ar sviestabumbieru birzīm. Pie „neklūdības” pieradušais tautas vadonis tomēr neparedzēja, ka celsies vējš un aizpūtīs uzrušināto augsnu pa gaisu gaisiem uz Kara-Kuma tuksnešiem un Kaspijas jūru un līdz ar to izpūtīs viņu pašu no premjera sēdekļa. Mani projekti bija daudz piesardzīgāki. Ja arī kas kļūmētos — nekas nebūtu samaitāts, ne stepes, ne purvāji.

## 15.

Paskatījos pulkstenī. Biju atnācis divdesmit minūtes par ātru. Āpsēdos uz soliņa un pārdomāju, kā risināsies mūsu saruna tagad, pēc Armandā un Ingridas tikšanās. Domas bija pārāk jucekļīgas. Mēģināju atcerēties, ko visu iepriekšējās reizēs esmu Armandam jau sarunājis. Likās, ka bijām pačalojuši tikai par parastiem ikdienas notikumiem. Beidzot gribējās pateikt kautko svarīgāku, nozīmīgāku, ja reiz nejaušība bija iekārtojusi mums šo satikšanos. Bet domas atdūrās vienmēr pret vienu un to pašu punktu: biju nevajadzīgi sapīnies muļķīgos, nejēdzīgos melos. Un man neatlika nekas cits kā melot tikai uz priekšu. Ienāca prātā kā būtu, ja es Armandam pateiktu, ka Ingrīda ir mentāli traucēta? Ka viņa saredz un izdomā lietas, kas

nekad nav notikušas. Tas skanētu tik pārliecinoši. Pēc visiem šiem pazemojumu un ciešanu gadiem cilvēki mūsu zemē nereti nojuka prātā. Tā bija tik parasta lieta. Un ja arī nenojuka, padomju valsts interešu labā katrs pilsonis, kas ar kautko bija nepmierināts, skaitījās traks. Mūsu slimnīcās bija īpašas nodaļas pretvalstiski ārprātīgiem tiepšām, kas liedzās atzīt, ka meli ir taisnība un taisnība ir meli. Bet trako māja vēl nebija ļaunākā vieta, kur padomju cilvēks varēja nonākt. Saprotams, atskaitot gadījumus, kad tika dots rīkojums pacientu pārvērst garīgā kroplī.

Nebūtu nekāds brīnums, ja Ingrīda izrādītos druska nestabila. Bija taču gadījumi, kad cilvēks sabiedrībā funkcionēja gluži normāli, strādāja, rūpējās par ģimeni un tomēr vienā punktā bija ķerts. Vai Ingrīda tāda patiesībā arī nebija, turēdama mani nepamatotās aizdomās? Nekas liels nebūtu samelots. Armands pašausminātos par nelaimīgo, sajukušo sievieti, bet drīzi viņš aizbrauks un aizmirsīs mūs visus, arī mani, blēdīgo iekārtas cilvēku, kam melu kombinēšana bija jau asinis. Un šai brīdī es patiesi sajutos nelietīgs un nožēlojams cilvēciņš, līdzīgs tiem, kurus tik dziļi nicināju. Vēlēdamies atkratīties no šīm nelāgajām domām, es izklaidīgi palūkojos apkārt. Uz tuvējā sola sēdēja divas pajaunas sievietes. Viena, atvērusi rokas somu, izskaistināja savu seju, otra tēmējās ar fotoaparātu, acimredzot taisīdamās nofotografēt operas namu ar priekšā stāvošo strūklakas figūru. Fotografe, dažādi izlocīdamās, vēroja kopskatu, brīžam paceldama aparātu pret debesīm, brīžam nolaidzama to sev pavisam pie kājām. Sievietes bija tik ļoti aizņemtas ar savām nodarbībām, ka nemaz neievēroja manu klātieni.

Pēc pašapzinīgās, nevērīgās uzvešanās nolēmu, ka tās ir krievietes. Arī uzpostas viņas bija krāšņāk nekā Rīgas latvietes. Beigusi izskaistināties, krieviete noglabāja ziežu dozes rokas somā un pievērsa uzmanību man.

„Ko tas krievs uz mani skatās,” viņa teica skaidrā, skaļā angļu valodā. — Tātad tomēr tūristes, amerikānietes.

„Pajautā viņam,” teica sieviete ar fotoaparātu, nepalūkodamās uz manu pusi.

„Kā viņš izskatās?”

„Nekas sevišķs.”

„Es redzu ļoti neskaidri. Ācenes aizmirsu viesnīcā. Tieši šis ir atstātums, kurā man priekšmeti miglojas, kontūras dubultojas. Cik viņš var būt vecs? Tas krievs.”

„Pieej tuvāk, palūkojies,” teica fotografe bez mazākās intereses.

Amerikāniete uzrāvās kājās un apņēmīgā soli nāca uz manu pusi. Nostājusies manā priekšā, viņa pavinājās itkā sveicinādama, norādīja uz savas rokas delmu, kur vajadzēja atrasties pulkstenim, un teica:

„Časi.”

Es izstiepu roku un mēmi parādīju savu pulksteni. Laika prasītāja kautko krieviski nomurmināja, kas varētu būt paldies, vai atvainojiet un, pieliekusies nekautrīgi tuvu, novēroja manu seju. Tad atgriezies pret fotogrāfi, teica angļiski:

„Laikam mēms. Citādi var iztikt.”

Fotografe nolaida aparātu gar sāniem, paskatījās mani un paraustīja plecus. Pulksteņa prasītāja atgriezās savā vietā, atskatījās vēl uz mani un paņirbināja gaisā pirkstus.

„Vajadzētu izprovocēt šo zelli. Es nekad vēl nesmu gulējusi ne ar vienu krievu,” viņa teica.

„Var dabūt utis,” prātoja sieviete ar fotoaparātu. Tad viņa pateica kautko man nesaprotamā speciāli amerikāniskā žargonā. Uztvēru vienīgi to, ka runa ir par seksu.

Tagad arī fotografe pienāca man klāt un ar rokām, kurlmēmi rādīdamās, skaidroja, ka vēlas, lai es viņas abas nofotografēju uz operas nama fona. Kā mazam bērnam viņa man ierādīja pogu, kas jānospiež, un lodziņu, kurā jālūrē, lai personas dabūtu centrā un operai nenogrieztu jumtu.

„Uzmanies, ka viņš neaizlaižas ar tavu kameru krūmos,” teica draudzene.

Bet fotografe nebaidījās. Iespiedusi man rokās aparātu, viņa atskrējās pa gabalu un aicināja drau-

dzeni stāties sev blakus. Un kamēr tā vēl pārbaudījās spogulītī, uzsauca nepacietīgi, skaidrā latviešu valodā:

„Nepindzelējies tik ilgi, tas tēviņš jau spiež pogu!”

Tieši brīdī, kad beidzu savus fotografa pienākumus un devu atpakaļ aparātu, man blakus piestājās Armands un izteica nožēlu, ka licis gaidīt. Viņš pavirši samājās arī ar „amerikānietēm.”

„Tās ir tūristes no mūsu grupas, iepazīstieties.”

„Mēs jau iepazīnāties!” atteica fotografe vēsi un pašapzinīgi. Es nemaniju viņas sejā ne mazāko apjukumu. Angliski čalodamas, abas sievietes savāca savas lietas un aizgāja. — Tā bija dūšīga audze, šis pusamerikānietes. Dzīves sīkumi viņas neskāra. Nudien, viņas nepazustu pat Krievijā! —

Armands apsēdās man blakām uz sola. Pētīju draugu sāniski. Nekādu pārmaiņu viņa sejā nevarēju saskatīt. Armands smaidīja acis piemiedzis savu parasto smaidu.

„Bija labi satikt Ingrīdu,” viņš teica, drusku vēriņāk manī palūkodamies. „Tāda pati kā senāk, vienkārša un sirsniņa. Vaibsti un kustības tās pašas, tikai mati sirmi un seja stūraināka.”

„Un kāds tev palika iespaids no Alekša?” es jautāju uzsvērti vienaldzīgi.

„Aleksis neatnāca. Viņš nevēlējies mani satikt. Bet es saprotu. Ingrīda stāstīja, kā Aleksim gājis, ko visu viņš, nabags, izcietis. Aleksim slikti ar nerviem. Svētdien pie viņiem ciemojies kāds tūrists no mūsu grupas, mācītājs. Runājuši par aktuāliem jautājumiem. Aleksis ļoti uztraucies, zaudējis savaldīšanos.”

Es nepacietīgi trinos uz sola. Gaidīju, ka Armands pēdīgi pateiks: Tu taču arī tur biji! Pats visu redzēji savām acīm. Sēdēji kopā ar viņiem pie pusdienu galda. — Pavēru jau muti un gribēju pasteigties ar šo ziņu pirmais, bet Armands turpināja:

„Ingrīda brīnījās, ka mēs abi esam satikušies. Viņa domāja, ka tu arī tūristus neieredzi. Tamdēļ viņa neesot svētdien tevi savā mājā aicinājusi. Bet pēc tam, kad redzējusi mūs abus kopā uz

ielas, savus ieskatus par tevi grozījusi. Teicu, ka tu nemaz nezināji, ka viņi ir Rīgā. Tā esot iznācis, viņa aizmirsusi tev paziņot par savu atgriešanos."

Atkal pavēru muti, bet Armands pasteidzās pirmis:

"Jūs taču ar Ingrīdu arvienu vēl esat labi draugi. Viņa izteicās par tevi sirsnīgi un atzinīgi. Žēl, ļoti žēl, ka tu priekšpusdienā nevarēji atnākt. Mēs divi vien klaiņojām pa apstādījumiem, paēdām kopā pusdienas. Kas viss netika pieminēts un pārrunāts! Ingrīda visu labi atceras. Biju jau aizmirsis daža mūsu kopēja paziņas vārdu. Atsvaidzināju senās atmiņas. Skumīgi bez gala, ka tik daudzi izsūtījumā gājuši bojā. Tieši no mūsu gada gājuma. Āleksis sakārtojis kartotēku, kur, kad, kurš, kādos apstākļos miris. Āleksis esot pārliecināts, ka reiz pienāks laiks, kad viņš savus sarakstus varēs likt lietā. Kad nomocītie un mirušie atkal sāks sevi atgādināt."

Es klausījos tikai pavirši, ko Armands stāstīja. Vēroju draugu un domāju: ja viņš par mani zināja patiesību un prata tik teicami izlikties, tad taču viņš bija vēl slīpētāks nekā mēs šeit, garus gadus melos un liekulībā trenējušies padomju pilsoņi? Brīvās pasaules godīgais un vientiesīgais cilvēks nebija spējīgs uz tādu akrobātiku.

Es pamazām nomierinājos un nolēmu, ka Ingrīda mani kautkādas neizprotamas labvēlības dēļ bija taupījusi. Mēs tomēr bijām savējie, bet Armands — ārpusnieks. Kamdēļ gan lai mēs neturētos kopā? Un nonākot pie šādas atziņas, es pēkšņi jutos sasodīti labi, jo zināju, ka nekas vairs nespēs sannerrot manas pēdējās dienas kopā ar Armandu. Bet drīz mans garastāvoklis atkal mainījās. —

Izsūrojies par Aleksi, Armands klusēdams vēroja mākoņus. Tie baltos lēveņos peldēja pāri operas jumtam. Armanda mākoņu pētīšana mani kaitināja. Gribējās draugu pazobot, ironiski pajautāt: Ko tu studē tik cītīgi mākoņus? Vai pie jums, Amerikā, mākoņu nav? Vai tur vienmēr ir tikai mūžīgi zilās, sausas debesis? Garlaicīga ir tāda sakaltusi

Amerika. Es tur nekad nedzīvotul! Pie mums iet kā kuro reizi, bet šeit vismaz nolist lietus. Vismaz uz mirkli noskalo netīrās ielas. Nu, runā kautko! Jautā! Cik ilgi mēs tā klusēdami sēdēsim? Esmu klusējis jau tik daudzus gadus. Klusēšu atkal, kad tu aizbrauksi. —

Itkā manu rāšanos saklausijis, Armands ierunājās:

„Biju iedomājies šo operas namu dižāku, augstāku, arī baltāku.“

Es neiecieņīgi sakustējos. — Skaties tikai, arī mūsu opera viņam nav pa prātam! Ko tad tu te meklē? Brauc mājās! Skaties savos augstajos torņos! — Es zināju, ka esmu netaisns pret Armandu, bet man patika spēlēties ar savām domām. Iešāvās prātā, kā Armands reaģētu, ja es domātu skali? Sadusmotos, smietos, vai rātos? Man tomēr likās, ka viņš smietos. —

„Mans Baltais nams!“ teica Armands, patiesi iesmiedamies. „Labs virsraksts grāmatai! Mariss Vētra šo savu Balto namu iejūtiģi notēloja diezā sējumā. Latvieši lasīja, kavējās atmiņās. Pieminēja palikušos un aizbraucējus: Ādolfu Kaktiņu, Marisu Vētru, Paulu Saksu, Jāni Niedru. Opera pamatīgi iztukšojās.“

„Mums palika sarkanā lakstīgala Elfrīda Pakule, vecais boļševiks Rūdolfis Bērziņš un Milda Brechmane-Štengele. Viņai gan labprāt vairs neļāva dziedāt.“

Armands nosauca garu rindu ievērojamāko teātrinieku, kas bija devušies trimdā: Kārlis Veics, Jānis Lejiņš, Kārlis Lagzdiņš, Osvalds Uršteins, Milda Zilava, Irma Graudiņa, Alma Mača, Nina Melbārde, Lilija Štengele, Reinis Birzgalis, Rūdolfis Muceniķis, Viliberts Štāls, Jānis Ģērmanis, Jānis Šāberts, Augusts Mitrevics.“

„Arī šeit vēl palika laba tiesa ievērojamu aktieru,“ es aizstāvēju pašmāju godu un uzskaitīju palikušos: „Ludmila Špiiberģa, Anta Klinte, Lilija Ērika, Lilita Bērziņa, Žanis Katlāps, Jānis Osis, Edgars Zile, Arturs Filipsons, Eduards Smilģis.“

Pazīstamo aktieru — trimdnieku rinda tomēr izrādījās garāka nekā dzimtenē palikušo, bet Armands vairījās to īpaši uzsvērt. Laikam atcerēdamies, ka nupat bija noniecinājis operas baltumu. Latviešu aktierim atstāt savu teātri nebija viegla lieta, bet skandēt okupantu tekstus vai strādāt akmeņlauztuvēs laikam likās vēl grūtāk. Sākām strīdēties, kurā pusē bija vērtīgāka izlase. Es uzskaitīju arī mūsu teātrinieku jauno paaudzi. Armands tam pretojās. Viņš pats nebija minējis skatuvniekus, kas izauga trimdā. Beigās vienojāmies palikt pie mums vēl kopējā 44. gada.

Jau labu laiciņu kamēr biju ievērojis tumši gērbušos vīrieti sēdam pa gabalu no mums uz sola un lasām avīzi. Viņa acis šad tad pazibēja pāri laikraksta malai uz mūsu pusi. — Parastais tūristu izsekotājs. — Neteicu neko Armandam. Kāpēc maiņāt viņa omu? Vedināju draugu pastaigāties.

Klaiņojām pa ielām līdz tumsai. Armandu vairāk saistīja leksrīga, senās, pazīstamās celtnes, vēsturiskās fasādes. Tās spītīgi turējās savā akmeņainajā pastāvībā un nieka trīsdesmit gadu nespēja atstāt nekādas jūtamās pēdas. Sekotājs, manīgi slēpdamies aiz stūriem, turējās pieklājīgā attālumā. Lielākas grūtības viņam sagādāja Doma laukuma pārvarēšana. Nevīlus bija jāpasmaida, vērojot, kā viņš zagās gar sienmaļiem un ātri cilpoja pāri atklātajām vietām. Bija kārdinājums pārādīt viņu Armandam, bet negribējās traucēt noskaņu.

Pie viesnīcas es ātri atvadījos un žiglā soli devos sekotājam pretim. Pāris soļus viņš vēl nāca uz manu pusi, bet tad saļodzījās un gribēja iemesties tuvējā nama durvīs.

„Ej, špik!” es uzsaucu, „ko tad tu tik bailīgs? Laikam būsi iesācējs? Pirmo reizi darbā? Kas ir, ieiesim krogū, izmaksāšu tev vienu aliņu. Pastāstīšu dažus amata knifus. Tik neveiklu kā tevi drīzi vien izmetīs no darba. Un maizīte tāpat jāpelna.”

Sekotājs ierāvās apkaklē un saviebās. Viņš nezinaja ko darīt. Liegties vai taisnoties? Darba reglamentā šāds negadījums nebija paredzēts. Es

skaidri lasīju viņa mūsainajā, tumīgajā sejā bailes un bažas, ka tikai viņam pašam vēl nepiesien noziedzīgu sakaru uzņemšanu ar izsekojamo. — Viņš nobolīja acis, pēkšņi apsviedās un tecīņus vien aizlaidās projām pa bulvāri.



Baigā gada beigās Iekšrīgā, Lielās Ģildes zālē notika rakstnieku kongress. Tas palicis atmiņā kā divains murgojums. Kuplā skaitā bija sapulcināti jaunie padzvejnieki un padliterāti. Gandrīz visi viņi Brīvās Latvijas brīvās sacensības laikos vārģa kā gaudeni un rūgti diletanti, sīkšņodami klišejas un saukļus, tagad, sagaidījuši savu lielo laimi, sajūsmā apsveica Krievijas viesus. Pa starpu klusi un domīgi apgrozījās arī daži mūsu pazīstami rakstnieki.

Uz paaugstinājuma pie sarkanu drānu aplāta galdā sēdēja „prezidijs” — svarīgākie dižviesi: slaidais, lunkanais Krievijas rakstnieku savienības ģenerālsekretārs Aļeksandrs Aļeksandrovičs Faģējevs un Staļina prēmijas laureāts, ukraiņis Oleks Korņeicuks režimam derīgo lugu rakstītājs, gaus, plecīgs, pamazs, bet glīta izskata cilvēks. Jau krietni nieievērojamāks pēc svarīguma bija baltkrievu kroņa dzejnieks Janka Kupala, pilsoniska paskata vecīgs resnītis. No okupētās Lietuvas at-sūtītie Cvirka un Montvila un abi igauņi, Urgarts un Sirģe, turējās pavisam rātni.

Viesu, visādu veikloņu un ielikteņu bija pāri par divdesmit, tak ne jau visi drīkstēja sēdēt pie sarkanā galdā. Ērmīgi skanēja viņu vārdi: Hamīds Alimdžans, Bajazīds Bukbajevs, Idajats Efeņģijevs, Armes Eikija, Abdulla Kachars, Suleimans Rustams... Ko viņi savās „republikās” bija saskribelējuši pa prātam krieviem, Dievs vien zināja. Dažs varbūt arī nekā nebija rakstījis, atsūtīts līdzī tikai skaita pēc. Bet visi tika godāti par lieliem tautas rakstniekiem.

No latviešiem uz prezidija paaugstinājuma bija uzkluvuši Andrejs Upīts, Vilis Lācis un Žanis

Spure. Pat komūnistu literāti brīnījās, no kura laika Žanis rakstnieks? Bet izrādījās, ka viņš tomēr bija sarakstījis pāris klibenus pastāstīnus. Partija, saprotams, par rakstnieku varēja paaugstināt jebkuru individu, tāpat kā imperātors Kaligula savā laikā iecēla zirgu par senātoru.

Bašķiru delegācija, neatceros kāpēc, ipaši apsvēica Andreju Upīti un uzlika viņam galvā apaļu, izrakstītu „jermolku,” uzmauca plecos pelēksvīrotu „chalatu,” kas atgādināja vecu peldu mēteli. Šie apģērba gabali Upītim lieliski piestāvēja. Viņš tajos izskatījās mongoliskāks, primitīvāks par pašiem bašķīriem. Viņš gandarīti smaidīja savādi greiži un neveikli. Izklaunots bašķiru paltrakā un micē, viņš nosēdēja visu kongresa laiku.

Runu un referātu virsraksti skanēja varenī, piesakot svarīgu mākslas problēmu iztīrāšanu, bet aiz tiem slēpās to pašu sen nodeldēto, tukšo fražu savārstījums, kas vienmēr nobeidzās ar verdzisku pazemības un pateicības izteikšanu Staļinam un partijai. Šīs nodrāztības lektori nolasīja, zīmīgi izlokot teikumus, svarīgi paceļot un nolaižot balsi, mainot dziļdomīgas pauzes ar jūsmīgiem akcentiem un iekliedzieniem, itkā tiktu pasludināti svarīgi, vēl nevienam nezināmi atklājumi vai atnesta sen ilgota priecas vēsts. Šos slepkavīgi dumjos un vieneidīgos bezdomu savirknējumus sapulce uzklāusīja dziļā godbijībā, aizrautīgā aizgrābtībā un allaž sirsnīgi un ilgi aplaudēja. Laiku pa laikam man vajadzēja sapurināt galvu un saberzēt pieri, lai pārlicinātos, ka viss tas nav tikai nelabs sapnis.

Netālu no manis sēdēja Ātpūtas tehniskais sekretārs Jānis Plaudis un viņa palīgs Aleksandrs Čaks. Viņu sejas bija saspriegtas ārkārtīgā koncentrācijā. Varēja noprast, ka viņi tieši izmisīgi pūlas tukšajā vārdu murdoņā saklausīt kādu jēgu. Viņu veselais saprāts atteicās pieņemt atziņu, ka slavenajā rakstnieku kongresā netiek risināts neviens vienīgs saprātīgs literārs jautājums, ka tas patiesībā ir papagaiļu salidojums, kurā dižbiedri neapklusuši maļ vienas un tās pašas jau sen visiem apnikušās un apriebušās blēņas.

Mazu atelpu sniedza kongresa starpbrīži, kad augstā priekšniecība nokāpa no paaugstinājuma izstaipt kājas un bijāšmas pilnajiem klausītājiem radās izdevība drusku paburzīties lielo biedru vidū un pat pārmit kādu biklu vārdu.

Viscēlāk turējās Vissavienības slavenais priekšnieks Faģējevs. Vienīgais no visiem viesiem viņš bija ģērbies glītā, tumšzilās drānas eiropiska griezuma uzvalkā un turējās kā inteliģents, sabiedrīks „pasaules cilvēks,” nepavisam neatgādinādamas proletraktstnieku vai tipisko, drūmi uzpūsto partijas funkcionāru. Viņš bija veikls runātājs un, atbildēdams uz dažādiem jautājumiem, mala skanīgas propagandas frazes un formulas kā īsts virtuozs. Visa viņa būtne un stāja liecināja, ka viņš kongresā ir pirmais un svarīgākais.

Ievēroju, ka Plaudis un Čaks neatlaidīgi seko Faģējevam un laiku pa laikam savā starpā sabubinājas. No sāpju vaibsta Plauža vaigā noprātu, ka viņu nomāca kāda smaga problēma. Bažas arvienu varēja nolasīt Plauža īpatnējā, šaurajā sejā. Čaks savukārt savu uztraukumu izpauž, bieži berzēdams kailo pakausi. Saprātu, ka viņus nospiež raizes par redaktora darbu, ko viņi centās pildīt pēc vislabākās sirdsapziņas. Viņi abi bija čakli, apzinīgi darba vīri. Jebkura valsts iekārta varētu ar viņiem lepoties. Bet — šisdienas runās pārāk uzsvērti, pārāk neatlaidīgi un pie tam no slavenu, titulētu un ordeņotu vīru mutēm bija atskanējusi sajūsma par pilnīgo vārda un izteiksmes brīvību, ko Krievijai un tagad arī okupētajām, tas ir — atbrīvotajām zemēm bija atnesis spožais Staļina laiks. Tika izprausts gaviļpilns prieks par cilvēcīgo cieņu, ko tautu tēvs un skolotājs bija atdevis apspiestajiem. Un pastāvīgi tika uzsvērtā dzelžaina prasība, ka „dvēseles inženieru” dzejnieku, rakstnieku un žurnālistu, sociālistisko reālistu svētākais pienākums bija vienmēr un visur pilnā, uzticīgā vaļsirdībā bezbailīgi runāt tikai taisnību un apliecināt vienīgi patiesību! Bet — tajā pašā laikā viņiem vajadzēja skatīt pasauli — partejiski un saskaņot savu sakāmo ar marksisma-staļinisma

mācību, partijas kongresu lēmumiem un priekšniecības norādēm.

Nogaidījis piemērotu mirkli, Plaudis strauji saslējās un striktā, apņēmīgā gaitā devās pie lielā biedra Faģejeva. Literātu bariņš ap priekšnieku pašķirās, pavērdams ceļu. Plaudis godbijīgi, bet bez aplinkiem vaicāja:

„Neņemiet ļaunā, cienījamais biedri ģenerālsekretār, man ir viens jautājums. Sakiet, lūdzu, kā tad mums tagad isti jāraksta?”

Faģejevs nelabi sarāvās, kā sastapies ar provokatoru.

Ironiju, sevišķi vēl no pievarētas zemes cilvēka, nespēja paciest neviens krievs, inteligents vai neinteligents. Maza mājiena kādam dežurējošajam čekistam pietiktu, lai apzīmogotu Plauža likteni. Bet ģenerālsekretāru mulsināja jautājuma izmīsigās, sirsnīgās nesapratnes pilnais tonis. Faģejevs nebija vientiesis. Viņš bija redzējis cilvēkus laimē un nelaimē, augstos amatos ieceltus un atkal kritušus nežēlastībā. Mirkli urbīgi pētījis vaicātāju un atskārtis, ka viņa priekšā stāv tikai godīgs, gribīgs okupētas zemes literātiņš, Viskrievijas rakstnieku priekšnieks pavīpsnāja nicīgi un reizē arī skumji un teica, īpaši uzsvērdams katru vārdu:

„Pisaļ nado tak, čtobi bilo chorošo!” (Rakstīt vajaga tā, lai būtu labi!)

Aplaidis visapkārt dziļdomīgu skatienu, ģenerālsekretārs pagriezās un gāja.

Vēl šobrīd redzu nelaimīgo, apjukušo izteiksmi Plauža sejā, kad viņš neziņā palika stāvam aiz lielā biedra muguras. Arī jaunie literāti, kas dzirdēja šo sarunu, stāvēja pavērtām mutēm. Tās bija ieplestas kā svētā vakarēdiena saņemšanai, bet palika tukšas. Arī viņus mocīja šis pats jautājums. Viņi nodūra galvas un izklida. Neveicās tik viegli pieņemt atziņu, ka „jaunajā, atbrīvotajā pasaulē” neviens nekad skaidri un droši nezināja, kā jāraksta. Katram nerimīgā, kaujinieciskā modrībā bija pastāvīgi jāosta gaiss, jāpēti slepenie strāvumi un jāmēģina notrāpīt, kas kuro reizi ir „taisnība” un kas kaitnieciski meli un sabotāža, par ko

draudēja bargs sods. Tā lutinātā paddzejniece Mirdza Ķempe neuzmanīgi uzkoklēja brašu gaviļdziesmu vēl nesen cildinātajam tautas varonim, Austrumsibīrijas sarkano armiju virspavēlniekam ģenerālim Blicheram, nezinādama, ka tas pa starpu jau kritis nežēlastībā un nošauts. Kas tās bija par izbaile! Saļodzījās visa Rakstnieku savienība. Par mata tiesu naskā dzejojāja izglābās no divdesmitpieciem gadiem Austrumsibīrijā! Ar lielu personīgu risku draugi par viņu galvoja. Padomju iekārtā viens vienīgs solis šķīra favoritu no tautas ienaidnieka.

Faģējevs bija sarakstījis cildinātu romānu „Sagrāve,” kurā ne bez talanta notēloja kādas sarkano partizānu vienības sakaušanu. Romāns bija viens no labākajiem, kādi vispār Padomju Krievijā sarakstīti, bet tik daudz arī vientiesīgākie kongresa klausītāji noprata, ka patlaban „tā” vairs nedrīkstēja rakstīt. Vakareiropai jau bija pārvēlies karš. Krievijas-Vācijas robeža vibrēja neziņā kā savilkta stīga. Tagad pielāist domu, ka kāda sarkanarmijas vai sarkano partizānu daļa varētu kauju zaudēt, bija smaga, tūdaļ sodāma valsts nodevība.

Pēc gadiem kā labu joku lasu padomju Mazajā enciklopēdijā: „Faģējeva draudzīgie padomi palīdzēja latviešu rakstniekiem apgūt sociālistiskā reālisma metodi.” Pats esmu bijis liecinieks viņa „palīdzībai.” — Toreiz es vēl nezināju, ka joviālais, rietumnieciski kundziskais ģenerālsekretārs bija bīstams intrigants, veikli nolikvidējis veselu baru neērtu kollēgu. Kad „atkusnī,” pēc Staļina nāves, sāka rehabilitēt dažus viņa upurus, kam bija laimējies Sibīrijas raktuvju nometnēs palikt dzīviem, viņam neatlikās nekas cits kā pašnāvība. Viņš tomēr nebija tik rūdīts un aukstasinīgs intrigas meistars kā Šolohovs vai Ērenburgs, kas ar vēl smagāku grēku kravu plecos prata izpeldēt cauri visiem atkušņiem un saģaidīt atkal stingrāku ziemu.

Glūži cita tipa cilvēks bija Michails Michailovičs Zoščenko, vienīgais padomju rakstnieks, kura satiriskie īsstāsti bija populāri arī Eiropā. Viņš ne-

sēdēja pie sarkanā galda, bet publikas rindās, kal-sena, neliela, trausla auguma, manāmi salieciens, ģērbies krietni apbružātā, sencīga paskata tumšā uzvalcīnā. Viņa nelīdzenaajā, drusku pumpainajā sejā bija ievilcies savāds, iekrampējies vaibsts, itkā viņam sāpētu zobs, bet viņš nevēlētos, ka to pa-mana. Viens otrs no jaunajiem literātiem viņam uzmanīgi tuvojās. Zoščenko gribēja būt laipns, vē-rīgi uzklausīja jautājumus, tā kā rosījās atbildēt. Šķita pat, ka viņam būtu daudz ko sacīt, tomēr atbildes iznāca īsas, gandrīz vienzilbīgas. Klau-sītāju sejās allaž atspoguļojās vilšanās, un tie pa-mazām no Zoščenko atkāpās.

Viņam piestājās arī kāds vecās, pilsoniskās pa-audzes rakstnieks, kas bija ieklidis kongresā pus-līdz aiz pārpratuma. Viņš allaž interesējās par iesācējiem rakstniekiem, un tajā sakarībā arī es biju ar viņu iepazīties. Cara laikos viņš bija studējis Tērbatā, apmeklējis arī Pēterpili un Maskavu, personīgi iepazīties ar daudziem krievu autoriem, pirmsrevolūcijas „modernistiem”: ar dzejniekiem Valeriju Brjusovu, Baļmontu, Remizovu, Baltrušaiti — lietuvieti, kas dzejoja krievu valodā. Viņš bija tulkojis šos dzejniekus latviešu valodā, un tie tul-koja latviešu dzeju krieviski. Šos ļaudis vairāk vai mazāk pazina arī Zoščenko. Zoščenko grūtsirdīgās acīs iemirdzējās, zobusāpju vaibsts izzuda. Viņi at-dalījās no pūļa un kādu brīdi viens otram kautko stāstīja. Bet jau drīz Zoščenko attapās. Atkal stīvi smaidīdams un viegli klanīdamies, viņš sāka lē-nām atkāpties un pēdīgi, gandrīz kā bēgdams, pa-zuda pūlī. Latviešu rakstnieks palika nesapratnē stāvam.

„Krievu jaunās paaudzes literāti,” viņš man vē-lāk stāstīja, „nepavisam neizskatās pēc rakstnie-kiem, kurus pazinu pirms kara un arī bēgļu gados Krievijā. Šie stīvie, drūmie ļaudis man liekas kā no citas planētas. Pat viņu valoda skan svešādi. Ja viņi kādreiz savā starpā sasmaidās, tad gluži bez siltuma. Saltām acīm nopēta viens otru un parāda zobus. Vienīgi Zoščenko atgādināja manus seno laiku sirsnīgos, atsaucīgos, atklātos Pēterpils un Maskavas paziņas un draugus.

Mums ieraišījās jauka saruna ar Zoščenko. Viņš silti atsaucās uz visu, ko es viņam jautāju par kopējiem paziņām rakstniekiem. Bet kad es pieminēju Remizovu un pastāstīju, ka viņš — pirms pasaules kara veselu vasaru ciemojās pie manis manu lauku radu mājās un ļoti jūsmoja par Latvijas maigo dabu, Zoščenko pēkšņi kļuva nervozs un nevaļīgs."

"Remizovs taču aizbēga no revolūcijas un dzīvo Parīzē," es teicu. "Pieminēt tautas nodevēju ir smags noziegums."

"Tas man nemaz neienāca prātā," pasmaidīja rakstnieks. "Atvadīdamies Zoščenko man čukstēja nesakarīgā steigā: Jūs vēl šeit nezināt, ko nozīmē šķiru cīņa. Nepadodieties pānikai. Paturiet prātā, ka galvenais ir — izdzīvot, izvilkties, vienalga kādos apstākļos. Un — turiet acis vaļā. Lasiet avīzes! Ja prot, tajās var izlasīt diezgan daudz, visu galveno, kas jāzina padomju cilvēkam."

Toreiz mēs vēl nezinājām, ka ar visu milzīgo popularitāti tautā un ārzemēs Zoščenko bija kritis nežēlastībā. Viņam laimējās paglābties no Staļina bardzības tikai tāpēc, ka viņš bija attapies sarakstīt „Stāstus par Ļeņinu” — bērniem un jaunatnei domātas bībelstāstu imitācijas, tēlojumus par asinskārā demogoga dzīvi. Katrā, itkā dziļā pietātē uzrakstītajā skicītē pārcilvēks Ļeņins veica kādu „vienkāršu, bet dziļi cilvēcīgu” darbu — kā brīnumdarītājs iejūsminādams un „atdodams” ticības sparu saviem pagurušajiem izpalīgiem, mierinādams atraitnes un apgādādams bāriņus. Tikai tieši no miroņiem Ļeņins neviena nepiecēla. Būdams labs stilists, Zoščenko prata veikli imitēt bībeliski kodolīgo valodu un Staļins tādu labu amata prātēju nenomaitāja, droši vien ar nolūku uzdot viņam sarakstīt tādus pat „bībelstāstus” arī par sevi. Var iedomāties ērmīgo, patiesi karātavu humora sajūtu, ar kādu acīgais cilvēku pazinējs un psihologs Zoščenko rakstīja šos liekulīgi salkanos gabaliņus. Ilgi liekuļot dzimušajam smīnētājam tomēr nebija pa spēkam. Jau karā viņš sāka strādāt pie piāšas autobiografijas „Pirms saules lēkta."

Iepazīnusi ar darba fragmentiem un plānojumu, Rakstnieku savienības komisija aizliedza to turpināt — par spīti piesardzīgajam virsrakstam. Pēc kara Zoščenko sarakstīja grāmatu „Mērkaķa piedzīvojumi,” ar ko viņa karjēra izbeidzās: viņu izslēdza no Rakstnieku savienības.

Kongresa beigu daļas kulminācija bija Žaņa Spures runa. Fačējevs un Spure bija švītīgākie ļaudis kongresā. Arī Spure grozījās gluži jaunā, pēc mēra sūtā zilsvītrainā uzvalkā. Ziiā krāsa, liekas, bija krievu elegances kalngals, jo citādi viņu drānas bija tikai melnas, tumšpelēkas vai dubļainajā militārajā aizsargkrāsā. No sejas Spure bija itin paglīts, arī augumā šmaugs un lokans. Iznācis pie katedra, viņš izskatījās gluži kā uzcirties „šneidīgs” turīgo aprindu students.

Varēja jaust, ka nabaga pagrīdnieks bija bez gala noilgojies pēc pilsoniskās dzīves luksa un labumiem un pēdīgi — padomju vara bija viņam tos sagādājusi. Ilgi viņam šos labumus tomēr nebija lemts baudīt. Kara laikā viņš, līdzīgi citiem amatu vīriem, turējās drošā aizmugurē, bet dabūja galu kādā negadījumā. Klīda baumas, ka viņš novāķis tīsām, jo daudzus kaitināja viņa buržuaziskais izskats un stāja.

Spures gludā āriene bija ērmīgā nesaskaņā ar viņa karsto ticības apliecināšanu krievu režīmam. Tieši saistoši bija novērot, kā viņš visiem spēkiem centās sevi iesildīt, iesparot, ietracināt, tēlojot karstākās padevības kaisli. Viņš svaidīja elkoņus, purināja galvu, lai glumi sasukātie, spīdīgi pomādētie mati proletāriski izbužinātos, un runāja kā ieskriedamies, brāzieniem, šad tad spalgi iekliegdamies. Pēdīgi, itkā nesavaldāmā sajūsmā, varenas ekstazes pārvarēts, vairs nemaz nespēdams izteikt savas verdošās izjūtas trūcīgajā latviešu mēlē, viņš „spontāni” pārsviedās uz krievu valodu un, notēlodams aumaļainu pašpazemošanās lēkmi, — vervelēja un strēba liesmainās padevības formulas brīvības saulei, tautu tēvam, ģeniālajam Staļinam, visgudrajai mātei partijai, bezgaliskajai un varenplāšajai, karsti mīlotajai Krievzemei.

Teju teju likās putas sāks šķīst viņam pa muti un viņš pakritis raustīties krampjos. Nudien, labāk par Spuri šo šamanisko, kritamajai kaitei līdzīgo runas veidu prata notēlot vienīgi demoniskais prokurors Višinskis, Staļina konkurentu, veco boļševiku tiesātājs un likvidētājs. Man gadījās dzirdēt Višinski runājam pašā okupācijas sākumā, no mūsu bijušās ārlietu ministrijas nama balkona. Tā bija rūditā profesionāla paraugstunda mūsmāju komunistiem, zaļknābjiem, kas ar Vili Lāci priekšgalā godbijīgi stāvēja turpat uz balkona Višinskim aiz muguras. Spure izrādījās apdāvināts mācekļis. Neaizmirstamā atmiņā palicis Fačējeva nīcīgais, tumšais skatiens, ar kādu viņš vēroja un vērtēja Spures eksāmenu. Interesanti, kādu atzīmi viņš ielika? Ne jau nu gluži piecnieku. —

Jo ilgāk skaistais Žanis ālējās, jo dziļāks, nospiedīgāks klusums iestājās kongresa telpā. Pat visvientiesīgākajam no cerībpilnajiem jaunciem komunistiņiem sejās iestīnga izteiksme kā bērniem, kad tiem piebāž pie deguna karoti ar riebīgo zivju eļļu, kas jānorij, gribi vai ne. Tobrīd krieviskās pašpazemošanās gars vēl nebija Latvijā īsti ieviesies. Vēl vienā otrā latviešu komunistā gailēja klusa cerība, ka viņš, kā nopelniem bagāts, cietumā pasēdējis pagrīdnieks un ilggadīgs partijas biedrs, spēs saglabāt pilienu pašcieņas un kripatu patstāvīgas spriestspējas. Bija jau redzēta un dzirdēta visāda veida pazemošanās un līdība. Bet mītiņos karstākos padevības saukļus izbrēca sabraukušie krievu biedri, prasti, nožēlojami, nemācīti tumsoņas, no kuriem neviens nekā cita un labāka negaidīja. Bez tam tādas runas pa laikam bija domātas pūlim, vienkāršajai tautai. Turpretim šeit, rakstnieku kongresā, bija sapulcinātas partijas labākās smadzenes, inteligentākie biedri. Izlasītās jaunās, laimīgās, brīvās pasaules privileģētie literāti konferēja paši savā starpā. Glaunā, uzpostā kundziņa Spures izmisīgā zemošanās atstāja tieši graujošu iespaidu, pārāk uzskatāmi un nepārprotami parādot to, kas gaidāms nākotnē. Un tur, pie „prezidija” galda blakām krieviem un citu „republiku”

pārstāvjiem, sēdēja jauniekarotās zemes kolaboranti — mazie vagari - uzraudzītāji - ziņotāji — Andrejs Upīts, Vilis Lācis ar palīgiem. Cietiem, satingušiem vaibstiem viņi uzklausīja Spures mocīšanos, pieņemdami to par labu, derīgu un nepieciešamu, gatavi uz pirmo mājienu to arī paši atkārtot. Upītim, kā dzimušam un vingrinātam oportunistam, peldēt straumēs, lai cik netirās, veicās vieglāk nekā dažam labam. Es skaidri lasīju viņa udeņainajā, palsajā skatienā uzmudinājumu: Runā droši, manu zēn, biedri Žani! Lai diezin ko tu nesamuldētu, es esmu ar tevi! — Un viņa galva nevis noliecās, kā daudziem cietim skatītājiem, bet pasitās augšup kā gailim.

Biezs, smacējošs tvans likās piepildām telpu. Dažs klausītājs neviļus viebās, dažs plātīja muti, kā kampdams pēc gaisa, dažs zemu saliecās un pavisam iešļuka sēdekļi. Pretkomunisti un varmācības nīdēji vēl varēja cerēt uz pārmaiņām, sapņot par aizbēgšanu no bargi apsargātās „lielās dzimtenes,” bet nabaģa „ideālisti,” kas iedomājās komūnismu kā ideālas pasaules iekārtas iedzīvinātāju un visā vientiesībā bija apsveikuši krievus kā pilnīgus brīvības un taisnības nesējus, beidzot pārliecinājās, ka savu mūžu viņi pavadīs rāpojot uz ceļiem un nomirs uz vēdera viltoto elku un bargo kungu priekšā.

Gadījās, ka tieši Spures runas laikā paklīda baumas, ka pilsētā jau no pašas pusnakts notiekot „trakas” lietas: rīdziniekus, miermilīgus pilsoņus, arī sievietes un pat mazus bērnus apcietinot, iekraujot spēkratos un vedot uz Torņkalna pteču staciju. Tur tos ieslogot aizrestotos vagonos nosūtīšanai „nezināmā virzienā” uz Iekškrieviju. Esot sastapta pretestība, nošauti vairāki čekisti, jo dažiem armijas virsniekiem vēl bijuši ieroči.

Šie čuksti un izziņa neizprotamā ātrumā apskrēja sēdētāju rindas. Es klausījos savādā sastingumā. — Kā arvienu, arī šovasar mēs bijām noirējuši Jūrmalā vasarnīcu, bet pagaidām tajā dzīvoju es viens pats. Tēvs un māsas ģimene atradās Rīgā. No Jūrmalas stacijas uz kongresu steigdamies, es ievēroju gan

ielās savādu, pastiprinātu smago automobiļu kustību, bet nepievērsu tai īpašu uzmanību.

Pēkšņi man daudz kas kļuva skaidrs. Tā bija Zoščenko pavēstītā „šķiru ciņa"! Nu kļuva saprotamāka arī Žaņa Spures izmisīgā pārcēlība un „prezidija" locekļu akmeņi sastingušās sejas. Viņi zināja, kas notika ārpusē!

Es vairs ne dzirdēju, ne sapratu ko katedrī locīdamies brēca biedris Spure. Es redzēju tikai prezidija locekļus sēdam pie sarkanā galda cietiem, truliem viepliem kā Notre Dame katedrāles chimēras un garā galda galā kā tatārisku klaunu izērtotu Andreju Upīti.

Pēkšņi mani sadzēla neganta iedomā. Es taču braucu uz kongresu tieši no Jūrmalas! Man nebija laika iegriezties mājās. — Pietrūkoks kājās un spiedos cauri sēdētāju rindām uz izeju. Spure vēl klāgāja. Vairāki klausītāji šņāca, lai sēstos atpakaļ savā vietā, lai netraucētu lielisko kongresu. Daži uzlūkoja mani tieši ar naidu kā sabotieri, kas traucē svinīgo svētkalpojumu, un rāva mani sēdus aiz svārku sterbelēm.

Tagad, labāk pazīdams apstākļus padomju zēmēs, atzīstu, ka tā bija pārgalvība pagriezta muguru vareņajam prezidijam un atstāt zāli, nenoklausoties runu līdz beigām, līdz aplausu pērkona atbalstītajiem liesmainajiem sveicieniem vadonim. Čekisti, kas apsargāja durvis, varēja mani aizturēt, lai „parunātos," ko es ar šādu „demonstrāciju" gribu teikt? Tā taču bija atklāta nicināšanas izrādīšana padomju iekārtai! Smagi sodāms noziegums! Bet nekas nenotika. Varbūt sargi nodomāja, ka esmu kāds īpašu uzdevumu cilvēks, kas stieždas svarīgā gaitā. Kas gan cits drīkstētu tā uzvesties? —

Piesteidzies pie pirmās tālruna būdiņas, kas atrodas ģildes vestibīlā, uzgriezu mūsu dzīvokļa numuru.

Neviens neatsaucās. Es ļāvu zvanam skanēt ilgu laiku. Šinī stundā tēvam vajadzēja būt mājā! Man likās, ka zvana dzingsotņa pieaug arvienu skaļāka, draudošāka, baigāka. Es to vēl tagad reizēm

dzirdu. Īpaši nakts klusumā, kad nenāk miegs. Domājot par Baigo gadu.



Es izsteidzos uz ielas. Spokains, neparasts klusums bija nolaidies pār Rīgu. Pat namu fasādes izskatījās itkā sarāvušās, paslēpušās sevī, kļuvušas lēzenākas, seklākas. Pilsēta izskatījās divaini tukša un sveša. Rets gājējs kā izbijies raudzījās pretimnācējam sejā. — Austrumu barbari bija atmetuši slepenību un ārdijās atklāti.

Bridi gāju pa ielu kā apstulbis. Uzgrūdos laternas stabam, paklupu uz ietnes. Tad pēkšņi manās smadzenēs atplaksnījās sajūta, ka varu ko nokavēt, palaist garām uz visiem laikiem. Es sāku skriet. Pāri kanālim, pāri Vienības laukumam, garām mūzejam.

Aizelsies piesteidzos pie mūsu dzīvokļu nama un paliku stāvam. Pārgāju ielas otrā pusē un brīdi novēroju apkārtni. Neviens logs nepavērās. Neviens neieqāja un neiznāca no nama. Apkārt skatīdamies, šķērsoju ielu un iegāju pagalmā. Aiz muguras kāds klusu sauca manu vārdu. Es atskatījos. Tā bija sirmā, pensionētā skolotāja, kas mitinājās ielas nama apakšējā stāvā.

Viņa māja man, lai nāku atpakaļ. Nesapratu, ko vecā kundze no manis vēlējās. Es viņu pazinu tikai pavirši, izskata pēc, bet ar manu tēvu viņa šad tad sarunājās kāpņu telpā. Apgriezos un gāju viņai klāt.

„Neejiet augšā,” viņa teica čukstoši, „jūsu pieredzīgus aizveda. Dzīvokli palika postenis. Viņi gaida jūs pārnākam.”

Vecā kundze ievadīja mani savā dzīvoklī un piedāvāja krūzi kafijas. Es atteicos. Viņa izskatījās nobijusies un norāizējusies. Es viņu mierenāju. Teicu, ka varbūt tas ir pārpratoms, ka varbūt nav nemaz tik traki.

„Nevainīgus cilvēkus nopratinās un atkal atlaidīs. Tas taču ir absurds! Neviens, pat lielākais nelietis, nepaturēs apcietinājumā vecus ļaudis, sievietes un bērnus! Redzēsiet, gan viss izkārtosies. Jau drīzi vien!”

Es runāju uzsvērti, pārliecinoši, it kā tie būtu vecās kundzes piederīgie, kas pagājušajā naktī aizvesti un man par katru cenu vajadzētu viņu mierināt.

Kundze noraididama kratīja galvu:

„Arī mūsu stāvā paņēma vienu ģimeni. Es redzēju, kā tas notika. Viņiem deva tikai piecpadsmit minūtes laika saposties. Apmulsumā viņi iekāpa ratos tukšām rokām. Arī jūsu mācai rokās bija tikai samiegoties, raudošs bērns. Tēvam nebija nekā. Un jūsu svainis nesa bērna lelli. Es neredzēju neviena saīņa, kad viņi kāpa ratos.”

Es gribēju vēl kaut ko teikt, iebilst par pārskatīšanos, kļūdišanos, bet mulķīgais, mākslotais optimisms likās pavisam nevietā.

„Vai jums zināms, kurp viņus aizveda?” es beigās vaicāju.

„Laikam uz Torņakalna staciju. Tā dzirdēju runājam. Bet varbūt arī kur citur. Es skaidri nezinu.”

Ļaudis vēl bija nesaprašānā. Nevienš īsti nezināja, ko krievi darīs ar nelaimīgajiem, no gultām izrautiem cilvēkiem. Aizvedīs, izsūtīs? Kurp? Pie brīvības un tiesībām pieradušie latvieši vienkārši nespēja noticēt, ka mūsu dienās varētu notikt tik atklātas varmācības. Vecā kundze minstinājās:

„Varbūt, ka iespējams viņiem vēl kaut ko aiznest? Kādu siltu drānas gabalu. Par ēdienu, jādomā, taču gādās. Arī cietumā dod ēst.”

Viņa parakņājās skapī, izcēla adītu lakatu un biezu vilnas jaku. Ietina to brūnā papīrā un sniedza man.

„Mēģiniet viņus vēl notvert. Kas to lai zin, cik ilgi viņiem tur nāksies nikt. Naktis ir aukstas.”

Es paņēmu saīni, aizmirsu vecajai kundzei pat pateikt paldies un izsteidzos uz ielas.

Vai meklēt, gaidīt tramvaju vai skriet tāpat kājām? Gaidīt kaut īsu brīdi bija mocība. Es nikni soļoju tikai uz priekšu, cauri Iekšrīgai pāri tiltam uz Pārdaugavu.

Pie Torņakalna stacijas tiešām kaut kas notika. Klajums stacijas priekšā pie dzelzceļa uzbēruma

bija pilns ar automobiļiem. Šur tur grupiņās stāvēja vedēji, pastaigājās zilcepurainie NKVD čekisti, sarkancepurainie dzelzceļa policisti, miliči. Netrūka arī zaļpelēkajās, nošlukušajās uniformās tērpto krievu kareivju, kas šur tur, pa vienam stāvēja savrup kā daždien posteņi. Pie stacijas ēkas grozījās pulciņš civilistu. Tie noskatījās mani slīpiem skatieniem. Nemaz nepagriezdamies uz manu pusi, viens no viņiem izmeta pār plecu:

„Neejiet stacijā. Ieeja aizliegta!”

Es neklausijos. Steidzos tikai sargiem garām. Uniformētajam vīram, kas mani apturēja, piebāzu pie sejas „Padomju Latvijas” redakcijas cauriadi un grūdus tikai uz priekšu. Ātkal kāds sauca: „Caur bagāžas kasi iet stingri aizliegts!” Es pacēlu tikai savu zīmi un gāju. Mani nekavēja. Krievi ir pieraduši pie „tautas,” vienkāršā pilsoņa pilnīgas padevības un pasivitātes. Ja kāds rikojas noteikti un mērķtiecīgi — tad tas varēja būt vienīgi valdības cilvēks. Turpat netālu aiz peroniem, vagonu parka nozarojumos, garās virknēs rindojās sarkanie preču vagoni ar šaurajiem, aizrestotajiem lodziņiem.

Vagonu likās milzīgs lērums. Āpjucis es brīdi stāvēju neziņā, ko iesākt. Pa gabalu nekas neliecināja, ka vagonos atrastos cilvēki, bet tuvāk pieejot, gaisā jaudās klusināta murdoņa, it kā liela pūļa klātienē. Kļiedzienu, saucienus nedzirdēju, tikai zīdaiņi šad tad kaut kur ieraudājās, gari un žēlabaini. Neredzamā pūļa balss veidoja divainu, spokainu gaisotni, jo vagonu rindas stāvēja vientulīgas un pamestas. Redzēju tikai nedaudzus sargus, kareivjus, rindu galos.

Lai nedurtos stacijas ļaudīm acīs, es izlīdu cauri pirmajam „sostāvam” un skrēju starp vagonu rindām, paklusām saukdams māsas vārdu, bet lodziņos redzēju vienīgi vīriešu sejas. Aizelsies es apstājos kāda vagona priekšā. Noplukušajam, apdauzītajam 18 tonnu celtpējas preču vagonam, kādi tie Krievijā palikuši no pat cara laikiem, katrā galā, tuvu jumtam, bija apmēram divus sprižus plati lodziņi. Tiem bija gareniski aizvilkti priekšā divi resni dzelzs stieņi, pamatīgi iestiprināti dzelzs

sloksnēs, kas bija pieskrūvētas vagona sienai ar daudzām lielām skrūvēm. Nebija ko domēt stieņus izlauzt. Krievzeme ir tālu pazīstama ar saviem brāķiem un nederīgu darbu, tikai cietumu režģi, nometņu daudzkārtīgie dzeloņžogi un pārējās ļaužu mocīšanas un ieslodzīšanas ierīces darinātas lietpratīgā pamatībā.

Ievēroju lodziņā vairākas vīriešu sejas un vaicāju:

„Vai jūsu vagonā ir Bernards Velks?”

„Šeit tāda nav...” es dzirdēju atbildi, bet tūdaļ runātāju pārtrauca cita balss: „Mans vārds ir Krastiņš! Paziņojiet manam brālim!” viņš nosauca adresi. Mēģināju to paturēt prātā un skrēju tālāk starp vagonu rindām, saukdams tēva un māsas vārdu. Pie visiem lodziņiem bija sejas, bet tikai vīriešu. Cits caur citu viņi sauca, lai ziņoju piederīgajiem, kas ar viņiem noticis. Citi sauca: „Ūdeni! Ūdeni! Mēs beidzamies nost no slāpēm, sazlāgēti kā silķes mucā!” Skanēja arī lāsti un rāšanās.

Savādi, ka šajos vagonos nedzirdēju nevienu sievietes vai bērna balsi. Mazbērna raudas skanēja kaut kur tālāk, citās vagonu rindās. Man iešāvās prātā, vai tikai ģimenes nav sadalītas, vīrieši atšķirti sūtīšanai citur?

— Kāda zīmīte izlidoja caur logu un nokrita putekļos, bet iekāms paguvu to pacelt, man ceļā aizstājās sargkareivis:

„Stoi! Kudā ņezeš?” (Stāvi! Kurp lieni?)

„Es meklēju...” es iesāku, bet bija acīm redzami, ka skaidroties ir gluži vēltīgi. Tas taču bija tikai robots, kas akli klausīja pavēlēm. Es atmetu ar roku un gribēju doties tālāk, bet uniformētais nogrāba mani aiz pleca:

„Iesim uz komandantūru! Tur noskaidros.”

Es atskatījos, ielūkodamies uniformētā bakurētainajā ģimī: aiztūkušas, šauras acis, isa, gaļīga virslūpa, aiz kuras vidēja divi gari, iedzelteni zobi. — Vai patiesi šis ērms mani sagūstīs? — Es izāvu savu redakcijas caurlaidi, piecēlu viņam pie acīm un teicu svarīgi:

„Propusk!” (Caurlaide). Saproti?”

Viņš palaida manu plecu, un es skrēju tālāk.

Rindas galā es redzēju atkal citu sargu. Tas varēja gadīties attapīgāks. Es izlīdu caur vagonu apakšu uz nākošo nozarojumu. Tur arī staigāja sargi. — Cik ilgi es te varēju didīties?

Ap vagonu parku pacēlās augsta dēļu sēta. Es devos uz tuvākajiem vārtiem. Tas likās drošāki nekā iet atpakaļ uz staciju.

Atkal sargkareivis aizšāva man priekšā durkli, bet bija ar mieru mani izlaist, kad parādīju caurlaidi. Man likās, ka šim kareivim bija cilvēcīgāki vaibsti. Es uzrakstīju uz sainīša ar lieliem burtiem:

„Bernards Velks” un teicu sargam:

„Nododiet sainīti pēc piederības.”

Sargs paskatījās manī nedzīvu skatienu un pamāja.

Vai viņš saprata? Varbūt nemaz nebija krievs? Varbūt zināja un saprata tikai to vienu vārdu: propusk?

Es iznācu uz ielas. Tikai tagad, kad dēļu žogs bija aiz muguras, mani pārņēma satraukums. Līdz šim biju rikoļies savādā, transam līdzīgā saspilējumā. Cik tur trūka, un arī es būtu apcietināts! — Ar lielu piepūli piespiedos iet soli, nevis skriet. Man likās, ka tūkstots acu urbjas manā mugurā un tūdaļ atskanēs blāviens: Stoi!

Es pagāju garām Slokas ielai, Nameja bulvārim un tikai iegriezies Valguma ielā sajutos daudz maz drošībā. Saguris es atspiedos pret nama sienu.

Vagonu rindas, pilnas murdošu balsu, nāca man līdz kā nežēlīgs murgs. Kas tagad notiks ar maniem piederīgajiem? Cik ilgi varēja tā izturēt? Ja aizvedējiem būtu kaut mazākās cilvēcības pazīmes, tad starp vagoniem braukātu virtuves ar ēdienu un dzeramā ūdens cisternas.

Bet no tādām lietām nebija ne vēsts. Nakti saņemtie ļaudis sēdēja vagonos bez ūdens līdz vēlai pēcpusdienai, un toreiz vēl neviens nezināja, ka viņi tā sēdēs daudzas dienas.

— Masu iznīcināšana? Šķiru cīņa? Kā varēja runāt par cīņu, ja visa vara un ieroči bija tikai vienai pusei? Šķiru cīņa ar sievietēm un bērniem?

Komūnistiskā dialektika? Vēsturiskais materiālisms? Revolūcija bija nolobījusi no krievu nācijas plāno civilizācijas kārtiņu, un tagad zem tās atklājās mežonīgs āziāts, tatārs, Džingischana mantinieks. —

Biju jau pamanijis, ka vienīgā labiericība briesmīgajos vagonos bija caurums grīdā, pa kuru šļācās urīns un mēslī. Šajos lopu vagonos kultūras tauta, latvieši, pirmo reizi iepazinās ar padomju „labiericībām.” Vēlāk, kad krievi ienāca mūsu zemē pa otram lāgam, viņi savus tikumus un nacionālās īpatnības ieviesa arī mūsu eiropizētājā Rīgā. Kas tas bija par arhitektūras lielmeistaru, kas padomju celtniecības lepnumā, Rīgas jaunajā dzelzceļa stacijā, publiskajās atejās ieprojektēja podu vietā grīdā caurumus? Tiesa gan, abās pusēs caurumam ir drusku paaugstinātas pēdu vietas, kur tupētājam atsperties, ja viss klons jau nošķiests. Kulturāls uzlabojums, nav jau vārdam vietas.

Bija skaidrs, ka piezļāgētajos vagonos jau ceļā aizies bojā simti un tūkstoši. Visi vārgie un vāriģie. Visi zīdaiņi un mazbērni, visi slimie, jo mežoniģie aizvedēji par tādiem sīkumiem kā slimība neraižējās un nekāda medicīniska palīdzība nebija paredzēta.

Mocoši bija turpināt šīs briesmīgās pārdomas. — Cik ļoti māsa mīlēja kārtību un tīrību! Raudzījās, lai bērns kārtīgi paēstu, laikus dotos pie miera, lai vienmēr būtu glīti nokopts. Arī mācai pašai bija trausla veselība. Viņa viegli sacrukstējās un tad ilgī cieta no nebeidzamiem bronchītiem. — Kūpēc es uzrakstīju uz sainīša Bernarda Velka vārdu? Virieši taču bija atšķirti, bet tieši mācai ar mazo meiteni visvairāk vajadzēja siltā lakata un jakas! Biju rikojies gluži bez apdoma. — Bet tam visam nebija nekādas nozīmes! Sargkareivim nodotais sainītis nekad nenonāks adresāta rokās! Divaini tikai, ka tāds sīkums kā pazaudēts sainītis tik ļoti nodarbināja manas domas tagad, kad vajadzēja raizēties par to, kas notika ar cilvēkiem! Tēvs cieta no sirdsvājuma un pastāvīgi nēsāja sev līdzī nitroglicerīna pudelīti. Vai viņš aresta brīdī bija attāpies paņemt to līdz? — Arī māsasvīrs nebija nekāds

stiprinieks, ārstēja apēnotas plaušu galotnes un ļoti uzmanījās, lai nesasviedrētos un neatdzistu... Vienīgi es, veselākais un izturīgākais, biju palicis mājās un tagad nezināju, ko ar sevi iesākt. Varbūt vajadzēja ilgāk meklēties. Raudzīt kaut kā atkraīties, izvairīties no sargiem un turpināt meklēt, vaicāt un saukt. — Iet atpakaļ? Mēģināt vēlreiz? Un galu galā — kas par to, ja arī mani arestētu un ieliktu vagonos, ja reiz jāiet bojā — tad visiem kopā!

Šādas domas mocīja daudzus latviešus, kuru ģimenes bija aizvestas, bet paši bija palikuši brīvībā. Dažs labs savā izmisumā arī pieteicās un aizbrauca uz Sibīriju, savu ģimeni neredzējis.

Otru reizi uz staciju es tomēr neaizgāju. Tikdaudz saprāta man pietika. Vēlāk bieži pārdomāju šos brīžus, kāda nozīme būtu veltīgam upurim? Kam es ar to pakalpotu! Kādam taču bija jāpaliek arī mājās, lai izklieltu netaisnību pasaulei. Lai mēģinātu atriebties. —

Metās jau krēsli. Sāku soļot pāri tiltam uz Iekšrīgu, bet tad atcerējos, ka vismaz pagaidām nedrīkst rādīties savā dzīvoklī.

Nostaigāju pa ielām līdz rītausmai. Mocīja briesmīga nevarības sajūta. — Varbūt iet pie kādām amatpersonām? Bija taču arī latvieši diezgan atbildīgās vietās. Mēģināt viņus pārliecināt, pierunāt kaut ko darīt, kaut ko glābt? Bet veselais saprāts teica, ka tas būtu gluži veltīgi. Aizvestos taču bija nozīmējuši mūsu pašu, latviešu, denuncianti! Sarkanaļos vagonos bija ieslēgti krietnākie, čaklākie, sekmīgākie, apzinīgākie tautieši — tie, kas modināja skaudību mūsu tautas padibenēs. Skaudība bija galvenais stūrakmens, uz kura komunistu ideologi dibināja savu „vienlīdzības un taisnības” teoriju, skaudība un mantkārība: atriebties sekmīgājiem un — pievākt viņu mantu un sasniegumus!

Es atcerējos, cik pareizi politiskās pārvaldes ierēdnis Ezersloka savā laikā izprata un paredzēja pagrīdnieku lomu politisko pārvērtību laikos. Profesionālie nodevēji! Krievi ne mūžam nespētu tik sīki pārzināt mūsu sabiedrības un tautas struktūru,

neprastu tik nekļūdīgi izšķirot mūsu inteliģenci un spējīgākos organizētājus. Krieviem nebūtu arī nejauko personīgās atreibības iemeslu. Krievs nezīnātu, kas ir Bernards Velks.

Tēvam vairs nebija nekāda sakara ar nacionālizēto rūpnīcu. Arī māšasvīrs jau sen bija aizgājis no savas grāmatveža vietas un klusu dzīvoja mājās. Savos direktora laikos tēvs bija pret darbiniekiem taisnīgs un iecietīgs pāri mēram. Es nevarēju iedomāties neviena rūpnīcas cilvēka, kas vēlētu viņam ļaunu. Varbūt — vienīgi Gnēze. Par spīti tam, ka tēvs bija izturējies pret viņu izcili un nevajadzīgi labi. — Iespējams, ka tieši tāpēc! —

Sirds dziļumos negribējās ticēt tādai nelietībai. — Bet kas cits vēl varētu uzrādīt, ieteikt Velkus? Valdemāra ielas dzīvokļa nama sētnieku pāris? Par spīti dzeramnaudām, kādas tēvs viņiem dalīja svētkos. Kā dažkārt sētnieki, viņi staigāja pa pagalmu apvainotiem, sasāpinātiem vaibstiem, it kā visa pasaule būtu vainīga pie viņu necilā stāvokļa. Vai tiešām viņi domāja, ka jaunajā, komunistu apsolutajā pasaulē varēs iztikt bez sētniekiem? Sētnieki būs vienmēr, tāpat kā vienmēr būs ļaudis, kas dzīvos labākos mitekļos un ieņems labākus, augstākus amatus. Vienmēr būs vadītāji un vadāmie. Pavēlētāji un paklausītāji. Apskaužamie un skaudēji. Tikdaudz arī sētniekam vajadzēja saprast.

Varbūt tomēr kļūda, pārskatīšanās? Varbūt, ka aizvedējiem pietrūka skaita un tie iztukšoja pirmo dzīvokli, kas pagādījās pie rokas? Tikai iemesli vai kļūdas neko negrozīja. Noziegums bija padarīts, nelaime notikusi un atcelt to vairs nevarēja.

Toreiz es nekādi nespēju aptvert, ka šādas neļēdzības un necilvēcības varēja notikt — mūsu apgaismotajos laikos, divdesmitajā gadsimtā! Bībeles dienās, senatnē, viduslaikos — varbūt, bet taču ne šodien! — Diemžēl, tagad mēs visi zinām, ka gadusimtenis, kurā dzīvojam, izrādījies visbrutālākais un necilvēcīgākais.



Drīzi vien atklājās, ka izsūtīšana nebija nekāds „piesardzības akts,” sakarā ar iespējamo karu, varbūtējās „piektās kolonnas” likvidēšana, kā to paši komunisti mēģināja izskaidrot. Mazi bērni, sievietes un veči neveidoja ne piekto, nedz arī kādu citu kolonnu. Deportēšana bija pavisam aukstasinīga un sadistiska „neērtās” latviešu tautas daļas iznīcināšana, kā priekšspēle vēlākai pārkrieivināšanai, jo visas tautas, sekojot partijas absurdaīgai dogmai, bija jāsapludina vienā kopējā bezdomu pūlī, kas runātu — krievu valodu. Lai to panāktu, katrs līdzeklis bija labs.

Krievi, cik vien spēdami, slēpa savu noziegumu pret cilvēcību, apsargāja stacijas, caur kurām brauca vilcieni ar sagūstītajiem. Tomēr ziņas izplatījās zibens ātrumā. Pa vagonu logiem nelaimīgie izmeta zīmites. Līdzcietīgi cilvēki nogādāja tās pēc piederības. Atklājās briesmīgā īstenība, ka sagūstītie tika tiši vārdzināti slāpēs, badā, briesmīgajā netīrībā, pārpildītajos vagonos, sadistisku vilcienu pavadoņu uzraudzībā. Tā nebija nejaušība, tas piederēja pie „metodes.”

Starp daudziem gadījumiem, kas raksturo krievu stāju, pietiek pieminēt notikumu Skrīveru stacijā. Bija pietājies vilciens ar deportētajiem. Karstuma un slāpju mocīti ļaudis sauca pēc ūdens. Stacijas priekšnieka palīgs Alfreds Bandinieks steigā pieļēja spaini un devās pie vagoniem. Sardzes čekists uzsauca viņam, ka gūstekņiem palīdzēt aizliegts. Dzirdēdams izmisušos saucienus, Bandinieks neklausīja un cēla spaini pie loga. Sardzes krievs viņu nošāva. Bandinieks pakrita uz perona ar spaini rokā un izšļāktais ūdens sajaucās ar viņa asinīm.

Vācieši, karodami ar krieviem, izgudroja apzīmējumu: zemcilvēks un plaši to pielietoja. Grūti atrast trāpīgāku apzīmējumu partijas dižbiedriem, kas deportācijas izplānoja, sīklozņām, sarakstu sastādītājiem, aizvedamo gūstītājiem, vilcienu pavadoņiem un sargiem.

Atgriezušies Latvijā pa otram lāgam, krievi plaši izrakstījās par vāciešu briesmu darbiem, šausmi-

nādamies, ka tie, no Rīgas atkāpdamies, „zvēriski” gūstījuši ielās gājējus un veduši sev līdz uz Vāciju.

Pāris simtus tā arī aizveda. Bet viņi nesēdēja vagonos vai kuģī trīs dienas bez ūdens. Viņi dzīvoja samērā pavisam cilvēcīgos apstākļos un karam beidzoties tikai retais no viņiem vēlējās atgriezties krievu okupētajā dzimtenē. Un tos, kas atgriezās — kā visus rietumos „saīndētos” — pārvietoja uz Sibīriju.

## 16.

Piezvanīju uz Orleānu dzīvokli. Neviens neatbildēja. Kad pievakarē turp aizgāju, atradu Ingrīdu un Orleāna kundzi pavisam sabrukušas. Aleksis bija aizvests. Ar Orleāna kundzi vēl varēja pārmit kādu vārdu, bet Ingrīda — šaubos, vai mani todien vispār pazina. — Dažkārt māsas ļoti pieķeras brāļiem. Vairāk nekā vīriem. Nevien pirmajā dienā, bet arī vēlāk, es jutu, ka Ingrīda noskatās mani, ja ne tieši ar naīdu, tad pārmetumu: kā tu drīkstēji palikt sveiks un vesels, ja mans brālis Aleksis ir projām? Tas, ka visa mana ģimene bija aizvesta, likās, līdz viņas apziņai neaizgāja.

Ingrīdas bēdas bija tik lielas, ka visi mierināšanas vārdi šķita mulķīgi un uzbāzīgi. Prātīgāk bija viņu netraucēt.

Apzvanīju arī citus draugus. Daudzās mājās dzirdēju tikai palicēju izmīsušās žēlabas. Rīgas sabiedrība bija smagi iedragāta. Beidzot metu tālrunim mieru. Kāda jēga bija uzzināt citu nelaimes? Manējā no tā neļuva mazāka.

Darba vietā nerādījos. Aizbraucu uz Jūrmalu. Dienā klaiņoju pa Mellužu priedēm, naktis pārgulēju kur kuro reizi. Arī savā vasarnīcā dzīvokli nejutos drošībā. Manu adresi zināja darba vietā, un katram meklētājam tā bija viegli pieejama. Ik pārdienas iebraucu Rīgā, bet negribējās pārāk ap-

grūtināt paziņas, kas paši dzīvoja bailēs un pānikā. Kādu nakti pārlaidu mūsu malkas pagrabā, citu kāpņu telpā. Namu pēdējos stāvos, kur vairs nebija durvju uz dzīvokļiem, tikai uz bēniņiem, reti kāds iemaldījās. Pārbaudīju šad tad mūsu vēstulju kastīti, bet dzīvokli nerādījos.

Daudzi bija saņēmuši no vagoniem izmestās pierīgo zīmītes. Daudz gan tās neko neziņoja: Aizbraucu nezināmā virzienā. Parūpējieties par maniem vecākiem. — Vai arī: Esam izšķirti, nezinu, kas noticis ar manu sievu. — Kāda māte rakstīja zīmītē ārstam uz Otro pilsētas slimnīcu. Paturiet Editi vēl slimnīcā. Es nezinu, kad atgriezšos, man nav neviena radnieka, kas varētu bēnu pieņemt. — Veca kundze ziņoja saviem kaimiņiem: Dzīvokli palika mans sunītis. Lūdzu, pievāciet to. — Cilvēki savā postā un izmisumā rūpējās par palicējiem vairāk nekā paši par sevi.

Mana pasta kastīte palika tukša. Laikam taču manējie nojauca, ka es bēguļoju, jo čekisti bija meklējuši arī mani. Tā vismaz vecā skolotāja apgalvoja. Pāris reizes vēl iegāju pie viņas, bet ilgi nekavējos. Pacienājusi, viņa mani raidīja projām, jo ap šo rajonu vienmēr kāds ložņāja. Ne jau es vien biju izsprucis, pie dažā laiba vārda sarakstā vēl nevarēju pievilkt krustu.

Kādu pēcpusdienu nenocietos un nolēmu ieiet dzīvokli. Varbūt tur atradīšu kādu vēstuli. Kādu norādījumu, kādu steigā uzrakstītu zīmīti. Uz tēva galdā — rakstāmgaldā atvilknē vai kaut kur citur, atrodamā, bet neuzkrītošā vietā.

Pārbaudījis kāpņu telpu, vai kur vēl neslēpjas kāds uzraugs, uzmanīgi atslēdzu dzīvokļa durvis. Brīdi stāvēju priekšnamā un klausījos. Tad klusu uz pirkstu galiem izstaigāju dzīvokli. Tas izskatījās tā, it kā nupat te būtu strādājusi vesela banda kramplaužu. Guļamistabās visas atvilknēs bija atrautas. Uz grīdas mētājās veļa un apģērba gabali. Izsvaidīti apavi, apģāztas spuldzes. No pakaramajiem norautas drānas. Izvāzti atvilkņu saturi. Nepārprotami kāds bija meklējis vērtības, zeltu, dārg-

lietas, varbūt kādu rokas sprādzi vai gredzenu, ko uzmaukt pirkstā savai drauguļai. Mūžvecā postītāju, laupītāju kāre. Tēva darba istabā visas rakstāmgalda atvilknes bija uzlauztas, saturs izbērts uz grīdas, grāmatas no plauktiem izraustas. Arī šeit bija meklētas vērtības. Rūpnīcas attēlu albums saplosīts, norautiem vākiem gulēja zem galda. Pacēlu, atlobiju dažas grupu fotografijas, kur bija redzams mans tēvs, un iebāzu tās kabatā. Šo albumu ar skaistiem ornamentētiem dzeltenas ādas vākiem rūpnīcas darbinieki bija pasnieguši tēvam sešdesmitajā dzimšanas dienā. Tēvs to bieži cilāja un turēja uz sava rakstāmgalda.

Pie durvīm ieraudzīju nomestus noplēstos albuma vākus. Ļaunais cilvēks savā nepaticamajā iznīcināšanas un laupīšanas kārē bija gribējis skaistos vākus ņemt līdzi, bet tie bija izrādījušies par neērtiem un smagiem, un viņš bija norāvis ādu, kas laikam taču likās noderīga.

Arī ēdamistabā atklājās postaža. Trauku skapja stikli un daļa trauku sadauzīti. Pa grīdu mētājās satītu drānu saiņi. Turpat arī nomesta no albuma vākiem norautā dzeltenā āda. Par spīti drūmajam noskaņojumam, es pēkšņi iesmējos: mantas alkstošais „nacionalizētājs” bija grūti cietis izšķiršanās mokās. Spīduļu kāro žagatas dabu vairāk pievilka sudrabainais mirdzums. Zaglis bija atbrīvojis savas somas no drānām un izšķīries pievākt kapitālistu sudrabu. Toreiz vēl latviešu mājās visa kā bija diezgan. Pat laupītājs, ja vien tas nebija bādīgais krievzemnieks, ņēma mantas tikai ar izsmalcinātu izvēli.

Mēģināju uzminēt, kas šeit bija plosījies. Kāds aizvedējs vai vēlāks iebrucējs? Ko tāds laupītājs teiktu, plēsdams ādu no albuma vākiem, ja es pēkšņi parādītos dzīvokļa durvis? Laikam gan neko. Viņš tikai godīgi „nacionalizēja” pats uz savu roku. Nacionalizāciju taču bija paredzējis jau Ļeņins un pirms viņa — Markss. Laupītājs darīja tikai savu sociālistisko darbu. Un neglītā vārda laupīt vietā lietoja skamīgo svešvārdu — ekspropiēt.

Ari cilvēku izraušanai naktī no gultas bija ciešs sakars ar ekspropriāciju. Taču ērtāk, ja mantas īpašnieki nemaisās pievācējiem pa kājām. Cilvēku ķeršanas tikumu ekspropriētāji bija mantojuši no cariskās Krievijas. Krievi jau no turku kara laikiem rekrūšus nevāca godīgi, bet ķēra naktīs, izraudami no siltas gultas, tāpat kā tagad, vai pagrābdami no lauka, karstākajā siena laikā — uz divdesmit pieciem gadiem par karakalpu. Valdība strādāja ar samaksātiem uzrādītājiem un īpašiem ķērējiem, gluži tāpat kā šodien. Nekas nebija mainījies. Krievu tikumi bija tie paši, tikai darbības lauks un apmēri bija lieliski paplašinājušies. Tagad gūstīja arī vecus, bērnus un sievietes, lai mājās nepaliktu apraudātāji un sarūgtināti citu omās maitātāji.

Ja ļaužu ķērājiem būtu pieticis laika, kas zina, cik vispār latviešu būtu palicis Latvijā, bet par laimi iesākās karš.

Pirmo reizi pēc gara gada Rīgas ielās atkal redzēja smaidīgas sejas. Ļaudis nespēja apvaldīt priecīgo sajūsmu. Kā gan var priecāties par tik briesmīgu lietu kā karš? Bet šoreiz karš tika tieši izmisīgi gaidīts — kā vienīgais glābiņš.

Krievu laikraksti un radiofons vareni sabrašojās, solīdami drīzu uzvaru un briesmīgu atmaksu, bet kad vācieši par neuzvaramo izsludināto sarkanarmiju šķaidīja pēc patikas, krievus pārņēma bailes un drīzi vien pilnīga pānika. Savā nikumā krievi vēl pašā pēdējā brīdī ķērās pie pavisam atklāta terrora: čekisti un miliči ielauzās prominentu pilsoņu mitekļos un apšāva sabiedrībā pazīstamus ļaudis: skolu departamenta vicedirektoru Arnoldu Čuibī un viņa dēlu, pazīstamu architektu, senāko prezidenta Ulmaņa adjutantu pulkvedi Lūkinu un daudzus citus. Šos varoņdarbus izsludināja ar ielu stūros izlīmētiem plākātiem. Par iemeslu „sodam” bija uzdoti nošauto dzīvokļu ielas pusē pavērtie logi, caur kuriem tie signalizējuši vācu lidmašīnām.

Kad dažu virsnieku dzīvokļos apcietinātāji sastapa pretošanos un vairāki iebrucēji krita, Čeka mainīja taktiku. Izraudzītajam upurim piezvanīja pa tālruni un laipni lūdza atnākt, ne jau uz Čeku, bet

tikai uz milicijas iecirkni, noskaidrot kādu gluži nevainīgu „technisku” jautājumu. Tā iekrita gleznotājs Ārtūrs Jūrasteteris, mans labs paziņa. Viņš bija atjautīgs, izmanīgs vīrs, veikls diskutētājs un strīdnieks, bet izšķirīgajā brīdī viņam bija pietrūcis attapības.

Par laimi pilsētā drīzi iestājās galīgs apjukums. Terroram vairs neatlika laika. Redzēdami, ka ne partijas vadībai, ne armijai vairs nav nekāda padoma un atklādami, ka visi augstākie Maskavas pārstāvji jau aizbēguši, sīkie krievi un latvieši-ielikteņi sāka glābties kā mācēdami un spēdami, neorganizēti, katrs uz savu roku. Veidojās grupiņas, kas raudzīja tikt pie kāda kravas automobila. Šoferus pa laikam spieda braukt līdz ar varu, draudot nošaut. Daudzi vēlāk atgriezās mājās, pa ceļam kaut kā nobēguši no savām mašīnām.

Staigāt pa Rīgas ielām kļuva bīstami, bet cilvēki riskēja, bija gandarījums novērot, kā krievi bēg.

Daudzās vietās pie iestāžu namiem un partiju nieku dzīvokļiem redzēja piebrauktus kraviniekus, ap kuriem kūņojās ļaudis. Gandrīz kā deportāciju „akcijā!” Tikai šoreiz tas viss notika nevis naktī, bet gaišā dienā. Lielā steigā spēkratos sameta paunas, uz tām sasēdās ļaudis, un vezumi ripinājās projām pa Leņina ielu — pa daudz apdziedāto „Leņina-Štaļina gaišo ceļu” uz Vidzemes šosejas pusi. Baumoja, ka atkāpšanās uz Krievzemi caur Daugavpili esot jau nogriezta.

Pilsētai cauri lielā nekārtībā atkāpās dažādas karaspēka daļas, parasti bez apbruņojuma, kas bēgot bija pamests. Līki sagumuši, novārguši, izbadējušies krievi klimta pa bruģi pagalam sadriskātos apavos: brezenta stulmeņi neturēja tālu ceļu. Daudzi kareivji bija aptinuši kājas ar lupatām un nosējuši tās ar auklām. Bieži bēdzēji gulēja pūlišos, sabrukušī, sakņupušī ielas malā, aizmigušī pārguruma miegā. Šīs daļas bija zaudējušas sakarus ar priekšniecību un vispār nemaz nezināja, kur atrodas. Gar karavīriem labākais bija iet garām ātri, bet ne steidzīgi, un neskatīties ne pa labi, ne kreisi, it kā iela būtu tukša. Niecīgākā ziņkāre vai interese

modināja aizdomas, un tad cilvēka dzīvība karājās mata galā.

Gadījās, ka uz Elizabetes ielas stūra man piestājās krievu virsnieks un prasīja, lai pasaku viņam, kur tas īsteni ar savu grupu atrodas. Viņš atplēta karti un rādīja ceļus, pa kuriem bija atnācis šurpu. Bet tā bija Lietuvas karte, un viņš domāja, ka atrodas Kauņā! No tā varēja spriest, cik labi bija apmācīti sarkanarmijas virsnieki.

Bija nelāgs stāvoklis. Atklāt krievam viņa kļūdu nozīmēja pierādīt viņa muļķību. Bet tas komplekšainajā „plašajā” krievu dvēselē modinātu skaudru niknumu. „Nokniebt” civilistu, izlādējot apvainojumu un dusmas, bēgošajam krievam bija nieka lieta. Tāpēc dūru vien ar pirkstu Nemunā, pieņemdams to par Daugavu un rādīju, lai krievs soļo tikai taisni uz austrumiem.

No bailēm iedragāt savu prestižu, „zaudēt seju,” cieš visi krievi, augsts vai zems. Stāsta, ka slimais Staļins izkritis no gultas un nobeidzies uz grīdas savos izkārņījumos, jo nespējis vairs pārvaldīt sava ķermeņa funkcijas. Neviens neiedrošinājies iet iecelt viņu gultā, baidīdamies, ka despots liks nogalināt lieciniekus, kas redzējuši viņu tik nožēlojamā stāvoklī.

Spiestuvē mašīnas klusēja. Priekšnieki bija aizbēguši, palikuši tikai strādnieki, visi smaidīgi, omulīgi. Šo to no mašīnām bija mēģināts nomontēt un aizvest, bet darbi bija pamesti, un montētāji aizsteigušies tāpat tukšā.

Apstaigāju redakcijas telpas. „Atpūtas” istabā visas mantas stāvēja savās vietās, tikai ļaudis bija prom. Kamēr es tur grozījos, zvanija tālrunis. Tā bija Mirdza Ķempe. Viņa satraukti jautāja, vai redakcijā neesot redzēts Ēriks Ādamsons. Viņa taupot vienu vietu smagajā mašīnā, meklējot Ēriku pa malu malām, zvanoties uz visām pusēm, jo braucēji vairs nedrīkstot ilgāk gaidīt. — Ērika redakcijā nebija, un Ķempei bija vien jābrauc vienai.

Vēlāk uzzinājām, ka dzejnieks nebūt nebija taisījis sievai līdz uz Krieviju, bet kopā ar Aleksandru Čaku devies kājām uz Vidzemi pārļaut

vācu ienākšanu uz laukiem, kaut kur pie Vestienes. Vāji soļotāji, viņi gan nebija tālu tikuši, bet gadījies labsirdīgs laucinieks, kas nogādājis pārgurušos bēgļus pēc piederības savā pajūgā.

Čaks jau bija izdzīvojis pa Krieviju Oktobra revolūcijas juku laikā un atkārtot pieredzi viņam nebija ne mazākās vēlēšanās. Kad pēc trim gadiem sarkanie kollēgas atkal atgriezās, par šo „nodevību” Čaku smagi spaidīja. Lika viņam strādāt tikai garlaicīgākos un grūtākos redakcijas darbus un maksāja bada aldiņu. Lai gan viņš cenzdamies lida vai no ādas laukā, dūšīgi pantodams par brīnišķīgo dzīvi zem „cēlās zvaigznes,” greisirdīgie partijnieki, tagad lieliski piepūtušies paštaisnībā, lika viņam pastāvīgi bailoties par savu stāvokli. Nožēlojami bija pēdējie gadi lielā dzejnieka mūžā. Sevišķi smags stāvoklis izveidojās 1949. g. sākumā, kad ar partijas dzejdara Baloža vārdiem izsakoties: „Izvērsās asa cīņa pret tā sauktajiem kosmopolītiem — ļaudīm, kas pauž buržuaziskas idejas un kam sava Padomju Dzimtene nav dārga.” Brutālais dižvīrs Arvids Pelše atklāti nodēvēja Čaku par „padomju patriotismam nederīgu meņševiku.” Ja līdz tam Čaks vēl bija cerējis kaut kā savienot savu dzejnieka eksistenci ar partijas ģenerāllīniju un priekšnieku prasībām, tad šinīs marta dienās viņš cerības zaudēja.

Bet pats es pazīstu tik šaubu skarbos sviedrus,  
Kur jūta beidzamā kā ziedi salnā nikst.

Drīz vien Čaks nomira. Nepilnus 48 gadus vecs, labākā spēku un spēju briedumā.

Apģāda birojā skanēja balsis. Kasieres smaidot un jokoļot izmaksāja algas dažiem atnācējiem. Satiku Valdemāru Kārklīņu un viņa istabas biedru. Visi bija pacilātā omā, visiem bija jocīgi nostāsti par krievu bailēm un trako bēgšanu.

Caur logu redzējām aizsnājam Arvidu Griguli, toreiz vēl kalsenu, slaidu jaunu cilvēku. Nevarēja ne iedomāties, ka viņš dienās pārvērtiesies par buržuaziski masīvu saimniekpaņu. Gluži bālu seju, neredzošu skatienu viņš gāja, ar vienu roku at-

balstīdamies gar sienmali. Liekas, viņš bija kaut ko nokavējis vai arī draugi nebija gaidījuši. Ne redakcijas pagalmā, nedz arī tuvumā uz ielas vairs neredzēja nevienas kravas mašīnas. Gribējās uzsaukt: Steidzieties pie Ķempes! Viņai ir vēl viena brīva vieta! Bet gan jau viņš pats atrada vietu, kur piemesties uz kādas krievu vāgupakaļas.

Kavēties apgādā nebija nozīmes. Gāju mājās, cik iespējams vairīdamies no kareivju grupām, mākslotā vienaldzībā skatīdamies tikai uz priekšu, kā caur plēsīgu zvēru dārzu. Veikalos vēl varēja sagrabināt šo to ēdamu. Nolēmu, ka beidzot varu atgriezties dzīvoklī un tur sagaidīt vācu ienākšanu.

Daugavmalā dzirdēja kaujas troksni. Tõrņakalnā jau atradās vācieši, bet tā kā tilti bija uzspridzināti, iznāca laiciņu pagaidīt, iekāms vācieši ar likumu, pāri Doles salai, tika mūsu krastā.

Vēlā, siltā naktī cauri Rīgai liku loču soļoja vācu rota. Ielas malās pulcējās rīdzinieki ar ziediem. Tas bija ērmīgs brīdis. Prieks par komunistu patriekšanu bija izdzēsis gadu simteņos iesakņoto naidu pret vāciešiem. Krievi bija to panākuši viena gada laikā, normu stachanoviski pārsniedzdami ar lielu uzviju. Rīdzinieki gavilēja, prieka asaras raudādami.

Vācu puīši nemaz neatgādināja lempīgos, drūmos, glūnīgos, mūžam aizdomīgos „vaņķus.” Tā bija svaigi iesūtīta izlases rezerves daļa. Stalti jaunekļi, brūni iedeguši, inteligentām, smaidīgām sejām. Atlocītām piedurknēm, atpogātām apkaklēm. Svaiga vēsma no Eiropas. Viņi gāja dziedādami, apbērti ziediem. Nespēju saprast, kur aplenkajā pilsētā bija piepeši radies tāds lērums ziedu?! Vesels ziedu kalns pacēlās pie Brīvības pieminekļa. Radiofona skaļruņi dārdināja Dievs, svētī Latviju!

Vēsturnieki jau sen vienojušies, ka vācieši karu ar krieviem viegli uzvarētu un komunistisko režīmu likvidētu, ja vien attaptos dot okupētajām zemēm, ja ne tieši patstāvību, tad krietnu autonomiju un pašvaldību. Un — ja būtu izturējušies cilvēcīgāk pret milzīgajiem krievu gūstekņu bariem, kas bija padevušies, cerībā atkreatīties no ienīstās komunistu despotijas. Bet vācu vadoņi bija akluma sisti.

Lai arī vācieši visumā paturēja krievu īstenotās nacionalizācijas, zināma kultūras brīvība Latvijai tomēr tika piešķirta. Veidojās atkal latviešu laikraksti un apgādi, sarosījās teātri.

Krievu Čekas nams pavērās apskatīšanai. Tur atklājās mocītavas, būri un krātiņi, kuros ieslodzītie cietumnieki bija spīdzināti ar pārmērīgu gaismu, ar karstumu un aukstumu. Atklājās nagu mauktuves un kaulu lauztuves. Gumijas sienu seģām izklātas šautuves ar sili grīdā asiņu aiztecinašanai. Cik vientiesīgi mēs bijām pirms brīvvalsts bojā iešanas fantazējuši, ka komunisti būs, līdz ar savas varas nostiprināšanu, civilizējušies, humanizējušies. Tieši otrādi, tie bija tikai daudzkārtīgi uzasinājuši sistēmai būtisko sadismu.

Atklājās Čekas, NKVD dokumentu glabātuves, kartotēkas, saraksti un reģistri. Šo to Čekas ļaudis bija sadedzinājuši un iznīcinājuši, bet, savu ādu glābdami, aizlaidušies, darbu nepabeigdami. Un tā vienu dienu kāds paziņa ataicināja mani uz Čekas namu un pasniedza deportējamo ļaužu sarakstu, ko savai rūpnīcai bija sastādījis komisārs Žanis Gnēze.

Kā pirmais bija minēts bijušais direktors Bernards Velks ar dēlu, meitu un meitas ģimeni.

Sekoja daži austuves meistari ar ģimenēm, vairāki vienkārši strādnieki, audēji, Valža Lencinieka vecāki un svainis ar ģimeni. Pats Valdis Lencinieks jau bija pazudis daudz agrāk. Tik dārgi maksāja viņam un viņa dzimtaj pretimrunāšana nacionalizācijas dienā un pretošanās nāves sodu pieprasīšanai policistiem.

Sen jau man bija aizdomas, ka neviens cits kā Gnēze ir gādājis par mūsu ģimenes iznīcināšanu, bet tiešs pierādījums tomēr nāca kā spēcīgs šoks. Šī cilvēka būtiskā nelietība atdarīt labu ar ļaunu šķita pavisam monstroza.

Gnēzes sarakstā bija vēl atzīmēti trīs sveši sieviešu vārdi. Atmiņā iespiedās negramatiski rakstītais Kristīnes Zabis vārds. Vajadzēja taču teikt — Zabe. Visām trijām bija dzīvesvieta Sarkandaugavā, Zāgeru ielā, bet katrai savā namā. Sarkan-

daugavā, cik varēju atcerēties, neviens mūsu strādnieks nedzīvoja. Bet toreiz gar šim trim nezināmajām es galvu vēltīgi nelauzīju.

Saraksta beigās zem komisāra Žaņa Gnēzes skolnieciskā paraksta savu vārdu bija pavilcis arī mūsu Valdemāra ielas sētnieks.

Pilns atriebības domu, es devos taisnā ceļā mājās ar cietu lēmumu nodot sētnieku žandarmiem.

Sētnieks bija grūti nosakāma vecuma vīrs ar šauru, glūnīgu zebiekstes seju, allaž ģērbies nenosakāmas krāsas saņurcītās drānās. Vai nu viņu kāds jau bija brīdinājis, vai arī es izskatījos pārlietu nikns, bet mani ieraudzījis, viņš nobālēja, atkrita stūrī pie slotām un, iekāms es paguvu viņam ko pārnest, jau lūdzās, zvērēja un taisnojās, ka nav vainīgs, ka vienmēr runājis tikai taisnību. Ja viņam prasīts, vai namā dzīvo Velki, viņš taču nevarējis to noliegt! Tad viņam pašam būtu beigas kā kaitniekam un sabotierim, bet nama apdzīvotājus Čeka noskaidrotu tā kā tā. Parakstīdamies zem saraksta, viņš tikai apliecinājis, ka adrese pareiza. Vai es tiešām domāju, ka viņš varējis čekistiem pretoties? Brīdināt sarakstā minētos nebijis iemesla: viņš vispār nezinājis, kādam nolūkam sarakstu gatavo! Bez tam viņam uz stingrāko piedokudināts klusēt. — Arī sētnieka sieva, Baigajā gadā nobarojusies itin kupla, sāka vaimanāt, ka mana sūdzība nozīmēšot sētniekam tikpat kā drošu nošaušanu. Un tā es, ne vārda nepateicis, riebuma pārņemts, uzgriezu viņiem muguru un aizgāju. Spiegs un ziņotājs sētnieks, saprotams, bija, jo šinī ziņā Rīgas sētnieki apklājuši sevi ar nevīstošu nodevēju slavu.

Kad pēc šī notikuma sētnieks mani redzēja uz ielas vai pagalmā, tad allaž ar steigu norāva cepuri, bet es nespēju sevi piespiest pat paskatīties uz viņa pusi.

Jau pašās pirmajās vācu okupācijas dienās es aizgāju uz rūpniecību. Tur vadīja sajukums. Strādnieki un kantora darbinieki neziņā pulcējās gaitēnos. Mani saņēma ar gavilēm kā sen gaidītu draugu. Tas mani krietni vien pārsteidza, jo visu

gadu, kamēr tur valdīja Gnēze, nebiju austuvē rādījes. Meistari, nodaļu vadītāji, grāmatveži, visi sūdzēja savas bēdas, skaitīja aizvestos un bija pilnīgā pārliecībā, ka es tagad uzņemšos rūpnīcas vadību. Gluži pats no sevis izveidojās kaut kas līdzīgs mītiņam, un strādnieki nemitīgi sauca manu vārdu. Ja es būtu aizgājis uz rūpnīcu dažas dienas vēlāk, ļoti iespējams, ka es atkrātītos no visiem pienākumiem. Bet es biju svaiģi saņēmis ziņu par Gnēzes nodevību, un man šķita, ka tēva piemiņas dēļ man kaut kas jādara, un tā, gluži pret paša gribu, es apņēmos — pagaidam kļūt par direktora vietas aizstājēju. Šoreiz patiesi — uz darba tautas vēlēšanos, pēc strādnieku vienbalsīga pieprasījuma.

Nekavējoties uzsāku darbu kārtošānu, jēlvielu krājumu apzināšanu. Taustīju sakarus ar jaunajām valdības iestādēm. Visi rūpnīcas krājumi bija krietni paputināti, bet, izmantojot dažādus senus sakarus, man veicās daudz ko izkārtot. Dažas nodaļas atsāka darbu jau otrā dienā, un drīz vien rūpnīca strādāja pilnā sparā, ražodama tekstilijas vācu armijas vajadzībām.

Daudz esmu domājis par šo pārsteidzīgo atkal-saistīšanos ar rūpnīcu. Tieši vācu okupācijas gados pavērās teicama izdevība mainīt arodu, kļūt par literātu, rakstnieku. Kultūras laukā vācieši atļāva mums nesalīdzināmi lielāku brīvību nekā krievi. Vāciešiem nepiemita komunistu slimīgā dzīņa iznīdēt visu, kas bijis pirms viņiem. Latviešu kultūras dzīve, pēc Baigā gada pamiruma, atkal atsāka puslīdz normālu, brīvvalsts laika gaitu. Bija gan cenzūra, bet ja tieši neaiztika vāciešus, varēja rakstīt un iespiest visu, ko vien gribēja. Ja šad tad vācu cenzori, rādīdami, ka nav atsūtīti tikai dīkošanai, sagudroja aizliegumus, tad ar viņiem tomēr varēja strīdēties. Bieži viņi ļāvās pierunāties un aizliegumus atkal atcēlā. Salīdzinot ar krievu spaidiem un cenzētāju stulbumu, vācu laiks šķita jau lielākā brīvība.

Avīzes atkal sāka izskatīties pēc avīzēm, grāmatas pēc grāmatām. Tajās rosījās domu un ieskatu dažādība, nevis tikai beigtais marksisma klišejas.

Zelta ābeles apgāds turpināja izdot un izkopt savas greznās mazgrāmatīņas. Kad komunisti atgriezās, viņi šo modi pārņēma un zeltābeliskā sikgrāmatīņu tradīcija tiek Latvijā turpināta vēl šobaltdien, tikai, saprotams, daudz proletāriskākā veidā, lietojot sliktu papīru un smirdošu drukas krāsu un limi.

Par kreisiem apzīmētos literātus neviens neaicināja. Kādu laiku pastāvēja aizliegums publicēties Ērikam Ādamsonam, Plaudim, Aleksandram Čakam, bet drīzi vien to atcēla. Čaks iespītējās un vācu laika izdevumos nepiedalījās. Un tomēr, vācu gadi bija ražīgākie viņa mūžā. Viņš strādāja pie trim milzīgām poēmām par Rīgu un labprāt lasīja garus fragmentus draugiem un paziņām. Kad pēc trīsdesmit gadiem cenzūra atlāva publicēt izsijātus Čaka „kopotos rakstus,” izrādījās, ka daļēji saglabājusies tikai drāmatiskā poēma „Matīss kausu bajārs.” Kas noticis ar pārējiem, krietni apjomīgākiem manuskriptiem, nav zināms. Par komunistiem tur nebija nekas rakstīts, un tāda dzeja krieviem nebija vajadzīga. — Arī Ēriks Ādamsons vācu laikā ar pseidonīmu Eriks Rīga uzrakstīja savu vienīgo romānu. Ar visiem ierobežojumiem, vācieši necentās saindēt mūsu garīgo gaisotni tā kā krievi. Mākslinieks vācu laikā tomēr varēja elpot. Neviens nespieda cildināt režīmu. Pietika, ja tam nepieskārās.

Arī gleznotāji un grafiķi strādāja pilnā sparā. Viņu darbiem bija plašs noiets. Pirka vācu virsnieki un karavīri, pirka partijas ļaudis un civilisti. Dažs labs tagadējais LPRS Mākslas akadēmijas profesors, Tautas mākslinieks un sociālistiskā darba varonis taisīja labu naudu, gleznodams nolādētajiem fašistiem.

Izstādes rīkoja nepārtrauktās virknēs. Sarādās daudz gleznu salonu. Kāda starpība ar krievu gadu! Krieviem, ne militāristiem, ne civilistiem, nevarēja ne prātā ienākt iegādāties — gleznu! Līdz tādai kultūrai viņiem bija vēl tālu. Un pat ja kādam no viņiem būtu radusies interese, tad tas nedrīkstēja pat paskatīties uz buržuju darinājumu pusi, bailēs, ka nenoziedzās pret komūnismu.

Atskatoties pagātnē, jāteic, ka patiesi neesmu pratis veidot savu dzīvi. Dzīve, apstākļi veidojuši mani. — Es sirsnīgi domāju, ka palikšu rūpniecā tikai pagaidām, īsu laiciņu, kamēr tā iekustas. Bet viens darbs vilka otru, veidojās sakari un saistības, kurus nenācās viegli pārtraukt. Jutu arī, ka man piemīt zināms vadītāja ķēriens. Man veicās virzīt, kārtot, mudināt un — ātri un noteikti izšķirties. Spēja ātri izlemēt, pēc mana tēva domām, bija katras prāvākas, sarežģītākas iestādes vadītāja galvenais tikums. — Līdz ar veiksmi radās lepnums. Gribējās parādīt vāciešiem, ka mēs neesam sliktāki meistari. Kas zina, varbūt pat labāki? Radās izdevība vairākkārt apmeklēt Vāciju — Chemnicas tekstilakadēmiju, Reutlingenas trikoaudēju skolu, Reichenbachas rūpniecības, pārvest jaunas ražošanas metodes. Pat dažas mašīnas īpašiem smalkdarbiem. Kad vācu frontes apstājās un sāka slidēt atpakaļ, darbs karam vajadzīgajā rūpniecībā pasargāja no iesaukšanas armijā.

Leģiona dibināšana nebija laimīga iedomā. Patiesībā kalkulācijas kļūda. Igauni un lietuvieši prata no tās izvairīties. Latviešu asiņu piešķirces nepietika, lai grozītu lielā kara iznākumu un atjaunotu Brīvo Latviju. Bet bailes vēlreiz nokļūt staļinistu rokās bija tik lielas, ka neļāva domāt skaidri.

Krievu vēsturnieki, rakstnieki un publicisti aprakūši vācu okupācijas gadus zem mīkīgas apvainojumu un lāstu lavīnas. Par fašistu briesmu darbiem sarakstīti vesels kalns romānu, stāstu, lugu un scenāriju. Saražotas neskaitāmas filmas, kas apvaino un nolād vāciešus. Krievi dēvēja vāciešus par necilvēkiem, fašistu zvēriem un trakiem suņiem. Katram padomijas literātam tas bija obligāti jāatkārto un jāpiedalās kopējā korī.

Tas viss tika darīts cerībā, ka šausminoties par vāciešiem, aizmirsīsies krievu pašu negantības. Šoreiz sociālistiskais reālisms arī teorētiski vairs neprasija pieturēšanos pie realitātes, bet atļāva rakstītāju fantāzijai pilnīgu brīvību. Padlatviešu literātiem toni uzdeva pirmrindnieks Andrejs Upīts. Tikko paguvis paslēpties no kara aiz Volgas,

Kstiņinā pie Kirovas, ko senāk dēvēja par Vjátku, viņš naski rakstīja stāstus par briesmīgajiem fašistiem, kas kā kamibāli „pat dzīvus bērņus rija.”

Bērņus jau nu vācieši nerija, bet neteiksim, ka tie bija kādi eņģeļi. Hitlerieši bija daudz mācījušies no staļinistiem. Darbojās vācu NKVD — Gestapo, netrūka vajāto un cietēju, pastāvēja koncentrācijas nometne pie Salaspils.

Šo nometnes vietu krievi vēlāk lika apgādāt ar „memoriālo ansambli” fašistu briesmudarbu mūžīgajai piemiņai.

„Aiz šiem vārtiem vaid zeme,” stāv rakstīts uz lielā betona bluča, kas smagi paceļas pāri ieejai Salaspils nometnē. Arī tālāk klajumā izvietotās lielās, lauzītās, traģiskās mocekļu figūras iespaidīgi pauž mākslinieku dziļo iejūtu un sašutumu. Neskaitāmas ekskursijas un skolēnu grupas apmeklē Salaspili. Tur pulcējas arī tūristi, kas atbraukuši apciemot savu dzimteni. Patiesībā Salaspils ir viena no vispirmajām vietām, kur viltīgi izskolotie tūristu pavadoņi ved savas grupas skatīties un šausmināties par fašistu mežonībām.

Bet ikviens latvietis, kas stāvējis vareno, draudīgo blučavārtu priekšā, skaudri jūt, ka šī uzpūstā Salaspils mocītava ir tikai piliens jūrā, salīdzinot ar milzīgo nometņu vaļņurumu Sibīrijas tundrās un taigās. Salaspils apmeklētājs jūt un zina, ka virs ieejas cementa masīvā jāiededzina vēl daudzi citi nosaukumi, kurus padomju cilvēki nedrīkst pieminēt, bet kurus latvieši nedrīkst aizmirst:

Abeza, Ačinska, Achmoļinska, Āndigarka, Ārkagala, Babinska, Barnauls, Balčaša, Bičura, Bratska, Čerepovecs, Čuka, Dņeprodzeržinska, Dolgij Most, Dorofejevka, Dudinka, Džambula, Džeskažgona, Ekibastuzs, Gorkija, Hatanga, Igarka, Indigarka, Inta, Kamdalakša, Kanska, Karabaša, Karaganda, Kokčetova, Kotlasa, Kožva, Krasnoturinska, Krivoi Rog, Krutinska, Kurčinska, Ļesozavods, Magadāna, Mariinska, Molčanova, Murmanska, Nachodka, Narima, Noriļska, Nazuvajevka, Novosibirska, Olovjannaja, Orotukana, Ozernaja, Pečora, Potma, Polovinka, Sachaļinska, Saleharda, Siktikvara, Soļi-

kamska, Sosnovka, Spaska, Taišeta, Tavda, Tun-  
dinska, Turuchanska, Uchta, Ustj-Kamčatka, Ustj-  
Najanska, Ustj-Nera, Ustj-Vima, Verchojanska,  
Verchņeuraļska, Veselano, Vitegra, Vorkuta, Zir-  
janka un daudzas, daudzas citas politisko mocekļu  
mērdētavas neaptveramajā GULAG a „archipelagā,”  
kur cietuši, mocīti un miruši bez tiesas notiesātie  
latvieši.

Lielākā daļa no šīm nometnēm darbojas vēl  
šobaltdien, divdesmit gadus pēc Staļina nāves,  
kam krievu vēsturnieki uzveļ atbildību par šo  
„sistēmu.” Pie tam šie ērmīgie nosaukumi neap-  
zīmē vis tikai kādu vienu, atsevišķu nometni, bet  
parasti varenus nometņu ķekarus!

Un tikai tad, šī garā daudzrindu saraksta beigās  
varētu pieminēt arī mazo, atsevišķo Salaspils no-  
metni, ar piezīmi, ka tā vācu okupācijas laikā pa-  
stāvējusi apmēram divarpus gada.

Memoriālais ansamblis! Kāds kropls svešvārdu  
sačupojums, itin kā partijniekiem būtu neērti vai  
tie baidītos sacīt vienkārši — pieminēklis. Krievu  
komūnisti arvienu slēpuši savus noziegumus aiz  
smalkiem svešvārdiem: ekspropriācija, nacionali-  
zācija, represēšana, likvidācija. Cik prasti skanētu  
rīkojums: Spīdzināt! Nošaut! Atņemt mantu un dzi-  
vību! — Jāizsakās inteliģentāki! Komūnisti taču  
arvienu ilgojušies būt — kulturāli. Vismaz pasaules  
acu priekšā.

Jauzdami, ka Salaspils lieta samērā ar pašu  
grēkiem ir pārāk plāna, (tai izgājuši cauri 7000, pēc  
citām ziņām tikai 4000 ieslodzīto), krievi par varēm  
tiepjas un pie katras izdevības daudzina, gan pašu  
mājās, gan cik spēdami arī ārzemēs, par latviešu  
līdzdalību židu iznīcināšanā. Tā nu ir pārāk acīm  
redzama ļaunprātība piedēvēt latviešiem vāciešu  
darbus okupētā zemē, kurā latviešiem nebija ne-  
kādas teikšanas. Par latviešu attieksmēm ar židiem  
drīkst spriest vienīgi sakarā ar brīvvalsti. Brīvās  
Latvijas laikā šīs attieksmes bija korrektas un mier-  
mīlīgas. Valdība atbalstīja židu skolas un teātrus,  
un nevienam latvietim nenāca ne prātā liegt židiem

pilsoņu tiesības. Latvijas teritorijā nekad nav noticis neviens židu grautiņš, kādi cara Krievijā bija parasta lieta. Tiem židu rakstniekiem, kas ceļ latviešiem neslavu, vajadzētu nokaunēties un atcerēties, ka Baigajā gadā jūnija deportācijas vadīja židu tautības čekists, Šustins, ar lielu vairumu tādu pašu palīgu. Un tomēr, netrūka latviešu, kas riskēdami ar savu dzīvību, aiz tīras cilvēcības vācu laikā slēpa savus židu paziņas malkas pagrabos un nereti arī dzīvokļos iekārtotās slēptuvēs.

Krievi ceļ milzu brēku par Audriņu ciemu Latgalē un sādžām Batkrievijā, kuras vācieši nopostīja, cinīdamies ar partizāniem. Bet cik ciemus krievi neiznīcināja, ielauzdamies Rītrūsijā un Pomerānijā, kur neviena partizāna nebija? Krievi iztirīja no vietējiem iedzīvotājiem veseļas pilsētas kā Karalaučus un Tilziti, pārdēvēja tās krievu vārdos un nometināja tur savus cilvēkus. — Miesnieki jau bija abas šīs lielās tautas, tikai krievu vēriens ir vismaz desmit — ja ne simtkārtīgs.

Jāu pirmajos Ziemsvētkos kļuva redzams, ka līdzšinējā kara laime vāciešus atstājusi. Viņi neprata saņemt uzvaru, kas pati gūlās rokās, neprata izmantot okupēto vai „atbrīvoto” tautu un zemju pirmo sajūsmu, neprata ieņemt Ļeņingradu un Maskavu, bet izšķieda savus spēkus Ukrainas stepēs un Lībijas tuksnešos. Izrādījās arī, ka ziemas karā vācieši neizprotamā vieglprātībā nebija nemaz gatavojušies, bet ziema, kā par spīti, iestājās tieši bargākā, kāda jebkad piedzīvota. Sākās arī sabiedroto vientiesīgā beznoteikumu palīdzība krieviem. Vācu frontes apstājās un pamazām sāka drupināties atpakaļ. Ienāca ziņas par krievu „pašnāvnieku” neatlaidīgajiem uzbrukumiem.

Kāds mūsu rūpnīcas darbinieks, kas pirmā sajūsmā pievienojās vācu spēkiem, bija ziemas kaujās pie Maskavas ievainots. Ķerot saliekto roku elkonī, lode bija cājusī līdztekus kaulam līdz delnai. Daudz maz roka bija saglābta, un pastāvēja cerība, ka pēc ilgākas ārstēšanas to varēs kautcik lietot. Kādu dienu viņš atnāca apciemot rūpnīcu. Senāk liels smējējs un joku teicējs, tagad viņš tikai retumis

rūgti pasmīnēja un visas valodas nobeidza ar stāstu par krievu uzbrukumiem aizputinātajos Piemaskavas mežos. Runādams viņš skatījās ļaudīm cauri, kautkur izplatījumā, pārdzīvodams to visu atkal un atkal no jauna.

— Krievi, Sibīrijas rezerves, bija briduši cauri brikšņiem un liesajiem priedulājiem frontāli, bez vairīšanās vai slēpšanās, tieši virsū vācu ložmetēju lizdām. Vācieši bija šāvuši un šāvuši, dzesinādami ložmetēju stobrus ar sniegu, bet izbadinātie krievi, pīdamies garajos, rūzganajos šīņos, bija bariem plūduši virsū kā nebeidzama, neatlaidīga straume.

„Tās nebija kaujas, bet slaktiņš,” viņš stāstīja. „Šie cilvēki nāca skaidrā nāvē. Priekšā vācu ložmetēji, aiz muguras politruku patšautenes. Kamēr dzesējām ieročus un mainījām stobrus, viņi reizēm pienāca tik tuvu, ka viņu ieplestajās, gaišajās acīs bija skaidri redzams truls izmisums, gulēja necerība. Šie ļaudis nebija mūsu ienaidnieki, tie bija mocekļi, režīma upuri! Viņi ienīda varu, kas dzina tcs nāvē. Labāk būtu iedevis šādam nelaimīgajam gabalu maizes, guldzienu degvīna. Nez, kad viņš bija ēdis? Nāvei nolemtos krievi velti neēdināja. — Bet tā vietā mēs sakodām zobus un šāvām. Mēs cīnījāmies ar komunistiem, nogalinādami viņu režīma pretiniekus! Un ja šie mocekļi atkāpās, tūdaļ aizmugurē, krūmos, sprakšķēja politruku patšautenes un apguldīja tos, kas vēl bija atlikuši. — Nereti šos neapmācītos rekrūšu barus dzina uzbrukumā neapbruņotus, jo krieviem tobrīd vēl smagi trūka ieroču. Viņiem bija pavēlēts pievākt ieročus no kritušajiem jau nopļautajos viļņos. Un kritušie gulēja mūsu stobru priekšā garās apsarmojušās kaudzēs un vālos. Nereti pa četri, pieci, cits uz cita.

Tāds bija pānikas apjukuma pārņemta Staļina ziemas karš. Neprātīgie un patiesībā nevajadzīgie uzbrukumi iestingušajai, bezdarbīgajai vācu frontei bija viens no iemesliem, kas pārliecināja sekmīgo Maskavas aizstāvētāju, daudzapbalvoto ģenerāli Vlasovu pāriet vācu pusē un mēģināt atbrīvot Krieviju no režīma, kas ar cilvēkiem un cilvēcību vairs nerēķinājās nemaz. — Nedaudz vēlāk,

Volchovas ielenkumā, Vlasovs saņēma pavēli Staļina metodi turpināt, un tas vienkārši nebija ģenerāļa spēkos.

Pamazām, pirmajam nobīlim noplokot, arī Staļins un viņa uzticamie maršali iemācījās apieties ar cilvēkiem drusku taupīgāk. Tomēr, līdz pat kara beigām palika spēkā pavēle, ka sarkanarmietis nekādos apstākļos nedrīkst padoties gūstā. Tas drīkstēja vienīgi mirt. Kad pēc kara sākās sarunas par gūstekņu apmaiņu Eiropā, krievu ārlietu komisārs Molotovs skaidri deklarēja, ka Sarkanarmijai iemaināmu gūstekņu nav, ir tikai dezertieri. Un kā tādi visi repatriētie arī tika sodīti.

Kara brutalitāti smagi vairoja Staļina un partijas izmisīgā piepūle iesaistīt partizānu aizmugures „tautas karā” okupēto apgabalu mierīgos iedzīvotājus. Un ne jau ar labu, bet ar draudiem, provokāciju un slepkavībām. Nabaga ļaudis Baltkrievijā, Polijā, Ukrainā, Balkānos karājās starp divām nāvēm — vācu sodiem un krievu atmaksu. Vēlākos gados uzpūstajās varoņteismās krievu rakstnieki un vēsturnieki partizānu nozīmi pārlietu pārspilē. Partizāni neietekmēja kara iznākumu. Tie varēja mierīgi turēt rokas klēpī un — palikt dzīvi. Vāciešus salauza sabiedroto masīvā bumbošana, kas sagrāva vācu kara rūpniecību. Hitlerieši bija smagi kļūdijušies, neapbrēķinot pareizi savu pretinieku milzīgās cilvēku un materiālu rezerves.

Ja ziemas karš pierādīja, ka vācu ieroču varai ir robežas, tad Staļingradas katastrofa nākamajā gadā skaidri liecināja, ka vācieši karu zaudē. Prātīgi ļaudis būtu meklējuši iespējas karu drīzāk izbeigt, bet saprātīgu vadoņu nebija ne vienā, ne otrā pusē. Sabiedrotie, Staļina iespaidā, tiepās, ka vāciešiem jākapitulē bez noteikumiem. Tas lika viņiem saslēgties ciešāk un cīnīties izmisīgāk. Daudzi miljoni dzīvību aizgāja bojā vadoņu nesaprātīgās spītības dēļ.

Nebija ilgi jāgaida un vācu frontes „iztaisnojās” līdz Latvijas robežām. Tad dzirdējām par kaujām Latgalē, pie Aiviekstes, pie Cēsaines. Sekoja Jel-

gavas iznīcināšana un krievu iebrukums Kurzemē līdz pat Tukumam. Latvija bija zaudēta. Neizsakāmi derdzīgi skanēja Dievs, svēti Latviju krievu radiofonos, pamišus ar gavilēm un solījumiem jau drīzi „atbrīvot” Rīgu. Ko krievi cerēja piekrāpt ar Latvijas himnas skandēšanu? Vai arī tā bija tikai priegāšanās? —

Esmu bieži domājis par to, kā isti jutās mūsu tautieši komunisti, kas tagad atgriezās kopā ar krieviem? Gandrīz visi viņi, kam vien bija kādi „nopelni” Baigajā gadā vai kaut cik literāta-propagandista vārds, bija taupīti kā lietpratēji nākamajos zemes pārvaldes amatos. Viņi pārļaida karu, novietoti dažādos aizmugures darbiņos, kā kara ziņotāji, radio diktori, frontes avīzīšu rediģētāji, kā apkārtbraukājoši uzmudinātāji, piefrontes mūzikanti un tamlīdzīgi krievu armijas „kulturālie aprūpētāji.” Kā viņi jutās šajā atpakaļnācienā, Dievs, svēti Latviju spēlēdami un zinādami, ka nes savai dzimtenei atkal jaunu, vēl daudz briesmīgāku okupāciju ar nelietīgo „šķiru cīņu,” atreibību, izrēķināšanos, nāves sodiem un nebeidzamām deportācijām? Daudz un bieži, ar vareni uzpūstu sajūsmu un gavilēm viņi dzejojuši un rakstījuši par lielo uzvaru „Tēvijas karā.” Bet tas bija krievu karš, krievu uzvara un krievu kroņa sajūsma. Līdz pat mūsu dienām neviens pušuplēsts vārdiņš nav izspraucies cauri cenzūru sietiem par šo „līdzuzvarētāju” patiesajām izjūtām, jo ne jau gluži visi viņi bija pilnīgi pārakmeņojušies un bezjūtīgi nelieši.

Vienu lietu šī liekulīgā himnas spēlēšana tomēr panāca: daudzi, kas vēl svārstījās bēgt vai nebēgt, izšķīrās doties uz Vāciju vai Zviedriju un tā paglābās no nāves vai Sibīrijas.

Mani mocīja smaga necerība. Es negaidīju nekā laba arī no Rietumiem, kas kāda mistiska iemesla dēļ bija nonākuši krievu pavadā. Arvien vairāk man likās, ka dzīve vairs nav dzīvošanas vērtā. Iespējams, ka noslieci uz depresiju es biju mantojis no sava tēva. Baigajā gadā, sevišķi uz beigām, viņš bija jau gluži atvadījies no dzīves. Es zinu, ka izsūtītam viņam nebija ne spēka, ne gribas

cīnīties ar apstākļiem, un savu mieru viņš ieguva droši vien izsūtījuma vietu nemaz nerasniedzis. —

Iespējams tomēr, ka es izceļotu uz Vāciju, ja man būtu gadījies kāds dedzīgs domu biedrs. Ingrīda bija cieši nolēmusi palikt Rīgā un sagaidīt mājās Aleksi. Viņa sarāja mani par to, ka es vispār cilāju domu izceļot, jo arī man taču bija jāgaida mājās tēvs un māsa ar ģimeni. To, ka viņi visi būs jau sen gājuši bojā, es, saprotams, nepūlējos Ingrīdai ieskaidrot. Mēs vispār bijām krietni atsvešinājušies. Viņa man nevarēja piedot arī to, ka nebiju tūdaļ stājies frontes vienībās un ziedojis visus spēkus cīņai ar krieviem. Viņa domāja, ka tikai man līdzīgu negribētāju dēļ krievi atkal lauzās Latvijā. Drīzāk es varēju saprasties ar Orleāna kundzi, Ingrīdas māti, kas skatījās uz dzīvi ar skaidrākām, reālistes acīm. Bet viņa, saprotams, nevarēja pat iedomāties šķirties no meitas.

Es nolēmu palikt un ja ne vairāk, tad nokārtot rēķinus ar Žani Gnēzi. Saprotams, varēja mēģināt novākt kādu lielāku vīru. Kādu ministru, CK priekšsēdi, kādu krievu ģenerāli vai Čekas pilnvarnieku. Bet tiem tūdaļ rastos vietnieki, jo amatu tikotāju nekad netrūka, un krievu bija tāds lērums, ka tie lida Latvijā pa visām šķirbām kā prusaki un viena pietrūkšanu neviens pat nepamanītu. Efekts būtu vienīgi, ja nolaistu no kājas pašu čusku veci Staļinu, bet tam nebija cerības pieklūt. Neviens valdnieks, liekas, nav tik ļoti raizējies par savu drošību kā Staļins.

Es biju pilnīgi pārliecināts, ka Gnēze būs pratis izlocīties cauri kara laiku grūtībām un atgriezies Latvijā kopā ar krieviem par postu savai dzimtenei. Kā uzticams līdzbēdzējs, viņš būs ieguvis neapstrīdama teicamnieka stāžu un mēģinās atgriezties rūpnīcā. Aizbēgdams viņš bija strādniekiem drāmatiski solījis atkal pārnākt. Ja es vēlējos Gnēzi sastapt, tad visvieglāk būs viņu sameklēt šeit pat rūpnīcā, mana tēva kabinetā.

Ienest kabinetā ieroci no ārienes nebija cerību. Jau Baigajā gadā komunisti bija pārlietu aizdomīgi un piesardzīgi. Tagad, pa kara laiku, aizdomīgums

būs vairojies daudzkārtīgi. Vairs nepietiks tikai ar caurlaidēm. Pie ieejas katru aizdomīgu apmeklētāju sīki izkratīs un iztaustīs. Ieroci vajadzēja paslēpt šepat kabinetā un pie tam tā, lai zinātājs to varētu ātri paķert, bet nezinātājs tik viegli neatrastu.

Pēc rūpīgām pārdomām izšķiros par sienā iebūvēto drānu skapi. Par ieroča izvēli jau sen biju skaidribā. Duncis ir nedrošs, neveikls ierocis. Ar to varēja kļūmēties. Bez tam, es nemaz nevarēju sevi iedomāties tāda dūrēja, cūku slaktera lomā. — Rokas granāta bija parocīgs daikts, bet lietojot to kabineta apstākļos, tas solīja drošu galu arī — atriebējam.

Tātad atlikās vienīgi pistole. Tā, saprotams, taisīja briesmīgu troksni. Biju dzirdējis par amerikāņu klusinātājiem, ipašām caurulēm, kuras uzmauca stobram. Tad šāviens nopaukšķot miksti kā vīna pudeli atkorķējot. Tas solītu ievērojamas iespējas glābties vai vismaz kādu laiku paildzināt dzīvi. Upurēties pret Gnēzi uz vietas un viens pret vienu, likās apvainojoši. Bet Rīgā tāds klusinātājs nebija sameklējams, un bija vien jāpaliek pie skaļā ieroča.

Es patērēju garu nakti, iekārtodams ieroča slēptuvi. Skapja dibensiena, kas pieklāvās mūrim, bija darināta no spundētiem dēļiem. Es izkustināju un izvilku stūra dēli un izkalu sienā iedobumu, kurā varēja ērti novietot vācu armijas Parabellu, ko biju jau pie laika iegādājies. Parabells vai Lugers, kā to reizēm dēvē, manuprāt, bija labākā automātiskā pistole. To lietoja arī Latvijas armijā. Astoņas patronas magazinā, spalā, devītā stobrā. Kalibrs nebija liels. Ar cietmetallu pārvilkto ložu ievainojumi bija tīri un gludi un, ja nebija nāvīgi, ātri sadzija. Saprotams, es varēju lodēm galus novilēt vai ierobot, kā to darīja Sarkanās bultas partizāni. Tad lodes iēplēsa nelidzenas, platas rētas un, ieraujot ievainojumā apģērba plūksnas, nodrošināja rētas inficēšanos. Tas pavairoja iespējas pieveikt pretinieku arī ar neprecīzu trāpījumu. Tomēr, pret šādiem paņēmieniem, tāpat kā pret sprāgstošajām,

„dum-dum“ lodēm, esmu allaž sajutis riebumu. Es nebiju miesnieks, bet soģis. Darbs bija jāveic tīri un glīti.

Lai atrautu skapja durvis, iespiestu dibensienas dēlīti un izkamptu ieroci, nevajadzēja vairāk par divām, trim sekundēm. Es atkārtēju šo vingrinājumu daudzas reizes. Ārvienu tas izdevās perfekti. Es pagūtu izkampt ieroci arī tad, ja istabā atrastos Gnēzes apsargātāji.

Vienīgi — skapja durvīm vajadzēja būt neaizslēgtām. Parasti slēdzene stāvēja atslēgā, bet skapi neviens neslēdza, tas ir, nedz es, ne mans tēvs. Saprotams, nevarēja zināt, kā rīkosies Gnēze. Iespējams, rūpīgāk nekā mēs. Protams, neviens no darbiniekiem neiedrošinātos apzagt direktoru, bet tieksmei slēgties un sargāt savu īpašumu jau nevajadzēja racionāla iemesla. Tā slēpās atsavinātāju un nacionalizētāju dziļākajā būtībā. Caurlaides, atslēgas, sprosti, žogi, sargi, uzraugi, spiegi — taču bija komunistiskās „jaunās pasaules“ raksturīgākās iezīmes.

Aizslēgto durvju varbūtība bija nepatīkama lieta, bet šis risks man bija jāuzņemas. Labāku slēptuvi šeit, kabinetā, es nespēju iedomāties.

Iznāca tā, ka Rīgā es tomēr nepaliku. Derdzās noskatīties, kā mūsu skaistajā galvaspilsētā atkal iesoļos „vaņķas.“ — Vienā no pašām pēdējām dienām sastapu pagalmā mūsu sētnieku, kas bija sācis turēties pavisam stalti. Viņš nolūkojās mani gluži bargi un tikai manu ciešo skatienu neizturējis, tikko manāmi pieknāba galvu sveicienam. Tas mani uzjautrināja.

Es gluži labi zināju, ka krievus sagaidījušam, viņa pirmais darbs būs mani nosūdzēt. Es taču biju pavisam drošs kaitnieks, jo tikai nejaušības dēļ biju palicis nedeportēts. Nereti esmu domājis, vai arī citām tautām ir tikpat sētnieciski sētnieki vai tikai mums, latviešiem? Ja mēs aiziesim bojā, tad pa labai daļai savu sētnieku dēļ.

Tā, pašā pēdējā dienā pirms Rīgas krišanas, pārcēlos uz Kurzemi.

Kādu laiku dzīvoju Aizputē pie tālīniem radiem. Kad tie aizbrauca uz Vāciju, mētājos pa Liepāju, pa dažādām komitejām, gar laikrakstu. Aizbraucēji mani pastāvīgi aicināja līdzī, bet Vācija mani nepavisam nevilināja. Mani biedēja kara rēgainās beigas: krievi, amerikāņu atbalstā, okupēs Vāciju no austrumiem, sabiedrotie no rietumiem un sastapsies plašā frontē Eiropas vidū. Iztapīgie sabiedrotie nelgas labprāt savāks bēgļus un izdos atpakaļ krieviem. — Lielum lielo daļu jau tā arī salasīja un uzdāvināja čekistiem drošai spīdzināšanai: krievus, ukraiņus, kazakus, kaukaziēšus. Tie visi nonīka spaidu darbu nometnēs. Jābrīnās, ka baltiešiem visumā laimējās paglābties. Tur nu es savās aplēsēs biju kļūdījies.

## 17.

Aprīļa beigās man gadījās būt Ventspilī. Tur nejauši saskrējās ar tēlnieku Ģedertu Linavu. Nebijām ne draugi, ne īsti paziņas, tikai pāris reizes sastapušies Rīgas mākslinieku sabiedrībā. Tomēr biju priedīgs, ka varēju pārmīt kādu vārdu par mākslas lietām un vismaz uz mirkli aizmirst bēdīgo ikdienu.

Linavs ar sievu bija apmeties pie radnieka lauku mājās Ventas krasiā, kilometrus piecpadsmit no pilsētas. Tā kā man kautcik pastāvīgas mājasvietas nebija, Linavs aicināja mani līdzī. Radnieks esot viesmīlīgs un visu laiku mitinājīs pie sevis Zviedrijas laivu gaidītājus.

Saimnieks, vecpūsis, patiesī izrādījās jauks cilvēks. Katram bija skaidrs, ka Vācija karu zaudējusi un Kurzemes liktenis izlemts. Saimnieks bija sagatavojies vislaunākajam un mantu vairs netaupīja. Bēgt, sākt Zviedrijā jaunu dzīvi viņš nevēlējās. Cerēja izlocīties kautkā tepat, dzimtenē, vai

— ja citādi nevarēs — pazust pie meža brāļiem. Es teicu, ka domāju tāpat, un mēs sapratāmies.

Ar Linavu bija savādāk. Brīvvalsts laikā viņš turējās pie „kreisajiem” un Baigajā gadā ieņēma diezgan redzamu amatu komunistu māksias pārvaldē. Viņš tomēr bija mākslinieks, raizējās tikai par mākslas lietām, nevis politiku, un tā kā nebija nevienu nosūdzējis un arī citādi nekādu īpašu aktivitāti izrādījis, tad jaunā vara viņu netramdīja. Vācu gadus viņš nodzīvoja klusu un mierīgi. Es pabrīnējos, kāpēc viņš vispār bēdzis uz Kurzemi, kāpēc nav sagaidījis krievus Rīgā, savā darbnīcā, jo pēc visiem cilvēcīgiem aprēķiniem viņam nevarēja nekā draudēt. Viņš palūkojās mani ar pārmetumu un teica:

„Tu runā, it kā krievu gadu nebūtu pats pieredzējis.”

„Bet ko tu gaidīji? Kāpēc neesi projām Vācijā, vai Zviedrijā? Tagad taču viss jau sen nogulēts!”

Viņš tikai bēdīgi noplātīja rokas.

Linavs ar sievu bija nonākuši savādā apstulbumā. Krievu uzmāksšanās viņus hipnotizēja un paralizēja kā čūskaš gausā tuvošanās. Viņi bija vilcinājušies, atlikuši, nokavējuši visus aizbraukšanas datumus, raizēdamies par bumbām Vācijā, par krievu draudiem, ka bēgļus panāks pie Reinas, baidīdamies no vētrām un sagūstīšanas ceļā uz Gotlandi un barojušies no neldzīgajām baumām, ka Kurzeme noturēsies, ka sabiedrotie mūs neatstās, ka neitrālā Zviedrija izcels desantu Kurzēmē un mūs apsargās. Tagad Linavs bija līdz izmisumam sašutis pats uz sevi, ka nokavējis visas iespējas, un rūgti zūdījās:

„Sirds dziļumos es taču zināju, ka visas cerības ir blēņas! Es nesaprotu, es vienkārši nesaprotu, kāpēc esmu vilcinājies!”

Pamazām viņš iekrita galīgā bezcerības apatijā.

Kapitulācijas dienas, 8. maija agrā rītā, es aizņēmos no saimnieka velosipedu un braucu uz Ventspili „noskaidrot stāvokli” un — pameklēties pēc pēdējās iespējas, pēdējās laivas uz Zviedriju.

Ostas ūdeņi plētās spokainj tukši. Tāpat kā ielas. Tikai uz reta stūra redzēju ļaužu pulciņus. Tramīgie gājēji sagrūdās kopā, apmainījās aprautiem teikumiem un atkal šķīrās. Arī viņi meklēja to pašu: pēdējo iespēju. Dzertuves bija slēgtas, bet paklausoties varēja dzirdēt, ka iekšā dūca balsis. Ieeja bija jāmeklē pa pakalndurvim. Varbūt ka tur ko saklausinātu. —

Kamēr es neizšķirīgi mīņājos pie noslēgtajām durvim, otrā stāvā pavērās logs. Starp aizkariem pabāzās kāda roka un māja man pienākt tuvāk. Es nostājos tieši zem palodzes. Klusa sievietes balss čukstoši teica:

„Meklējat laivu? Ejiet uz ostu. Tur kautkas organizējas.”

„Es jau nobraucu gar ostu. Tur nekā nav. Viss tukšs.”

„Aiz muitas noliktavām. Labajā pusē.”

Es ātri atkāpos dažus soļus uz ielas vidu, bet logs aizvērās un aizkrita aizkars. Balss likās pazīstama. Kur biju to dzirdējis? Nebija laika minstināties. Saņemto izziņu vajadzēja steidzīgi pārbaudīt.

Sēdos uz divriteņa un minos atpakaļ uz ostu.

Sagaidiju, ka pieminētajā vietā drūzmēsies ļaudis, bet krastmalā joprojām neredzēja ne dvēseles. Tēraudaini pelēkie ūdeņi plētās tikpat tukši un salti kā pirmāk. Nekur nemanīja nevienas laivas. — Jutos izmulķots. Jau gribēju doties atpakaļ, kad ievēroju pāri lielās noliktavas jumtam paceļamies pilsu dūmu stabiņu. Aiz noliktavas, krasta ierobā stāvēja ostas velkonis „Strēlnieks,” no vienas vietas aplīpis ar cilvēku augumiem — kā bišu spiets. Ļaužu kamols uz kuģa veidoja savādu pretstatu tukšajai krastmalai.

Velkonis bija piesaistījies krasta pāļiem. Gangvejs nolaists. Es dzīros uzkāpt, bet ceļā nostājās plecīgs vīrs un apturēja mani ar lepnu un nepielūdzamu pavēzienu.

Vēroju, vai nesaskatīšu uz kuģa kādu pazīstamu cilvēku. — Pelēkas, sabozušās, noraižējušās sejas.

Saknupuši stāvi, pārliekušies pār somām un maišiem, sēdēja cieši cits pie cita. Dažs piecēlās kājās, pamīnājās un atkal apsēdās. Cits lēnām spiedās cauri pūlim uz kajītes lūku, cilvēks pie cilvēka. Vairums seju likās inteligēntas. Varbūt ierēdņi, skolotāji. Netrūka arī gluži proletāriska paskata vīru un sievu. Neviens no krieviem negaidīja nekā laba. Redzēju dažus leģionārus uniformās. Bet tad ieraudzīju slaidu jaunekli pie mašintelpu uzbūves. Pagaros matus purināja vējš. Pie kāda stienņa pietvēries, viņš raudzījās kā sastindzis kautkur tālumā. Tas bija pazīstamais jaunās pacaudzes dzejnieks, ar ko biju saticies Rīgas literātu sanāksmēs.

Es saucu, svilpu un māju. Beidzot viņš atskatījās un atmāja pretim. Nekādi īstie paziņas mēs nebijām, tikai zinājām, kurš kurais esam. Viņš rādīja zīmes, lai eju pie plecīgā vīra, kas sargāja gangveju.

Tik briesmīgi bargs sargātājs nemaz nebija. Kad teicu, ka ievērojams tēlnieks meklē iespēju aizbraukt, viņš bija ar mieru dažus cilvēkus vēl uzņemt, tikai lai steidzoties uz visātrāko šurp. Kamēr mēs vēl runājām, no tvaikoņa dūmeņa sāka mutlot blīvi, melni dūmi. Es uzlēcu divriteni un triecos pēc Linaviem.

Mani bija sagrābis dīvains drudzis, itin kā es pats taisītos ceļā. Neatceros, kad vēl būtu minies ar tik varenu steigu un piepūli. Neesmu nekāds veiklais velosipedists un parasti pa šauru grāvmalas divriteņu taciņu braucu lēni un piesardzīgi, bet šoreiz drāzos kā negudrs.

Ieripoju mājas pagalmā pagalam aizkūsis un sviedriem pārplūdis. Saimnieks ar Linaviem patlaban sēdās pie pusdienu galda. Vakarnaktī mēs ar saimnieku bijām ar naktsšņorēm sazvejojuši Ventā zušus, un tagad bļoda pilna garšīgas viras kūpēja uz galda. Nenāca tobrīd ne prātā, ka ar savu steigu noskaužu Linavam pēdējo iespēju mūžā iebaudīt garšīgu maltīti. Ieķēries stenderēs, es saucu:

„Jums ir vieta uz kuģa! Steidzieties! Kuģis var aizbraukt katru brīdi!”

Linava kundze pameta pielieto šķīvi un ieskrēja guļamistabā pēc mantām. Lielās somas atvērtas un pa pusei izkravātas stāvēja uz gultas. Nešķirodami sagrūdām mantas atpakaļ, aizvāzām vākus, aizspiedām slēdzenes, aizsprādzējām siksnas. Somas bija nežēlīgi smagas. Es ieteicu pietikt ar divām. Satraukumā Linavs grasījās pamest visu un dzīties uz ostu ar divriteni, sievu uzsēdinot priekšā uz rāmja, kā dažkārt braucot uz zaļumballi, bet kundze nebija ar mieru braukt tukšām rokām un pastāvēja, ka jāved līdzī visas četras somas.

Pa tam saimnieks bija sajūdzis zirgu. Iemetām somas ratos, Linavi uzsēdās virsū, es braucu blakām ar divriteni. Tā steidzāmies laukā pa olnīcu uz lielceļu.

Rati kustējās mokoši gausi, gāzelēdamies pa grambām. Kamēr noklunkurosim piecpadsmit kilometrus, paies vairākas stundas un velkonis būs jau sen projām! Linavs sodījās:

„Kāda nozīme pamckām, ko vazājam līdzī? Nelaimīgo somu dēļ paliksim pie krieviem!”

Pa lielceļu kratījās un grabēja kravas automobīlis. Es nolēcu no velosipeda un rokas izplētis nostājos ceļā.

Linavs solīja šoferim pusstopu, lai paņem mūs līdzī uz Ventspīli. Braucējs brīdi mūs pētīja, smīnīgi klusēdams, tad māja — iekāpt.

Nebija vairs laika pat saimniekam padot roku. Iesviedām somas mašīnā. Linava kundze ierausās kabīnē pie šofera, mēs ar Ģedertu kravas nodalījūmā. Divritenis palīka pie saimnieka.

Arī vecais grabažautomobīlis tik tikko kustējās uz priekšu. Motors raustījās un strādāja itkā alpiem. Pie katras mazākās piekalnītes gaita pagalam palēninājās, un Linavs bažījās un nervozēja, ka tikai rati neapstājas pavisam.

Bet vecie spēkrati neapstājas. Šoferis aizveda mūs līdz Ventspīlij, bet ne līdz ostai. Ar mašīnu esot bīstami braukt gar ūdens malu, jo sarkano spiegu pilni kakti. — Kāda vairs nozīme spiegiem, ja tiekam uz kuģa? Lai spiego! Linavs solīja otru

pusstopu, bet vedējs tikai pasmējās. Spēcīgs vīrs gadu trīsdesmit. Kā viņš bija izsprucis no kara-  
dzenesta? Varbūt, ka pats bija sarkano partizānu  
spiegs.

Labu kilometru, ja ne vairāk, pusskriešus stai-  
pāmies ar smagām somām. Likās, ka plecu locītavas  
notrūks. Pirkstu gali tirpa un kļuva nejutīgi, žņau-  
dzot somu rokturus. Nodomāju — lai draudzība kur  
draudzība, bet patlaban tā no manas puses gāja  
pāri katram mēram.

Paskrējuši garām lielajai noliktavai, atsitāmies  
kā pret sienu! Liča ielokā „Strēlnieka” vairs ne-  
bija. Tikai caurs ūdens sīta acīs žilbinošus atstarus.  
Es redzēju, ka Linavam somas izšļuka no rokām un  
viņš pats sagrītojās kā uz krišanu. Kundze sacīja:  
„Skaties, tavs kuģis aizbrauc!”

Patiesi, „Strēlnieks” šūpojās jau ostas vidū.

Šinī mirklī sāka rībēt šāvieni. Metāmies atpakaļ  
pie noliktavas un laidāmies sienas aizsegā guļus.  
Linavs novilkā zemē arī sievu un aizrāva sev  
priekšā somas. Šāvieni rībēja visapkārt. Es nesā-  
pratu, kas šauj, kur un kam? Nostreijājās arī gara  
patšautenes kārtā. Vai tie bija krievi, kas sturmēja  
Ventspili arī pēc pasludinātās vācu armijas kapi-  
tulācijas? —

Divi veči mierīgi sēdēja uz apgāztas ķerras no-  
liktavas vaļējās durvīs.

„Kas te notiek?” es vaicāju.

Viens no vecajiem izņēma pipi no mutes:

„Pēdējais salūts.”

„Sadod kuģītim,” piemetināja otrs ar smīnu pla-  
tajā, neskūtajā sejā.

„Uz kuģa taču cilvēki!” es iesaucos.

„Pa tukšo jau neviens nešauj,” teica smīnīgais  
vecis.

Noliktavas durvīs parādījās mūsu vedējs no vecā  
kravas automobiļa. Ātspiedās pret stenderi un teica:

„Šauj uz lidmašīnu. Krievi pārlido pilsētu.”

Es klausījos, bet lidmašīnas rūkoņu nedzirdēju. —  
Šaušanās apklusā tikpat pēkšņi kā sākusies. Vel-  
konis joprojām šūpojās ostas vidū, ap to pašu

vietu kā pirmīt. Tātad projām nebrauca. Cerība no jauna iedegās Linava acīs.

„Dodiet tagad to otru pusstopu,” teica šoferis. „Palūkosim laivu kā tikt līdz velkonim.”

Šoferis aizgāja. Linavs satraukti didijās gar krastmalu. Kundze rūpīgi atputekļoja savu glietu, mazliet savārtīto mēteli. Linava kundze piederēja pie ļaudīm, kas visur un visos apstākļos vēlējās izskatīties glieti. Viņa bija ģērbusies ceļošanai piemērotās drānās, itkā taisītos iekāpt Rīgas-Berlīnes ātrvilcienā. Āpbrīnoju viņas mieru un pašapziņu.

Pēc īsa brīža ievērojām šoferi sēžam laivā, ko airēja gadus piecpadsmit vecs puisis.

„Zelta cilvēks tas šoferis,” teica Linavs, „ko mēs bez viņa iesāktu!”

Palīdzēju iecelt smagās somas laivā un sniedzu Linavam roku:

„Laimīgu ceļu!”

„Kā tad tā?! Tu paliec? Es domāju, ka tu esi ar mums!” brīnījās Linavs.

Piepeši man krūtīs kautkas noraustījās. Vai patiesi man jāpaliek, kad visi aizbrauc? Pie velna Gnēzi un visas atriebības domas! — Es jau sazvarojos, lai ielēktu laivā, bet Linava kundze ierunājās lietiski vēsi: „Es zināju, ka Velka kungs nebrauks. Viņam nav nekā līdzī.”

Tas mani atskurbināja. Es atkāpos soli krastā. Tad atkal šaubījos, jau sagatavojos lēcienam, bet airētājs atgrūda laivu no krasta un es paliku stāvam ar izstieptu roku. Linavs vairs nepaguva to satvert.

Laiva aizšūpojās. Es māju ardievas.

Nekad nebiju iedomājies, ka esmu tik nenoteikts! Un šādi apjukuma mirkli nereti izšķīra cilvēka mūžu! — Vai mēģināt sameklēt citu laivu un tomēr raudzīt sasniegt velkoni? — Bet arī par to es nespēju izšķirties.

Laiva pietājās pie velkoņa. Redzēju, ka Linavs ar šoferi stāpījās, cilājot smagās somas. Tad viņi ierausās velkonī arī paši un pazuda melnajā ļaužu ķekarā.

Es gaidīju krastā labu laiku, bet „Strēlnieks” netaisījās aizbraukt. Gausi kūpināja dūmus un šūpojās pie enkura. Visa lielā steiga bija gluži veltiģa. Būtu pieticis laika kārtīgi saposties, ieturēt pieklājīgas pusdienas un aizbraukt pavisam mierīgā garā. Beidzot sāku pamazām soļot atpakaļ uz Linava radnieka māju.

Ventspils bija tukša un klusa kā izmirusi, bet kilometrus astoņus no pilsētas man vajadzēja nobēgt no ceļa krūmos. Brauca pirmais krievu bruņu automobilis, tramīgi ik pa gabaliņam apstādamies un pētidams apkārtni. Pilsētu nesasnieguši, krievi pagriezās atpakaļ, neriskēdami tumsā braukt tālāk. 19. divīzija bija iedzinusi viņiem respektu.



9. maiju pavadīju klusi pie saimnieka. 10. ap launaga laiku pagalmā iestreibuļoja Linava kundze. Pirmo reizi es redzēju, ka viņa neraizējas par savu izskatu. Viņa ienāca istabā, saguma zvilni un palika nekustīga sēdot. Likās, viņa joprojām dzivoja citā pasaulē.

„Kur Ģederts?” vaicāja saimnieks, bet pagāja labs laiciņš, iekāms saņēma atbildi. Pagalam pārgurusi viņa tikai paplātīja rokas. Visas šīs dienas viņa nebija ne kripatas ēdusi. Mazliet atguvusies un atpūtusies, viņa izstāstīja savu bēdu stāstu.

„Strēlnieks” kavējies ostā līdz vēlai naktij. Lai kam gaidīdams uz otru velkoni, kas piebraucis krastā ap krēslas stundu tikpat pārpildīts kā „Strēlnieks.” Tam samaitājušās mašīnas. Lai kam komunistu sabotieru darbs. „Strēlnieks” puņēmis velkoni tauvā un — vēža gaitā pēc pusnakts izkustējies no ostas.

Rīta gaismā velkoņus sagūstījušas krievu ātrlaivas. Daļa bēgļu pārcelta uz laivām, to starpā arī Linavi. Atvesti atpakaļ uz Ventspili, bēgļi ieslodzīti tukšā noliktavā, vīriešus atšķirot no sievietēm. Vīrieši šorīt aizvesti, bet sievietes pamestas neaizslēgtajā noliktavā. Pagājis labs laiks, iekāms viņas atskārtušas, ka netiek apsargātas un — var

iet. Divas Linavu somas palikušas uz „Strēlnieka,” divas pārceltas uz ātrlaivu un palikušas pie krieviem.

Drīz ienāca arī papildus ziņas. Braucējiem, kas palikuši uz „Strēlnieka,” laimējies. Kapteinis pratis iestāstīt krieviem, ka daži leģionāri ar ieročiem rokā piespieduši viņu doties jūrā. Viņš tiši vilcinājies un braucis gausi. Krievi noticējuši un ļāvuši velkonim atgriezties Ventspilī. Saskaņā ar ātrlaivu flotiles komandiera pavēli kapteinim vajadzējis bēgļus paturēt uz velkoņa un nodot okupantiem, tikko tie ieradīsies pilsētā. Kapteinis tomēr atļāvis braucējiem izklīst. Pēc pēdējās vēsts viņš bija apcietināts, un par nepaklausību viņam draudēja nošaušana.

Linavs bija ieslodzīts Ventspils koncentrācijas nometnē. Neraugoties uz visām pūlēm, Linava kundzei neizdevās ar viņu sazināties vai nodot kādu sainīti. Vēlāk uzzināju, ka viņa bija saņēmusi laba cilvēka atrastu Ģederta vēstuli — izmestu pa aizrestotā vagona logu. Uz brūna ietinamā papīra viņš rakstījis, ka brauc nezināmā virzienā vagonā kopā ar trīsdesmit citiem un šķērso dzimtenes robežu tieši Jāņu naktī. Caur šauro lodziņu esot redzamas tikai dziļā, baltā miglā iegrimušas egļu galotnes.

## 18.

Rītos komunālā dzīvokļa kņada ir grūti pamestama. Ļaudis pošas uz darbu. Virtuvē troksnis kā skārdnieku darbnīcā. Šķind trauki, grab kastroļi, irnieki silda ūdeni tējai, čurkstina pannās taukus, cep kartupeļus. Bērni spiedz, sievietes rājas, pa starpu jaucas nepacietīgas vīriešu balsis.

Esmu piecēlies, sēdu gultā un gaidu, kad lielā steiga norimsies un pienāks mana kārtā. Pēkšņi liekas, ka jūklī sadzirdu Armanda Pola rāmo balsi.

Nevar būt, tik agrā rītā. — Kad atskan klauzcināšana pie manām durvīm, nelabi satrūkstos. Tātad tomēr Armands! Jūtos pagalam neērti, ielaizdams draugu neuzkoptā istabā. Steidzīgi pārklāju izvaidītajai gultai segu un neveikli miņājos istabas vidū.

„Neņem ļaunā, ka tevi tik agri iztraucēju,” saka Armands, arī juzdamies neērti. „Gribēju piezvanīt, bet viesnīcā tālrunis aizņemts, daudzi zvana. Uz ielas, būdiņā, tālrunis nedarbojās.”

Armandam rokās sainis, viņš raugās apkārt pa istabu, kur to novietot, beidzot ieliek man rokās. Es iztinu no brūnā papīra onkuliša saliekamo galdiņu un brīnos, kāpēc Armands man to atnesis.

„Ir jau glīta mantiņa,” saka Armands, „bet nēgribas to ņemt līdzi. Vienkārt, izvešanai laikam būtu jāmeklē atļauja, kam vairs nav laika, otrkārt, tas ir Rīgas meistara darbs un labāk lai paliek tepat Rīgā. Pie tevis tas būs drošās rokās. Tikai nesaki onkulītim, ka neesmu galdiņu paņēmis līdzi.”

Nezinu, ko teikt, stāvu vēl arvienu ar galdiņu rokās istabas vidū un neattopos pat piedāvāt draugam piesēsties. Armands apsēstas pats bez aicināšanas. Grāšos iet uzvārīt kafiju, bet Armands atrunājas. Esot ieskrējis tikai uz īsu brīdi. Es tomēr paņemu kafijas kannu un izeju no istabas.

Pie vannas istabas durvīm vēl rinda. Veca kundze, kas mani šād tad palutina, palaiž savā vietā. Viņa izņem man kafijas kannu no rokām un saka:

„Es parūpēšos, es redzēju, jums ir ciemiņš.”

Kad iznācu no vannas istabas, kundze jau gaidīja ar karstu kannu pie manām durvīm. Lāga izpalīdzīgā dvēsele.

Armands krāmējās gar manu grāmatu plauktu. Iespiedu viņam rokās kafijas krūzīti un apziestu apalīti. Biju priecīgs, ka viņš neķepurojās preti.

„Vakarvakarā atkal piezvanīja Ingrida,” teica Armands, pamezdams uz mani vēriģu skatienu. „Aleksis jūtoties labāk, gribot mani tomēr satikt.”

Es gluži saguru. Sasodīta būšana! Un es viēntiesīgi cerēju, ka tas viss jau laimīgi garām.

„Runājām arī par tevi. Ingrīda likās noraižējusies. Tu pārāk atraujoties no cilvēkiem. Noslēdzoties sevī. Pēdējos gados viņa tik reti tevi redzot. It kā tevis Rīgā nemaz nebūtu.”

Es paraustīju plecus un klusēju.

„Tie taču ir tavi draugi. Cik es saprotu, tavi vienīgie, labākie draugi, kam tu vari pilnīgi uzticēties. Cilvēki, kas tevi pazīst jau no senām dienām. Tu zini visu par viņiem, un viņi zina visu par tevi.”

— Par mani viņi zin ļoti, ļoti maz, — es gribēju teikt, bet klusēju.

„Ja ir kādi pārpratumi, varat izskaidroties. Es labprāt uzņemos samierinātāja lomu. Mājās aizbraucot, būs sajūta, ka esmu padarījis šeit kādu labu darbu.” Armands smējās kā par brangu joku. Gaidīju, lai viņš vēl ko pasaka. Izsakās precizāk, un kad viņš klusēja, es beidzot teicu:

„Aleksis mani neieredz.”

„Ingrīda arī domā, ka tas ir galvenais iemesls tavai atturībai, bet Aleksis taču ir slims. Tev to vajaga saprast.”

„Brīžam man liekas, ka Ingrīda arī ir slima,” es teicu vērodams, kādu iespaidu mani vārdi atstāj uz Armandu.

„Nē, noteikti nē!” pretojās Armands. „Pēc vakarējās tikšanās man palika labākais iespaids. Varbūt Ingrīda ir drusku paskarba bet katrā ziņā sievietē ar ļoti skaidru galvu. Viņa noklāja man priekšā kā uz delnas pasaules politisko stāvokli un ar tik svaigu pieeju, ka varēju tikai pabrīnēties. Ņujorkas „Taimsa” politiskais komentātors nedotu labāku analīzi. Pie mums ir nostiprinājies ieskaits, ka jūs šeit dzīvojat galīgā dezinformācijā, bet redzu, ka tā vis nav.”

„Aleksis centīgi klausās ārzemju raidījumus. Viņš pilnīgi tam ziedojas.”

„Kā būtu, ja mēs rīt priekšpusdienā satiktos visi četri: tu, Ingrīda, Aleksis un es? Ingrīda brīva tikai priekšpusdienās.”

Gribēju teikt — nē, noteikti nevaru, bet pateicu — padomāšu, varbūt varu iekārtoties.

Redzēdams, ka neesmu pārāk atsaucīgs, Armands neuzplijās un pievērsās atkal savam galdiņam. Viena lieta bija puslīdz skaidra, Ingrīda nebija vēl par mani neko stāstījusi, un es nolēmu šodien visu par sevi pastāstīt Armandam pats.

„Šeit apakšā es atradu iededzinātu meistara vārdu — Martin Berzin 1789,” teica Armands, apgriezdamis galdiņu otrādi. Meistars vērtējis savu darbu pietiekami augstu, lai to parakstītu. Amerikā neviens neprātis pat viņa vārdu pareizi izlasīl.”

„Arī šeit, dzimtenē, galdiņa nākotne nav nemaz tik droša. Īpašniekam mainoties, to var pievākt kāds krievs, un Rīgas meistara darbs nomētāsies Kišiņevas vai Tambovas pasekšnos. Tur arī latvisko vārdu neviens pareizi neizlasīl.”

„Varbūt tu vari to nodot kādaj krātuvei, mūzejam? Aplūko intarsijas! Cik ārkārtīgi precīzi tās salaistas un kādās sarežģītās kombinācijās! Manuprāt amatnieku vai daiļamatnieku darbs nekad netiek pienācīgi novērtēts.”

„Tā gluži nav. Mēs savus daiļamatņiekus vērtējam augstu. Mūsu audēji, īpaši gobelēnu meistari, bija tie, kas turēja mūsu mākslu kaut cik dzīvu, arī galējās apspiestības laikos četrdesmitajos un piecdesmitajos gados un neļāva mākslai galīgi nomirt. Toreiz drīkstēja gleznot vai zīmēt tikai baigos šablona strādņiekus, zvejņiekus un sarkanarmiešus ar atplestām mutēm un paceltām dūrēm, slaistām sarkanos karogus, un Ļeņina, Staļina svētbildes. Cenzoriem, neizglitotajiem partijas tumsoņiem, nepietika saprāta aptvert, ka gobelēnisti nododas buržujiskam formālismam, risina nevis šķiriskās revolūcijas, bet krāsu un kompozīcijas problēmas, veido skaistu abstraktu mākslu. Citās nozarēs tas bija uz stingrāko aizliegts. Āudumi kaut kā bija palikuši ārpus cenzūras jomas: drānas taču palaikam mēdz būt „musturotas,” un tā gobelēnistu abstraktie vingrinājumi nedūrās uzraugiem acīs.

„Dažā jūsu žurnāla „Māksla” numurā esmu redzējis arī gobelēnus ar strādņieku un strādņieču

attēliem, arī ieaustu sirpi un āmuru, un droši vien nebūs trūcis arī Ļeņina dižviepļu."

„Ir jau taisnība, lidēju mums netrūkst nekur. Tomēr, starp gobelēnistiem to liekas mazāk nekā citur. Strādnieki un sirpji parasti nāca no citām „republikām,” sūtīti uz kopīgajām izstādēm. Tad izvēli noteic partijnieku žūrijas, un uz ārpusi katrs pūlas izrādīties tik „šķirisks,” cik vien iespējams. „Gobelēni atdzīvināja mūsu tēlojošo mākslu tāpat kā jaunie sešdesmito gadu dzejnieki lika aizmirst vecās paaudzes sarāžoto propagandas brāķi, kam vieta tikai mēslienē. Tagad, paldies Dievam, netrūkst arī labu gleznotāju — Pauļuks, Bērziņš, Mūrnieks, Fridrichsons, Džema Skulme; labi grafiķi ir — Krollis, Muižule, Ezergaile, Pigoznis un vēl krietns bariņš citu, kas tikai tad, ja citādi vairs nemaz nevar, uztaisa arī kādu valstisku, sarkan-karogotu mēslu talku, ražas nodošanas bildi vai kādu revolucionāru ar blāvienā atplestu muti. Vairums šo mākslinieku darbu tomēr ietilpst nopietnas mākslas un meklējumu jomā. Vari pašķirsīt grāmatas, monografijas.

Ilgus gadus pēc kara patiešām likās, ka mūsu mākslai pienācis gals. Slavenie Brīvvalsts gleznotāji, kas nebija devušies trimdā, tūdaļ paklausīgi iesēdās propagandas pelņķē. Atis Skulme mocījās ap galīgi nemākslinieciskām lubu dižbildēm: „Ļeņins pie latviešu strēlniekiem,” „Ļeņins partijas kongresā.” Savā laikā Rīgas grupas gleznotāji ironizēja par šādām haltūras gleznām! Nu viņiem smīni bija nodzisuši, un tie haltūrēja sviedriem vaigā, izmālēdami Ļeņina, Staļina ūsas, svārku krokas un viksētos zābakus. Edvards Kalniņš aizmirsa savu Romas stipendiāta glezniecisko vērienu un sāka savām jachtām siki izkricelēt katru take-lāžas auklu un āķi. Brīvvalsts laikā viņam godalgoja gleznu „Plostnieki” — krāsaini baskāji sēdēja uz plostā un kāva trumpas. Nu Kalniņš steidzās atkārtot šo gleznu, tikai šoreiz veči bija kārtīgi apgērbti un apauti un nespēlēja vis kārtis, bet, kā konstruktīviem padomju darba ļaudīm piederējās, pūlējās paveikt piecgadi trijos gados un

darināja — „Jaunās buras“! — Leo Svempam no dzisa senāk spožās krāsas, ar kādām viņš gleznoja buržuaziski nepraktiskās, nedemokrātiskās zilizeltotās porcelāna vāzes un šķīvjus. Tagad viņš nedroši krāsoja pelēkas, necilas sadrumstalotas, diletantiskas ainaviņas. Tik daudz viņam par labu tomēr jāsaka, ka līdz Ļeņina viepļu krāsošanai viņš nenolaidās, atrunādamies, ka tā nav viņa speciālitāte, lai gan Brīvvalstī, savā svempiski brāzmainajā veidā, reizēm uzgleznoja arī pa sejai.

Izcilie, senāk vienmēr interesantie tēlnieki Zaļkalns un Melderis zaudēja savu savdabīgo tvērienu. Viņi kala nevarīgus, tafarētus važu rāvējus vai uzmīcija pa Ļeņina krūšu tēlam. Kautrīgi, nedroši, it kā baidīdamies, ka tikai nepaslīd roka un neizveidojas kāda drošāka, mākslinieciskāka forma.

Vecā Brīvvalsts paudze bija salauzta un norakstāma zaudējumos. Sarāti un pamācīti, daži no viņiem iesēdās Mākslas akadēmijā skolot jaunos. Kļuvuši konservatīvākie no konservatīvajiem, viņi mācīja pilnīgi pretēji savai pārlicībai un sirdsapziņai. Cara laiku beigtais krievu naturālisms tika pastiprināts ar vēl beigtaķo sociālistisko reālismu un briesmīgu bijāšanu un cieņu pret visu, kas vien nāca no Krievijas. Senāk, Brīvvalsts akadēmijā, audzēkņi varēja sacelties pret metožu vienmuļību, meklēt un atrast jaunus iespaidus ārzemēs, tagad profesoriem aiz muguras stāvēja policejiska vara! Dumpiniekiem, nepaklausīgiem lūrētājiem pāri robežai draudēja sodu likuma 58. pants!

Pagāja ilgs laiks, iekāms akadēmijā iekļuva jaunāku gadu skolotāji un drusku izvēdināja sociālistisko sasmakumu. Liels nopelns šīnī ziņā piekrit daiļamatniekiem, kas iekontrabandēja glābjošo atziņu, ka krāsu un formu saskaņas spēj eksistēt arī pašas par sevi, bez prastās un bezgaumīgās partijas simbolikas. — Tagad gan reizēm liekas, ka gobelēnisti dullojas jau pāri mēram. Viņi taisa ērmīgus dziju mākoņus un diegu vērpetes, tiklainus, strēmeļainus, kankarainus pinumus un tinumus — kā tiešu izaicinājumu katram iebildumam, kas draudētu ierobežot mākslinieka fantaziju. Bet

dūšu un izdomu mūsu diegu un dziju bruņiniekiem nevar noliegt, un tas tomēr ir ko vērts!”

„Jums pēdējos gados ir iznācis daudz grāmatu par mākslu, monografijas, apcerējumi,” teica Armands, pārlūkodams plauktus.

„Viss taču jāpārraksta un jāizskaidro no marksisma viedokļa! Te ir jaunākais izdevums: „Latviešu glezniecība buržuāziski demokrātisko revolūciju posmā”! Kas kait virsrakstam?”

„Apcerējums gan aptver tikai laiku līdz 1917. g. Varēja mierīgi teikt: Latviešu glezniecība cara laikā.”

„Tas skanētu pārāk vienkārši. Nedialektiski.”

„Ko jūs īsteni apzīmējat ar šo iecienīto vārdu — dialektika?”

„Muldēšanu. Oficiālo muldēšanu. Var sarunāt vislielākās nejdzības un jo neskaidrāk, pretrunīgāk, jo labāk. Tikai — katrs sacerējums jānoslēdz ar ģenerālliniju vai kādu citātu no sen sapelējušiem Ļeņina rakstiem, lai gan Ļeņinam par mākslas lietām nebija ne mazākās jēgas.”

Armands rūpīgi pētīja šos agrīnos latviešu gleznotājus.

„Labie, vecie laiki! Labās, sen pazīstamās gleznas! Skatītas jau skolēnu ekskursijās pa mūzejiem. Rozentāla skaistais pašportrets! Tas mani tieši fascinēja ar savu dedzīgo skatienu. — Purvītis šīnī agrīnajā posmā brīžiem izskatās tāds kā pabanāls. Pārāk gludens. Pievilcīgāks, latviskāks šķiet Valters. — Lielauša „Vācieši Kurzemē”! Friči attēloti gluži cilvēciskā paskatā kā omulīgi birģeļi. Vai viņu dēļ bija vērts kurzemniekiem toreiz dzīties bēgļu gaitās uz Krieviju, tur izklist un izputēt?”

„Brīnos, ka tik nepropagandisks attēls iesprucis oficiālā grāmatā! Nav ne draudīgi paceltu ieroču, nedz zvēriski saviebtu seju. Cenzūra iesnaudusies!”

„Pirmie sirreālisti,” turpināja Armands, „čurļoniņais Pērle, Matvejs. Un spēcīgā jaunā maiņa — Kazāks, Grosvalds!” Armands pārlūkoja arī teksta daļu: „Izvilkums no Ūdera piezīmēm. Divi teikumi krievu valodā! Tos nu gan varēja pārtulkot latviski!”

„Mūsu līdzīgie autori nādžīgi skatās, kur tikai varētu iespraust pa krievu vārdam — pa teikumam, zinādami, ka tas patik priekšniekiem. Tik tālu mēs esam nonākuši.”

Armands pamatīgi aplūkoja reprodukcijas, ilgāk pakavēdamies pie ainavu gleznojumiem. Šis krāsu reprodukcijas Armands varēja tikpat labi pētīt sēdot tur, savā Kalifornijas mājā. Tamdēļ taču nevajadzēja šķērsot okeanu un mērot tālo ceļu uz dzimteni! Jutos kautkā vainīgs, ka biju tik maz rūpējies par savu draugu. Varēju paņemt Gnēzes automobili un izvadāt draugu pa laukiem. Tieši Latvijas lauku ainavas tūristi ilgojās redzēt visvairāk, kaut vai pa gabalu paskatīties uz vietu, kur kādreiz stāvējušas tēva mājas. Pat robustai, nejutīgajai Velmaņa kundzei acis pamirdzēja asaras, skatoties Latvijas laukos. Un pēkšņi man uz mācās nelāga sajūta — visās šajās dienās nebiju izdarījis savam draugam nevienu īpašu pakalpojuma. Biju domājis tikai par sevi, rūpējies par savām piezīmēm, kombinējis situācijas. Armands gan kratījās nost, negribēja mani apgrūtināt, bet varbūt es nebiju parādījis pietiekamu gribu? Varbūt vajadzēja neatlaidīgāk piedāvāties. Un es apņēmīgi teicu:

„Šodien pēcpusdienā es tevi drusku pavizināšu. Aizbrauksim līdz Suntažiem. Tā taču ir tava puse.”

Armands pacēla pret mani jautājošu skatienu, brīdi klusēdams pētīja mani, tad cieti teica:

„Nē. Šoreiz ne,” un laikam juzdams, ka ir pārāk noraidīgs, pasmaidīja un piemetināja: „Varbūt kādu citu reizi. Šoreiz es gribu koncentrēties uz Rīgu. Kad es atbraukšu nākošo reizi, tu varēsi mani aizvizināt arī uz laukiem. Mums, Savienotajās Valstīs, rādīja jūsu dokumentārfilmu „Āpcirkņi,” kas likās itin patiesi tēloja to, kas tagad notiek Latvijas laukos. Kā tur iznīcina, pat nodedzina vecās, daudzu paaudžu apdzīvotās viensētas, kā sadzen ļaudis vairākstāvu betona kazarmēs, kas paceļas kailu lauku vidū. Rādīja arī ļaudis zaļumballē un tirgū. Neredzēja nevienu inteligentu vai īsti precīgas

sejas. Tikai pašā priekšplānā daži bija paņirguši stīvus, iestingušus smīnus. Tā bija nopiestu, nonivelētu, pelēku ļaužu drūzma, pavisam nelīdzīga Brīvās Latvijas raibajam pūlim, kurā redzējām ērtus, pašapzinīgus ļaudis, acīgus jauniešus, spriganus studentus, allaž gatavus kādai pārgalvībai, allaž ar smiekliem uz lūpām. Kad atbraukšu nākošo reizi, varbūt tad — tu varēsi mani aizvizināt arī uz laukiem. Šoreiz ne.”

„Saprotu tevi gauži labi,” es teicu, nopūzdamies. „Ir jau bezgala skumji vērot dzimto vietu sajauktu un sanerrotu, senās bērnu dienu takas ļaundaru izbrādātas. Mūsu rakstnieki un dzejnieki vēl šad tad izmisīgi nopūlas uzburt pievilcīgas lauku ainavas, bet iznāk tikai plakāni, plāni papīra šabloni. Arī nevietā lietotie vārdi saimnieks un saimniece — tur, kur pienākas sacīt kolchoznieks un kolchozniece, skan uzpūsti, neīsti, nožēlojami. Cilvēka dvēsele alkst pēc kautkā cēlāka, varenāka. Izmisumā rakstnieks uzsēdina strādnieci uz traktora un liek tai gaviļēt: Es esmu karaliene, karalienē! — Tas skan pavisam rēgaini, pat traģiski. Arī mūsu skaitstie, vēsturiskie, latviskie pagasti ir izdeldēti bez kādas jēgas un saprašanas. Samalti krieviskos bezsejas rajonos. Tieši ironiski, ka vārdnīcās, dižviru biografijās joprojām tiek minēti dzimtie pagasti, kurus viņi paši savā stulbumā iznīcinājuši.

Patiešām, es nevienam tūristam neieteiktu apmeklēt savas dzimtās tēva mājas. Tur es tevi pilnā mērā saprotu.”

Bet Ārmandam netikās kavēties pie šīs tēmas.

„Jūsu biografijās ir visādas ērmības. Onkulītis man atsūtīja jūsu enciklopēdiju. Šad tad pašķirstu, intereses pēc palasos. Daža jūsu zinātnieka vai mākslinieka biografijā izkrit, piemēram, desmit gadi. Citādi cilvēka dzīve atstāstīta visos sīkumos, tikai šo mistisko desmit gadu nav. Vai nevarētu beidzot kāds sadūšoties un pateikt: Mēs esam šo cilvēku bez vainas apcietinājuši, mocījuši un vārdzinājuši 10 gadus. Mēs jūtamies vainīgi, jo esam rupji kļūdinājušies. Tas būtu tik cilvēciski. Visi taču

redz patiesību un nosmīn, zinot, ka vainīgajiem ir neērti atzities. Šāda slēpšanās ir vientiesīga. Tā dara bērns, kam pie pusdienu galda nokrīt zemē kumoss un viņš, slēpdams savu grēku, uzliek tam virsū kāju. Prātīgāk taču pateikt pie laika: Man gadījās kļūme, jo traips zem galda agri vai vēlū atklāsies. Bet naīvais iekārtas sargs cer, ka paslēps savu traipu zem sava „vaļenka” mūžīgi.”

Armands atšķīra bilžainu kalendāru, kas mētājās turpat uz galda. Tas bija domāts piekarināšanai pie sienas. Pretim katrai mēneša lapai bija iespiesta krāsaina reprodukcija. Ātri pāršķīris šinētos sarkanarmiešus un zilkreklotos sārtaidžus strādniekus, Armands apstājās pie kādas ainavas.

„Man jābrīnās par Ūbānu,” viņš teica. „Nemaz nav mainījies. Glezno gluži tāpat kā Brīvvalsts laikā.”

„Zīme, ka nav nemaz tik spiedīga vajadzība pa kaklu pa galvu mesties izdabāt partijas vaqariem un dot — ar uzviju, kā to dara mūsu karjēisti. Ja mākslinieki iedrošinātos saglabāt pašcieņu, ne krievi, ne partija viņiem nekā nepadarītu. Bet — sulainības gars ir mūsu lāsts. Kā ar glezniecību pie jums — klaidā?” es jautāju.

„Glezno jau dūšīgi, visvisādos veidos. Kāds jugoslavu trimdinieks Kanadā teicis, ka visi jugoslavi esot patizāni, bet visi latvieši — gleznotāji! Bet ir savas raizes arī mums. Jūs nomāc kroņa temati un propagandisms, mūsējos — komerciālisms. Rīgas torņi, bērzu birzis, rudzu statiņi tiek ražoti vairumā. Ārī pasalknās tautumeitas. Pat cienījami, pazīstami mākslinieki ražo tirgus preci ātri, pavirši un lēti. Mākslinieks perfekcionists un meklētājs arī pie mums cīnās pret straumi.”

Armands ievēroja kalendārā daudzās svinamās dienas un brīnēdamies lasīja:

„Starptautiskā bērnu aizsardzības diena, vieglās rūpniecības darbinieku diena, padomju jaunatnes diena, zvejnieku diena, dzelzceļnieku diena, meža darbinieku diena, pārtikas rūpniecības darbinieku diena, mašīnbūvētāju diena, ogļraču diena! Kāpēc latviešiem jāsvin ogļraču diena? Latvijā ogles nerok.”

„Varam klusībā pieminēt tos latviešus, kas rok ogles Vorkutā vai kādā citā spaidu darbu raktuvē.”

„Kā tas saprotams, ka visas šīs svinamās dienas iekrīt svētdienās? Pie mums, kapitālistiem, tādā gadījumā izbrīvo vēl klāt pirmdienu.”

„Mūsu valdišama ar brīvdienām tik vieglprātīgi nemētājas. Taj nepatik arī tukšās svētdienas, kad dikojojot cilvēkam var ienākt prātā kāda patstāvīga doma vai slēdziens. Tāpēc tiek qādāts, lai ļaudīm būtu par ko raizēties arī svētdienās: attiecīgi referāti, lekcijas, mītiņi.”

„Nav pieminēti vienīgi Rīgas šinderi — mēslu vedēji! Vai kā jūs sakāt, asenisācijas darbinieki. Kā izskaidrot, ka šī nepieciešamā darba veicēji tiek aizmirsti un uzlūkoti par necienīgiem proletariāta diktatūras valstī?! — Skolotāju diena. Īpatnējāki skanētu skolotāju svētdiena, ja jau svinēšana nolikta svētdienā. — Tomēr, lūk, kāda svinamā diena iekrīt arī nedēļas vidū: konstitūcijas diena!”

Bet pie konstitūcijas dienas Armands apklusā un aizvēra kalendāru. Varēja jau kādu laiciņu uzjautrināties par padomju ērmībām, bet tūdaļ nāca prātā „medaļas” melīgā puse, un brīvībā dzīvojušam cilvēkam konstitūcijas un vispār visas šīs sistēmas divkosība vienkārši derdzās. Man savukārt bija jādōmā par Bērnu aizsardzības dienu, par pamesto bērnu bezpajumtnieku bariem, kas nesen apsiroja visu Krievzemi, par nabaga mazajiem mironišiem, kurus izkrāva no aizrestotajiem vagoniem, gausajā ceļā uz Sibīriju.

Brīdi istabā valdīja klusums, un es skaidri sadzirdēju vieglu metallisku klišķi, it kā pārslēdzot magnetofonu. Nebija šaubu — kāds darbojās sabiedriskās drošības labā. Kas veidoja „lietu” pret pilsoni Velku, valsts „orgāni,” mūsu rūpnīcas kancleris ļaunači vai — varbūt direktors Gnēze? —

Piepeši Armands pietrūkās kājās:

„Es taču tevi aizkavēju! Tev jāsteidzas darbā. Esmu dzirdējis, ka pie jums nokavēt darbu nozīmē nopietnu pārkāpumu.”

„Kā nu kurā vietā,” es pavirši atteicu, jo nevarēju taču atzīties, ka mans stāvoklis rūpniecā ļāva nākt un iet puslīdz pēc patikas, ja vien negadījās kāda īpaša steigas lieta.

„Pasēdi vēl, parunāsimies. Varu mazliet novēloties. Ar gadiem tādas iespējas rodas. — Kādi ir tavi šīsdienu plāni?”

„Esmu puslīdz visu apskatījis, kas mani šeit interesē. Onkulis vedināja aizbraukt uz kapiem, bet es atrunājos. Neesmu kapsētu cilvēks, labāk vēroju dzīvo pasauli. Nevēlēdamies noslaucīties bez pēdām no jaukās zemes virsas, cilvēki ir attīstījuši kapu kultūru. Man tā vienmēr ir likusies sveša, bet ja kāds to piekopj, man nav iebildumu. Kapi jau patiesībā sarindojas katra cilvēka galvā, un kad pēdējais piederīgais iznīkst, iznīkst arī viņu kapi.”

Gribēdams uztautīt, cik liela kopība Armandam ir ar pārējiem ekskursantiem, es iejautājos:

„Ko tavi ceļa biedri domā, ka tu klīsti pa Rīgu pats uz savu roku? Nepiedalies kopējos izbraucienos?”

„Neko. Man ar viņiem nav sevišķas tuvības. Vairums sveši cilvēki. Pāris tautiešu ir no manas puses, bet arī tie man pasveši. Kāda bravūrīga kundze, kāds mācītājs. Ritos satiekoties pie brokastu galda sasveicināties, tuvākās pārrunās es neielaižos. Tas, ka esam trīmdinieki no vienas patvēruma zemes, vēl negarantē, ka mums ir garīga kopība.”

Likās, ka ar Velmaņa kundzi Armandam patiesi kopības nebija. Manas bažas izrādījās veltīgas.

„Kādas attiecības tev ir ar mācītājiem?” es pētīju tālāk. „Vai tu trimdas baznīcu neatbalsti?”

„Sākuma gados šad tad uz baznīcu aizstaigāju, tagad vairs ne. Es nenoliedzu reliģiju, bet neesmu arī karsts aizstāvis. Histeriska reliģijas apkarošana ir tikpat nepieņemama kā histeriska reliģijas sludināšana. Man vienmēr ir derģusies nesmalkjūtīga neiecietība. Neinteliģenti mācītāji cilvēkus, kas neapmeklē viņu baznīcu, bieži vien nodēvē par tumšas cilvēkiem. Tā ir liela takta kļūda. Arī apkaršanās, skaldišanās un dališanās pašu mācītāju starpā atstāj bēdīgu iespaidu. Kristieši nīst židus

un piemin Kristus mocības 2000 gadus, bet pret savas tautas mocītājiem bieži vien piemiedz acis. Es pazīstu kādu mācītāju, kas saviem draudzes locekļiem ieteic nelasīt Solženicinu, jo tas kūdot uz naidu, atgādinādams pasaulei krievu necilvēcības.

Amerikāņu gaišākie, attīstītākie reliģijas pārstāvji vairs tik ļoti nešķirojas dažādās konfesijās kā senos laikos. Cilvēki mēģina uztāustīt vienu kopēju Dieva ideju. 2000 gadus kurinātais naidis starp kristīgo un nekristīgajām ticībām sāk daudz maz norimties. Ticēt kādam kopējam Dievam ir daudz ērtāk nekā tiepties katram par savu vienīgi pāreizo izvēli. Nelaieme tikai, ka mūsu trīmdas mācītāji turas vēl vienmēr vecajās stenderēs un nemēģina iet kopā ar pasaules vispārējo attīstību. Viņu nevēlēšanās domāt, garīgā miegainība brīžiem uzdzēn tieši zosādu. No klišejām savārstūti bezdomu sprediķi, banāli izteicieni, tukši vārdi ar dziļdomīgiem uzsvāriem apvāino daudz maz inteliģenta cilvēka dzirdi. Un tā dievnami tukšojas. Cilvēks, kas jau gandrīz, gandrīz gribējis nodot savu artavu baznīcai kā trīmdas kopības veicinātājam, atkāpjas un paliek malā stāvētājs un vērotājs.

Baznīcu nozīmi es pilnīgi nenoraidu. Zināmai cilvēkam šķirai bez reliģiskām nodarbībām grūti iztikt. Nav kam pieķerties, ar ko aizpildīt tukšo, neizdevušos dzīvi. Tiem ir viena'ļa, ko mācītājs runā. Viņi nemēģina saklausīt vārdos kādu jēgu. Viņi pat lāgā neklausās, jo zina jau visu sen no galvas. Viņiem patīk būt savā baznīcā. Pēc dievvārdiem parunāties ar draugiem, izdzert tasi kafijas, piederēt pie savas draudzes. Un tas tomēr ir kautkas.

Nav ko raizēties, baznīcas pilnīgi tukšas nekad nepalikis, un tā paradīzei un ellei vienmēr vēl būs savas funkcijas. Patiesībā par paradīzes un elles esību nav tik daudz vainojami priesteri kā mākslinieki.

Ar savu patvaļīgo fantāziju viņi šos institūtos ir iedzīvinājuši. Kas zinātu, kā izskatās ellē, ja Džoto nebūtu to attēlojis savās freskās vai Dante Dievišķajā komēdijā? Kas zinātu, kā izskatās Buda

vai Kristus, ja mākslinieks to nebūtu izdomājis un iedevis cilvēkiem gatavu — ar gaismas loku ap galvu, gariem hipija matiem un bārdu? Gadās, ka priesteris pieņem Dievu, ko mākslinieks viņam ir izdomājis, bet pašu mākslinieku nosauc par pagānu un nolād elles dibenā. Zināma cilvēku šķira pieņem bez iebildumiem visu, ko viņiem pasniedz jau gatavu, mākslinieks — tikai ar nosacījumiem. Kad mirstošajam Mikelandželo priesteri lika noskūpstīt krucifiksu, viņš to atgrūda, jo tas bija slikti veidots un neatbilda mākslinieka gaumes prasībām.”

Beidzot posāmies uz durvīm.

„Varbūt es varu pāieties vai pabraukties tev kādu gabalu līdzī?” teica Armands.

Es paņēmu portfeli, ieliku savu kladi, jo lasīšanai bija jāizmanto katrs brīvēks mirklis, un izvadīju viesi gaiteni. Acumirklī tur neredzēja neviena cilvēka. Es piebikstīju Armandam:

„Palūkojies uz durvīm!”

Dažās durvīs bija pavērtas šķirbiņas un zibēja pazīstama ziņkārīga acs. Bet manu tiešo istabas kaimiņu šķirbā es saskatīju svešu seju! Mani kaimiņi nebija ļaudis, kas dotu pajumti draugiem vai radiem. Svešais šeit veica pavisam noteiktu uzdevumu! Varēja vaicāt — cik un ko viņš atkal bija noklausījies? — Klusēdami mēs nokāpām pagalmā.

Kad izgājām uz ielas, blakus nama durvju nišā stāvēja cilvēks. Tas bija tas pats, kas pagājušajā vakarā mums sekoja pa Iekšrīgas ielām. Garāmejot es viņam pamāju un uzsmaidīju. Satrūcies viņš rikšiem vien aizcilpoja pretējā virzienā.

„Tev ir pielikts miesas sargs,” es teicu.

Armands pasmaidīja:

„Es jau manīju, kad nācu šurpu. Arī vakar, braucot pie onkulīša, kāds man turējās aizmugurē.”

„Tu ātri aprobe ar mūsu īpatnībām. Domāju, ka tu uztrauksies.”

„Jācer, ka onkulīti viņi neapgrūtinās. Taču pārāk vecs cilvēks.”

Soļodams blakus Armandam, kalkulēju, vai okšķerim aiz sienas bija sakars ar šo tipu uz ielas, vai arī tie strādāja katrs atsevišķi?

Pie Linava radnieka ilgi nepaliku. Ienāca baumas, ka visus Kurzemes iedzīvotājus pamatīgi sijāšot un šaubīgos pārceļšot uz Iekšķrieviju — labot kara postījumus. Saimnieks domāja, ka viņam kā vietējam apkaimē labi pazīstamam zemkopim ir cerības noturēties uz vietas, sevišķi tāpēc, ka nevienam no pagasta „aktīvistiem” viņš nebija nekā īpaši ieriebis. Man kā pieklīdušam ārpusniekam stāvoklis bija daudz nedrošāks. Tāpēc es nolēmu pamēģināt pagaidām pievienoties mežabrāļiem kautkur Ugāles pusē. Saimnieks, katram gadījumam, jau bija uzņēmis sakarus, un tā, apbruņots ar derīgiem padomiem un krietnu nastu pārtikas, devos ceļā. Saimnieks mani pavadīja līdz sava īpašuma robežām. Mēs izšķīrāmies — uz drīzu redzēšanos, bet kad pēc pāris gadiem man gadījās būt Ventspilī, uzzināju, ka Linava radnieka saimniecība pievienota kolhozam. Kur palicis saimnieks — neviens nemācēja pateikt.

Kad sastapos ar partizāniem, biju ļoti pārsteigts, ka nelielās grupas vadonis izrādījās šoferis, kas aizveda Linavus uz Ventspilī un kopā ar viņiem iesēdās „Strēlniekā.”

Viņš mani saņēma kā vecu paziņu pilnā uzticībā un stādījās priekšā kā leģiona kara inženieris kapteiņa pakāpē, Imants Brints. Kapitulācijas brīdī viņš bijis piekomandēts kādai vācu daļai, kas taisījusies padoties pēc visiem klasiskās karamākslas likumiem — kā disciplinēta, slēgta vienība — un visus ieročus, ierīces un dokumentus nodot uzvarētājiem vislabākajā kārtībā. Ar lielām mokām viņam izdevies „demobilizēties,” t. i. aizbēgt, nozogot par nelietojamu atmestu kravas automobili, ko viņam veicies salabot un iekustināt. Privātās drānas viņš iegādājies jau laikus. — Viņš bijis arī pietiekami attapīgs — nekāpt krievu ātrlaivā, bet

palicis uz „Strēlnieka.” Kad velkonis atgriezies Ventspilī, krievu tur vēl nebijis. Viņš devies mežā un pievienojies pirmajai grupai, ko tur sastapis. — Kapteinim Brintam piemita visas vadonim nepieciešamās īpašības, un gluži dabīgi, bez kādas ievēlēšanas vai iecelšanas, viņš bija sācis vadīt savu grupu.

Es nodzīvoju pie mežniekiem vairākas nedēļas. Patiesībā tā bija drīzāk bēgļu nekā karotāju grupa. Pagaidām viņi neviena neaiztika, un viņus neviens nemeklēja.

Man arvienu bija jāapbrīno Brinta miers un labā, nosvērtā oma. Nebija nekāds lielais nopelns būt „Sarkanās bultas” partizānam vai, teiksim, franču pretestības grupu loceklim, kam tagad dzied tik augstas slavas dziesmas. Viņiem bija lieliska aizmugure. Par viņiem gādāja varenas valstis. Meta no lidmašīnām ieročus, pārtiku, medikamentus, palīgus. Viņus nespārņoja tikai cerības, bet — droša pārliecība, ka „viss būs labi!” Baltiešu partizāniem, turpretim, nebija nekā, izņemot pašu tukšās rokas. Neviens netaisījās viņiem palīdzēt, un savā zemē viņi bija apzīmogoti par „bandītiem.” Brints apzinājās, ka cīņa ir absolūti necerīga. Viņš neticēja ne Sabiedroto palīdzībai, ne zviedru desantiem, ne miera konferencēm, kas atjaunos Baltijas valstis. Bet viņš nekad neapstrīdēja šādas baumas. Kā vadonis viņš zināja, ka arī melīgām cerībām ir sava vērtība; tās palīdz dzīvot no dienas dienā. Drīz vien pārliecinājās, ka mežinieka gaita man nepavisam nav piemērota, bet pagaidām bija jāpaciešas. — Brints nekur nekavējās ilgi, un kādu dienu mēs bijām apmetušies priedulājā starp Talšiem un Roju.

Mums bija radioaparāts, un mēs kārtīgi klausījāmies Rīgas radio ziņas. Katru dienu krievi lieļijās ar saimnieciskās dzīves straujo atjaunošanu. Darbu bija atsākušas jau vairākas rūpnīcas, to starpā arī bijusi „Vidzemes manufaktūra” vecā direktora Žaņa Gnēzes lietpratīgajā vadībā! — Tas bija viss, ko man vajadzēja dzirdēt. Tās pašas dienas vakarā teicu Brintam, ka vēlos ar viņu

parunāties vienatnē. Mēs nogājām pie malas, apsēdāmies uz celmiem, un es sacīju bez ievada:

„Es iešu uz Rīgu.”

„Tā? Vai par iespēju tikt pie laivas un doties uz Gotlandi vai — par soļošanu uz Prūsiju un Poliju tu vairs nedomā?”

„Nekad neesmu par to domājis.”

„Tātad tu gribi iefiltrēties un palikt šepat? Arī es esmu to apsvēris. Tikai — vēl ir par agru. Jānogaida, kamēr visas sijāšanas ir cauri.”

„Patiesībā man ir cita lieta. Jākārto privāts rēķins. Kāds cilvēks aizbēga krieviem līdz un tagad ir atgriezies.”

„Kā tu to zini?”

„Dzirdēju radio.”

Brints brīdi klusēja, iedauzīdams ar šautenes laidī zemē starp kājām dobiti.

„Ja tu pats nesaki — kas tas par cilvēku un kas par lietu, tad es arī neprašāšu. — Vai man būtu jāsaprot, ka tu esi izšķīries par ceturto iespēju — krist ar ieroci rokā? Ar šo patētisko iznākumu tev jāreķinās. — Saprotams, tās pārējās trīs mūsu iespējas jau arī ir — patētiskas.”

Es neatbildēju, tikai paraustīju plecus.

Brints atkal brīdi pārdomāja.

„Rīga. — Liels jautājums kā turp nokļūt.”

„Pāri Tīrelpurvam.”

„Vai tu pazīsti apvidu?”

„Esmu bijis pāris reizes ekskursijās skatīties Ziemeļvētku kauju vietas.”

Brints iesmējās uzjautrināts:

„Droši vien brauci ar zaļumnieku liellaivu pa Lielupi?”

„Tieši tā. Vai tu arī esi bijis tādās ekskursijās?”

Brints smējās:

„Tātad tev nav ne jausmas ne par Tīrelpurvu, ne purviem vispār. Tu nomaldiesies tur kādu nedēļu un tad lidīsi tuvākajās mājās pēc palīdzības, un tur tevi saņems. — Un ja arī tu aizkultos līdz Iman-tai vai Ilģeciemam, tu būsi purvā tā nomūrējies un saskrandojies, ka tevi tūlīt pazīs kā mežabrāli.”

„Vienalga!“ es teicu. „Es mēģināšu, jo šeit palikt nav nekādas jēgas.“

Brints nopūtās:

„Redzu, ka esi varen apņēmies. Un tādā reizē prātīgākais ir darīt kā nolemts. Šeit tu tikpat neko daudz nederēsi. — Nozīmē karti,“ viņš piebilda, izņemdam no savas karšu somas attiecīgos kvadrātus,“ lai tev būtu kaut aptuvena jēga par ejamo ceļu. — No šejienes līdz Ķemeru purvam grūti nomaldīties.

Pa kreisi ir Engures ezers un jūra, pa labi lielceļš. Pret Klapkalnu pamet Valguma ezeru pa labi, un tu esi Ķemeru purvā. Trīsdesmit, trīsdesmitpieci kilometri, ja nemaldies. Ērts vienas dienas gājiens. Tad sukā tikai uz dienvidiem un nakti vai agrā rītā šķērso dzelzceļu un šoseju, kaut kur starp Smārdi un Tukumu — un tu esi Tīreļpurvā. Nelien uz Ložmetēju kalnu, bet ej ar krietnu likumu uz dienvidiem līdz Lielupei, gabalu augšpus Kalnciemam. Divdesmit pieci kilometri, bet pa purvu labi ja līdz vakaram noiesi. Kā tiec pāri Lielupei, tas paliek tavā zināšanā. Otrā pusē tu esi tajā Tīreļa daļā, ko sauc arī par Cenas purvu. Trīsdesmit kilometru līdz Rīgai. Ja laimējas, trešās dienas vakarā vari būt Pārdaugavā. Bet tā kā tu droši vien maldīsies, ņem pārtiku nedēļai. Vai tev Pārdaugavā ir kādi paziņas, kur vari apmesties, apkopties, atpūsties?”

„Ir.“

„Ar Pārdaugavu tev, droši vien, nepietiks. Gribēsi tikt arī pilsētā?”

„Saprotams.“

„Tā būs varbūt visgrūtākā problēma. Pa tiltiem tu nevari iet. Tur prasīs caurlaidi. Daugavas tilti ir krieviem medīgākie murdi. Vieglāk būtu pārklūt otrā krastā kautkur pie Doles vai vēl augstāk. Bet tas ir atkal pamatīgs gājiens, pāri daudziem ceļiem un dzelzceļa līnijām. Daudz iespēju iekrist. Paliec labāk šepat, pie mums.“

Es purināju galvu:

„Vispirms jānokļūst Pārdaugavā. Tad redzēšu,

kas darāms. Nav nozīmes plānot pārāk tālu uz priekšu."

„Kā nu to ņem," teica Brints domīgi. „Kā tu domā kārtot savu rēķinu — ar granātu vai šaujamo? Nažu vīrs jau nu tu neesi."

„Skatoties pēc apstākļiem."

Brints man iedeva divas olveida rokas granātas, bet manu šauteni apmainīja pret lielu mauzeri, vecmodīga paskata pistoli, kam bija pagars stobrs un magazīna nevis spalā, bet ipašā kārbā zem stobra.

„Gājienā un purvā šis ir īstais ierocis. Tas velk gluži labi arī uz pāris simtiem metru. Pilsētai, sprotams, par neveiklu. Mums ir Parabells un daži Valteri. Tie būtu parocīgāki, bet nevienam negribēsies no tiem šķirties. Var pašiem labi noderēt, ja kādriez jājaucas ļaudis."

„Es pietikšu ar mauzeri. Bez tam, ja vajadzēs, pameklēšu piemērotāku ieroci Rīgā."

„Rīgā, pēc tam kad tur krievi saimniekojuši pus gadu, būs aplasīti pat kurpnieku ileni! Bet," Brints piebilda ar laipnu smaidu: „tu esi pieaudzis cilvēks un ja vēlies doties pašnāvībā, es tev ceļā nestāšos. Vari soļot kaut vai rīt no rīta."

Tā arī palika. Es nozīmēju karti, paēdu krietnas vakariņas, sataisīju ceļakuli. Ieročus iekāru īpašās cilpās lietusmēteļa iekšpusē.

Rīta gaismiņā Kudums mani pavadīja līdz Dursupei un parādīja vietu, kur varēja pa pārmestiem balķiem tai pārklūt pāri sausām kājām.

„Es tev došu savu kompasu," teica Brints, „lai gan mums pašiem paliek tikai viens."

„Mans ceļš ir tik skaidrs, ka nekāda kompasu nevajaga. Saule visu laiku aiz muguras!"

„Baidos, ka tu maldīsies arī ar visu kompasu. Saule vienmēr vis nespīd."

Es paņēmu kompasu, un mēs atvadījāmies ar strupu rokas spiedienu, kas skaidri nozīmēja — uz neredzēšanos! Gribējās pateikt kautko zīmīgu, īpaši sirsnīgu, bet nekas tāds nenāca prātā. Un bez tam — cik ilgi mūsu atmiņai vēl bija lemts pastāvēt? Mēs taču dzīvojām tikai no dienas dienā. Tā mēs

skatījāmajos brīdī viens otrā, neērti apmulsuši. Kaut kā mēs bijām tīri labi sadraudzējušies. Tad es apsviedos un gāju.

Necik tālu uzdūros atkal upītei. Nieka straume, bet dūņaina un padziļa. Lai pas nekur nemanīja, pārlēkt par platu. Sīks, bet neērts kavēklis, sevišķi, ja vēlējas taupīt drānas — lai ierastos pilsētā ciešamā paskatā. Nekas neatlikās kā ģērbties nost. Bet tas ir nepatīkams brīdis. Mežabrālim jābūt gatavam katru mirkli iemukt krūmos, bet — kur tu muksi bez biksēm? — Šādu dūņupīšu piekrastes joslā bija vesela virkne.

Šķīros no Brinta, apbruņojies kā kārtīgs partizāns, bet mans nodoms bija atkratīties no ieročiem, cik ātri vien iespējams. Ja mani notvertu krievu patruļa, tad neapbruņotam vēl palika kāda cerība izlēcīties. Stāstīt Brintam šādu nodomu netikās. Viņš mani noturētu par glēvuli vai vispār par nesaprātīgu. Tāpēc pieņēmu viņa mauzeri, lai gan ieroču Brinta pulciņam nebūt nebija par daudz. Vienkārši aizsviest labo šaujamo arī negribējās. Varēja pienākt laiks, kad ieroči kļūs, kā tagad sakām, deficīta prece, un katram gadījumam nekaitēja zināt, kur tāda dabūjama. Bet tas bija grūts jautājums, kur ieročus paslēpt un kā atcerēties slēptuvi.

— Es paslēpu mauzeri un sauju patronu kāda šķūniša pazobelē — pļavā, Melnupes licī, ne pārāk tālu no ietekas Engures ezerā. Šķūnīti, ja vien to nenojauktu, man likās, es varētu atkal atrast bez pūlēm. Uziet ieroci nebija tik viegli, to noglabāju diezgan asprātīgi. Vienu no rokas granātām piekāru šķūniša korē, ieslēpis pērnā lapseņu pūzni. Otru nesu līdzī vēl labu gabalu un pabūzu zem liela akmens Apšuciema ceļa malā.

Ļaužu tikpat kā neredzēju. Šad tad iztālēm kādu gājēju vai braucēju. Nebija laiks, kad ļaudīm patiktos klaiņāt apkārt. Pārklūt ceļiem nebija nekāda māksla.

Iznicināju arī karti. Tajā biju tik daudz skatījies un pēc atmiņas to vairākkārt zīmējis smiltīs, ka

likās — nemūžam neaizmirsīšu. Palika tikai kompass. Skaists, glīti nostrādāts daikts, spožā, niķelētā dozē kā liels kabatas pulkstenis. Žēl bija aizsviest. Bet ja mani apcietinātu un kompasu atrastu, tad spiega statuss man bija nodrošināts. Tāpēc iedams nesu kompasu saujā, lai katru mirkli to varētu nosviet krūmos vai zālē.

Kudums man ieteica iet tikai rīta agrumā un vakara krēslā, bet dienu labāk pavadīt krūmos. Taču apvidus likās tik vientulīgs, ka soļoju tikai uz priekšu. Pa krūmājiem, pa alksnājiem un smaržīgām birztalām, mezdams lielus likumus ap mājām un rūpīgi novērodams ceļus, iekāms tos šķērsot.

Vēlā pēcpusdienā pagāju garām šaurā, garā Valguma ezera ziemeļu galam un sasniedzu Sloceņes upi. Izmeklēju piemērotu, bieziem krūmiem noaugušu līci un izģērbos. Kad sāku salocīt drānas murskulī, mani pēkšņi pārņēma nelāga sajūta, itin kā mani kāds novērotu. Labu brīdi uzmanīgi klausijos. Viss likās klusu. Tikai gausā straume rāmi murdēja un viegli drebināja apskalotās kārklu atvases. Dundurs vai vēlina bite nodūca garām. Dūņu un kalmju smarža sitās nāsīs. Klusa, jauka novakare upmalā. Tikai baiļu sajūta arvienu pieņēmas.

Šādu — sesto maņu — bieži pieminēja karavīri, kas staigāja izlūku gājienos vai stāvēja izvirzītos posteņos ierakumu priekšā. To pieminēja arī partizāni, bet no kurienes tā varēja rasties man — tikai īsu laiciņu padzīvojot mežā? —

Tomēr, briesmu sajūta nebija atvairāma. Tā pieauga un diktēja rīcību: es sāku iztaustīt paceres, bāzdams zem tām rokas, kā meklējot vēžus. Man negribējās nezināmajam novērotājam tūdaļ atklāt savu nodomu brist upei pāri. Biju zēna gadus diezgan vēžojis un zināju, kā tas jādara.

Vēži bija! Izvilku trīs vai četrus, diezgan pārāvus. Tad sagrābstīju pacerē vēdzeli, palielu un varen glumu. Kustīgs, gļotains glumiķis rokā — pretīga sajūta, ko nebiju izjutis kopš tāliem zēnības gadiem. Savāda doma zibēja prātā: ja nu mani

tagad, šinī mirklī, no muguras nošauj, tad tieši šis nejaukais glumums būs mana pēdējā sajūta. — Izrāvu vēdzeli un, pirms iemest maizes tarbā, labi savicināju gaisā, lai vērotājs redz, ka es tiešām zvejoju.

Ūdens likās neganti auksts, kā jau maijā, un drīz vien es sāku drebināties. Sabāzu medijumu savā tarbā, piespiedu drānu murskuli pie krūtīm un, vērotajam muguru uzgriezis, laidos pāri upei un tālāk gar otru krastu lejup, kā labākas, mediģākas paceres meklēdams. Cīnoties pa dūņupi, baiļu sajūta sāka aprimt: varbūt, ka tā tomēr bija tikai iedomu, nervu spēlīte? —

Nomūjies kādus simts metrus lejup, atdūros pret sakārņu kaudzi, aiz kuras pavērās padziļš atvars. Varbūt, ka vajadzēja vien grūsties tālāk un pat riskēt saslapināt drānu nastiņu, jo brīžiem jau biju iegrimis ūdenī līdz pleciem, bet es izrausos krastā un kuplu kārklu ceru aizvējā sāku steidzīgi ģērbties.

Mirkļiem es pārstāju darboties un klausijos. Ne mazākā aizdomīga troksnīša. Biju gluži pārliecināts, ka visas bailes bija tikai blēņas, nervu joki. Tomēr steidzos. Sasodīti gausi un grūti maucās zeķes mitrajās kājās, bet vēl daži mirklī, un es jau pazustu piekrastes krūmu biezoknī. Sasēju zābakiem auklas, paķēru maizes tarbu un jau slējos kājās, kad kārklu ceru, tieši pret manu seju pašķīra krievu automata resnais, caurumotais stobrs.

Es vēl nebiju no aukstās peldes sasilis, un man nevaldāmi sāka klabēt zobi, itin kā es būtu briesmīgi pārbijies. Tieši tas man šinī mirklī smagi apderdzās. Ja beigas, tad beigas, bet ne jau ar klabošiem zobiem! —

No krūmiem izspraucās spurainu bārdu noaugusi seja un pēc tam plecīgs augums, ģērbts garā, gandrīz līdz zemei, melnā gumijas mētelī, kādus lietoja vācu motociklisti. Galvā svešajam bija uzlocīta adīta mice, kādas ziemā valkā zem dzelzs ķiverēm. Labu brīdi svešais klusēdams mani aplūkoja, tad pamāja ar stobru un teica vāciski:

„Piecelies!”

Es paklausīju.

„Paver mēteļi. Lēnām.”

„Es atpogāju lietus mēteļi un, aiz atlokiem saņēmis, plati atvēru.”

„A! Tu saproti vāciski. Jo labāk!” teica svešais.

„Kur tavi ieroči?”

„Man nav ieroču.”

„Paguvi nosviet krūmos?”

„Es neesmu apbruņots. Es neesmu mežabrālis.”

„Kāpēc tev cilpas pie mēteļa oderes?”

„Tas nav mans mētelis. Es to iemainīju.”

„No kā?”

„No kāda aizbraucēja.”

„Kad tas notika?”

„Pirms kāda mēneša.”

„Man liekas, ka tu melo. Kāpēc aizbraucējs šūtu mēteļi cilpas, kur karināt ieroci?”

„Varbūt viņš slēpa ko citu? Šnabi. Medikamentus.”

Svešais mirkli pārdomāja:

„Tu runā vāciski pavisam labi. Varbūt esi pat Vācijā ciemojies?”

„Kāda tam nozīme?”

„Nozīmes jau nu nav. — Novelc mēteļi.”

Es novilku.

„Izvērs uz āru kabatas. Pa vienai. Lēnām. Ar kreiso roku.”

Es izvērsu kabatas. Nekā sevišķa tur nebija. Maizes drupačas. Auklas ritulis. Kompass.

Svešais atkāpās klajumiņā starp krūmiem, soļus desmit no manis un rīkoja:

„Izklāj mēteļi un saliec mantas uz tā!”

Es darīju, kā sacīts.

„Izvērs kabatas svārkiem un biksēm. Saliec mantas uz mēteļa. Un nedomā taisīt jokus. Dabūsi pa lodei katras pogas vietā. Tik liela izkliede, kā tu varbūt domā, šai krievu grabažai nav. Ar vācu izstrādājumiem to nevar salīdzināt, bet viens labums tai piemīt: nevajaga nekādas kopšanas. Pel-dini kaut mēslos — šauj. Lai kā, bet šauj.”

Kamēr viņš runāja, es tukšoju kabatas. Salīku uz mēteļa maku, kabatas nazi, vaļrojamo stiklu. Ci-

garešu kārbu, sērkociņus, kabatas lakatu. Kārbu ar žiletu kātu un dažiem asmenišiem.

„Tagad izkratī kuli. Zivi met blakus, zālē. Tikai mantas uz mēteļa.”

Izmetu zivis un vēžus zālē. Kulē vēl bija puse no kviešu plāceņa, žāvētas gaļas sloksne, sviests skārda dozē, sauja taukšķētu zirņu un pudele pašdarināta degvīna.

„Atkāpies un atsēties pie krūma!” Rikoja svešais, pasīta automatu padusē, paņēma mēteli aiz stūriem un pavilka vēl gabaliņu projām, sausākā vietā, un apsēdās uz ciņa, sakrustodams kājas. Es ievēroju vācu virsnieka eleganti gludos stulmeņus. Notašķītus, bet vēl gandrīz jaunus.

Paņēmis manu kabatas nazi, svešais nogriezta no gaļas un plāceņa. Apzieda riku ar biezu sviesta kārtu, nasteigdamies ēda. Atkorķēja pudeli, ieņēma malku, bet saviebās un noteica:

„Draņķis gan! Godīgs cilvēks to nevar dzert!”

Apēdis pirmo riku, viņš sāka pētīt mana maka saturu. Pārskatīja vācu markas, izvilka un atločija apliecības:

„Klaudijš Velks,” viņš burtoja. „Klaudijš. Kladius! Romiešu imperators! Ko tu neteiksi! Ave, Caesar, morituri te... nu jā, ko velti pieminēt nelaimi. — Veci papīri. Pie jaunās valdīšanas vēl neesi vis atrādījies?”

„Vēl neesmu paguvis.”

„Es saprotu. Droši vien esi aizņemts cilvēks un tev nav laika ar tādiem niekiem ķēpāties. — Ko tu te dari?”

„Vēžoju.”

„Ar kompasu?”

„Es to atradu. Glīta manta.”

„Kur tu dzīvo?”

„Netālu. Uz Smārdes pusi.”

„Mežā?”

„Nē... vienās mājās.”

Svešinieks nicīgi iesmējās, bet nekā nepiebilda. Nogriezta otru riku, apzieda, aplika ar gaļu un ēda. Vēl reizi mēģināja uzdzert no pudeles, bet atkal viebās un purināja galvu:

„Jēlspirts? Kas tas ir par nāvekli?”

Automats gulēja viņam blakām zālē. Es pārdomāju: varbūt tomēr mesties viņam virsū? Sākumā divus soļus tieši preti un, kad viņš jau būs pakampis ieroci, pasisties pa labi un grūsties virsū no sāniem. Ja viņš netiktu pie šāviena, tad nevarēja vis zināt, kam paliks virsroka. Nekāds sevišķs stiprinieks viņš nelikās, pie tam — manāmi novārdzis. Bet svešais kautko nojauta. Palūkojās manī, pašūpoja galvu un teica:

„Es zinu, kas tev prātā. Labāk nemēģini.”

Paēdis viņš noslaucīja muti, paņēma klēpī automatu un teica:

„Tagad izģērbies!”

„Kāpēc?”

„Nevaicā. Ģērbies!”

„Es novilku svārkus, novilku vamzi un vaicāju:

„Vai zābakus arī?” jo citādi bikses nebija novelkamas.

„Visul!”

Noāvu kājas, novilku bikses, nomaucū virskreklū un paliku stāvam triko kreklā un isās audekla apakšbiksēs.

„Arī veļu?” es vaicāju.

„Veļa man pašam ir labāka. Saloki mantas un atnes šurpu, pie mēteļa.”

Es paklausīju.

„Tagad ej atpakaļ tur pie krūma. Pašā ūdens malā. Saliec rokas aiz pakauša un stāvi rāms.

Viņš nolika zemē automatu, novilka savu gumijas mēteli, parādīdamies vācu virsleitnantā uniformā ar dzelzskrusta lentīti pogu caurumā un divām tanku iznīcinātāja nozīmēm uz kreisās piedurknes.

„Virsleitnants Rudolfs Vurcelšneiders no Hohencollernas,” viņš sacīja ar vīzīgu smīnu, uz mirkli pieņēma pamatstāju, tad sāka izģērbties. Novilcis frenci, viņš apsēdās uz ciņa nomaukt stulmeņus un uzsauca man:

„Pagriez muguru!” acīm redzot, tomēr baidīdamies, ka mēģināšu viņam uzbrukt. Labu brīdi dzirdēju viņu stenam un pūšam, cīnoties ar apaviem un drānām, tad atskanēja omulīga balss:

„Vari apgriezties!”

Svešais stāvēja, apgērbies manās drānās, apāvis manus apcavus un spēlējās ar savu automatu:

„Nav jau visai smalki tā aplaupīt vēžotāju, cēzaru Klaudiju, bet — ko lai dara? Privātas drānas man nepieciešamas, jau sen gudroju, kur tās izraut? Cik jauki, ka tu laipnā kārtā pienes man tās klāt.”

„Privātas drānas neko daudz nelīdzēs,” es teicu drūmi. „Vajaga prast arī privāto valodu.”

„Jā, tā ir problēma, es to nenoliedzu. Bet dzīve arvienu sagādā problēmas vai ne? — Tu tagad dabū glītu, labi uzturētu, pēc mēra šūtu uniformu, ko valkāt vienmēr bijis gods. Mēs esam puslidz viena auguma, un tā labi derēs arī tev. Vari paturēt manus papīrus, ja vēlies. Es atkal paturēšu tavus. Mans gumijas mētelis ir daudz pārāks par tavējo brezentnieku. Ūdeni nelaiž cauri nemaz. Ļoti node-rīgs ko paklāt, kad jāguļ mitrā vietā. Taisni žēl to tev atstāt. Bet tas ir smags un, galu galā, arī tev mētelis vajadzīgs, vai ne? — No tavām mantām es vēl izlūgšos to nieku pārtikas. Svaigo zivi arī.”

Viņš ielika manas mantas un vēdzeli savā somā. Vēži jau bija aizrāpojuši.

— Nolādētais plāpa! Es domāju. — Vai viņš nevarēja taisīties ātrāk? Saule rietēja. Es biju no-salis, man atkal sāka klabēt zobi.

„Cigaretas,” teica virsleitnants, „tās nu gan es pievāksu, arī vienu kārbīņu sērkokciņu un — tavu žileti.” Brīdi viņš domīgi svārstīja skūšanās daiktu saujā: „Svarīgs rīks, ja gribi iznākt no meža.

Sadalīt to nekādi nevar. Bet tu jau dzīvo šepat tu-vumā, līdz Smārdei vari aiziet bez skūšanās. — Vai arī līdz Sibīrijai, jo tevi pārāk viegli notvert. — Kompasa man nevajaga, man pašam ir labāks. Es tev atstāšu tavu lergu, ko uztaisīt dūšu. Riebīgs šķidrums. Ja jau nav dzeramā, lai nav! Nu labi, lai jau notiek, es tev atstāšu arī pusi no maizes, lai tu nepaliktu gluži bez vakariņām.” Viņš nolauza no atlikušā plāceņa nelielu stūri un nometa uz mēteļa. „Tev ar tavu privāto valodu daudz vieglāk tikt pie pārtikas nekā man. Un zivis tu arī proti ķert.”

„Jums, kā vācietim, praktiskākā izeja ir padoties,” es teicu, ar mokām apvaldidams klabošos zobus.

„Gūstekņus taču beigu beigās apmainīs. Tie ir tikai vietējie, kas tiek iedzīti bezizejā.”

„Es esmu par to domājis, Klaudij, tikai — man negribas gaidīt līdz beigu beigām. — Bet,” viņš pēkšņi atplauka platā smaidā, „kas liedz padoties tev manā vietā? Tu vāciski proti! Un Hohencollerna nav slikta vieta, ja tu — beigu beigās — tur nonāc. Pasveicini manus senčus! Viņiem ir tabakas bodīte Hechingenā, Marktštrāse vienpadsmit. Heil Hitler, virsleitnant!” Viņš izvieda gaisā roku brašā sveicienā. „Uz drīzu neredzēšanos!” Viņš jau pašķira kārkļus, bet vēlreiz atskatījās:

„Zini, visu šo es daru nelabprāt. Tikai nesūc man stāstīt, ka esi bijis leģionā un cīnījies „plecu pie pleca” ar mums. Tā var gadīties, ka vājuma brīdī es atdodu atpakaļ tavus zābakus, jo es redzu, tava kāja ir lielāka par manējo.”

„Nē!” es teicu spītīgi. „Leģionā es neesmu cīnījies.”

„Tad jau ir labāk. Dzīvo vesels! Lai tev laimējas!” Viņš pamāja un pazuda krūmos.

Es biju pagalam nosalis. Saulei norietot, mitrs aukstums kāpa no upes. Steidzīgi apmetu pleciem gumijas mēтели, bet tas bija glums un auksts. Vilku vien mugurā uniformu. Tā drusku knieba padusēs, bet citādi derēja. Arī bikses spilējās par šaurām. Bet stulmeņi — krietni vien par maziem! Manas biezās vilnas zeķes vācietis bija pametis, laikam jau izdilušo papēžu dēļ. Bet šaurajos stulmeņos zeķoto kāju varēja iedabūt tikai ar lielāko piepūli. Spieda pirkstgalos, žņaudza sānos. Soļotājam mežavīram nav lielākas nelaimes kā nederīgi apavi. Bet basās kājās nevarēju zābakus maukt: tie berztu vēl negantāk. Es sodījos par savu muļķību! Kas nekaitēja samelot, ka esmu leģionārs? Sasodītais Vurcelšneiders atdotu manus zābakus. Viņš bija švābs, un dienvidnieki skatījās lādzigāki ļaudīs nekā ziemeļvāci. — Tagad neatlikās nekas cits kā glītājiem apaviem nogriezt purnus, lai pirkstiem būtu telpa. Labi vēl, ka vācu šķelmis nebija pievācis manu nazi.

Tā nu es stāvēju upmalas krūmos, ģērbies pilnā vācu virsnieka uniformā, saposies ceļojumam uz Rīgu. Un rītvakar es būšu jau noaudzis ar branču bārdi un izskatīšos pēc ista mežabrāļa. Murgains stāvoklis! Mirkli man likās, ka es sapņoju — iesnauadies kautkur upmalas pakrūmē.

Ko manā vietā būtu darījis Brints? Droši vien viņš cīnītos, un tad šeit upmalā varbūt tagad gulētu divi miroņi. Bet nē, Brints nestaigātu viens. Un divatā vai trijatā viņi saņemtu Vurcelšneideru kā cāli. Varbūt, ka vācietis tieši to vēlējās — pievienoties kādam partizānu pulciņam, jo patiesi, bez „privātās” valodas viņa stāvoklis bija bēdīgs.

Ko tagad darīt? Pirmā doma bija soļot atpakaļ uz šķūnīti pēc pistoles. Apbruņotam arī man rastos iespēja tikt pie privātām drānām un iegērbt kādu citu nelgu vācu uniformā! Iespējams, ka es tiešām būtu devies atpakaļ, ja nevajadzētu atkal izģērbties un list aukstajā ūdenī. Nereti man gadījies pārdomāt, ka cilvēka likteni iespaido un noteic pavisam nenozīmīgi apstākļi. Gājiens atpakaļ, ļoti iespējams, dotu manam mūžam pavisam citu virzienu. Bet es sāku vien soļot dziļāk Ķemeru purva virzienā uz dienvidritiem, kur man vajadzēja uzdurties dzelzceļam. Zābakā žļurgstēja pie katra soļa. Kājas sala aukstajā ūdenī. Izņēmu savu maizes kanci un lēnām, rūpīgi kožlādams, ēdu.

Pazibēja doma, ka, ģērbies vācu uniformā, es tiešām varēju sameklēt krievus un padoties! Stāstīja, ka vācu karavīriem nodrošināts daudz cilvēcīgāks gūsts nekā latviešu leģionāriem, kas bija izsludināti par tautas nodevējiem. Vācu gūsteknis varēja cerēt uz atbrīvošanu jau pēc pāris gadiem pavadītiem „Krievijas atjaunošanas darbā,” nevis pēc desmit, kas draudēja leģionāriem, vai divdesmit pieciem, ko saņemtu partizāns, ja vien vispār to pamestu dzīvu. Pie tam vācietim atkrita visas pratināšanas mocības. Ko vācietim varēja prasīt? Svešā zemē viņam nekādu „līdzzinātāju” un sakaru nevarēja būt. Iznāca vēl, ka, mani aplaupīdams, Vurcelšneiders bija izdarījis man pakalpojumu!

Es nourbināju tanku iznīcinātāja nozīmes no piedurknes un novācu dzelzskrusta lentīti no pogcauruma — dūšīgam karotājam krievi gribēs atspēlēties. Virsleitnanta nozīmes es paturēju. Poļu virsniekus krievi gan apslaktēja Katinas mežā, latviešu virsniekus Litenē, bet varbūt ar vācu virsniekiem tagad apgājās savādāk? Klida baumas, ka Staļingradā sagūstītie virsnieki novietoti īpašās virsnieku nometnēs ar daudz maz cilvēcīgāku režīmu — pārskološanai marksismā.

Tik svaidīga toreiz bija mana oma, ka vienu mīkii es pavisam dzīvi iedomājos sevi kā vācu virsnieku krievu marksisma skolā. Apgūstot dialektiku: māku nīcināt sevi un savu dzimteni. —

Bet es drīz attāpos. Mans nolūks taču nebija glābties! Kas tad man liedza jau laikus aizbraukt uz Vāciju ar bēgļu transportiem? Man bija jāveic noteikts uzdevums! Pie tam, pat vācietis nevēlējās padoties un gaidīt atbrīvošanu. —

Tā pārdomādams un fantazēdams, es nostaiģāju līdz pilnīgai tumsai, tad sameklēju sausāku vietu naktsguļai.

Paklāšanai Vurcelšneidera mētelis derēja, tikai siltums tajā neturējās. Biezo, adīto vamzi vācietis bija pievācis kā jau mana apģērba sastāvdaļu, bet uniformas drāna, austa no dažādiem „erzačiem,” nepavisam nesildīja. Iekūru mazu uguntiņu un snauduļoju pie tās, rūgtus mitru žagaru dūmus rīdams. Mežinieka dzīve man nepavisam nepatika. Biju jau lasījis romantiski noskaņotu rakstnieku stāstus: vakarēšanu naktī mežā pie ugunsкура. Cilvēks jūtoties sakusis ar dabu, viens ar visumu, kā gatavais Hamsuna Pāns. Visa pasaule sarūkot par šauro gaismas loku ap liesmu. Mežinieks klausoties noslēpumainos nakts trokšņos, naktsputnu tikko dzirdamajos vēdienos. Ielpojot vaivarāju, viršu reibīgo aromu. —

Nē, pateicos par šādu romantiku! Es biju pilsētnieks. Vispirms — man pietrūka vannasistabas. Trūdu, dūņu un paša sviedru smaka mani nospieda — tāpat kā migla, kas nolaidās pāri visam kā smaga rasa.

Ar gaismas svīdu cēlos iet tālāk. Pēc kādas stundas sasniedzu dzelzceļu. Rīta miglā tam pārkluvu bez grūtībām, tāpat arī šosejai. Nelielai upītei pārbrīdu nenoģērbies. Caurajos zābakos kājas bija tik vai tā izmirkušas.

Aiz upītes sākās — Tīrelpurvs. Šauru kāpu rindas. Dūksnāji. Šķidri priedulāji. Grāvji. Pavisam zemē ieplakušas blindāžas vēl no Pirmā pasaules kara. Veco dzeloņžogu atliekas. Uzdūros gluži neskartam posmam. Septiņus vai vairāk metrus platais, biezi nokrustotais dzeloņžogs mirdzēja skaisti sarkans pret zaļo sūnu. Vesels un neaiztikts pēc trīsdesmit gadiem! Bet stieples bija tā sarūsējušas, ka sabirza, tikko tām pieskāros. Vai vecie strēlnieki varēja iedomāties, ka viņu pēctecis soļos cauri visbriesmīgākajiem žoģiem pat drānas neieskrabādams?!

Motocikletista mētelis bija smags un sviedrēja, bet labi sargāja pret lietu. No agras priekšpusdienas līdz pat vakaram lija vienā laidā. Nederīgie zābaki piebrieda, spieda un žņaudza arvienu vairāk. Kad pagriezu vaļā arī sānus, tie sāka izjukt un bija jāsasien ar auklu. Tā es ķēpājos pa dūksnājiem, pa sen aizaugušu karaceļu paliekām, pa nebeidzamiem pusaizgruvušiem grāvjiem, kas šķērsoja purvu visos virzienos, arvienu pilni ūdens. Labi, ka vācietis bija man atstājis kompasu. Bez tā es nekurp netiktu. Tiklīdz kādu brīdi nebiju skatījies adatā, jau izrādījās, ka soļoju gluži aplamā virzienā. Kapteinim Brintam bija taisnība.

Miglā dzirdēju suņus rejam. Pāris vietās arī cilvēku balsis. Tātad šur tur bija pa cilvēku mītnei. Tās centos apiet ar lielu likumu. Kad šķērsoju diezgan paprāvu un iebrauktu ceļu, zināju, ka ieeju Drabiņu purvā. Tam pāri sasniedzu Pienavas upi. Necentos meklēt pāreju, bet gāju gar krastu līdz pat Lielupei.

Lielupe izskatījās nežēlīgi, neiespējami plata. Krasts otrā pusē labu gabalu plētās netikami kails. Līdztekus upei gāja lielceļš. Metās vakars. Jutos pagalam piekūsis un izsalcis. Sodījos, kāpēc nepataupīju kādu garozu maizes, būtu ko pagremot, apmānīt badu. Sēdēju krūmos un vēroju ceļu. Aizklīta viens, otrs zirdzinieks, aizdūca armijas mašīnas — amerikāņu kravas Studebakeri — gan vienā, gan otrā virzienā. Nekāds labais šis stūris nebija. — Ko darīt? Jāgaida nakts. Tad jālaizās pie ūdens un jāmeklē, vai kautkur nav atrodama laiva. Ja būs, tad pieslēgta resnā ķēdē. Bez ariem. — Noberztās, izmērcētās kājas sāpēja. Skatoties drūmajā ainavā, Lielupes ūdeņos, viss mans pasākums likās veltīgs un nederīgs.

Krastmalā, aiz koku kumšķa redzēju nelielu mājeli ar kūti un malkas šķūnīti kā vienīgajām saimniecības ēkām. Panikusi jaunsaimniecība. Pa visu laiku tikai viens vienīgs sievišķis šķērsoja pagalmu uz kūti un atpakaļ. Suns luncinājās viņai līdzī.

Brints teica, tu nomaldiesies purvā nedēļu un tad iesi pirmajās mājās pēc palīdzības, un tur tevi saņems. Es biju maldījies tikai divas dienas, bet jau vēlējos meklēt palīdzību. Brints mācīja — iekāms iegriezties svešās mājās, tās rūpīgi jānovēro un nevis stundu vai pusstundu, bet vismaz pus dienas vai vēl labāk veselu dienu. — Bet šī diena jau bija galā. Biezēja krēsla, un drīz vairs nebūs saskatāms itin nekas. Es nolēmu riskēt. Šinī apvidū krievi bija valdījuši jau vairāk nekā pus gadu. Ja vien te dzīvoja latviešu cilvēki, varēja cerēt, ka viņi mani sapratīs un nenodos. Laucinieki pazina mežabrāļu un bēgļu postu. Latviešu tauta vēl nekad nebija tik vienoti saslēgusies pret iebrucējiem kā patlaban. Ar krieviem pinās tikai pavisam plāns pašlabumnieku pulciņš. Vai nu tiešām man gadīsies uzduroties svaigam krievu ieliktenim, jauno izpildkomiteju varasvīram? Tīe taču iekārtojās bagātākās mājās. —

Kad satumsa, vienā no logiem iedegās vārga gaisma. Es cēlos un gāju, mēģinādams turēties pret vēju, lai suns mani nepamanītu pirms laika.

Es biju jau pagalma vidū, kad kveksšķis sāka riet. Es pielēcu durvīm un iegāju nepieklauvējis slikti apgaismotā virtuvē. Labi atceros trīs pārbiedētas sejas — divas vecas sievietes un trešo pajaunu. Viņas sēdēja pie vakariņu galdā un skatījās manī mēmi, stīvi, acis nepamirkšķinādamas.

Es pacēlu abas rokas:

„Dieva dēļ, nebistieties! Nav ļaunu nolūku. Nav ieroču. Man tikai — jātiek pāri upei.”

Es novilku gumijnieku un izslējos savā uniformā!

„Šādās drānās nevaru nekur rādīties.”

Sievietes klusēja labu brīdi, tad jaunākā no viņām pagriezā mazo petrolejas spuldzīti pret mani:

„Kā tad jūs vēl mundierī? Pēc pus gada! Ar visiem pagoniem?”

Es noplātīju rokas:

„Tā iznācis.” Nebija nozīmes skaidroties, ka man bija kārtīgas drānas un ka mani aplaupīja. Nebija nozīmes stāstīt, ka neesmu karavīrs. Pret leģionāru laucinieki jūtā lielākas simpatijas, un tas, ka uz piedurknes nebija vairodziņa, stāvokli negrozīja.

„Sēstieties!” teica jaunā sieviete un pamāja uz solu, kas stāvēja šimpus galdam. Viņa pielēja man bļodiņu ar kartupeļu un putraimu viru, iedeva karoti un izgāja no istabas.

— Kas būs, būs — es nodomāju un nemēģināju viņu aizkavēt. Sāku strēbt un piekost rupjmaizi, ko nogriezā viena no vecenēm.

Saimniece neatgriezās diezgan ilgi. Man likās pat, ka pārāk ilgi. Ja nu viņa aizgājusi pēc palīgiem? Es vēl patiesi dabūšu uzstāties kā vācietis, virsleitnants Vurcelšneiders no Hohencollernas! —

Tomēr — sieviete atgriezās viena pati, nesdama uz elkoņa drānu kārtu.

„Tas ir mana vīra uzvalks,” viņa paskaidroja. „Viņu aizveda uz caurlaides nometni, un no tā laika neesmu par viņu nekā dzirdējusi. Četri mēneši.”

„Man nav ar ko maksāt,” es teicu.

„Es neesmu samaksu prasījusi. Ejiet kambarī. Pārģērbties. — Kas tie jums par ērma apaviem?” viņa vaicāja, kad es piecēlos iet, ievērojusi manus sašņorētos, sagraizītos stulmeņus.

„Kādus Dievs devis, ar tādiem jāpietiek,” es teicu, mēģinādams uzņemt vieglprātīgāku toni. „Kājas gan sabeigtas. Un līdz Rīgai vēl labs gabals.”

Blakus istabā, ko gandrīz pilnīgi aizblīvēja liels skapis un divas augsti uzčubinātas gultas, es ātri pārgērbos. Jaunās drānas bija krietni par lielām, no smagas, pašauostas vadmalas, bet kārtīgi sajožoties, bikses nost nekrita.

Kad atgriezos virtuvē, saimniece bija pagādājusi arī apavus, gumijota audekla čības.

„Ja jums kājas sabeigtas, tad šīs būs labākais apavs, ja vien nav par mazām. Man ir vīra svētdienas kurpes, bet tās purvā nederēs.”

„Čības ir labas un tieši pēc mēra,” es teicu.

Saimniecei bija cinka zalbe, ar ko ieziest pārberzto tulznu vietas. Kad iemaucu kājas biežās vilnas zeķēs un mikstajās čībās, jutos kā atpestīts.

„Vai jums nav arī bārdas nazis?” es vēl vaicāju, juzdamies neērti pēc visiem pakalpojumiem.

Sieviete atnesa sencīgu saliecenī ar nodzeltējušu kaula spalvu. Bet izdeldētais asmenis bija vēl kodīgs diezgan.

„Redziet,” es teicu stomīgi, „ja jūs varētu man šo daiktu — aizdot? Man to vajadzēs arī rītdien un varbūt parīt.”

„Ņemiet!” teica sieviete. „Vīram ir vēl otrs.” Ja gribat tikt pāri, labāk nosnaudiet tagad līdz pusnaktij.” Viņa pameta ar galvu uz blakus istabu. „Es jūs pamodināšu. Tad pārbrauksim otrā krastā.”

Es pamāju, ne vārda neteicis iegāju guļamistabā un iegāzos vienā no gultām.

Man likās, ka tik tikko biju piedūris galvu spilvenam, kad saimniece mani jau kratīja aiz pleca: „Laiks celties!”

Ar lielu piespiešanos un briesmīgu nepatiku slējos augšā no mikstās, siltās gultas. Visi kauli bija stīvi un smagi, tikai ar lielu piepūli ielokāmi. Laukā vēl tumsa nakts ar tikko viežamu pirmsausmas pelēkumu debesīs. Pār upi kūpēja bieza migla. Patiešām, pats labākais laiks pārcelties!

Krastā starp vītolu ceriem atradās laipa un pieķēdēta laiva. Es piesēdos pie ariem, saimniece pie stūres.

„Nezinu, kā lai jums to visu atdaru,” es teicu.

„Nav ko runāt. Šajos laikos.”

„Es nezinu ne jūsu, ne jūsu mājas vārda.”

„Labāk bez vārdiem. Es neprasu arī pēc jūsējā.”

Es uzairēju laivu labu gabalu augšup pa upi, lai saimniecei būtu vieglāk atgriezties pa strautu mājās, un piestājos meldrainā krastā.

„Te tuvumā ir Klīves mājas,” teica saimniece. „Aiz tām lielceļš. Tam pāri turieties pa labi līdz upītei un tad gar to uz augšu. Nenomaldīsities. Aiz upītes, pa labi, ir Skangaļu mājas. Netālu no iztekas, arī pa labi — Mangaļi. Vēl drusku tālāk pa labi iet ceļš uz Beberbeku. Tad jūs esat jau tikpat kā Rīgā. Un te ir maize ceļam.”

„Es nenomaldišos. Paldies par visu! Lai Dievs dod sagaidīt saimnieku sveiku mājās.”

Es iestūmu laivu atpakaļ upē. Noskatījos, ka tā pazūd, un čamdijos lēnām krastā. Viss jau bija kā solīts, ceļš, upīte, un kad uzlēca saule, biju jau dziļi purvā.

Ķepurošanās gar dūņupīti, dūksnājiem, lāmām, pāri dziļiem ūdens pilniem grāvjiem veicās gausi. Pa labi, pāri upītei cauri krūmājiem vairākās vietās varēja saskatīt diezgan labā stāvokli uzturētu lauku ceļu, bet gaišā dienas laikā neiedrošinājos to lietot, lai gan neredzēju ne gājēju, ne braucēju. Saskatīju kādas mājas. Tiem vajadzēja būt Skangaļiem.

Ap pusdienas laiku biju aizmocījies līdz upītes izteikai. Purva karte, ko biju zīmējis un iznīcinājis labā cerībā, ka tā man neizdzēšami iespiedusies atmiņā, bija kļuvusi stipri miglaina. Kautkur pa kreisi vajadzēja būt Ložmetēju kalnam, pa labi Mangaļu mājām un trešās šķiras ceļam pāri purvam uz Beberbeku un Piņķiem. Priekšā — nepārskatāmais tūrelis, dūksnāji, kāpu pauguri, sensenu apcietinājumu un veco kara ceļu paliekas, grāvji, grāvji un grūti pārbrienamas vai apejamas ūdens lāmas. Sāku just stingru nogurumu, naktī biju gulējis tikai pāris stundas. Gumijnieku nesu pār plecu, bet tas likās tik smags, ka vairākkārt taisījos to pamest. Lietus nelija, bet mēteļa vajadzēja naktij, kas bija jāpavada

purvā. Es gribēju ieiet Pārdaugavā agrā priekšpusdienā. Kas varēja zināt, varbūt Rīgā joprojām ieturēja policijas stundu un naktī kāda sardze varēja mani nogrābt gluži par neko. Cilvēks bez dokumentiem bija pazudis, drošs kandidāts Sibīrijai. Neviens nepieņemu manu taisnošanos, ka esmu aplaupīts, lai gan tajos laikos tā bija visparastākā lieta.

Tā micoties pa purvu, neviļus nāca prātā Andrieva Niedras gaitas pirms gadsimta ceturkšņa, viņa gājieni šepat pāri tīrelim cauri komunistu kordoniem un fronteī ceļā uz Liepāju. To viņš plaši aprakstījis savās „Tautas nodevēja atmiņās.” Bez kompasa viņš dažkārt maldījies, gājis likumos un riņķos līdz galīgam nogurumam. Bet viņš prata vērtēt apvidu un stāvokli kā piedzīvojis partizāns un briesmās paturēja mierīgu, vēsu prātu. Tā mēs, latvieši, staigājām kā bēgļi, kā tvarstāmi noziedznieki paši savā zemē ne tikai visādos Livonijas karu un Šeremetjeva briesmu laikos, bet arī mūsu apgāismotajā, civilizētajā gadsimtenī. „Tautas nodevējam” Andrievam Niedram sāpēja sirds par Latviju un latviešiem, viņš lauzīja galvu, kā izvadīt tos cauri briesmām un pasargāt no iznīkšanas. Viņš visvairāk baidījās no krievu komūnisma, kura stulbās, nejdziģās šķiru cīņas dogmas, sekas un iedarbību labi pazina. Viņam likās, ka vispirms jāpieveic komūnisms un tad tikai var domāt par citām lietām. Un tā — viņam neatlikās nekas cits kā pievienoties vāciešiem. Niedra ticēja, ka vācu un komūnistu pretišķības nav samierināmas un ka nule noslēgtais Brestļitovskas miers nepastāvēs ilgi. Savā veidā viņam bija taisnība, tikai viņš bija domājis divdesmit piecus gadus uz priekšu. — Tam, ka trijām Baltijas tautām — izdosies izlocīties, izbalansēties un nostiprināties starp abiem piekusušajiem, piekautajiem milžiem un varmākām — Krieviju un Vāciju — viņa praktiskais prāts neticēja. Tur vajadzēja būt mazliet fantastam un varbūt arī fatālistam. Tas Niedra nebija un savu cīņu zaudēja. Kad viņu Rīgā tiesāja, ar mazu piekāpsanos viņš varēja rast izlīdzinājumu un palikt dzimtenē. Bet Niedra bija lepns un spītīgs. Viņš nespēja piekāpties un

atzīt Ulmani par uzvarētāju un pareizā ceļa atradēju. Un tā viņam atlikusi mūža daļa bija jānodzīvo trimdā. Dažam, kā Rainim, tieši trimdā uzplauka rakstnieka talants. Niedram turpretī — galīgi apsika. Latviešu naids pret vāciešiem bija milzīgs, tautas nodevēja vārds Andrievam Niedram pielipa uz ilgiem laikiem.

Ko mēs piedzīvotu, ja cara un ķeizara ģenerāļiem būtu laimējies sakaut sarkanos krievus un atjaunot „balto” Krieviju? Neko gan citu kā atriebību, apspiešanu, rusifikāciju, to pašu, kas latviešus sagaidīja tagad, tikai — mums būtu pietrūcis iestarpināto divdesmit brīvības gadu! Desmit gadu, kuros pēc septiņiem gadusimteņiem latvieši atkal reiz piederēja paši sev un neklausīja nevienam!

Tagad, kad Baigais gads tik uzskatāmi pierādīja, ka itin nekas nevar būt ļaunāks par „apvienošanos” ar krieviem, latvieši mēģināja iet Niedras ceļu un cīnījās kopā ar vāciešiem. Nekas labs no tā neiznāca. Nelaieme vajāja nabaga Baltiju. Arī vislabākā galva, tālredzīgais politiķis un veiklākais diplomāts nespētu nekā grozīt. Apstākļu vara bija pārāk brutāla. Muša, iekritusi rāmā upītē, vēl varēja ar gudru ziņu spirināties uz krasta pusi, bet ja to ierāva krācē, tad nelīdzēja vairs nekāda gudriba. Puse Eiropas kļuva par Krievijas koloniju, 100 miljonu cilvēku. Ko gan tur varēja grozīt latvieši ar saviem diviem miljoniem? Gluži veltīgi dažādi gudreļi piedēvē mūsu valstsvīriem kļūdas un aplamības. Mēs kļuvām neiedomājami nelietīgo lielo kaumiņu un neiedomājami dumjo Rietumu zemju valstsvīru upuri. Četrdesmitie gadi ieies cilvēces vēsturē kā īstena prātu aptumsuma dekade. Kādi šausmīgi ērmi valdīja tautas un valstis: ārprātīgie rikļurāvēji Staļins un Hitlers, visu labo garu pamestie antiņi — Čērčils un Rūzvelts!

Andrievu Niedru pieminot, nāca prātā arī viņa kādreizējais mācekļis Andrejs Upītis. Nereti viņus abus min kopā kā dvīņus, divus Andrejus, latviešu rakstniekus, tautas nodevējus, viens nodevis vāciešiem, otrs krieviem. Šāda dvīnība dara Andrie-

vam Niedram pāri. Nodevējs vai ne, Andrievs Niedra cīnījās par savu ideju kā vīrs: viņš bez bailīgi lika dzīvību uz spēles, staigādams dažādi pārgērbies cauri frontēm, izlūkodams krievu kara spēka novietnes. Briesmās nedrebēja, saģūstīts prata izbēgt. Kad draudēja sods un trimda, viņš lepnī nepiekāpās. Niedra bija vīrs. Otrs Andrejs turpretim vienmēr skatījās tikai, kur zālainākas ganības un lielāka drošība! Viņš iesāka kā konservatīvs „jaunnacionālists” plecu pie pleca ar Andrievu Niedru, bet drīz pārbēga pie sociālistiem, kur, šķita, varēs ātrāk tikt pie goda un autoritātes. Jau pirmajā Padomju Latvijā, 1919. gadā, viņš tūdaļ iepasījās augstos amatos. Kad komunistus patrieca, Upītis aizmuka viņiem līdz uz Krieviju. Noskatījies, ka tur nekāda labā dzīve nebūs, viņš atgriezās Brīvajā Latvijā, drusciņ pasēdēja cietumā, pielūdzās un dzīvoja laimīgs pie apnicinātajiem „buržuiem.” Tā viņš palika dzīvs, kamēr viņa neizveicīgākos kollēgas Krievijā — apšāva.

Tikko krievi Baigajā gadā okupēja Latviju, Upītis bija atkal pirmais tos apsveikt un piedāvāties amatiem. Kad vācieši krievus padzina, Upītis aizbēga kā viens no pirmajiem uz Iekšskrieviju, paslēpās labi tālu aiz Volgas. Un nu viņš bija atkal atgriezies Rīgā, piepūtis kā varens tautas rakstnieks, „ordeņu nesējs,” pašlabumnieks-partijnieks. Un beidzot, lai galīgi nodrošinātu krievu kungu labvēlību, Upītis pazemojās līdz pēdējai pakāpei — viņš pavēstīja, ka patiesībā — esot krievs! Lūk, pirms pāra simts gadiem no krievu plostā nokritis upē, Daugavā, Strūdzinieks Griška, izmāvis krastā un kļuvis par Upīšu ciltstēvu! Nekad Niedra nenolaistos tik zemu, neuzdotos par vācieti, lai izpatiktu saviem maizes tēviem.

Salīdzinot ar Upīti, Niedra bija principu cilvēks. Un grozi, kā gribi — labāks rakstnieks. Niedra rakstīja bez rupjās, uzbāzīgās tendences, bez izkalpības politiskajām dočmām un arī bez garlaicīgā plāpīguma un nebeidzamās nenozīmīgo sīkumu aprakstīšanas, kas aizklurģo Upīša gari stiepto romānu lapaspuses. Niedra rakstīja īsi, lietiski, atjau-

tīgi, kad vajadzēja, ar humoru. Daudzi Niedras stāsti ar interesi lasāmi vēl mūsu dienās. Upītis turpreti pazina tikai žulti. Viņam nav neviena romāna, ko likt pretī „Līduma dūmiem.” Ar mežonīgu skaudību viņš ienida savus nacionālos kolēģas, sevišķi tos, kas bija paglābušies no komunistiem ārzemēs. Dažus gadus vēlāk viņš uzrakstīja par aizbraucējiem veselu grāmatu, kas pastāv gandrīz vienīgi no lamuvārdiem. Ūnikums visā pasaules literātūrā! Un nosodīdams kollēgu „nelietību,” Upītis svēti apgalvoja un liecināja, ka visas pasakas par Čekas briesmu darbiem un krievu negantībām esot izdomājuši tikai „baltgvardu emigranti.” Melot un viltot, tas Upītim bija asinis.

Cik nelaimīgi un samērā netaisni iegrozījās Niedras liktenis. Bezslavas trimda, bēdīga žēlastības maize pie vāciešiem. — Arī Niedra pēdīgi atgriezās dzimtenē, bet kā salauzts sirmgalvis, lai nomirtu, neviena necildināts un nepieņemts.

Ātri vien pienāca vakars. Tumsā pa tīreli netikās kārpīties. Lēsu, ka atrodos jau diezgan tuvu Rīgas-Kalnciema lielceļam. Kautkur pa labi vajadzēja atrasties mazajam zemes ceļam, kas šķērso visu purvu no Klīvu mājām līdz Cenas mežniecībai. Naktī pa to varētu mēģināt iet, bet jutos smagi noguris. Steigties arī nebija nozīmes. Nolēmu šķērsot lielceļu rīta agrumā. Izmeklēju naktsguļai sausāku iepaklu, izklāju uz žaģaru pamesla tālu stiepto smago gumijas mēteli, iekūru mazu uguntiņu un sildīju skārdenē ūdeni. Rūpīgi noskatīju debess puses. Brints arvienu piekodināja, ka, naktsmitni iekārtojot, skaidri jāzina, kur atrodies un kurp, ja gadītos vajadzība, jāmūk.

Cītīgi soļodams, lēkādams pa ciņiem un mocīdamies pāri grāvjiem, biju visu laiku smagi svidis, un tagad, tikko brīdī pastāvēju mierā, mani purva drēgnais vēsums apņēma tik pamatīgi, ka sāka kratīt drebuļi. Man bija līdzī stiprās ļērgas pudele, bet es nedzēru. Manuprāt tā ir pasaka, ka alkohols atsvaidzina un uzmundrina, dod jaunu sparū. Varbūt uz īsu mirklīti, bet pēc tam mani allaž pārņem gurd, miegains trulums, un to es tagad nevarēju

atļauties. Labāk jau bija padzerties karstu purva ūdeni, kurā pamērcēta rupmaizes šķēle.

Sēdot nakts melnumā un skatoties mazajā, šaudīgajā liesmiņā, aizmirsās Andreji, domas atgriezās pie bezizejas un strupceļa, kādā atrados pats. Negribējās mirt. Pat šādam dziļākās pamestības brīdim aukstā naktī, nemīlīgā purvā, piemita savs jaukums. Varbūt es gluži veltīgi biju nicinājis mežinieka dzīvi. — Draudzīgi, mierinoši sprakšķēja mazais ugunskurs, izplatīdams vieglu dūmu smaržu. Patikami sila pirksti, turot siltā ūdens skārdeni. Labi garšoja saimnieces dotā svaigā rupmaize! Bija patikami zvilnēt uz žagaru paklājam uzmetā gumjinieka un pūtināt nogurušos locekļus. Iznikt, pazust nebūtībā, kaut arī paraujot sev līdzī kādu nelieti, nepavisam nelikās jauka izredze. Laikam gan — kad tas vēl bija iespējams — vajadzēja braukt uz Vāciju vai Zviedriju.

Bet tas bija tikai īss vājuma brīdis. Ja es tagad nožēloju, ka neesmu aizbraucis, tad droši vien, Vācijā iebēdzis, nožēlotu vēl daudz vairāk, ka neesmu palicis Latvijā un turējies pie sava nodoma. Slikti bija kā vienādi, tā otrādi. Un tagad, kad mans liktenis bija izšķirts, neatlikās nekas cits kā visas debates par palaistajām bēgšanas iespējām slēgt un iet vien uz priekšu — tieši iekšā pašā ienaidnieku un ļaundaru midzenī un pasmaidīt par šādu dzīves ačgārnību. —

Kautkur tumsā ar paskaļu knikšķi pārlūza sauss zars. Es pacēlu galvu un skatījos nakti. Bet uguni apžilbušās acis redzēja tikai blīvu tumsu. Klausījās sasprindzis. Klusums. Bet — kā varēja rasties šī skaņa? Tas nebija sprakšķis ugunskurā. — Un piepeši mani atkal pārņēma ļaunā sajūta, ka tieku novērots. Ko darīt? Vai mesties ar spēju kūleni nost no ugunskura un pazust tumsā? Es apmēram atcerējos, kāda bija šī ieplaka. Pilna sikām priedītēm, starp kurām tumsā nebūtu viegli izspraukties. Es skrietu apžilbis kā baleta Petruška, ar galvu sizdamies cauri tumsas sienai, bet vērotāji mani redzētu uguns apgaismot. Un tad es būtu ērts un vilinošs mērķis.

Es sēdēju nekustēdamies. Pēc brīža dzirdēju, ka man aiz muguras, jau gluži tuvu, ar svaru tiek piespiesti pie zemes vaivarāji. Kāds spēra klusu, piesardzīgu soli.

Izstiepu kreiso kāju un lēnām rausu ar čības purnu blakus ugunskuram zemes čupiņu, ar ko pēkšņi apdzēst liesmu un tad ievelties tumsā. Tā likās vienīgā izredze. Tikai uguni vajadzēja apdzēst uz reizes un pilnīgi. Brīdi pārliku, vai neuzmest ugunskuram gumijas mēteli. Par nelaimi es uz tā gulēju. Varbūt tomēr varētu zibenīgi apsviesties? — Atspiedos uz labā elkoņa un savilkos kā atspere, kad skaļi iesvilpdamies, gaismas lokā ielēca tumšs stāvs. Es instinktīvi rāvos atpakaļ, bet aiz muguras nobriekšķēja krūmi un atskanēja īss sauciens:

„Stoil!”

Biju nokavējis savu iespēju. Savilktie muskuļi izslāba, un es paliku sēdot.

Nelūgtie viesi nāca tuvāk. Pāri ugunskuram redzēju tuvojamies garā šinelī ģērbtu sika auguma saviebušos krievu ar paceltu automatu. No otras puses smagi kāpa liels tēviņš ar parasto krievu vinteni padusē. No mana puszvilus stāvokļa skatoties, viņš likās tieši milzīgs, īsts klamzaks, kādus redzam Sarkanarmiešu pieminēšos. — Tikaj šie divi — vai lielāka patruļa? — man šāvās prātā. — Bet kāda tam nozīme? Es jau nepratu tikt galā arī ar vienu uzbrucēju. Vurcelšneideram bija taisnība: mani bija pārāk viegli sagūstīt.

Ievilku dziļu elpu un teicu krieviski, cik spēdams omulīgi:

„Labvakar! Vai pastaigājaties vēlā stundā?”

„Kad tevi māte!” nospļāvās klamzaks, „taisni satrūkos! Mūsējais? Ko tu te meklē, purvā?”

„Kāpēc biedē ļaudis, līdzams no mugurpuses? Nāc godīgi klāt, nekaunies. Sēsties, svojak, pie uguns. Te ir vodka!” es teicu, paceldams viņam preti savu ļergas pudeli.

„No muguras, tu saki?” atsaucās krievs zemā, piesmakušā balsī. „Velns sažina, kas tagad par

ļaudīm mežos nevazājas! Jāuzmanās. Kas tā tev ir par dziru?"

Pa tam arī mazais krievs ar automatu pienāca pie ugunsкура un ar kāju iespēra tajā daļu no žaģaru kaudzītes, ko biju salasījis un nokrāvis blakām. Uguns gaiši uzliesmoja, apgaismodama sikās priedītes — nabadzīgo purva dekorāciju.

„Rokas augšā! Celies kājās!” viņš pēkšņi uzsaucā. „Neesi krievs. Pēc runas pazīstu, ka vietējais.”

„Es esmu no Kaukāza. No Ziemeļkaukāza.”

„Es pats esmu no Ziemeļkaukāza. Es zinu, kā krievi runā. Tu esi partizāns.”

Piecēlos un izslēju rokas. Mans ceļojums bija beidzies. Brintam bija taisnība. Kāpēc nepaliku Talsu mežos? —

Klamzaks sāka mani apgrābāt. Vidukli, gurnus. Ar milziņajām plaukstām kā lāpstām viņš nejauki, kniebīgi iekēra man padusēs, tad iztaustīja kājas, stilbus, vai kautkur nav piesiets kāds šaujamaiss vai duramais un nobraucīja arī manas augšup paceltās rokas. Ar vingrinātu kustību viņš nomaucā manu elestīgā metalla sprādzē iestiprināto rokas pulksteni un tikpat veikli pārstīvēja to pāri savai ķetnai, uzstundams uz resnā dilba. Visu laiku viņš omulīgi runāja:

„Skaties, kāds sterva, uzdodas par krievu, kad tevi māte: Prot izlikties!”

Riebīgi smirdēja viņa machorkas dvaša, smirdēja viss augums pēc izmirkušām lupatām un sviedriem. Bez tam krievu šineļu bēdīgai plūču drānai piemīt vēl kāda īpaša, neiznīdējama slapjas žurkas smaka.

Šoreiz manu kabatu saturs bija jau trūcīgāks. Sērkokociņi gumijas tabakas makā un vecais bārdas nazis. Vilies krievs pameta mantas biedram, bet tas uz tām pat nepaskatījās. Viņš bija apčamdijis mēteli un atradis kabatā kompasu:

„Partizāns gan! Kompas!” viņš teica.

„Paskaties tikai, kāds nelietis!” atsaucās lielais.

„Vai kompass var būt tikai partizāniem?” es vaicāju. „Tagad tādas lietas mētājas pa visiem kak-

tiem. Kāpēc nepievākt? Skaties, cik glīts, spidīgs daikts."

"Vācu kompass," teica atradējs. "Tu esi fašistu suns!"

"Un kas tev uz rokas?" es jautāju, pamanījis metālu zibam viņa šineļa piedurknē. "Droši vien vācu pulkstenis. Vai tāpēc tu esi fašists?"

Krievs iesmējās un pavilka piedurkni augšup. Ap roku aplikti vizuļoja četri pulksteņi kā plata sprādze. — Tātad laupītāji — es nodomāju. Un tādi joprojām darbojās apgabalā, kas bija okupēts jau sešus mēnešus! Kur viņi bija „strādājuši”? Kainciema pusē? Annās? Vai terorizējuši ļaudis vienuļajās mājās, kas šur tur pa retam bija iekaisītas tūreli? —

Lielsais tēviņš vēl iztaustīja mana mēteļa šuves, vai tur nav kas iešūts, paņēma aiz stūriem un izkratīja manu tarbu. No tās izbira tikai ņuks maizes un mans kabatas nazis.

"Itnekā viņam nav! Ubags!" teica krievs sašutis. "Kur tu paslēpi savus ieročus!"

"Man nav nekādu ieroču. Esmu mierīgs pilsonis."

"Mierīgs pilsonis nenakšņo purvā. Tu esi spiegs!" teica mazais krievs.

"Kas te, purvā, ko spiegot?"

"Gan tu zināsi ko. Mācīts spiegs prot spiegot visur!" Viņš bija apsēdies otrā pusē ugunskuram un visu laiku turēja savu automatu pavērstu man pret krūtīm. Jauns cilvēks, bet savītušu, kā samurksnītu zebiekstes seju. Biju jau redzējis šo pasugu. Tādi nereti izskatījās pratinātāji Čekā, un šis likās isti saderīgs pāris: slīpētais sadists inkvizitors un palīgs, muļķa stiprinieks, purnu sitējs. Taču zīmotnes norādīja, ka viņi ir vienkārši sarkanarmieši, kas liekas, pa savai modei praktiski izmantoja savu atvaļinājumu.

"Uzrādi dokumentus!" pēkšņi nokomandēja zebiekste. "Velc laukā no slēptuves!"

"Nav dokumentu. Mani aplaupīja. Pirms dažām dienām."

"Melo!"

"Kas tur ko melot? Tāpat kā šonakt, tikai laupītājs bija viens pats. Arī apbruņots ar automatu."

„Krievi pa vienam nestaigā!”

„Tas staigāja.”

„Tas būs bijis partizāns.”

„Varbūt. Viņš man sīkākus paskaidrojumus nedeva.”

„Kāpēc viņš tev neatņēma pulksteni un kompasu?”

„Tos es pie laika paguvu nomest zemē. Lapās. Un bārdas nazi viņš man atsvieda atpakaļ. Tik vecs dzelzis viņam nederot.”

„Kur nometi ieročus?” atkārtoja mazais ar raksturīgo krievu pratinātāja tiepību. Čekisti mēdz atkārtot vienu un to pašu jautājumu pat mēnešiem ilgi.

„Man ieroču nav. Teicu jau.”

„Melo, sterva! Kur ir tava vienība?”

„Nav tādas vienības,” es atkārtāju. „Pierīgas tīrelī taču neviens partizāns neklīdis!”

„Gan jau pastāstīsi — kad nodosim tevi istajiem meistariem,” teica mazais apsēzdamies.

Lielais tēviņš iemeta manu kompasu un bārdas nazi savā tarbā, kas karājās viņam pār plecu, smagi nolaidās zemē uz gumijnieka un nožāvājās:

„Velna gabals nostaiģāts pa nolādēto purvu. Visi kauli kā sasisti. Un kas ķēries, nav pat mātesvārda vērts! — Ko darīsim ar kaitnieku? Ņemsim līdz!”

„Paņemsim,” teica krievs ar automatu. „Partizāns. Ja ne vairāk, mūs uzslavēs par modrību.”

„Kas viņu sargās? Man nāk miegs.”

„Kāpēc jāsgarģā? Sasiesim.”

„Var arī piesist viņu tā, lai atmostas tikai pēc pāris stundām, uz rīta pusi,” teica klamzaks un aplūkoja mani gandrīz ar mīlestību, kā pētīdams, kur man iekraut — pa pieri vai pakausi?

„Palūkosimies, kas bandītam pudelītē,” viņš no teica omulīgi un izvilka manu pudeli no savas šīneļa platās kabatas.

„Postoi!” uzsauca zebiekste. „Lai viņš pa priekšu nodzeras pats. Kas var zināt, kas viņam tur iebrūvēts?”

Lielais tēviņš piebāza pudeles kaklu pie deguna un oda:

„Samogonka, kad tevi māte? Ne dot, ne ņemt — samogonka! Un liekas, no stiprajām.”

„Lai viņš nogaržo pirmais! Rotņiks mūžīgi brīdina no indētājiem.”

Krievs pasniedza man pudeli, es pieliku to pie mutes. Bet ļerga šinī brīdī man likās riebigāka un smirdīgāka nekā jelkad, un es nespēju to norīt.

„Neļurbojies! Dzer, suņabērns!” rājās zebiekste. „Tā nekā nevar zināt, vai viņš ko ieņem. Ielej traukā!”

Es pacēlu tējas skārdeni, izšļācu tējas paliekas un izlēju tajā gandrīz visu pudeli. Ar šiem diviem pietika posta, kamēr viņi vēl bija skaidrā. Piedzērušies viņi mani nostrādās pa istam. Izprieças dēļ. Ļergu vajadzēja izgāzt. Celdams skārdeni pie mutes, es izlikos, ka man dubļos paslid kāja un izšļācu dzērienu.

„Oops! Sukin sin, kad tevi māte!” iebļāvās lielais krievs un ar negaidīti asu, zibenīgu kustību saslējās glābt dzeramo un saņēma visu šalti uz šineļa.

„Vai nav lops, izlēja labo dzērienu!”

„Tā ir, kā es teicu, scindēts!” iesaucās zebiekste ļauni. „Tagad puisi, balodīti, tu to iedzērsi un mēs paskatīsimies, kā tu staipies.”

Viņš saņēma skārdeni, izlēja tajā to, kas vēl bija pudelē palicis un pasniedza man:

„Dzer, vai citādi es sākšu tevi urbināt no apakšgala,” viņš pagrieza automata stobru man pret pēdām.

Ierāvu kārtīgu malku un šoreiz arī noriju.

Mežonīgs šķidrums. Gatavais spirts vai ziepju zāles un smirdīgs līdz vēmienam. Mutes gļotādiņa sarāvās čokurā, izsvila rikle un iekšas. Nu es sa-pratu, kāpēc Vurcelšneiders atdeva man to atpakaļ.

Krievi ziņkārīgi skatījās, kā es ristos pēc elpas un slauku asaras.

„Kad tevi māte!” klusu, ar siltu izjūtu noteica lielais.

„Labs,” es teicu un taisījos celt skārdeni otro reizi pie mutes.

„Dod šurpu!” uzsauca lielais tēviņš, izkampa man dozi no rokām un kāri malkoja.

Šinī mirklī man iešāvās prātā jocīga doma, un labi, ka man nebija laika to apsvērt un šaubīties.

Lielsais tēviņš zvilnēja, atlaidies pusguļus uz mana gumijnieka, pavisam tuvu ugunskuram. Kāds degošs zars karājās virs oglēm kā svira. Es uzminu uz zara gala, tas apmetās gaisā, pašķīda dzirksteles, un dažas oglītes uzkirta uz krieva šineļa malas. Acumirkli stiprās ķergas piesūcinātā drāna uzliesmoja, uzšaujot gaišu liesmas šalti krievam līdz pat sejai. Ar briesmīgu blāvienu viņš atkrita augšpēdus un sita ar rokām ap pleciem.

Zebiekste lēca pāri ugunij draugam palīgā. Biju gatavs mesties sāņus brikšņos, bet redzēju ieroci mazā krieva rokā kustam man tuvu garām un, ar sparū viņam pretī grūzdamies, ieķēru automatu elkonī, izlauzdams to viņam no pirkstiem. Un tad es jau biju viņā pusē ugunskuram un saucu:

„Stoi! Suņa bērns! Rokas augšā!”

Triecienā pasists četrpāpus, mazais krievs slējās kājās un pagrieza pret mani muļķīgā izbrīnā pārvērstu seju:

„Bet... Paņķa deg...” viņš noteica svešādā, svalbā balsī.

„Lai padeģ. Nekaitēs. Pelnijis ir. Rokas augšā!”

Tas bija ērmīgs brīdis. Mazais stāvēja kā sasalis, izslietām rokām, bet lielais krākdams valstījās pa zemi, dzēsdams šineli. Viņš darīja to ļoti neveikli, pat nemēģināja ievelties peļķē turpat blakām, bet kārpījās, sizdams un rausdams uguni ar platajām plaukstām. Pēc brīža šinelis bija apdzēsts.

„Ātkāpies!” es brīdināju zebieksti un, turēdams automatu vienā rokā, pievācu arī šauteni. Iespiedis to padusē, es izgriezu aizslēgu, iemetu krūmos un nosviedu nekaitīgo ieroci pie ugunsкура.

— Ko darīt? Noguldīt abus? Pelnījuši viņi to bija, tikai tas nozīmēja ellišķīgu troksni, un kas varēja zināt, vai tuvumā neblandījās vēl citi krievi?

Es iespēru ugunī jaunu žaģaru devu un, pagaidījis, lai tie uzliesmo, paplašinot gaismas loku ap nometni, teicu mazajam zebiekstem:

„Tu, izkrāmē no drauga tarbas mammas mantas. Lēnām un pa vienai. Un noliec šeit, pie uguns. Pavisam rātni. Un netaisi jokus. Es tevi pārzāģēšu uz pusēm.”

Zebiekste paklausīja. Norādītajā vietā nogūlās mans kompass, bārdas nazis, sērkociņi.

„Un tagad nomauc viņam pulksteņus!”

Kad pulksteņa scites vilka pāri lielā krieva apvilinātajām plaukstām, tas sēca un vaidēja:

„Nedīrā, velns! Taupi ādu!”

Es uzmaucu savu pulksteni uz rokas, pārējos četrus iebāzu kabatā.

„Tagad izkrati viņa tarbu!”

No tās izbira salocītu drānu gabali, divi modināmie pulksteņi, dažī laulājamie gredzeni, saktiņas, kabatas naži, galda rīki. Varbūt sudraba, bet iespējams arī, ka tikai baltmetala, kam gan bija laiks tos pētīt? Daži slīpēta stikla mazvērtīgi greznuma trauciņi — ko nu krieviem bija veicies sagrabināt, droši vien jau vairākkārtīgi izlaupītajās mežamājās.”

„Brāļi razbainieki!” es teicu. „Karātavnieki! Pietiet žaģarus ugunij! Man vajaga vairāk gaismas.”

Kad ugunskurs uzliesmoja, es komandēju:

„Iztīri kabatas. Izvērs glieti uz āru — sev un draugam.” Tā bija virsleitnanta Vurcelšneidera skola, un, jāteic, es atkārtāju viņa lomu un paņēmienu ar nenoliedzamu gandarījumu.

Garie šīneļi krieviem, saprotams, bija jānovelk un jāizklāj zemē. Lielā krieva apdegušais mētelis pāršķīrās pušu līdz pat padusei un atklāja pie odeses piešūtā maksti iestiprinātu dunci. To es mēģināju nolauzt, pieminis ar kāju, bet asmens izrādījās varen stiprs un pēdīgi aizmetu to purvā. Arī zebiekstei bija duramais, bet mazāks. Tas nolūza viegli. Kad kabatas bija iztīrītas un kārtīgi izvērstas uz āru, pievācu abus makus. Tajos bija pa žūksnim krievu rubļu un dienesta apliecības. Papīrus un naudu iebāzu kabatā, makus iemetu ugunī.

„Atstāj mums apliecības!” sacīja zebiekste piemacis. „Bez tām esam postā.”

„O!” es teicu. „Tur viegli līdzēt. Aiznesiet sazagtās mantas atpakaļ īpašniekiem, un kad viņi man paziņos, ka viss kārtīgi saņemts, es nosūtīšu jums apliecības uz jūsu daļu.”

Labu brīdi zebiekste stāvēja mēms kā sasalis, nezinādams ko atbildēt. Beidzot sacīja:

„Sūti uz daļu, bet ne uz mūsu vārdu. Sūti dižkareivim Pankraķijam Piskunovam. Tas ir mūsu draugs.”

„Trešais brālis razbainieks? Labi, sūtišu Pankraķijam Piskunovam. Un tagad — novelc zābakus!”

„Kāpēc?”

„Neprašņā! Velc!”

Viņš apsēdās un noāva kājas. Raksturīga netīrības un savalkātu autu smaka izplatījās gaisā.

„Nomauc apavus arī draugam.”

Krievs paklausīja. Nelāgā smirdoņa manāmi pastiprinājās.

„Tagad liec zābakus ugunī.”

„Ugunī! Kāpēc?”

„Lai jūs nevarētu tik veikli skraidīt apkārt. Arī vidus jostas ugunī! Es jau redzu, bikses jums krietni par platām. Staigājot būs jāpietur ar roku.”

„Tā ir valsts manta,” teica zebiekste. „Mūs sodīs. Aizsūtīs vēl uz Sibiriju!”

„Priecājies, ka netiec aizsūtīts pie tēviem!”

Šņākdams zebiekste iemeta apavus sārtā. Gumiļotie brezenta stulmi dega ar nejauku smirdoņu. Kavēties ugunscura tuvumā vairs nebija patikami.

„Tagad, pagriezies ar muguru pret uguni! Tu arī, lielais! Stāvēt tu vari. Pēdas nav apdegušas. Divus soļus uz priekšu! Tā! Tagad stāviet rāmi, kamēr es teikšu. Stāviet un gaidiet manu komandu! Ja atskatīsities, noklāšu ar automatu.”

Aizkabināju ar kāju šauteni, kas gulēja zemē pie ugunscura, un uzmetu to uz oglēm. Tad lēnām un cik spēdams klusi atkāpos tūreļi, kamēr uguns un abi stāvētāji tik tikko vairs bija saskatāmi cauri siko priedišu audzei. Sāku radināt acis pie tumsas. Ceļam vajadzēja būt kautkur pa labai rokai. Tas jāatrod ātri, lai drīzāk tiktu projām no noņemnes vietas.

Es laužos pa purvu cik ātri spēdams uz priekšu. Labi, ka priedes bija šķidras, un kad acis pierada, mazliet varēju saviest, kurp eju. Ceļš bija drīzi klāt. Pie lēzenā uzbēruma es klupu un pēkšņi automats salēcās manās rokās. Ložu kārtā ietriecās dubļos tieši pie manu čibu purniem! Kautkā biju pasprū-

dījis vaļā nodrošinātāju. Cik tur trūka, būtu pats sašāviess!

Patiesām, es biju neveikls, nederīgs mežinieks, muļķīgi signalizēdams savu atrašanās vietu. Pēc mirkļa arī purva dziļumā noskanēja vairāki šāvieni vai sprādzieni. Es satrūkos, bet tūdaļ nomierinājos: es taču iemetu uguni krievu šauteni. Magazīnā bija palikušas patronas. Tātad krievi bija visu laiku rātņi stāvējuši, nemēģinādami glābt ieroci no sadegšanas.

Nekas cits jau neatlikās kā vien steigties cik iespējams ātri uz Rīgas pusi, cerībā, ka par šaudīšanos purvā neviens neraizēsies. Kādu laiciņu nesu automatu līdzī, tad nospriedu, ka baskājainie, nepbruņotie krievi man pakal nedzīsies, bet ierocis man var sagādāt tikai nepatīkšanas. Es iebāzu to pirmajā patiltē iekabinādams labi virs ūdens. Turpat iekāru arī krievu pulksteņus. Netikās zagtiās mantas nest līdzī. — Nebūtu slikti, — es domāju, ja ieroci varētu pie gadījuma atkal atrast. — Tumsā iezīmēt vietu nebija iespējams, bet es skaitīju baļķu tiltus pāri grāvjiem, kurus šķērsoja ceļš.

Drīzi vien iznācu uz lielceļa. Tas varēja būt vienīgi Rīgas Kalnciema ceļš. Tas plētās abos virzienos gluži tukšs, un kādu brīdi es naski soļoju uz priekšu. Drošības dēļ palūkojos kompasas fosforiscējošajā ciparnīcā, vai apjukumā neskrēju pretējā virzienā uz Kalnciemu. Bet pareizi vien bija, un es pieliku soli.

Pēkšņi atcerējos, ka man kabatā ir divas krievu kareivju dienesta apliecības. Kas notiktu, ja mani aizturētu un tās atrastu? Sataustīju apliecības kabatā, atšķīru no naudas un ar ļaunu prieku samurksnīju saujā. Gribēju papīrus iemīt dubļos, bet tad šāvās prātā, ka tādas apliecības pie reizes varēja noderēt. Tikai — kur klajā laukā lai tās paslēpj? Iestūķēju papīru murskuli gumijas tabakas makā, pacēlu grāvmalā plakanu akmeni un pabāzu maku zem tā. Centos iegaumēt vietu.

Pēc ceturtdaļkilometra nošķīrās atzarojums. Apkaismoju ceļazīmi ar sērkokciņu. Tā rādīja virzienu uz Beberbeku. Nogriezios no bīstamā lielceļa.

Tūdaļ pacēlās jauna problēma. Es zināju, ka priekšā būs prāva dūņupe. Vai riskēt iet pa ceļu cauri Beberbekai un pāri upei pa tiltu, vai doties purvā, apiet apdzīvoto vietu un upei pārbrist? Bet lauzties tumsā pa nepazīstamiem briksņiem, varbūt tupēt tur stundām, gaidot gaismu, tad ģērbties un list aukstā ūdenī, likās tik nepieņemami, ka devos vien ātrā soli uz priekšu, garām namu virknei, pāri pa tiltu un tālāk. Gumijas čibās mani soļi bija tikpat kā nedzirdami. Visi logi tumši. Nekur ne mazākās dzīvības zīmes. Savādā kārtā neierējās arī neviens suns. Varbūt, ka bada laikā tie bija iznīkuši. — Zināju, ka lieki riskēju, bet laikam ņemšanās ar krieviem bija sakāpinājusi manu pašapziņu. Man šķita, ka šī ir mana nakts un ka viss, ko pasākšu — laimēsies. Tā, saprotams, bija bīstama apmātība, bet man laimējās. Kad svīda gaisma, redzēju, ka esmu Imantas stacijas tuvumā. Šo stūri es pazīnu gluži labi. Skolas gadus šeit dzīvoja labs draugs, ar ko biju saticies arī šad tad vēlāk. Žēl tikai, ka draugs bija projām, Vācijā. Es justos jau kā mājās, ja varētu iegriezties pie viņa.

Nu bija laiks palūkoties, kāds es izskatos. Nāca smieklī par labo nodomu gājiena sākumā — pietaupt drānas, lai nonāktu Rīgā pieklājīgā izskatā. Biju nojaucies dubļiem, vairākās vietās ieplēsis bikses, uzrāvis svārkiem plecu. Cik svarīgi bija mežniekam nēsāt līdzī adatu un diegu! Kā lai es tagad sakopjos, ja nebija pat saspraužamās adatas? Biezās vadmalas bikses brangi pāri ceļiem bija piesūkušās smaga slapjuma. Viss, ko varēju darīt, bija nopurināt gruzus no kamiešiem un drusku nokasīt bārdas rugājus.

Līdz ko nesoļoju vairs pilnā sparā, uzmācās drebuļi. Agrās rīta stundas bija nejauki vēsas. Tikai tagad attapos, ka steigā biju krieviem pametis labo Vurcelšneidera gumijnieku. Nu tas būtu noderējis, jo sāka smidzināt sīks lietus. Uzmācās arī nogurums.

Tomēr — spiedu sevi soļot, kamēr vēl jaudāju. Agrs rīts palīkam ir drošākais laiks, ja jābaidās sastapties ar miličiem vai kādu vēl nelabāku slaku.

Atcerējos Brinta brīdinājumu, ka iekrišana un visas citas mežinieku nelaimes arvienu atgadās tad, kad galēja noguruma dēļ cilvēks kļūst vienaldzīgs un apatīks.

Ši tomēr bija mana diena! Slokas Muižas ielā saradās gājēji. Viens, otrs nomērija mani aizdomīgiem skatiem, bet vai nu saplēstas, salijušas drānas, slikti skūta seja un izjukuši apavi bija kāds retums „atbrīvotajā” Latvijā? Neviena netraucēts, sasniedzu Ilģeciemu. Palūkojos, vai smilšainā šķērsielīņa tukša, atkabināju vārtiņus neliela ielas nama sānos, izgāju pa šauru eju garām pagalmam un pieklaudzīnāju pie dārza mājiņas durvim.

## 20.

Bija vēl agrs rīts. Tāpēc pabrīnijos, ka tūdaļ pēc klauvējiena sadzirdēju iekšā rosību: kāds enerģiski mūjās caur priekšnamu, itkā stumdams kādu mēbeles gabalu. Durvis atvērās, parādījās salikusi sieviete, atspiedusies pret trīskājainu ķebli, ko bīdīja sev pa priekšu. Nebiju viņu redzējis gadu vai pusotra un tik tikko pazinu. Viņa bija nosirmojusi gluži balta un sadilusi sika un trausla. Cik viņai bija gadu? Piecdesmit pieci, sešdesmit? Bet viņa izskatījās gluži kā vecenīte. Viņa lūkojās mani piemiēgtam acīm un, iekāms paguvu sveicināt, iesaucās:

„Robi! Nu redzi! Beidzot tu esi mājās! Paldies Dievam! Bet kur tad Aldona un Ivars?”

Viņa palaida ķebli un izstiepa rokas mani apkampt. Pārsteigts es tik tikko paguvu viņu uztvert.

„Ābaida kundze,” es teicu, „es neesmu Roberts. Es esmu Klaudijs. Klaudijs Velks! Vai tad jūs mani nepazīstat?”

Viņas rokas, kas bija cieši apkrampējušās manējām, pamazām atlaidās.

Viņa izskatījās gauži samulsusi un teica ar dziļu vilšanos:

„Klaudijs, jā jā, Klaudijs gan. Bez brillēm vairs labi neredzu. Neveicas man lāgā. Kritu, pārlauzu gūžu. Nav arī vairs kārtīgu ārstu, kas palīdzētu. Nikuļoju kamēr no Ziemsvētkiem. Dabūju krukus, bet nepatīk ar tiem bakstīties. Labāk ar ķebli. Pārbrauks Robis, gan jau kautko izdomās.”

Es pieturēju viņu aiz vienas rokas, ar otru viņa atspiedās un bīdīja ķebli, tā aizklibojām līdz divānam. Turpat uz galdiņa spīguļoja acenes. Uzlikusi tās, viņa mani pamatīgi noskatīja un teica:

„Nu sveiks, Klaudij! Nebiji labu laiku redzēts, tāpēc tūlīt nepazīnu. Tu esi prātīgs cilvēks — pārbrauci mājās. Nevaru saprast, kāpēc Robis kavējas? Kur tas laiks, kamēr jau noslēgts miers! Četri, pieci mēneši!”

„Vai viņš aizbrauca uz Vāciju?”

„Vai tad tu nezini? Abi ar Aldonu un Ivaru. Par varēm gribēja arī mani līdzī.”

„Kāpēc nebraucāt?”

„Neesmu prātu izkūkojusi! Pamest māju, pamest visu iedzīvi? Kādam taču jāpaliek uzraudzīt. Viss ir saglabāts! Māja, mēbeles, uzvalki, veļa. Kad Robis pārbrauks, varēs dzīvot tālāk, itkā nekas nebūtu noticis. Nevajadzēja bēgt! Arī avizes raksta: vācieši sakūdīja, iebiedēja cilvēkus, cēla pāniku. Robim nekas nenotiktu. Viņš strādāja Austrumu pārvaldē par tulku. Tas tak ir tik neatbildīgs darbs, cik vien var būt!”

„Tomēr, vācu pārvaldē, vienalga, kāds darbs...”

„Un tu?! Tu biji tikpat kā direktors rūpnīcā. Ražoji vāciešiem karam vajadzīgās mantas. Tas gan ir kautkas, kam var piesieties! Bet redzi, tu esi mājās, un vai tev ir kas noticis?”

„Es nemaz nebiju aizbraucis. Es dzīvoju pa Kurzemi.”

Liekas, ka tikai tagad viņa ievēroja manu bēdīgo apgērību.

„Vai mājās nemaz neesi bijis?” viņa vaicāja. Es papurināju galvu.

„Izskaties gan kā lamzaks,” viņa teica ar pārmetumu. „Neskuvies, nopinkājies. Kas tas tev par jocīgu kamzoli mugurā? Un tādas čabatas kājās! Kur tu tādas rāvi? Tu taču vienmēr labi ģērbies. Un tagad staigā apkārt šitāds!”

„Nācu tālu ceļu, Abaida kundze. No Talsiem. Nebija transporta. Gāju kājām. Taisni pāri tīrelim. Tur arī nobridos.”

„Pa ceļu apkārt vienmēr tiek ātrāk nekā taisni pa purvu! To tak mazais bērns zin! — Tad jau tev nemaz tik labi neklājas?”

„Kam gan tagad labi klājas, Abaida kundze? Ja jums nav nekas pretim, es labprāt kādu stundiņu nosnaustos. Acis tieši līp cieti.” Ērmīgā saruna mani smagi gurdināja.

„Ēdis arī droši vien neesi?”

„Neesmu, bet tas nav tik svarīgi. Labāk tagad atgultos.”

„Padod man ķebli!”

Viņa satvēra ķebli, abām rokām bīdīja to pa priekšu un lēca uz vienas kājas līdzī.

„Muļķīgi ir šitā kā stārķim uz vienas kājas. Bet ar kruķiem man nemaz nepatīk. Pa istabu nekas, tikai laukā uz ielas vairs netieku. Pat vistas nevaru pabarot. Labi, ka man krietni kaimiņi. Palīdz kā varēdami. Citādi būtu pavisam beigas.”

„Ejiet slimnīcā, Abaida kundze, ja vien ņem preti. Kaimiņi pieskatīs māju.”

Viņa nepacietīgi atmeta ar roku:

„Gan jau! Lai pārbrauc Robis. Tagad jāiztiek tāpat. Kautkā jau var. Nesāp arī nemaz tik briesmīgi. Iesim vien virtuvē.”

Ar miegu kaudamies, paēdu itin spēcīgas brokastis. Abaida kundze bija viesmīlīga. Sakūla trīs olas ar miltiem un izcepa kulteni. Baidījos, ka viņa pārāk neiztukšo savus krājumus, bet ēstgriba arī bija zvērīga. Tad viņa ieveda mani guļamistabā ar glīti uzklātu Roberta plato laulības gultu, bet tad itkā pārdomāja, pavēra durvis uz mazo Ivara guļamistabu un teica:

„Redzi, Ivariņam arī viss saqlabāts. Nu jau viņš būs krietni pastiepies un vecas mantas varbūt vairs

nemaz nederēs. — Tu labāk pārguli šeit, Ivara gultā. Būs mierīgāk. Te ielas trokšņus nemaz nedzird. Tikai tās briesmīgās drēbes gan novelc.”

— Kādi gan trokšņi varēja celties smilšainajā šķērsielīnā? — Bet es sapratu. Ābaida kundzei negribējās izjaukt glīti uzklāto Roberta platgultu. Būtu jāpiepūlas, visu atkal pārkārtojot, gādājot svaigus palāģus. Un viss tas jāpaveic, balstoties uz ķebļa.

„Man arī liekas, ka šeit būs daudz jaukāka guļa,” es teicu, uzmanīgi apsēzdamies šaurajā gultiņā, baidīdamies, ka tikai tā nesabrūk. Ābaida kundze piestūmās pie loga un aizvilka aizkarus. Istabā iestājās patikama krēsla.

„Ābaida kundze, par manu ciemošanos nevienam nestāstiet. Arī labajiem kaimiņiem ne. Nav nevienam nekas jāzina. Ienākot manī neviens neievēroja.”

„Kas man jāstāsta? Tu vienmēr biji uz slepenību. Arī labajos laikos nekā daudz par sevi nestāstīji. — Vai atstāji Rīgas dzīvokli kādam zināmam cilvēkam?”

Es papurināju galvu.

„Tad mantiņas būs izvazātas. Dzīvoklī varbūt kādi krievi. Iebraucēji? Vai tev ir Rīgā kur palikt?”

„Gan es atradīšu vietu kur piemesties. Par to neraizējieties, Ābaida kundze.”

Zēna gultiņa bija par īsu un par šauru, tomēr tā bija īsta gulta atkal reiz pēc ilgās mētāšanās pa purviem un mežiem. Un miegs mātās viirsū kā kalns.

Kad pamodos, istaba likās krietni krēslaināka. Diena gāja uz vakaru. Biju nogulējis gandrīz divpadsmit stundas. Es tvēru pēc savām drānām. Tās bija glīti salocītas pāri krēsla atzveltnim, salāpītas, iztīrītas, izgludinātas. Kā Ābaida kundze spēja visu to paveikt, stāvēdama uz vienas kājas? Saplosīto čību vietā bija noliktas pavecas, bet vēl ļābi lietojamas kurpes vecmodīgi smailiem purngaliem. No Roberta krājumiem, saprotams.



laikos. Izvēlējos zilbalti svītrotu kaklasaiti un iebāzu kabatā. Jutos mazliet kā zaģlis, bet — tādi laiki!

Pakravājos citās atvilknēs. Rakstāmlietas. Skolas burtnīcas. Liecības. Ivars Ābajds bija mācījies pavīsam labi. Tikai piecnieki. Pa retam kāds četrienieks. Ātsīties tēvā, kas arī savā laikā bija teīcāms skolēns. Parasti pirmāis klasē. Bieži vien man viņu stādīja par parāugu. Es biju daudz nolaidīgāks.

Kādā kārbā Ivars bija savācis vecas dzelzceļa biļetes, kādas zēni reizēm krāja, ielūģumus, apliecības. Apliecības skolēniem braukt ar tramvaju par pazeminātu maksu — mazu pelēku grāmatiņu veidā, ar ielīmētu ģīmetni un lielu spiedogu tam pāri par apakšējo stūri. Glīts dokuments.

No tā varbūt varētu iztaisīt kautko apliecībai līdzīģu, tikai spiedogs nepārprotami rādīja vācu „špāsfogeli,” kas turēja naģos kāšu krustu. Bet viena no grāmatiņām bija izdota 1941. ģadā un spiedogā labi saskatāmi krievu burti! — Pārvērst ciparu 1 par 5 nebūtu nekāda lielā māksla. Nelāģāks bija ieraksts: „3-šās klases skolnieks.” Bet burtu „niek” vietā varēja mēģināt ierakstīt „otāj” — burtu skaits bija tas pats!

Es paņēmu žīleti, izdarīģu vajadzīģos kasīģumus un pieģludināģu ar īkšģa naģu. Tinte pudeļītē bija zilģana. Es pakravāģos atvilknē un atrādu kārbīģu ar sakaltušām ūdenskrāsām. Ar melnu šģīdināģumu uzmanīģi ievīlģu vajadzīģos labojumus. Saudzēģot spiedoga krievu burtus, zēna fotogrāģiju varēja ar mīģru pīrkstu paberzēt, aģzmīģlot. Vīngriņāģa aģs, saprotāms, vīlģojumus atklātu, bet apliecības bieži vien pētīģa nemāģīģi sargi un pie tam sīlģtā apģaģsmojumā. Man nebija ne ģausmas, kādas izskatīģās tagad izdotās apliecības un caurīaģdes, bet kontrolētāģi taģu nebija nekāģi speciālisti. Vai ģan viņi pārzīnāģa vīsus apliecību pavēģus? Ģalvenāģis, ka spiedoga burtģ bija krievu!

Atvilknē bija krāsāģni papīri, dzeltens, zaģšs, zīls arī sarkans, laīķam ģau ornamentu izlīmēšanai

skolā vai citiem kādiem rokdarbiem. Es ielocīju apliecību sarkanos apvākos, glīti un rūpīgi nostrādādams stūrīšus. Varbūt, ka krāsa varēja palīdzēt — psiholoģiski? — Katrā ziņā, tagad man bija kāds dokuments ko parādīt!

Es klausījos. Virtuvē valdīja klusums. Ciemiņi bija projām. Es pavēru durvis: pie virtuves galda sēdēja zēns gadus trīspadsmit vecs un streba kaut ko no bļodiņas.

Es instinktīvi rāvos atpakaļ, bet zēns jau bija mani pamanījis, un es nācu vien iekšā virtuvē.

„Esi gan tu varens gulētājs!” teica Abaida kundze. „Visu garo dienu un kā nosists!”

Es saviebos un raudzīju kundzei dot kādas zīmes, bet zēns ierunājās:

„Es jau zinu, kas jūs esat.” Tante izstāstīja, ka jūs atnācāt no Talsiem.”

„Uz Arti var palaisties. Viņš man ir galvenais palīgs pie vistām un visa cita pagalmā un uz ielas. Kā tad lai viņam to nepasaka?”

„Un tām viešņām, kas te nupat ciemojās, tām arī pastāstījāt?”

„Labas kaimiņienes. Savi cilvēki,” atteica kundze. „Viņas jau bija tevi redzējušas ienākam. — Nāc nu, paēd vakariņas. Pusdienās tevi nemaz neaicināju. Aplam cieši bijī iemidzis. Paņem pats bļodiņu no plīts.”

Bļodiņā bija griķu putra ar tauku aci vidū. Noliku to sev priekšā uz galda un sāku ēst. Prāts bija nemierīgs. Tātad par mani zināja jau visa iela. Prātīgākais būtu ilgāk vairs šeit nekavēties, bet ēst gribējās. Kad sagaidīšu nākošo maltīti? —

„Uz mūsu ielas visi ir labi ļaudis.” tēgāja Abaida kundze. „Vienīgi tur, tajā sētas mājā, aizbraucēju vietā ievilkās krievu ģimene. Ar pašiem vēl var iztikt, bet bērni aplam plosās un ceļ troksni.”

„Un svaidās ar akmeņiem,” teica Artis. „Kamēr krievi, šeit uz ielas vairs nav nekādas dzīves. Un viņi zog. Māte vairs nežauj veļu pagalmā. Jākaltē istabā.”

„Lai pasaka miličiem,” ieteica Abaida kundze.

„Pret krievu nekad taisnību nedabūsi. Milicis saka, ka neviens krievs nekad nezog.”

Neviļus biju sācis ēst ļoti ātri. Ziņa, ka tik tuvu dzīvo krievi, urbās man smadzenēs kā nagla. Ja mani bija ievērojušas kaimiņienes, tad droši vien arī krievi.”

„Arti,” es vaicāju, „vai tu esi bijis pilsētā? Pāri Daugavai?”

„Esmu.”

„Satiksme pār tiltiem brīva? Netraucēta?”

„Ojā, pavisam netraucēta.”

„Dokumentus vairs nekontrolē?”

„Tos gan vēl skatās. Bet tagad ātri. Uzmet acis un pietiek. Ne tā kā visu laiku. Reizēm sakrājās garum garās braucēju un gājēju rindas. Pagāja vai pus diena, kamēr visiem papīrus izskatīja. Tagad jau ir labi.”

„Vai tu nezini kādu, kam šeit ir laiva?”

„Es zinu, kam bija. — Jūs domājat — pārbraukt pāri Daugavai? Neviens nevedīs. Arī par šņabi ne. Tas ir tikpat kā doties krieviem rokā.”

„Nakti? Lietū?” es vaicāju, vērodams caur logu apmākušās debesis.

„Tad tikai krievi sāk īsti uzmanīties,” teica zēns lietpratīgi.

Es pastūmu iztukšoto bļodiņu pie malas:

„Paldies, Abaida kundze, par vakariņām, paldies par izguldīšanu un par drānu sakopšanu. Es nu tagad iešu.”

„Tagad, vakarā? Tu vari mierīgi palikt mazajā istabā pa nakti. Aiziesi mājās rīt no rīta.”

„Iešu vien šovakar. Bet man ir vēl lūgums. Vai es nevarētu aizņemties lietus mēteli? Robertam droši vien būs kāds palicis. Kad viņš aizbrauca rudenī, jādomā, ņēma siltāku mēteli līdzi.”

„Lietus mēteli ir, bet kad Roberts pārbrauks mājās, mēteļa vajadzēs viņam pašam. Sevišķi tagad, uz vasaru. Es tā nevaru viņa mantas izdalīt. Es tev jau iedevu kurpes. Es zinu — tev derētu arī uzvalks. Bet Robim ir tikai divi, viens tumšzilais godam un gaišais vasaras. Ābi vajadzīgi.”

„Es atnesīšu mēteli atkal atpakaļ. Jau pēc pāris dienām. Bet lietus laikā bez mēteļa — pavisam nelāgi. Tūlīt salīšu slapjš.”

„Es tev iedošu lietussargu.”

„Tas izskatīsies pavisam ērmīgi. Šinīs drānās un ar lietussargu!”

„Bet kāds tas mēteli būs, kad tu to atnesīsi? Es jau redzu, kā tu tagad savas drānas valkā. Mēteli būs saplēsts un savazāts. Un tas ir labs mēteli. Angļu. Dārgs. Robis to ļoti taupīja.”

„Vai nav kāds cits mēteli? Man vienlīga kāds.”

„Nav cita. Veco izmainīju pret malku.”

„Es apsolos, ka mēteli ļoti taupīšu. Tagad man vairs nav jābrien pa purvu un mežu. Pīšētā, uz ielas, mētelim nekas nenotiks.”

Abaida kundze šūpoja galvu:

„Es nemaz nezinu, kādus ceļus tu tagad staigā.”

„Es aizdošu savu,” teica Artis.

„Būs par mazu! Bet — paldies par labo gribu.”

Abaida kundze nopūtās, pavaikstījās, bet sūtīja mani izņemt mēteli no skapja. Es paņēmu un ievīstīju kabatā arī Roberta žokeja cepuri.

Tikko apvilku mēteli un sajozu jostu, jutu, ka mans garastāvoklis paceļas. Tagad manā izskatā vairs nebija nekā ērmīga vai aizdomīga.

Atvadījos un izgāju priekšnamā. Artis gribēja man nākt līdzī.

„Reizē labāk neiesim,” es teicu. „Pasēdi vēl kādu brītiņu pie tantes. — Vai nezini kādu caurumu, kur es varētu pārļaut nakti?”

„Mūsu malkas šķūnītī.”

„Ne šeit, ne tik tuvu.”

Artis mirkli domāja:

„Drumliņu laivas šķūnītī. Laivu viņiem atņēma. Šķūnītis stāv tukšs. Aizslēgts.”

„Tas nekas. Kur šķūnītis atrodas?”

„Zunda malā. Netālu no Tvaikoņu ielas. Blakus uz steķa stāv velkoņa vraks.”

„Paldies! Tu esi prātiģis zēns, Arti. Tikai — nēsaki nevienam nekā!”

„Zināma lieta!”

Palūkojies, ka nekur pagalmos neredz neviena cilvēka, es ātri izgāju uz ielas.

Laiks bija pavisam nomācies. Tūdaļ arī sāka smidzināt siks miglas lietus un lietus mētelis bija isti noderīgs. Ap kādu stūri griezdamies, pametu ātru skatienu atpakaļ, un man likās, ka aiz tuvējā nama pakša nozūd kāds gājējs. — Sasodītais Artis, vai viņš patiešām lien man līdz? Es atskatījos vēl pie nākošā un aiznākošā stūra, bet šoreiz iela likās tukša. — Nervozā omā palaikam rādījās visādas blēņas. — Tomēr, lai lietu galīgi pārbaudītu, es iegāju kāda neliela dzīvokļu nama durvis un pakavējos priekšnamā. Pēc brīža paraudzījos pa durvju šķirbu. Šoreiz viņā pusē ielai, cieši pie augstas dēļu sienas piespiedies, stāvēja pusaugu puika, apmēram Arta vecumā, ģērbies pārāk lielās, augumam nepiederīgās drānās. Arī visā viņa stājā vidēja kas svešāds. Krievēns! Blakus mājas ieeļotāji bija man pielikuši asti — sekotāju! Tātad arī viņi bija novērojuši mani ienākam! Cik ļaudis bija kļuvuši acīgi! Tikai es savā vientiesībā biju domājis, ka ierodos pie Abaida kundzes nepamanīts! — Iespējams pat, ka kaimiņu un sevišķi jau svešinieku uzraudzīšana bija krievu iebraucējiem uzlikts pienākums, jo „jaunais padomju cilvēks” pirmā kārtā taču bija spiegs un ziņotājs.

No ērma bija jātiek vaļā par katru cenu. Es devos no mājas laukā un ātrā solī puikam tieši virsū. Viņš mudīgi pagriezās pret sētu un izlikās darām savas vajadzības. Ātri apmetos ap stūri. Izrādījās, ka sēta iežogo malkas laukumu. Zemu noliecies, lai sargs no būdas lodziņa mani nepamanītu, es iešmaucos malkas laukumā un notupos aiz pirmās grēdas. Caur šķirbām krājumā varēja redzēt vārtus.

Jau pēc pāris mirkliem krievēns bija klāt. Viņš likās apjucis. Simts soļu tālāk bija dažas mājeles, bet vai es būtu paspējis tik tālu aizskriet? Viņš dzirās ieiet malkas laukumā, bet no būdas iznāca sargs, liels kaulains vecis:

„Ko tu te meklē ausaini? Malku zagsi? Taisies! Pošol, čort!”

Puika viņam vervelēja kautko krieviski preti, bet vecais sabļāva un pat sagrasījās tā kā uz sišanu, un puika aizgāja.

Es pagaidīju kādu brīdi. Gribēju jau pakāpties uz malkas grēdas, lai pārskatītu pāri sētai ielu, bet grēdas galā parādījās sargs:

„Nāc ārā! Viņš ir projām. Es šos okšķerus pazīstu. Viņi ir trīs gabali. Laikam brāļi. Mazi kverpji, bet jau draņķi! Tādi viņi visi, kas atbrauc no Krievijas. Tur viņus apmāca spiegot, tikko tie sāk iet kājām. Un ja nav nekā cita, viņi izspiego savus pašā vecākus. Čeka prot lietot šos — pionierus!”

„Paldies!” es teicu. „Šis pintiķis man turējās astē jau labu gabalu. Varu derēt, ka viņš vēl šepat kaut kur gaida. Paskatieties vien.” Vecais aizgāja un pēc brītiņa atgriezās.

„Tev taisnība. Puika ēnojas tepat pie stūra. Tik slīpēts, pacietīgs knauķis! Kas to būtu domājis!”

„Kā jau teicāt — apmācīts.”

„Pacugsies, nebūs nekas cits kā čekists, ļaužu mocītājs. — Tu vari iziet no šenes cauri ģimeņu dārziem uz otru ielu. Pāri sētai un malkai viņš tevi neredzēs.”

„Man jātiek pāri Daugavai,” es teicu. „Pa tiltu iet nevaru. Nav kārtībā dokumenti.”

„Tu domā ar laivu? Šeit nevar. Bet dzird, ka augšā, pie Doles, tiekot diezgan viegli pāri.”

„Pie Doles,” es nopūtos. „Tāls ceļš.”

„Nav kur pārļaut nakti?” vaicāja vecais. „Es redzu, ka tu esi godīgs cilvēks. Ja nebaidies atspaidīt kaulus, pārgulī tepat malkas nojumē. Da-būšu ar ko apsegties.”

„Paldies, paldies par labsirdību. Es tomēr labāk iešu.”

Izlocījes caur ģimenes dārziņiem, iznācu uz klusas ielas un soļoju uz Zundu.

Jau krietnā krēslā nonācu pie pamestas laivu labotavas vai pareizāki — laivu kapsētas. Galīgi norūsējis un izdauzīts velkoņa grausts stāvēja uz-sliets uz balķu steķiem. Blakām gulēja izrūsējušas, iedragātas laivu čaulas. Starp vītolu ceriem pašā

ūdens malā atradās laivu būda, aizslēgta ar priekškaramu atslēgu. Negribējās to lauzt. Būtu paglābies no lietus zem velkoņa, bet tur viss smirdēja pēc krievu kultūras. Ievēroju, ka dzelži, kuros iekabināta atslēga, pieskrūvēti no ārpuses. Ar kabatas nazī atskrūvēju skrūves, noņēmu klamburu ar visu atslēgu un atvēru durvis. Laivas iekšā nebija, tikai šādi tādi salasīti dēļi. Es atlaidos uz tiem un klausījos lietus grūtsirdīgajā grabināšanā pa jumta lubiņām. — Kā tas bija noticis, ka pasaule maz gados bija kļuvusi tik nemīlīga, netaisna un rupja? —

Biju iemidzis. Mani pamodināja viegla skrāpēšanās. Uzrāvos sēdus un klausījos, elpu aizturējis.

„Es esmu Artis,” teica klusa balss.

„Durvis ir vaļā!”

Artis ietaustījās pie manis un apsēdās uz dēļiem.

„Tev nevajadzēja nākt,” es teicu. „Man krievēns visu laiku lida no muguras. Tikai ar mokām atkāvos.”

„Es redzēju, ka viņš aizskrēja jums pakaj. Bet es zināju, ka jūs viņu pamanīsiet. — Man neviens nesekoja.”

„Kā tu to zini? Krievu puikas ir viltīgāki, nekā tu domā.”

„Man ir draugi. Tie viņus aizkavēja. Mēs arī neesam tik dumji, kā jūs domājat. — Pie tantes bija krievi. Pusstundu pēc tam, kad jūs aizgājāt. Pratināja. Izkratīja māju. Man liekas, viņu bija paredzēts apcietināt, bet vedējiem netikās ķēpāties ar slimu, klibu cilvēku.”

Es gulēju uz cietajiem dēļiem un klusēju. Ar pirmo soli Rīgā biju sagādājis smagu nelaimi labajai Abaida kundzei.

„Droši vien, dzīvokli kratot, to pamatīgi apkrāmēja.”

„Paņēmuši drēbes, kas neesot viņai vajadzīgas. Gādāšot, lai viņai pieliek piedzīvotājus. Viens pats cilvēks nedrīkstot tik lielu dzīves platību apsaimniekot.”

— Tie bija Robertam saglabātie uzvalki, ko iekāroja čekisti! Lielākas bēdas Abaida kundzei ne-

vajadzēja kā tos pazaudēt. Un tagad viņas tik glīti un spodri turētajā mājā ieliks svešiniekus, krievu nevižas. Viņu pašu iespiedīs kādā kaktā. Kā viņa visu to pārcietīs? Un vienmēr pieminēs mani kā vainīgo. Kāpēc viņa nebrauca savējiem līdzī? Dzīvotu visi laimīgi kautkur Vācijā. — Es sajutos gluži slim, pilns rūgtuma un necerības.

„Malkas laukumu arī pārmeklēja,” teica Artis.

„Sargu taču neapcietināja!” es satraucos.

„Tikai nopratināja.”

Artis nolika man uz krūtīm papīra turzu, kurā sataustīju trīs aukstus novārītus kartupeļus.

„Nekā cita ātrumā nevarēju sadabūt,” teica zēns. Sāls ir turzas dibenā. Un te ir avīzes. Ar tām var apsegties, ja nav nekā labāka. Segu es nevarēju nest.”

„Tu taču neteici nevienam, kur es atrodos?” es vaicāju bažīgi.

„Saprotams, ka neteicu. — Tu esi partizāns, vai ne?”

„Es neesmu nekāds īstais partizāns, Arti. Tikai klaidonis bez dokumentiem. — Paldies par palīdzēšanu. Tagad nu ej. Uzmanies, lai kāds nenoskatās. Un neiesaisties bīstamos pasākumos. Par daudz mazākiem grēkiem zēni kā tu un vēl jaunāki ir nonākuši Sibīrijā. Un tur jāaiziet postā par neko.”

„Un lai šie — atbraucēji mums kāpj uz galvas?” vaicāja Artis.

Ko es varēju sacīt? Kas man bija jāsaka šim zēnam, šim pusaudzim un viņa draugiem, kam varbūt dažam bija aizvests tēvs Baigajā gadā, dažam brālis, dažam visi piederīgie? Ja gribējām pastāvēt kā tauta, tad pretestības gars bija mūsu dzīvības jautājums. Bet šis pretestības gars varēja mums pārlietu dārgi maksāt, jo nebija itin nekā, kas iero-bežotu okupantu nežēlīgo ļaunumu. Neatradis nekāda padoma ko dot, pateicu tikai:

„Pieskati Abaida kundzi.”

Mēs paspiedām rokas, un Artis izlida no būdas un pazuda tumsā. Jutu, ka nakts vēsumā sāku jau drebināties. Ja nebija nekā cita ar ko seņties, de-

rēja arī Latvijas kompartijas Centrālkomitejas orgāns „Ciņa.” Neko daudz gan tā nesildīja. Laikam jau tāpēc, ka gandrīz viss, ko tur iespieda, bija — „salti meli.”

Es biju tik noskumis un sarūgtināts par nelaimi ar Abaida kundzi, ka likās, visu nakti neaizvērsu ne acu. Bet — tikko atlaidos uz cietajiem dēļiem, jau biju aizmidzis.



Otrā rītā cēlos agri un nonācu pie pontonu tilta ap pusdeviņiem. Salts rīta vējš zem mākoņainajām debesīm vilka pāri Daugavai. Bēdīga manā priekšā atklājās Rīgas panorāma ar izdegušo, pussagrauto namu graustiem un Pētera torņa amputēto stumbeni. Kautko līdzīgu jau biju skatījis bērībā — kad šie paši nami bija sadauzīti ciņās ar Bermontu. Tikai toreiz Pētera tornis slējās debesīs vesels. Tagad acis piesējās Doma un Jēkaba baznīcu smailēm. Tās, paldies Dievam, bija palikušas neskaras. Bija jāpiemiedz acis, lai tās vējā neasarotu. Varēja labi gādīties, ka skatu šo ainu pēdējo reizi.

Pievienojos braucēju un gājēju straumei. Gāju naski un nosvērti, platiem, ātriem, taču nesteidzīgiem soļiem. Divi sargi pētīja zirdzinieku papirus, divi kājnieku. Taisns izslējies stāvēja piektais, laikam grupas vadītājs. Visi, spriežot pēc raupjajiem ģimjiem, isajiem deguniem un garajām virslūpām, krievi.

Dažus soļus no iedomātā priekšnieka, izņēmu savu tramvaja apliecību, pacēlu deniņu augstumā un, gaitu nesamazinādams, soļoju garām, skatīdamies viņam tieši sejā. Viņš uzmeta man ātru mirkli un pamāja.

Simts soļus es nosoļoju gluži apstulbis: tik vienkārši! Tik lēti! Un es biju raizējies, baidījies, kombinējies. Pietika pazībināt pirkstos ko sarkanu, un lūdzu — vari iet! Vai nelga sargs tiešām nodomāja, ka man rokā partijnieka grāmatīņa, vai arī viņu iespaidoja mans glītais mētelis, raibā kakla-  
saite, raitais solis un drošais, „atklātais” skatiens? Vienalga! Es soļoju, galvu atmetis, kā uz atsperēm,

lepnas pārākuma sajūtas pārņemts, un Rīga pavērās manā priekšā — gandrīz vai viesmīga!

Arī tilta otrā galā kontrolēja dokumentus, bet tikai labajā pusē — ļaužu straumē, kas plūda uz Pārdaugavu. Bet, nokāpjot no tilta, no margām atdalījās aiz spuldzes staba paslēpies jauns milicis, gandrīz vēl zēns un vaicāja laviešu valodā:

„Dokumentus!” Tas bija pārbaudītājs „pēc acmēra.” Ko viņš bija saskatījis mani aizdomīgu? —

Es izcēlu apliecību ar to pašu noteikto, nevalīgo vaicāšanu un gribēju iet vien garām, bet milicis pasniedzās un izņēma apliecību man no rokas.

— Tātad tomēr iekrišana! — Rīgas ainava satumsa naidīga un drūma. — Ko darīt? Mēģināt ar pēkšņu pieklupienu pārsviest milici pāri margām un raudzīt pazust Iekšrīgā? Bet no namiem mani šķīra platais krastmalas laukums, un tilta sardze ar saviem automātiem mani viegli noskrotētu. Jutu, ka man iekšas saspilē nejauks satraukums. Es nebiju derīgs slepenām gaitām.

„No kura laika šādas apliecības izsniedz?” vaicāja sargs, izpētījis manu dokumentu.

„No janvāra. Datums atzīmēts.”

„No kādas skolas?”

„No četrdesmit sestās pamatskolas,” es atteicu, minēdams skaitli uz labu laimi. Puisim taču nebija ne jēgas par to, cik skolu Rīgā un kur tās atrodas.

„Šādu apliecību man nav vēl gadījies redzēt.”

„To man saka katru reizi, kad es te nāku. Vai jums milicijā nav apliecību saraksta? Kā tad jūs tiekāt galā ar kontrolēm? Uz labu laimi, pēc acmēra? Viendien mani tincināja, velns sazin, cik ilgi! Nokavēju stundu. Direktors un partorgs pārskaitušies, lec krāgā: Nolaidība! Dikstāve! Gandrīz vai sabotāža! Ielika sienas avīzē, piedraudēja pat atlaist. Uzrakstiet man oficiālu zīmi, ka esmu aizkavēts kontroles dēļ.”

„Mēs nekādas zīmes nerakstām.”

„Ir jāraksta! Direktors piekodināja, lai pieprasu. Citādi man atkal būs mēsli. Ja nevarat rakstīt uz savu galvu, iesim pie jūsu priekšnieka.”

Milicis neizšķirīgi grozīja apliecību pirkstos:

Kāpēc vāki sarkani?" viņš vaicāja.

„Vai jums kāds iebildums pret sarkano krāsu, biedri milici? Nav pa jūsu gaumei?”

Viņš igni atgrūda man apliecību un pievērsās nākošam nācējam.

Man vajadzēja stingri piespieties, lai nelaistos pāri krastmalai tecīņus. — Zellis bija vēl zaļš. Droši vien negribēja ieķēpāties ar bļauru aktivistu. Bet negaidīs ilgi, viņš iemanīsies amatā, un tad vairs nebūs tik viegli tikt viņam garām. —

Beidzot es biju pilsētā! Braši izsoļoju cauri Vecrīgai, bet tad gaita neviļus pagausinājās. — Tātad mana stunda bija klāt. Ceļojums galā. Ja arī šī bija mana diena un ja visas labas lietas trīs, tad vajadzēja paveikties arī pēdējam pasākumam. Jautājums tikai — kas notiks pēc tam? Bet patiesībā — tāda jautājuma nemaz nebija. Kas notika tālāk, nebija svarīgi.

Pakavējos pie kanāla. Aplūkoju namus. Stalto, balto kādreizējā pasta ēku, stalto māju rindu otrā pusē kanālim. Dievs vien zināja, kas tagad tvērās šinis ēkās? Tās likās saltas un nedraudzīgas. Arī operas nams šķita pagriezis man muguru. Cauri mākoņiem pavidēja saule — vai pareizāk — aizplūvurota pussaule. Pār mūriem pārlija iedzeltena gaisma, zem palodzēm un zīmām parādījās ēnas. Namu fasādes ieguva reljefu, bet tāpēc nebūt neķļuva piemīlīgākas.

Vaicāju sev, vai man gribētos dzīvot tagadējā Rīgā, kas bija kļuvusi par naidīgu pretinieku no metni, kur spiegi un ķērāji glūnēja uz katra stūra, kur ielās tūļojās un trinās saburzītie, platbikšainie krievu karavīri, kur gūzelējās noskrandušie krievu maīselnieki, iekaisušām acīm vērodami, vai kur nav kas pakampjams un noraujams. Tikai šad tad pa starpām aizsteidzās arī kāds latvietis, nopietnu, itkā iestingušu seju. Varēju pavisam viegli pasacīt — Nē! Man negribētos dzīvot šinī pilsētā! — Bez tam, man nebija nekādas iespējas apmesties Rīgā arī tad, ja es nolemtu — rūpnīcu nemaz neapmeklēt.

Uz mirkli izjutu kārdinājumu aiziet pie Orleāniem. Iespējams, ka Ingrīdas nebūtu mājās. Jādomā taču, ka viņa kautkur strādāja. Bet es satiktu Orleāna kundzi. Pārmitu kādu draudzīgu vārdu. Ieturētu brokastis, kas padzītu tukšās dūšas nervozo, tramīgo sajūtu. Bet tūdaļ es šo nodomu atmetu. Es jau biju sagādājis nelaimi. Abaida kundzei. Es biju kā sērgas iznēsātājs. Kam pieskāros, tam draudēja posts. Vienīgi man pašam nenotika nekas. Es biju kā apburts. —

Es zināju, ja daudz gudrošu un vilcināšos, varēja gadīties, ka atmieķšķējos tik tālu, ka atlieku gājienu uz rūpnīcu uz pēcpusdienu vai pat rītdienu, bet tas nedrīkstēja notikt! Acumirkli es jutos labā fiziskā stāvoklī. Izgulējies, pietiekami spīrgts. Un šorīt man viss labi paveicās. Tātad — tagad vai nekad!

Es sažņaudzu mēteļa kabatās dūres, pieliku soli un drīz vien biju pie rūpnīcas.

## 21.

Piesardzīgi tuvojos rūpnīcas ēkai no sētas puses. Neglīta, nesen celta, bet jau noplukusi finiera siena nošķīra pagalmu no ielas, itin kā būtu jāglabā kādi lieli noslēpumi. Velku laikā pietika ar šķidru, caurskatāmu latīņu žogu. Par blīvās sētas apkopšanu vai krāsošanu neviens nebija raizējies. Vienīgi barjēras dēlis, kas noslēdza ieeju, bija biezi apziests ar sarkanu krāsu. Būri pie ieejas, galvu nodūris, sēdēja sirms vīrs.

Tikko parādījies durvīs, viņš asi noprasīja caurlaidi, bet, ieskatījies man sejā, klusu iesaucās:

„Velka kungs! Vai tad jūs neesat projām?”

Tas bija Jānis Gruģēns, viens no mūsu vecākajiem darbiniekiem.

Es pasmaidīju un klusēdams paspiedu vecajam roku.

„Pie mašīnām tagad strādā labāki meistari,“ teica Gruģēns. „Es esmu sargs. Labi, ka vēl tā. Te jau viss ir pārgrozījies.“

„Vai Gnēze iekšā?“ es jautāju.

„Kur lai viņš citur būtu? Sēd kabinetā. — Es nezinu, cik ilgi tā turēsimies? Neviena nekā nedara. Tikai plāno. Nav taču vērts maksāt algas.“

Es grasījies pacelt barjēru, bet vecais mani aturēja.

„Vai jums ir caurlaide? Bez caurlaides nedrīkstu ielaist. Stingri aizliegts.“

„Arī pazīstamu cilvēku ne?“

„Neviena!“

— Savādi, šāds kavēklis man nemaz nebija ienācis prātā!

„Piezvaniet Gnēzem un sakiet, ka vēlos viņu satikt.“

„Es viņam nevaru piezvanīt. Tikai sekretāram vai palīgam, kas abi sēd kancelejā. Viņi te sāka strādāt jau Baigajā... tas ir pirmajā krievu gadā.“

„Piezvaniet sekretāram.“

Vecais vilcinājās:

„Es nezinu, vai tas būs prāta darbs, Velka kungs? Jums labāk nevajadzēja šeit rādīties.“

„Nekas, zvaniem vien. Gnēze gribēs mani redzēt.“

Vecais sāka gausi rīkoties ap tālruni.

— Vai tiešām viņi baidījās no katras ēnas? Rīga taču bija lielpilsēta, nevis lauku nomale, kur no tuvējā mežiņa varēja iznirt partizāni! —

Pēc brīža pa kāpnēm nodimdēja soļi. Drukns, pajauns vīrietis parādījās gaiteni, savilcīes armijas drēbēs bez zīmotnēm. Tā ģērbās ļaudis, kas gribēja norādīt, ka pieder pie uzvarētājiem.

„Ko vajaga? Kas jūs esat?“ viņš vaicāja. Jau no pirmajiem balsieniem varēja pazīt strupo Krievijas latviešu akcentu.

„Esmu Klaudijs Velks. Vēlos satikt biedru Gnēzi.“

„Kādā lietā?“

„Personīgā.“

„Personīgās lietas direktors Gnēze darba vietā nekārto.“

„Atļaujiet par to spriest viņam pašam.“

„Uzrādiet dokumentus! — Pēc tam izpildīsiet anketi.”

„Pietiks, ja pateiksiet viņam manu vārdu.

Atnācējs klusēja, nezinādams ko darīt. Normāls padomju pilsonis klausā rīkojumiem automatiski. Izņēmums no vispārējā likuma mulsināja rūpnīcas sargu.

„Ir pareizi, es Velka kungu pazīstu,” apliecināja vecais Gruģēns. Viņš jocīgi saviebās attāpies, ka lietojis buržuazisko uzrunu, bet tieši tā atstāja iespaidu. Izkalpīgā komunistu cilvēka galvā sāka rosīties slēdzieni: ja kungs vēl staigā brīvībā, tad kas varēja zināt, vai viņam nebija augsta aizmugure? — Negaidot druknais spalgi iesvilpās.

No augšstāva norībēja otrs tāds pat pusmilitārs indivīds, tikai mazliet slaidāks, kaulaināks.

„Atnācis vecais direktors Velks, Ķimofej Fricovič,” ziņoja druknais.

Abi vīri mani pamatīgi pētīja. Arī es viņus aplūkoju, rūpnīcas jaunās sejas! Biezi, drūmi ģimji. Taču abi latvieši, bet cik nelatviski! Latviskums man vienmēr saistās ar zināmu inteliģentu stājas vieglumu, skatiena gaišu ieinteresētību, gatavību atjautām, bet šajos viepļos paudās vienīgi īgnas aizdomas. — Gribēju paskaidrot, ka neesmu nekāds direktors, tikai direktora dēls un vēlāk vietnieks, bet nolēmu, ka tam nav nozīmes. Ar šiem abiem man tātad bija vispirmā kārtā jārēķinās, ja taisījos nolaist Gnēzi no kājas. —

Ķimofej Fricovičs pagriezās pret palīgu: „Pāstāvi pie šī cilvēka,” un steidzās atpakaļ uz augšstāvu.

Pēc īsa laiciņa Fricovičs atkal dragāja pa kāpnēm lejā.

Palīgs bija nemanot pavirzījies man aiz muguras, un piepeši abi spēcīgie zeļļi satvēra mani viens no priekšas zem padusēm; otrs ap gurniem. Es satrūkos un tik tikko apvaldīju impulsu izrauties. Bet viņi tikai pārbaudīja, vai man nav līdzī ieroči. Palīgs vēl noliecās un apbraucīja man stilbus tāpat kā klamzacīgais krievs tīrelī.

„Tīrs!” viņš noteica.

„Ejam!” teica Fricovičs un stūma mani sev pa priekšu uz kāpnēm.

Kancelejas istabā viss izskatījās pa vecam. Galdi visi savās vietās, un stūrī, kā vienmēr, sēdēja mūsu grāmatvede Ansberga jaunkundze. Bez viņas es šo istabu nemaz nevarēju iedomāties. Mani ieraudzījusi, viņa atsviedās savā sēdekli un skatījās mani kā spokā. Pēc dabas nervozai un tramīgai, viņai acis izbailēs un pārsteigumā tieši spiedās ārā no pieres. Es uzsmaidīju un pamāju:

„Labdien! Jauki jūs redzēt sveiku un veselu vecajā vietā!” Bet viņa bija tik apjukusi, ka neatpātas manu sveicienu atņemt.

Es domāju, ka man liks izskata pēc pagaidīt, bet nē, tiku tūdaļ ielaists direktora kabinetā.

Ieejot apmeklētāja skatiens vispirms atdūrās lielā Staļina attēlā, kas, grezni ielogots, karājās pie sienas aiz komisāra galda. Ūsainais gruzīns saņēma ziedu pušķi, ko viņam sniedza maza meitene armēņu tautas tērpā. Partijas ģenerālsēkretārs uzlūkoja bērnu ar vīzīgu smīnu, itkā sacīdams: „Paudzies, pastiepies augumā, zeltenīt, gan arī tevi es ielikšu raktuvītēs vai, ja spārdīsies pretim, lelaidīšu lodīti pakausi.” —

Zem attēla pie mana tēva masīvā magoņkoka rakstāmgalda, mana tēva grozāmajā sēdekli sētnieka Žaņa Gnēzes vietā zvilnēja plats, drukns vīrs, kukuļaini pietūkušiem, sarkaniem vaigiem. Uzbarojies, deformējies, tomēr nepārprotami Žanis Gnēze, vistu zaglis, pagrīdnieks, deportējamo sarakstu sastādītājs. Karš viņam bija lieliski gājis labumā.

Jocīga sajūta pārņēma mani. Tur nu viņš sēdēja un blenza mani šaurām šķirbiņu acīm, ilgotais, kārotais Gnēze! — Man bija laimējies pieklūt viņam tieši apbrīnojami viegli. Varēju sevi apsveikt, jo manas aplēses piepildījās uz mata. Uzmetu acis drānu skapim istabas stūrī un tūdaļ ieveroju, ka slēdzene stāv atslēgā. Jautājums tātad, vai durvis aizslēgtas vai tikai pievērtas? Pagriez atslēgu prasītu lieku sekundi. Un tad, kā bija iekarināts Gnēzes mētelis? Ja pašā stūrī, tad man tas būs jāpagrūž

sāņus, un tas atkal prasīs lieku mirkli. Tas viss bija jāņem vērā, jo Fricovičs stāvēja man aiz muguras tik tuvu, ka labi varēja saost viņa machorkas un sīpolu dvasu. Bet — manā rīcībā bija mazliet laika stāvokli apsvērt.

Šinī pusē rakstāmgaldam stāvēja krēsls apmeklētājiem. Ne atzveltnis kā tēva laikā, bet vienkāršs koka krēsls. Laikam jau lai viesis vai lūdzējs labāk izjustu savu niecību direktora priekšā. Dīvāns un zvilņi — labākiem apmeklētājiem — bija iebidīti kaktā, Gnēzem aiz muguras. Direktors savā grozāmajā sēdekli varēja pagriezties viņiem preti un rakstāmgalda nožogotajā nostūrī radīt intīmu, draudzīgu gaisotni.

Domu pārņemts, es gluži automatiski pagrūdu koka krēslu mazliet sāņus un apsēdos.

„Piesēsties! Piesēsties!” sauca Gnēze, kad es jau sēdēju. „Sveicināts, kā sviežas?!”

Mani pārsteidza Gnēzes jautrais, vēlīgais tonis un jocīgi paņirgtie dzeltenīgie zobi. Nekad vēl nebiju redzējis Gnēzi smaidām! Viņš neprata smaidīt, bet mēģināja to darīt. Šie sīkie nelieši! — es tūdaļ nodomāju, — viņš pūlas atdarināt tēva un skolotāja Staļina āziātisko paņēmienu: saņemt ienaidnieku lišķīgi laipni, iemidzināt viņu labsajūtā un tad — ar pēkšņu un nirdzīgu brutalitāti atklāt savus īstos nolūkus.

Brīdi vilcinājies, Gnēze piecēlās, apgāja apkārt galdam un sniedza man roku.

Bija taču paņēmiens, kā satverot pretinieka roku, to salauzt un pašu pārsviest sev pār plecu, triecot viņu ar galvu pret sienu. Tas būtu šoreiz piemērots sveiciens. Kāpēc es nebiju pie laika iepazīties ar tādiem derīgiem ķērieniem? Es tikai sanēmu viņa roku un tūdaļ atlaidu, dziļi apkaunots par savu glēvulību. Nekad, ne sapnī man nebija ienācis prātā, ka mēs ar Gnēzi vispirms sarokosimies!

„Tas tikai ir pārsteigums!” teica Gnēze. „Es domāju, ka tu jau sen esi aizlaidies uz fāterlandi.” — No kura laika mēs esam tu-draugi, — es nodomāju. „Bet, izrādās, tu turies pie dzimtenes! Pie padomju dzimtenes...” viņš atkārtoja kā brīnīdamies. „Jā,

nu, vai zini, sadzersim uz tikšanos! Tas tomēr ir kautkas, vai ne?" viņš pamāja Ķimofejam Fricovičam, tas devās pie sienas skapiša, izņēma pudeli un glāzi un nolika uz maza galdiņa starp atzveltniem aiz rakstāmgalda. Gnēze man māja pārcelties turpu.

Pudelē nebija nekas cits kā mūsu pašu dzidrais, „ulmanītis,” izrakts kautkur no vecajiem krājumiem. Murgaini! Vai patiesi es ar Gnēzi sadzeršu? Vēl pirms gala? —

Puspilna pudele, kā krogus kaušļi stāstīja, esot briesmīgs ierocis — ja ar to spēcīgi triecot pa galvu. Briesmīgs, bet vai tieši nāvīgs ierocis — tas atkal bija jautājums. Jātrāpa ļoti precīzi, ar visu sparū, tieši pa pašu pauri un nevis slīpi gar ausīm vai plecu. Sēdot ar galdiņu starpā, tas nebija nemaz tik vienkārši, jo pretinieks varēja pašaut rokas priekšā. Vispār — nobeigt cilvēku nebija viegls uzdevums. Staļins sūtīja istu, rūdītu profesionāli uz Meksiku nogalināt savu kādreizējo līdzgaitnieku, Ļeņina draugu, Sarkanarmijas dibinātāju Trotski. Profesionālis bija apbruņots ar parocīgāko ieroci, iškātainu ledus kapli. Viņam bija iespēja netraucēti pietēmēties un pat atkārtot sitienu. Bet kas notika? Daudz netrūka, un Trotskis būtu pārcietis belzienus un izveseļojies! Pie tam, Gnēze nebija vis trauslais večuks Trotskis, bet apvēlies dūšīgs baroklis. Un tā, lai gan „ulmaniša” pudele būtu simboliski piemērots rīks, ar ko iedauzīt nodevēja pauri, es tikai mierīgi noskatījos, kā Gnēze pielēja glāzi un pabīdīja uz manu pusi.

Es nesakustējos.

„Labi, es uzdzeršu tev,” teica Gnēze, pacēla glāzi pret mani un iesvieda saturu mutē. Galva viņam tālu atmetās atpakaļ, atklājot asu gāmura smaili spiežamies cauri kakla muskuļu un tauku kārtai. Karates pratējs ar asu, strupu delnas malas cirtieni viegli pārlauzta kakla skriemeļus. Bet man nebija šīs veiklās prasmes, un labais mirklis paslidēja neizmantots.

Gnēze pielēja glāzi no jauna un ielika man tieši rokā.

Pāri viņa plecam es aplūkoju skapja durvis. — Ja es tagad ar ērtu, pašapzinīgu kustību pieceltos un nesteidzīgā solī aizietu līdz skapim un to atvērtu, Gnēzes un palīga gausajās smadzenēs nekāds briesmu signāls neregistrētos. Drīzāk viņi nolūkotos mani ar zināmu pārsteiguma ziņkāri. Es pastumtu pie malas Gnēzes mēteli, iespiestu dibensienas dēli, un pistole man būtu rokā! Divi blikšķi, un es nesteidzīgi izietu no kabineta. Vēl viens blikšķis otram sargam kancelejā un — es varētu noskriet pa kāpnēm garām Gruģēnam, laukū uz ielas. Droši vien es bez grūtībām pazustu drūzmā. — Skapja durvis mani fascinēja un aicināja. Es nespēju novērst no tām acu. Es jutu, ka mans ķermenis saspringst. Es saslējos sēdekli, pārvietodams līdzsvaru — lai strauji pieceltos, bet piepeši Gnēze iesmējās, pārbrauca ar plaukstu galvvidum un teica:

„Tu visu laiku skaties uz maniem matiem. Kļuvuši šķidrāki, ko? Un sirmo arī, vietām. Nedomā, ka mums Krievzemē viegli klājās! Īpaši pirmajā gadā. Labi, ka vēl vispār kāds mats saglabājies.”

Es atslīgu atpakaļ zvilnī. — Varēja gadities, ka dēlis tik viegli nepadodas. Tas varēja būt iestrēdzis, sabriedis sliktās apkures dēļ. Un ja nu pistoles slēptuvē vairs nebija? Arī tas varēja gadities! Jaunie saimnieki taču pārmeklēja telpas, vai kautkur nav paslēpts spridzeklis, ko, atvelkot kādu atvilkni vai pagriežot atslēgu, varēja pasprūdit vaļā. Šādus slazdus pamestās mājās bieži vien ar sadistu prieku iekārtoja „Sarkanās bultas” partizāni. Gnēzem tādas lietas nevarēja būt svešas. Ja skapja dibensienā rūpīgi izklaudzināja, tad slēptuvi nemaz nebija tik grūti atrast. — Un tā, pagrozījies sauļā ielikto glāzi, es negribot to iztukšoju.

Es patiesi sadzēru ar Gnēzi! Vai bija iespējama vēl lielāka nejdzība?

Noliku tukšo glāzi atpakaļ uz galda, Gnēze to piepildīja vēlreiz un palūkojās uz Ķimofeju Fricoviču. Tas bija priekšnieka mājiens padotajam. Pasperdams platu soli, Fricovičs pieliecās, paņēma

glāzīti, pacēla pret saimnieku un ar vingrinātu, strupu metienu izdzēra, pieklājīgi novaikstijās, ar sparū uzstā glāzīti galdā un atkāpās.

Gnēze viegli pameta ar galvu uz durvju pusi, un Ķimofejs Fricovičs, ne vārda neteicis, izgāja no kabineta. Pa kara gadiem Gnēze bija krietni ielauzījies priekšnieka lomā. Un tautas demokrātijā padotība un rangi iezīmējās daudz asāk nekā pie „buržujiem.”

Nu mēs palikām kabinetā divi vien! Stāvoklis atkal pilnīgi pārgrozījās. Tagad es varēju padarboties ap skapi ilgāk. Vienīgi izklūt laukā no kabineta būs grūtāk, ja kancelejā gaidīs divi sargi.

Gnēze atgāzās zvilnī, brīdi mani pētīja, tad teica:

„Tu strādāsi pie manis! Valstij vajadzīgi cilvēki, kas prot amatu. Patiesībā es biju sasodīti priecīgs, padzirdējis, ka tu esi lejā, esi pieteicies pie sargal! Biju pārliecināts, ka tu sen esi kautkur ellē — Vācijā vai nogrimis pa ceļam uz Zviedriju! —

Tu redzi, tev nemaz nebija jāgaida. Bet tagad,“ viņš iesmējās, „vai ir kāda vieta, kur tiek pie sekretāra bez gaidīšanas, nemaz nerunājot par priekšnieku vai direktoru! Nav vairs vecie laiki! Gaida nevis stundām, bet dienām, nedēļām un mēnešiem. Un bieži vien — nesagaida nekā. Vai arī kautko tādu, ko nepavisam negrib. Es jau zinu, kā tu uz mani skaties. Savā sirdī tu esi un paliec buržujs. Bet vai tāpēc tev nevar lietot sociālisma celšanai? Ēst gribēsi, dzīvot arī. Un šī,“ viņš ieurba ar liku rādītāja pirkstu galdiņa vidū, „šī ir vienīgā vieta, kur tev piedāvā godīgu darbu. Visur citur labākais, ko tagad dabūsi, būs šķipelēšana kūdras purvā. Ja traki palaimējas — šepat Latvijā, bet puslīdz droši — kautkur pavisam citur. — Mūsu rūpnīcai ir labākās izredzes, bet tie gūžas cechā neprot vai negrib strādāt. Tu esi pieņemts darbā! Rīt, pusstundas esi klāt! Stājies produkcijā. Ieslēdzies sociālisma celšanā. Vadīsi darbus kā senāk. Tikai — zem manis! Neviebies! Kas tur sevišķs? Vai trīs gadus nestrādāji vāciešiem?”

Gnēzes vārdi man likās tik neticami un bezkauņīgi, ka labu brīdi nesapratu, kas par lietu. Pama-

zām tomēr atskārtu, ka viņš runā par darbu, par manu atgriešanos rūpnīcā! — Savādā kārtā šādu, diezgan dabīgu iespēju es nemaz nebiju apsvēris. Manas domas bija virzījušās tikai pa zināmām šaurām sliedēm. Sapurināju galvu un pūlējos koncentrēties. Kā tas īsteni bija? Austuvei trūka lietpratīgas vadības. Vairākus meistaros, kas spēja daudz maz patstāvīgi strādāt, apcietināja un aizveda Baigajā gadā, citi devās trimdā uz Vāciju. Brīnums vēl, ka rūpnīca bija noturējusies gandrīz pus gadu! Tiklīdz krievi uzodis, ka šeit bija modernākā iekārta visā Savienībā un ka piedevām vietējie neprot to izmantot, viņi mašīnas aizveda. Krievijā, saprotams, ierīces stāvēs tāpat dikā un pamazām sarūsēs, jo arī krievi neprātis ar tām strādāt. Ja aizvedīs mūsu modernās spoļ- un šķetermašīnas, žiglerus, krepdolonus, speciālierīces krāsošanai, tad no austuves nepaliks pāri nekas vairāk kā parastās stelles. Tās trests pievienos kādai citai austuvei, un Gnēzem direktora postenis būs vējā. Bet vadīt Velku uzņēmumu, kurā viņš bija strādājis par sētnieku, Gnēzem gribējās par visu vairāk.

Gnēze nejokoja. Nebūt nevēlējās ievilināt mani staļiniskās cilpās. Es biju viņam vajadzīgs. Patiesībā es biju Gnēzes vienīgā cerība! —

Tas stāvokli vēlreiz pūrgrozīja. Gnēze pats devās manās rokās. Kāpēc gan nepieņemt labo priekšlikumu? Kāpēc nenokārtot savu lietu pavisam bez steigas? Rit, parīt vai pēc nedēļas. Izraugot isti piemērotu brīdi? —

Tā nebija nekāda atriebība, ja par to jāsamaksā ar savu dzīvību. Bez tam, pēkšņu galu Gnēze nebija pelnījis. Svētīgu nāvi, kādu katrs kārotu. Gnēze nemaz nezinātu, par ko tiek nogalināts. Pat ja es izkliegtu savu sakāmo — steigā un strupī, viņa gausās smadzenes nemaz neaptvertu, kas par lietu. Diezin ko Gnēze nebija darījis, garajos kara gados mētādamijs pa Krievzemi! Varbūt gūstījis dezertierus, ložņājis pa aizmuguri, trenkdams atpakaļ ugunīs pagurušos karotājus? Strādājis kā bende, darba nometņu sargs? Savus vecos, uztīcamos „kadrus” partija briesmās nesūtīja, bet tau-

pija turpmākajiem organizēšanas un tīršanas darbiem. Kas, salīdzinot ar šiem nopelniem, bija nodot deportēšanai pāris godīgu latviešu ģimenes? Tādu sīkumu Gnēze varbūt bija pavisam aizmirsis. Vajadzēja atrast veidu, kā viņam to nepārprotami atgādināt. Tas prasīja mazliet laika.

„Nu runā taču!” uztraucās Gnēze brīnīdamies par manu klusēšanu. „Tu taču nāci meklēt darbu. Es tev to dodu!”

„Es nenācu meklēt darbu,” es atteicu, gausi vilkdams vārdus. „Patiesībā es gāju garām, un man iegribējās ienākt, paskatīties.”

„Nemelo! Tu lejā taujāji pēc manis!”

„Citādi es netiku iekšā. Man prasīja caurlaidi — kā pie ieejas galvenajā štābā. Nē, strādāt es šeit negribu.”

Es aplaidu skatienu istabai, vērodams griestus, kurus derēja nobalsināt un ielikt jaunas spuldzes lukturī pārsisto vietā.

„Kas nestrādā, tam nebūs ēst!” pēdīgi teica Gnēze. „Tu pats labi zini, kur agrī vai vēlū nokļūst visi bezdarbnieki. Un tas „vēlu” var izrādīties pavisam agrī! Tur tev arī iedos darbu, tikai ne tavā speciālitātē. Un tur tu vis nevarēsi atteikties. Komūnisma celšanas lietu sociālistiskā iekārta ir atrisinājusi ideāli, tu vari ieslēgties celtniecībā ar sajūsmu labprātīgi, vai arī tevi ieslēgs — pārmācības apstākļos. Vienādi vai otrādi — ceļ sociālismu vai iznīksti!”

Kādu brīdi mēs klusējām, bet domājām katrs gluži ko citu. Gnēze par izredzēm sastutēt rūpnīcu, es par pistoļi drānu skapī. Ja es palikšu kādu brīdi rūpnīcā, ierocis būs manā rīcībā. Es varēšu īstenot savus nodomus pārdomāti, bez steigas, tieši istajā brīdī. —

„Vai tu jau esi samangojis kādu darbu?” vaicāja Gnēze bažīgi.

Es papurināju galvu.

„Tad tev droši vien nav arī pārtikas kartes?”

Es atkārtoju savu kustību.

„Pierakstīts esi? Dzīvoklis ir?”

Es klusēju.



armietis ir nesavtīgs atbrīvotājs, cīnītājs par taisnību, kas drīzāk dalīs ar civilistu savu pēdējo kumosu nekā tikos viņam ko atņemt. Tas tev labi jāielāgo! Ar dokumentiem ir tā: ja to nav vai tie pazuduši, tad jāiztiek ar galviniem, un manam vārdam — katrs ticēs!”

Viņš piezvanīja uz kanceleju un lika izrakstīt darba apliecību. Pēc tam viņš zvanīja vēl uz pāris vietām un svarīgi runāja, bet es neklausījos, pārāk samulsināts ar notikumu ģermoti gaitu.

Gnēze vērienīgi parakstīja kādu papīru:

„Te ir apliecība no darbavietas. Es viņiem jau piezvanīju. Tevi izlaidīs cauri bez rindas. Citādi jau tur var sapūt gaidīdams.”

Es, galvu nodūris, kavējos. — Kurp doties? Kas pareizāk — uz Čekas ļaužu sijātuvī un dokumentu iestādi vai tepat, tikai pāris soļus uz drānu skapi?

„Velns parāvis!” sauca Gnēze, vairāk izbrīnēts nekā sašutis. „Tevi, sasodītu buržuju, te nēsā pilnīgi uz rokām, bet tu vēl taisi apvainotu ģīmi!”

Es piecēlos un gāju. Kad jau vēru durvis, Gnēze kā satrūcies sauca:

„Stop! Kā tu, bez dokumentiem, tiki pāri Daugavai?”

„Arī tilta sardze mani nēsāja uz rokām!” Es atteicu un aizsītu durvis.



Partijniekiem bija spēks un vara. Uz Skolas ielas iestādi ļaudis devās ar bažām un drebināšanos, sēdēja un nika tur neziņā dienām un nedēļām, visādi pratināti un tincināti, bet mani tūdaļ izsauca pēc vārda, un stundas laikā man bija piltiesīga pilsoņa dokumenti kabatā.

Devos atkal uz austuvi.

„Te tev ir papīrs!” teica Gnēze, nosviezdams galda vidū iegarenu zīmi. „Tiesības atgriezties savā dzīvoklī. Divās istabās. Ar piekritīgām mēbelēm un citām personīgajām mantām, ja tādas vēl iespējams sadzīt. Mēs par saviem cilvēkiem rūpējamies!”

Brīdi viņš mani vēroja, laiski atšūpodamies mana tēva atsperzvilnī, tad piebilda: „Tāds, kā tu esi, tu ne velna nepanāksi. Es iešu līdzi.” Viņš piecēlās, plati nožāvājās, izsnaicējās un paņēma zīmi no galda.

Pagalmā ducināja rūpnīcas kravinieks.

„Kurp braucams?” vaicāja Gnēze šoferim.

„Uz noliktavu pēc materiāliem. Esmu jau gandrīz nokavējies,” teica šoferis.

Gnēze iesēdās kabīnē, māja sēsties arī man un uzsauca šoferim:

„Brauc uz Gorkija ielul” un piemetināja numuru.

„Bet kā ar noliktavu? Man cieši pieteica ierasties ne vēlāk kā trijos.”

„Gan pagūsi. Brauc, kur liekul”

Šoferis saviebās, bet tālāk netielējās un sēdās pie stūres.

Kad piebraucām pie Valdemāra ielas nama, Gnēze teica šoferim:

„Pagaidi! Mēs ilgi nepaliksim.”

Braucējs drūmi uzgūlās stūrei, bet neprotestēja.

„Velns, kas par kāpšanul” zūdījās Gnēze, aizsies pūlēdamies uz piekto stāvu. „Diezin kad, ja vispār, atjaunos liftu. Es tevi ietaisītu citur pirmā vai otrā stāvā.”

Jo augstāk kāpām, jo sīvāka biezēja saceptu si-  
polu un piedegušu tauku smaka, pa starpām arī skābu kāpostu dvinga. Un kaķu — vai varbūt arī cilvēku — nedarbu garojumi. Tā bija Krievijas nabadzības smaka. Pus gada bija pieticis, lai tā pārņemtu mūsu māju un arī visu Rīgu. Senāk vienmēr priekšzīmīgi tīrās kāpnes bija pagalam putekļainas, piemētātas papīriem, diezin kad slaucītas. Nudien, vai nebija prātīgāk pameklēt citu vietu, kur pavadīt nedaudzās dienas, kuras biju sev piešķīris? —

Krietni izklauvējāmies, iekāms durvis atvēra nopinkājusies resna sieva, platu, sārtu seju. Liesajos pēckara laikos diezgan neparasta parādība.

„Ko vajaga?” viņa noprasīja krieviski nepatīkami griezīgā balsī.

Gnēze izvilka dzīvokļa zīmi un piecēla to sievai pie ģimja:

„Pārkārtošanās! Jāatbrīvo divas istabas,” viņš teica latviski.

„Šis dzīvoklis ir galīgi pārpildīts!” Nu arī sieva runāja latviski drusku tādā kā Apjoda izloksnē, un ar spēku grūda durvis cieti. Bet Gnēze grūda pretim.

„Nav neviena mājās. Nevaru ielaist. Nāciet vakarā, kad pārnāks vīrs no darba,” viņa runāja, nikni piešņākdama, kā likās, nolēmusi cīnīties par savu dzīves telpu līdz pēdējam.

Ar slaidu vēzienu Gnēze izvilka savu sarkano partijas biedra karti un novēdināja sievai gar seju. Skaidrs, ka šo manevru Gnēze bija jau dažkārt atkārtojis un allaž ar labām sekmēm: durvis tūdaļ plaši atvērās, uzlaidot mums sastāvējuša, smakaīna gaīsa šalti. Es jau brīnījos, kur Gnēze uz reizes tik izpalīdzīgs līdzī nācējs. Viņam gribējās palepoties manā priekšā ar savu varu un izdarību. Parādīt, ka viņš ir liels vīrs arī ārpus rūpnīcas, šīs kādreizējais sētnieks un vistu zaglis. Ļaudis bijās un cienīja viņu visur, kur vien viņš gāja.

Sievas stāja acumirkli pārvērtās. Nu viņa atgādināja asari ar nolaistām spurām.

„Kā tevi sauc?” prasīja Gnēze pratinātāja tonī.

„Doroteja Karlovna. Urdziņa.”

„Kad atbrauci?”

„Tikpat kā reizē ar armiju.”

„Cik ļaužu te dzīvo?”

„Trīs ģimenes un vieninieks. Sešās istabās.” Pat viņas balss bija zaudējusi pirmītējo griezīgumu.

„O! Smukī iēplētušies! — Ej pa priekšu un rādi savas istabas!” Gnēze sacīja man. Es izgāju cauri gaitenim un parādīju divas durvis pa kreisi.

„Kas tur dzīvo?” vaicāja Gnēze.

„Es!” teica Urdziņa. „Mana ģimene.”

„Cik cilvēku?”

„Četri. Es, vīrs, dēls un meita.”

„Cik veci?”

„Dēls Proletariāts desmit gadu, meita Revolūcija divpadsmit.”

„Hm.” norūca Gnēze. „Taisī vaļā.”

Urdziņa negribīgi paklausīja, un mēs iegājām mūsu bijušajā viesistabā.

Tā bija bēdīgi piedrazota. Parkets klājās pelēks kā klons. Pie sienas stāvēja lieka, neuzklāta gulta, bet citādi mūsu mēbeles, dīvāns, krēsli, dekoratīvais spogulis bija vecajās vietās, tikai apkrauti un apkarināti ar saņurcītiem drānu gabaliem. Tapētes noplankumotas. Gleznas pie sienām sasvērušās greizi. Logu aizkari vietām atrāvušies no stangām. Palodes apkrautas visādiem sīkumiem.

Jau otro reizi es atgriezos mūsu dzīvokli pēc tam, kad tajā bija saimniekojuši sveši ļaudis. Pirmo reizi dzīvoklis bija tikai izlaupīts, bet šoreiz gandrīz pusgadu tajā bija mājājuši Krievijas lupatnieki. — Es pievēru acis un mēģināju atcerēties šo telpu labajos laikos. Kā jau viesistaba, tā allaž bija spodri uzkopta, bet stāvēja tukša, klusa un mazliet svinīga. Tā pildījās ar ļaudīm tikai dažas reizes gadā. Jaungada svinībās, kad tēvs mēdza ielūgt rūpnīcas darbiniekus, bērnu dzimšanas dienās un Ziemsvētku vakarā, kad mēs dedzinājām eglīti tikai paši vien, bez viesiem. — Kāpēc man vajadzēja atgriezties vecajā vietā un skatīt visu tik bēdīgi izkēmotu? —

No viesistabas varēja ieiet dīvās blakus telpās. Pa labi manā istabā, pa kreisi telpā, ko dēvējām par mūzikas istabu, jo tajā atradās flīgelis. Manā istabā uz tachtas bija pamesta nenovākta guļavietā. Uz mana rakstāmgalda stāvēja netīri šķīvji, tases, vairākas tukšas pudeles, degvīna glāzes. Liekas, tas viss bija uzkrājies no vairākām maltītēm. Galda virsa bija nolietā un notaukota lipīga.

Grāmatu plauktā acī dūrās plati tukšumi. Stūrī bija iestumts mans drānu skapis no guļamistabas, kas atradās dziļāki dzīvokli. Tam bija divviru spoguļu durvis, bet viens no spoguļiem bija vai nu sasists, vai izņemts, un tā vietā rēgojās tikai gaišs, nekrāsots finieris. Pie sienas karājās manas pazīstamās gleznas, un caur logu atklājās senseni pierastais skats uz Vienības laukumu.

Parkets bija nodubļots, saskrābāts. Tapētes šur tur noplankumotas, sevišķi virs guļavietas. Es zināju, kāpēc. Kad sanāca ciemiņi, tie sasēdās tachtā, ar mugurām balstījās pret sienu un ar ne-

mazgātajiem matiem notaukoja tapētes. Es biju dzīvojis šinī istabā divdesmit gadu, un uz sienām nebija neviena traipa. Tagad, pēc nepilna pusgada, telpa izskatījās galīgi nolietota. Arī gaiss bija nelāgi sastāvējies. Es steigšus parausu grabažas nost no palodes un atvēru logu.

„Kas tā par istabu pa kreisi?” es dzirdēju viesistabā Gnēzes balsi. „Tu teici ka dzīvo tikai divās.”

„Tā trešā ir maza,” sacīja Urdziņa. „Mēs esam četri cilvēki.

„Tā ir liela diezgan,” teica Gnēze, pabāzis galvu durvis. Diviem pieaugušiem un diviem bērniem vēl par lielu! Ņem savu pekeli un vācies iekšā. Biedrs Velks,” viņš pamāja uz manu pusi, „apmetisies šinīs divās istabās.”

„Viens pats cilvēks divās milzu istabās?!” ievaidējās Urdziņa, „un mums, četriem, jāszalģējās vienā?!”

„Ātri pieradi pie plašās dzīves, ko?” iesmējās Gnēze. „Tu esi no Krievijas. Pēc valodas dzirdu. No kurienes?”

„No Ačinskas. Pēc tam dzīvojām Kostromā.”

„Un kā tur dzīvoji? Pili? Kostromā par tādu istabu kā šī tu no prieka gaisā lēktu! Bet tagad viņa sacis: mums četriem jāspiežas vienā mazā istabā! Labā istabā ar visām ērtībām, kur tev nav vis jāskrien pagalmā vai nekurinātā priekšnamā pakaļu saldēt. Par daudz ātri aizmirsi Kostromu!”

Sieva stāvēja istabas vidū sadrūmusi, bet, acīm redzot, baidījās ko iebilst.

„Es pietikšu ar to vienu istabu,” es teicu. „Lai viņi patur viesistabu. Tā ir tā kā tā caurstaigājama.”

Gnēze nīciģi iesmējās un parāustīja plecus:

„Ja gribi sarauties, raujies. Tikai vēlāk nevaidi. Tu nemaz nezini, cik tagad šāda lieka istaba ir vērtā, caurstaigājama vai ne. Nosedz eju ar finieriem un tā vairs nav caurstaigājama. Bet kas man daļas. Izkrāmē stūra istabu!” viņš uzsauca sievai istā pavēlētāja tonī.

Viņa iegāja plānvidū, pagrozījās uz vienu, otru pusi un ķērās pie tachtas gala — vilkt to no istabas laukā.

„Gulta būs vajadzīga arī jaunajam dzīvotājam,” teica Gnēze. „Lai paliek vien viss, kā stāv. Tikai krāmus un panckas prom!”

Šis rīkojums tika izpildīts ātri. Sikumiem pazūdot, istaba sāka izskatīties drusku ciešamāk. No skapja un atvilkņēm Urdziņa izvēla veselu klēpi saņurcītu drānu, kas gandrīz visas bija kādreiz piederējušas man. Man netikās tām ne virsū skatīties.

„Vai redzi kādu savu gabalu?” vaicāja Gnēze.

Es papurināju galvu.

„Apskaties labi! Tāda manta tagad apkārt nemētājas. Kas tavš — ņem cieti!”

Es tikai novērsos.

Kamēr druknā sieva šņākdama un noskaitusies vāca mantas uz savu galu, Gnēze omulīgi plātījās:

„Nu lūk, istaba rokā! Tā partija rūpējas par derīgiem darbiniekiem! Brauksim atpakaļ uz fabriku. — Nav gan vairs nozīmes,” viņš piebilda, pametis acis rokas pulkstenī, „jau pusē pieci. Šoferis būs nogaidījies liks.” To viņš īpaši uzsvēra, lai biedrene Urdziņa kārtīgi iedabātu, kas viņš par dūzi, ja braukā ar šoferi. „Tu vari palikt. Iekārtojies. Bet rīt esi darbā uz minūti! Es kavēšanos neciešu. Nav vairs senie laiki, kad nāci un gāji, kā gribēji.”

Pavirši pametis mums ar galvu, Gnēze izgāja svarīgiem priekšnieka soļiem.

Briņķī istabā valdīja klusums. Es uzlūkoju Urdziņu kā jautādams, kāpēc viņa vēl kavējas manā istabā. Viņa vaicāja drūmi:

„Kā tas var būt, ka jūs tiekat savā mājā atkal atpakaļ? Kur tad jūs visu laiku bijāt?”

„Svarīgos uzdevumos, pilsonē.”

Viņa neticīgi grozīja galvu.

„Tad jūs iztīrītu dzīvokli pilnīgi. Izliktu laukā mūs pavisam.”

„Tur jums, pilsonē, pilnīga taisnība! Un ja mums neveiksies sadzīvot, tad es to arī izdarīšu.”

„Kas nekait tā atnākt, kad iepatikas, pie visa gatava! Visas mantas saglabātas, sataupītas!” teica Urdziņa ar lielu rūgtumu.

„Viss te ir nodzīvots uz pēdējo! Paskatāties grīdas un sienas!”

Urdziņa sakustējās, līdz satraukumam pārsteigta.

„Nodzīvots, jūs sakāt?! Vai ir kas salauzts vai izdauzīts? Visas rūtis veselas! Nevienš vienīgs dēlītis nav izsists no parketa. Kā te izskatītos, ja būtu dzīvojuši krievi?”

Satrūkusies, ka apvainojusi lielo, brālīgo krievu tautu, viņa pēkšņi apklusā.

„Tur jums atkal taisnība. Krievi būtu nodzīvojuši istabas vēl vairāk. — Kur strādā pilsonis Urdziņš?”

„Gustavs Ivanovičs? Gaļas kombinātā.”

Es pamāju. Tas izskaidroja Dorotejas Karlovnas pārliecīgo tuklumu.

„Kādā amatā?”

„Transporta un sagādes nozarē.”

— Tātad viņam bija vislabākās iespējas organizēt blakus ienākumus. Spekulēt. —

„Un tagad jūs esat laimīga atkal dzimtenē. No kuras puses jūsu vecāki?”

„No Malienas.”

„Pirmā kara bēgļi?”

„Cara laiku vecie kolonisti.” Urdziņa uzsvēra ar lepnumu.

„Kā jums ar tik latvisku vārdu veicās pārdzīvot lielo tīrīšanu? Jau pašiem krieviem klājās plāni, bet cilvēks ar nekrievu vārdu bija tikpat kā notiesāts.”

Platā sieva vērās mani aizdomīgi un drūmi, ar piemiegtām acīm, bet man patikās viņu patramdīt, runāt par lietām, kuras neviens nedrīkstēja pieminēt.

„Urdziņa, Urdžina, skan jocīgi krieviski! Varbūt, ka tieši latviskais vārds jūs paglābis. Bez tam tā kā neērti apcietināt Revolūcijas māti, vai Proletariāta tēvu. Un tagad jūs, Krievijas latvieši, esat atkal cieņā — kā uzticamākie!”

„Jūs pats, kā rādās, esat tas visuzticamākais,” teica Urdziņa, lūpas nemaz nesakustinādama.

Šī piezīme samaitāja manu omu. Urdziņas sabiedrība piepeši kļuva neciešama.

„Ceru, ka mēs viens otru netraucēsim,” es sacīju, uzgriezis viņai muguru. „Vai jums ir šo durvju atslēga?”

Bijusī kostromiete ātri sameklēja atslēgu. Es noslēdzu durvis uz viesistabu un aizbīdīju priekšā savu divviru skapi. Pēcāk aizdrīvēšu arī šķirbu zem durvīm, lai nenāk iekšā kaimiņu smakas un trokšņi. — Var jau būt, ka man vajadzēja izlikt šos Urdziņus arī no viesistabas? Bet — lai! Pietiks ko kēpāties arī ap šo vienu istabu, kamēr dabūšu grīdu un sienas atkal tīras. Cik ilgi man šīs istabas vajadzēs, to es tobrīd nezināju. Varbūt tikai dažas dienas, bet tas nenozīmēja, ka man tās jāpavada Urdziņu netīrumos.

Aplūkoju savas gleznas. Tās neviens nebija iekārojis. Gleznas jau nevarēja nedz ēst, ne mugurā vilkt. — Valdemāra Tones klusā daba, saules stara pārspīdēti pārgriezti āboli, liels Oskara Noriša ogles zīmējums, Alberta Silzemnieka brūni iesārta, panorāmiska ainava ar vecsaimniecību un jaunsaimniecību raksturīgajiem siluetiem, Kārļa Padega ērmīga fantazija „Madonna ar ložmetēju,” kurai mežonīgie kara gadi un vēl mežonīgākais miera laiks, likās, piešķīra īpašu, pravietīgu dziļdomību. Taču bildīgums un simboli gleznās mani nav sevišķi saistījuši. Vairāk patikās vērot pašu krāsu, gaismu un ēnu kāpinājumus. — Jo biezi trieptajai Ārtura Jūrastetera tautumeitai kāds ar zīmuli bija piekricelējis ūsas. Mani pārņēma sašutums. Izskrēju priekšnamā, saucu pēc resnās sievas, bet viņa nebija tuvumā. Pamazām nomierinājos. Rupjā, prastā sieva paraustītu tikai plecus: kas tur liels, ja kāds piedzēris viesis pastrādājis nevainīgu jociņu vai varbūt bērni savā vientiesībā pakaitējušies? Kāda jēga cīnīties ar tumsoņiem? Nokabināju gleznu no sienas, pagriezu uz mutes un ieslēju stūrī.

Arī pārējās gleznas — uz noplankumotās, netirās sienas likās itkā plakanākas, seklākas, nožēlojamākas kļuvas.

Nokabināju tās vienu pēc otras no āķiem un salēju kaktā. Nevarēju izšķirties, ko ar tām iesākt? Varbūt aizvest, nolikt pie Orleāniem? Varbūt notīrīt sienu un piekabināt atpakaļ? Nezināju jau, cik ilgi es savā istabā palikšu. Varbūt pārgulēšu tikai šo nakti. —

Pakravājos grāmatu plauktos, pētīdams robus. Bija pazudušas vairākas franču un angļu grāmatas. — Kas būtu iekārojis Moljēra un Rasina kopotās lugas, Žerāra de Nervalā „Uguns meitas” vai Remi de Gurmona kritiskos rakstus? Varbūt dzīvokļa mantinieki baidījās no nesaprotamiem rakstiem svešvalodās? Dažs labs rīdzinieks bija savas bibliotēkas dēļ nokļuvis Sibīrijā. Bet tad jau vispirms vajadzēja aizvākt vācu rakstus, bet Šillera, Gētes un Rilkes sējumi stāvēja augšējā plauktā neaizīti. Vaicāt pilsonei Urdziņai nebija jēgas. Kas zudis, zudis! Vispār, jo mazāk jāsaskaras ar kaimiņiem, jo labāk. Es netaisijos arī ieskatīties mūsu bijušā mitekļa pārējās telpās.

Ar lielām bažām apmeklēju labierīcību, baidīdamies no netīrības, bet, paldies Dievam, šī vieta tika turēta ciešamā stāvoklī. Pat papīri bija kārtīgi čupiņā savērti uz stieplu āķa. Noplēsu vienu lapiņu un lasīju:

**Alcests:** Es bēgšu no bezdibens, kur triumfē netikumī, un uzmeklēšu kādu mazu, paslēptu stūrīti kautkur zemes virsū, kur es varēšu atļauties gandarījumu — būt godīgs cilvēks!

**Filints:** Iesim, kundze, darīsim visu, lai viņu aizkavētu šo nodomu īstenot.

Tās bija Moljēra komēdijas „Mizantrops” noslēguma rindas. Papīrs bija plāns un mīksts, lapiņas piemērota lieluma. Lūk, kādu ceļu bija aizgājuši mani Moljēra un Rasina kopotie raksti un Nervalā halucinācijas! Dzīvodami Kostromā, Urdziņi bija pamatīgi apguvuši krievu proletkultūru. —

Atgriezos savā istabā, atlaidos uz saspeķotās vāļas un jutos ļoti noguris. — Kāds raustīja manas durvis uz gaiteni. Biju tās pieslēdzis un netaisijos atvērt. Tūdaļ strauji soļi iedrāzās viesistabā un kāds raustīja otras durvis uz manu istabu, kurām nupat biju aizbīdījis priekšā skapi. Barga vīrieša balss sauca:

„Daša! No kura laika tu sāc slēgt visas durvis?!“

Kautkas nočīkstēja, nočabēja, un es dzirdēju spīvus, klusinātus čukstus. Dorotejas Karlovnas Ūrdziņas čuksti sajaucās ar vīra sparīgajiem iebildumiem, kas pieauga līdz pusbalsij un vairākkārt eksplodēja lāstos. Nevarēju izprast, kādā valodā viņš lamājās, bet sarunājās Ūrdziņi latviski, un to es kostromiešiem ieskaitīju par ievērojamu plusu. Par vienīgo plusu, pagaidām.

Pēc laiciņa mājās pārradās arī bērni. Viņu vārdi bija ērti saīsināti: Prolis un Reva.

Šnākšana, sačukstēšanās un pa reizei dusmīga iekliegšanās sākās atkal no jauna. Arī bērni runāja latviski.

Beidzot viņi salīda tālīnajā istabā, durvis aizcirtās, un balsis vairs nebija saklausāmas. — Dzīves tekošās problēmas.

— Pirmā diennakts okupētajā Rīgā! Tā man iegriežusies atmiņā tieši rēgaini asi un skaidri.

## 22.

Kad iegāju restorānā, Armands ar draugiem jau bija priekšā. Novēroju sabiedrību pa gabalu. Ingrīda slēpās aiz melnām saules acenēm. Parastā tumšā tērpa vietā bija apvilkusi baltu blūzi ar uzlietu apkakli un neparastāk saspraudusi matus. Tas Armandam par godu. Ingrīda milēja uzslietas apkakles. Tas viņas slaidajam stāvam piešķīra sportisku izskatu. Arī Aleksim mugurā bija svētdienas

uzvalks. Viņš sēdēja kā parasti uzklūcies un slīpi sagriezies, ar konjaka glāzīti rokā. Kad piegāju, Armands uzrāvās kājās. Arī Aleksis savēzējās piecelties, bet sadurstījās un palika sēdot. Ingrīda sniedza pāri galdam man roku un uzsmaidīja savu labāko smaidu. Pēc sarokošanās ar Armandu arī Aleksis vilcinādamies pasniedza man roku, kaut gan pēdējā laikā tiekoties samājāties tikai pa gabalu. Aleksis pat drusku greizi pasmaidīja, kad es apjautājos, vai viņš šodien jau jūtas labāk. Mēģināju uzminēt, kura glāze pēc skaita šī bija, ko Aleksis patlaban tukšoja? Visas zīmes rādīja, ka viņš vēl nebija paguvjis iereibt. Arī Ingrīdai priekšā bija pusizdzerta glāze. Pasmīnēju. Arī tas Armandam par godu. Biju kādreiz Ingrīdai pārmetis, ka demonstrātīvi un kategoriski noraidīt alkoholu ir zināma veida snobisms. Laikam Ingrīda to bija atcerējusies un tagad gribēja Armandam parādīties savā labākajā paveidā. Uznāca tieši dusmas. Ko mēs šeit centāties izrādīt, pierādīt, nodemonstrēt? Kam es biju vajadzīgs? Armands rīt aizbrauks un aizmirsīs mūs visus, tikko būs iekāpis lidmašīnā. Cilvēks savā neldzīgajā pašmīlībā centās iedzīvināt par sevi labāko iespaidu. Vēlējās, lai kāds to patur atmiņā tik jauku, krietnu, inteliģentu, cik vien iespējams. Arī es pats piedereju pie šiem pašmīļiem, jo visas šīs dienas biju raizējies, kādu iespaidu uz Armandu atstās manas piezīmes. Vai viņš tās vispār izlasīs? Kāds būs viņa spriedums? Vai viņš mani nosodīs vai attaisnos? —

Daudzus gadus pazinu savus draugus. Biju pieradis pie Alekša nīcīgās izturēšanās, Ingrīdas pārākuma smīna, un nu pēkšņi manā priekšā sēdēja pavisam citi cilvēki, kas funkcionēja sabiedrībā normāli un uzvedās pavisam pieņemami. Gudroju, kura izturēšanās bija mākslota. Šī, Armanda klātienē, vai visus šos gadus attiecībā pret mani?

Kad oficiente nolika man priekšā piecdesmit gramus konjaka, Armands atvainojās:

„Piedod, es nepajautāju, ko tu labāk dzertu. Pasūtīju to pašu, kas mums.”

„Paldies! Ir labi. Ir ļoti labi,” es ātri atteicu, jo šai brīdī patiesi tas likās tik nesvarīgi.

Armands ar Aleksi atcerējās kādu senu sporta notikumu, Ingrīda jaucās pa vidu, koriģēdama gadus, laiku, kad tas noticis. Aleksis ietiepās:

„Es atceros gluži skaidri, tas bija pēc 15. maija. Siseņu sportisti tur nepiedalījās.”

„Kur beigās Vitauts palika?” Armands iejautājās.

Aleksis savaikstījās, pavēra muti, bet laikam neatrada pareizos vārdus kā izteikt rūgtumu par drauga agrīno, nožēlojamo galu tur tālajās, mežonīgajās cilvēku mocītavās. Ingrīda pasteidzās griezt sarunu citā virzienā. Aleksis satvēra glāzi un izdzēra to vienā paņēmienā. Ievēroju, ka, liekot glāzi atpakaļ uz galda, viņa roka manāmi trīcēja. Tad viņš aplaida skatu telpai, raudzīdamies pēc oficiantes un, kad tās nebija tuvumā, nokāra galvu un igni skatījās galdā. Ievēroju, ka Ingrīda pagaldē satvēra brāļa roku. Aleksis brīdī krokoja pieri, tad sapurināja galvu un greizi pasmaidīja: Ingrīda viņu veikli iesaistīja pavisam ikdienišķā sarunā.

„Kad mēs nācām šurp, Aleksis minstinājās, cik Amerikā varētu maksāt pudele laba konjaka?”

„Cenas ir dažādas,” Armands atsaucās, „atkarībā no šķirnēm.”

„Piemēram, cik pie jums maksā veco laiku franču Bisquit?” jautāja Aleksis.

„Tā ir Alekša iecienītākā marka,” dzīvi sarunā iejaucās Ingrīda. Ārī man tas liekas viens no labākajiem dzērieniem.”

Kamēr Armands klāstīja konjaku cenas un marķas, vēroju Ingrīdas dzīvo līdzdalību. Gribējās vienkārši pavaičāt — no kura laika un kur tik pēkšņi radās tava interese par dzērieniem, ja tu alkoholu vienmēr strikti noraidīji? — Bet šī bija speciāla reize, un es sāku jau pierast pie Ingrīdas speciālās uzvešanās. Nebija nemaz tik nepatīkami vērot, ka Ingrīda pēc visiem šiem gadiem spēja būt vēl sabiedriski elastīga, un kad Armands, iz-

runājies par labajiem konjakiem, piedāvājās Aleksim pasūtīt vēl vienu mēriņu, man par lielu brīnumu, Aleksis pateica:

„Pietiks. Priekšpusdienā nav labi tik daudz dzert.”

Ingrīda atkal bija satvērusi pagaldē Alekša roku. Alkohola noraide bija neparasts gribas akts no Alekša puses, un es no sirids par to priecājos.

Pēkšņi Aleksis iejautājās:

„Pie mums stāsta, ka amerikāņi esot ļoti kāri uz krievu automobiļiem. Tādēļ mums pašiem jāgaida gadiem ilgi, jo visa mūsu produkcija aiziet eksportam. Es tam neticu, bet ir mulķi, kas tic.”

Armands pasmaidīja.

„Neesmu redzējis Amerikā uz ielas neviena krievu automobiļa. Esmu gan dzirdējis par čehu mēģinājumu eksportēt čehu spēkratus, bet zemās kvalitātes dēļ tiem neveicas iespieties Rietumu tirgū.”

„Mūsu avīzes raksta, ka jūsu, trimdas mākslinieki, dzīvo tik bēdīgā stāvoklī, ka nav pat naudas ar ko nopirkt kafiju. Vai tas ir tiesa?”

„Nē, tas nav tiesa. Tik trūcīgu cilvēku Savienotajās Valstīs nav.”

„To jau mēs zinām. Mūsu propagandisti sadomā visādas blēņas, lai tautu mierinātu un uzmodinātu čaklāk kalpot valdošajai šķirai. Bet uzpildīties no kāda atsevišķa trimdinieka nabadzības, lai savējā nedurtos tik briesmīgi acīs, ir necili un zemiski. Mūsu varas vīri ķeras tieši pie apkaunojoši sikiem līdzekļiem.” Iekarsis Aleksis runāja pārāk skaļi. Baiļojos, ka tikai kāds nenoklausās. Restorāni, kur visapkārt ložņāja okšķeri, nebija istā vieta šādām sarunām.

Mūsu galdam piestājās oficiante, nervozi ņirbinādama pirkstos orderu lapiņas. Zināju, kas viņai padomā. Bijām pārāk ilgi sēdējuši. Laiks bija celties un atbrīvot vietu nākošajai maiņai. Devu zīmi, ka drīz celsimies, bet oficiante neatlaidās. Armands paliecās uz priekšu un kautko viņai klusu pateica. Dusmīgā oficiante attālinājās, bet palika pa gabalu stāvot un mūs vērojot. Armands atvainojās, piecēlās un neuzkrītoši tuvojās pūcīgajai viesu apkalpotājai. Aleksis iesmējās:

„Redzi, kā rikojas veiklais kapitālistu zemes cilvēks! Tu ar savu grāmatiņu nespētu labāk izrīkoties.”

Es saslējos. Gribēju teikt: Kāpēc tu esi tik netaisns pret mani? Tu taču zini, ka tas nav taisnība! Nekādas grāmatiņas man nav. Bet Ingrīda pasteidzās apklusināt brāli.

„Lūdzu, Aleksī, ne šeit. Tu taču man apsolīji.”

Aleksis savilka seju ignā grimasē un nodūra galvu.

Parunājies ar viesmili, Armands smaidot atgriezās pie galda. Aleksis vaicāja:

„Cik tu tai stervai iedevi?”

„Neko, tikai draudzīgi aprunājos.”

„Es ievēroju. Mani tu nepiemānīsi. Šinī zemē sociālistiski mantrausīgais cilvēks ir kukuļojams visneiedomājamākos veidos. Oficiāli, saprotams, mēs dzeramnaudas nepieņemam, bet neoficiāli esam lunkanākie un dzeramnaudu kārigākie sulaiņi pasaulē. Mantas dēļ viens otram acis no pieres izplēsisim.”

Ievēroju, ka Aleksis saskatījās ar māsu, itkā valdot smaidu par kādu jocīgu iedomu, un pēkšņi Ingrīda, pagriezies pret mani, teica:

„Svētdien zvanīju tev, gribēju aicināt pie mums. Bija mazas viesības. Arī kāds trimdas mācītājs bija. Nevarēju tevi dabūt pie tālruņa. Nolēmu, ka esi izbraucis uz laukiem.”

Brīdi skatījos Ingrīdai tieši acīs. Pazibēja doma, kā būtu, ja es pēkšņi teiktu: Redzi, kā mēs šeit melojam. Tā ir mūsu īpatnība. Jūs tur, brīvajā pasaulē, to nevarat saprast. — Bet tūlīt man likās, ka muļķīgi un nevajadzīgi būtu iesaistīt Armandu mūsu privātajās lietās, un es teicu, izturēdam Ingrīdas tiešo, izaicinošo skatienu:

„Žēl, ka nokavēju tādu izdevību, biju mazliet izbraucis.”

Aleksis mani vēroja savādā uzjautrinātībā:

„Mēs pieminējām arī tevi,” viņš teica smīnēdams. „Es sanaidojos tevis dēļ ar trimdas mācītāju.” Un Aleksis atkal pievērsās Armandam: „Pa-

jautā savam mācītājam, kā viņam pie mums patīka? Viņš taču ir tavā grupā. Pastāsti, ka Klaudijs Velks ir tavs draugs. Mans arī. Katrā ziņā.

Svētdien bijām ar mammu un Ingrīdu pat baznīcā. Tikai Klaudija trūka. Pasaki savam mācītājam, ka viņš ir liels muldoņa, ka nebija vērts siet šlīpsi un iet viņu klausīties. Pasaki, ka Aleksis Orleāns tā domā, jo Orleānam ir skaidra galva. Pasaki, ka..." pēkšņi Ingrīda iejaucās starpā:

„Pastāsti, Armand, vēl kautko par savu dzīvi tur. Cik liela ir tava māja? Cik daudz istabu? Vai tas ir tiesa, ka Amerikas mājās ir tikpat daudz vannasistabu, cik guļamistabu? Vai tev ir arī peldu baseins?”

„Nē, peldu baseina man nav,” atteica Armands smiedamies.

„Kā tad tā? Manai darba biedrenei brālis arī tur dzīvo. Viņš vienmēr sūta krāsu uzņēmumus un vienmēr tikai ar peldu baseinu. Visi puspliki cauru gažu plunčojas pa zilu ūdeni. Iespaidis tāds, ka Kalifornijā cilvēki nekad nevalkā citas drēbes kā vien peldu bikses un bikini.”

„Īsti silts laiks, kad gribētos list ūdenī, arī Kalifornijā ir tikai trīs mēnešus, bet varbūt tavs paziņa savā apsildītajā baseinā plunčojas cauru gažu, kas to lai zin? Kā viņu sauc? Varbūt, ka es pazīstu?”

Ingrīda nosauca vārdu, Armands iesmējās:

„Pazīstu! Kā ne! Vismaz pēc nostāstiem. Ko lai dara, Dievam visādu cilvēku netrūkst.”

Gaidīju, ka Armands stāstīs ko sliktu par savu trimdas tautieti, bet tas nebija Armanda garā.

„Tas ir jefiņš, es viņu atceros no augstskolas laikiem,” teica Aleksis, atkal palēnām ieinteresēdamies sarunā. „Mēs ar Vitautu viņu pamatīgi āzējām. Cilvēks jokus nemaz nesaprata. Vienmēr turējās smieklīgi cienīgs un svarīgs. Itkā olu nestu uz galvas.”

„Tāds viņš ir arī vēl tagad,” pievienojās Armands. „Ir ļaudis, kas dzīves gaitā maz pārmainās.”

„Vientieši nemaz nav spējīgi pārmainīties,” runāja Aleksis. „Uz vecumu tie kļūst tikai glupāki, kaut gan — ja kāds jau no dzimšanas ir bērna prātā, tam arī vecumā vajadzētu paturēt to pašu līmeni. Kaut kādam līdzsvaram pasaulē taču jābūt. Dievs ir netaisns pret saprātīgiem cilvēkiem, uzlikdams viņiem visādas neērtības, pārāk stingru paškritiku un neapmierinātību ar sevi. Cik ērta un patīkama dzīve ir vientiešiem! Uz to iedzersim!”

Aleksis tvēra pēc tukšās glāzes, un Ingrīda pakatījās pulksteni.

„Jauki ir pabūt kopā ar seniem draugiem, vienīgi žēl, ka laiks skrien tik ātri.”

Tās bija parastās frazes, kad cilvēki taisījās šķirties, un man gribējās, lai Ingrīda pateiktu šai brīdī kautko oriģinālāku. Bet liekas, ka visa viņas enerģija bija jau izšķiesta saspriegti, uzmanīgi uzraugot Aleksu.

Kad cēlāmiešs no galda, jutos atvieglots, ka Aleksis šoreiz nepiedzērās, un melīgā, provocējošā Ingrīda man likās cilvēcīgāka nekā visus šos pēdējos gadus.

Šķiroties Armands noraisīja no rokas glītu, bezcīparu pulksteni un sniedza to Aleksim:

„Paturi to no manis par piemiņu. Man nav nekā cita, ko tev uzdāvināt.”

Aleksis paņēma pulksteni, aplūkoja. Piespieda podziņu, lika uzzibsnīt numerāļiem:

„Skaists pulkstenis, pie mums tādus vēl neražo, bet es neesmu pulksteņu kārs krievs. Es esmu latvietis,” un viņš sniedza Armandam pulksteni atpakaļ.

Armands drusku patielējās, sataisīja sasāpinātu seju un negribīgi iebāza pulksteni kabatā. — Varbūt, ka Aleksis būtu dāvanu pieņēmis, ja manis nebūtu klāt. Varbūt. Bet drīzāk gan, ka ne. —

„Ko lai es tev atsūtu no Kalifornijas?” Armands pievērsās Ingrīdai.

„Ātsūti kartiņu. Priecāšos.”

— Lepnie Orleāni dāvanas nepieņem! — Gri-  
bēju teikt, bet nepateicu.



Palikuši ar Armandu divatā, mēs kādu brīdi klu-  
sēdami lēni soļojām uz viesnīcas pusi. Bija pēdējais  
laiks ieminēties par manām piezīmēm, bet man ne-  
veicās atrast īsios vārdus. Pie tam man likās, ka  
Armandam patlaban prātā pavisam citas lietas,  
kas tika skartas mūsu kafejnīcas sarunās. Tāpēc  
mani galīgi pārsteidza Armanda vārdi:

„Skumji, ka no Latvijas nenāk laukā nekādi pa-  
grīdes raksti. Taisni jādusmojas, atceroties krievu  
nelegālo rakstu biezos sējumus — Pasternaka, Sol-  
žeņicina, Naņeždas Mandelštamā, kopotos rak-  
stus.“

Es gluži satraucos. Nekad nebiju iedomājies, ka  
tas būs Armands, kas iesāks runāt par izvedamiem  
rakstiem! Es atbildēju piesardzīgi:

„Krievu autori izved savus rakstus no Maskavas.  
Tur ir sūtniecības, ārzemju žurnālisti. Man liekas,  
ka arī krievu birokratijā slēpjas viens otrs patiesi-  
bas cienītājs, kas slepeni izpalīdz šādiem sūtitājiem.  
No Rīgas, no okupētajām „republikām“ daudz grū-  
tāk kautko izdabūt laukā. Mūsējie, tiklīdz tos ieceļ  
kādā amatā, notitulē vai apkarina ar kādu blen-  
daku, gatavi pārdot dvēseli, kļūst uzticami līdz  
nāvei. Tieši vietējie okšķeri — algotie un brīvprā-  
tīgie — ir tie acīgākie. Tu droši vien nezini, ka sa-  
karā ar mēģinājumu izvest kāda veco laiku poli-  
tiskā darbinieka piezīmes apcietināja un vairākas  
dienas drebināja kādu jaunu latviešu tūristu?“

„Par šo kļūmīgo gadījumu mūsu avīzes izraksti-  
jās jo gari un plaši,“ atsaucās Armands iesmieda-  
mies. „Nelaieme tā, ka mūsu, rietumu, jaunieši ir  
pārāk pašpārliecināti un arī vientiesīgi savos sa-  
karos ar komunistiem, vienalga, vai tiecoties ar  
viņiem sadarboties, vai mēģinādami tos apkarot.  
Sīrmais politikānis bija pratis pārdzīvot dažādas  
vajāšanas un spaidus un cauri visām kratišanām

un izsūtīšanām saglabājis, nosargājis savu politisko 'testamentu', kurā bija sakrājis daudz vairs nekādi neatgūstamas izziņas. Pašapzinīgais brīvās pasaules jauniešs ķērās pie lietas tik neapdomīgi, ka tūdaļ nogādāja autoru cietumā un viņa manuskriptu KGB krāsni. Vecais vīrs taču bija politiska figūra, viņu saprotams, uzmanīja un līdz ar to viņa viesus! Ja vedējs būtu attāpies iedot manuskriptu kādam citam tūristam, iespējams, ka pasākums būtu sekmējies. Nav jau krievu špiki nekādi nepārspējamie pārcilvēki. Tie visi ir mantkāriģi ļautiņi, viegli kukuļojami, kā es pats pārliecinājos šurpbraukdams."

"Tu lidosi mājās caur Maskavu?"

"Tā, mazākais, ir paredzēts."

"Vai tu riskētu paņemt līdz kādu manuskriptu?"

"Ar lielāko prieku! Un tici man, ir paņēmieni, kā to var izdarīt diezgan droši. Vai tev ir kautkas padomā?"

Es gribēju sacīt — jā, tad — nē un pēdīgi nedroši pateicu:

"Varbūt."

Mani piepeši sagrāba bažas, vai tikai strauji grībigais Ārmands nav provokators? Tik dziļi manī, padomju pilsonī, bija iegrauzusies neuzticība pat pret tuvākiem draugiem! — Bet tie bija nieki. Ārmandam varēju droši uzticēties. Žēl tikai, ka manas piezīmes bija tik personīgas. Taisnošanās par to, kāpēc esmu palicis Latvijā, kāpēc sāku strādāt rūpnīcā. Ārmandam bija prātā cita veida raksti, apcerējumi ar plašu, jaunu izziņu atklātībai. Mans dzīves stāsts bija vairāk domāts Ingrīdai un Aleksim, un tikai šajās pēdējās dienās, varbūt gluži nepamatoti biju pārsviedies uz Ārmandu. — Jutu, ka liels rūgtums un dusmas uzvārās manī: vai patiesi es nekad nebeigšu svārstīties? Tāpat kā ar nolādēto Gnēzi! Ja reiz biju nolēmis, tad — vērtīgas vai nevērtīgas — piezīmes bija jānodod Ārmandam! Un kāpēc to nedarīt tūlīt? — Es atvēru savu portfeli, jau sataustīju tajā kladi, bet tad attapos —

jāizlasa taču līdz beigām un jāpiemetina kāds noslēguma vārds! Un to es ērti varēju pagūt šo pēcpusdienu rūpnīcā! —

23.

Rūpnīcā uz ātru roku izkārtāju dažas nepieciešamas lietas un devos uz savu istabu. — Biju noāncis pie sava stāsta grūtākā posma. Kā lai attaisnoju ieslēgšanos „padomju celtniecībā”? Kā lai izskaidroju, kāpēc iesāku strādāt sistēmai, ko ienīstu un nicinu? Kāpēc atliku savu sākotnējo, izlemto nodomu?

Iespējams, ka savs nopelns bija rūpnīcas strādnieku atsaucībai. Kad Gnēze mani ievēda lielajā mašintelpā, strādnieki mēmā izbrīnā raudzījās mani kā būtnē no citas pasaules. Daudzās sejās lasīju ne tikai pārsteigumu, bet arī bažas, ka varbūt esmu notverts, apcietināts un atvests uz rūpnīcu tikai par biedinājumu nepaklausīgajiem un partorgs tūdaļ tiks darbaļaudim pieprasīt fašistu sunim, parazitam un tautas ienaidniekam — nāvessodu. Kā jau tas palaikam tika darīts.

Gnēze garākā runā, bagātīgi mudzinādams sociālistiskos saukļus un svešvārdīgos apzīmējumus, paskaidroja, ka viņš pagaidām smagi aizņemts rūpnieciskās koordinēšanas sociālistiskajā plānošanā Vissavienības mērogā un teorētiski ideoloģiskās frontes kaujinieciskā stiprināšanā republikas apmēros un ka tāpēc pagaidām darbu tehniskā vadība uzdots man. Kad strādniekiem kļuva skaidrs, ka neesmu gūsteknis, bet atgriezies puslīdz vecajā amatā, tie uzgavilēja tieši mežonīgā sajūsmā. Es steigšus pacēlu rokas, tie acumirkli aprāvās un apklusā, aptverdami, ka sajūsmas izrādīšana var man kaitēt.

Šis pēkšņais uzliesmojums un vēl pēkšņais klušums mani aizkustināja. Es zināju, ka man ar strādniekiem jau pirmajā mirklī atjaunojies kontakts un savstarpēja uzticība. Lasīju viņu sejās gandarījumu un ticību, ka atkal būs labi, būs kārtība un saprātīgs darbs. Jutos nelāgi, jo drīz vien, varbūt jau nākošajās dienās, viņi uzzinās, kas bijis mans istais nodoms. —

Strādnieku atsaucība uzkrāva man smagu morālisku slodzi. Daudzi bija noraižējušies par to, kas ar viņiem notiks, ja nesekmīgo crustuvi likvidēs. Varbūt viņiem piedāvās darbu kādā Krievijas aizkaktā, varbūt sadzis kolchozos. Cilvēki cerīgi skatījās mani, itkā es spētu ko grozīt. Palīdzēt. Novērst draudošo postu un nelaimi. Bet es domāju tikai par sevi, biju ieradies atriebt savu iznīcināto ģimeni un gluži nejauši tiku ierauts neparedzētos apstākļos. Veselais saprāts teica, ka šāda novirzīšanās no mērķa ir bezjēdzīga, cilvēka necienīga. Varbūt pat zemapzinīga vainīšanās, laipošana. Nē, es nevarījos no drošā gala. Man nebija bailes. Ar savu vilcināšanos es gribēju tikai iegūt vairāk laika, lai īstenotu savu nodomu precizāk, iespaidīgāk. Bija nepieciešama rūpīga sagatavošanās. Arī ieroci uz karstām pēdām nespēju izņemt no paslēptuves. Un es nolēmu palikt rūpnicā vismaz dažas dienas, nedēļu. Gribējās atstāt aiz sevis skaidrību. Jutos kā mirējs, kas pirms gala vēl nebija nokārtojies testamentu. Plānoju atklāties kādam no vecajiem rūpnicas darbiniekiem, kas tik spontāni izrādīja prieku par manu atgriešanos. Nevarēju tikai izšķirties — atstāt vēstuli vai runāt personīgi. Gribējās, lai vismaz daži tuvākie cilvēki uzzina, kāpēc es esmu atgriezies un ka tam visam nav nekāda sakara ar nožēlojamu dzīvības vilkšanu.

Vācu okupācijas pirmajā gadā rūpnicas strādnieki uzzināja, kas ir atbildīgs par Lencinieka un pārējo apcietināto likteni, bet par savu ģimeni es noklusēju jau toreiz. Uzlūkoju to par savu personīgo lietu. Izminstinājās Ansberga jaunkundze, izminstinājās vēl dažs labs no kancelejas darbinie-

kiem, un tā tas palika. Bet tagad, kad es taisījos noslēgt galigos rēķinus, man bija jāatstāj aiz sevis skaidra, nepārprotama liecība, lai arī cik derzīgi tas būtu. Tas bija nepieciešams uzmodinājums palicējiem. Ja katrs godīgs latvietis novāktu kaut vienu noziedznieku, dzimtenes gaiss kļūtu krietni vien tīrāks. Gribējās atstāt šo vēlējumu nākošajām paaudzēm, un es laužiju galvu, kā to labāk izdarīt.

Pēc ilgākas svārstīšanās, daļēji atklājos arī Ingrīdai, bet tūdaļ pat to nožēloju. Apvainoja Ingrīdas pēkšņā sajūsma, jo biju taču pateicis nepārprotami, ka līdz ar sava nodoma izpildīšanu likvidējos arī pats. Ingrīda uzsvēra nepieciešamību atriebt Aleksi. Tas bija tik dabīgi, bet es sagaidīju no viņas ko citu. Runa taču bija par ziedošanos viens pret vienu. Ingrīdai vismaz pieklājības pēc vajadzēja mēģināt mani atrunāt, vismaz pielaist iespēju, ka es nokauju Gnēzi, bet pats palieku dzīvs. Bet katru nākošo reizi tiekoties, Ingrīda noskatījās mani ar pārmetumu, ka es vēl staigāju pa Rīgas ielām un neesmu nodarījis savu pienākumu.

Sāku gluži automatiski izvairīties no Ingrīdas klātienēs. Nevēlēšanās pakalpot Ingrīdai ar savu galu kļuva vēl par vienu attaisnojuma punktu manai neizšķirībai. Beidzot draudzības jūtas sāka vērsties neiecietīgā nepatīkā, un kad pārradās Aleksis, nepatika pārvērtās naidā. Aleksis man lika saprast pavisam nepārprotami, ka esmu pašlabuma meklētājs, iekārtas kalps un nekad nespēšu upurēties taisnai lietai. Priecājos, ka arī Orleāniem nebija atklājies pilnīgi. Man vienkārši bija pretīgi saistīt savas ģimenes likteni ar tumšā neliša Gnēzes vārdu. Tas likās pārāk pazemojoši. Kā izpeldēties vircas bedrē. Kā iekrist mēslos un noslikt. Tūkstoši mūsu zemē šodien peldēja šādā vircas bedrē, ar mokām turēdami galvu virspusē un tverdami pēc svaiga gaisa. Un ļauni, nodevīgi lidēji, apbruņojušies ar ķekšiem, staigāja gar bedres malu un grūda godīgākos, neveiklākos peldētājus dibenā.

Es nepieņēmu Gnēzes piedāvāto galdu kancelejā, bet pieprasīju sev atsevišķu darba telpu. Man

bija pilnīgi nepieciešams kāds kakts, kurā es šad tad varēju nobēgties no glūnošajiem kancelejas viepļiem. Varēju izvēlēties pat lielāku, iespaidīgāku telpu, bet man patika mūsu vecā „archīva” istabele, kurā starp kartotēku skapjiem tik tikko pietika vietas nelielam galdam un pāris krēsliem. Arī senāk, „Velku laikā,” labprāt biju kavējies šajā istabā, kad pa starpu rūpnīcas darbiem rakstīju avīzēm savas ceļojumu piezīmes.

Bija pagājušas desmit dienas. Kādu vakaru paliku rūpnīcā pēc darba stundām. Gaitenī apgrozījās tikai aptūritāji un sargs. Nolūkojis izdevīgu brīdi, iegāju direktora kabinetā, atslēdzu drānu skapi un nospiedu ieroča glabātuves dēli. Tas atslidēja kā paredzēts, un es izcēlu savu Parabellu. Tas nemaz nebija rūsējis un likās labākā šaušamas kārtībā. Es paslēpu to savā istabā vecajās kartotēkās. Nebija iemesla domāt, ka tajās tagad kāds raknāsies. Ierocis arvienu ērti pie rokas vairoja manu labsajūtu. Tagad Gnēzes dzīvība bija droši manās rokās. Ar ieroci kabatā es katrā laikā varēju ieiet pie viņa kabinetā, vai arī satikt viņu kaut kur ārpus rūpnīcas. Bija sajūta, ka turu savu mērķi droši stobra galā. Varēja noknikšināt slēdzi šodien, rīt vai parīt.



Kādu dienu devos apciemot Abaida kundzi. Gribeju viņai atdot Roberta lietusmēteli. Par lielu pārsteigumu uzzināju, ka viņa mirusi. Apcietināta un cietumā izturējusi tikai dažas dienas. Nekad nespēšu sev piedot, ka ar neapdomīgo iejaukšanos viņas klusajā dzīvē biju saīsinājis viņas mūžu. Šī nelaime man uzgūlās ar smagu, ilgstošu depresiju.



Rūpnīcas darbu nelāgi traucēja partijas parazitisko organizāciju un pilnvarnieku pastāvīgā iejaukšanās. Āudumi bija jādarina gandrīz no nekā, no visādiem atkritumiem un plūciem, ko sagrabinājām malu malās. Līdz laikam, kad sāka pienākt

jēlvielas no Polijas, Ungārijas un Lietuvas, bija jāgaida vēl ilgi. Tomēr jau par dažu mēnešu sekmiņo darbību direktors Gnēze saņēma uzslavu un goda rakstu un tika ieskaitīts par vienu no lietpratīgākajiem rūpnīcu direktoriem visā Savienībā. Vēlāk sekoja ordeņi un Sociālistiskā darba varoņa tituls. Viss saražotais, saprotams, ceļoja uz Krieviju.

Derdzās jau visa tā padarišana, bet ja vēlējos vēl kādu brīdi eksistēt savā neizšķirībā, tad galēja ierakšanās darbā bija gluži nepieciešama, lai neatliktu laika noskatīties un iedziļināties nejdzībās, kas notika mūsu zemē.

Otrais pasaules karš nebija Latviju ne tuvu tik smagi izpostījis kā Pirmais. Arī aizbēdzēju uz Vāciju un Zviedriju bija daudz mazāk nekā bēgļu kurzemnieku, kurus aizrāva uz Krieviju Pirmais pasaules karš. Ja valdība atļautu iztramdītajiem ļaudīm un bijušajiem leģionāriem atgriezties mājās un strādāt — kā tas notika Rietumu zemēs — Latvija atzīgtu pavisam ātri. Daudz vairāk nekā karš zemi postīja krievu valdīšana un „organizēšana”: atriebīgā ļaužu sijāšana un deportēšana, lietpratīgāko lauksaimnieku izsūtīšana uz Sibīriju kolhozēšanas posts un nesamērīgās nodevas Krievijai. Katru mazāko atjaunošanas pasākumu kavēja partijas aktivitāte. Nekad nevarēja izprast, kur beidzas nemākulība un sākas tiša ļaunprātība un postīšanas prieks, allaž lejot no tukša caurā, kā piemēram, pagastu izskaušana un zemes iedalīšana un atkal un atkal pārdalīšana visādos neveiklos rajonos.

Nemitīgi rīkojumi no „āugšas” mala un kavēja dzīves normālo attīstīšanos. Katrs partijnieks, katrs dižvīrelis vēlējās rīkot, parādīt varu, tiepties un draudēt. Pat galīgi sagrautajā, sabumbotajā Rietumu Vācijā jau īstenojās saimnieciskās atdzimšanas „brīnums,” bet mēs, čaklie, izdarīgie latvieši, joprojām vēl dzīvojām pusbadā, mocijāties ar pārtikas kartēm un kuponiem, nīkām nebeidzamās rindās pie tukšajiem pārtikas veikaljiem un lāpījām pirmskara drānas un apavus. Ja strādniekam vēl palika pāri kāds atpūtas brītiņš, tad to paņēma ideoloģiskie mītiņi, kuros pagalam atpalikušie un

garīgi pārkalķotie partijnieki papagailiski klabināja savu absurdo, nesakarīgo ticības apliecinājumu.

Nebija iespējams atveldzēties arī mākslā. Literatūrā, dzejā valdīja visurpākā un pretīgākā propaganda, gleznotāji nožēlojami ķēpāja sarkanos karogus un zvaigznes, teātrus apsēda stulbi krievu konsultanti un pamācītāji. Revolūcija un partija bija nospiedusi pie zemes kādreiz rosīgo, dzīvo krievu teātri, apšāvusi labākos meistarus, un līdz okupētajām „republikām” atskalojās tikai pavisam drabiņas. No dziļas Rostovas provinces iznira drukna sieva. Vera Baļuna, un uzgūlās mūsu teātrim kā lietuvēns ar novecoto, smago, gauso Staņislavska naturālismu, kas pie tam vēl bija apgrūtināts ar pliekamāko sociālistiski reālistisko propagandismu. Aktierus un skatītājus vārdzināja ar mokoši vientiesīgām un bezgaumīgām krievu saukļu lugām ar visādiem „Kremļa kurantiem” un „Ļubovām Jarovajām.” Piepeši mēs bijām atsviesti „Žūpu Bērtuļa,” teātra ābecniecības laikos! No krievu uztiptās dumji skolnieciskās teksta locīšanas un uzsvarošanas mūsu aktieri nav atsvabinājušies vēl šobaltdien! Par mūsu operu tajos gados labāk nerunāt! Lozungu libretus sasikšņoja vietējie tintes kuliji, par pavadīšanu gādāja divi Krievijas latvieši, kroņa mūzikanti, kam par Latvijas mākslas limeni un prasībām nebija ne mazākās jēgas. Pretīgākais bija tas, ka šo bēdīgo pagrimšanu lika neatlaidīgi un skaļi apjūsmot kā atdzimšanu un uzplaukumu. Labāk bija — nepacelt galvu, nerādīties nekur, ierakties darbā.



Svārstīdamies savā neizšķirībā, biju sagaidījis rudenī. Kādas vējainas nemīlīgas dienas pievakarē stāvēju garas rindas galā pie pārtikas bodītes Dzimavu ielā. Priekos par atdzīvināto rūpnīcu un arī gudri taupīdams manas darbaspējas, Grēze bija man izgādājis atļauju iepirkties partijnieku specveikalā bez rindas, bet man derdzās šī privilēģija. Tagad, vējā stindzinādamies, pārdomāju, vai bija

tik saprātīgi lepoties? Skaisti jau ir ciest kopā ar savu tautu, bet vai es tai nevarēju labāk kalpot — atpūties un velti nenovārdzis? Nepatiktos gan, ja par manu brīviepirkšanos uzzinātu mūsu strādnieki, lai gan reizēm likās, ka man viņi to neņemtu ļaunā. Vismaz vecie „kadri.” Ar tiem man bija sevišķi draudzīgas attiecības.

Piepeši jutu, kāds pieskaras manam elkonim. Atskatījos un pārbijos, ieraudzījis uzsistā apkaklē ieslēptu, neskūtas bārdas rugāju apņemtu, kapteiņa Imanta Brinta smīnu.

„Izrādās, ka tu esi varens veiklonis,” viņš teica klusu. „Iekārtojies vecajā vietā! Kas to būtu no tevis domājis? Runāji par rēķinu noslēgšanu un ātrām beigām bet tā vietā esi — ieslēdzies padomju celtniecībā! — Nu jau tev dzelzs, ko iedevu uz šķiršanas, vairs nav vajadzīga. Nebūsi taču aizmetis? Patlaban esmu galīgi tukšā. Pats saproti, kāda tad sajūta. Kā plikam. Arī skujamā nav, un tas ļoti apgrūtina grozišanos Rīgas labākajā sabiedrībā. Nazis būtu labāks nekā žilete.”

Es palūkojos pulkstenī, itkā Brints būtu man vaicājis laiku, un teicu:

„Pēc stundas es lasīšu afišu operas vitrinā. Tad piestājies man aiz muguras.”

„No kura laika tu esi tāds piesardzības meistars?” nosmējās Brints un aizsoļoja. Acīs palika viņa ilgi nespodrinātie, balti sadriskātie ūdens zābaki.

— Kā lai nesargājos? Tepat aiz stūra es dzīvoju. Ap māju, ap bloku pastāvīgi ostijās sētnieks, stāgāja Urdziņa, vazājās viņas bērni. Visiem četriem viņiem trenētās spiegu acis zibēja kā atspoles. Pirmāis, ko viņi nodomās: kas tas tāds par bārdaini, ar ko runājas bijušais buržuis Velks?! —

Es atkāpos soli no trotuāra, izlikos, ka novērtēju rindas garumu un nolemju, ka šoreiz nav vērts gaidīt. Steidzos uz savu dzīvokli, sameklēju veco bārdas nazi, ko man iedeva labā sievietē, pārcēlēja pār Lielupi, aptīnu spalām dažas nudaud zīmes un ievīstīju avizes lapā. Tad nesteidzīgā soli gāju pa Gorkija ielu uz vecās Ģertrūdes baznīcas pusi, tieši pretējā virzienā nekā opera.

Āpmetis vēl krietnu likumu, nosloļojis garām Āekas namam un pārliecināļies, ka man neviens neseko, apstāļos pie operas stūra vitrinas un sāku dziļdomīgi pētit repertuāru. Kāds piestāļās man aiz muguras un nokāsēļās. Es palūkoļos lejup, pazinu sadriskātos zābakus un teicu:

„Netālu no Melnupes ietekas Engures ezerā, austrumu krastā, pļavas līci ir vecs šķūnītis. Dzelzs, ko tu man iedevi, ir dibensienas vidū, apakšēļā, izpuvušāļā balķī. Ola – lapseņu pūznī karāļas pie spēres.”

„Ellē, tik tālu!” nopūtās Brints.

„Uz Mangaļļu Beberbekas ceļā tireli, zem sestā vai septitā tiltiņā, ejot no Rīgas Kalnciema šoseļas, paslēpts krievu automats ar gandrīz pilnu aptveri.”

„Tas jau labāk! Lai gan paliels ķeburis. Paldies! Mazāka nekā nav?”

„Nav. Bārdas nazi nolieku te, uz vitrinas zīmzas.”

„Redzu.”

Es sakustēļos uz iešanu, bet tad man kas iekrita prātā:

„Vai karavīru dienesta apliecības tev der?”

„Vācu vai krievu?”

„Krievu.”

„Primā manta!”

„Kalnciema lielceļā grāvmalā, puskilometru no Beberbekas zara, Kurzemes virzienā, jūrmalas pusē, zem plakana akmens. Gumijas tabakas makā.”

„Vai nolaidi ipašnieku?”

„Pabiedēļju. Varēļju jau nolaist. Varbūt, ka vajdzēļja. Laupītāļji. Divi gabali. Automats viņu.”

„Nu jā, humānists! Nav ko runāt. — Nolaistu vanku dokumenti drošāki.”

„Kur turies?”

„Ā! Visur kur.”

„Raugi tikt pāri jūrai?”

„Gan jau redzēsīm. Līdz turpmākam!”

Es aizsoļoļju uz apstādijumiem. Pašķielēļjis redzēļju, ka Brints pāriet nelielāļjam laukumam starp bijušo Valtera un Rapas grāmatveikalu un izdegušo Romas viesnīcu un pazūd šaurāļā Iekšrīgas ieliņā.

Āpsēdos pie strūklakas kailās daiļavas, kas jau tik ilļus gadus balsta virs galvas lielo gliemežnīcu.

— Primitīva konspirācija! Ja man būtu pielikts kaut tikai kriptu apmācīts sekotājs, mūs abus ar Brintu saņemtu kā cāļus! Šāda drīza otrreizēja satikšanās taču bija augstākā mērā aizdomīga! — Jutos piekusis un iztukšots. Konspiratora gaitas nebija man pa vērienam.

Brints tomēr bija lāga vīrs. Viņš varēja no manis prasīt daudz vairāk; pārtiku, drānas, vairāk naudas vai — kas visnelabāk — naktsmājas, bet atprasīja tikai savu Mauzeri.

Dūšu Brints vēl nebija zaudējis. Smaidu vidēja tikpat izaicinoši vizīgs kā pirmo reizi viņu satiekot uz Ventspils lielceļa. Ko viņš domāja teikdams — līdz turpmākam? Vai tā bija tikai tāpat dīka izteikta, vai arī viņš cerēja uz tālāku sadarbību? Kur viņš taqad slēpās, no kā pārtika? Un kurp tik naski aizsoļoja? Vai tiešām taisnā ceļā uz Beberbeku? Kur viņš tur tversies purvā, naktī un aukstumā? — Tomēr, vajadzēja piedāvāt naktsmājas. Par spīti visiem lūrētājiem Urdziņām. Viesis no laukiem. Tas taču bija tik ticams aizbildinājums. Vai patiesi arī tas modinātu aizdomas? Un galu galā, pie velna ar visām aizdomām! Cik ilgi es tā dzīvošu? Varbūt nodarīšu savu darbu rītu pat! — Mani sagrāba sāpīga sajūta, ka esmu palaidis labāko, krietnāko draugu. Atstājis savam liktenim brīdī, kad tik ļoti bija vajadzīga palīdzība. Kļuva kauns par savu glēvo piesardzību. Uzrāvos no sola un pusskriešus devos virzienā, kur aizgāja Brints. Izskrēju cauri Iekšrīgai līdz Daugavas malai. Draugs bija pazudis. Gāju mājās ar riebīgu sajūtu. Daudzus gadus atcerējos šo apkaunojošo bailību, kad, piestājies afīšai, nedrīkstēju pat paskatīties uz to pusi, kur stāvēja cilvēks, kas man kādreiz sniedza draudzīgu palīdzību. Vēlāk, apmeklējot operu, griezu galvu uz otru pusi, lai nebūtu jāvēro zimza, kur noliku Brintam bārdas nazi.

Vēl vienmēr dzīvoju savā neizšķirībā. Rūpnicu bija krietni vien nostabilizējis. Briesmas, ka to varētu likvidēt vai pievienot kādai citai, jau sen bija garām. Mūsu tekstilrūpniecības iestāde strādāja visekonomiskāk un ar mazāko brāķa procentu visā „republikā.” Ironiskā kārtā komisāra Gnēzes uzsaukums pirmajā nacionalizācijas dienā bija piepildījies... Direktora Gnēzes vārdu laiku pa laikam ar atzinību pieminēja laikrakstos un radiofonā. Bija paredzams, ka viņam tiek gatavota lielāka godalga, ordenis, vai pat sociālistiskā darba varoņa tituls. — Sakarā ar dažām ražošanas un pasūtījumu problēmām bijām ieradusies Saldū. Ceļot kopā ar Gnēzi nebija nekāds patīkamais uzdevums, bet pie rūpnicas lietu kārtošanas mana klātieņa bija absolūti nepieciešama.

Mēs braucām DKV vieglajā automobili, kādus vācu okupācijas gados latviešu iestādes un arī privātpersonas diezgan lielā skaitā sapirkās Vācijā un atveda uz Rīgu. Latvieši jau no laika gala tikoja pēc automobiļiem. Karam beidzoties, visi spēkrati nonāca krievu rokās kā kara laupījums. Pirmajos gados krievu okupētajās zemēs privātpersonām automobiļi nedrīkstēja piederēt. Tādi buržuazisku ērtību laiki iestājās tikai krietni vēlāk. Automobiļi piederēja tikai iestādēm un augstu amatu personām. — Mūsu rūpnicas mašīnu vadīja šoferis, komjaunietis.

Kā arvienu, darījumi beidzās ar smagām vakariņām un vēl smagāku dzeršanu, kas ievilkās līdz vēlai naktij. Gadījās, ka mūsu šoferis piedzērās tik nelāgi, ka „nolūza” pie galda. Komjaunietim bija augsti sakari partijā, viņš varēja to atļauties. Bez tam viņš piederēja pie „jaunajiem kadriem,” kuras varas iestādes audzināja, lai aizstātu un terorizētu vecos strādniekus, kuros, pēc partijas ieskata, jo-projām vēl nebija izrūdzis „buržuaziskā nacionālisma raugs.” Jaunie kadri bija arī Gnēzes apsē-

stība, un ar to apmācīšanu viņš man pastāvīgi uz-  
mācās.

Mēs pacietīgi gaidījām, kamēr komjaunietis daudznoz atreiba un gandrīz nešus iecēlām viņu automobili. Drošības dēļ es piedāvājos sēsties pie stūres, bet Gnēzem pārlietu negribējās atzīties, ka es protu vadīt ratus, bet viņš neprot. Viņš gan aizgūdamies plātījās, cik varonīgi Lielā tēvijas kara laikā vadījis ambulanci ar ievainotajiem cauri fašistu artilērijas piešaudēm.

„Šī man sveša, nepazīstama mašīna,” viņš at-  
runājās, kad dzīru biedri viņu mudināja rādīt savu  
šofera māku. „Padod tikai citus ratus, padod am-  
bulanci, tad tikai redzēsi, kā braukšu!”

Rūpnīcā strādnieki runāja, ka Gnēze Maskavā  
un vēlāk Kijevā un Minskā pavadījis apcietināto  
transportus no viena cietuma uz otru, bet pats vadīt  
spēkratus Gnēze neprata.

Ceļš bija slikts, rudens lietavās izmircis, izbraukts  
bedrains, mālaini glums. Mūsu komjaunietis, pre-  
tēji parastajai piesardzībai, šoreiz likās sevišķi ne-  
uzmanīgs, un es ar bažām vēroju, cik strauji viņš  
iedrāzās nakti, nebēdādams par peļķēm un gram-  
bām, šķiezdams dubļus kā brūnas zēģeles pa labi  
un kreisi.

Neskatoties uz bīstamo braucienu, Gnēze likās  
neparasti pacilātā omā. Rūpnīcas lietas, pateico-  
ties maniem pūliņiem, bija izkārtotas teicami. Gnēze  
saņēma pulka glaimu un uzslavu, pat apbrīnošanu.  
Prieku darīja arī iereibušais šoferis, no kura viņš  
turpmāk varēja pieprasīt dažu labu privātu pakal-  
pojumu, kas, ievērojot puīša svarīgos vecākus, daž-  
kārt lieti noderēs. Bija skaidri redzams, ka Gnēze  
peld savu panākumu vilnī, un ceļš taču varēja vest  
tikai kalmup! Viņš jutās kā veiklākais, apsviedīgā-  
kais dzīves mākslinieks un gudrā galva. Un gudrās  
galvās arvienu rodas gudras idejas.

Viņš iesmējās:

„Skaties tikai, puika pilnā, bet savu lietu prot!  
Brauc kā pats nelabais. Tā viņš ir. Vecie aiziet,  
jaunie nāk vietā. Vai tu varētu dabūt gatavu to,  
ko šis dūšīgais komjaunietis?! Jaunā maiņa!”

Es neko neatbildēju. Puika brauca slikti, apdraudot līdzbraucējus. Riteņi dubļos reizēm šļūca un slidēja, bet iereibušais priekšnieks viņu vēl cildināja.

Šoferis priecīgi atskatījās, bet tieši tajā brīdī priekšējie riteņi iesitās dziļā grambā.

„Stop! Lēnām!” es iesaucos. Puika bremzēja, mašīna slidēja un piepeši apsviedās ar purnu braucienam pretējā virzienā. Motors nodzisa.

„Velnš parāvis! Kad tevi māte!” blāva Gnēze pilnā kaklā. „Trakais, redzi, ko tu izdarīji! Par mata tiesu, un mēs visi būtu likvidēti!” Nebija skaidrs, kam viņš savu pārmetumu tēmēja — man vai šoferim.

„Kas tur liels, beigas tā vai citādi,” es pasmejtos.

„Sabotāža! Nošaušu! Jedritvai! Es biju labāks braucējs ar ambulanci! Braucu pat pilnīgi bez ceļa, sniegos, negaisos! Cauri fašistu viesuļgunīm! Un dažreiz pavisam pilnā. Kas tiem jaunajiem par iekšām, ka nekā nevar turēt? Padomju zemē vieta tikai izturīgām, sociālistiskām iekšām! Padomju likums paredz, ka ikvienam, kam laime dzīvot padomju zemē, no bērnudārza līdz nabagmājai jākāpina produkcija un šķiru cīņa — vienalga, skaidrā vai pilnā!”

Puika sēdēja drūms un neatbildēja uz Gnēzes rāšanos. Pēc brīža viņš mēģināja iedarbināt motoru, bet tas neveicās.

„Nospied pedāli līdz grīdai un tad ieslēdz motoru,” es teicu.

Komjaunietis paklausīja, un motors iedarbojās.

„Komjaunietim nevajaga pamācību! Jaunie kadri zin, kas jādara!” teica Gnēze. „Es pats personīgi esmu rūpējies par viņu audzināšanu! Tagad — brauc!”

Šoferis vilcinājās.

„Labāk brauksim atpakaļ uz Saldu,” es teicu viņam. „Šnabis arī vēl tur palika. Ceļš ir šaurs. Grūti apgriezties.”

Puika satvēra stūri abām rokām un uzgūlās tai ar krūtīm, blenzdamas starmetēju izgaismotajās peļķēs. Smalks miglas lietus sijājās cauri gaismas

kūļiem. Rati bija apstājušies nelāgā vietā. Ceļš patiesi likās aplam šaurs un abās pusēs padzīļi grāvji. Pat Gnēze bažīgi iesaucās:

„Kas tas velns par ceļu! Neviena aizsargstabiņa! Gatavās lamatas!”

„Padomju gaišais ceļš,” es teicu.

„Zaimo tikai! Tu zini, kurp tas noved?”

Puika nošņaukājās un vaicāja pavisam vārgā balsi:

„Kas man jādara?”

„Brauc uz priekšu!” rikoja Gnēze. „Rati pabrauca dažus metrus, bet Gnēze kļiedza: „Uz Rīgu, velns parāvis, nevis Saidu! Apgriezies! Neguli!”

„Es apgriezišu ratus,” es teicu, taisīdamies izkāpt. Mēs abi ar Gnēzi sēdējām pakalējā sēdekli.

„Nevajaga tavas palīdzības!” sauca Gnēze. „Šoferis apgriezīsies pats!”

„Kā lai apgriežos?” vaicāja puika apjucis un satramdijies.

„Sagriez riteņus uz kreiso,” es teicu. „Pa kreisi! Pa kreisi, nevis pa labi! Nu tā, pareizi! Vēl drusku. Un tagad — uz priekšu. Uzmaniģi! Viegliņām. Vēl mazliet! Tā! Pietiek! Pietiek! Tagad riteņus cik vien var uz labo. Pareizi. Šoreiz bez kļūdišanās. Lidz galam! Un tagad drusku atpakaļ. Drusku drusku, lēnām. Vēl mazdrusiņ. Nu tā! Un vēlreiz riteņus cik vien iet uz kreiso!”

Un patiesi, apjukušajam šoferim par brīnumu automobilis uz glumā, mālainā ceļa bija atkal apgriezies Rīgas virzienā. Ceļš bija tukšs. Neviens mūs netraucēja. Bet atkal direktors Gnēze bija noskaities. Viņam nepatika, ka tas biju es, kas komandēja puiku un nevis viņš.

„Tad ta māksla!” Gnēze teica stīvi caur zobiem, bet es nojautu, ka viņš iekšīgi vārās. „Kas tur ko neapgriezties! Parastākā lieta. Cik es ar ambulanci neizgrozījos! Puika bija tikai uz mirkli samulsis. Nekāda komandēšana nebija vajadzīga. Jaunie kadri... Nu brauc taču, suņabērns! Vai pastardienu gaidīsi?!” viņš uzkliedza.

Mēs braucām. Šoreiz jauneklis stūrēja piesardzīgāk.

„Nu, redzi,” teica Gnēze, „tā lieta iet! Ar kaujiniecisku pieeju un dzelžainu gribu...”

Nomierinājies Gnēze pārsviedās uz citu tēmu:

„Tu esi labās attiecībās ar strādniekiem. Sevišķi ar vecajiem — buržuju un vācu laika ļaudīm. Bet tu nekad neesi izteicies par šiem ļaudīm tuvāk.”

„Mēs darām darbu. Kāda nozīme plāpām?”

„Es nedomāju tukšas plāpas, bet sociālistiski vispusīgu personāla atskaiti.”

Es jau sen gaidīju šo aicinājumu iestāties ziņotājos un patiesībā brīnījos, ka tas nāk tik vēlu. Tik daudz prāta Gnēzem tomēr pietika, lai mani ne-traucētu, kamēr atjaunoju rūpnīcas darba spējas. Tagad, kad tas likās paveikts, Gnēze domāja, ka pienācis brīdis mani paspaidīt. Man uzmācās smags riebums:

„Vai tad jums okšķeru vēl nepietiek?” es vaicāju, pūlēdamies nepacelt balsi. „Pilna kanceleja ar liekēžiem. Tie var izziņoties atliku likām.”

Gnēze nopūtās:

„Tev taisnība. Par drošību rūpnīcā ir gādāts. Bet — vecie strādnieki ir aizdomīgi, neuztiņas jaunajiem pienācējiem. Vienkārši — neielaižas sarunās. Reizēm paši pulciņā smejas, bet tikko pienāk kāds no mūsējiem — visi apklust. Kur paliek biedriskums? Šķiriskā kopība? Sabiedriskā aktivitāte? Mūsējie var pat stāstīt melīgās reakcionāru anekdotes, neviens nesmejas. Pat klausīties negrib. Vienkārši aiziet. Antisociāli elementi! — Tev strādnieki uzticas. Tu varētu mums daudz palīdzēt. Un mēs palīdzētu tev. Tur, Saldū, jau viens no vecajiem biedriem iejautājās, vai tu esi diezgan aktīvs sociālistiskajā kāpināšanā un Vissavienības šķiru cīņas produkcijas sektorā — ievērojot tavu izcelšanos.”

Gnēze arvienu centās iepīt savos teikumos vārdus: šķiru cīņa, Vissavienība, produkcija, faktors, sektors, elements, aktivitāte un tamlīdzīgi. Ne katru reizi vārdi virknējās sakarīgi. Dažkārt, ja viņš bija iedzēries, partijas saukļi samezglojās pavisam absurdi. Vēlākajos gados es viņam ieteicu kārtīgi iekalt pāris labus, vienkāršus teikumus, kurus tad nekļūdīgi lietot visos gadījumos.

„Tu varētu mums pateikt, ko šie ļaudis isteni domā,” teica Gnēze.

„Kāda nozīme raizēties par to, ko strādnieki domā? Apdraudēt proletariāta diktatūru neviens nevaisās. Ar dūrēm tankus nesitis. To taču jūs arī paši saprotat.”

„Strādnieks nevar ieaugt komūnismā, ja nekāpina šķiru cīņu, ja nav pret savu partiju pilnīgi vaļsirdīgs.”

„Atsauciet čekistus, lai iztīra rūpnīcu no visiem nevaļsirdīgajiem.”

„Ā!” smējās Gnēze. „Tur jau ir tas joks! Tā var palikt bez strādniekiem. Šitādas lietas jādara pa klusām, ar apdomu. Jāiztīra tikai daži elementi, bet tieši istie un pareizie. Tad apklusis smieklis un sačukstēšanās. Un brīdī, kad ļaudis nobiedēti, var pielikt pie izstrādes normām. Katrs jutīsies laimīgs, ka tiek vēl tik viegli cauri. Uzlabosies noskaņojums, un celsies produkcija. Man ir lieli plāni: es gribu sarkano karogu mūsu rūpnīcā!”

Esmu daudzkārt sevi smagi nicinājis par savu iecietību. Vai tā galu galā nebija slimīga tieksme uz pašmociību? Kas mani spieda klausīties šo muldoņu! —

„Par špiku jūs mani nepataisīs!” es pēkšņi teicu, pats pārsteigts, cik skaļi un griezīgi tas izskanēja.

Gnēze salēcās vien. Tādu atbildi viņš nebija gaidījis, sevišķi šoferā klātienē.

„Špiki!” viņš skaļi iekliedzās. „Špiki bija tikai buržujiem! Mums ir — apzinīgi biedri!”

Šoferis satrūcies atskatījās.

„Nelūri! Brauc!” kļiedza Gnēze. „Nez kad tādā gliemeža gaitā tiksīm Rīgā!” un kārtīgi iezvēla šoferim pa kamiesi.

Puika spēcīgi uzkāpa uz degvielas pedāļa. Dubji pašķida visapkārt, spēkrati strauji salēcās uz priekšu, un es nemaz nezinu, kā tas notika, bet priekšā izrādījās ass likums. Puisis rāva stūri, mina bremzi, rati atkal slidēja un ar sparū un krakšķi iedrāzās grāvī. Es tik tikko paguvu aizsauc elkoņus priekšā sejai un saliekties sēdekli, lai izvairītos no stikla šķembām.

Liekas, biju kādu brīdi apdullis. Kad atžilbu, motors vēl strādāja. Es pasniedzos un to izslēdzu. Roku kustējās stīvi, kā notirpusi. Laikam satriekta. Automobilis gulēja, pavēlies uz sāniem, padziļā, šaurā grāvī. Viena spuldze bija sasista, bet otra spoži apgaismoja grāvmalu un sikus brikšņus aiz tās, mezdama atblāzmu arī atpakaļ kabinē.

Šoferis vaidēja, uzgūlies stūrei. Kad atgrūdu durvis, viņš sāka ķepuroties laukā, ar gārāzieniem kampdams pēc elpas. Jādomā — satriecis krūtis. Mēģināju viņam palīdzēt, satvēris roku pie elkoņa, bet viņš sāpēs neganti iebļāvās.

Gnēze bija iesprūdis pāri piegāztajam priekšējam sēdeklim ar galvu pie pašas grīdas un neku-stējās. Automobilī čurkstēdams plūda iekšā ūdens. Sajutis galvu mirkstam, Gnēze iekunkstējās. Tātad dzīvs. —

Tūdaļ man kļuva skaidrs, ja es viņu nepieceļu, viņš nosliks. Un tur mani neviens nevarēs vainot. Sadzērušies, braukuši, iegāzušies grāvī un viens — noslicis. Parastākā ikdienas norise. — Bet es sagrābu Gnēzi aiz apkakles un uzrāvu sēdus.

Izrausos no ratiem un domāju — ko iesākt? Dubļos tupēja šoferis un vaimanāja, ka viņam laužta roka. Arī seja sagraizīta. No viņa palīga nebija.

Automobilis pildījās ar ūdeni. Ķeros atkal pie Gnēzes. Smaigs kā kartupeļu maiss, tas ļengans šļuka un slidēja man no rokām. Velns, kas tas bija par svaru! Neticami, ka man bija tik daudz spēka satriektajā ķermenī un rokās! Ar pēdējo piepūli izvēlu viņu no ratiem un pavilku pa ceļa malu tuvāk spuldzei.

Viņam bija sabelzta piere un deguns. Visa mēteļa apkakle asinīs. Brīnījos, no kam tas? Tad pamaniju kaklā, kreisajā pusē rētu, liekas, no stikla šķembas. Vēl par mazu nieku un būtu pārgriezta kakla artērija. Tad direktors Žanis Gnēze jau būtu atstājis strādnieku paradīzi un devies taisnā ceļā uz elli. Rēta bija dziļa un pamatīgi asiņoja. Meklēdamies pēc apsēja, norāvu Gnēzem krekla priekšu.

Bet tad es pārstāju darboties. — Kāpēc viņš man jāpārsien? Lai asiņo! Un vispār, kā lai asiņošanu

aptur? Kakls nebija kāja vai roka, kam var uzlikt turniketū. Lai gan turniketū ap kaklu Gnēze jau sen bija nopelnījis!

Plēzdams Gnēzes kreklu, sataustīju viņa svārku kabatā pistoli. — Pats liktenis man ielika rokā ieroci! Piedūru stobru Gnēzem pie deniņiem, pie kakla, pie pieres un mirkli gaidīju, vai viņš nepavērs acis. Tad varētu nodot raportu, par ko es viņam, Žanim Gnēzem, piespriežu nāves sodu. Es viņu sapurināju. Iesitu pa tuklajiem vaigiem, bet viņš nemodās. — Vai nobeigt viņu pa Čekas modei ar lodi zem pakauša?... Bet mani sagrāba piepešas bailes, ka Gnēze var šeit ceļmalā nobeigties un es nepaņūšu viņam pateikt, kas viņš ir par nelieti un cik dziļi es viņu nicinu.

Gribēju vēl ko darīt, lai Gnēzi atmodinātu, bet redzēju, ka krekla lēveru apsēji jau izmirkuši asinis. Raudzīju rētu aizspiest ar pirkstiem, tad satinu cietā murskulī asiņaino lupatu, uzspiedu to rētai un cieši pietinu ar savu kaklautu. Šinī brīdī nodzisa spuldze.

Es pieslējos kājās. Kautkas bija jādara un ātri, lai Gnēzi atgrieztu pie samaņas. Visapkārt bija tikai melna tumsa, kas, spuldzei nodziesot, likās vēl blīvāka. Tumsa un šofera vaidi. — Kur meklēt palīgus? —

Atcerējos, ka ne pārāk tālu no nelaimes vietas biju pamanijis ceļa malā starp kokiem uguntiņu. Varbūt, ka tur bija arī tālrunis. Devos pus skriešus pa ceļa dubļiem Saldus virzienā.

Sviedri plūda aumaļām un trūka elpas. Priekšā redzēju tikai tumsu. Varbūt ļaudis aizgājuši gulēt? Zini nu sameklēt viņu mitekli!

Beidzot tālumā iezibējās gaisma. Laikam kāds brauca. Uguntiņa brīdī tuvojās, un tad nodzisa. Varbūt braucējs iegriezies sānceļā? Stāvēju ceļa vidū dziļos dubļos un jutos tik šļaugans, ka gribējās apsēsties.

Piepeši starmetēji uzzibsnīja jau pavisam tuvu un straujā gaitā nāca man tieši virsū. Izplētis rokas, vicinājos un kļiedzu. Uzsitot varenu dubļu šalti, ratī apstājās tikai par pēdu no manis.

Pašāvies sāņus, atrāvu kabīnes durvis. Divi stāvi ierāvās kabīnes pretējā stūrī un pārbijušies blenza mani, laikam noturēdami mani par partizānu.

Ierausos kabīnē un mudināju:

„Negadījums. Brauciet ātri uz priekšu!”

Tie bija viegli kravas rati, mazais amerikāņu Studebakers, vēl no Sabiedroto dāvinātajām kara mantām, un braucējs — spēcīgs vīrs ar sievu. Līdz pat nelaimes vietai viņi nebija skaidrībā, vai tikai nav krituši partizānu rokās.

Par abiem iecēlām cietušos kravas iedaļā uz sāīs un putraimu maisiem. Bet nu tīri latviskā iecirtībā braucējs neparko negribēja doties atpakaļ uz Saldu. Uz Bēni viņam esot tuvāk un parocīgāk. Taču Bēnē nebija slimnīcas. Es piesitu roku kabatai, kurā braucējam redzot, biju ielicis Gnēzes pistoli un — pēc pusstundas jau daudzījāties pie Saldus slimnīcas durvīm.

Uzzinājis, ka Gnēze ir vecs partijnieks, bēnietis bija lielais varonis un glābējs un nevarēja vien noplātīties ar savu pašreizējo dzīvi.

Gnēze bija zaudējis brangi daudz asiņu un saņēmis ar krietnu kontūziju. Viņš atvilkās bāls un liks uz rūpnīcu tikai pēc diviem mēnešiem un arī pēc tam vēl trīs vai četrus turējās pavisam slābans. Tas bija patīkamākais pusgads no ilgā laika, ko esmu pavadījis padomju tekstilrūpniecības iestādē. — „Jauno kadru” šoferis rūpnīcā vairs neatgriezās.

## 25.

Paģāja gads. Kādu dienu, kavējies rūpnīcā stundu ilgāk pēc darbalaika, soļoju mājās pa miglas mitruma piesmirkušū krēslu. Es mēdzu iet vienmēr pa tām pašām ielām, gar ierastiem, ielāgotiem namiem, uz kuru sienām pazīnu visus nobirzušās krāsas un izdrupušā apmetuma plankumus. Kad

biju jau tuvu mājām, pie kādām parādes durvīm dzirdēju nosaucam savu vārdu.

Neviļus sarāvos. — Kas tad nu atkal? Šādi slepeni aicinājumi nekad nesolīja nekā laba. Es apstājos. Durvīs bija pavērta šķirba. Atlidoja spīvs čuksts:

„Nāciet iekšā!”

Es iegāju. Priekšnamā ēnā stāvēja Ansberga jaunkundze.

„Kā jūs te gadījāties?” es brīnijos.

„Rīt jūs atļaidīs no darba,” viņa sacīja bez ievara.

„Kas jums to teica?”

„Mana tante pazīst Ķurmja māti. Pie viņiem dzīvokli dzēruši un atļaišana pārrunāta. Es jau nedrīkstu jums to atklāt. Jūs saprotat, kas ar mani notiks, ja viņi uzzinās, ka esmu ar jums slepeni satikusies.”

Nevarēju teikt, ka šis paziņojums mani sevišķi pārsteigtu. Saprotams, Gnēze loloja cerību atkārties no manis. Uz to viņu pastāvīgi mudināja kancelejas palīgi Ķurmīšs un Albertiņš, kas mani ienāda jau no sākta gala. Gnēze bija man solījis darbu „līdz pensijai,” bet kas gan nezināja, cik vērts ir komūnista solījums. Tomēr likās, ka Gnēze vēl neiedrošināsies palaisties uz „jaunajiem kadriem” un pašā spēkiem. Ar rūpnīcas vadīšanas grūtībām viņš taču bija iepazinies. Bet padomājot man sāka likties, ka pēdējās nedēļās kancelejas gaisotnē un arī Gnēzes nostājā pret mani kautkas bija mainījies.

„Paldies par brīdinājumu,” es teicu. „Atļaišanai droši vien sekos arī apcietināšana.”

Ansberga jaunkundze klusēja.

Tā bija parasta šķiru cīņas procedūra: darba vietas kadru komiteja izlēma, sazinājās ar „centru” un, saprotams, arī Čeku un — darbinieku „atbrīvoja” no pienākumiem. To atzīmēja viņa darba grāmatiņā, lai citās darba vietās tūdaļ zinātu, ar ko darīšana un ka meklētājs noraidāms. Bet cilvēks bez darba ir — parazīts un kaitnieks. Kādu laiku atļaištāis mētājas apkārt pa pilsētu kā Dieva

nepieņemts, vilkdams bēdīgu dzīvīti, apgrūtinādams draugus un paziņas. Un tad — viņš pazūd. Pēc pāris gadiem reizēm atklīst baumas, ka viņš miris darba nometnē Vorkutā, Nariļskā, Magadanā, kur nu kuro reizi. Bet parasti neatklīst arī baumas. Cilvēks iznīcis un beigas.

„Jums jāpazūd,” beidzot teica Anšberga jaunkundze. „Tūlīt, iekāms neesat atlaists un papīri vēl nav piesmērēti. Man ir paziņas, kur jūs varētu piemesties. Bet tikai uz laiku. Ir jāatrod kāda izeja. Varbūt brauciet uz Igauniju vai Lietuvu.” Viņa iespieda man saujā kādu adresi un piekodināja rītu darbā nekādā ziņā vairs nerādīties.

„Anšberga jaunkundze,” es teicu, „es nekad neaizmirsīšu šo jūsu pakalpojumu. Bet tagad — šķirsimies. Iespējams, ka mani jau uzrauga. Es iešu pirmais, bet jūs pagaidiet vismaz pusstundu. Vislabāk uzkāpiet līdz pašiem bēniņiem un pakavējieties tur, kāpņu pēdējā posmā, kur vairs nav dzīvokļu.”

Paspīdīs viņai roku, devos taisnā ceļā uz savu dzīvokli.

Biju nonācis atkal turpat, kur atrados, kad, pārklūvis pāri apsargātajiem Daugavas tiltiem, pirmo reizi ierados rūpnīcā pie Gnēzes. Bet pastrādāšana rūpnīcā bija atmaksājusies. Tagad man vairs nevajadzēja raizēties kā piekļūt ierocim. Es to varēju katrā brīdī paņemt līdzī kabatā. Prātā šaudījās dažādas domas.

Padomju valstī vingrinājās visādi ērmi: vientiesīgi, aprobežoti sektanti, kas svēti ticēja visām „ideologu” blēņām un tikai ne paši savām acīm. Bija tik izmisīgi ticētāji, ka, pat raktuvēs iemesti vai ceļā uz nošaušanu, joprojām zvērēja pie Staļina un partijas, pārliecināti, ka krīt par upuri tehniskai kļūdai, jo — kur malku cērt, tur skaidas lec! — Tie bija gatavi kaut vai ar saviem kauliņiem mēsot partijas druvu. Bet tādi ticības fanātiķi bija reti izņēmumi. Jaunās virsšķiras nospiedošo vairākumu veidoja pašlabumnieki, un Gnēze bija pats pirmais starp tiem.

Kōdreiz Francijā un cara Krievijā dumpinieki cīnījās pret bargu valdnieku, un „ideālisti” varēja

cerēt, ka jaunā vara mēģinās uzlabot tautas dzīvi. Ja ne vairāk, tad valstis joprojām palika neatkarīgas un suverēnas. Latvijas pagriņnieks turpreti rikojās daudz nožēlojamāk: viņš nodeva, pārdeva savu brīvo tautu, savu nacionālo valsti svešiem aizrobežas varmākām. Kas nodevis reiz, tam viegli nodot atkal, ja vajadzīgs, arī savējos. Šāds cilvēks, īstens tautas pabira, nevarēja būt neievainojams. Izejot no šīs pašsaprotamās atziņas, man jau drīz vien izveidojās labs, gandrīz uzjautrinošs rīcības plāns. Riskants? Nepavisam, jo man taču nebija ko zaudēt! Aizslēdzu sava dzīvokļa durvis, noģērbos un gāju pie miera. Gulēju cieti un veselīgi.

Otrā rītā rūpnīcā tūdaļ izņēmu paslēpto pistoli, pārbaudīju, vai patrona ievilkta stobrā, ieliku ieroci kabatā un — sāku gaidīt.

Direktors šorīt bija ieradies neparasti agri. Caur gaiteni dzirdēju, ka Ķūrmis ar Albertiņu vienā laidā staigāja pie viņa iekšā un ārā. Labu stundu nekas nenotika. Sagaidīju, ka atlaišana būs pirmā lieta, ar ko Gnēze iesāks savu dienu, bet viņš lika man krietni pagaidīt! Gaidīšana gūlās uz nerviem. Uzmācās bažas, ka manas maņas pagurs un es nespēšu savu lietu nokārtot, kā pienākas. Deniņos sāka spiest un tukšēt. Brīžiem uzmācās gandrīz vai pilnīgs apdullums. Izgāju gaiteni un nodzēros no krāna aukstu ūdeni.

Beidzot! Ķūrmis iznāca no kabineta un uzsauca man:

„Pie direktora!”

— Skaidrs, kāpēc lietot pieklājības formulu: Biedri Velk, direktors jūs aicina! — Es taču jau biju — bijušais cilvēks. —

Kad iegāju kancelejā, Ansberga jaunkundze saņēma mani ar pārsteigtu, nelaimīgu skatienu. Es jautri, smaidīju, viņa saviebās kā uz raudāšanu un zemu nodūra galvu pār veco rakstāmmašīnu.

Direktors Gnēze svarīgi sēdēja savā krēslā un nemaz nepacēla galvu no papīriem, kuros likās pārlietu ieņemējies. Ar tīši skaļu brikšķi es atkritu apmeklētāju sēdekli. Gnēze nepatikā brīdi mani stingri uzlūkoja, tomēr neskatīdamies aug-

stāk par kaklasaiti. Man likās, ka šoreiz viņš pūlējās pavērties arī augstāk, bet tas negribēja viņam izdoties. Viņš rūpīgi sakārtoja un nobīdīja pie malas savas vāku grāmatas, sakrampēja pirkstus un nolika rokas sev priekšā uz galda, kā to dažkārt bija redzējis darām manu tēvu, un teica savā gausajā, itkā aizvainota cilvēka balsī, kas tieši šoreiz skanēja pavisam kā senajās dienās, kad viņš strādāja rūpniecā kā aptīrītājs:

„Man tev jāpaziņo nepatīkama lieta. Ar šo dienu tu tiec no austuves darba atvaļināts.”

Es klusēju.

„Tāds ir kadru komitejas lēmums. Sikākiem paskaidrojumiem nav nozīmes.”

„Kāpēc ne?” es atsaucos pēc iespējas jautri. „Interesanti dzirdēt, kas pie mana darba izrādījies aplams?”

„Nav runa par darbu, bet par vispārējiem apstākļiem.”

„Piemēram?”

„Par tavu buržuazisko izcelšanos un pretpadomju tendencēm.”

„Markss un Ļeņins arī bija buržuaziskas izcelšmes. Un kas tās par pretpadomju tendencēm?”

„Tās spīd tev cauri uz katra soļa. Piemēram, bezkaunīgajā izteicienā par Marksa un Ļeņina izcelšanos.”

„Vai tad tas nav taisnība?”

„Taisnība vai ne, bet to tā nesaka. Tu esi veco laiku cilvēks. Tu nesaproti dialektiku. Tādiem kā tev jaunajā pasaulē nav vietas! Kā tekstilrūpniecības darbinieks tu tieci dekvalificēts. — Esmu šodien aizņemts. Man nav vaļs skaidrot sīkumus.” Viņš izslējās un dusmīgi nobēra: „Man nekādi paskaidrojumi nav jādod! Es atbrīvoju tevi no darba un — cauri!”

Es atgāzos sēdekli ērtāk un skatījos Gnēzem acīs. Viņš viebās un nervozi grozījās, vairīdamies pavērties uz manu pusi, bet runāja sparīgi:

„Domā, ka tev kādi īpaši nopelni? Domā, ka saglābi rūpniecību? Maldies! Kolektīvs saglāba. Partijas gudrajā vadībā! Es tevi pieņemu pazišanās dēļ. Zināju, ka jūsu slaku nav iespējams pārāu-

dzināt, bet nodomāju — varbūt tomēr! Tu tūdaļ piepūties. Iedomājies, ka esi neatvietojams. Strīdējies ar iestādes politisko vadību. Nīrgājies par komitejas norādēm. Nīrgājies par mani, savu labdari! Žanis Arvidovičs! Domā, ka es nejutu, kā tu to pasaki? Domā, ka nezinu, kas tev prātā? Domā atradis vientiesi? Tava spēlīte ir caurī! Vari iet. Man nav laika plāpāt ar tevi.”

Ierocis kabatā vairoja labsajūtu. Es taču absolūti pārvaldīju stāvokli! Slepus taustīju pistoles spalvu un ieturēju pagaru pauzi, ļaudams Gnēzem pagozēties savu stipro vārdu iespaidā. No Saidus brauciena zināju, ka viņš pastāvīgi nesā sev klāt ieroci. Ja es tagad paskaidrotu, par ko es viņam piespriežu nāves sodu, viņš noteikti ķertu kabatā. Es varētu viņam atļaut ieroci izvilkt, man vienmēr vēl pietiktu laika izšaut pirmajam. Neviļus pasmīnēju: tā būtu divkauja kā no amerikāņu kauboju filmas. Bet man bija vēl kautkas padomā, ko vēlējos izmēģināt vispirms. Kaut vai tīras ziņkārības dēļ. Es teicu klusām, bet ar īpašu uzsvāru:

„Es saprotu, Žani, ka tev gribas mani atlaist, bet tas jau nav iespējams. Tu esi kautko aizmirsis.”

Savādā kārtā Gnēze tūdaļ uztvēra uzrunas maiņu. Viņš salēcās sēdekli un sparīgi uzsita plaukstu galdam ar kustību, ko arī bija kautkur noskatījis.

„Es tev neesmu nekāds Žanis! Un nedomā, ka...” bet te viņš aprāvās, lai gan mute bija pilna ļauniem vārdiem. Kautkas bija atplaiksnījis viņa gausajās smadzenēs.

„Nu redzi,” es teicu vēl klusāk. „Tu atcerējies.”

„Ko atcerējies?”

„Vecos labos laikus. — Vai kabinetam ir pietiekama izolācija? Nebūs labi, ja puisi kancelejā noklausīsies mūsu sarunu. Tā nav svešām ausīm. Atceries Mizīņu?”

„Kādu Mizīņu?”

„Kirilu Mizīņu, ko tu nodevi Politpārvaldei.”

Gnēze manāmi piesarka.

„Kur tu rāvi tādas muļķības?! Mizīņa lieta partijā sen noskaidrota un slēgta!”

„Kas ir slēgts, var atkal atslēgt.“

„Tu domā, ka taviem meliem kāds ticēs?“

„Vai tu tiešām domā, ka es būtu nācis pie tevis darbu meklēt, ja man nebūtu nekāda nodrošinājuma? Kas man kaitēja aizbraukt uz ārzemēm? Vāciju vai Zviedriju?“

„Jā! Kāpēc nebrauci?!“

„Nebija vajadzīgs. Varēju mierīgi palikt Rīgā. Dzimtene paliek dzimtene, vai ne? — Ir saglabājies protokols sakarā ar Miziņa apcietināšanu. Tur pateikts, kas viņu uzrādījis un kā. Ir paraksti. Izmeklēšanas vadītāja un iedomājies, arī Miziņa. Zem pratināšanas piezīmēm.“

„Revolucionāri špiku papirus nekad neparakstīja!“

„Izņemot tās reizes, kad parakstīja. Tas deva cerību pienaglot nodevēju. Miziņš strādāja nākotnei, kad, laikiem mainoties, Politpārvaldes archīvi nonāktu citās rokās.“

„Melī! Visus papirus iznīcināja — piekritīgo personu klātienē! Es zinu līdzīgus gadījumus... Pastāvēja noruna, ka uz papīra nekas nepaliks. Šo norunu špiki turēja, jo citādi... ar viņiem neviens neieļautos.“

„Tu esi bijis aplam lēticīgs. Redzi kā es — nepavisam neticēju tev, kad tu man garantēji darbu rūpnīcā līdz pensijai. Es zināju, ka tu mani piekrāpsi.“

Gnēze klusēja labu brīdi. Viņa smadzenes drudžaini malās. To varēja jaust no tā, ka visas krokas un krociņas viņa sejā iesēdās itin kā dziļākas un tumšākas. Pirmītējais piesarkums bija izzudis. Tagad Gnēze izskatījās iezilgani bāls, kā nupat no drudža gultas piecēlies. Tikai reizi man bija gadījies redzēt cilvēka sejā tik pēkšņu pārmaiņu. Kad nesen manā klātienē apcietināja kādu austuves strādnieku. — Pēdīgi Gnēze sacīja piesmacis:

„Tikai tev tā papīra nav!“

„Tu taču atceries Politpārvaldes ierēdņi, Ezeršluku? Viņš man iznāk tālina rada. Krietns ierēdnis. Nevienam ļaunu nevēlēja. Darīja tikai to, ko pienākums lika. Likuma robežās. Viņš nebija muļķis. Tikko iebrauca tanki, viņš nojauta bries-

mas un iedeva man šo papīru. Lai piespiežu tevi pie sienas, lai tu aizliec viņa labā kādu vārdu. Bet es nepaguvu ne attapties, kad viņš jau bija nošauts. Pieraduši pie izmeklēšanas un tiesas procesiem, mēs nevarējām ne iedomāties, ka komunisti strādās tik ātri. — Es paglabāju papīru kādai citai reizei.”

„Un tu biji paslēpis papīru vecajā dzīvoklī, kur es pats tevi atkal ietaisīju?”

„Tu esi attapīgs! Papīrs tur glabājās. Labi paslēpts.”

„Tāpēc tu tik briesmīgi dzinies uz komunālo dzīvokli! Un es domāju — seno atmiņu dēļ! Jums, buržujiem, nekas nav svēts! Samaitāti līdz serdei. Aprēķinātāji! Izmantotāji! Tu ieradies pie manis tukšām rokām! Blefodams! Es tevi varēju saņemt kā cāli!”

„Drusku riska jau ir katrā pasākumā. Bet es zināju, tev negribēsies pazaudēt rūpnīcu. Un es biju vienīgais cilvēks, kas spēja tev palīdzēt.”

„Kur tev ir tas protokols?” Parādi!”

„Es taču nenēsāšu tik vērtīgu zīmi apkārt kabatā!”

„Tu man tūdaļ pateiksi, kur tā tev glabājas.” Piepeši Gnēzes balss ieskanējās griezīgi un pašapzinīgi kā īstam čekistam. Viņš pacēla delnu pār zvanu aicināt sekretāru.

„Nezvani vis vēl. Nesteidzies. Tu vari sev smagi iezāgēt.”

Gnēze drūmi iesmējās:

„Varbūt tu vēl ceri, ka iziesi sveikā no šejienes? Mēs protam iemācīt ļaudis runāt. Domā, tie puikas kancelejā paķerti uz labu laimi no ielas? Maldies! Ķurmis piedzīvojis „valodas skolotājs.” Arī Albertiņš nav daudz sliktāks. Saderam, ka viņi iemācis tevi runāt stundas ceturksnī, tas visilgākais.”

„Neesi vientiesis, Žani Arvidovič. Šī nav darīšana, ko tu vari uzticēt saviem palīgiem. Tie būs pirmie, kas tevi nodos. Tu turēsies tikai tik ilgi, kamēr šī nesmukā lieta paliek starp mums diviem. Es neglabāju papīru aizkrāsnē. Tas nodots drošās rokās. Fotokopija nosūtīta pat uz ārzemēm. Ja ar mani kas notiks — protokolu nogādās tur, kur

vajaga. Tieši uz Maskavu. Un ar maskaviešiem joki mazi. To tu pats labi zini."

Gnēze ilgi klusēja. Grumbas viņa pierē vairāk-kārt pārkārtojās. Biezā galva strādāja.

"Paraugies," es piemetināju, „tu nemaz neesi tik briesmīgi aizņemts. Varam patērzēt pavisam bez steigas."

„Tu melo! Tu blefo! Tādu papīru nav!”

Es smaidīju:

„Tad uzsit pa savu zvaniņu."

Gnēze drūmi skatījās galdā.

„Ja tev būtu tādi papīri, tu jau sen man ar tiem draudētu. Mēģinātu izspiest velns zina ko! Katrs to darītu!”

„Eš neesmu katrs. Vai to tu vēl nezini?”

Gnēze saviebās un iekampās abām rokām galda malā. Es redzēju, ka viņš bija sakauts. Saprotams, es nebiju viņu pārliecinājis bez atlikuma. Joprojām pastāvēja iespēja, ka es blefoju. Bet Gnēze nebija vīrs, kas iedrošinātos riskēt. Viņš vairīsies, lidis, locīsies vienmēr vismazākā riska virzienā. Šinī ziņā uz biedru Gnēzi varēja droši palaisties. Es nopratu, ka viņu mocīja visvairāk tas, ka nebija iespējas pievēkt mani uz savu roku, pa klusām.

Tas bija lēts, bet derīgs triks draudēt ar slepeno vēstuli, kas uzpeldēs pēc manas nāves vai apcietināšanas. Šinī mirklī man ienāca prātā, ka lietai piemita vēl īpašs dzelonis, par ko agrāk nemaz nebiju iedomājies. Kā manas domas uzminējis, Gnēze vaicāja:

„Kas notiks, ja tu dabū dabīgu galu? Ja tu mirsti ar trieku?”

Mans nervu saspīlējums bija manāmi izslābis. Tā vietā es sāku izjust kautko līdzīgu pacilājumam. Es ērtāk iegrozījies sēdekli, un valoda man raisījās gluži bez piepūles, gandrīz vai rotaļīgi:

„Ja direktors, kadru komiteja un pārējie izpildvaras pārstāvji apiesies ar direktora vietas izpildītāju labi, nekaitinās viņu, neuztrauks bez vajadzības, tad viņa šanses piedzīvot sirds infarktu ievērojami mazināsies.”

„Un ja tevi nosit huļīgāni?”

„Pieņem, ka visā drīzumā sociālisms būs cilvēkus tiktāl pārveidojis, ka hulīgānisms — izzudīs.”

„Reiz taču tu tomēr nosprāgsi, un tad šis apmeļojums un kauns tomēr nāks pār mani!”

„Kāda tam nozīme? Tev ļoti maz izredžu mani pārdzīvot. Patiesībā — nekādu. Tu neesi iemācījies normēt alkohola un tabakas patēriņu. Tavas plaušas ir pilnas ar nikotīna darvu, nieres un aknas defektīvas. Tu neesi apguvis arī sātu un mērenību taukvielu patēriņā. Tava sirds ir aptaukojusies, sirds muskuļi vājināti. Visas zīmes rāda, ka tu esi jau krietni pārtērējis savus veselības resursus un noliksi karoti pirmās.”

„Mana labā slava tātad cietīs katrā gadījumā?!”  
Es paraustīju plecus.

„Tā ir nešķīsta nelietība, ko tu taisies man iebrūvēt!”

„Es netaisos. Es jau esmu iebrūvējis.”

„Tu mani pataisi par nodevēju!” Gnēze izgrūda ar dusmām. Es zināju, ka viņam gribējās skaļi ieblāunies, bet viņš drikstēja tikai histeriski iešņākties.

Tagad neizturēja arī mani nervi. Es sāku krampjaini smieties. Tie bija nelāgi, nesavaldāmi smieklī, kas pieauga arvienu skaļāki. Tikai viduklim sāpīgi noraustoties, es spēju apvaldīt kliedzienu. Ilgu brīdi nevarēju nomierināties. Beidzot, ar pūlēm izspiedu aizžņaugtā balsi!”

„Bet tu taču tas esi!”

„Kas?”

„Nu nodevējs taču!”

Kad viņš neatbildēja, es piecēlos:

„Tātad norunāts. Viss pa vecam.”

Gnēze saviebās un drūmi šūpoja galvu:

„Es tev pagādāšu vietu... Lauku būvniecības ministrijā. Tur man labi paziņas...”

Es atkal apsēdos.

„O nē! Es palieku šepat, savā vecajā, labajā, ierastajā, siltajā vietinā, sava tēva iekārtotajā rūpnīcā.”

„Tas nav iespējams! Pēc kadru komitejas vienbalsīgā lēmuma. Saproti taču: tu esi oficiāli dekvalificēts.”

„Kas ir dekvalificēts, to var atkal rekvalificēt.”

„Komitejas lēmumi ir neatceļami!”

„Kas tur nu ko neatcelt? Pašu cilvēki vien esat. Vai tad arī dažu represēto nereaabilitē? Pat pēc nāves! Partija iespēj visu!”

„Ko lai es viņiem saku? Kā lai atsāku izbeigtu lietu?”

„Ko darīt? Tu neesi pirmais, kas tā vaicā. Biedrs Iljičs sarakstīja veselu grāmatu: „Čto ŗelak?” Ņem viņu par paraugu. Tuvojies lietai dialektiski. Rīkojies šķiriski, proletariāta interesēs, saglabādams sevi partijai un mani — rūpnīcai. Pierādi, ka esi direktora posteņa cienīgs. Pirmo reizi sastopies ar problēmu, un jau dūša papēžos! Kur paliek vecā frontinieka, ambulances šofera kaujinieciskums? — Pasaki, ka pēkšņi atguvies no prāta aptumsuma un atcerējies manus nenovērtējamus nopelnus rūpnīcā un — ka piedevām esmu tev izglābis dzīvību uz Saldus lielceļa un vēl pāris citās reizēs. Mielots nebūs.”

Tieši šīnī brīdī, kad Gnēze bija pagalam sakauts, es izjutu vislielāko kārdinājumu izvilkt no kabatas ieroci. Tas bija gandrīz nepārvarami spēcīgs impulss. Es pietrūkos kājās un izgāju no kabineta.

Kancelejas puisi nopētīja mani ar redzamu nesapratni. Viņi bija sagaidījuši isu un ātru kaujaiecisku spriedumu aktīvas šķiru cīņas garā un — sabrukšu padzīteni izstreipulojam no kabineta.

Es apsēdos pie Ansberga jaunkundzes galdā. Mani gaidīja dienas darbs. Ansberga jaunkundze kārtēja man vajadzīgos papīrus. Es pūlējos koncentrēties, bet jutu, ka joprojām drebu histerisku smieklu trīsās.

„Kas tā jums bija par jautrību?” čukstēja Ansberga jaunkundze, sniedzama man atskaišu un pavadzīmju žūksni. „Dzirdēju jūs smejamies direktora kabinetā.”

„Direktors stāstīja armēņu anekdotes!” es teicu skaļi, lai atskanētu visā kancelejā.

Ansberga jaunkundze nesapratnē grozīja galvu.

Ķurmis un Albertiņš saslējās kā gaiļi un saskatījās. Ķurmis lēni soļoja pāri istabai. Mana lieta

taču bija izņemta, rūpnīcas kadru komitejas lēmumi saistoši. Viņš apsēdās uz galda stūra un pētīja mani, vērodams manus plecus un kaklasaiti. Šķiet, ka arī pārējie darbinieki nojauta gaisā kādu sašprindzinājumu, jo noliecās pār saviem galdiem, izlikdamies, ka nekā ne dzird, ne redz.

Es sagaidīju, ka Ķurmis jautās, kad es vāksos projām un atbrīvošu savu istabu, bet viņš vaicāja pavisam ko citu:

„Ko jūs meklējāt Gorkija ielas namā, kur iegriezāties, nākdams no rūpnīcas mājās?”

„Jūs man sekojāt?” es atvaicāju.

„Nē. Tikai nejauši gāju garām.”

„Tātad tā nebija oficiāla dienesta gaita?”

„Tā bija mana privāta pastaigāšanās.”

„Tādā gadījumā neapgrūtiniet mani darba laikā ar privātiem jautājumiem.”

Ir dzirdēts, ka skatoties sarunu biedrā no apakšas uz augšu zemākajam uzmācoties kautkas līdzīgs mazvērtības sajūtai. Tāpēc elementārs pratnātāju paņēmieni ir — novietoties augstāk nekā pratināmais. Tas ir šablonisks ieskaits. Ir gadījumi, kad var skatīties no apakšas uz augšu bez mazākās neērtības sajūtas. Es biju dziļi ieslidzis sēdekli, Ķurmis pacēlās pār mani kā tornis, bet tas bija viņš, kas iutās neērti, kad es to pamācīju:

„Rūpnīcas kadriem aktīvi jāmobilizējas sociālisma celšanai, permanenti jāintensificē darba produktivitāte un lietderības koeficients. Mums jāgādā, lai no Tēvijas kara varoņiem pārņemto miera solidifikācijas stafeti varam nodot transportēt tālāk cedēšanai nākotnes ģenerācijām. Tāpēc nepieciešama principiāli un konsekventi austvērtīga kvalitāte arī ordinārajās ikdienas aktivitātēs. Ja vēlaties privātu informāciju, griezieties pie manis privātajā laikā — pēc darba! Un ievērojiet priekšdienām: nekad nesēstieties uz galda, ja es esmu pie tā apsēdies! Galds domāts darbam, nevis diskusijām!”

Ķurmis paklausīgi nocēlās no galda stūra, bet tad atpazās un piesārka sanīknots par savu automatisko piekāpību. Viņš norīja guldzienu. Liecāta

Ādama ābols asi pasitās augšup un lejup. Viņš stāvēja, plati izspēris kājas, lūpas sakniebis.

Es gaidīju ar šķērmu ziņkāri, ko viņš īsteni atbildēs? Nebūdams nekāds attapīgais, viņš nepaguva neko izgudrot, atsprāga kabineta durvis, parādījās direktors Gnēze un strupi uzsauca:

„Biedri Ķurmi!”

Ķurmis pārlaida man ļaunu skatienu, apsviedās un devās pie direktora.

Es arī cēlos un atstāju kanceleju.

„Būs labi, Ansberga jaunkundze,” es teicu iziedams. „Es lietu nokārtoju. Viss paliek pa vecam.”

No gaitēņa gala redzēju, ka Gnēze un Ķurmis, savilkušies mēteļos noribinājās pa kāpnēm lejup uz izeju.

Ieslēdzos savā mazajā istabā un sēdēju tur bezdarbīgs līdz pat pusdienas pārtraukumam. Reti kad man pasaule bija likusies tik nepievilcīga un dzīve starp šiem kroplajiem ļaudīm tik pretīga kā toreiz. Vai bija vērts cīnīties par tik nožēlojamu eksistenci?

## 26.

Nezinu, ar kādiem līdzekļiem Gnēze panāca manu rehabilitēšanu un piekritīgo komiteju lēmumu atcelšanu. Iespējams, ka tas nemaz nebija tik grūti, jo visi šie varasvīri, pilnvarnieki, sekretāri, komi-sāri bija pašu cilvēki un savstarpīgi pudeļu biedri. Viņi rikojās un darījās iekšējās lietās pēc patikas. Nevienam nekādi norēķini šai mazajai Mafijai nebija jādod, jo krievi augstākajās instancēs ikdienas sīkumos nejaucās.

Mans prestižs kancelejā un pie rūpnīcas politdarbiniekiem un ziņotājiem strauji pacēlās. Dažādie „orgi” manā darbā vairs nejaucās. Biju pēkšņi no uzraugāma pagātnes rēga kļuvis par — uzticības personu! Rūpnīcas veiksmei tas katrā ziņā nāca par labu.

Lai gan es nekā nevarēju pierādīt Gnēzes no-devību un mana šantāža bija tikai tīrs psiholo-gisks blefs, es jutos jaunajā stāvokli pavisam droši. Tik daudz ar mūsu sētnieka raksturu un drosmes trūkumu es biju iepazinies. Bet ar šo blefu es varēju iespaidot vienīgi Gnēzi. Tāpēc mani arvienu no-darbināja doma: vai nebūtu iespējams uzrakt vēl kādas citas tumšas lietas viņa pagātnē. Gan jau nu viņam bija arī citi grēki. Kirila Miziņa lietā nebija cerības ko sameklēt. Politpārvaldes ierēdņi, droši vien, solījumus turēja un par saviem ziņotājiem ne-kādus pierādījumus neglabāja. Bez tam, visi archivi jau sen bija izputināti.

Laikrakstu un radio ziņojumos sāka parādīties jauns vārds — Albīns Zabis, minēts dažādos pār-valžu amatos. Man likās, ka esmu šo vārdu jau kautkur dzirdējis. Atcerējos, kāda Kristīne Zabe bija minēta Gnēzes parakstītajā deportējamo listē. Šo rakstu es glabāju grāmatu plauktā ielocītu kādā dzejoļu krājumā. Tas bija laimīgi pārdzīvojis kā laupītāju dienas, tā arī tos mēnešus, kad manu istabu apdzīvoja Urdziņas. Lai nu kas, bet dzejas viņus neinteresēja, un lai lietotu mazā mājiņā, dzeju papīrs bija pārāk biezs.

Pacēlās jautājums, vai Kristīne Zabe nebija Albinam rada un kāpēc viņa bija jādeportē? Kopā ar vēl pāris gluži necilām sievietēm no proletāris-kās Zāģeru ielas Sarkandaugavā.

Meklēties uz savu roku Padomju Savienībā ir grūts un arī bīstams darbs. Sākumā es uzdūros tikai uz aizdomīgu, spītīgu klusēšanu. Bet ar pa-cietību un neatlaidību es ieguvu viena otra Zāģeru ielas apdzīvotāja uzticību. Pamazām notikumu aina noskaidrojās. Zāģeru ielā, pirms pārcelšanās uz cietumu, bija dzīvojis arī Žanis Gnēze. Zāģeru ielas nameļu pagalmos, šķūnišos un aizgaldos joprojām tika audzētas vistas un trusiši. Nebija grūti uzminēt, ka sarakstā minētās sievietes bija savā laikā pie-ķērušas Gnēzi gainadzībā un sagādājušas viņam cietuma sodu. — Te nu man bija jābrīnās. Tieši šie cietuma mēneši iekustināja Gnēzes pagrīd-nieka, partijnieka un vēlāk direktora karjēru. Viņam vajadzētu pateicībā apsveikt dūšīgās sievas kā

savas labdares, bet tā vietā viņš atspēlējās, tās deportēdams! — Neviens par viņām vairs nekā nebija dzirdējis. Zināmajā naktī viņas bija aizvestas un pazudušas bez vēsts.

Dīvainākais šinī lietā bija tas, ka Kristīne Zabe nebija aizvesta, tāpēc ka tonakt negadijusies mājās. Viņa bija laimīgi nodzīvojusi savā Zāģeru ielas mitekļi vācu okupācijas gadus, bet, varām mainoties — vāciešiem Rīgu atstājot un krieviem to atkal ieņemot — atrasta savā dzīvoklī nogalināta. Nožņaugta ar tievu stiepli. Notikums bija spēcīgi satraucis visu Zāģeru ielu. Sikas zādības vai izkaušanās Sarkandaugavā nebija nekāds retums, bet līdz slepkavībai tādas lietas nekad nenogāja. Un — kam gan būtu vajadzība slepkavot tūcīgu būdnieci? Nolaupīts nekas nebija, bet mājēli mēģināts aizdedzināt. Neveikli vai steigā pieliktā uguns bija apdzisusi pati no sevis, un Kristīne atrasta tikai pēc kādas nedēļas tā, ka nebijis iespējams noteikt dienu, kad noziegums pastrādāts.

Es pašķirstīju „Cīņas” numurus no pašām pirmajām otrās okupācijas, tā dēvētās „atbrīvošanas” dienām. Tur atradu plašu aprakstu, ka pazīstamā partijas darbinieka Albina Zabja māti, Rīgu atstādāmi, zvēriski nogalinājuši fašistu suņi. Līdz ar šo atklājumu mans saglabātais saraksts kļuva par svarīgu apsūdzības dokumentu pret Gnēzi. Kā viņš izskaidros, kāpēc ievērojama partiiņieka māte nokļuvusi uz viņa parakstītās deportējamo listes? —

Baigajā gadā Albins vēl nebija nekāds darbinieks, tikai daudzonzīgs puika, kas neturējās ne skolā, ne mājās un ar ko atraitnei Kristīnei bija tikai nedienas un sirdēsti. Bet viņš bija piesitījis Čekai par ziņotāju un sīkspiegu, un tā sākās Albina Zabja spožā karjera. Vai Gnēze varēja paredzēt, ka puika aizbēgs krieviem līdzī un atgriezīsies dzimtenē kā varas vīrs?

Ja Kristīne būtu aizvesta, neviens gailis nedziedātu viņai pakaļ. Neviens nepētītu, kurā taigas kaktā vai tundras cmetnē viņa noguldījusi savus

kaulus. Deportācijas rikoja lielā steigā. Kas viss tādā sajukumā nevarēja notikt? Bet dzīva Kristīne bija Gnēzem bīstama. Āgri vai vēlū viņa pasūdzētos dēlam par aizvestajām kaimiņienēm un arī par to, ka pati izglābusies tikai nejaušības dēļ. Un dēls sāktu pētīt un rakņāties pakaļ. Ja Gnēze vēlējās mierīgi vadīt savas direktora dienas un baudīt paš-aizliedzīgajā partijas darbā saņētos labumus, viņam vajadzēja tikt no Kristīnes Zabes vaļā, un šādam pasākumam nebija labākas reizes kā varas apmaiņas brīdis.

Es uzrakstīju īsu, bet kodolīgu vēstījumu par šo lietu, pievienoju deportācijas zīmi, ieliku aplūksnē un adresēju to Centrālkomitejai, kuras loceklis bija Zabis. — Nu man patiesi bija rokā Gnēzem solītā apsūdzības vēstule! Ilgi svārstījos, vai to parakstīt? Bet tad nolēmu — kāda man vajadzība iejaukties Mafijas iekšējās lietās? Apgādāju aplūksni ar pastmarku un pagaidām noglabāju vecajās kartotēkās. Līdz piemērotam brīdim.

## 27.

Ieskanējās tālrunis. Gnēze mani aicināja pie sevis. Aizvēru savas piezīmes, ieliku galda atvilknē un devos uz direktora istabu.

Gnēze sēdēja svarīgs pie sava rakstāmgalda un kā parasti pārcilāja papirus. Labu brīdi viņš izlikās, ka nav manu ienākšanu ievērojis un čakli tēloja nodarbinātu direktoru.

„Neāksties, ja tev ir kas sakāms, runā ātri. Man nav daudz laika,” es teicu nepacietīgi.

„Kā tad uz reizes tev nav laika?” Gnēze teica sabudinājies. „Pēdējās dienas tu tikpat kā nemaz neesi rūpnīcā rādījies. Ciemojies ar Amerikas drau-

giem: Aizmirsi, ka arī šeit tev ir pienākumi, par ko tev maksā algu?"

„Nebēdā, savus pienākumus es arvienu kārtīgi uzmanu. Ar uzviju padaru savu un tavu darbu," es teicu māksloti mierīgi.

„Ja tu esi tik čakls mana darba darītājs, tad aizstāj mani arī šoreiz. Vienos trīsdesmit man ir jābūt tekstilrūpnieku sapulcē. Kāds audējs no Kirgizijas demonstrēs pašizgudrotas stelles. Man tieši tai laikā jābūt pie ārsta."

Šis nu bija visnezdevīgākais brīdis, kad Gnēze mani nosloņoja ar savām blēņām. Armands rit brauca projām, un man vēl bija jāpārlasa vairākas nodaļas.

„Sasodīta lieta," es zūdiļos, patiesi noraižējies. „Man ir steidzams darbs. Aizej uz ārstu drusku ātrāk un ierodies sapulcē ar nokavēšamos.

Paskaidro, ka veselība ir pirmajā vietā. Un vispār, kāda velna dēļ mums jāiet skatīties kāds atpūlicis ķirgizu vai tadžiku diletants? Tie nabagi lai nāk labāk un apbrīno mūsu priekšzīmīgo rūpnicu. Tieši kauns, mēs labi zinām, ka esam visādi pārāki, bet liekulīgā pazemībā apbrīnojam viņu primitīvos, bērnišķīgos izgudrojumus. Viņu nožēlojamo perpendikulāro karoti!"

„Kas tā par karoti? Ko tu muldi?"

„Aizmirsti karoti. Es tikai tāpat ierunājos." Nebija nozīmes Gnēzem skaidrot par Imanta Ziedoņa apjūsmoto primitīvo aziātu brīnumkaroti. Gnēze juta, ka negribu ar viņu skaidroties, un, galvu nodūris, klusēja. Es turpināju:

„Pietiek, ka mūsu skribenti apgavilē brālīgo republiku sikās īpatnības. Mums, nopietna darba strādātājiem, tādām blēņām nav laika. Ja kāds savā bērna nevarībā nespēj skaidri izrunāt vārdu un šļupst, mēs arī tūlīt pazemīgi esam ar mieru aizmirst savu skaidro valodu un aizrautīgi šļupstam līdz. Vai tu nekad neesi par to padomājis, ka tas ir pazemojoši? Kauns! Āk, ko nu, nav vērts tev to skaidrot. Līdz tavai apziņai tas tik un tā neaiziet. Padomā vismaz par saviem medāļiem un goāa

rakstiem, par kautkādu citu republiku bērnišķīgu apjūsamošanu tu tos vis nesaņemtu. Mēs jau neesam dzejnieki, kas pelna naudu ar muti. Mums savas spējas jāpierāda konstruktīvā darbā."

Parasti līdzīgos gadījumos Gnēze arvienu pārsvērās manā pusē, jo viņš taču bija šis priekšzīmīgās rūpnīcas direktors un runa gāja par viņa prestižu. Bet šoreiz Gnēze nebija tik viegli pārliecināms. Viņš aizdomīgi lūrēja mani caur pieri un kodīja apakšlūpu. Negribējās tieši Armanda dēļ modināt viņā aizdomas, un es cēlos un gāju, kaut arī tik ļoti man šoreiz negribējās iet skatīties nelaimīgās, atpalikušās, apspiestās tautas bērnišķīgos izgudrojumus. Kāds nejēdzīgs murgs mūsu gadsimtenī! Mums noliek priekšā drupaču, palielina to tūkstoškārtīgi un rāda to kā brīnumu! Un mēs, acis ielētuši, muti pavēruši brīnāmies, jo nebrīnīties ir aizliegts. Pie tam kāds nepārtraukti maļ mums aiz muguras: Dari tā, kā liek, un tu esi laimīgs un brīvs, bet cilvēki tur, brīvībā, ir nebrīvi un nelaimīgi. Un mēs nedrīkstam pat apšaubīt šo nejēdzīgo absurdu.



Kad aicinātie pārstāvji apskatīja primitīvo, modernai rūpnīcas produkcijai nederīgo izgudrojumu, sekoja parastā iedzeršana, tosti. Bija nepatīkami skatīties, kā kirgīzu „aktīvistu," kuru dzimtas bija izklidinātas pa spaidu darbu nometnēm vai sabāztas krievu pārvaldītos sovchozos, salkani smaidīdami, uzdzēra Padomju Savienības „tautu draudzībai." — Šie tosti! No kurienes cēlusies šī pretīgā paraša? Liekas, krievi to aizguva no lielajiem žūpām, mongoļu iekarotājiem, kuru mīļākā izprieca bija ņirgāties par sakautajiem un nevarīgajiem. Staļins šo parašu lieliski izkopa galma dzirās ar saviem slepkavīgajiem palīgiem un likvidējamajiem biedriem, un Staļina mantinieki pūlējās tostošanu padarīt par visā pasaulē popularizētu krievu „tradīciju." — Pat tūristus, kas atbraukuši paskatīties, kā tiek krievskota latviešu Rīga, un sastapt kādu

radu vai senu draugu, kam laimējies atgriezties no  
izsūtījuma — Kultūras sakaru komitejas zibeņzeļļi  
sapulcina porpagandas izbraucienos ar palaunadzi  
un mūziku un tad — ar provocējošu smīnu — uz-  
aicina uzdzert padomju režīmam! Un sapulcētie nei-  
gas pa laikam dzer arī: kā atraidīsi saimnieku laip-  
nību?! Cik labi, ka Armands Pols nepiedalījās šādos  
pazemojošos sarīkojumos. Lai nu kā, viņš nemūžam  
neuzdzertu latviešu tautas bendētājiem!

Dusmodamies par velti nosistajām stundām ar  
ķirgiziem, steidzos atpakaļ uz darbu.



Tuvojoties rūpnīcai jau pa gabalu ievēroju ātrās  
palīdzības ratus. Ielas malā piebraukts bijis arī mi-  
licijas automobilis, un pēc brīža pieslējās vēl tumši  
zila Volga, no kuras izkāpa divi uniformēti un divi  
privātās drēbēs gērbusies drukni vīri un iesteidzās  
rūpnīcā.

Pie durvīm parastā sarga aizgaldā stāvēja mi-  
licis un kavējās viens no atbraukušajiem civilistiem,  
ko varēja viegli pazīt par valsts drošības ierādni.  
Gadu gaitā KGB ļaudis jau dažkārt bija apmeklē-  
juši rūpnīcu, pratinājuši, kratījuši un apcietinājuši  
strādniekus, ja direktoram vai viņa kancelejas pa-  
liģiem likās, ka tie kaut kādā veidā aizdomīgi.  
Tikai ātrās palīdzības rati pie rūpnīcas vēl nekad  
nebija piestājušies. Milicis apturēja mani ar itin  
bargu kustību, paņēma manu darbinieka apīecību  
un pasniedza civilistam. Pamatīgi to izpētījis, kā-  
gābists strupī teica:

„Varat iet, biedri Velk.“

Darba telpās mašīnas klabēja parastajā ritmā,  
nekas neliecināja par nelaimes gadījumu. Iestei-  
dzos kancelejā. Tā bija tukša. Devos uz Gnēzes  
kabinetu. Tas murdēja pilns ļaužu. Plānvidu aiz-  
klurģoja nestuves un zemē nomestas segas. Paslai-  
stījies gar dažu svešinieku platajām mugurām, ie-  
raudzīju dīvanā noguldītu Gnēzi. Viņa galva bija  
nokārusies uz sāniem. Viens no samitāriem pagrieza

to augšup un uzmauca uz sejas skābekļa masku. Otrs spēcīgi spaidīja gulētāja krūšu kurvi, mākslīgi to elpinādams. Kāds man aiz muguras teica:  
„Direktoru ķerusi trieka.”

Es satraucos. Nē, Gnēze nedrīkstēja nomirt dabīgā nāvē! Viņš piederēja man! Vienīgi man bija tiesības noteikt par Gnēzes galu! —

Iespraucies starp diešības dienesta ierēdņiem, pagrūdu kādu sānis, gribēju tikt gulētājam tuvāk klāt, pārbaudīt, pārliecināties, pašrocīgi pataustīt pulsu. — Sanitāri atlieca platās muguras, aizšķērsodami ceļu. Nestuves nogrūdās man cieši garām, uzguldamās zemajam galdam. Sanitāri pūlējās uzvelt Gnēzes smago ķermeni uz nestuvēm. Skābeklis un elpināšana nebija līdzējusi. Gnēze bija miris.

Nelietis Gnēze bija nomiris dabīgā nāvē kā kurš katrs godīgs cilvēks! Un es, neuzņēmīgais nelga, nepaguvu atriebt savus tuviniekus!

Saguris es atkritu tuvējā krēslā. — Viss pagalam! Viss nokavēts! Pat ar savu galu Gnēze man nodarīja pārestību. Apgāja mani. Pievīla. Iznīcināja visu, kā dēļ man vēl bija vērts dzīvot.

Galvā pazibēja neprātīga doma, varbūt steigties uz savu istabu, izraut no paslēptuves ieroci, panākt nestuves un ietriekt vēl lodi Gnēzes beigtajā ķermenī. Vismaz simboliski istenot savu gadiem loloto misiju. —

Es aizvēru acis. Jutos tik slābans kā no slimības gultas piecēlies. Nejauka tukšuma sajūta lodāja pakrūtē. Trīsdesmit gadus biju kaut kam gatavojies, un tagad pēkšņi visam bija pārvilkta svītra. —

Kāds man piestājās, ielika rokā ūdens glāzi un teica:

„Dzeriet, jūs izskatāties pavisam bāls. Es zinu, jūs bijāt tuvās attiecībās ar biedri direktoru. Bēdīgs gadījums. Ļoti bēdīgs.”

Es palūkojos melnīgsnējā, tuklā sejā. Biju šo vīru kautkur senāk redzējis. Neatcerējos tikai kur.

„Es vēl ar jums runāšu,” viņš teica un iejuka pūli.

Tedzēru malku. Ūdens bija sasilis un pliekans. Noliku glāzi atpakaļ uz galda un pēkšņi nelabi salēcos: pagaldē nomesta gulēja mana klāde, pavērusi saburzītas, pusizplēstas lapas.

Es palūkojos apkārt. Neviena mani nevēroja. Noliecos un pacēlu kladi, izgludināju saņurcītās lapas, aizvēru un brīdi turēju to abās rokās. Kā baznīcēns dziesmu grāmatu. Tad es mainīju stāvokli un ieliku kladi padusē. Pēc brīža pārvietoju to labajā rokā un nolaidu gar sānu.

Grozijos ar kladi istabas vidū. Likās, ka vajadzētu ar kādu runāt, bet nezināju ko. Skatītāji sāka jau izklist. Nevienam nebija patīkas uzturēties nelaimes vietā. Nevienš arī nelikās isti noskumis par notikušo. Dažā darbinieka sejā pavidēja pat grūti apvaldāms smaids.

Tam tā vajadzēja būt, jo rūpnīcā, atskaitot pāris okškerus, Gnēzem draugu nebija.

Kā viens no pēdējiem atstāju telpu. Nesteidzīgi soļoju pa gaiteni uz savu istabu. Gribējās skriet, bet piespiedos iet tik lēni, cik vien iespējams. Tikai durvis aiz sevis aizvēru drusku straujāk, nekā vēlējos.

Mans galds bija izvandīts, atvilkne atlauzta. Tā jau tas bija sagaidāms. Atsēdos un izšķirstīju kladi. Minstinājos, cik daudz Gnēze bija paguvis izlasīt, nebūdam nekāds veiklais burtotājs? Pārlasīju saburzītās, izplēstās lapaspuses. Tur bija pieminēti aizvesto saraksti un dižbiedra māte — Kristīne Zabe. Gnēzem bija laimējies uzšķirt pareizās vietas.

Pie durvīm klauvēja. Es aizvēru kladi un ieliku portfeli.

Ienāca cilvēks, kas bija man pasniedzis ūdens glāzi.

Viņš apsēdās galdam otrā pusē un labu brīdi mani urbīgi pētīja. Tad teica:

„Es redzu, jūs vēl joprojām atrodaties šoka stāvoklī. Nav joks zaudēt labu draugu, krietnu priekšnieku, daudzu gadu līdzgaitnieku. Tā ir nopietna psihiska trauma. Bet rūpnīcā jāturpina darbs. Ma-

šinas nedrīkst stāvēt dikā. — Es neparedzu šeit nekādas sevišķas pārmaiņas. Saprotams, nevaru galvot par Centrālkomitejas galīgo lēmumu, bet man liekas, ka rūpnīcas tālāko vadību uzticēs jums. Jūs esat pierādījis lojalitāti padomju varas komunistiskai iekārtai, esat, tā sakot, sociāli pāraudzis. Es no savas puses jūs pilnā mērā atbalstīšu. Saprotams, jūs nevarat cerēt uz gluži tik lielu atalgojumu kā nopelniem bagātais biedrs Gnēze, kas piederēja pie vecākajiem partijas kadriem. Bet jūsu alga būs pieklājīga, ar visiem piekritīgajiem bonusiem, to es jums apsolu. — Patiesībā jūsu darba gaitā ir kāds savāds, nesaprotams plankums: jūs nekad neesat meklējis uzņēmšanu partijā. Neesat pat tautstijies uz to pusi. Neesat interesējies par iespējām. Tas var radīt zināmus sarežģījumus. — Bet ar visu to, man liekas, jums nav daudz ko bažīties.”

Es klausījos un neiebildu ne vārda. Pagaidījis vēl brītiņu, drošības ierēdnis uzsita man draudzīgi uz pleca un aizgāja.

Tikai kad viņš jau bija aiz durvīm, es atmodos no sava divainā sastinguma un spēji saslējos:

— Mani pienākumi šeit ir beigušies! Es nevēlos jūsu paaugstinājuma! Es nevēlos šeit vairs palikt nevienu dienu! Man derdzas šī pazemojošā kalpošana jūsu nelietīgajai, slepkavīgajai partijai! Es splauju uz jūsu Centrālkomitejas lēmumiem! Tas viss man ir līdz kaklam! Es nemaz netaisos pārvākties uz Gnēzes istabu, netaisos ieelpot nelieša piesmirdēto gaisu. Šīs sienas, plaukti, rūpnīcas gaiteni, viss tas man būs kā mēms pārmetums par to, ka man nebija dūšas nokaut Gnēzi. Aleksis teiktu: Nogalini viņu! Nogalini! — un es atbildētu: Es nevaru. Man nav dūšas. — Nejēdzīgs, neizprotams aizspriedums paralizēja civilizēto cilvēku, turēja to savu normu žņaugos, kamēr ļaunais, sadistiskais barbars, apbruņojies līdz zobiem, kāva, mocīja, verdzināja un aplaupīja miermīlīgās tautas. Kāds nožēlojams balansa trūkums. Vienā pusē zvērīgi, asinskāri sadisti, otrā pusē komplicētais, civilizētais cilvēks ar savu pasaules labošanas ap-

sēstību. Pat tad, ja viņam ar varu iespēj ieroci rokā kaitina, izaicina, nonicina, savā glēvuiībā tas nespēj uzlaist bumbu klājienu pat Ziemeļvienamai, kaut arī skaidri zina, ka pretinieks viņu neapūs ne vienu vienīgu mirkli. Cilvēcības apsēstie neīgas saliek cietumos savus dūšīgos karotājus par to, ka nejaušības dēļ tie nošāvuši ienaidnieka civilistus. Un naidīgos, blēdīgos sadistus, kas kāro tikai pēc viņu dzīvības, tie ņem laipni pie rokas un māca un rāda kā laisties uz mēnesi, kā ražot kara ieročus! Tā ir slimīga tieksme par katru cenu taupīt un lutināt nesekmīgo, atpalikušo cilvēku, kas naida pilns ilgojas savam labdarim tikai pārgriezt rīkli! —

Mana nevarīgā ārdišanās sāka mani nogurdināt. Tā tas bija katru reizi, kad es nespēju spert izšķirīgo soli, nodarīt pienākumu pret savu zemi un savu tautu.

Pamazām es nomierinājos. Kāda jēga bija atstāt rūpnīcu? Ko es ar to pamāksū? Simtiem gaidīja rindā uz šādu direktora vietu. Nemākuļi ielikteņi sapostīs, sacūkos manu rūpīgi nostabilizēto, siki izplānoto rūpnīcas darbību. — Es jau pats biju šis nelga rietumnieks, kas nevis sabotēja šo rūpnīcu, bet kalpoja netaisnajai, varmācīgajai krievu komunistu mafijai un darīja savu darbu tik labi, cik vien prazdams. Es biju — „vērtīgs darbinieks!” Graušana vienkārši nebija manā dabā. Es nespētu pat iedomāties tikai kailas varas īstenošanas dēļ pazudināt labu meistarū audēju, deportēt uz tundrām lietpratīgu, piedzīvojušu lauksaimnieku, nojaukt priekšzīmīgi iekārtotas mājas un sadzīt cilvēkus kolchozu nabagbarakās. Es biju cēlējs un veidotājs. Es cēlu un veidoju pat tur, kur nebija vērts, jo citādi nemaz nespēju.

Glūži nemanot manas domas ieslidēja ikdienā. Es sāku apsvērt, kādas jaunas iespējas man paver direktora postenis, kādi pārkārojumi vēlami austuvē, kancelejā, noliktavā. Pārliku kā labāki nostādīties, izvairīties no visādiem paredzamiem uzraugiem, līdējiem un ložņām, kas tagad pulcēsies ap mani daudz neatlaidīgāk nekā senāk. Ko varētu

darīt strādnieku bēdīgo nabadzības algu lietā? Es zināju — viņi no manis to sagaidīs.

Gnēzes piesēdētājā istabā es neievākšos. Tas būtu pārāk derzīgi. Varēju gluži labi pārcelt direktora sēdekli uz šo savu mazo telpu. Tēva gultu likšu pārpulēt. Atvilknes izkrāsot tā, ka Gnēzes smakas tur vairs nepaliks. Un Gnēzes izsēdēto grozāmo krēslu atdošu durvju sargam. — Bet par to visu vēl vajadzēja pārdomāt.

Darba laiks bija beidzies. Arī es posos iešanai. Priekšnamā man garām paslidēja, ar slotām un spaiņiem apbruņojies, Gnēzes jaunības dienu amata brālis. Ievērojot revolucionārās tradīcijas, viņam taču pienācās vakantā direktora vieta. — Hei, piešmauktais padomju prolet! — gribējās viņam uzsaukt. — Kur paliek sludinātā šķiru cīņa? Apvienojieties, ejiet ielās zem karogiem, uz barikādēm! Nost ar izsūcējiem, dāču, automobiļu īpašniekiem, sarkanajiem buržuiem, partijas parazitiem! Pieprasiet savu daļu! Laupiet saūpīto! Atveriet cietumus un nometnes! Atveriet trako mājas! Nost ar Ochranku KGB! Nāvi špikiem! Spaidu darbus partorgiem! Lai dzīvo īsto proletu, sētnieku, aptīrītāju, melnstrādnieku diktatūra! —

Bet komūnistiskajā iekārtā jau nekas nenotika tā, kā tam vajadzēja notikt.



Uz ielas pie rūpnīcas vārtiem mani sagaidīja kāds cilvēks. Biju jau viņu šad tad ievērojis pazagšus ieslidam Gnēzes kabinetā. Viņš pieklājīgi atvainojās un izteica vēlēšanos ar mani runāt. Es piekrītoši pamāju.

„Varbūt ne šeit. Varbūt varu paieties jums kādu gabalu līdz,” viņš teica, aplaidzams ašu skatu visapkārt, un sāka nāski soļot man blakus.

„Es strādāju direktora Gnēzes uzdevumā. Man ir pierādījumi pret jums,” viņš teica bez leka ie-

vada. „Gnēze ir miris, un ar saviem materiāliem es varu brīvi rīkoties. Tas ir — raudzieties kā tos izdevīgāk izmantot.”

Es palociju galvu par zīmi, ka esmu sapratis.

„Redziet, mana alga nav pārāk liela, man ir ģimene. Patlaban beidzu celt vasaras mājiņu. Šeit, šinī portfeli man ir divas spoles ieskaņošanas jūsu dzīvoklī sarunas laikā ar tūristu Armandu Polu. Varu šo materiālu pārdot jums un varu to virzīt uz attiecīgu galotņu instanci.”

„Cik jūs par to gribat?” es ieziņkārots jautāju.

„Nu, Zaporožecs nebūtu par ļaunu. Tā lieta ir to vērtā. Bez tam, tagad jūs paliksiet Gnēzes vietā un jūsu ienākumi trīskāršosies. Ceru, ka neesmu pārāk uzprasījis.”

Vērodams manu nesatricināmo mieru, Gnēzes cilvēks sāka nervozēt.

„Dārgi tas nav, tas ir vērtīgs materiāls,” viņš taisnojās.

„Man vispirms jāzina, ko es pārku.”

„Varat pārbaudīt. Ieiesim apstādījumos. Tur klusā stūrī uz sola es jums atskaņošu visu lenti. Varēsiet pats spriest. Redzēsiet, kas par lielisku izziņu. Jums nav nozīmes atņemt man to ar varu. Man ir kopija.”

Sameklējām klusu vietu un atsēdāmies uz sola. Gnēzes cilvēks, bailīgi apkārt skatīdamies, atsprādzēja savu portfeli un izņēma glietu, mazu ārzēnu magnetofonu. Viņš uzmanīgi nospieda vajadzīgās pogas, un spole sāka griezties.

Noklausījās mūsu sarunu ar Armandu par literatūru, Armanda filozofiju par nēģeriem un cilvēku nepakalpinātību un savu beigu ierunu, kad, izvadījis Armandu, atsteidzos atpakaļ dzīvoklī ierunāt pēdējos teikumus. Liku beigās atskaņot vēlreiz, tad jautāju:

„Vai Gnēze iepazīnās ar šīs lentes saturu pirms sava gala?”

„Atskaņoju šorīt viņa klātienē visu lenti, bet cilvēks jau bija slims un tieši beigām vairs nespēja īsti sekot. Un pēc divām stundām viņš jau bija miris.”

— Tātad tieši lenti noklausoties, Gnēzes stulbajā galvā bija kautkas atplaiksnījies, viņš bija aizsūtījis mani uz kirgīziem un steidzies uz manu istabu sameklēt piezīmes. Viens no retiem, varbūt pat vienīgais attapības uzliesmojums Gnēzes dzīvē — un tas pats izrādījās viņam liktenīgs. —

Gnēzes cilvēks nervozi dīdījās uz soliņa, sprādzēdams cieti un vaļā savu portfeli. Viņš sagaidīja, ka būšu uztraucies, un mans miers viņu pagalam mulsināja. Liekas, ka šis nebija pirmais izspiešanas gadījums viņa praksē, tikai pārējie bija noritējuši gludāk, iespaidīgāk. Šantažētie upuri bija vieglāk pakļāvušies noteikumiem, palīdzējuši Gnēzes cilvēkam uzbūvēt vasarnīcu, tikai par nelaimi Gnēze nokrita un pie Zaporožeca bija grūtāk tikt.

„Kas jums ir vēl zināms par tūristu Armandu Polu?” es jautāju.

„Viss tas pats, kas jums.”

„Gājienā pa Iekšrīgu ievēroju kādu citu sekotāju.”

„Es arī to ievēroju, bet tas darbojās Intūrista uzdevumā. Ar to man nav nekādu sakaru. Es strādāju tikai direktora Gnēzes personīgajām, tas ir — rūpnīcas vajadzībām. Rūpnīcas un direktora drošībai.

„Kas jums ir vēl zināms par manām pēdējo dienu gaitām?”

„Svētdienas rītā jūs apmeklējāt baznīcu, pēc tam satikāties ar Orleāniem viņu dzīvoklī. Nākošajā dienā jūs vedāt kādu tūristi uz vistu farmu, tad braucāt ar tūristu Polu uz jūrmalu. Apmeklējāt kopā ar Polu kādu veci Pārdaugavā.”

Neklausījos vairs tālāk viņa uzskaiti. Gnēzes cilvēks man bija turējies aizmugurē visas šīs dienas. Jutos neldzīgi, ka biju Gnēzem noticejis, ka braucīenu ar Velmaņa kundzi izspiegojusi Drošības iestāde. Biju devis pat padomu kā taisnoties. Nelietībās trenētais blēdis bija mani piekrāpis. — Rēdzēdams, ka klusēju. Gnēzes cilvēks piebilda:

„Mans darbs ir precīzs un konfidenciāls.”

„Tikai aizvakar nakti jūs lauzāties manā istabā, saceldams priekšnamā negantu troksni, un vakar

no rīta ļoti neveikli lūrējāt durvju šķirbā, kaā mēs ar tūristu Polu atstājām istabu."

„Es atzistos, tā bija kļūda. Katrā profesijā tādas atgadās."

„Un jūs tiešām gribat man pārdot savus svaigos pētījumus?"

„Es gribētu gan."

Mana vienaldzība bija manāmi satraukusi Gnēzes cilvēku. Sviedri sāka izspiesties uz viņa pieres. Viņš žņaudzīja rokas un tramiģi skatījās apkārt. Pēc iespaidīgas pauzes es nosodīdams pašūpoju galvu un teicu:

„Jūs esat iestrādājušies lielās nepatikšanās."

„Kā tā?" Gnēzes cilvēks pavērs mani bailēs ieplestām acīm.

„Jūs esat strādājuši nepareizai personai," es teicu bargi. „Pēdējais teikums jūsu lentā apsūdz jūsu darba devēju politiskā slepkavībā. Tātad jūs esat sadarbojušies ar pretvalstisku elementu, kontrerevolucionāru, kaitnieku. Sapratāt?"

Gnēzes cilvēks brīdi sēdēja nekustīgs, valbīdams baltus acu ābolus. Tad viņš saslējās un aizsmacis jautāja:

„Kur ir jūsu pierādījumi?"

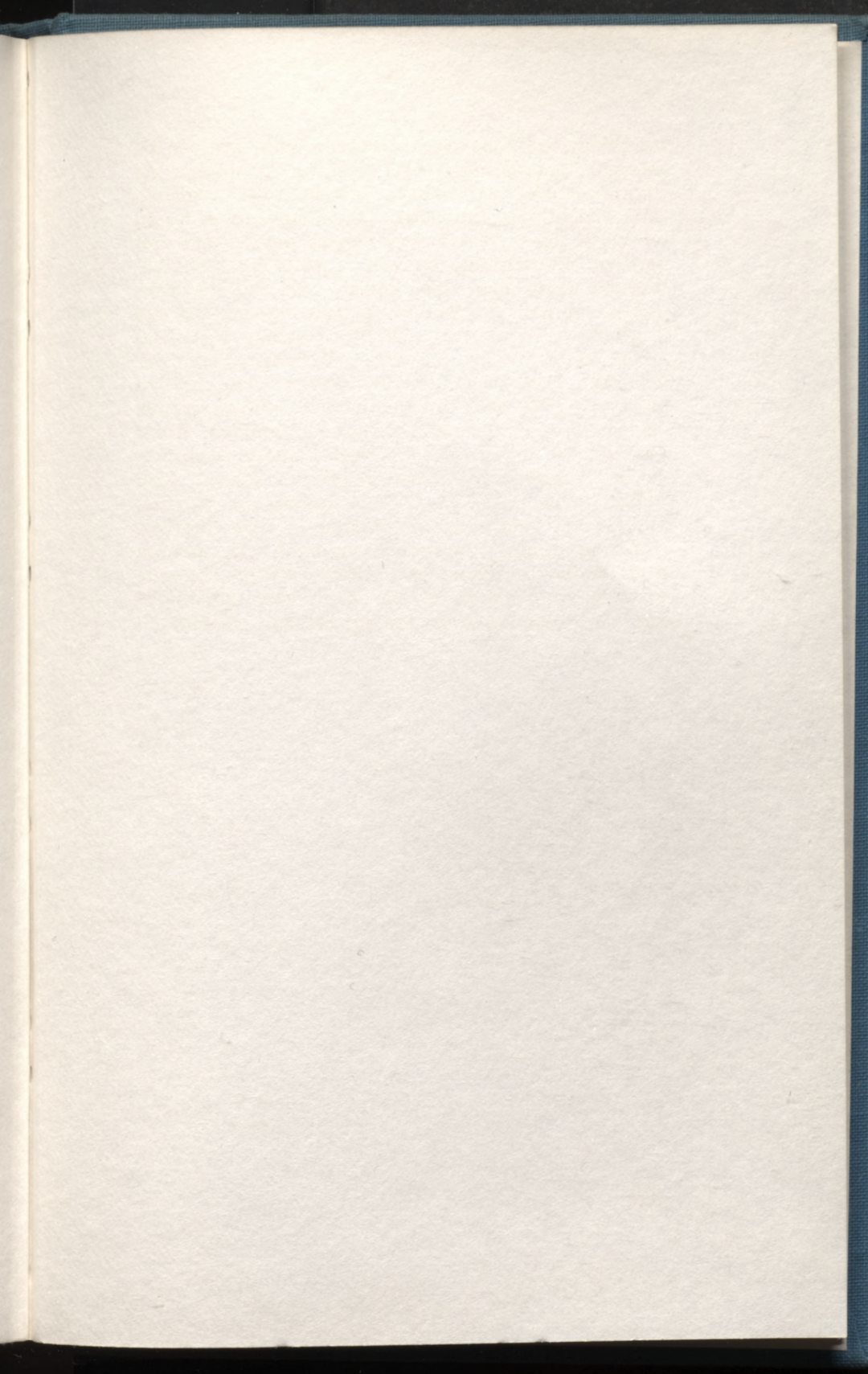
„Esmu strādājis pie šī gadījuma vairākus gadus. Izmeklēšana noslēgta, iesniegums sagatavots, tikai par nelaimi Gnēze pasteidzās nomirt dabīgā nāvē un tā paglābās no drošām karātavām. Bet vēl jau viņš nav apglabāts goda pilnā ceremonijā, un pat, ja tas steigā notiktu, sociālistiskā modrība kļūdu izlabos. Arī Staļina liķi ar krietnu novēlošanos mēs izmetām aiz Kremļa mūriem. Jūsu lentei patiesībā ir nulles vērtība. Viss manā dzīvoklī runātais bija skaidra provokācija. Arī es savu sarunu ar tūristu Polu esmu fiksējis lentē. Šo cilvēku, savu seno laiku paziņu, esmu turējis aizdomās par iesaistīšanos pretpadomju konspirācijā, bet šinīs dienās daudz kas noskaidrojās."

Mani pēdējie vārdi atstāja uz Gnēzes cilvēku ievērojamu iespaidu. Es turpināju uzsvērtā paviršībā:

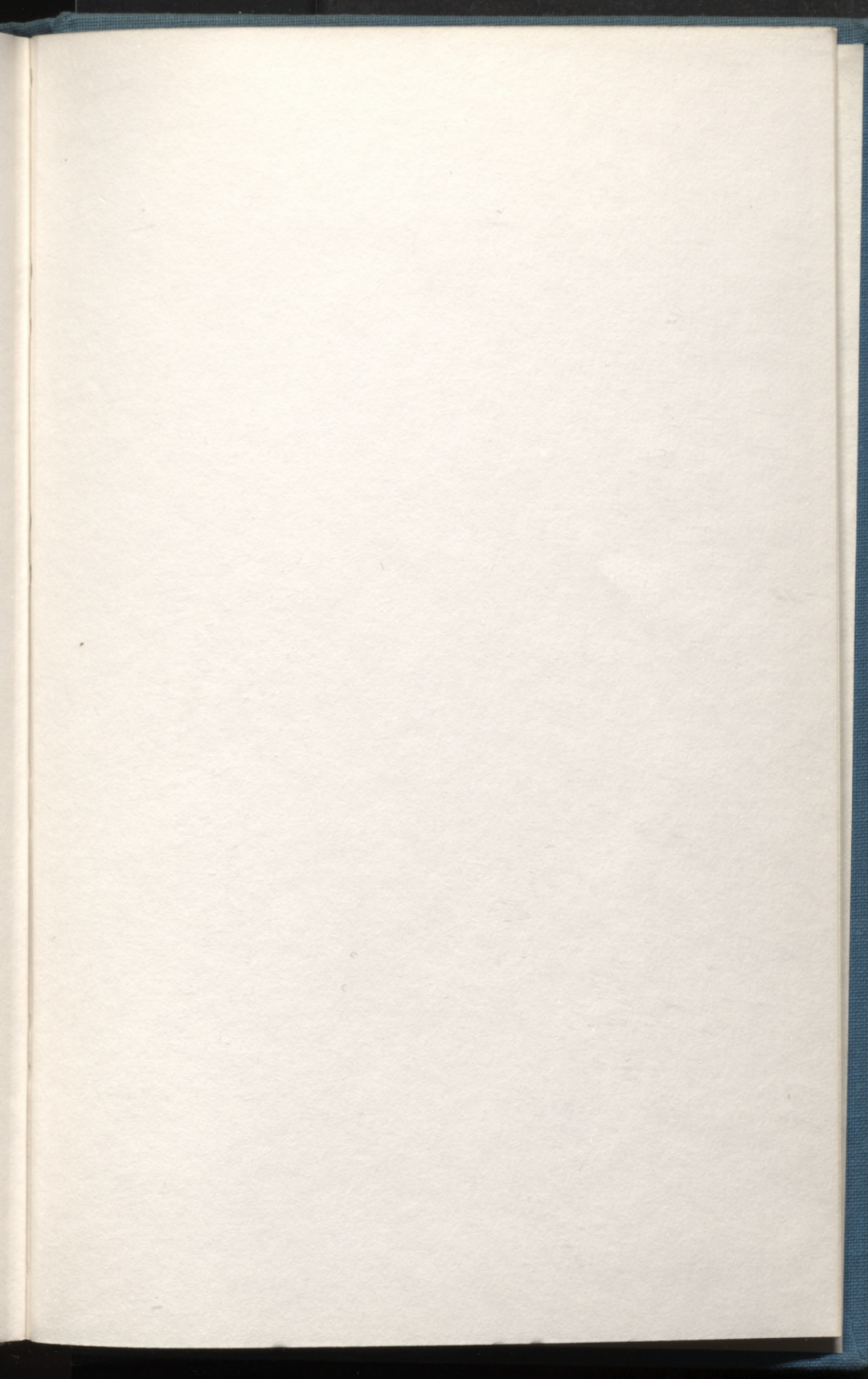


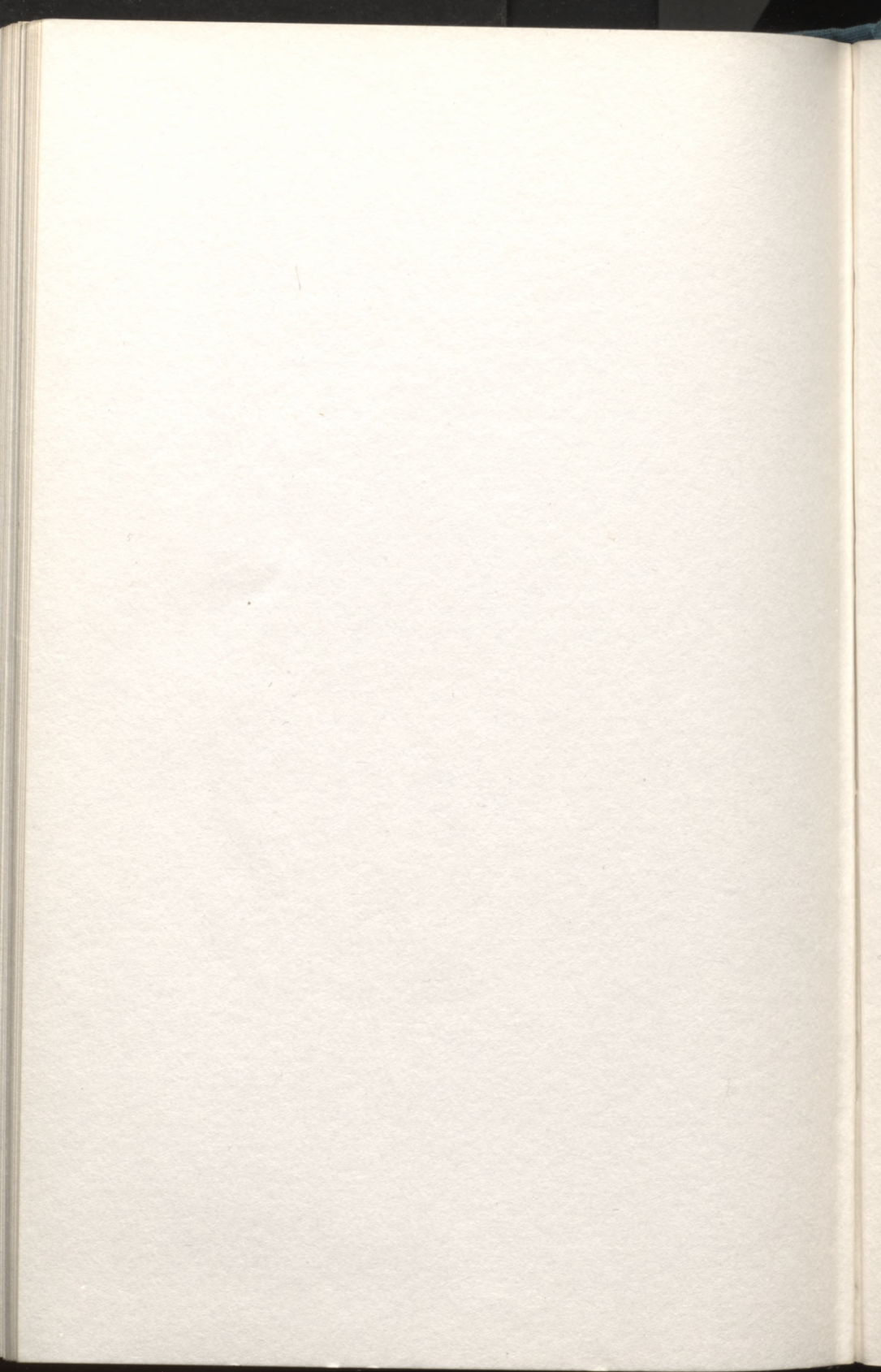
es pilnīgi atklātos, viņš mani nicinātu par to, ka neesmu nogalinājis Gnēzi tieši un pašrocīgi. Ar Ingrīdu varbūt vēl runāšu. Par Ingrīdu, patiesībā, biju krietni vien pārsteigts. Visus šos čadus turēju viņu par panāivu zosi, kas mokās, peldēdama pret straumi. Bet izrādās, ka viņa ir veiklāka kombinētāja par mani. Mēs esam lieliski meli. Ingrīda melo, un es meloju. Pagājušajā svētdienā ciemojos pie Ingrīdas kopā ar jūsu mācītāju Kocēnu. Nākošajā dienā vedu jūsu grupas tūristi Velmaņa kundzi uz kolchoza vistu farmu. Un tev, savam draugam, es neteicu par to ne pušplēsta vārda. Ingrīda arī ne, jo mēs nemaz neprotam dzīvot bez meliem. Esam labi trenēti melošanā. Trīsdesmit gadus vingrinājušies, cienīgi savas melioās iekārtas pilsoņi. Mēs citādi nemaz nevaram. Mums jāmelo, lai dzīvotu. Un tā mēs reizēm aizmelojamies — pēc inerces, gluži nevajadzīgā virzienā, melojam pat saviem tuvākajiem draugiem. Ja tu būtu acīgāks, tu mūs piekertu, atmasketu, bet tu esi tipisks kapitālistiskās iekārtas cilvēks un sirsnīgi uzticies blēžiem. —

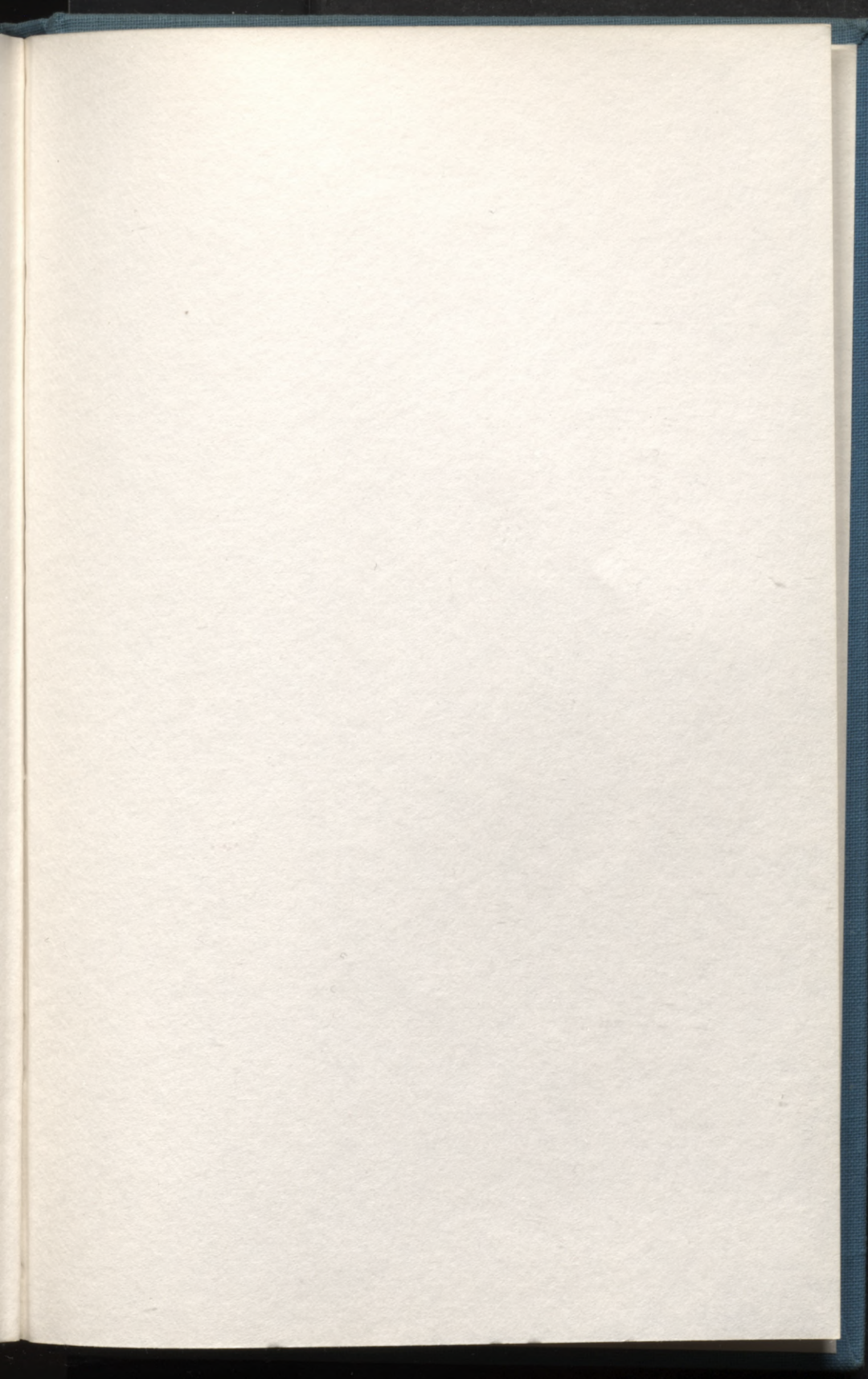
Beigas

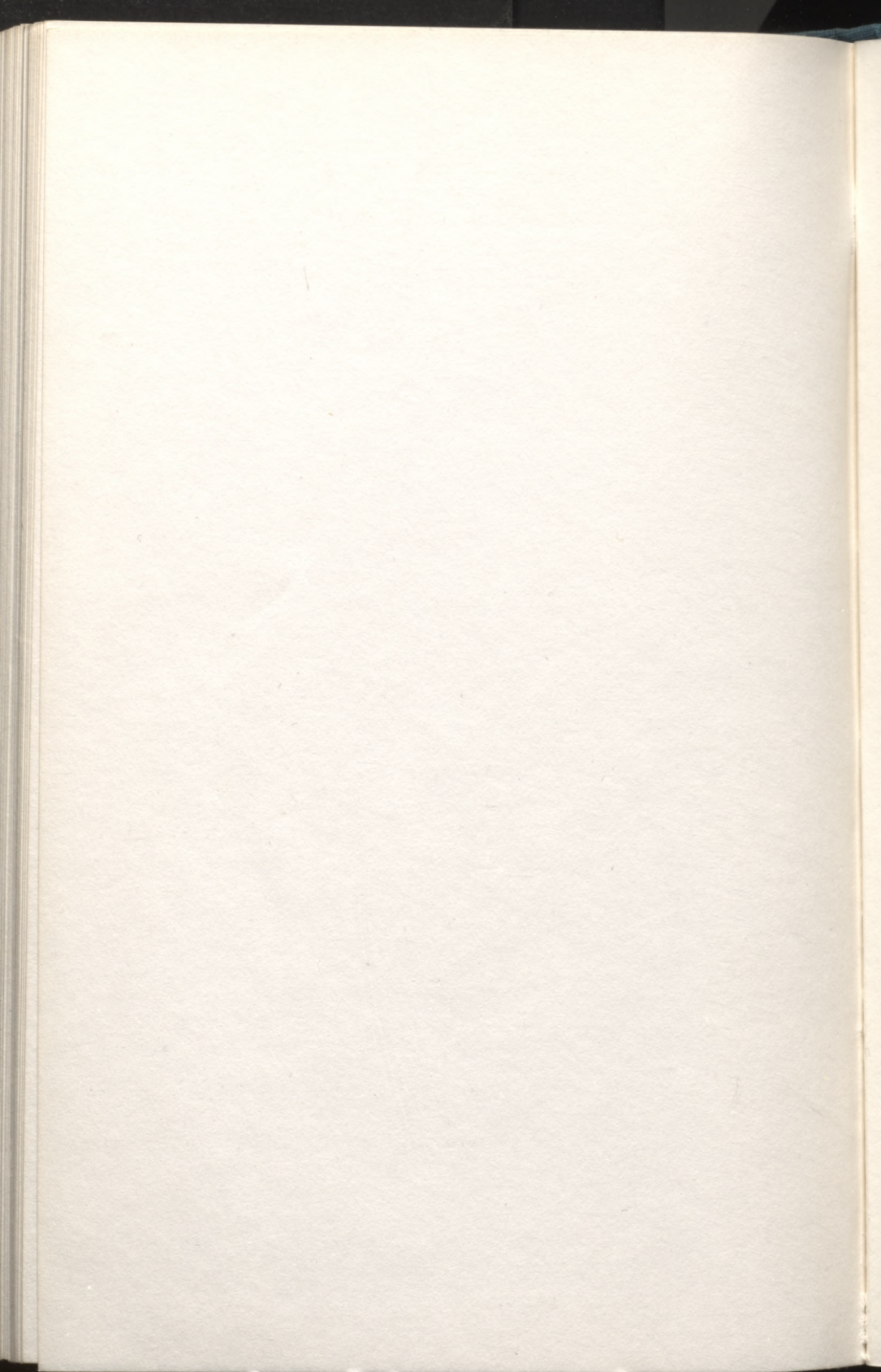


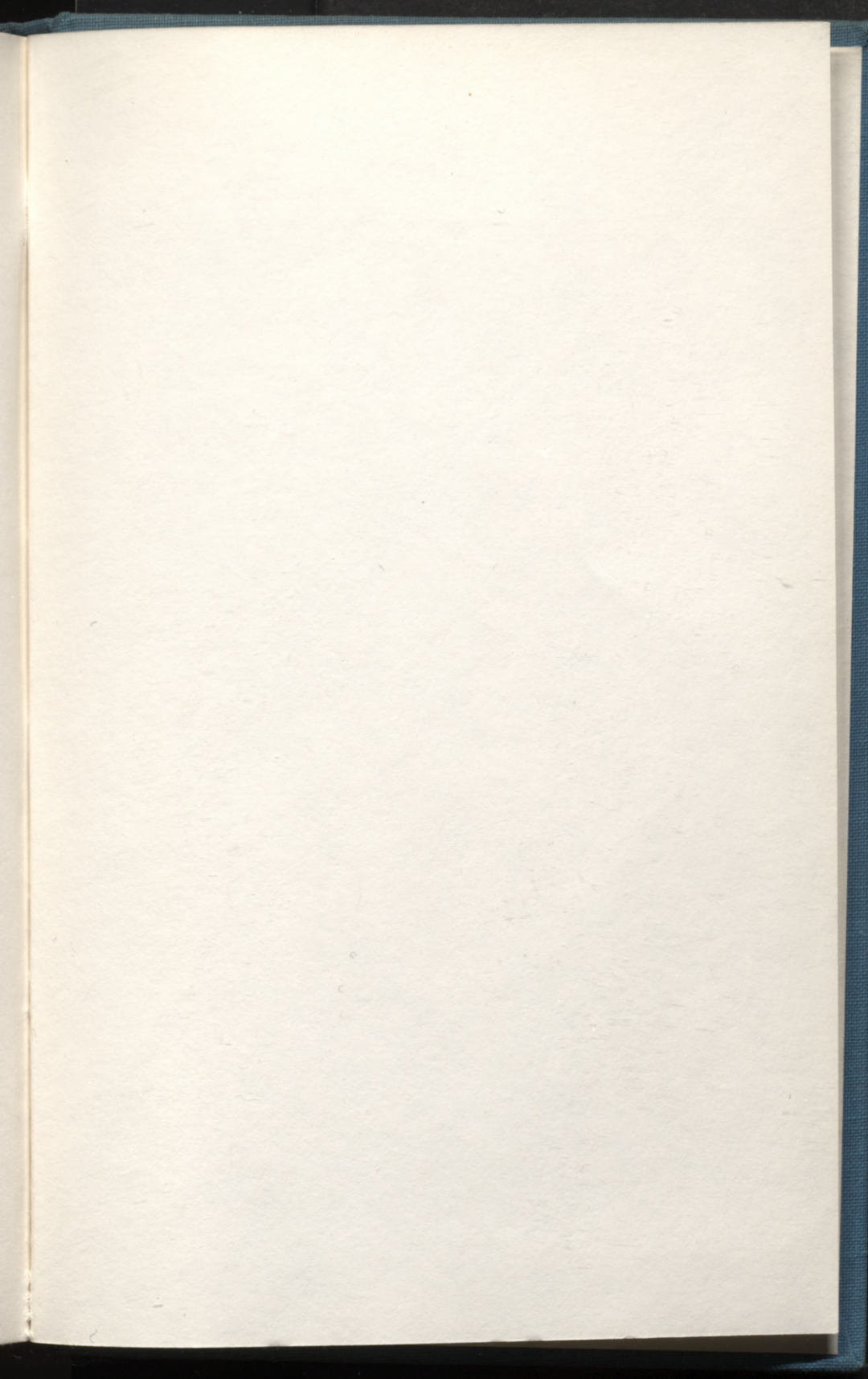














450.9.50

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA



0307027966

